

Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Επαγγελματικό εγχειρίδιο

Ανανεωμένη Έκδοση, 2014

Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών (International Commission of Jurists - ICJ), που αποτελείται από 60 διακεκριμένους δικαστές και δικηγόρους από όλον τον κόσμο, προάγει και προστατεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω του κράτους δικαίου, αξιοποιώντας τη μοναδική νομική της εμπειρία για να αναπτύξει και να ενισχύσει τα εθνικά και διεθνή συστήματα απονομής δικαιοσύνης. Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών ιδρύθηκε το 1952 και, με την ενεργή της παρουσία σε πέντε ηπείρους, έχει ως στόχο να διασφαλίσει διεθνώς την προοδευτική ανάπτυξη και την αποτελεσματική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, να κάνει πραγματικότητα τα ατομικά, μορφωτικά, οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, να προστατέψει τη διάκριση των εξουσιών και να εγγυηθεί την ανεξαρτησία των δικαστών και των νομικών.

® Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

© Διεθνής Επιτροπή Νομικών

Η ICJ επιτρέπει την ελεύθερη αναπαραγωγή αποσπασμάτων από όλες τις εκδόσεις της, υπό την προϋπόθεση ότι θα αναφέρεται η πηγή και θα αποστέλλεται ένα αντίτυπο του έργου όπου περιλαμβάνεται το απόσπασμα στην έδρα της Επιτροπής, στην εξής διεύθυνση:

International Commission of Jurists
P.O. Box 91
Rue des Bains 33
Geneva
Switzerland

Μετανάστευση και Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Επαγγελματικό εγχειρίδιο

Ανανεωμένη Έκδοση, 2014

Υπεύθυνος για την έρευνα και τη σύνταξη του παρόντος Εγχειριδίου ήταν ο Massimo Frigo και την επιμέλεια του κειμένου ανέλαβε η Róisín Pillay. Η νομική επιμέλεια έγινε από τον Ian Seiderman. Η Priyamvada Yarnell συντόνισε την παραγωγή της αγγλικής έκδοσης. Σημαντική ήταν επίσης η συμβολή των Leah Hoctor, Sandra Ratjen, Allison Jernow, Mina Baghai και Anne Poulos.

Υπεύθυνος για την έρευνα και τη σύνταξη της αναθεωρημένης έκδοσης του Εγχειριδίου (2014) ήταν ο Massimo Frigo και την επιμέλεια του κειμένου ανέλαβε η Róisín Pillay. Η νομική επιμέλεια έγινε από τον Ian Seiderman. Ο Olivier Van Bogaert συντόνισε την παραγωγή της έκδοσης. Το Εγχειρίδιο μεταφράστηκε στα ελληνικά από τον Κώστα Σπαθαράκη.

Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών οφείλει να ευχαριστήσει τους εξωτερικούς συνεργάτες που διάβασαν και έκαναν παρατηρήσεις στο αρχικό κείμενο της πρώτης έκδοσης του Εγχειριδίου, μεταξύ άλλων τους Alison Harvey, δρ. Machteld inge van Dooren, Cecilie Schjotvet, Mark Manley και Karl Engman. Η ευθύνη ωστόσο για το περιεχόμενο του Εγχειριδίου, καθώς και για τα πιθανά σφάλματα και παραλείψεις, βαρύνει αποκλειστικά τη Διεθνή Επιτροπή Νομικών.

Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών οφείλει επίσης ευχαριστίες στο Joseph Rowntree Charitable Trust, χωρίς την οικονομική υποστήριξη του οποίου δεν θα ήταν δυνατή η έκδοση του Εγχειριδίου. Η αναθεωρημένη για το 2014 έκδοσή του παρόντος Εγχειριδίου και η μετάφρασή της στα ελληνικά χρηματοδοτήθηκε από μια χορηγία του Open Society Foundations.

Σημείωση του μεταφραστή:

Στην παρούσα μετάφραση χρησιμοποιήθηκαν, εκτός από τα ελληνικά κείμενα των διεθνών συμβάσεων που έχουν κυρωθεί από την ελληνική Βουλή, και όσες αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων και δικαιοδοτικών οργάνων έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά, ιδίως στην *Επετηρίδα Δίκαιου Προσφύγων και Αλλοδαπών*, και όσα κείμενα της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και άλλων διεθνών οργάνων, επιτροπών κ.λπ. είναι διαθέσιμα στα ελληνικά. Οι λίγες σιωπηρές διορθώσεις, που έγιναν για λόγους ορολογικής συνέπειας, περιορίστηκαν στα δευτερεύοντα κείμενα. Όπου παραπέμπουμε σε κείμενο που δεν είναι διαθέσιμο στα ελληνικά, διατηρούμε τον πλήρη αγγλικό τίτλο του κειμένου και τη λατινική αρίθμηση των παραγράφων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ακρώνυμα	1
I. Διεθνείς συμβάσεις	1
II. Διεθνή όργανα	2
Νομολογία	3
I. Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔ)	3
II. Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΑΔ)	3
III. Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (ΕΚΒ)	6
IV. Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΕΚΦΔ)	8
V. Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών (ΕΕΔΚΓ)	8
VI. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)	9
VII. Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)	25
VIII. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ)	27
IX. Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ)	28
X. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΕΑΔ)	30
XI. Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ)	31
Εισαγωγή	37
I. Σκοπός αυτού του Εγχειριδίου	37
II. Μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα	38
III. Ο πολύπλευρος χαρακτήρας της μεταναστευτικής εμπειρίας	40

IV. Το νομικό πλαίσιο	44
1. Ισότητα και μη διάκριση	46
2. Πέρα από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων	48
V. Επαγγελματικό εγχειρίδιο: περιορισμοί και πλεονεκτήματα	49
VI. Ένα Εγχειρίδιο για να γίνουν τα δικαιώματα πραγματικότητα	50
Κεφάλαιο 1: Είσοδος, διαμονή και καθεστώς των μεταναστών	53
I. Είσοδος και διαμονή στην επικράτεια	53
1. Δικαίωμα εισόδου και δικαίωμα παραμονής	53
2. Ανθρώπινα δικαιώματα κατά τη διαδικασία εισόδου	55
II. Κατηγορίες και καθεστώς των μεταναστών	57
1. Το καθεστώς του πρόσφυγα	57
α) Ποιος είναι πρόσφυγας	59
i) Δικαιολογημένος φόβος δίωξης	59
ii) Λόγοι δίωξης	60
iii) Δίωξη από μη κρατικούς φορείς	63
β) Δικαιώματα των προσφύγων	65
γ) Πότε ένας πρόσφυγας δεν είναι πρόσφυγας: ρήτρες παύσης και αποκλεισμού	67
i) Παύση του καθεστώτος του πρόσφυγα	67
ii) Αποκλεισμός από το καθεστώς του πρόσφυγα	68
δ) Διαδικασία αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα	73
i) Δίκαιη διαδικασία	74
ii) Μη διάκριση και ειδικά μέτρα	75
iii) Το βάρος και το μέτρο της απόδειξης	76

iv) Ανήλικοι και ειδική προστασία για τους ασυνόδευτους ανήλικους	77
2. Άλλες μορφές προστασίας σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο	77
a) Προσωρινή προστασία	79
β) Συμπληρωματικές μορφές προστασίας	81
γ) Προαιρετικές μορφές προστασίας	85
3. Οικογενειακή επανένωση και δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής	85
a) Η οικογενειακή επανένωση στο διεθνές δίκαιο	86
β) Το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και η οικογενειακή επανένωση	87
i) Τι είναι οικογένεια;	88
γ) Ειδικές παρατηρήσεις για την οικογενειακή επανένωση γονέων και τέκνων	91
δ) Ασυνόδευτοι ανήλικοι και οικογενειακή επανένωση	92
i) Διακριτική μεταχείριση και πρόσβαση στην επικράτεια	93
ε) Προβλήματα που σχετίζονται με την οικογενειακή επανένωση: εξάρτηση	94
4. Θύματα εμπορίας ανθρώπων	96
a) Ποιος είναι θύμα εμπορίας ανθρώπων;	97
β) Υποχρεώσεις των κρατών	98
5. Λαθραία διακίνηση προσώπων	100
6. Μετανάστες που διασώζονται στη θάλασσα	101
7. Ανιθαγενείς	104

Κεφάλαιο 2: Εμπόδια στην απέλαση βάσει του δικαιού ανθρωπίνων δικαιωμάτων

I. Η αρχή της μη επαναπροώθησης	110
1. Η αρχή της μη επαναπροώθησης στο διεθνές προσφυγικό δίκαιο	110

2. Η αρχή της μη επαναπρώθησης στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων	113
α) Γενικές αρχές	113
β) Προέλευση του κινδύνου: πράξεις μη κρατικών φορέων	114
γ) Μέτρο της απόδειξης: ουσιώδεις λόγοι	115
δ) Βάρος της απόδειξης	120
ε) Απόλυτα δικαιώματα και η υποχρέωση μη επαναπρώθηση	121
στ) Διπλωματικές διαβεβαιώσεις	122
ζ) Τόπος μεταφοράς: έμμεση επαναπρώθηση και εγκατάσταση σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής	125
η) Εξωεδαφική εφαρμογή της αρχής της μη επαναπρώθησης	129
3. Από ποια δικαιώματα απορρέουν υποχρεώσεις μη επαναπρώθησης;	130
α) Μη επαναπρώθηση λόγω κινδύνου βασανιστηρίων ή άλλης απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας	130
β) Βίαιες εξαφανίσεις	134
γ) Εκτελέσεις χωρίς δίκη και το δικαίωμα στη ζωή	134
δ) Μη επαναπρώθηση και θανατική ποινή	135
ε) Το φαινόμενο της πτέρυγας μελλοθανάτων	136
στ) Κατάφωρη αρνησιδικία και δικαίωμα στην ελευθερία	137
ζ) Θρησκευτική ελευθερία και ελευθερία των πεποιθήσεων	139
II. Η απέλαση ως παραβίαση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στο αποστέλλον κράτος	140
1. Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής	140
α) Η απέλαση ως παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής και της ιδιωτικής ζωής	141
2. Απέλαση και δικαιώματα θρησκευτικής ελευθερίας ή ελευθερίας των πεποιθήσεων και ελευθερίας της έκφρασης	144

3. Απόφαση και «αποτελεσματικότητα» του δικαιώματος προσφυγής	145
<hr/>	
Κεφάλαιο 3: Διαδικασίες απέλασης	149
<hr/>	
I. Πότε κάποιος «απελαύνεται»;	149
<hr/>	
II. Ποιες διαδικαστικές εγγυήσεις ισχύουν για την απέλαση;	150
<hr/>	
1. Ειδικές εγγυήσεις της νόμιμης διαδικασίας κατά την απέλαση	151
<hr/>	
α) Απόφαση που έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο	152
<hr/>	
β) Το δικαίωμα επίκλησης των λόγων που συνηγορούν κατά της απέλασης	153
<hr/>	
γ) Το δικαίωμα εκπροσώπησης	154
<hr/>	
δ) Δικαίωμα προσφυγής	154
<hr/>	
ε) Το δικαίωμα στη μη διάκριση κατά την απέλαση	155
<hr/>	
στ) Εξαιρέσεις για λόγους δημόσιας τάξης και εθνικής ασφάλειας	156
<hr/>	
2. Διαδικασίες απέλασης και δικαίωμα δίκαιης δίκης	158
<hr/>	
3. Διαδικαστικά δικαιώματα και ομαδικές απελάσεις	162
<hr/>	
III. Διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την απέλαση και δικαίωμα προσφυγής	164
<hr/>	
1. Αποτελεσματική προσφυγή	165
<hr/>	
2. Το δικαίωμα έφεσης με ανασταλτικό αποτέλεσμα	167
<hr/>	
3. Εθνική ασφάλεια	168
<hr/>	
IV. Απόφαση προσφύγων	169
<hr/>	
1. Εθελοντικός επαναπατρισμός των προσφύγων	171
<hr/>	
Κεφάλαιο 4: Κράτηση των μεταναστών	173
<hr/>	
I. Η φύση της «κράτησης»	174
<hr/>	
II. Δικαιολόγηση της κράτησης	176
<hr/>	

1. Διαφορετικές προσεγγίσεις για τη δικαιολόγηση της κράτησης των μεταναστών	176
2. Η κράτηση πρέπει να έχει σαφή νομική θεμελίωση στο ουσιαστικό και το δικονομικό δίκαιο	177
3. Η κράτηση πρέπει να μην είναι αυθαίρετη, μη αναγκαία ή δυσανάλογη	178
4. Ειδικά ζητήματα της κράτησης αιτούντων άσυλο και προσφύγων	182
5. Ειδικά ζητήματα της κράτησης κατά την είσοδο ή ενώ εκκρεμεί η απομάκρυνση	183
α) Κράτηση προκειμένου να αποτραπεί η παράνομη είσοδος	183
β) Κράτηση ενώ εκκρεμεί η απέλαση	184
6. Ειδικές παρατηρήσεις για την κράτηση συγκεκριμένων ομάδων	186
α) Δικαιολόγηση της κράτησης παιδιών	187
β) Κράτηση ανιθαγενών	190
7. Κράτηση μεταναστών για άλλους λόγους πέραν του ελέγχου της μετανάστευσης	190
α) Διοικητική κράτηση για λόγους εθνικής ασφάλειας	191
β) Κράτηση από μη κρατικούς φορείς	192
III. Μεταχείριση των κρατούμενων	193
1. Καταλληλότητα του χώρου κράτησης	195
α) Χώροι κράτησης παιδιών και οικογενειών	196
2. Συνθήκες κράτησης	198
α) Σωρευτική επίδραση των κακών συνθηκών	198
β) Υπερπληθυσμός	200
γ) Πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη	201
3. Συνθήκες κράτησης ιδιαίτερων ομάδων	202
α) Ψυχικά πάσχοντες κρατούμενοι	202

β) Άτομα με αναπηρία	203
γ) Θύματα βασανιστηρίων	203
δ) Παιδιά	204
i) Εκπαίδευση μεταναστών κατά την κράτηση	205
ε) Γυναίκες κρατούμενες	205
4. Προστασία από την κακομεταχείριση, μεταξύ άλλων και από τη βία κατά την κράτηση	207
α) Βία ή κακομεταχείριση κατά την απέλαση	208
IV. Διαδικαστική προστασία	209
1. Λόγοι κράτησης	209
2. Εγγυήσεις κατά την κράτηση	211
α) Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο	211
β) Το δικαίωμα της πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη	212
γ) Το δικαίωμα στην ενημέρωση των μελών της οικογένειας του κρατούμενου ή τρίτων προσώπων για την κράτηση	213
δ) Δικαίωμα πρόσβασης στην ΥΑ	213
ε) Δικαίωμα προξενικής βοήθειας	214
3. Δικαστικός έλεγχος της κράτησης	216
α) Προϋποθέσεις του αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου της κράτησης	218
β) Ο αποτελεσματικός δικαστικός έλεγχος σε υποθέσεις εθνικής ασφάλειας	221
4. Επανόρθωση για την παράνομη κράτηση	222
Κεφάλαιο 5: Οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα κατά τη μετανάστευση	223
I. Γενικές Αρχές	223
1. Υποχρέωση σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης	223

2. Υποχρεώσεις άμεσου αποτελέσματος και προοδευτικής εκπλήρωσης	224
3. Απαγόρευση των μέτρων που παραβιάζουν το κεκτημένο του Συμφώνου	225
4. Αρχή της μη διάκρισης και αναγνώριση των δικαιωμάτων του Συμφώνου στους αλλοδαπούς	225
5. Ένδικα βοηθήματα για τις παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων	228
α) Μέσα δικαστικής επιβολής	231
II. Επιμέρους δικαιώματα που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους μετανάστες	234
1. Το δικαίωμα σε ανεκτό επίπεδο διαβίωσης	235
α) Το δικαίωμα στο νερό και την υγιεινή	235
β) Το δικαίωμα στην τροφή	236
γ) Το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία	237
i) Αναγκαστική έξωση	238
ii) Διακρίσεις στο δικαίωμα στην κατοικία και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών	240
iii) Η προστασία του δικαιώματος στην κατοικία με βάση τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα	242
2. Υγεία	243
α) Μη διάκριση στη φροντίδα υγείας και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών	245
β) Προστασία του δικαιώματος στην υγεία βάσει των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων	247
3. Κοινωνική ασφάλιση	248
α) Διακρίσεις στην κοινωνική ασφάλιση και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών	249
β) Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνική ασφάλιση βάσει των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων	252

4. Εκπαίδευση	253
<hr/>	
Κεφάλαιο 6: Εργασιακά δικαιώματα μεταναστών και προσφύγων	259
<hr/>	
I. Εισαγωγή	259
<hr/>	
II. Το δικαίωμα στην εργασία	260
<hr/>	
1. Δουλεία και υποτέλεια	261
<hr/>	
2. Αναγκαστική εργασία	262
<hr/>	
α) Τι είναι αναγκαστική εργασία;	263
<hr/>	
β) Η υποχρέωση των κρατών να αποτρέπουν και να ερευνούν τις υποθέσεις αναγκαστικής εργασίας	265
<hr/>	
γ) Δικαίωμα προσφυγής κατά της αναγκαστικής εργασίας	266
<hr/>	
3. Παιδική εργασία	268
<hr/>	
III. Δικαιώματα στον χώρο εργασίας	270
<hr/>	
1. Μη διάκριση και δικαιώματα στον χώρο εργασίας	272
<hr/>	
α) ΔΣΟΚΜΔ και ΔΣΚΦΔ	273
<hr/>	
β) Συμβάσεις της ΔΟΕ	273
<hr/>	
γ) ΔΣΔΜΕ	275
<hr/>	
δ) Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες	276
<hr/>	
ε) Διαμερικανικό σύστημα	276
<hr/>	
2. Μη διάκριση και μετανάστριες εργαζόμενες	277
<hr/>	
3. Ειδικά δικαιώματα στον χώρο εργασίας	278
<hr/>	
α) Δίκαιη αμοιβή	278
<hr/>	
β) Το δικαίωμα στην ανάπαυση και στην ελεύθερο χρόνο	279
<hr/>	
γ) Λύση της σχέσης εργασίας	280
<hr/>	
δ) Εγκυμοσύνη	282
<hr/>	

IV. Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι στα εργασιακά δικαιώματα: το δικαίωμα σύστασης συνδικαλιστικής οργάνωσης και συμμετοχής σε αυτήν.	283
--	-----

Παράρτημα 1: Η επιλογή του κατάλληλου διεθνούς μηχανισμού: βασικές προϋποθέσεις	287
--	-----

I. Ποιος μηχανισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί	287
---	-----

1. Εφαρμοστές διεθνείς υποχρεώσεις	287
------------------------------------	-----

2. Κατά χρόνο αρμοδιότητα	287
---------------------------	-----

3. Κατά τόπο αρμοδιότητα	287
--------------------------	-----

4. Καθ' ύλην αρμοδιότητα	287
--------------------------	-----

5. Ενεργητική νομιμοποίηση	288
----------------------------	-----

6. Προθεσμίες	288
---------------	-----

II. Επιλογή μηχανισμού: στρατηγική	288
---	-----

1. Ένα ή περισσότερα όργανα;	288
------------------------------	-----

2. Ποιο όργανο προσφέρεται περισσότερο;	288
---	-----

3. Έννομες συνέπειες στο εσωτερικό δικαιοσύστημα	289
--	-----

Παράρτημα 2: Διεθνή ένδικα μέσα και η χρήση τους	291
---	-----

I. Η χρήση των διεθνών μηχανισμών και ένδικων μέσων	291
--	-----

1. Προκαταρκτικές προϋποθέσεις	292
--------------------------------	-----

α) Δικαιοδοσία (κατά χρόνο, καθ' ύλην και κατά τόπο)	292
--	-----

i) Κατά χρόνο δικαιοδοσία («ratione temporis»)	292
--	-----

ii) Καθ' ύλην δικαιοδοσία («ratione materiae»)	293
--	-----

iii) Κατά τόπο δικαιοδοσία («ratione loci»)	295
---	-----

β) Ενεργητική νομιμοποίηση	297
----------------------------	-----

i) Ενεργητική νομιμοποίηση για την υποβολή ατομικών προσφυγών: η έννοια του «θύματος»	298
ii) Μηχανισμοί που δέχονται ατομικές προσφυγές	298
iii) Μηχανισμοί που δέχονται συλλογικές προσφυγές: ΕΕΚΔ	300
iv) Ατομικές και συλλογικές προσφυγές: ΑΕΔΑΛ	300
v) Μηχανισμοί έμμεσης πρόσβασης	301
2. Προϋποθέσεις του παραδεκτού	302
a) Εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων	302
i) Εξαιρέσεις από την εφαρμογή της αρχής	304
β) Προθεσμίες	306
γ) Αρχή του δεδικασμένου και συναφείς προϋποθέσεις	307
δ) Σημαντική βλάβη	308
ε) Άλλοι λόγοι	309
3. Προσωρινά μέτρα	310
4. Η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος προσφυγής	312
5. Παρεμβάσεις τρίτων	313
II. Διαδικασίες ενώπιον των διεθνών μηχανισμών	315
1. Οικουμενικά εποπτικά όργανα των Συμβάσεων	315
a) Προπαρασκευαστικό στάδιο	315
β) Εξέταση του παραδεκτού	316
γ) Εξέταση της ουσίας	317
δ) Φιλικός διακανονισμός	318
ε) Προσωρινά μέτρα	318
2. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	318
a) Νομική εκπροσώπηση και νομική συνδρομή	322

3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων	323
<hr/>	
4. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	324
<hr/>	
α) Αναφορές που σχετίζονται με την Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	324
<hr/>	
β) Αναφορές που αφορούν κράτη που δεν μετέχουν στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	326
<hr/>	
5. Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	326
<hr/>	
6. Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών	328
<hr/>	
7. Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών	329
<hr/>	
III. Επόμενα βήματα. Σύστημα επιβολής και παρακολούθησης των αποφάσεων	330
<hr/>	
IV. Διαδικασίες υποβολής εκθέσεων	333
<hr/>	
1. Εποπτικά όργανα των Συμβάσεων του ΟΗΕ	333
<hr/>	
2. Μη δικαιοδοτικοί μηχανισμοί στους οποίους υποβάλλονται ατομικές αναφορές	334
<hr/>	
α) Βασικοί διαδικαστικοί κανόνες των Ειδικών Διαδικασιών	334
<hr/>	
β) Η Ομάδα Εργασίας για την Αυθαίρετη Κράτηση	339
<hr/>	

ΑΚΡΩΝΥΜΑ

I. Διεθνείς συμβάσεις

ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα / International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)
ΔΣΟΚΜΔ	Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα / International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR)
ΔΣΚΦΔ	Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD)
ΣΕΔΚΓ	Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων Κατά των Γυναικών / Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)
ΣΚΒ	Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας / Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CAT)
ΣΔΠ	Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού / Convention on the Rights of the Child (CRC)
ΔΣΔΜΕ	Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους / International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (ICRMW)
ΔΣΒΕ	Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση / International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance (CPED)
ΣΔΑΑ	Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες / Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών / Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR)
ΑΣΔΑ	Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου / American Convention on Human Rights (ACHR)
ΑΔΔΥΑ	Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου / American Declaration on the Rights and Duties of Man (ADRDM)
ΑΧΔΑΛ	Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών / African Charter on Human and Peoples' Rights (ACHPR)
ΑρΧΔΑ	Αραβικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου / Arab Charter on Human Rights (ArCHR)

II. Διεθνή όργανα

ΕΑΔ	Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων / Human Rights Committee (CCPR)
ΕΟΚΜΔ	Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων / Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR)
ΕΚΒ	Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων / Committee against Torture (CAT)
ΕΚΦΔ	Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων / Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)
ΕΕΔΚΓ	Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναϊκών / Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW)
ΕΔΠ	Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού / Committee on the Rights of the Child (CRC)
ΕΜΕ	Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους / Committee on Migrant Workers (CMW)
ΕΒΕ	Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις / Committee on Enforced Disappearances (CED)
ΕΔΑΑ	Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες / Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)
ΕΕΔΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου / European Commission on Human Rights (ECommHR)
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου / European Court of Human Rights (ECtHR)
ΔΕΑΔ	Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων / Inter-American Commission on Human Rights (IACHR)
ΔΔΑΔ	Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων / Inter-American Court of Human Rights (IACTHR)
ΑΕΔΑΛ	Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών / African Commission on Human and Peoples' Rights (ACommHPR)
ΑΔΔΑΛ	Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών / African Court on Human and Peoples' Rights (ACtHPR)
ΥΑ	Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες / UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)
ΕκτΕπ	Εκτελεστική Επιτροπή του Προγράμματος της Υπάτης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες / UNHCR Executive Committee (ExCom)

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

I. Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (ΔΔ)

Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Γεωργία κατά Ρωσικής Ομοσπονδίας), Προσωρινά Μέτρα, Διάταξη της 15ης Οκτωβρίου 2008, ICJ Reports 2008, σ. 353

Armed Activities on the Territory of the Congo (Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό κατά Ουγκάνδας), Απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2005, ICJ Reports 2005, σ. 168

Avena and Other Mexican Nationals (Μεξικό κατά Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής), Απόφαση της 31ης Μαρτίου 2004, ICJ Reports 2004, σ. 12

Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Βοσνία και Ερζεγοβίνη κατά Σερβίας Μαυροβουνίου), Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2007 αρ. 91 [2007] ICJ 1

Certain Phosphate Lands in Nauru (Nauru κατά Αυστραλίας), Ενστάσεις, 26 Ιουνίου 1992, ICJ Reports 1992, σ. 240

Diallo (Δημοκρατία της Γουινέας κατά Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό), Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2010

Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Γνωμοδότηση, ICJ Reports 2004, σ. 136

LeGrand (Γερμανία κατά Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής), Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2001, ICJ Reports 2001, σ. 466

Northern Cameroons (Καμερούν κατά Ηνωμένου Βασιλείου), Ενστάσεις, 2 Δεκεμβρίου 1963, ICJ Reports 1963, σ. 15

II. Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΑΔ)

*A. R. J. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 692/1996**, Απόψεις της 11ης Αυγούστου 1997*

A. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 560/1993, Απόψεις της 30ής Απριλίου 1997

Adu κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 654/1995, Απόψεις της 28ης Δεκεμβρίου 1994

Ahani κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 1051/2002, Απόψεις της 15ης Ιουνίου 2004

Al-Gertani κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, Αναφορά αρ. 1955/2010, Απόψεις της 1ης Νοεμβρίου 2013

Alzery κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 1416/2005, Απόψεις της 10ης Νοεμβρίου 2006

Ashby κατά Τρινιδάντ και Τομπάγκο, Αναφορά αρ. 580/1994, Απόψεις της 19ης Απριλίου 2002

Aumeeruddy-Cziffra και 19 ακόμα γυναίκες από τον Μαυρίκιο κατά Μαυρικού, Αναφορά αρ. 35/1978, Απόψεις της 9ης Απριλίου 1981

Baboeram και άλλοι κατά Σουρινάμ, Αναφορές αρ. 146/1983-148-154/1983, Απόψεις της 4ης Απριλίου 1985

Bakhtiyari κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1069/2002, Απόψεις της 6ης Νοεμβρίου 2003

Barbato κατά Ουρουγουάης, Αναφορά αρ. 84/1981, Απόψεις της 21ης Οκτωβρίου 1982

C. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 900/1999, Απόψεις της 13ης Νοεμβρίου 2002

Cámpora Schweizer κατά Ουρουγουάης, Αναφορά αρ. 66/1980, Απόψεις της 12ης Οκτωβρίου 1982

Celepli κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 456/1991, Απόψεις της 26ης Ιουλίου 1994

Celiberti de Casariego κατά Ουρουγουάης, Αναφορά αρ. 56/1979, Απόψεις της 29ης Ιουλίου 1981

Conteris κατά Ουρουγουάης, Αναφορά αρ. 139/1983, Απόψεις της 17ης Ιουλίου 1985

Correia de Matos κατά Πορτογαλίας, Αναφορά αρ. 1123/2002, Απόψεις της 18ης Απριλίου 2006

Dadar κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 258/2004, Απόψεις της 5ης Δεκεμβρίου 2005

Danyal Shafiq κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1324/2004, Απόψεις της 13ης Νοεμβρίου 2006

F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 2094/2011, Απόψεις της 26ης Ιουλίου 2013

Faure κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1036/2001, Απόψεις της 23ης Νοεμβρίου 2005

G. T. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 706/1996**, Απόψεις της 4ης Δεκεμβρίου 1997

Gobin κατά Μαυρικού, Αναφορά αρ. 787/1997, Απόψεις της 20ής Αυγούστου 2001

- Hamilton κατά Τζαμάικας*, Αναφορά αρ. 616/1995, Απόψεις της 23ης Ιουλίου 1999
- Hammel κατά Μαδαγασκάρης*, Αναφορά αρ. 155/1983, Απόψεις της 3ης Απριλίου 1987
- Jama Warsame κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 1959/2010, Απόψεις της 21ης Ιουλίου 2011
- Judge κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 829/1998, Απόψεις της 20ής Οκτωβρίου 2003
- Kaba και Kaba κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 1465/2006, Απόψεις της 25ης Μαρτίου 2010
- Khalilov κατά Τατζικιστάν*, Αναφορά αρ. 973/2001, Απόψεις της 13ης Απριλίου 2005
- Kindler κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 470/1991*, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 1993
- Kwok Yin Fong κατά Αυστραλίας*, Αναφορά αρ. 1442/2005*, Απόψεις της 23ης Νοεμβρίου 2009
- Lopez Burgos κατά Ουρουγουάης*, Αναφορά αρ. R 12/52, Απόψεις της 6ης Ιουνίου 1979
- Love και άλλοι κατά Αυστραλίας*, Αναφορά αρ. 983/2001, Απόψεις της 25ης Μαρτίου 2003
- Lovelace κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. R.6/24, Απόψεις της 30ής Ιουλίου 1981
- M.I. κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 2149/2012, Απόψεις της 25ης Ιουλίου 2013
- Madafferri και Madafferri κατά Αυστραλίας*, Αναφορά αρ. 1011/2001, Απόψεις της 26ης Αυγούστου 2004
- Mansaraj και άλλοι κατά Σιέρρα Λεόνε*, Αναφορές αρ. 839/98-840/98-841/98, Απόψεις της 16ης Ιουλίου 2001
- Maroufidou κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 58/1979, Απόψεις της 8ης Απριλίου 1981
- Nakrash και Qifen κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 1540/2007*, Απόψεις της 19ης Νοεμβρίου 2008
- Naveed Akram Choudhary κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 1898/2009, Απόψεις της 28ης Οκτωβρίου 2013
- Ng κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 469/1991*, Απόψεις της 7ης Ιανουαρίου 1994
- Ngambi και Nébol κατά Γαλλίας*, Αναφορά αρ. 1179/2003, Απόψεις της 16ης Ιουλίου 2004
- P.K. κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 1234/2003, Απόψεις της 3ης Απριλίου 2007
- Piandiong κατά Φιλιππίνων*, Αναφορά αρ. 869/1999, Απόψεις της 19ης Οκτωβρίου 2000

Quinteros Almeida κατά Ουρουγουάης, Αναφορά αρ. 107/1981, Απόψεις της 21ης Ιουλίου 1983

Rubin Byahuranga κατά Δανίας, Αναφορά αρ. 1222/2003, Απόψεις της 9ης Δεκεμβρίου 2004

Saed Shams και άλλοι κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1255/2004, Απόψεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2007

Samba Jalloh κατά Ολλανδίας, Αναφορά αρ. 794/1998, Απόψεις της 15ης Απριλίου 2002

Staselovich και Lyashkevich κατά Λευκορωσίας, Αναφορά αρ. 887/1999, Απόψεις της 3ης Απριλίου 2003

Surinder Kaur κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 1455/2006 *, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 2008

Tarlue κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 1551/2007**, Απόψεις της 28ης Απριλίου 2009

Toonen κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 488/1992, Απόψεις της 31ης Μαρτίου 1994

X.H.L. κατά Ολλανδίας, Αναφορά αρ. 1564/2007, 22 Ιουλίου 2011

Yin Fong κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1442/2005, Απόψεις της 23ης Οκτωβρίου 2009

Young κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 941/2000, Απόψεις της 6ης Αυγούστου 2003

Zhakhongir Maksudon και άλλοι κατά Κιργιστάν, Αναφορές αρ. 1461-1462-1476-1477/2006*, Απόψεις της 31ης Ιουλίου 2008

Zundel κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 1341/2005, Απόψεις της 4ης Απριλίου 2007

III. Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (ΕΚΒ)

A. S. κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 149/1999, Απόψεις της 15ης Φεβρουαρίου 2001

A. κατά Ολλανδίας, Αναφορά αρ. 91/1997, Απόψεις της 13ης Νοεμβρίου 1998

A.F. κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 89/1997, Απόψεις της 8ης Μαΐου 1998

Agiza κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 233/2003*, Απόψεις της 24ης Μαΐου 2005

Ahmad Dar κατά Νορβηγίας, Αναφορά αρ. 249/2004, Απόψεις της 16ης Μαΐου 2007

Arkausz Arana κατά Γαλλίας, Αναφορά αρ. 63/1997, Απόψεις της 5ης Ιουνίου 2000

- Attia κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 199/2002, Απόψεις της 24ης Νοεμβρίου 2003
- B.S.S. κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 183/2001, Απόψεις της 17ης Μαΐου 2004
- Brada κατά Γαλλίας*, Αναφορά αρ. 195/2002, Απόψεις της 24ης Μαΐου 2005
- C. T. και K. M. κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 279/2005, Απόψεις της 22ης Ιανουαρίου 2007
- Dadar κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 258/2004, Απόψεις της 5ης Δεκεμβρίου 2005
- Dar κατά Νορβηγίας*, Αναφορά αρ. 249/2004, Απόψεις της 16ης Μαΐου 2007
- David κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 220/2002, Απόψεις της 17ης Μαΐου 2005
- Falcon Ríos κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 133/1999, Απόψεις της 17ης Δεκεμβρίου 2004
- G. R. B. κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 83/1997, Απόψεις της 15ης Μαΐου 1998
- H.M.H.I. κατά Αυστραλίας*, Αναφορά αρ. 177/2001, Απόψεις της 1ης Μαΐου 2002
- Hamayak Korban κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 88/1997, Απόψεις της 16ης Νοεμβρίου 1998
- Haydin κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 101/1997, Απόψεις της 16ης Δεκεμβρίου 1998
- Hussain Khan κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 15/1994, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 1994
- J.H.A. κατά Ισπανίας*, Αναφορά αρ. 323/2007, Απόψεις της 21ης Νοεμβρίου 2008
- Karoui κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 185/2001, Απόψεις της 25ης Μαΐου 2002
- L. M. V. R. G. και M. A. B. C. κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 64/1997, Απόψεις της 19ης Νοεμβρίου 1997
- L. Z. B. κατά Καναδά*, Αναφορά αρ. 304/2006, Απόψεις της 15ης Νοεμβρίου 2007
- M.P.S. κατά Αυστραλίας*, Αναφορά αρ. 138/1999, Απόψεις της 30ής Απριλίου 2002
- Mortesa Aemei κατά Ελβετίας*, Αναφορά αρ. 34/1995, Απόψεις της 29ης Μαΐου 1997
- Mutombo κατά Ελβετίας*, Αναφορά αρ. 13/1993, Απόψεις της 27ης Απριλίου 1994
- Nuñez Chirana κατά Βενεζουέλας*, Αναφορά αρ. 110/1998, Απόψεις της 16ης Δεκεμβρίου 1998
- Raku Kisoki κατά Σουηδίας*, Αναφορά αρ. 41/1996, Απόψεις της 8ης Μαΐου 1996

Pelit κατά Αζερμπαϊτζάν, Αναφορά αρ. 281/2005, Απόψεις της 29ης Μαΐου 2007

S.V. και άλλοι κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 49/1996, Απόψεις της 15ης Μαΐου 2001

Sadiq Shek Elmi κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 120/1998, Απόψεις της 25ης Μαΐου 1999

Singh Sogi κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 297/2006, Απόψεις της 29ης Νοεμβρίου 2007

T.P.S. κατά Καναδά, Αναφορά αρ. 999/1997, Απόψεις της 4ης Σεπτεμβρίου 2000

Tarja Paez κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 39/1996, Απόψεις της 28ης Απριλίου 1997

Tebourski κατά Γαλλίας, Αναφορά αρ. 300/2006, Απόψεις της 11ης Μαΐου 2007

Toirjon Abdussamatov και άλλοι κατά Καζακστάν, Αναφορά αρ. CAT/C/48/D/444/2010, Απόψεις της 1ης Ιουνίου 2012

X, Y και Z κατά Σουηδίας, Αναφορά αρ. 61/1996, Απόψεις της 6ης Μαΐου 1998

IV. Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΕΚΦΔ)

D.F. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 39/2006, Απόψεις της 3ης Μαρτίου 2008

D.R. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 42/2008, Απόψεις της 15ης Σεπτεμβρίου 2009

Yilmaz-Dogan κατά Ολλανδίας, Αναφορά αρ. 1/1984, Απόψεις της 29ης Σεπτεμβρίου 1988

Z.U.B.S. κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 6/1995, Απόψεις της 25ης Ιανουαρίου 2000

V. Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών (ΕΕΔΚΓ)

Yildirim κατά Αυστρίας, Αναφορά αρ. 6/2005, Απόψεις της 6ης Αυγούστου 2007

VI. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

A. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 3455/05, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2009

A.A. και άλλοι κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 14499/09, Απόφαση της 28ης Ιουνίου 2012

A.A. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 8000/08, Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2011

A.B. κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 37328/97, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2002

A.W. Khan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 47486/06, Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010

Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 30471/08, Απόφαση της 22ης Σεπτεμβρίου 2009

Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Υπόθεση αρ. 15/1983/71/107-109, Απόφαση της 24ης Απριλίου 1985

Aden Ahmed κατά Μάλτας, Προσφυγή αρ. 55352/12, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013

Aerts κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 25357/94, Απόφαση της 30ής Ιουλίου 1998

Agraw κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 3295/06, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2010

Ahmed κατά Αυστρίας, Υπόθεση αρ. 71/1995/577/663, Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1996

Ahmut κατά Ολλανδίας, Υπόθεση αρ. 73/1995/579/665, Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1996

Ahorugeze κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 37075/09, Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2011

Airey κατά Ιρλανδίας, Προσφυγή αρ. 6289/73, Απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 1979

Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 21893/93, Απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 1996

Akman κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 37453/97, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Ιουνίου 2001

Al-Moayad κατά Γερμανίας, Προσφυγή αρ. 35865/03, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Φεβρουαρίου 2007

Al-Nashif κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 50963/99, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2002

Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 61498/08, Απόφαση επί του παραδεκτού, 30 Ιουνίου 2009

Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 61498/08, Απόφαση της 2ας Μαρτίου 2010

Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 55721/07, Απόφαση της 7ης Ιουλίου 2011

Alatulkkila και άλλοι κατά Φινλανδίας, Προσφυγή αρ. 33538/96, Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2005

Aleksanyan κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 46468/06, Απόφαση της 22ης Δεκεμβρίου 2008

Algür κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 32574/96, Απόφαση της 22ης Οκτωβρίου 2002

Aloumi κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 50278/99, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2006

Amie και άλλοι κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 58419/08, Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2013

Amrollahi κατά Δανίας, Προσφυγή αρ. 56811/00, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002

Amuur κατά Γαλλίας, Υπόθεση αρ. 17/1995/523/609, Απόφαση της 20ής Μαΐου 1996

Angelova κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 38361/97, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2002

Ashingdane κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 8225/78, Απόφαση της 28ης Μαρτίου 1985

Auad κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 49390/10, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2011

Ayder και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 23656/94, Απόφαση της 8ης Ιανουαρίου 2004

Aydin κατά Τουρκίας, Υπόθεση αρ. 57/1996/676/866, Απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1997

Bader και Kanbor κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 13284/04, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2005

Bah κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 56328/07, Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2011

Bahaddar κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 25894/94, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1998

Baysakon και άλλοι κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 54131/08, Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2010

Beard κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 24882/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001

Belevitskiy κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 72967/01, Απόφαση της 1ης Μαρτίου 2007

Ben Khemais κατά Ιταλίας, Προσφυγή αρ. 246/07, Απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2009

Benamar κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 43786/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Απριλίου 2005

Bilgin κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 23819/94, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2000

Bolat κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 14139/03, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006

Bouamar κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 9106/80, Απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 1988

Bouchelkia κατά Γαλλίας, Υπόθεση αρ. 112/1995/618/708, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 1997

Boughanemi κατά Γαλλίας, Υπόθεση αρ. 16/1995/522/608, Απόφαση της 24ης Απριλίου 1996

Boultif κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 54273/00, Απόφαση της 2ας Αυγούστου 2001

Bozano κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 9990/82, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1986

Brogan και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 1209/84-11234/84-11266/84-11386/85, Απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 1988

C.G. και Others κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 1365/07, Απόφαση της 24ης Απριλίου 2008

C.N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 4239/08, Απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2012

Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 32967/96, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2002

Castells κατά Ισπανίας, Προσφυγή αρ. 11798/85, Απόφαση της 23ης Απριλίου 1992

Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium, Προσφυγές αρ. 1474/62-1677/62-1691/62-1769/63-2126/64, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 1968

Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 22414/93, Απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 1996

Chandra και άλλοι κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 53102/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Μαΐου 2003

Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 27238/95, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001

Charahili κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 46605/07, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2010

Chassagnou και άλλοι κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγές αρ. 25088/94-28331/95-28443/95, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1999

Ciliz κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 29192/95, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2000

Čonka κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 51564/99, Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2002

Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 66746/01, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2004

Costello-Roberts κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 13134/87, Απόφαση της 25ης Μαρτίου 1993

Coster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 24876/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001

Cotlet κατά Ρουμανίας, Προσφυγή αρ. 38565/97, Απόφαση της 3ης Ιουνίου 2003

Cox κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 2933/03, Απόφαση της 20ής Μαΐου 2010

Cruz Varas και άλλοι κατά Σουηδίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 15576/89, Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1991

Cyprus κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 25781/94, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001

D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 30240/96, Απόφαση της 2ας Μαΐου 1997

D.N.M. κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 28379/11, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2013

Dbouba κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 15916/09, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2010

De Souza Ribeiro κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 22689/07, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012

De Wilde, Ooms και Versyp κατά Βελγίου, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 2832/66-2835/66-2899/66, Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1971

Demades κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 16219/90, Απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 2003

Demiray κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 27308/95, Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2000

Dogan και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγές αρ. 8803-8811/02-8813/02-8815-8819/02, Απόφαση της 29ης Ιουνίου 2004

Dougoz κατά Ελλάδα, Προσφυγή αρ. 40907/98, Απόφαση της 6ης Μαρτίου 2001

Drozd and Janousek κατά Γαλλίας και Ισπανίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 12747/87, 26 Ιουνίου 1992

Dudgeon κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7525/76, Απόφαση της 22ης Οκτωβρίου 1981

E.B. κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 43546/02, Απόφαση της 22ης Ιανουαρίου 2008

Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 46477/99, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2002

Elsholz κατά Γερμανίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25735/94, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000

Eminbeyli κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 42443/02, Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2009

Engel και άλλοι κατά Ολλανδίας, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, Απόφαση της 8ης Ιουνίου 1986

Erikson κατά Ιταλίας, Προσφυγή αρ. 37900/97, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Οκτωβρίου 1999

Fadeyeva κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 55723/00, Απόφαση της 9ης Ιουνίου 2005

Farbthus κατά Λεττονίας, Προσφυγή αρ. 4672/02, Απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2004

Filiz Uyan κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 7496/03, Απόφαση της 8ης Ιανουαρίου 2009

Folgero και άλλοι κατά Νορβηγίας, Προσφυγή αρ. 15472/02, Απόφαση της 29ης Ιουνίου 2007

Fox, Campbell και Hartely κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγές αρ. 12244/86-12245/86-12383/86, Απόφαση της 30ής Αυγούστου 1990

Fressoz και Roire κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 29183/95, Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 1999

- Gafarov κατά Ρωσίας*, Προσφυγή αρ. 25404/2009, Απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010
- Garayev κατά Αζερμπαϊτζάν*, Προσφυγή αρ. 53688/08, Απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010
- Gaygusuz κατά Αυστρίας*, Προσφυγή αρ. 17371/90, Απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 1996
- Gebremedhin κατά Γαλλίας*, Προσφυγή αρ. 25389/05, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2007
- Gozelik και άλλοι κατά Πολωνίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 44158/98, Απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2004
- Guerra και άλλοι κατά Ιταλίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 14967/89, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1998
- Gül κατά Ελβετίας*, Υπόθεση αρ. 53/1995/559/645, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1996
- Guzzardi κατά Ιταλίας*, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ.7367/76, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 1980
- H. L. R. κατά Γαλλίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 24573/94, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1997
- Hamidovic κατά Ιταλίας*, Προσφυγή αρ. 31956/05, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2012
- Haydarie και άλλοι κατά Ολλανδίας*, Προσφυγή αρ. 8876/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 25 Οκτωβρίου 2005
- Henaf κατά Γαλλίας*, Προσφυγή αρ. 65436/01, Απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2003
- Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 27765, 23 Φεβρουαρίου 2012
- Hode και Abdi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 22341/09, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2012
- Hoffmann κατά Γερμανίας*, Προσφυγή αρ. 34045/96, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2001
- Hurtado κατά Ελβετίας*, Προσφυγή αρ. 17549/90, Απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 1994
- I. κατά Σουηδίας*, Προσφυγή αρ. 61204/09, Απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2013
- I.M. κατά Γαλλίας*, Προσφυγή αρ. 9152/09, Απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 2012
- Ιατρίδης κατά Ελλάδας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 31107/96, Απόφαση της 25ης Μαρτίου 1999

Ilaşcu και άλλοι κατά Μολδαβίας και Ρωσικής Ομοσπονδίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48787/99, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2001

Ilaşcu και άλλοι κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48787/99, Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2004

Ireland κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5310/71, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 1978

Isaak και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 44587/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Σεπτεμβρίου 2006

Isakov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 14049/08, Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010

Isayeva, Vusurona και Bazayeva κατά Ρωσίας, Προσφυγές αρ. 57947/00-57948/00-57949/00, Απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2005

Ismoilov και άλλοι κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 2947/06, Απόφαση της 24ης Απριλίου 2008

Issa και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 31821/96, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2004

Istratii κατά Μολδαβίας, Προσφυγές αρ. 8721/05-8705/05-8742/05, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2007

Jabari κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 40035/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Οκτωβρίου 1999

Jabari κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 40035/98, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2000

Johnston και άλλοι κατά Ιρλανδίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 9697/82, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1986

K.A.B. κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 886/11, Απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2013

K.K. κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 18913/11, Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2013

Kaboulov κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 41015/04, Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 2009

Kanagaratnam και άλλοι κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 15297/09, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2011

Kantjrev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 37213/02, Απόφαση της 21ης Ιουνίου 2007

Karpykowski κατά Πολωνίας, Προσφυγή αρ. 23052/05, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2009

Kaya κατά Ρουμανίας, Προσφυγή αρ. 33970/05, Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2006

Keegan κατά Ιρλανδίας, Προσφυγή αρ. 16969/90, Απόφαση της 26ης Μαΐου 1994

Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 27229/95, Απόφαση της 3ης Απριλίου 2001

Kerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 40451/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 7 Δεκεμβρίου 1999

Keshmiri κατά Τουρκίας (αρ. 2), Προσφυγή αρ. 22426/10, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012

Khodzhayev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 52466/08, Απόφαση της 12ης Μαΐου 2010

Klass και άλλοι κατά Γερμανίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5029/71, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 1978

Kleyn και άλλοι κατά Ολλανδίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 39343/98-39651/98-43147/98-46664/99, Απόφαση της 6ης Μαΐου 2003

Κοκκινάκης κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 14307/88, Απόφαση της 25ης Μαΐου 1993

Kolesnik κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 26876/08, Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2010

Kolomojtar κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 11613/85, Απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 1992

Konstatinon κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 16351/03, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2007

Κοτσάφτης κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 39780/06, Απόφαση της 12ης Ιουνίου 2008

Kroon και άλλοι κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 18535/91, Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1994

Kurt κατά Τουρκίας, Υπόθεση αρ. 15/1997/799/1002, Απόφαση της 25ης Μαΐου 1998

Kuznetsov κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 39042/97, Απόφαση της 29ης Απριλίου 2003

Labzon κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 62208/00, Απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005

Lawless κατά Ιρλανδίας (αρ. 3), Προσφυγή αρ. 332/57, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 1961

Lebedev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 4493/04, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2007

Lee κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25289/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001

Liu κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 42086/05, Απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2007

Λοϊζίδου και άλλοι κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 15318/89, 23 Μαρτίου 1995

Λοϊζίδου κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 15318/89, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1996

Λοκρο και Toure κατά Ουγγαρίας, Προσφυγή αρ. 10816/10, Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2011

López Ostra κατά Ισπανίας, Προσφυγή αρ. 16798/90, Απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1994

Lupsa κατά Ρουμανίας, Προσφυγή αρ. 10337/04, Απόφαση της 8ης Ιουνίου 2006

Lutete Kemevuako κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 65938/09, Απόφαση επί του παραδεκτού, 1 Ιουνίου 2010

M. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 41416/08, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2011

M. και άλλοι κατά Ιταλίας και Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 40020/03, Απόφαση της 31ης Ιουλίου 2012

M.A. κατά Κύπρου, Προσφυγή αρ. 41872/10, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013

M.B. και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 36009/08, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2010

M.C. κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 39272/98, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2003

M.E. κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 50094/10, Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013

M.S. κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 50012/08, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2012

M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 30696/09, Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011

Μααουία κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 39652/98, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2000

Makhmudzhan Ergashev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 49747/11, 16 Οκτωβρίου 2012

Mamatkulon και Askaron κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 46827/99-46951/99, Απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2005

Marckx κατά Βελγίου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 6833/74, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 1979

Μαγεκα και Mitunga κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 13178/03, Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2006

Medvedygen και άλλοι κατά Γαλλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 3394/03, Απόφαση της 29ης Μαρτίου 2010

Mengesha Kimfe κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 24404/05, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2010

Mentes κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 23186/94, Απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 1997

Mihai Ionescu κατά Ρουμανίας, Προσφυγή αρ. 36659/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 1 Ιουνίου 2010

Mikolenko κατά Εσθονίας, Προσφυγή αρ. 10664.05, Απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 2009

Milosevic κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 77631/01, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Μαρτίου 2002

Mohammed κατά Αυστρίας, Προσφυγή αρ. 2283/12, Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013

Moldovan και άλλοι (2) κατά Ρουμανίας, Προσφυγές αρ. 41138/98-64320/01, Απόφαση της 12ης Ιουλίου 2005

Molotchko κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 12275/10, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2012

Moreno Gomez κατά Ισπανίας, Προσφυγή αρ. 4143/02, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2004

Mouisel κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 67263/01, Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2002

Moustaquim κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 12313/86, Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 1991

MPP Golub κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 6778/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 18 Οκτωβρίου 2005

Muminov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 42502/06, Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2008

Musial κατά Πολωνίας, Προσφυγή αρ. 28300/06, Απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2009

N. κατά Φινλανδίας, Προσφυγή αρ. 38885/02, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2005

N. κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 23505/09, Απόφαση της 20ής Ιουλίου 2010

N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 26565/05, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2008

Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 25904/07, Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2008

Nacic και άλλοι κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 16567/10, Απόφαση της 15ης Μαΐου 2012

- Nasri κατά Γαλλίας*, Προσφυγή αρ. 19465/92, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1995
- Nasrullojev κατά Ρωσίας*, Προσφυγή αρ. 656/06, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2007
- Nitecki κατά Πολωνίας*, Προσφυγή αρ. 65653/01, Απόφαση επί του παραδεκτού, 21 Μαρτίου 2002
- Niyanzı κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 21878/06, Απόφαση της 8ης Απριλίου 2008
- Nolan και Κ. κατά Ρωσίας*, Προσφυγή αρ. 2512/04, Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2009
- Norris κατά Ιρλανδίας*, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10581/83, Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1988
- Öcalan κατά Τουρκίας*, Προσφυγή αρ. 46221/99, Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2003
- Öcalan κατά Τουρκίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 46221/99, Απόφαση της 12ης Μαΐου 2005
- Okpizs κατά Γερμανίας*, Προσφυγή αρ. 59140/00, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2005
- Otojudi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 1820/08, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2009
- Operiyildiz κατά Τουρκίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48939/99, Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2004
- Onur κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 27319/07, Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2009
- Open Door και Well Woman κατά Ιρλανδίας*, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 14234/88-14235/88, Απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 1992
- Orchowski κατά Πολωνίας*, Προσφυγή αρ. 17885/04, Απόφαση της 22ης Οκτωβρίου 2009
- Osman κατά Δανίας*, Προσφυγή αρ. 38058/09, Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2011
- Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 23452/94, Απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1998
- Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 8139/09, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012
- P.B. και J.S. κατά Αυστρίας*, Προσφυγή αρ. 18984/02, Απόφαση της 22ης Ιουλίου 2010

Rad και άλλοι κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 60167/00, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Ιουνίου 2007

Paladi κατά Μολδαβίας, Προσφυγή αρ. 39806/05, Απόφαση της 10ης Μαρτίου 2009

Panaïtescu κατά Ρουμανίας, Προσφυγή αρ. 30909/06, Απόφαση της 10ης Απριλίου 2012

Panlyulynets κατά Ουκρανίας, Προσφυγή αρ. 70767/01, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2005

Peers κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 28524/95, Απόφαση της 19ης Απριλίου 2001

Pellegrini κατά Ιταλίας, Προσφυγή αρ. 77363/01, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Μαΐου 2005

Pentiacova και άλλοι κατά Μολδαβίας, Προσφυγή αρ. 14462/03, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Ιανουαρίου 2005

Perry κατά Λεττονίας, Προσφυγή αρ. 30273/03, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2007

Petrovich Korolev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 25551/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 1 Ιουλίου 2010

Piermont κατά Γαλλίας, Προσφυγές αρ. 15773/89-15774/89, Απόφαση της 27ης Απριλίου 1995

Poirrez κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 40892/98, Απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 2003

Poleshchuk κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 60776/00, Απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2004

Ponotaryoni κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 5335/05, Απόφαση της 21ης Ιουνίου 2011

Poron κατά Γαλλίας, Προσφυγές αρ. 39472/07 και 39474/07, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2012

Powell κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 45305/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Μαΐου 2000

Price κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 33394/96, Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2001

Prokorovich κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 58255/00, Απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 2004

Quinn κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 18580/91, Απόφαση της 22ης Μαρτίου 1995

R.U. κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 2237/08, Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2011

Rahimi κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 8687/08, Απόφαση της 5ης Απριλίου 2011

Ramzy κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 25424/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Ιουλίου 2010

Raninen κατά Φινλανδίας, Υπόθεση αρ. 52/1996/771/972, Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1997

Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 25965/04, Απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2010

Riad και Idiab κατά Βελγίου, Προσφυγές αρ. 29787/03-29810/03, Απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 2008

Ribitsch κατά Αυστρίας, Προσφυγή αρ. 18896/91, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1995

Rinck κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 18774/09, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Οκτωβρίου 2010

Rodic και άλλοι κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, Προσφυγή αρ. 22893/05, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2008

Ryabikin κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 8320/04, Απόφαση της 19ης Ιουνίου 2008

S.A. κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 66523/10, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2013

S.D. κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 53541/07, Απόφαση της 11ης Ιουνίου 2007

S.F. και άλλοι κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 52077/1, Απόφαση της 15ης Μαΐου 2012

S.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 19956/06, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2010

S.H.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 60367/10, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2013

Saadi κατά Ιταλίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 37201/06, Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2008

Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 13229/03, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2008

Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 1948/04, Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2007

Salgueiro da Silva Mouta κατά Πορτογαλίας, Προσφυγή αρ. 33290/96, Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 1999

Salman κατά Τουρκίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 21986/93, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000

Savridin Dzhurayev κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 71386/10, Απόφαση της 25ης Απριλίου 2013

Schalk και Korf κατά Αυστρίας, Προσφυγή αρ. 30141/04, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 2010

Schmidt κατά Γερμανίας, Προσφυγή αρ. 13580/88, Απόφαση της 18ης Ιουλίου 1994

Selçuk και Asker κατά Τουρκίας, Προσφυγές αρ. 23184/94-23185/94, Απόφαση της 21ης Απριλίου 1998

Selvanayagam κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 57981/00, Απόφαση επί του παραδεκτού, 12 Δεκεμβρίου 2002

Sen κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 31465/96, Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2001

Sentges κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 27677/02, Απόφαση επί του παραδεκτού, 8 Ιουλίου 2003

Sezen κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 50252/99, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2006

Shakurov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 55822/10, Απόφαση της 5ης Ιουνίου 2012,

Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 36378/02, Απόφαση της 12ης Απριλίου 2005

Sharifi κατά Αυστρίας, Προσφυγή αρ. 60104/08, Απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2013

Shtukaturov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 44009/05, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2008

Sidabras και Dziautas κατά Λιθουανίας, Προσφυγές αρ. 55480/00 και 59330/00, Απόφαση της 27ης Ιουλίου 2004

Sidikov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 73455/11, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013

Sigurjonsson κατά Ισλανδίας, Προσφυγή αρ. 16130/90, Απόφαση της 30ής Ιουνίου 1993

Siliadin κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 73316/01, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2005

Slivenko κατά Λεττονίας, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48321/99, Απόφαση της 09 Οκτωβρίου 2003

Smirnova και Smirnova κατά Ρωσίας, Προσφυγές αρ. 46133/99-48183/99, Απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003

Smith κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25154/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001

- Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 14038/88, 7 Ιουλίου 1989
- Soldatenko κατά Ουκρανίας*, Προσφυγή αρ. 2440/07, Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2008
- Σολωμού και άλλοι κατά Τουρκίας*, Προσφυγή αρ. 36832/97, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 2008
- Sorensen και Rasmussen κατά Δανίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 52562/99-52620/99, Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2006
- Stamose κατά Βουλγαρίας*, Προσφυγή αρ. 29713/05, Απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2012
- Storck κατά Γερμανίας* Προσφυγή αρ. 61603/00, Απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005
- Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγές αρ. 8319/07 και 11449/07, Απόφαση της 28ης Ιουνίου 2011
- Sultani κατά Γαλλίας*, Προσφυγή αρ. 45223/05, Απόφαση της 20ής Ιουλίου 2007
- Suso Musa κατά Μάλτας*, Προσφυγή αρ. 42337/12, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013
- T.W. κατά Μάλτας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25644/94, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1999
- Tahsin Acar κατά Τουρκίας*, Προσφυγή αρ. 26307/95, Απόφαση της 8ης Απριλίου 2004
- Taskin και άλλοι κατά Τουρκίας*, Προσφυγή αρ. 46117/99, Απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2004
- Tehrani και άλλοι κατά Τουρκίας*, Προσφυγές αρ. 32940/08-41626/08-43616/08, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2010
- Timishev κατά Ρωσίας*, Προσφυγές αρ. 55762/00-55974/00, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005
- Tuquabo-Tekle και άλλοι κατά Ολλανδίας*, Προσφυγή αρ. 60665/00, Απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2005
- Tyger κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Προσφυγή αρ. 5856/72, Απόφαση της 25ης Απριλίου 1978
- Udeh κατά Ελβετίας*, Προσφυγή αρ. 12020/09, Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013
- Üner κατά Ολλανδίας*, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 46410/99, Απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2006
- Valasinas κατά Λιθουανίας*, Προσφυγή αρ. 44558/98, Απόφαση της 24ης Ιουλίου 2001

Van der Musselle κατά Βελγίου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8919/80, Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1983

Van der Ven κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 50901/99, Απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2003

Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7906/77, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 1982

Vasquez κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 1785/08, Απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013

Vilvarajah και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγές αρ. 13163/87-13164/87-13165/87-13447/87-13448/87 Απόφαση της 30ής Οκτωβρίου 1991

Wasilewski κατά Πολωνίας, Προσφυγή αρ. 32734/96, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Απριλίου 1999

Weller κατά Ουγγαρίας, Προσφυγή αρ. 44399/05, Απόφαση της 31ης Μαρτίου 2009

Winterwerp κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 6301/73, Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 1979

Women on Waves και άλλοι κατά Πορτογαλίας, Προσφυγή αρ. 31276/05, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2009

X, Y και Z κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Υπόθεση αρ. 75/1995/581/667, Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997

Xenides-Arestis κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 46347/99, Απόφαση της 22ης Δεκεμβρίου 2005

Xhavana και άλλοι κατά Ιταλίας και Αλβανίας, Προσφυγή αρ. 39473/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Ιανουαρίου 2001

Yakubov κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 7265/10, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011

Yoh-Ekale Mwanje κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 10486/10, 20 Δεκεμβρίου 2011

Young, James και Webster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7601/76-7806/77, Απόφαση της 13ης Αυγούστου 1981

Yöyler κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 26973/95, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001

Yuldashen κατά Ρωσίας, Προσφυγή αρ. 1248/09, Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010

Z και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 29392/95, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001

Z και T κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 27034/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Φεβρουαρίου 2006

Z.N.S. κατά Τουρκίας, Προσφυγή αρ. 21896/08, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010

Zarb Adami κατά Μάλτας, Προσφυγή αρ. 17209/02, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2006

VII. Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)

15 Foreign Students κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7671/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Μαΐου 1977

Buckley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 20348/92, Απόφαση επί του παραδεκτού, 3 Μαρτίου 1994

Campbell και Cosans κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγές αρ. 7511/76-7743/76, Αναφορά της 16ης Μαΐου 1980

Cyprus κατά Τουρκίας, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 6780/74-6950/75, 26 Μαΐου 1975

East African Asians κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγές αρ. 4403/70-4419/70 κ.ά., Αναφορά της 14ης Δεκεμβρίου 1973

Freda κατά Ιταλίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8916/80, Απόφαση επί του παραδεκτού, 7 Οκτωβρίου 1980

Harabi κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 10798/84, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Μαρτίου 1986

Hess κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 6231/73, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Μαΐου 1975

Karus κατά Ιταλίας, Προσφυγή αρ. 29043/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Μαΐου 1998

McFeeley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8317/78, Απόφαση επί του παραδεκτού, 15 Μαΐου 1980

Müller κατά Αυστρίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5849/72, Απόφαση επί του παραδεκτού, 16 Δεκεμβρίου 1974

National Federation of Self-Employed κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7995/77, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Ιουλίου 1978

Omkarananada and the Divine Light Zentrum κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 8118/77, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Μαρτίου 1981

R. κατά Δανίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10263/83, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 1985

Ramirez κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 28780/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 24 Ιουνίου 1996

Reed κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7630/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 6 Δεκεμβρίου 1979

Stigson κατά Σουηδίας, Προσφυγή αρ. 12264/86, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Ιουλίου 1988

Szrabjet και Clark κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγές αρ. 27004/95-27011/95, 23 Οκτωβρίου 1997

T. κατά Σουηδίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10671/83, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Μαρτίου 1985

Tanli κατά Τουρκίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 26129/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Μαρτίου 1996

W. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 9348/81, 28 Φεβρουαρίου 1983

W.M. κατά Δανίας, Προσφυγή αρ. 17392/90, Απόφαση επί του παραδεκτού, 14 Οκτωβρίου 1992

Χ και Υ κατά Ελβετίας, Προσφυγές αρ. 7289/75-7349/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 14 Ιουλίου 1977

Χ κατά Ο.Δ. της Γερμανίας, Προσφυγή αρ. 1611/62, Απόφαση επί του παραδεκτού, 25 Σεπτεμβρίου 1965

Χ κατά Ο.Δ. της Γερμανίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 6572/74, 4 Μαρτίου 1976

Χ κατά Γερμανίας, Προσφυγή αρ. 1151/61, *Recueil des decisions*, σ. 119 (1961)

Χ κατά Ελβετίας, Προσφυγή αρ. 7601/75, Απόφαση επί του παραδεκτού, 12 Ιουλίου 1976

Χ κατά Ολλανδίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 4130/69, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Ιουλίου 1971

Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Προσφυγή αρ. 7547/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 15 Δεκεμβρίου 1977

Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5962/72, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Μαρτίου 1975

Zamir κατά Γαλλίας, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 9174/80, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Ιουλίου 1982

VIII. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ)

Defence for Children International (DCI) κατά Βελγίου, Προσφυγή αρ. 69/2011, Απόφαση επί της ουσίας, 23 Οκτωβρίου 2012

Defence for Children International κατά Ολλανδίας, Προσφυγή αρ. 47/2008, Απόφαση επί της ουσίας, 20 Οκτωβρίου 2009

ERRC κατά Βουλγαρίας, Προσφυγή αρ. 31/2005, Απόφαση επί της ουσίας, 18 Οκτωβρίου 2006

ERRC κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 51/2008, Απόφαση επί της ουσίας, 19 Οκτωβρίου 2009

ERRC κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 15/2003, Απόφαση επί της ουσίας, 8 Δεκεμβρίου 2004

ERRC κατά Ιταλίας, Προσφυγή αρ. 27/2004, Απόφαση επί της ουσίας, 7 Δεκεμβρίου 2005

European Federation of National Organisations Working with the Homeless κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 39/2002, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2007

International Commission of Jurists κατά Πορτογαλίας, Προσφυγή αρ. 1/1998, Απόφαση επί της ουσίας, 10 Μαρτίου 1999

International Federation of Human Rights Leagues κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 14/2003, Απόφαση επί της ουσίας, 8 Σεπτεμβρίου 2004

International Federation of Human Rights Leagues κατά Ελλάδας, Προσφυγή αρ. 7/2000, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2000

International Federation of Human Rights Leagues κατά Ιρλανδίας, Προσφυγή αρ. 42/2007, Απόφαση επί της ουσίας, 3 Ιουνίου 2008

International Movement ATD Fourth World κατά Γαλλίας, Προσφυγή αρ. 33/2006, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2007

STTK ry και They ry κατά Φινλανδίας, Προσφυγή αρ. 10/2000, Απόφαση επί της ουσίας, 17 Οκτωβρίου 2001

ΙΧ. Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ)

"Five Pensioners" κατά Περού, Σειρά C αρ. 98, Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2003

"Juvenile Reeducation Institute" κατά Παραγουάης, Σειρά C αρ. 112, Απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2004

"Street Children" (*Villagran-Morales και άλλοι*) κατά Γουατεμάλας, Σειρά C αρ. 63, Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1999

Acevedo Buendía και άλλοι (*"Discharged and Retired Employees of the Comptroller"*) κατά Περού, Σειρά C αρ. 198, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2009

Albán-Cornejo και άλλοι κατά Ισημερινού, Σειρά C αρ. 171, Απόφαση της 22ης Νοεμβρίου 2007

Álvarez και Iñiguez κατά Ισημερινού, Σειρά C αρ. 170, Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2007

Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, Σειρά C αρ. 61, Ενστάσεις, Απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 1999

Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, Σειρά C αρ. 72, Απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 2001

Blake κατά Γουατεμάλας, Σειρά C αρ. 36, Απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 1998

Case of the Ituango Massacres κατά Κολομβίας, Σειρά C αρ. 148, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2006

Case of the Pueblo Bello Massacre κατά Κολομβίας, Σειρά C αρ. 140, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2006

Durand and Ugarte, Σειρά C αρ. 50, Ενστάσεις, Απόφαση της 28ης Μαΐου 1999

Exceptions to the exhaustion of domestic remedies, Γνωμοδότηση OC-11/90, 10 Αυγούστου 1990

Garbi and Corrales κατά Ονδούρας, Σειρά C, αρ. 6, Απόφαση της 15ης Μαρτίου 1989

Godínez Cruz κατά Ονδούρας, Σειρά C αρ. 5, Απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 1989

Habeas corpus in emergency situations, Γνωμοδότηση OC-8/87, 30 Ιανουαρίου 1987

Humberto Sánchez κατά Ονδούρας, Σειρά C αρ. 99, Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2003

Judicial guarantees in states of emergency, Γνωμοδότηση OC-9/87, 6 Οκτωβρίου 1987

Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Γνωμοδότηση OC-18/03, 17 Σεπτεμβρίου 2003

La Cantuta κατά Περού, Σειρά C αρ. 162, Απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 2006

Miguel Castro-Castro Prison κατά Περού, Σειρά C αρ. 160, Απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2006

Montero-Aranguren και άλλοι (Detention Center of Catia) κατά Βενεζουέλας, Σειρά C αρ. 150, Απόφαση της 5ης Ιουλίου 2006

Nadege Dorzema και άλλοι κατά Δομηνικανής Δημοκρατίας, Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2012

Neira Alegría και άλλοι κατά Περού, Σειρά C αρ. 20, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1995

Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica, Γνωμοδότηση OC-4/84, 19 Ιανουαρίου 1984

Sawhoyamaza Indigenous Community κατά Παραγουάης, Σειρά C αρ. 146, Απόφαση της 29ης Μαρτίου 2006

Serrano Cruz Sisters κατά Ελ Σαλβαδόρ, Σειρά C αρ. 120, Απόφαση της 1ης Μαρτίου 2005

Servellón-García και άλλοι κατά Ονδούρας, Σειρά C αρ. 152, Απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 2006

Suárez-Rosero κατά Ισημερινού, Σειρά C αρ. 35, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1997

The Girls Yean και Bosico κατά Δομηνικανής Δημοκρατίας, Σειρά C αρ. 130, Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2005

The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Γνωμοδότηση OC-16/99, 1 Οκτωβρίου 1999

Velasquez Rodriguez κατά Ονδούρας, Σειρά C αρ. 1, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 1988

Vélez Loo κατά Παναμά, Σειρά C αρ. 218, Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2010

Ximenes-Lopes κατά Βραζιλίας, Σειρά C αρ. 149, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006

Yakye Axa Indigenous Community κατά Παραγουάης, Σειρά C αρ. 125, Απόφαση της 17ης Ιουνίου 2005

Yvon Neptune κατά Αιτήσ, Σειρά C αρ. 180, Απόφαση της 6ης Μαΐου 2008

X. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΕΑΔ)

Coard και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, Υπόθεση 10.951, Αναφορά αρ. 109/99, Απόφαση επί της ουσίας, 29 Σεπτεμβρίου 1999

Desmond McKenzie και άλλοι κατά Τζαμάικας, Υποθέσεις 12.023-12.044-12.107-12.126-12.146, Αναφορά αρ. 41/00, Απόφαση επί της ουσίας, 13 Απριλίου 2000

Donnason Knights κατά Γρενάδας, Υπόθεση 12.028, Αναφορά αρ. 47/01, Απόφαση επί της ουσίας, 4 Απριλίου 2001

Habal and son κατά Αργεντινής, Υπόθεση 11.691, Αναφορά αρ. 64/08, Απόφαση επί της ουσίας, 25 Ιουλίου 2008

Haitian Centre for Human Rights κατά Ηνωμένων Πολιτειών, Υπόθεση 10.675, Αναφορά αρ. 51/96, Απόφαση επί της ουσίας, 13 Μαρτίου 1997

John Doe και άλλοι κατά Καναδά, Υπόθεση 12.586, Αναφορά αρ. 78/11, Απόφαση επί της ουσίας, 21 Ιουλίου 2011

Martinez Villareal κατά Ηνωμένων Πολιτειών, Υπόθεση 11.753, Αναφορά αρ. 52/02, Απόφαση επί της ουσίας, 10 Οκτωβρίου 2002

Meneses de Jiménez κατά Κολομβίας, Αίτημα αρ. 2779-02, Αναφορά αρ. 50/10, Απόφαση επί του παραδεκτού, 18 Μαρτίου 2010

Miranda Cortez και άλλοι κατά Ελ Σαλβαδόρ, Υπόθεση 12.249, Αναφορά αρ. 27/09, Απόφαση επί της ουσίας, 20 Μαρτίου 2009

Montoya González κατά Κόστα Ρίκας, Υπόθεση 11.553, Αναφορά αρ. 48/96, Απόφαση επί του παραδεκτού, 16 Οκτωβρίου 1996

Moreno Ramos κατά Ηνωμένων Πολιτειών, Υπόθεση 12.430, Αναφορά αρ. 1/05, Απόφαση επί της ουσίας, 28 Ιανουαρίου 2005

National Association of Ex-Employees of the Peruvian Social Security Institute και άλλοι κατά Περού, Υπόθεση αρ. 12.670, Αναφορά αρ. 38/09, Απόφαση επί της ουσίας, 27 Μαρτίου 2009

Pensioners of the National Agricultural Development Bank (BANDESA) κατά Γουατεμάλας, Αίτημα αρ. 1380-06, Αναφορά αρ. 102/09, Απόφαση επί του παραδεκτού, 29 Οκτωβρίου 2009

Rafael Ferrer-Mazorra και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, Υπόθεση 9.903, Αναφορά αρ. 51/01, Απόφαση επί της ουσίας, 4 Απριλίου 2001

Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, Υπόθεση 11.160, Αναφορά αρ. 49/99, Απόφαση επί της ουσίας, 13 Απριλίου 1999

Sanchez Villalobos και άλλοι κατά Κόστα Ρίκας, Αίτημα αρ. 12.361, Αναφορά αρ. 25/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 2004

Tena Colunga και άλλοι κατά Μεξικού, Αίτημα αρ. 2582/02, Αναφορά αρ. 44/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Οκτωβρίου 2004

Vélez Loor κατά Παναμά, Υπόθεση 92-04, Αναφορά αρ. 95/06, Απόφαση επί του παραδεκτού, 23 Οκτωβρίου 2006

Victor Saldaño κατά Αργεντινής, Αίτημα, Αναφορά αρ. 38/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 1999

XI. Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ)

African Institute for Human Rights and Development (εξ ονόματος προσφύγων από τη Σιέρρα Λεόνε στη Γουινέα) κατά Δημοκρατίας της Γουινέας, Αναφορά αρ. 249/2002, 36η Τακτική Σύνοδος, 23 Νοεμβρίου-7 Δεκεμβρίου 2004

Amnesty International και άλλοι κατά Σουδάν, Αναφορές αρ. 48/1990-50/1991-52/1991-89/1993, 26η Σύνοδος

Amnesty International κατά Ζάμπιας, Αναφορά αρ. 212/98, 25η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 1999

Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό κατά Μπουρουντί, Ρουάντας και Ουγκάντας, Αναφορά αρ. 227/1999, 33η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 2003

Dr. Curtis Francis Doebller κατά Σουδάν, Αναφορά αρ. 235/2000, 46η Τακτική Σύνοδος, 11-25 Νοεμβρίου 2009

FIDH, National Human Rights Organisation (ONDH) και Rencontre Africaine pour la Defense des Droits de l'Homme κατά Σενεγάλης, Αναφορά αρ. 304/2005, 40ή Τακτική Σύνοδος, 15-29 Νοεμβρίου 2006

Free Legal Assistance Group και άλλοι κατά Ζαΐρ, Αναφορές αρ. 25/89-47/90-56/91-100/93, 19η Τακτική Σύνοδος, Μάρτιος 1996

Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, Αναφορά αρ. 313/05, 47η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 2010

Institute for Human Rights και Development in Africa κατά Δημοκρατίας της Ανγκόλας, Αναφορά αρ. 292/2004, 43η Τακτική Σύνοδος, 7-22 Μαΐου 2008

International Pen και άλλοι κατά Νιγηρίας, Αναφορές αρ. 137/94-139/94-154/96-161/97, 24η Τακτική Σύνοδος, 31 Οκτωβρίου 1998

Legal Resources Foundation κατά Ζάμπιας, Αναφορά αρ. 211/98, 29η Τακτική Σύνοδος, 23 Απριλίου-7 Μαΐου 2001

Malawi African Association και άλλοι κατά Μαυριτανίας, Αναφορές αρ. 54/91-61/91-98/93-164/97-196/97, 27η Τακτική Σύνοδος, 11 Μαΐου 2000

Media Rights Agenda κατά Νιγηρίας, Αναφορά αρ. 224/1998, 28η Τακτική Σύνοδος, 23 Οκτωβρίου-6 Νοεμβρίου 2000

Mgwanga Gunme και άλλοι κατά Καμερούν, Αναφορά αρ. 266/2003, 45η Τακτική Σύνοδος, 13-27 Μαΐου 2009

Modise κατά Μποτσουάνας, Αναφορά αρ. 97/93, 28η Τακτική Σύνοδος, 23 Οκτωβρίου-6 Νοεμβρίου 2000

Organisation Mondiale Contre la Torture και άλλοι κατά Ρουάντας, Αναφορές αρ. 27/89-46/91-49/91-99/93, 20ή Τακτική Σύνοδος, Οκτώβριος 1996

Purohit and Moore κατά Γκάμπιας, Αναφορά αρ. 241/2001, 33η Τακτική Σύνοδος, 15-29 Μαΐου 2003

Rencontre Africaine pour la Defense des Droits de l'Homme κατά Ζάμπιας, Αναφορά αρ. 71/92, 20ή Τακτική Σύνοδος, Οκτώβριος 1996

Socio-Economic Rights Accountability Project κατά Νιγηρίας, Αναφορά αρ. 300/2005, 5η Έκτακτη Σύνοδος, 21-29 Ιουλίου 2008

Sudan Human Rights Organisations και άλλοι κατά Σουδάν, Αναφορές αρ. 279/03 και 296/05, 45η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 2009

The Social and Economic Rights Action Center and the Center for Economic and Social Rights κατά Νιγηρίας, Αναφορά αρ. 155/96, 30ή Τακτική Σύνοδος, 13-27 Οκτωβρίου 2001

Union Inter-Africaine des Droits de l'Homme και άλλοι κατά Ανγκόλας, Αναφορά αρ. 159/96, 22η Τακτική Σύνοδος, 11 Νοεμβρίου 1997

Zimbabwe Lawyers for Human Rights and the Institute for Human Rights and Development

(εξ ονόματος του Andrew Barclay Meldrum) κατά Δημοκρατίας της Ζιμπάμπουε, Αναφορά αρ. 294/2004, 6η Έκτακτη Σύνοδος, 30 Μαρτίου-3 Απριλίου 2009

«Είναι αλήθεια ότι κινδυνεύσαμε να πεθάνουμε. Όμως γεννηθήκαμε στη λάθος μεριά του κόσμου. Αν δεν διακινδυνεύσουμε, η ζωή αυτή δεν θα μας χαρίσει τίποτα».

-Youssef, μετανάστης χωρίς χαρτιά στην Ιταλία^{1}*

«Από τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνίες μας αντιμετωπίζουν τους μετανάστες εξαρτάται το αν θα κατορθώσουμε να οικοδομήσουμε κοινωνίες που θα θεμελιώνονται στη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία, την αξιοπρέπεια και την ανθρωπινή ασφάλεια για όλους».

-Navanethem Pillay, Υπατη Αρμοστής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου^{2**}

1 * Παρατίθεται στο Fabrizio Gatti, Bilal: Viaggiare, Lavorare, Morire da Clandestini, RCS Libri SpA, Μιλάνο, 2007, σ. 385.

2 ** Ομιλία της κας Navanethem Pillay, Υπατης Αρμοστού του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στο Παγκόσμιο φόρουμ για τη μετανάστευση και την ανάπτυξη/Ημέρα της κοινωνίας των πολιτών, Πουέρτο Βαγιαρτά, Μεξικό, 8 Νοεμβρίου 2010.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Σκοπός αυτού του Εγχειριδίου

Όταν οι άνθρωποι διασχίζουν τα σύνορα της χώρας τους, ο κόσμος δεν τους αντιμετωπίζει πια όπως πριν, παρότι οι ίδιοι μπορεί να μην το γνωρίζουν. Αποκτούν τώρα ένα ξεχωριστό καθεστώς, εντάσσονται σε μια ιδιαίτερη κατηγορία: είναι μετανάστες. Εξαιτίας αυτού, πολύ συχνά βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με τους ανθρώπους γύρω τους, που διαθέτουν το διαβατήριο της χώρας στην οποία ζουν.

Ανεξάρτητα από τις συνθήκες του ταξιδιού τους, οι άνθρωποι που γίνονται μετανάστες συνήθως κινούνται σε έναν καινούργιο κόσμο, ανοίκειο και λιγότερο ασφαλή. Είτε διαθέτουν άδεια για να περάσουν τα σύνορα είτε είναι χωρίς χαρτιά, οι μετανάστες διαπιστώνουν συνήθως ότι τα δικαιώματά τους είναι μειωμένα σε σχέση με τους πολίτες της χώρας όπου κατοικούν. Η έκταση της παραβίασης αυτών των δικαιωμάτων και ο βαθμός αποκλεισμού των μεταναστών από τη νομική προστασία ή επανόρθωση διαφέρει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Ένας «νόμιμος» μετανάστης μπορεί να έρχεται αντιμέτωπος με βία στον χώρο εργασίας ή με άθλιες εργασιακές συνθήκες, να στερείται κάθε προστασία των εργασιακών του δικαιωμάτων και να φοβάται να αναζητήσει νομική προστασία γιατί ο εργοδότης του τον απειλεί με απόλυση και επομένως με απώλεια της άδειας εργασίας. Ένας πρόσφυγας μπορεί να εμπλακεί στον σύνθετο, χρονοβόρο και συχνά αυθαίρετο λαβύρινθο της διαδικασίας αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας, κατά τη διάρκεια της οποίας τα δικαιώματά του τελούν υπό περιορισμό, ενώ ο αιτών αιωρείται σε ένα νομικό κενό, χωρίς ταυτότητα. Πιο ευάλωτοι είναι οι μετανάστες χωρίς χαρτιά. Οι άνθρωποι που βρίσκονται στην κατάσταση αυτή, παρότι θεωρητικά απολαμβάνουν την πλήρη αναγνώριση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, στην πράξη στερούνται, λόγω του φόβου μήπως αναγνωριστούν και απελαθούν, κάθε δυνατότητα να διεκδικήσουν τα δικαιώματά αυτά και κάθε πρόσβαση στους νομικούς θεσμούς που θα μπορούσαν να τα προστατέψουν.³ Είναι διαρκώς εκτεθειμένοι στην οικονομική και σωματική εκμετάλλευση, στην ένδεια και στο ενδεχόμενο να απελαθούν με συνοπτικές διαδικασίες στη χώρα προέλευσής τους, όπου ενδεχομένως η ασφάλεια ή ακόμα και η ζωή τους να βρεθούν σε κίνδυνο.

Όπως θα καταδειχθεί παρακάτω, υπάρχουν πολλοί λόγοι που ωθούν κάποιον στη μετανάστευση.⁴ Οι παράτυποι όμως μετανάστες, που εισέρχονται σε μια χώρα χωρίς να έχουν χαρτιά ή διαμένουν εκεί μετά τη λήξη της άδειας διαμονής, κατά κανόνα έχουν τόσο ισχυρούς λόγους να μην επιθυμούν να επιστρέψουν στην χώρα προέλευσης που είναι διατεθειμένοι να αποδεχτούν κάθε είδους στερήσεις και καταπατήσεις των δικαιωμάτων τους. Όταν κάποιος

³ Ομάδα Διεθνούς Μετανάστευσης (Global Migration Group – GMG), Statement on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, 30 Σεπτεμβρίου 2010, <http://www.globalmigrationgroup.org/pdf/GMG%20Joint%20Statement%20Adopted%2030%20Sept%202010.pdf>. Για μια περιγραφή της Ομάδας Διεθνούς Μετανάστευσης, βλ. σ. 4.

⁴ ΔΕΑΔ, Second Report of the Special Rapporteurship on Migrant Workers and Their Families in the Hemisphere, Έγγρ. ΟΑΚ ΟΕΑ/Ser.L/V/II.111, Doc. 20 rev., 16 Απριλίου 2001, παρ. 61. Βλ. επίσης, Γενικό Σχόλιο αρ. 2: On the rights of migrant workers in an irregular situation and members of their family, Επιτροπή για τους μετανάστες εργαζόμενους (ΕΜΕ), Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/GC/2, 28 Αυγούστου 2013.

μεταναστεύει για να αποφύγει τον πόλεμο, την πείνα, τις διώξεις, τις φυσικές καταστροφές, την οικονομική εξαθλίωση, ή απλώς αναζητώντας την προοπτική μιας καλύτερης ζωής, πολύ συχνά θεωρεί την ανασφάλεια, τους περιορισμούς και, ενίοτε, την ένδεια που αντιμετωπίζει στη χώρα προορισμού προτιμότερη από την κατάσταση στην πατρίδα του. Για πολλούς, η φυγή αποτελεί τη μοναδική επιλογή. Όσοι έχουν έστω περιορισμένες επιλογές, δεν διστάζουν να διακινδυνεύσουν τα δικαιώματά τους, με την προσδοκία ότι θα τους δοθεί η ευκαιρία να τα ανακτήσουν αργότερα. Αυτή είναι η ανθρώπινη κατάσταση την οποία αντιμετωπίζουν, διαχειρίζονται και ενίοτε εκμεταλλεύονται οι πολιτικές και οι νόμοι που αφορούν τη μετανάστευση.

Στα περισσότερα κράτη προορισμού, η μετανάστευση αποτελεί ένα εξαιρετικά φλέγον και αμφιλεγόμενο πολιτικό ζήτημα. Ο έλεγχος των εθνικών συνόρων θεωρείται ουσιώδες στοιχείο της κρατικής κυριαρχίας. Οι πολιτικές διαμάχες σε εθνικό επίπεδο με επίκεντρο τη μετανάστευση ή τους μετανάστες μπορούν να πυροδοτήσουν πολιτικές και κοινωνικές εντάσεις γύρω από ζητήματα όπως η ασφάλεια, η εθνική ταυτότητα, η κοινωνική αλλαγή και η οικονομική αβεβαιότητα. Αυτές οι πολιτικές συγκρούσεις αποτυπώνονται επίσης στο εθνικό δίκαιο, που διαμορφώνει το πλαίσιο εντός του οποίου συντελούνται οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών. Τα κράτη θεσπίζουν ολοένα και πιο αυστηρούς κανόνες, συχνά λόγω της λαϊκής εχθρότητας απέναντι στους μετανάστες. Τα πολιτικά και νομοθετικά πλαίσια που περιορίζουν τη νόμιμη μετανάστευση οδηγούν συχνά στην αύξηση του ποσοστού των μεταναστών χωρίς χαρτιά, που είναι ακόμα πιο ευάλωτοι στην εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση.⁵ Συνεπώς, στο πεδίο αυτό διακυβεύονται ουσιώδη συμφέροντα τόσο των ατόμων όσο και του κράτους.

II. Μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία τελούν υπό την εγγύηση τόσο του εθνικού όσο και του διεθνούς δικαίου, έχουν καθοριστικό ρόλο στην προστασία των μεταναστών που εμπλέκονται σε αυτό το πλέγμα πανίσχυρων δυνάμεων. Πρόσφατα, η Ομάδα Διεθνούς Μετανάστευσης⁶ υπενθύμισε ότι στα «θεμελιώδη δικαιώματα όλων των προσώπων, ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό νομικό καθεστώς τους, συγκαταλέγονται τα ακόλουθα:

- Το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια, και το δικαίωμα να μην συλλαμβάνεται και να μην κρατείται κανείς αυθαίρετα, καθώς και το δικαίωμα να ζητά και να του παρέχεται άσυλο σε περίπτωση που διώκεται·
- Το δικαίωμα να μην υφίσταται καμία απολύτως διάκριση λόγω φυλής, φύλου, γλώσσ-

5 Ό.π., παρ. 56. Βλ. επίσης ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2).

6 Η Ομάδα Διεθνούς Μετανάστευσης είναι μια διαθεσμική ομάδα στην οποία συμμετέχουν οι επικεφαλής της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ), του Διεθνούς Οργανισμού Μετανάστευσης (ΙΟΜ), του Γραφείου του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΟΗCHR), της Διάσκεψης του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD), του Προγράμματος Ανάπτυξης του ΟΗΕ (UNDP), του Τμήματος Οικονομικών και Κοινωνικών Υποθέσεων του ΟΗΕ (UNDESA), του Εκπαιδευτικού, Επιστημονικού και Πολιτιστικού Οργανισμού του ΟΗΕ (UNESCO), του Ταμείου Πληθυσμών του ΟΗΕ (UNPF), της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (ΥΑ), του Ταμείου Παιδιών του ΟΗΕ (UNICEF), του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Ερευνών (UNITR), του Γραφείου του ΟΗΕ για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC), της Παγκόσμιας Τράπεζας και των Περιφερειακών Επιτροπών του ΟΗΕ.

σας, θρησκείας, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης·

- Το δικαίωμα να προστατεύεται από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση, να μη ζει υπό καθεστώς δουλείας ή υποτέλειας, καθώς και το δικαίωμα να μην υφίσταται βασανιστήρια ή σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία·
- Το δικαίωμα σε μια δίκαιη δίκη και σε νόμιμη επανόρθωση·
- Το δικαίωμα προστασίας των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών του δικαιωμάτων, μεταξύ άλλων και του δικαιώματος στην υγεία, σε ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης, στην κοινωνική ασφάλιση, στην επαρκή στέγαση, την εκπαίδευση και τις δίκαιες και ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας· και
- Κάθε άλλο ανθρώπινο δικαίωμα που προστατεύεται από τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις οποίες μετέχει το εν λόγω κράτος καθώς και όσα προβλέπονται από το εθιμικό διεθνές δίκαιο».7

Φορείς των παραπάνω ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι όλα τα πρόσωπα, χωρίς καμία εξαιρέση. Τα πρόσωπα δεν αποκτούν τα δικαιώματα αυτά λόγω της ιδιότητας του πολίτη, του εργαζόμενου ή εξαιτίας ενός συγκεκριμένου νομικού καθεστώτος. Κανένας δεν μπορεί να στερηθεί τα ανθρώπινα δικαιώματά του επειδή έχει εισέλθει ή διαμένει σε μια χώρα κατά παράβαση των κανόνων για τη μετανάστευση που ισχύουν σε αυτή, και κανείς δεν μπορεί να τα στερηθεί επειδή μοιάζει ή είναι «ξένος», παιδί, γυναίκα ή επειδή δεν γνωρίζει τη γλώσσα που μιλιέται εκεί. Αυτή η αρχή της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι εξαιρετικά πολύτιμη για τους μετανάστες.

Στην πραγματικότητα ωστόσο κάθε δικαίωμα παραμένει μια κενή ρητορεία αν δεν υπάρχει κανένας τρόπος να διεκδικήσει κανείς την εφαρμογή του. Είναι λοιπόν απολύτως αναγκαίο τα εθνικά νομικά συστήματα να προσφέρουν αποτελεσματική πρόσβαση στη δικαιοσύνη και συγκεκριμένα ένδικα βοηθήματα για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ολόκληρος ο μηχανισμός των νομικών κανόνων, των δικηγόρων, των δικαστών, των εισαγγελέων, των νομικών και των ακτιβιστών πρέπει να λειτουργεί αποτελεσματικά, για να παρέχει στους μετανάστες ένδικη προστασία για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Σε αυτό θέλει να συμβάλει το παρόν Εγχειρίδιο. Οι μετανάστες εν γένει –και ιδιαίτερα οι παράτυποι μετανάστες– δυσκολεύονται ή συχνά αδυνατούν να προσφύγουν αποτελεσματικά στη δικαιοσύνη σε περιπτώσεις παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τις περισσότερες φορές η εθνική νομοθεσία δεν προσφέρει τη δυνατότητα προσφυγής ή δημιουργεί σημαντικά εμπόδια στην πρόσβαση σε αυτήν, όπως η απειλή άμεσης απομάκρυνσης ή απέλασης μόλις ο μετανάστης έρθει σε επαφή με τις αρχές. Στον κόσμο που ζούμε, οι μετανάστες έχουν μεν δικαιώματα, δεν έχουν όμως καμία δυνατότητα να τα χρησιμοποιήσουν ή να απαιτήσουν τον σεβασμό τους. Είναι νομικά βουβοί.

Το διεθνές δίκαιο –και ιδίως το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το διεθνές προσφυγικό δίκαιο– μπορούν να προσφέρουν μια έστω και ατελή λύση στο πρόβλημα αυτό. Τα

7 GMG, Statement of the Global Migration Group on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, ό.π. (σημ. 1).

νομικά συστήματα των κρατών δέχονται την ολοένα και εντονότερη επίδραση του διεθνούς δικαίου. Σε πολλές χώρες είναι πλέον δυνατόν να επικαλεστεί κανείς, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, το διεθνές δίκαιο ενώπιον των εσωτερικών δικαστηρίων για να αξιώσει τον σεβασμό και την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κάτι που μπορούν να κάνουν και οι μετανάστες. Ακόμα και σε χώρες όπου κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν ή όπου η επίκληση του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απορρίφθηκε από το εγχώριο νομικό σύστημα, υπάρχει συχνά η δυνατότητα να κληθεί το κράτος να λογοδοτήσει σε διεθνές επίπεδο για την απόρριψη αυτή. Το διεθνές δίκαιο μπορεί να αποτελέσει ένα πανίσχυρο εργαλείο αλλαγής: είτε σε μια συγκεκριμένη περίπτωση ενός μεμονωμένου μετανάστη, προσφέροντάς του ένδικη προστασία στα εσωτερικά δικαστήρια, είτε προωθώντας πολιτικές ή νόμους που μπορούν να βελτιώσουν την κατάσταση των μεταναστών, μέσω των προσφυγών στους διεθνείς μηχανισμούς.

Το Εγχειρίδιο αυτό αποσκοπεί να αποτελέσει ένα εργαλείο για τους δικηγόρους, τους δικαστές, τους κρατικούς υπαλλήλους, τους υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και τους ίδιους τους μετανάστες, προσφέροντας πληρέστερη κατανόηση των διεθνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών αλλά και μέσα για να αξιώσουν τον σεβασμό και την εφαρμογή τους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

III. Ο πολύπλευρος χαρακτήρας της μεταναστευτικής εμπειρίας

Το ποσοστό των διεθνών μεταναστών επί του συνολικού πληθυσμού της Γης έχει παραμείνει σταθερό κατά την τελευταία πενήνταετία και ανέρχεται περίπου στο 3% του παγκόσμιου πληθυσμού. Επομένως, παρότι ορισμένες μετακινήσεις πληθυσμών είναι πιθανόν πρόσκαιρες ή επαναλαμβανόμενες, το φαινόμενο της μετανάστευσης αποτελεί μια σταθερά.⁸ Εκτιμάται ότι το 2009 ο συνολικός πληθυσμός των διεθνών μεταναστών έφτανε περίπου τα 214 εκατομμύρια ανθρώπους.⁹ Το 48% των διεθνών μεταναστών είναι γυναίκες, οι περισσότερες από τις οποίες μεταναστεύουν πλέον μόνες τους, και όχι ως μέλη της οικογένειας άλλων μεταναστών.¹⁰ Σύμφωνα με τη ΔΟΕ (ILO), το 90% των διεθνών μεταναστών είναι οικονομικά ενεργοί μετανάστες και τα μέλη των οικογενειών τους. Μόνο 7 έως 8% των μεταναστών είναι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο.¹¹ Υπολογίζεται ότι το 2009, περίπου πενήντα εκατομμύρια άνθρωποι ζούσαν ή εργάζονταν σε ξένη χώρα υπό παράτυπο καθεστώς.¹²

8 Βλ. UNDP, Human Development Report 2009 – Overcoming barriers: Human Mobility and Development, 2009, σ. 2.

9 Βλ. ό.π., σ. 21. Βλ. επίσης Migration in an Interconnected world: New Directions for Action, Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για τη Διεθνή Μετανάστευση, Οκτώβριος 2005, παρ. 2· International Labour Migration, A Rights-based Approach, Διεθνές Γραφείο Εργασίας, Γενεύη 2010, σ. 1.

10 Βλ. ό.π., σ. 25. Βλ. επίσης International Labour Migration. A Rights-based Approach, ό.π. (σημ. 7), σ. 1, 3· Γενική Σύσταση αρ. 26: On Women Migrant Workers, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/2009/WR.1/R, 5 Δεκεμβρίου 2008, παρ. 8. Βλ. επίσης ΔΕΑΔ, Second Report of the Special Rapporteurship on Migrant Workers and Their Families in the Hemisphere, ό.π. (σημ. 2), παρ. 43.

11 Βλ. International Labour Migration. A Rights-based Approach, ό.π. (σημ. 7), σ. 2.

12 Βλ. UNDP, Human Development Report 2009, ό.π. (σημ. 6), σ. 2.

Μία από τις δυσκολίες που πρέπει να αντιμετωπίσει κάθε μελέτη των προβλημάτων της μετανάστευσης –σε νομικό ή πρακτικό επίπεδο– είναι η πολυπλοκότητα και η ποικιλομορφία της μεταναστευτικής εμπειρίας. Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους να μεταναστεύουν είναι ποικίλοι, περίπλοκοι και μεταβάλλονται διαρκώς· εξάλλου δεν είναι εύκολο να ταξινομήσει κανείς τους ανθρώπους που μεταναστεύουν, καθώς έχουν βιώσει πολύ διαφορετικές συνθήκες και προέρχονται από πολύ διαφορετικό υπόβαθρο.¹³

Οι μετανάστες είναι άνθρωποι που μετακινούνται από τη χώρα της συνήθους διαμονής τους ή τη χώρα ιθαγένειάς τους σε κάποια άλλη χώρα. Ένας μετανάστης μπορεί να φεύγει για οικονομικούς ή εκπαιδευτικούς λόγους, ή προκειμένου να αποφύγει διώξεις, παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, απειλές για τη ζωή ή τη σωματική του ακεραιότητα, τον πόλεμο ή τις εμφύλιες συγκρούσεις. Η διάκριση ανάμεσα στις διάφορες αιτίες της μετανάστευσης δεν είναι σαφής και τα όρια που χαράσσει το διεθνές δίκαιο δεν αποτυπώνουν πάντοτε την πραγματικότητα που βιώνουν οι μετανάστες. Ένας μετανάστης ή μια μετανάστρια μπορεί να αφήνει τη χώρα του/της επειδή διώκεται για φυλετικούς, για παράδειγμα, λόγους ή εξαιτίας της ακραίας φτώχειας που επικρατεί εκεί. Στην πρώτη περίπτωση, πληροί τις προϋποθέσεις για να αιτηθεί να του αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα, ενώ στη δεύτερη περίπτωση θεωρείται οικονομικός μετανάστης, και επομένως δεν δικαιούται ιδιαίτερη διεθνή προστασία, παρότι η απειλή για τη ζωή του ατόμου μπορεί να είναι εξίσου σοβαρή όσο στην πρώτη περίπτωση. Το ίδιο ισχύει για τους ανθρώπους που εγκαταλείπουν τη χώρα τους λόγω των φυσικών καταστροφών που οφείλονται στην κλιματική αλλαγή, παρότι η πολιτική συζήτηση σχετικά με την ύπαρξη «κλιματικών προσφύγων» έχει μόλις αρχίσει.¹⁴

Σε ό,τι αφορά την είσοδο ή την απόπειρα εισόδου ενός μετανάστη σε μια ξένη χώρα, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε διάφορες, συχνά επικαλυπτόμενες, κατηγορίες μεταναστών:

- **Νόμιμοι μετανάστες:** μετανάστες που εισέρχονται στο κράτος έχοντας εξασφαλίσει σχετική άδεια, προσωρινή ή μη, από το κράτος προορισμού.
- **Παράτυποι μετανάστες:** μετανάστες που εισέρχονται στο κράτος με παράτυπο τρόπο, δίχως να διαθέτουν τα απαιτούμενα έγγραφα· ή μετανάστες που εισήλθαν με άδεια η όποια έκτοτε έληξε, αλλά οι ίδιοι διαμένουν εντός της εθνικής επικράτειας. Στο Εγχειρίδιο αυτό θα χρησιμοποιείται η ορολογία την οποία εισηγείται η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ,¹⁵ και θα αποφεύγεται ο όρος «παράνομος μετανάστης», με τη χρήση των όρων «μετανάστης χωρίς χαρτιά ή παράτυπος μετανάστης» ως συνώνυμων. Πρέπει να τονιστεί ότι ο όρος «παράτυπος» μετανάστης δεν δηλώνει μια ιδιότητα του προσώπου αλλά αναφέρεται αποκλειστικά στις συνθήκες εισόδου ή διαμονής του.

13 Βλ. Gabriela Rodríguez Pizarro, Ειδική Εισηγήτρια του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μεταναστών, Ετήσια Έκθεση 2004, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2005/85, 27 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 74· και ΔΕΑΔ, Second Report of the Special Rapporteurship on Migrant Workers and Their Families in the Hemisphere, ό.π. (σημ. 2), παρ. 61.

14 Βλ. μεταξύ άλλων, την ιστοσελίδα για την «κλιματική αλλαγή» της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (YA): <http://www.unhcr.org/pages/49e4a5096.html>.

15 Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Ψήφισμα 3449 (XXX): Measures to ensure the human rights and dignity of all migrant workers, 9 Δεκεμβρίου 1975, παρ. 2.

- Αιτούντες άσυλο ή πρόσφυγες: μετανάστες που εισέρχονται σε μια χώρα, νόμιμα ή παράτυπα, προκειμένου να αποφύγουν τη δίωξη στη χώρα προέλευσης, όπως ορίζεται από το Άρθρο 1Α της Σύμβασης της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων.
- Άλλοι μετανάστες που χρήζουν προστασίας: εδώ υπάγονται διάφορες κατηγορίες μεταναστών των οποίων το καθεστώς δεν είναι επαρκώς ορισμένο αλλά οι οποίοι χρήζουν διεθνούς προστασίας, όπως αναγνωρίζει, με ποικίλες διαβαθμίσεις, το διεθνές δίκαιο. Σε αυτούς συγκαταλέγονται οι ανιθαγενείς (ανεξάρτητα από το αν είναι αιτούντες άσυλο ή πρόσφυγες), τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων, ασυνόδευτα παιδιά των οποίων το καθεστώς δεν έχει προσδιοριστεί, αιτούντες άσυλο η αίτηση των οποίων απορρίφθηκε ή παράτυποι μετανάστες που δεν μπορούν να απελαθούν λόγω της αρχής της μη επαναπρώθησης (βλ. παρακάτω Κεφάλαιο 1).

Η ταξινόμηση αυτή μόνο εν μέρει ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς, όπως αναγνωρίζει η Παγκόσμια Επιτροπή για τη Διεθνή Μετανάστευση, «ένας μετανάστης μπορεί να ανήκει σε μία ή περισσότερες [...] κατηγορίες συγχρόνως. Κατά τη μεταναστευτική του πορεία, μπορεί να περάσει από τη μία κατηγορία στην άλλη, ή μπορεί να ζητήσει να του αναγνωρίσουν οι αρχές ότι ανήκει σε άλλη κατηγορία, όπως συμβαίνει όταν ένας οικονομικός μετανάστης υποβάλλει αίτηση ασύλου, προσδοκώντας να αποκτήσει τα προνόμια που συνδέονται με το καθεστώς του πρόσφυγα».¹⁶

Το καθεστώς ενός μετανάστη δεν είναι σχεδόν ποτέ σταθερό, είτε επειδή το επιλέγει ο ίδιος είτε επειδή το επιβάλλουν οι περιστάσεις. Ένας οικονομικός μετανάστης μπορεί να γίνει πρόσφυγας ενώ διαμένει στη χώρα προορισμού. Ένας πρόσφυγας μπορεί να χάσει το καθεστώς αυτό και να γίνει παράτυπος μετανάστης, επειδή οι συνθήκες που γεννούσαν φόβο δίωξης στη χώρα προέλευσης δεν υφίστανται πλέον. Ένας νόμιμος μετανάστης μπορεί να γίνει παράτυπος αν υπερβεί το χρόνο της άδειας διαμονής του στη χώρα προορισμού, ή αντίθετα ένας παράτυπος μετανάστης μπορεί να καταστεί νόμιμος, μέσω νομοθετικής παρέμβασης ή αποκτώντας μόνιμη απασχόληση. Η υπέρβαση του χρόνου της άδειας διαμονής θεωρείται ένας από τους βασικούς διαύλους μέσω των οποίων ένας μετανάστης καθίσταται παράτυπος. Όπως έχει επισημάνει το UNDP, «σε ορισμένα νησιωτικά κράτη, όπως η Αυστραλία και η Ιαπωνία, αυτή είναι πρακτικά η μόνη οδός παράτυπης εισόδου· ακόμα και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, η υπέρβαση της άδειας αντιστοιχεί, σύμφωνα με τις ενδείξεις, σε περίπου δύο τρίτα των μεταναστών χωρίς άδεια».¹⁷

Παράγοντες όπως το βιολογικό και κοινωνικό φύλο, η ηλικία, η φυλετική και εθνική καταγωγή ασκούν επίσης σημαντική επίδραση στη μεταναστευτική εμπειρία.

Οι μετανάστες συχνά υφίστανται διακρίσεις λόγω της φυλής τους, της εθνικής ή θρησκευτικής καταγωγής ή ταυτότητάς τους. Αυτή η μορφή διάκρισης έρχεται να προστεθεί στην ξενοφοβία που αντιμετωπίζουν απλώς και μόνο επειδή είναι αλλοδαποί. Όπως επισήμανε η Ειδική Εισηγήτρια του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μεταναστών, «οι άνθρωποι που διαφέρουν ως προς το χρώμα, την εξωτερική εμφάνιση, την ενδυμασία, την προφορά ή τη θρησκεία

16 Παγκόσμια Επιτροπή για τη Διεθνή Μετανάστευση, *Migration in an interconnected world: New directions for action*, ό.π. (σημ. 7), παρ. 15. Βλ. επίσης, UNDP, *Human Development Report 2009*, ό.π. (σημ. 6), σ. 26.

17 UNDP, *Human Development Report 2009*, ό.π. (σημ. 6), σ. 26.

από την πλειονότητα των κατοίκων της χώρας υποδοχής υφίστανται συχνά σωματική βία και άλλες παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς. Η επιλογή του θύματος και η φύση της κακομεταχείρισης δεν εξαρτώνται από τα αν τα πρόσωπα είναι πρόσφυγες, νόμιμοι μετανάστες, μέλη εθνικών μειονοτήτων ή παράτυποι μετανάστες». ¹⁸ Ανέδειξε επίσης περιπτώσεις στις οποίες κάποιοι μετανάστες αποκτούν πιο εύκολα άδεια εισόδου ή προτιμώνται στην αγορά εργασίας, λόγω της φυλής, της εθνικής ή εθνοτικής τους προέλευσης ή της θρησκευτικής τους ταυτότητας. ¹⁹ Τέτοιου είδους διακρίσεις απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και, πιο συγκεκριμένα, από τη *Διεθνή Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων* (ΔΣΚΦΔ). ²⁰ Η διεθνής κοινότητα έχει επίσης απορρίψει αυτή τη μορφή διάκρισης και, στη *Διακήρυξη του Ντέρμπαν*, έχει δηλώσει emphaticά ότι «οι πολιτικές για τη μετανάστευση δεν πρέπει να καθοδηγούνται από τον ρατσισμό, τις φυλετικές διακρίσεις, την ξеноφοβία και την έλλειψη ανεκτικότητας». ²¹

Οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν επίσης συχνά επιπλέον απειλές για τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, λόγω του βιολογικού και κοινωνικού φύλου τους. Δεν έρχονται αντιμέτωπες με διακρίσεις μόνο επειδή είναι αλλοδαπές, αλλά υφίστανται επίσης ένα ευρύ φάσμα διακρίσεων λόγω ακριβώς του βιολογικού και κοινωνικού φύλου τους ως γυναικών. Για να χρησιμοποιήσουμε τη διατύπωση της Επιτροπής για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (ΕΕΔΚΓ), «οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν συχνά διασταυρούμενες μορφές διάκρισης, αφού, εκτός από τη διάκριση λόγω βιολογικού και κοινωνικού φύλου, είναι επίσης έκθετες στην ξеноφοβία και τον ρατσισμό. Οι διακρίσεις λόγω φυλής, εθνότητας, πολιτισμικής ιδιαιτερότητας, εθνικότητας, γλώσσας, θρησκείας ή οποιασδήποτε άλλης κατάστασης εκφράζονται συχνά με τρόπο που συνδέεται με το βιολογικό και κοινωνικό φύλο». ²² Η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΕΚΦΔ) έχει επισημάνει ότι «υπό ορισμένες συνθήκες η φυλετική διάκριση έχει ως αποκλειστικό ή κύριο στόχο τις γυναίκες, ή επηρεάζει τις γυναίκες με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό απ' ό,τι τους άντρες», καθώς και ότι «η φυλετική διάκριση μπορεί να έχει συνέπειες που αφορούν πρωτίστως ή αποκλειστικά τις γυναίκες». ²³ Οι μετανάστριες μπορεί επίσης να κινδυνεύουν περισσότερο να υποστούν διακρίσεις λόγω ηλικίας, αναπηρίας, ταξικής ή κοινωνικής θέσης. ²⁴ Όπως θα δούμε παρα-

18 Gabriela Rodríguez Pizarro, Ειδική Απεσταλμένη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μεταναστών, Ετήσια Έκθεση 1999, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2000/82, 6 Ιανουαρίου 2000, παρ. 32. Βλ. επίσης παρ. 48.

19 Ό.π., παρ. 54.

20 Άρθρο 1, Διεθνή Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (ΔΣΚΦΔ). Το γεγονός ότι το άρθρο 1.2 της ΔΣΚΦΔ επιτρέπει τη διακριτική μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών δεν ακυρώνει την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φυλής, χρώματος, καταγωγής, εθνικής ή εθνοτικής προέλευσης. Βλ. ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30: Discrimination against Non-citizens, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. II), 1 Οκτωβρίου 2004· και Gabriela Rodríguez Pizarro, Ειδική Απεσταλμένη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μεταναστών, Ετήσια Έκθεση 2000, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2001/83, 9 Ιανουαρίου 2001.

21 Declaration of World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, 2001, παρ. 12. Βλ. επίσης παρ. 16, 38, 47-51, και για τους αιτούντες άσυλο και τους πρόσφυγες, παρ. 52-55.

22 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 14.

23 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 25: Gender-related dimensions of racial discrimination, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. II), 20 Μαρτίου 2000, παρ. 1.

24 Γενικό Σχόλιο αρ. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/GC/20, 10 Ιουνίου 2009, παρ. 17. Βλ. επίσης Γενικό Σχόλιο αρ. 16: The equal right of men and women to the enjoyment of all economic, social and cultural rights, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/2005/4, 11 Αυγούστου 2005, παρ. 5. Αντίστοιχα η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει επισημάνει ότι η δυσμενής διάκριση εις βάρος των γυναικών συχνά συνδέεται και με άλλες μορφές διακριτικής μεταχείρισης που οφείλονται σε άλλους λόγους, όπως η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η εθνική ή κοινωνική καταγωγή, η περιουσία, η γέννηση ή άλλη κατάσταση. Βλ. Γενικό

κάτω, στην Ενότητα IV, τέτοιοι είδους διακρίσεις απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τα παιδιά μπορούν επίσης να μεταναστεύουν και, στην περίπτωση τους, απαιτείται διαφορετική προσέγγιση από εκείνη που επιφυλάσσεται στους ενήλικες. Οι παραδοσιακές οπτικές για τη μετανάστευση έχουν συγκροτηθεί με βάση την παραδοχή ότι οι μετανάστες είναι ενήλικοι. Τα παιδιά όμως μπορεί να μεταναστεύουν, είτε ακολουθώντας ενήλικα μέλη της οικογένειάς τους είτε μόνα τους. Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αρχή που επικρατεί σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα των παιδιών είναι πως, σε όλες τις ενέργειες που σχετίζονται με αυτά, πρώτιστο καθήκον είναι η προστασία του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού.²⁵ Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στην εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση,²⁶ αλλά τα παιδιά που μεταναστεύουν μαζί με την οικογένειά τους, ιδίως στις περιπτώσεις που δεν διαθέτουν χαρτιά, αντιμετωπίζουν επίσης συχνά προβλήματα που σχετίζονται με την πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη, καθώς οι γονείς τους, φοβούμενοι ότι θα απελαθούν μόλις έρθουν σε επαφή με τις κρατικές αρχές, δεν επιτρέπουν ούτε στα παιδιά τους να απευθυνθούν σε αυτές.²⁷

Άλλες κατηγορίες μεταναστών υφίστανται επίσης διακρίσεις εξαιτίας άλλων λόγων, μεταξύ άλλων διακρίσεις λόγω ηλικίας, ταξικής θέσης, αναπηρίας, οικονομικής ή κοινωνικής κατάστασης, οικογενειακής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού ή έμφυλης ταυτότητας.²⁸

Στο παρόν Εγχειρίδιο, ο όρος «μετανάστης» περιγράφει κάθε άνθρωπο που βρίσκεται εκτός της χώρας προέλευσης και/ή ιθαγένειας, ανεξάρτητα από τον λόγο που τον ώθησε να μεταναστεύσει. Ο όρος «μετανάστης», όταν χρησιμοποιείται με αυτόν τον γενικό τρόπο, συμπεριλαμβάνει επίσης τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο. Ωστόσο όταν κάποια δικαιώματα ή συνθήκες αφορούν συγκεκριμένες μόνο κατηγορίες μεταναστών, για αυτούς θα χρησιμοποιούμε τους πιο εξειδικευμένους όρους «πρόσφυγες», «αιτούντες άσυλο» ή «μετανάστες εργαζόμενοι».

Σχόλιο αρ. 28: Equality of rights between men and women (άρθρο 3), ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, 29 Μαρτίου 2000, παρ. 30· Γενική Σύσταση αρ. 25: Temporary special measures, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. II), 2004, παρ. 12.

25 Άρθρο 3.1, Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΣΔΠ).

26 Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης αρ. 50/150, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/50/150, 9 Φεβρουαρίου 1996, Άρθρο 3. Βλ. επίσης τα Ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης αρ. 51/73, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/51/73, 12 Φεβρουαρίου 1997· αρ. 52/105, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/52/105, 11 Φεβρουαρίου 1998· αρ. 53/122, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/53/122, 10 Φεβρουαρίου 1999· αρ. 56/136, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/56/136, 15 Φεβρουαρίου 2002· αρ. 49/172, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/49/172, 24 Φεβρουαρίου 1995.

27 GMG, Statement of the Global Migration Group on the Human Rights of Migrants in Irregular Situation, ό.π, (σημ. 1).

28 Ένα χρήσιμο κείμενο αναφοράς σε σχέση με τα τελευταία είναι οι Αρχές της Γιογκιακάρτα (Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in relation to Sexual Orientation and Gender Identity, Μάρτιος 2007), διαθέσιμες στον ιστότοπο http://www.yogyakartaprinciples.org/principles_en.pdf. Οι αρχές διατυπώθηκαν από τη Διεθνή Επιτροπή Νομικών (ICJ) και την International Service for Human Rights, και υιοθετήθηκαν ομόφωνα κατά τη διάρκεια μιας συνάντησης εμπειρογνομών στη Γιογκιακάρτα της Ινδονησίας, 6-9 Νοεμβρίου 2006.

IV. Το νομικό πλαίσιο

Φορείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι όλα τα πρόσωπα, χωρίς καμία εξαίρεση. Τα πρόσωπα δεν αποκτούν τα δικαιώματα αυτά λόγω της ιδιότητας του πολίτη, του εργαζόμενου ή εξαιτίας ενός συγκεκριμένου νομικού καθεστώτος. Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα βεβαίωσε το 1948 ότι «**όλοι οι άνθρωποι** γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα».²⁹

Το νομικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται το παρόν Εγχειρίδιο είναι το οικουμενικό πλαίσιο του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αποτυπώνεται στην *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα*, και το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα*. Οι διεθνείς αυτές συμβάσεις συμπληρώνονται από περιφερειακές συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με ευρύτερο πεδίο εφαρμογής: την *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (ΕΣΔΑ) και τα Πρωτόκολλά της, και τον αναθεωρημένο *Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη*, στο σύστημα του Συμβουλίου της Ευρώπης· την *Αμερικανική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα και τις Υποχρεώσεις του Ανθρώπου* (ΑΔΔΥΑ), την *Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΑΣΔΑ) καθώς και το πρόσθετο Πρωτόκολλό της στον Τομέα των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων (Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ) στο διαμερικανικό σύστημα· τον *Αφρικανικό Χάρτη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών* στο αφρικανικό σύστημα· και τον *Αραβικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* στο αραβικό σύστημα.

Άλλες ειδικές συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα επεξεργάζονται περαιτέρω το πλαίσιο για τον σεβασμό, την προστασία, την προώθηση και την πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συγκεκριμένων κατηγοριών ανθρώπων ή επικεντρώνονται σε επιμέρους ανθρώπινα δικαιώματα, πολλά από τα οποία είναι σημαντικά για κάποιους ή όλους τους μετανάστες. Σε αυτές συγκαταλέγονται, σε παγκόσμιο επίπεδο, η *Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών* (ΣΕΔΚΓ)· η *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (ΣΔΠ) και τα Πρωτόκολλά της· η *Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες* (ΣΔΑΑ)· η *Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων* (ΔΣΚΦΔ)· η *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας* (ΣΚΒ)· και η *Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση* (ΔΣΒΕ). Αυτές οι συμβάσεις συμπληρώνονται από πολλές ακόμα παγκόσμιες ή περιφερειακές συμβάσεις και μη δεσμευτικά κείμενα, τα οποία θα εξεταστούν στον παρόντα οδηγό.

Η *Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους* (ΔΣΔΜΕ) είναι εκείνη που διατυπώνει συγκεκριμένους κανόνες που αφορούν ειδικά τους μετανάστες εργαζόμενους και τα μέλη των οικογενειών τους. Δεν έχει ακόμα επικυρωθεί από αρκετά κράτη, και καμία από τις πιο ανεπτυγμένες χώρες δεν μετέχει σε αυτήν.³⁰ Το παρόν Εγχειρίδιο στηρίζεται στις παραπάνω συνθήκες για να αναλύσει

29 Άρθρο 1, Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΟΔΑΔ).

30 Στις 10 Ιανουαρίου 2014, τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους (ΔΣΔΜΕ) είχαν κυρώσει 47 κράτη.

επιμέρους ζητήματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Μια βασική αρχή του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία διατρέχει όλα τα κεφάλαια αυτού του Εγχειριδίου, είναι ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση όχι απλώς να σέβονται, αλλά και να προστατεύουν και να εκπληρώνουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βάσει της υποχρέωσης σεβασμού, το κράτος οφείλει να απέχει από κάθε ενέργεια που παραβιάζει άμεσα ένα συγκεκριμένο δικαίωμα. Βάσει της υποχρέωσης προστασίας, το κράτος οφείλει να διασφαλίζει, μέσω της νομοθεσίας, της ασκούμενης πολιτικής και της πρακτικής, την προστασία των δικαιωμάτων, καθώς και να προβαίνει στις αναγκαίες ενέργειες για να αποτρέπει κάθε τρίτο από την παραβίαση αυτών των δικαιωμάτων. Η υποχρέωση εκπλήρωσης επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση να διευκολύνει, να παρέχει πρόσβαση και να προάγει τα ανθρώπινα δικαιώματα.³¹

1. Ισότητα και μη διάκριση

Για τους μετανάστες έχει τεράστια σημασία το γεγονός ότι το διεθνές δίκαιο αναγνωρίζει όλους τους ανθρώπους ως ισότιμους φορείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς καμία διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης.³² Η θεμελιώδης νομική αρχή της ισότητας αποτυπώνεται σε πλήθος διεθνών και περιφερειακών συμβάσεων.³³ Αποτελεί εξάλλου το αντικείμενο ειδικών συμβάσεων που έχουν ως στόχο τους την καταπολέμηση επιμέρους μορφών διακρίσεων και εξειδικεύουν

31 Βλ. γενικά, International Commission of Jurists, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights· Comparative Experiences of Justiciability, ICJ Human Rights and Rule of Law Series No. 2, Γενεύη 2008, σ. 42-53. Βλ. επίσης μια αναλυτική περιγραφή στο The Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and the Center for Economic and Social Rights (CESR) κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 155/96, 30ή Τακτική Σύνοδος, 13-27 Οκτωβρίου 2001, παρ. 44-48· και στη Γενική Σύσταση αρ. 24: Women and Health, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. ΙΙ), 1999, παρ. 13-17. Βλ. επίσης το Άρθρο 6 του Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, υιοθετήθηκε στις 22-26 Ιανουαρίου 1997 (Καθοδηγητικές αρχές του Μάαστριχτ). Οι Καθοδηγητικές αρχές του Μάαστριχτ υιοθετήθηκαν σε ένα συνέδριο εμπειρογνομόνων που έλαβε χώρα στο Μάαστριχτ, στις 22-26 Ιανουαρίου 1997, μετά από πρόσκληση της Διεθνούς Επιτροπής Νομικών (Γενεύη, Ελβετία), του Urban Morgan Institute on Human Rights (Σινσινάτι, Οχάιο, ΗΠΑ) και του Κέντρου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Μάαστριχτ (Ολλανδία). Το κείμενο αυτό έχει αξιοποιηθεί εκτεταμένα από την ΕΟΚΜΔ κατά την ερμηνεία της ΔΣΟΚΜΔ.

32 Άρθρα 2.3 και 26 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)· Άρθρο 7 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 14 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΔΑ)· Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 12 της ΕΣΔΑ· Άρθρα 1 και 24 της Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ)· Άρθρα 2 και 3, Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΧΔΑΛ)· Άρθρα 3 και 11 του Αραβικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΡΧΔΑ). Βλ. επίσης Γενικό Σχόλιο αρ. 15: The position of aliens under the Covenant, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 11 Απριλίου 1986, παρ. 9-10. Το Άρθρο Ε του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (αναθ. ΕΚΧ) και το Άρθρο 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χάρτης ΕΕ) αναφέρονται επίσης στη διάκριση λόγω της «ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας»· ο Χάρτης αναφέρεται επιπλέον στην «εθνοτική καταγωγή», τα «γενετικά χαρακτηριστικά», την «αναπηρία», την «ηλικία» και τον «γενετήσιο προσανατολισμό»· η ΑΣΔΑ (Άρθρο 1) και το Πρόσθετο Πρωτοκόλλο της Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στον Τομέα των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων («Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ») (Άρθρο 3) αναφέρονται επίσης στην «οικονομική κατάσταση»· το Άρθρο 2 ΑΧΔΑΛ και το Άρθρο 3 του Αφρικανικού Χάρτη για τα Δικαιώματα και την Ευημερία του Παιδιού (ΑΧΔΕΠ) κάνουν αναφορά στην «εθνοτική ομάδα» και στην «περιουσία»· το Άρθρο 3.1 του ΑΡΧΔΑ στη «σωματική ή διανοητική αναπηρία».

33 Βλ. παραπάνω, σημ. 30. Βλ. επιπλέον, Γενικό Σχόλιο αρ. 18: Non-Discrimination, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 11 Οκτωβρίου 1989· ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22)· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22)· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22)· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22)· Γενική Σύσταση αρ. 28: Core Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/2010/47/GC.2, 19 Οκτωβρίου 2010· ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 21)· Γενικό Σχόλιο αρ. 2: Implementation of article 2 by States parties, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/GC/2, 24 Ιανουαρίου 2008.

τις αρχές της οικουμενικότητας, της μη διάκρισης και της ισότητας σε συγκεκριμένες ομάδες ατόμων, όπως η ΔΣΚΦΔ, η ΣΕΔΚΓ ή η ΣΔΑΑ.³⁴

Διεθνή και περιφερειακά δικαιοδοτικά ή οιονεί δικαιοδοτικά όργανα έχουν επανειλημμένα τονίσει την υποχρέωση των κρατών να σέβονται και να διασφαλίζουν την ισότιμη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την απουσία οποιασδήποτε διάκρισης με βάση παράνομους λόγους.³⁵ Έχουν αποφανθεί σχετικά με το τι συνιστά παράνομο λόγο διάκρισης, επεξηγώντας ότι, πέρα από τους ρητούς λόγους που απαριθμούνται στις συμβάσεις, η «άλλη κατάσταση» υποκρύπτει επίσης σημαντικό αριθμό λόγων διάκρισης, μεταξύ άλλων: ηλικία, αναπηρία, οικονομική και κοινωνική θέση, κατάσταση υγείας, οικογενειακή κατάσταση, σεξουαλικό προσανατολισμό και έμφυλη ταυτότητα.³⁶

Έχουν επίσης διευκρινίσει τη φύση της υποχρέωσης του κράτους να διασφαλίζει την ισότητα και τη μη διάκριση. Σύμφωνα με τις αποφάσεις τους, τα κρατικά όργανα οφείλουν να απέχουν από κάθε ενέργεια διάκρισης που υπονομεύει την άσκηση των δικαιωμάτων (υποχρέωση σεβασμού)· οφείλουν να αποτρέπουν συγκεκριμένες μορφές διάκρισης από ιδιώτες και να προστατεύουν τα θύματα (υποχρέωση προστασίας)· οφείλουν, τέλος, να προβαίνουν σε θετικές προληπτικές δράσεις, προκειμένου να διασφαλίσουν την ισότιμη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (υποχρέωση εκπλήρωσης).³⁷ Τα διεθνή δικαστήρια έχουν αποφανθεί ότι τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν τόσο την *de facto* όσο και την *de jure* ισότητα,³⁸ και να εξαλείφουν τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες μορφές διακρίσεων.

Αυτό συνεπάγεται ότι το κράτος εντοπίζει και αποτρέπει τις διακρίσεις τόσο στον νόμο όσο και στην πρακτική. Δεν αρκεί επομένως να εξαλειφθούν πλήρως οι νόμοι, οι πολιτικές και οι πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις· πρέπει να διασφαλιστεί ότι ακόμα και φαινομενικά ουδέ-

34 Δεν έχει ακόμα επικυρωθεί από πολλές χώρες, και καμία από τις ανεπτυγμένες χώρες δεν συμμετέχει σε αυτήν. Σε περιφερειακό επίπεδο, βλ. επίσης Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με τα Δικαιώματα των γυναικών στην Αφρική· τη Διαμερικανική Σύμβαση για την αποτροπή, την τιμωρία και την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών (Σύμβαση του Μπελέμ ντο Παρά)· Διαμερικανική Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων εις βάρος των προσώπων με αναπηρίες.

35 Βλ. σημ. 31. Βλ. επίσης για παράδειγμα, *Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants*, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-18/03, 17 Σεπτεμβρίου 2003 (Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες)· *Legal Resources Foundation κατά Ζάμπιας*, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 211/98, 29η Τακτική Σύνοδος, 23 Απριλίου – 7 Μαΐου 2001· *Certain Aspects of the Laws on the Use of Languages in Education in Belgium*, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 1474/62 – 1677/62 – 1691/62 – 1769/63 – 2126/64, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 1968.

36 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 15. Βλ. επίσης για παράδειγμα, *Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica*, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-4/84, 19 Ιανουαρίου 1984· *Legal Resources Foundation κατά Ζάμπιας*, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 33)· *Alatulkila και άλλοι κατά Φινλανδίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 33538/96, Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2005· *Sidabras και Dziautas κατά Λιθουανίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 55480/00 και 59330/00, Απόφαση της 27ης Ιουλίου 2004· *Salgueiro da Silva Mouta κατά Πορτογαλίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 33290/96, Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 1999· Ε.Β. κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 43546/02, 22 Ιανουαρίου 2008· *Young κατά Αυστραλίας*, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 941/2000, Απόψεις της 6ης Αυγούστου 2003· *Love και άλλοι κατά Αυστραλίας*, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 983/2001, Απόψεις της 25ης Μαρτίου 2003. Για μια διεξοδική εξήγηση και για τη νομολογία που σχετίζεται με τον λόγο του «σεξουαλικού προσανατολισμού», βλ. *Διεθνή Επιτροπή Νομικών, Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights Law – Practitioners' Guide No. 4*, Γενεύη, 2009.

37 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 17-18 και 21· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 8(b)· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22), παρ. 4, 7-8. Βλ. επίσης παρ. 2 και 19. Για την υποχρέωση εκπλήρωσης, βλ. ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 32: *The meaning and scope of special measures in the International Convention on the Elimination of Racial Discrimination*, 75η Σύνοδος, Αύγουστος 2009, παρ. 20.

38 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 7· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22), παρ. 4· ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 32, ό.π. (σημ. 35), παρ. 6· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 8.

τερες ρυθμίσεις δεν οδηγούν στην πράξη σε διάκριση.³⁹ Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν υπ' όψιν τους τις επιμέρους ιδιαιτερότητες, και υπό συγκεκριμένες συνθήκες απαιτείται διαφορετική μεταχείριση προκειμένου να διασφαλιστεί η ουσιαστική ισότητα.⁴⁰ Επιπλέον ένα κράτος που προσπαθεί να ανατρέψει μια κατάσταση ανισότητας και διάκρισης ίσως υποχρεωθεί να επιβάλει προσωρινά ειδικές ρυθμίσεις που κρίνονται αναγκαίες για την αποκατάσταση της ισότητας.⁴¹

Η ΔΣΚΦΔ ορίζει τη φυλετική διάκριση ως «πάσαν διάκρισιν, εξαιρέσιν, παρεμπόδισιν ή προτίμησιν βασιζομένην επί της φυλής, του χρώματος, της καταγωγής ή της εθνικής ή εθνοτικής προελεύσεως με τον σκοπόν ή αποτέλεσμα εκμηδενίσεως ή διακινδυνεύσεως της αναγνωρίσεως, απολαύσεως ή ασκήσεως, υπό όρους ισότητας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών εις τον πολιτικόν, οικονομικόν, κοινωνικόν, μορφωτικόν ή οιονδήποτε άλλον τομέα του δημοσίου βίου».⁴² Παρότι το άρθρο 1.2 της ΔΣΚΦΔ επιτρέπει τη διαφορετική μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών, η διάκριση, στη νομοθεσία, την πολιτική ή την πρακτική, μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών αλλοδαπών με βάση τη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, την εθνική ή εθνοτική προέλευση, συνιστά παραβίαση της σύμβασης.⁴³

Η ΣΕΔΚΓ ορίζει τη διάκριση σε βάρος των γυναικών ως «κάθε διαχωρισμό, εξαιρέση ή περιορισμό που βασίζεται στο φύλο και που έχει σαν αποτέλεσμα ή σκοπό να διακυβεύσει ή να καταστρέψει τη με βάση την ισότητα ανδρών και γυναικών αναγνώριση, απόλαυση ή άσκηση από τις γυναίκες, ανεξαρτήτως της οικογενειακής τους κατάστασης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και αστικό τομέα ή σε κάθε άλλο τομέα».⁴⁴

2. Πέρα από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Παρότι το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί το βασικό πλαίσιο του Εγχειριδίου, υπάρχουν και άλλα κείμενα του διεθνούς δικαίου τα οποία θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούν σε έναν οδηγό για τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών. Το πρώτο

39 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22), παρ. 7· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 5, 12-13· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 10· Γενικό Σχόλιο αρ. 14: The right to the highest attainable standard of health, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/2000/4, 11 Αυγούστου 2000, παρ. 19· ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 32, ό.π. (σημ. 35), παρ. 7.

40 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 32, ό.π. (σημ. 35), παρ. 8· ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 4· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22), παρ. 8.

41 Άρθρο 2.2 ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 4, Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (ΣΕΔΚΓ). Βλ. επίσης ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 22), και ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 32, ό.π. (σημ. 35).

42 Άρθρο 1.1 ΔΣΚΦΔ.

43 Βλ. ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18)· και Gabriela Rodríguez Pizarro, Ειδική Επιτετραμμένη του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των μεταναστών, Ετήσια Έκθεση 2000, ό.π. (σημ. 18). Η ΕΚΦΔ έχει τοποθετηθεί αναλυτικότερα για τη φύση των υποχρεώσεων των κρατών που μετέχουν στην Σύμβαση σε μια σειρά γενικών σχολίων, τα οποία είναι διαθέσιμα στη διεύθυνση <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/comments.htm>.

44 Η Επιτροπή έχει τοποθετηθεί πιο αναλυτικά σχετικά με τη φύση των υποχρεώσεων που έχουν τα κράτη που μετέχουν στη Σύμβαση σε μια σειρά γενικών συστάσεων, οι οποίες είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/comments.htm>. Βλ. επίσης Άρθρο 3 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 3, Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΜΔ)· Άρθρα 1 και 2 ΣΕΔΚΓ· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 1 και 10· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 2, 3, 4 και 20.

είναι το διεθνές προσφυγικό δίκαιο όπως αποτυπώνεται στη *Σύμβαση της Γενεύης περί του Καθεστώτος των Προσφύγων* (1951) και στο *Πρωτόκολλο για τη Νομική Κατάσταση των προσφύγων* (1966), και συμπληρώνεται με περιφερειακές συμβάσεις και μη δεσμευτικά κείμενα. Το διεθνές προσφυγικό δίκαιο εξετάζεται λεπτομερώς στο πρώτο κεφάλαιο του παρόντος Εγχειριδίου.

Καθώς οι παραβιάσεις των εργασιακών δικαιωμάτων αποτελούν ένα εξαιρετικά κοινό στοιχείο της μεταναστευτικής εμπειρίας, στο Κεφάλαιο 6 θα εξεταστούν οι συμβάσεις που υπογράφηκαν υπό την αιγίδα του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας. Τέλος, θα αναφερθούν δύο ακόμη πλαίσια του διεθνούς δικαίου που αφορούν τους μετανάστες υπό συγκεκριμένες συνθήκες: το ένα είναι το διεθνές ποινικό δίκαιο που σχετίζεται με την εμπορία και τη διακίνηση ανθρώπων, το οποίο θα αναλυθεί συνοπτικά στο Κεφάλαιο 1. Το άλλο, που επίσης εξετάζεται στο Κεφάλαιο 1, είναι το διεθνές δίκαιο της θάλασσας, που αφορά όσους μετανάστες επιχειρούν να φτάσουν στον προορισμό τους διά θαλάσσης.

V. Επαγγελματικό εγχειρίδιο: περιορισμοί και πλεονεκτήματα

Το Εγχειρίδιο έχει ασφαλώς ορισμένους περιορισμούς. Καταρχάς, παρουσιάζει ένα στιγμιότυπο ενός πεδίου του δικαίου το οποίο βρίσκεται σε συνεχή και δυναμική εξέλιξη. Καταγράφει ορισμένες πρόσφατες εξελίξεις και αρχές του διεθνούς δικαίου που δεν έχουν ακόμη αποκρυσταλλωθεί πλήρως, αλλά δεν διατυπώνει εικασίες ή συστάσεις για τις κατευθύνσεις προς τις οποίες θα μπορούσαν να εξελιχθούν περαιτέρω οι κανόνες και η νομολογία. Καθώς το Εγχειρίδιο απευθύνεται σε επαγγελματίες, παρουσιάζει το ισχύον δίκαιο και τις αρχές που είναι πρακτικά πιο χρήσιμες στις υποθέσεις που εκδικάζονται στα εθνικά και διεθνή δικαστήρια ή δικαιοδοτικά όργανα, ή διευκολύνουν τη συγκρότηση νομικής επιχειρηματολογίας στον διάλογο γύρω από προτεινόμενες νομοθετικές ή πολιτικές ρυθμίσεις. Η επισκόπηση της τρέχουσας κατάστασης στο πεδίο του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει ως στόχο να προσφέρει ένα εργαλείο που θα βοηθήσει να αναπτυχθεί περαιτέρω η εθνική και διεθνής έννομη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών.

Δεύτερον, το Εγχειρίδιο εστιάζει στα θέματα εκείνα και τους νομικούς κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται στενότερα με τη διαδικασία της μετανάστευσης, με τις συνθήκες που βιώνουν οι μετανάστες, καθώς και με τη μεταχείριση που αντιμετωπίζουν. Το Εγχειρίδιο δεν φιλοδοξεί να καλύψει όλες τις πτυχές της μεταναστευτικής εμπειρίας –η οποία παρουσιάζει εντονότερες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε διαφορετικές χώρες ή περιοχές– ούτε να αναλύσει εξαντλητικά κάθε παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υφίστανται οι μετανάστες. Σκοπεύει να συνθέσει και να φωτίσει τους διεθνείς νομικούς κανόνες που διέπουν ορισμένα κομβικά πεδία, και συγκεκριμένα: τα δικαιώματα και τις νομικές διαδικασίες που συνδέονται με την είσοδο των μεταναστών σε μια χώρα και με το καθεστώς τους στη χώρα προορισμού (Κεφάλαιο 1)· τα εμπόδια του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του προσφυγικού δικαίου στις διαδικασίες απέλασης των μεταναστών (Κεφάλαιο 2)· τα δικαιώματα των μεταναστών κατά τη διαδικασία απέλασης, όπως προβλέπονται από το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το προσφυγικό δίκαιο (Κεφάλαιο 3)· τα δικαιώματα και τις νομικές εγγυήσεις κατά τη διοικητική κράτηση των μεταναστών (Κεφάλαιο 4)· τον σεβασμό,

την προστασία και την προαγωγή συγκεκριμένων οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους μετανάστες, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας, στην επαρκή στέγαση, στο νερό, στην τροφή και στην κοινωνική ασφάλιση (Κεφάλαιο 5): τέλος, τα δικαιώματα που συνδέονται με την απασχόληση και την εργασία (Κεφάλαιο 6). Ανάμεσα στα ζητήματα που δεν πραγματεύεται το Εγχειρίδιο είναι λόγω χάριτο το φυλετικό και εθνοτικό μίσος, ο λόγος του μίσους και η ξενοφοβία, ή οι διαδικασίες έκδοσης, που ανήκουν στο πεδίο της δικαστικής συνδρομής σε ποινικές υποθέσεις, παρότι οι αρχές που εκτίθενται στο Κεφάλαιο 2 έχουν εφαρμογή και στην περίπτωση αυτή.

Το Εγχειρίδιο φιλοδοξεί να έχει παγκόσμια εμβέλεια και γι' αυτό στηρίζεται στη νομολογία όλων των διεθνών και περιφερειακών συστημάτων δικαστικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι σε ορισμένα ζητήματα δίνεται μεγαλύτερο βάρος στη νομολογία του ΕΔΔΑ, καθώς πολλά ζητήματα που αφορούν τη μετανάστευση έχουν κριθεί εξαντλητικά ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η σχετική νομολογία είναι πολύ αναλυτική. Υπάρχουν ωστόσο και θέματα, όπως τα εργασιακά δικαιώματα, όπου κυριαρχεί η επίδραση του διεθνούς εργατικού δικαίου και του διαμερικανικού συστήματος. Ελπίζουμε ότι η νομολογία των περιφερειακών συστημάτων θα αποδειχθεί χρήσιμη και για τους επαγγελματίες των χωρών που βρίσκονται εκτός της αντίστοιχης περιφέρειας, καθώς προσφέρει ένα συγκριτικό προηγούμενο και ένα παράδειγμα για το πώς εξελίσσονται διεθνώς οι αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για πρακτικούς λόγους, το Εγχειρίδιο δεν διερευνά την τεράστια και πολύτιμη συγκριτική νομολογία των εθνικών δικαιοδοτικών οργάνων σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη μετανάστευση. Δεν θα ήταν επίσης δυνατή μια διεξοδική ανάλυση της επίδρασης του ευρωπαϊκού δικαίου στην προστασία αλλά και ενίοτε στον περιορισμό των δικαιωμάτων των μεταναστών στα κράτη μέλη της ΕΕ: εκτίθενται παρ' όλα αυτά τα θεμελιώδη νομικά κείμενα και τις αρχές της ΕΕ. Το Εγχειρίδιο δεν διερευνά επίσης το ιδιάζον καθεστώσ των πολιτών των κρατών μελών της ΕΕ, οι οποίοι μετά την υπογραφή της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζονται ως Ευρωπαίοι πολίτες, και μπορούν να μετακινούνται και να εγκαθίστανται ελεύθερα οπουδήποτε εντός της ΕΕ, χωρίς να χρειάζονται ειδικές διαδικασίες και με ελάχιστες προϋποθέσεις. Παρ' όλα αυτά, με δεδομένο ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο δεσμεύει πλέον 28 κράτη, στο Εγχειρίδιο εκτίθεται συνοπτικά η σχετική νομοθεσία της ΕΕ για τη μετανάστευση που εφαρμόζεται σε υπηκόους κρατών που δεν είναι μέλη της ΕΕ. Η επισκόπηση αυτής της νομοθεσίας θα είναι χρήσιμη ιδίως στους δικηγόρους που χειρίζονται υποθέσεις ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων στα κράτη μέλη της ΕΕ, καθώς οι πρόνοιες του ευρωπαϊκού δικαίου είναι εκεί άμεσα εφαρμοστέες.

VI. Ένα Εγχειρίδιο για να γίνουν τα δικαιώματα πραγματικότητα

Ανεξάρτητα από τους περιορισμούς του, το παρόν Εγχειρίδιο γράφτηκε με στόχο να αποτελέσει ένα πρακτικό βοήθημα για την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών, προκειμένου να συμβάλει στην απελευθέρωσή τους από το τέλμα των διοικητικών διαδικασιών. Όπως αναφέρεται παραπάνω, το διεθνές δίκαιο είναι ένα πανίσχυρο εργαλείο

αλλαγής. Εναπόκειται στους δικηγόρους, τους ακτιβιστές και τους επαγγελματίες νομικούς να το χρησιμοποιήσουν για να δώσουν απτή μορφή στα δικαιώματα των μεταναστών. Για να το πετύχουν, πρέπει να γνωρίζουν όσο το δυνατόν καλύτερα τους κανόνες του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αφορούν τους μετανάστες καθώς και τα πρόσφορα μέσα για να αξιώσουν τον σεβασμό ή την εφαρμογή τους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Αυτό ευελπιστεί να προσφέρει το παρόν Εγχειρίδιο: ένα εργαλείο που θα δώσει στους μετανάστες και τους εκπροσώπους τους τη δύναμη να κάνουν πραγματικότητα τα δικαιώματα των μεταναστών και να δημιουργήσουν σε εθνικό επίπεδο αποτελεσματικούς μηχανισμούς δικαστικής προστασίας έναντι της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θέλει να συμβάλει στην προσπάθεια οι μετανάστες να πάψουν να είναι άνθρωποι δεύτερης κατηγορίας, κατάσταση που είναι απολύτως απαράδεκτη με βάση το πνεύμα της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που βεβαιώνει ότι «όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΟΔΟΣ, ΔΙΑΜΟΝΗ ΚΑΙ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζονται τα δικαιώματα διαφορετικών κατηγοριών μεταναστών σε ό,τι αφορά την είσοδο και τη διαμονή τους στην επικράτεια ενός ξένου κράτους. Στο Μέρος I εξετάζονται οι γενικές αρχές που σχετίζονται με την υπαγωγή των μεταναστών στην δικαιοδοσία ενός κράτους. Το Μέρος II επικεντρώνεται σε ειδικές περιπτώσεις μεταναστευτικών καθεστώτων ή ιδιοτήτων, από τις οποίες απορρέουν δικαιώματα εισόδου ή διαμονής στην επικράτεια και/ή πρόσθετα διαδικαστικά δικαιώματα ή δικαιώματα προστασίας και υποστήριξης.

I. Είσοδος και διαμονή στην επικράτεια

1. Δικαίωμα εισόδου και δικαίωμα παραμονής

Σύμφωνα με μια γενική αρχή του διεθνούς δικαίου, είναι στη διακριτική ευχέρεια των κρατών να αποφασίσουν αν θα επιτρέψουν την είσοδο στην επικράτειά τους σε αλλοδαπούς. Ωστόσο, κατά τον έλεγχο των συνόρων τους, τα κράτη πρέπει να ενεργούν σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁵ Σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, τα κράτη μπορεί να υποχρεώνονται από το διεθνές δίκαιο να επιτρέψουν σε έναν μετανάστη να εισέλθει ή να παραμείνει στην επικράτειά τους: αυτό συμβαίνει όταν ο μετανάστης `ανθρώπινα δικαιώματα όλων όσων υπάγονται στη δικαιοδοσία τους,⁴⁶ ανεξαρτήτως εθνικότητας. Η δικαιοδοσία όμως αυτή δεν ταυτίζεται αποκλειστικά με την επικράτεια του κράτους. Το πρώτο ερώτημα λοιπόν που πρέπει να απαντηθεί όταν ένας μετανάστης φτάνει σε ένα ξένο κράτος είναι αν όντως έχει «εισέλθει» στο κράτος. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι σαφής: το πρόσωπο θεωρείται ότι έχει εισέλθει στο κράτος μόλις βρεθεί εντός της επικράτειάς του. Έχει επίσης κριθεί με σαφήνεια ότι ο μετανάστης υπόκειται στη δικαιοδοσία του κράτους όταν έχει εισέλθει σε μια «διεθνή ζώνη» ή «ζώνη αναμονής» ενός αεροδρομίου.⁴⁷

45 Maurice Kamto, Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ, Third report on the expulsion of aliens, Έγγρ. ΟΗΕ A/CN.4/581, 19 Απριλίου 2007 («ILC Third Report»), παρ. 2 και 7. Βλ. επίσης Boffolo case (Italian-Venezuelan Mixed Claims Commission, 1903), UNRIAA, τόν. Χ, σ. 531· Paquet case (Belgian-Venezuelan Mixed Claims Commission, 1903), UNRIAA, τόν. ΙΧ, σ. 325· Moustaqim κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 12313/86, Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 1991, παρ. 43· Vilnavažah και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 13163/87-13164/87-13165/87-13447/87-13448/87, Απόφαση της 30ής Οκτωβρίου 1991, παρ. 102· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 22414/93, Απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 1996, παρ. 73· Ahmed κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 71/1995/577/663, Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 1996, παρ. 38· Boughanemi κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 16/1995/522/608, Απόφαση της 24ης Απριλίου 1996, παρ. 41· Bouchelkia κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 112/1995/618/708, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 1997, παρ. 48· και H. L. R. κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 24573/94, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1997, παρ. 33· Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Υπόθεση αρ. 15/1983/71/107-109, Απόφαση της 24ης Απριλίου 1985, παρ. 67· Union Inter-Africaine des Droits de l'Homme (UIADH) και άλλοι κατά Αγγκίας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 159/96, 22η Τακτική Σύνοδος, 11 Νοεμβρίου 1997.

46 Άρθρο 2.1 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 2.1 ΣΔΠ· Άρθρο 7 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 1 ΕΣΔΑ· Άρθρο 1.1 ΑΣΔΑ· Άρθρο 3.1 ΑΡΧΔΑ.

47 Amuur κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 17/1995/523/609, Απόφαση της 20ής Μαΐου 1996, παρ. 52-53.

Παρά όλα αυτά ο όρος «δικαιοδοσία» έχει μεγαλύτερο εύρος από την εθνική επικράτεια του κράτους. Αφορά όλα τα πρόσωπα που υπάγονται στην εξουσία ή τον αποτελεσματικό έλεγχο των κρατικών αρχών ή άλλων ατόμων που ενεργούν εξ ονόματος του κράτους, και σε πολλές περιπτώσεις μπορεί να εκτείνεται πέραν της κρατικής επικράτειας, είτε σε ένα ξένο κράτος είτε όχι. Στις περιπτώσεις αυτές συγκαταλέγεται η περίπτωση το κράτος να ελέγχει αποτελεσματικά το σύνολο ή μέρος μιας επικράτειας ή μιας ομάδας προσώπων· συγκαταλέγονται επίσης κάποιες περιπτώσεις στις οποίες το κράτος έχει επεκτείνει αποτελεσματικά τη δικαιοδοσία του προκαλώντας υπαίτιως συγκεκριμένα αποτελέσματα σε μια άλλη επικράτεια· ή, τέλος, η περίπτωση στην οποία το κράτος μπορεί να οφείλει από μια διεθνή υποχρέωσή του να επεκτείνει τη δικαιοδοσία του κατ' αυτόν τον τρόπο.⁴⁸ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι η δικαιοδοσία ενός κράτους μπορεί, σε αρκετές διακριτές περιπτώσεις, να εκτείνεται εκτός της επικράτειάς του.⁴⁹ Μια τέτοια περίπτωση είναι ένα κράτος που ελέγχει αποτελεσματικά μια περιοχή πέραν των συνόρων του (π.χ. στην περίπτωση στρατιωτικής κατοχής, όπου μπορεί να αποδειχθεί ο αποτελεσματικός στρατιωτικός έλεγχος μιας περιοχής).⁵⁰ Μια άλλη τέτοια περίπτωση είναι το ενδεχόμενο όργανα του κράτους να ενεργούν, νόμιμα ή παράνομα, έξω από την επικράτεια του κράτους, ασκώντας εξουσία ή έλεγχο επί ενός ατόμου – για παράδειγμα όταν κάποιος κρατείται υπό περιορισμό ή βρίσκεται σε απόσταση βολής από τις κρατικές δυνάμεις σε μια συνοριακή ζώνη.⁵¹ Συνεπώς ένα κράτος

48 Βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 31: Nature of the General Legal Obligations Imposed on State Parties to the Covenant, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, 26 Μαΐου 2004, παρ. 10-11· Lopez Burgos κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. R 12/52, Απόψεις της 6ης Ιουνίου 1979· Celiberti de Casariego κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 56/1979, Απόψεις της 29ης Ιουλίου 1981. Βλ. επίσης Armed Activities on the Territory of the Congo (Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό κατά Ουγκάντας), ΔΔ, Απόφαση, 19 Δεκεμβρίου 2005, ICJ Reports 2005, σ. 168, παρ. 180 και 216· Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, ΔΔ, Γνωμοδότηση, ICJ Reports 2004, σ. 136, παρ. 109· Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Βοσνία και Ερζεγοβίνη κατά Σερβίας Μαυροβουνίου), ΔΔ, Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2007 αρ. 91 [2007] ICJ 1· Application of the International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Γεωργία κατά Ρωσικής Ομοσπονδίας), ΔΔ, Προσωρινά Μέτρα, Διάταξη της 15ης Οκτωβρίου 2008, ICJ Reports 2008, σ. 353· Victor Saldaño κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, Αναφορά αρ. 38/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 1999, παρ. 17· Haitian Centre for Human Rights κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, Προσφυγή αρ. 39473/98, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2004, παρ. 66· Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 55721/07, Απόφαση της 7ης Ιουλίου 2011, παρ. 133-142· Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 27765, 23 Φεβρουαρίου 2012, παρ. 73-82. Βλ. επίσης Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights, 29 Φεβρουαρίου 2012, διαθέσιμο στο <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/Maastricht-ETO-Principles-ENG-booklet.pdf>· ο σχετικός σχολιασμός είναι διαθέσιμος στο <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/HRQMaastricht-Maastricht-Principles-on-ETO.pdf>.

49 Βλ. Issa και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, ό.π., σημ. 46· Öcalan κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 46221/99, Απόφαση της 12ης Μαΐου 2005· Illich Sanchez Ramirez κατά Γαλλίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 28780/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 24 Ιουνίου 1996· Pad και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, Προσφυγή αρ. 60167/00, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Ιουνίου 2007· Isaak και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, Προσφυγή αρ. 44587/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Σεπτεμβρίου 2006· Xhavana και άλλοι κατά Ιταλίας και Αλβανίας, ΕΔΑΔ, ό.π. (σημ. 46)· και Women on Waves cases, ΕΔΑΔ, ό.π. (σημ. 46)· Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 133-142· Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 73-82.

50 Λοϊζίδου κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, ό.π. (σημ. 46)· Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΑΔ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46).

51 Σολομού και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΑΔ, Προσφυγή αρ. 36832/97, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 2008, παρ. 50-51.

μπορεί να έχει υποχρεώσεις σεβασμού και προστασίας των δικαιωμάτων προσώπων που δεν έχουν εισέλθει στην επικράτειά του, αλλά τα οποία έχουν εισέλθει σε περιοχές που βρίσκονται υπό την εξουσία ή τον έλεγχο του, ή τα οποία υπόκεινται σε εξωεδαφικές ενέργειες (όπως κράτηση) από ένα κρατικό όργανο το οποίο τα έχει θέσει υπό τον έλεγχο του κράτους.

Ιδιαίτερη σημασία για τους μετανάστες έχει το γεγονός ότι η δικαιοδοσία του κράτους μπορεί, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, να εκτείνεται στα διεθνή ύδατα. Η Διαμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΔΕΑΔ) έχει κρίνει ότι όταν επιστρέφονται στη χώρα προέλευσής αιτούντες άσυλο που αναχαιτίστηκαν στην ανοιχτή θάλασσα, παραβιάζεται το δικαίωμά τους να ζητήσουν άσυλο σε μια ξένη χώρα, δικαίωμα που προστατεύεται από την *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου* (ΑΔΔΥΑ) και την *Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΑΣΔΑ).⁵² Το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι τα μέτρα για την αναχίτηση σκαφών, ακόμα και στην ανοιχτή θάλασσα, επεκτείνουν τη δικαιοδοσία του κράτους που την πραγματοποιεί. Από τη στιγμή που υπάρχει αποτελεσματικός έλεγχος του σκάφους, όλοι οι επιβαίνοντες σε αυτό υπόκεινται στη δικαιοδοσία του κράτους που διενεργεί την αναχίτηση, το οποίο οφείλει να διασφαλίσει και να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματά τους.⁵³ Οι ίδιες αρχές ισχύουν και στο πλαίσιο των επιχειρήσεων διάσωσης στη θάλασσα, όπως θα εξετασθεί στην Ενότητα II.6.

2. Ανθρώπινα δικαιώματα κατά τη διαδικασία εισόδου

Όπως εκτίθεται παραπάνω, βασική αρχή του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ότι οι υποχρεώσεις των κρατών ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν όλους τους ανθρώπους που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους, ανεξαρτήτως εθνικότητας. Από τη στιγμή που οι μετανάστες εισέρχονται στη δικαιοδοσία του κράτους, εντός ή εκτός της επικράτειας, το κράτος έχει την υποχρέωση να σεβαστεί όλα τα ανθρώπινα δικαιώματά τους και να τους προστατέψει από κάθε προσβολή των δικαιωμάτων τους από τρίτους που μπορεί να συμβεί κατά τη διαδικασία εισόδου ή, στην περίπτωση των παράτυπων μεταναστών, κατά την αναχίτησή τους ενώ προσπαθούν να εισέλθουν στην επικράτεια. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι τα όργανα του κράτους δεν μπορούν να αφαιρούν τη ζωή των παράτυπων μεταναστών που εισέρχονται ή επιχειρούν να εισέλθουν στην επικράτεια.⁵⁴ σημαίνει επίσης ότι το κράτος έχει θετική υποχρέωση να λάβει κάθε δυνατό μέτρο για να προστατεύσει τους μετανάστες από την αυθαίρετη αφαίρεση της ζωής και την κακομεταχείριση από τρίτους, μεταξύ αυτών και από ιδιώτες, κατά την είσοδο στην επικράτεια (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στις περιπτώσεις της εμπορίας ή διακίνησης ανθρώπων). Αυτό σημαίνει πως, όταν οι παράτυποι μετανάστες συλλαμβάνονται από τις αρχές, δεν πρέπει να υποβάλλονται σε σωματική ή ψυχολογική μεταχείριση που συνιστά βασανιστήριο ή σε άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση,

52 Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 156, 157 και 163.

53 Βλ. Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 77-82· Medvedyev και άλλοι κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 3394/03, Απόφαση της 29ης Μαρτίου 2010, παρ. 62-67.

54 Το ίδιο ισχύει για μετανάστες που βρίσκονται σε συνοριακές ζώνες και, χωρίς να έχουν ακόμα εισέλθει στην επικράτεια, βρίσκονται αρκετά κοντά ώστε να υπάγονται στην εξουσία και τον έλεγχο των οργάνων του κράτους, και επομένως εντός της δικαιοδοσίας του κράτους – βλ. Σολωμού και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 49).

συμπεριλαμβανομένης και της χρήσης υπερβολικού σωματικού περιορισμού, ή υπερβολικής και ανάρμοστης σωματικής έρευνας, ή καταναγκαστικών ιατρικών εξετάσεων, και ότι πρέπει να εξασφαλίζονται τα δικαιώματά τους στην υγεία και την ικανοποιητική τροφή ενώ βρίσκονται υπό κράτηση.

Ωστόσο το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρέχει περιορισμένη διαδικαστική προστασία στους μετανάστες που εισέρχονται σε μια χώρα: συγκεκριμένα, το δικαίωμα δικαιοσύνης ακρόασης είναι απίθανο να γίνει σεβαστό σε σχέση με αποφάσεις κατά την είσοδο στην επικράτεια. Έχει αποκλειστεί ρητά από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε ότι αφορά αποφάσεις σχετικά με άλλες πτυχές του ελέγχου της μετανάστευσης,⁵⁵ ενώ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει αφήσει το ζήτημα ανοιχτό.⁵⁶

Η χορήγηση άδειας εισόδου δεν πρέπει να παραβιάζει το δικαίωμα προστασίας από κάθε διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης.⁵⁷ Η προστασία αυτή ηγηιά από το Άρθρο 2.1 ΔΣΑΠΔ, σε συνδυασμό με τα Άρθρα 13 και 26 ΔΣΑΠΔ (γενική ρήτρα μη διάκρισης), καθώς και από άλλες οικουμενικές και περιφερειακές συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁵⁸ Τόσο η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ⁵⁹ όσο και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁶⁰ έχουν αποφανθεί ότι νομοθεσία που περιορίζει το δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης στη χώρα προορισμού και ασυλία από την απέλαση μόνο στις συζύγους των ανδρών πολιτών και όχι στους συζύγους των γυναικών πολιτών παραβιάζει την απαγόρευση της διάκρισης λόγω φύλου (Άρθρο 2 ΔΣΑΠΔ και 14 της *Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (ΕΣΔΑ)), καθώς και τα δικαιώματα των γυναικών πολιτών στην οικογενειακή ζωή (Άρθρα 17 ΔΣΑΠΔ και 8 ΕΣΔΑ) και στην ισότιμη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Άρθρο 3 ΔΣΑΠΔ). Πρέπει επίσης να αναφερθεί η υπόθεση *Hode και Abdi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, στην οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι οι νόμοι που εισάγουν διακρίσεις σε ό,τι αφορά την οικογενειακή επανένωση ανάμεσα στους πρόσφυγες που είχαν παντρευτεί πριν εγκαταλείψουν τη χώρα προέλευσής τους και εκείνους που παντρεύτηκαν αργότερα αποτελούν αδικαιολόγητη διάκριση, και επομένως παραβιάζουν το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο, υιοθετώντας αυτή τη θέση, δέχτηκε ότι «επιτρέποντας στους πρόσφυγες να επανενωθούν με τους συζύγους τους

55 Μασοαία κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύληθεσης, Προσφυγή αρ. 39652/98, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2000, παρ. 37.

56 Adu κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 654/1995, Απόψεις της 28ης Δεκεμβρίου 1994.

57 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30). Βλ. Aumeeruddy-Cziffra και 19 ακόμα γυναίκες από τον Μαυρίκιο κατά Μαυρίκιου, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 35/1978, Απόψεις της 9ης Απριλίου 1981 (Υπόθεση γυναικών από τον Μαυρίκιο), για τη διάκριση λόγω φύλου.

58 Η αρχή της μη διάκρισης αποτυπώνεται στα: Άρθρο 2.1 ΟΔΑΔ· Άρθρα 2.1 και 26 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 2.2 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 1 ΔΣΚΦΔ· Άρθρο I ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 2.1 ΣΔΠ· Άρθρο 1.1 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 4, Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΣΔΑΑ)· Άρθρο 14 ΕΣΔΑ· Άρθρο Ε, αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο II, Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου (ΑΔΔΥΑ)· Άρθρο 1.1 ΑΣΔΑ· Άρθρο 3, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 2 Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα και την Ευμερία του Παιδιού (ΑΧΔΕΠ). Ωστόσο η αρχή της μη διάκρισης δεν συνεπάγεται ότι το κράτος δεν μπορεί να διακρίνει μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών μεταναστών όταν υπάρχει βάσιμος λόγος, π.χ. η ανάγκη να προσληφθούν άτομα μιας συγκεκριμένης ειδικότητας. Βλ. κατωτέρω, αναφορικά με τη διακριτική μεταχείριση κατά την απέλαση, Κεφάλαιο 3, ενότητα II.1.ε., και ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 9-10.

59 Υπόθεση γυναικών από τον Μαυρίκιο, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 55).

60 Abdalaziz, Cabales and Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43).

όταν ο γάμος είχε τελεστεί πριν εγκαταλείψουν τη χώρα προέλευσής, [το Κράτος] συμμορφώνεται με τις διεθνείς του υποχρεώσεις. Ωστόσο, όταν μια ρύθμιση οδηγήσει σε διαφορετική μεταχείριση προσώπων που βρίσκονται σε ανάλογες θέσεις, το γεγονός ότι εκπληρώνει μια διεθνή υποχρέωση του κράτους δεν αρκεί από μόνο του για να δικαιολογήσει τη διαφορετική μεταχείριση».⁶¹

II. Κατηγορίες και καθεστώδες των μεταναστών

Χωρίς να αμφισβητείται το δικαίωμα του κράτους να ελέγχει τα σύνορά του, ορισμένες ιδιότητες ή νομικά καθεστώτα παρέχουν το δικαίωμα εισόδου ή διαμονής εντός της επικράτειας. Άλλες ιδιότητες ή καθεστώτα, παρότι δεν οδηγούν σε δικαίωμα εισόδου ή παραμονής, γεννούν άλλα ειδικά δικαιώματα ή υποχρεώσεις προστασίας. Στην παρούσα ενότητα περιγράφονται δύο τύποι καθεστώτων στα οποία μπορούν να ζητήσουν να υπαχθούν οι μετανάστες για να εξασφαλίσουν άδεια εισόδου ή διαμονής: το καθεστώς του πρόσφυγα και το καθεστώς που προκύπτει από την οικογενειακή επανένωση, όταν ένας μετανάστης βρίσκεται ήδη στο κράτος προορισμού. Θα εξεταστούν τα διαδικαστικά δικαιώματα που συνδέονται με την κατοχύρωση αυτών των καθεστώτων και τα ουσιαστικά δικαιώματα που απορρέουν από την κατοχύρωση αυτή. Επιπλέον στην παρούσα ενότητα εξετάζονται καταστάσεις στις οποίες έχει αναγνωριστεί ότι οι μετανάστες είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι –συγκεκριμένα, η εμπορία και η διακίνηση ανθρώπων– και από τις οποίες επομένως απορρέουν πρόσθετα δικαιώματα προστασίας των μεταναστών.

1. Το καθεστώς του πρόσφυγα

Το διεθνές δικαίωμα αίτησης ασύλου αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στην *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, η οποία στο Άρθρο 14.1 ορίζει ότι «κάθε άτομο που καταδιώκεται έχει το δικαίωμα να ζητά άσυλο και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες».⁶² Παρότι δεν θεσπίζει δικαίωμα ασύλου, η *Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων* του 1951, σε συνδυασμό με το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της του 1967 (*Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*), περιλαμβάνει ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων παροχής που απορρέουν από την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Η Σύμβαση, στο Άρθρο 1Α.2, παρέχει έναν οιονεί οικουμενικό ορισμό του πρόσφυγα, σύμφωνα με τον οποίο πρόσφυγας είναι ένα πρόσωπο που λόγω «δεδικαιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να απολαύσει της προστασίας της χώρας ταύτης, ή εάν μη έχουν υπηκοότητα τινά και ευρισκόμενον συνεπεία τοιούτων γεγονότων εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους αυτού διαμονής, δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να επιστρέψει εις

61 Hode και Abdi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 22341/09, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2012, παρ. 55.

62 Βλ. Guy S. Goodwin-Gil, *The Refugee in International Law*, Oxford University Press, 1998, σ. 175· και Alice Edwards, «Human Rights, Refugees and The Right “To Enjoy” Asylum», 17 *Int'l J. Refugee L.* 293 (2005), σ. 299. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το δικαίωμα ασύλου αποτυπώνεται στο Άρθρο 18 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

ταύτην».

Παρότι το δικαίωμα ασύλου δεν προστατεύεται από δεσμευτικές διεθνείς συμβάσεις για το δικαίωμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο, εντούτοις προστατεύεται από πολλές περιφερειακές συνθήκες. Η *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου* προστατεύει, στο Άρθρο XXVII, το δικαίωμα «αίτησης και παροχής ασύλου». Η ΑΣΔΑ, στο Άρθρο 22.7, προστατεύει το δικαίωμα του ατόμου «να ζητά και να του παρέχεται άσυλο σε ξένη επικράτεια, όπως ορίζουν οι νόμοι του κράτους και οι διεθνείς συμβάσεις, όταν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα ή για συναφή κοινά εγκλήματα». Παρά την φαινομενικά πιο προοδευτική αναφορά σε ένα «δικαίωμα αίτησης και παροχής ή χορήγησης ασύλου», η Διαμερικανική Επιτροπή έχει υπογραμμίσει ότι το δικαίωμα αυτό «δεν ενσωματώνει καμία εγγύηση ότι θα χορηγηθεί». ⁶³ Ωστόσο διασφαλίζει το δικαίωμα ακρόασης κατά την υποβολή της αίτησης ασύλου και άλλες διαδικαστικές εγγυήσεις οι οποίες θα εξεταστούν παρακάτω. ⁶⁴ Η επιτροπή έχει εν γένει ερμηνεύσει αυτές τις προβλέψεις υπό το πρίσμα της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. ⁶⁵ Στην έννοια του ασύλου κατά την *Αμερικανική Σύμβαση* και τη *Διακήρυξη* περιλαμβάνονται επίσης οι άλλες μορφές ασύλου που αναγνωρίστηκαν σε πολλές συναφείς Διαμερικανικές Συμβάσεις. ⁶⁶

Ο *Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών* αναγνωρίζει επίσης, στο Άρθρο 12.3, το δικαίωμα ασύλου: «Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα, όταν διώκεται, να ζητά και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες, όπως ορίζουν οι νόμοι των χωρών αυτών και οι διεθνείς συμβάσεις». Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ) έχει αποφανθεί ότι αυτό το δικαίωμα «εμπεριέχει, σύμφωνα με την ορθή ερμηνεία, μια γενικότερη προστασία όλων όσων υφίστανται δίωξη, τέτοια που να τους επιτρέπει να αναζητήσουν καταφύγιο σε άλλο κράτος». ⁶⁷ Η επιτροπή δεν έχει μέχρι στιγμής διατυπώσει κάποια ερμηνεία σχετικά με το δικαίωμα «παροχής ασύλου» που προβλέπεται στον Αφρικανικό Χάρτη.

Το Άρθρο 28 του *Αραβικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΑΡΧΔΑ) αναγνωρίζει μόνο το «δικαίωμα να ζητήσει κανείς πολιτικό άσυλο σε μια άλλη χώρα προκειμένου να αποφύγει τη δίωξη», ενώ η ΕΣΔΑ δεν κάνει καμία αναφορά σε δικαίωμα ασύλου.

63 Report on the situation of human rights of asylum seekers within the Canadian refugee determination system, Έγγρ. ΟΑΚ ΟΕΑ/Ser.L/V/II.106, Doc. 40 rev., 28 Φεβρουαρίου 2000 (ΔΕΑΔ, Report on Canada), παρ. 60.

64 Ό.π.

65 Desmond McKenzie και άλλοι κατά Τζαμάικας, ΔΕΑΔ, Υποθέσεις 12.023 – 12.044 – 12.107 – 12.126 – 12.146, Αναφορά αρ. 41/00, Απόφαση επί της ουσίας, 13 Απριλίου 2000, παρ. 229· Donnason Knights κατά Γρενάδας, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 12.028, Αναφορά αρ. 47/01, Απόφαση επί της ουσίας, 4 Απριλίου 2001, παρ. 111· Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 151-163.

66 Convention on Territorial Asylum, ΟΑΚ, A-47, υιοθετήθηκε στις 28 Μαρτίου 1954· Convention on Diplomatic Asylum, ΟΑΚ, A-46, υιοθετήθηκε στις 28 Μαρτίου 1954· Treaty on Asylum and Political Refuge, υιοθετήθηκε στις 4 Αυγούστου 1939· Convention on Political Asylum, ΟΑΚ, A-37, υιοθετήθηκε στις 26 Δεκεμβρίου 1933· Convention on Asylum, υιοθετήθηκε στις 20 Φεβρουαρίου 1928, κατά την Έκτη Διεθνή Συνδιάσκεψη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών. Καθώς στις συμβάσεις αυτές συμμετέχει μικρός αριθμός κρατών και το πεδίο εφαρμογής τους είναι περιορισμένο, δεν τις πραγματευόμαστε στο παρόν Εγχειρίδιο.

67 Organisation Mondiale Contre la Torture (OMCT) και άλλοι κατά Ρουάντας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορές αρ. 27/89, 46/91, 49/91, 99/93, 20ή Τακτική Σύνοδος, Οκτώβριος 1996.

α) Ποιος είναι πρόσφυγας

Ένα πρόσωπο εμπίπτει στην έννοια του πρόσφυγα όταν πληροί τα κριτήρια που θεσπίζονται στο Άρθρο 1Α.2 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Η απόφαση του κράτους να «χορηγήσει» το καθεστώς του πρόσφυγα δεν αποτελεί πράξη καθορισμού του καθεστώτος αυτού, αλλά απλώς την τυπική του αναγνώριση.⁶⁸ Επομένως ένας πρόσφυγας αποκτά το καθεστώς αυτό ακόμη και πριν το κράτος που χορηγεί το άσυλο δώσει στον πρόσφυγα τα σχετικά έγγραφα ή διασφαλίσει ότι το καθεστώς αναγνωρίζεται με βάση την εσωτερική νομοθεσία και τις σχετικές διαδικασίες. Σε κάθε περίπτωση πάντως, η προστασία των δικαιωμάτων του πρόσφυγα, όπως προβλέπεται από τη *Σύμβαση της Γενεύης*, παραμένει περιορισμένη μέχρι το κράτος να καθορίσει αν ο πρόσφυγας εμπίπτει στον ορισμό της Σύμβασης. Η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* αναγνωρίζει ένα σύνολο δικαιωμάτων των προσφύγων, τα οποία θα αναπτυχθούν σε διάφορα κεφάλαια αυτού του οδηγού, και των οποίων η προστασία εξαρτάται από την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα.⁶⁹

Για να αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* πρέπει να συντρέχουν τα ακόλουθα κριτήρια:

1. πρέπει να υπάρχει δικαιολογημένος φόβος δίωξης·
2. η δίωξη πρέπει να οφείλεται σε λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα («κοινωνική τάξη», κατά το ελληνικό κείμενο της Σύμβασης) ή πολιτικών πεποιθήσεων·
3. το πρόσωπο πρέπει να βρίσκεται εκτός της χώρας υπηκοότητας ή, αν πρόκειται για ανιθαγενή, εκτός της χώρας της συνήθους διαμονής του·
4. το πρόσωπο πρέπει να αδυνατεί ή να αρνείται, εξαιτίας του φόβου της δίωξης, να υπαχθεί στην προστασία της χώρας αυτής.

ι) Δικαιολογημένος φόβος δίωξης

Η προϋπόθεση του δικαιολογημένου φόβου περιλαμβάνει ένα υποκειμενικό στοιχείο (ότι το ίδιο το άτομο φοβάται) και ένα αντικειμενικό στοιχείο (ότι ο φόβος είναι δικαιολογημένος). Το πρώτο κριτήριο αφορά την υποκειμενική κατάσταση του προσώπου και επομένως πρέπει

68 Βλ. Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, Αθήνα 2009 (Εγχειρίδιο ΥΑ), παρ. 28. Η Σύμβαση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας του 1969 για τα Ειδικά Ζητήματα των Προσφυγικών Προβλημάτων στην Αφρική (Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες) φαίνεται να αμφισβητεί αυτή την οικουμενική αρχή, καθώς ορίζει στο Άρθρο 1.6 ότι εναπόκειται στο κράτος του ασύλου «να καθορίσει» αν ο αιτών είναι πρόσφυγας. Ωστόσο, καθώς η Σύμβαση διακηρύττει ότι είναι συμπληρωματική προς τη Σύμβαση της Γενεύης περί του Καθεστώτος των Προσφύγων του 1951, σε συνδυασμό με το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1967 (Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες) (Προόμιο, παρ. 9· Άρθρο 8.2), ο όρος «να καθορίσει» πρέπει να ερμηνεύεται ως αναγνώριση και όχι ως χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

69 Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες αναγνωρίζει εν γένει πιο περιορισμένα δικαιώματα από τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Επομένως η προστασία που παρέχει δεν μπορεί να υποκαταστήσει την προστασία που παρείχε η παλαιότερη Σύμβαση, παρά μόνο για τα άτομα που εμπίπτουν στον ορισμό του Άρθρου 1.2 της Σύμβασης του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες όχι όμως στις προβλέψεις της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, ή για τα κράτη που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες, αλλά όχι τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες ή το Πρόσθετο Πρωτόκολλό της.

να αξιολογείται κατά περίπτωση. Το δεύτερο κριτήριο απαιτεί τη διερεύνηση των πραγματικών περιστάσεων που περιλαμβάνονται στους ισχυρισμούς του αιτούντος καθώς και την εξατομικευμένη εξέταση του αιτούντος και της προσωπικότητάς του, αφού κάθε άνθρωπος αντιμετωπίζει διαφορετικούς κινδύνους ανάλογα με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται και έχει διαφορετικούς λόγους που καθιστούν δικαιολογημένο τον φόβο του.⁷⁰

Η έννοια της δίωξης εξελίσσεται διαρκώς στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου. Παρότι δεν υπάρχει κάποιος γενικός ορισμός της δίωξης, η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (ΥΑ) έχει αναγνωρίσει ορισμένες γενικές κατηγορίες καταστάσεων που συνιστούν δίωξη (η απαρίθμηση είναι ενδεικτική):

- απειλή για τη ζωή ή την ελευθερία με βάση έναν από τους αναφερόμενους λόγους·
- άλλες σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με βάση έναν από τους λόγους αυτούς.⁷¹
- διάκριση που οδηγεί σε σοβαρές βλαπτικές συνέπειες για τον ενδιαφερόμενο, όπως σε ουσιαστικούς περιορισμούς στο δικαίωμα του βιοπορισμού, το δικαίωμα να ασκεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα, ή να έχει πρόσβαση στους διαθέσιμους εκπαιδευτικούς θεσμούς·
- η διακριτική μεταχείριση που δεν συνιστά καθ' εαυτήν δίωξη, αλλά δημιουργεί στον ενδιαφερόμενο ένα αίσθημα ανησυχίας και ανασφάλειας για το μέλλον·
- η ποινική δίωξη ή ο φόβος δίωξης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στον ορισμό του πρόσφυγα ή η υπερβολικά αυστηρή ποινή για ένα ποινικό αδίκημα ή ο φόβος γι' αυτήν.⁷²

ii) Λόγοι δίωξης

Η δίωξη πρέπει να συνδέεται αιτιωδώς με έναν από τους λόγους που αναφέρονται στον ορισμό του πρόσφυγα, όπως αναπτύσσονται παρακάτω. Όπως υπενθυμίζει η ΥΑ, αρκεί ο λόγος που αναφέρεται στη Σύμβαση να σχετίζεται με τη δίωξη και να συμβάλλει σε αυτήν· δεν είναι απαραίτητο να συνιστά τον μόνο ούτε καν τον κύριο λόγο δίωξης.⁷³ Σε πολλές περιπτώσεις διαφορετικοί λόγοι δίωξης επικαλύπτονται και ένας πρόσφυγας μπορεί να ζητήσει άσυλο επικαλούμενος περισσότερους από έναν λόγους. Δεν είναι απαραίτητο να διαθέτει πράγματι το πρόσωπο τα χαρακτηριστικά για τα οποία διώκεται· αρκεί να του τα αποδίδουν οι διώκτες του.

Φυλή: ο όρος φυλή πρέπει να ερμηνεύεται με την ευρύτερη δυνατή έννοια, ώστε να μην

70 Βλ. περισσότερες λεπτομέρειες στο Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 37-50.

71 Το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν παρέχει ορισμό για την έννοια αυτή. Το Εγχειρίδιο ΥΑ περιλαμβάνει έναν ενδεικτικό κατάλογο ο οποίος πιθανότατα θα διευρυνθεί στο μέλλον.

72 Βλ. Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 51-60.

73 Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: Η εφαρμογή του άρθρου 1Α(2) της Σύμβασης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων στα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή στα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/06/07, 7 Απριλίου 2006 (Οδηγίες ΥΑ για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων), παρ. 29.

περιορίζεται αυστηρά στη φυλή, αλλά να αφορά επίσης το χρώμα, την καταγωγή και την εθνική ή εθνοτική προέλευση.⁷⁴ Επιπλέον μπορεί να περιλαμβάνει και τα μέλη μιας ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας με κοινή καταγωγή, που συγκροτούν μειονότητα μέσα σε έναν ευρύτερο πληθυσμό. Το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και ιδίως η ΔΣΚΦΔ, υιοθετεί έναν παρόμοιο ευρύ ορισμό της έννοιας της φυλής, και με αυτό το πνεύμα πρέπει να ερμηνεύεται και η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Η φυλετική διάκριση είναι ένα πολύ σημαντικό στοιχείο που τεκμηριώνει τη δίωξη.⁷⁵

Θρησκεία: ο όρος θρησκεία θεωρείται ότι έχει τρεις διαφορετικές όψεις, οι οποίες δεν χρειάζεται να συντρέχουν σωρευτικά. Περιλαμβάνει μια πίστη (πεποιθήσεις ή αξίες σχετικά με τη θεϊκή ή ύψιστη πραγματικότητα ή τον πνευματικό προορισμό του ανθρώπου, στις οποίες συγκαταλέγεται και ο αθεϊσμός)· μια ταυτότητα (τη συμμετοχή σε μια κοινότητα που υιοθετεί ή συγκροτείται με βάση κοινές πεποιθήσεις, τελετουργίες, παραδόσεις, ή κοινή εθνοτική ή εθνική προέλευση ή καταγωγή)· ή έναν τρόπο ζωής (όταν η θρησκεία εξωτερικεύεται με διάφορες ενέργειες όπως η συγκεκριμένη ενδυμασία ή η τήρηση συγκεκριμένων πρακτικών).⁷⁶

Εθνικότητα: ο όρος εθνικότητα δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά ως «υψηκοότητα». Αφορά επίσης τη συμμετοχή σε οποιαδήποτε εθνοτική ή γλωσσική ομάδα,⁷⁷ και περιλαμβάνει την εθνική προέλευση και την ανιθαγένεια.

Συμμετοχή σε μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα: Ο όρος «κοινωνική ομάδα» («κοινωνική τάξις») πρέπει να θεωρείται ότι έχει ρευστό και εξελισσόμενο περιεχόμενο. Μια κοινωνική ομάδα μπορεί να εντοπίζεται σε μια συγκεκριμένη χώρα ή μπορεί να ορίζεται με αναφορά στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για να ορίσει την κοινωνική ομάδα, η ΥΑ υιοθετεί τον ακόλουθο κανόνα: «η ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα είναι μια ένωση προσώπων που συνδέονται με ένα κοινό χαρακτηριστικό άλλο από το φόβο δίωξης, ή που αντιμετωπίζονται ως ομάδα από την κοινότητα. Το χαρακτηριστικό είναι συχνά έμφυτο, αναλλοίωτο ή θεμελιώδες για την ταυτότητα, τη συνείδηση ή την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μελών της».⁷⁸ Όπως περιγράφεται λεπτομερώς παρακάτω, στο Πλαίσιο 1, οι γυναίκες που αντιμετωπίζουν δίωξη που σχετίζεται με το βιολογικό ή κοινωνικό τους φύλο αποτελούν ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα σε ό,τι αφορά το καθεστώς του πρόσφυγα. Οι λεσβίες, οι ομοφυλόφιλοι, οι αμφιφυλόφιλοι και οι διεμφυλικοί που είναι θύματα διάκρισης λόγω του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή της έμφυλης ταυτότητάς τους εμπίπτουν επίσης στον ορισμό της ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας. Το μέγεθος της ομάδας είναι απολύτως αδιάφορο για τον σκοπό αυτό.⁷⁹

Πολιτικές πεποιθήσεις: Το άτομο πρέπει να υποστηρίζει μια άποψη που είτε έχει εκφραστεί

74 Βλ. Declaration and Action Programme on Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, παρ. 2.

75 Βλ. Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 68-70.

76 Για περισσότερες πληροφορίες, βλ Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: Η θρησκεία ως λόγος φόβου δίωξης στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/04/06, 28 Απριλίου 2004· βλ. επίσης Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 71-73.

77 Βλ. Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 74-76.

78 Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: «Συμμετοχή σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα» στα πλαίσια του Άρθρου 1Α(2) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/02/02, 7 Μαΐου 2002, παρ. 11.

79 Για περισσότερα, βλ. ό.π. Βλ. επίσης, Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 77-79.

ρητά είτε έχει υποπέσει στην αντίληψη των αρχών είτε υπάρχει εύλογη πιθανότητα οι αρχές να την πληροφορηθούν.⁸⁰ Μπορεί επίσης το άτομο να διώκεται επειδή οι αρχές θεωρούν ότι υποστηρίζει μια συγκεκριμένη πολιτική άποψη.

Πλαίσιο 1. Δίωξη λόγω βιολογικού και κοινωνικού φύλου

Οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζουν απλώς όπως οι άντρες διώξεις λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας ή πολιτικών πεποιθήσεων, αλλά αυτές οι διώξεις μπορεί να έχουν συνέπειες που συνδέονται ειδικά με το βιολογικό ή κοινωνικό φύλο ή οι οποίες μπορεί να επηρεάζουν δυσανάλογα τις γυναίκες. Οι γυναίκες μπορεί επίσης να υφίστανται μορφές διακρίσεων μόνο και μόνο επειδή είναι γυναίκες, δηλαδή μόνο λόγω βιολογικού ή κοινωνικού φύλου.

Τέτοιες διώξεις μπορεί να προέρχονται από νόμους, πολιτικές και πρακτικές του κράτους που εισάγουν δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος των γυναικών και παραβιάζουν τα ανθρωπίνια δικαιώματά τους. Παραδείγματα τέτοιων διακρίσεων είναι, μεταξύ άλλων, τα εξής: ρυθμίσεις για την κηδεμονία που χαρακτηρίζονται από ανισότητα ως προς τη νομική θέση· νόμοι που ποινικοποιούν τη σεξουαλική πράξη εκτός γάμου και/ή τη μοιχεία· νόμοι που ποινικοποιούν συγκεκριμένα γυναικεία ενδύματα ή συμπεριφορές· νόμοι που εισάγουν διακρίσεις ως προς την επιμέλεια των παιδιών και την απασχόληση· καταναγκαστικές πολιτικές και πρακτικές στο πεδίο της υγείας για τις σεξουαλικές σχέσεις και την αναπαραγωγή (π.χ. εξαναγκασμός σε άμβλωση και στειρώση)· τέλος, ποινικοποίηση ιατρικών πράξεων που αφορούν μόνο τις γυναίκες. Επιπλέον, οι γυναίκες μπορεί να υφίστανται διώξεις που σχετίζονται ειδικά με το βιολογικό ή κοινωνικό φύλο λόγω ενεργειών μη κρατικών φορέων και εξαιτίας της αποτυχίας του κράτους να απαγορεύσει και να αποτρέψει αποτελεσματικά τέτοιες συμπεριφορές. Στα παραδείγματα συγκαταλέγονται πρακτικές που θίγουν τις γυναίκες και τα κορίτσια· σεξουαλική βία· ενδοοικογενειακή βία· εγκλήματα τιμής· βία στον χώρο εργασίας, παρενόχληση και στέρηση της ελευθερίας.

Η δίωξη λόγω βιολογικού ή κοινωνικού φύλου δεν συνιστά ρητό λόγο για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Παρ' όλα αυτά, είναι ξεκάθαρο πως αν η δίωξη μιας γυναίκας συνδέεται με το βιολογικό ή κοινωνικό της φύλο, και πληρούνται τα υπόλοιπα κριτήρια, δικαιούται να της χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα σύμφωνα με τη Σύμβαση. Οι Οδηγίες της ΥΑ για Δίωξη λόγω Γένους διερευνούν το ζήτημα αυτό σε βάθος και αναλύουν ποιες μορφές μεταχείρισης ή ποιες περιστάσεις που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες ή έχουν συγκεκριμένες συνέπειες που συνδέονται αποκλειστικά με την έμφυλη ταυτότητα συνιστούν δίωξη σύμφωνα με τη Σύμβαση.⁸¹ Όπως σημειώνεται παραπάνω, όταν μια γυναίκα υφίσταται δίωξη λόγω του βιολο

80 Βλ. ό.π., παρ. 80-86.

81 Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: Δίωξη λόγω γένους στα πλαίσια ερμηνείας του άρθρου 1Α (2) της Σύμβασης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/02/01, 7 Μαΐου 2002 (Οδηγίες ΥΑ για Δίωξη λόγω Γένους). Στο πλαίσιο συνοψίζονται οι σχετικές Οδηγίες ΥΑ. Βλ. επίσης, Πόρισμα αρ. 73 (XLIV): Προστασία προσφύγων και σεξουαλική βία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 44η Σύνοδος, 1993, παρ. (δ)· Πόρισμα αρ. 77 (XLVI): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 46η Σύνοδος, 1995, παρ. (ζ)· Πόρισμα αρ. 79 (XLVII): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 47η Σύνοδος, 1996, παρ. (ο)· Πόρισμα αρ. 105 (LVII): Γυναίκες και κορίτσια σε κίνδυνο, ΕκτΕπ, ΥΑ, 57η Σύνοδος, 2006, παρ.

γικού ή κοινωνικού της φύλου αποτελεί, για τους σκοπούς της Σύμβασης, μέρος ιδιαίτερης κοινωνικής ομάδας (δηλαδή των γυναικών). Το μέγεθος της ομάδας ή η έλλειψη συνοχής είναι απολύτως αδιάφορες. Επιπλέον ο κίνδυνος δίωξης δεν χρειάζεται να υφίσταται για όλα τα μέλη της ομάδας.

Σε ισχυρισμούς που σχετίζονται με το κοινωνικό φύλο, η φοβούμενη δίωξη μπορεί να σχετίζεται με περισσότερους από έναν από τους λόγους που αναφέρονται στη Σύμβαση. Για παράδειγμα, όταν μια γυναίκα κινδυνεύει να υποστεί συγκεκριμένες συνέπειες επειδή δεν συμμορφώθηκε με θρησκευτικές αντιλήψεις που αποδίδουν συγκεκριμένους ρόλους στους άντρες και τις γυναίκες ή ενισχύουν τα στερεότυπα περί κοινωνικού φύλου, τότε στοιχειοθετείται δίωξη λόγω θρησκείας.⁸²

Όταν η δίωξη προέρχεται από τη συμπεριφορά ενός μη κρατικού φορέα, κάθε αποτίμηση της ικανότητας ή της προθυμίας ενός κράτους να προσφέρει αποτελεσματική προστασία και/ή της ικανότητας ή της προθυμίας του προσώπου να δεχτεί την προστασία αυτή πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν τους παράγοντες που αφορούν ειδικά το βιολογικό ή κοινωνικό φύλο. Για παράδειγμα, η δυνατότητα εγκατάστασης σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής δεν πρέπει να εφαρμόζεται με τρόπο που δεν θα λαμβάνει υπ' όψιν παράγοντες βιολογικού ή κοινωνικού φύλου.⁸³

iii) Δίωξη από μη κρατικούς φορείς

Η δίωξη δεν είναι απαραίτητο να προέρχεται από ενέργειες του κράτους, αλλά μπορεί να οφείλεται στη δράση μη κρατικών φορέων «σε συνθήκες που υποδηλώνουν ότι το κράτος είναι απρόθυμο ή αδυνατεί να παράσχει αποτελεσματική προστασία από την επαπειλούμενη δίωξη».⁸⁴ Στην περίπτωση, συγκεκριμένα, των μη κρατικών φορέων, η αιτιώδης συνάφεια πρέπει να πληροί ένα από τα ακόλουθα δύο κριτήρια:

- Να υπάρχει πραγματικός κίνδυνος δίωξης προερχόμενης από έναν μη κρατικό φορέα για αιτίες που σχετίζονται με έναν από τους λόγους που αναφέρονται στη Σύμβαση, ανεξάρτητα από το αν σχετίζεται με αυτόν η αποτυχία του κράτους να προστατεύσει τον αιτούντα· ή
- Ο κίνδυνος δίωξης προερχόμενης από έναν μη κρατικό φορέα να μη συνδέεται με

(v)(iv)· Πόρισμα αρ. 39 (XXXVI): Γυναίκες πρόσφυγες και διεθνής προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 36η Σύνοδος, 1985. Βλ. επίσης, Σύσταση Rec(2002)5 της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την προστασία των γυναικών κατά της βίας, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΕΥΣΕ) στις 30 Απριλίου 2002 κατά την 794η σύνοδο των αναπληρωτών τους, Παράρτημα, Άρθρο 72.

82 Ό.π., παρ. 23-26.

83 Για λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με αυτήν την έννοια, βλ.: Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: «Η Δυνατότητα Εγκατάστασης σε άλλη Περιοχή της Χώρας Καταγωγής» στα πλαίσια του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/03/04, 23 Ιουλίου 2003.

84 ΥΑ, Όργανα Δίωξης, Θέση της ΥΑ, 14 Μαρτίου 2005, παρ. 4. Βλ. επίσης, Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 66· Concluding Observations on France, ΕΑΔ, Αναφορά της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση, 52η Σύνοδος, τόμ. Ι, Έγγρ. ΟΗΕ A/52/40 (1997), παρ. 408· Σύσταση 1440 (2000): Για τους περιορισμούς του ασύλου που εφαρμόζουν τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΚΣΣΕ), παρ. 6.

έναν από τους λόγους που αναφέρονται στη Σύμβαση, αλλά η αδυναμία ή η απροθυμία του κράτους να προσφέρει προστασία στον αιτούντα να οφείλεται σε έναν από τους λόγους της σύμβασης.⁸⁵

Πλαίσιο 2. Δίωξη λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή έμφυλης ταυτότητας

Ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η έμφυλη ταυτότητα⁸⁶ μπορεί να έχουν σημασία κατά την εξέταση ενός αιτήματος υπαγωγής στο καθεστώς του πρόσφυγα όταν ο ενδιαφερόμενος φοβάται διώξεις που μπορεί να υποστεί εξαιτίας του. Οι βασικές γραμμές για την αξιολόγηση των αιτημάτων ασύλου που θεμελιώνονται σε αυτούς τους λόγους διατυπώνονται στις *Οδηγίες της ΥΑ για Δίωξη λόγω Γένους*,⁸⁷ και, εκτενέστερα στην *Κατευθυντήρια Οδηγία για την εξέταση των Αιτημάτων Ασύλου που στηρίζονται στον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και/ή στην Ταυτότητα του Γένους (Φύλου)*, καθώς και στις *Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Αιτήματα Ασύλου που στηρίζονται στον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και στην Ταυτότητα του Γένους*.⁸⁸

Δυσμενής διάκριση, απουσία προστασίας ή άμεση καταστολή ατόμων με βάση τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό μπορεί να συνιστούν δίωξη όταν προέρχονται από το κράτος ή όταν το κράτος αδυνατεί ή είναι απρόθυμο να παρέχει προστασία. Ο φόβος δίωξης μπορεί επίσης να προκύπτει από ποινικούς νόμους που απαγορεύουν, άμεσα ή έμμεσα, τις συναινετικές ομοφυλοφιλικές σχέσεις. Ο νόμος καθ' εαυτόν μπορεί να αποτελεί δίωξη όταν δεν συμμορφώνεται με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁸⁹ Η ποι-

85 Βλ. Οδηγίες ΥΑ για «Συμμετοχή σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα», ό.π. (σημ. 76), παρ. 23.

86 Για τον ορισμό του σεξουαλικού προσανατολισμού και της έμφυλης ταυτότητας, βλ. Αρχές της Γιογκιακάρτα, ό.π. (σημ. 26).

87 Οδηγίες ΥΑ για Δίωξη λόγω Γένους, ό.π. (σημ. 79).

88 Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία αρ. 9: Για την εξέταση των αιτημάτων ασύλου που στηρίζονται στο σεξουαλικό προσανατολισμό και/ή στην ταυτότητα του γένους (φύλου) στο πλαίσιο του άρθρου 1Α(2) της Σύμβασης του 1951 και / ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/12/09, 23 Οκτωβρίου 2012 (Οδηγίες ΥΑ για Σεξουαλικό Προσανατολισμό και Ταυτότητα Γένους)· και Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Αιτήματα Ασύλου που στηρίζονται στον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και στην Ταυτότητα του Γένους, ΥΑ, Τμήμα Πολιτικής της Διεθνούς Προστασίας και Νομικών Γνωμοδοτήσεων, Διεύθυνση Υψηλών Διεθνούς Προστασίας, Γενεύη, 21 Νοεμβρίου 2008.

89 Μ.Ι. κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 2149/2012, Απόψεις της 25ης Ιουλίου 2013, παρ. 7.5 : «η ύπαρξη τέτοιας νομοθεσίας [που ποινικοποιεί την ομοφυλοφιλική συμπεριφορά] οδηγεί από μόνη της στον στιγματισμό των ΛΟΑΤ ατόμων και παρακωλύει τη διερεύνηση και την τιμωρία των πράξεων δίωξης κατά των προσώπων αυτών». Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) ωστόσο υιοθέτησε διαφορετική θέση σε σχέση με τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, στην υπόθεση X, Y και Z κατά Minister voor Immigratie en Asiel, ΔΕΕ, Υποθέσεις C-199/12, C-200/12 και C-201/12, Απόφαση της 7ης Νοεμβρίου 2013: «1. Το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο δ' , της οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η ύπαρξη ποινικής νομοθεσίας όπως οι επίμαχες σε κάθε μία από τις υποθέσεις των κύριων δικών, η οποία αφορά ειδικά τους ομοφυλόφιλους, καθιστά δυνατή τη διαπίστωση ότι τα πρόσωπα αυτά πρέπει να θεωρηθούν ως αποτελούντα ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. 2. Το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/83, σε συνδυασμό με το άρθρο της 9, παράγραφος 2, στοιχείο γ' , πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απλώς και μόνον η ποινικοποίηση των ομοφυλοφιλικών πράξεων δεν αποτελεί, αυτή καθ' εαυτήν, πράξη διώξεως. Αντιθέτως, ποιηή φυλακία εξαιτίας ή καθιέρωσης κολάζουσα ομοφυλοφιλικές πράξεις και όντως εφαρμοζόμενη στη χώρα καταγωγής η οποία θέσπισε μια τέτοια νομοθεσία πρέπει να θεωρηθεί δυσανάλογη ή μεροληπτική κύρωση και επομένως αποτελεί πράξη διώξεως. 3. Το άρθρο 10, παράγραφος 1, στοιχείο δ' , της οδηγίας 2004/83, σε συνδυασμό με το άρθρο της 2, στοιχείο γ' , πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι

νικοποίηση μπορεί επίσης να ενδύεται τη μορφή «στοχευμένων» διώξεων για άλλα ποινικά αδικήματα. Αν ο δικαιολογημένος φόβος ανέκυψε «επιτόπου» (sur place), για παράδειγμα επειδή ο ενδιαφερόμενος δήλωσε την ομοφυλοφιλική του ταυτότητα στην ξένη χώρα, τότε το πρόσωπο αυτό πληροί πιθανόν τα κριτήρια για να του χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα αν μπορεί να αποδείξει δικαιολογημένο φόβο μελλοντικής διώξης στη χώρα προέλευσης. Επιπλέον, αν τα ΛΟΑΤ άτομα αποκλείονται συστηματικά από υπηρεσίες που είναι διαθέσιμες στη χώρα προέλευσης, όπως παιδεία, πρόνοια, υγεία, δικαστήρια κ.λπ., ή αν αισθάνονται υποχρεωμένοι να αποκρύψουν τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό υπό τον φόβο αντιποίνων, τότε αυτό μπορεί να συνιστά δικαιολογημένο φόβο διώξης.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι τα αιτήματα ασύλου δεν πρέπει να απορρίπτονται με το επιχείρημα ότι ο αιτών θα μπορούσε να αποφύγει τη διώξη αλλάζοντας ή αποκρύπτοντας τον σεξουαλικό προσανατολισμό του ή την έμφυλη ταυτότητά του.

- **Θεμελίωση στη Σύμβαση.** Τα αιτήματα ασύλου που θεμελιώνονται στον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την έμφυλη ταυτότητα υπάγονται συνήθως στη «συμμετοχή σε μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα».⁹⁰ Έχει κριθεί ότι τέτοια αιτήματα μπορούν, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, να υπαχθούν στον λόγο των «πολιτικών πεποιθήσεων», ιδίως σε χώρες όπου, για παράδειγμα, οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις θεωρείται ότι έρχονται σε αντίθεση με τον πυρήνα της κρατικής πολιτικής, και στον λόγο της «θρησκείας», όταν η συμπεριφορά των θρησκευτικών αρχών έναντι των ΛΟΑΤ ατόμων είναι εχθρική ή εισάγει διακρίσεις, ή όπου το να είναι κανείς ΛΟΑΤ θεωρείται ότι προσβάλλει τη θρησκευτική πίστη.

β) Δικαιώματα των προσφύγων

Η Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες εγγυάται ένα σύνολο δικαιωμάτων που εκφράζουν τους κανόνες του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και των οποίων η εφαρμογή διαφοροποιείται ανάλογα με την κατάσταση του πρόσφυγα εντός της επικράτειας, τη νομική του υπόσταση ή την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι, όπως θα καταδειχθεί σε όλα τα μέρη του παρόντος Εγχειριδίου, η προστασία που παρέχει το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων είναι ευρύτερη από αυτή που ορίζει η Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Επιπλέον, όπου το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρέχει ευρύτερη προστασία, θα πρέπει να υπερισχύει, και οι διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες θα πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων που παρέχει το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

μόνον αξιόπινες κατά τη νομοθεσία των κρατών μελών ομοφυλοφιλικές πράξεις αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της. Κατά την αξιολόγηση αιτήσεως παροχής του καθεστώτος πρόσφυγα, οι αρμόδιες αρχές δεν δύνανται εύλογα να αναμένουν, προκειμένου ο αιτών άσυλο να αποφύγει διώξη του, να αποκρύπτει την ομοφυλοφιλία του στη χώρα καταγωγής του ή να επιδεικνύει συγκράτηση κατά την εξωτερική του γενετήσιου προσανατολισμού του». Η Διεθνής Επιτροπή Νομικών και η Διεθνής Αμνηστία έχουν επικρίνει την απόφαση του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου. Βλ. <http://www.icj.org/eu-court-ruling-a-setback-for-refugees/>.

90 Βλ. Κατευθυντήριες Οδηγίες για τα Αιτήματα Ασύλου που στηρίζονται στον Σεξουαλικό Προσανατολισμό και στην Ταυτότητα του Γένους, ό.π. (σημ. 86), παρ. 40-50, και παρ. 32.

Η Σύμβαση αναγνωρίζει σε όλους τους πρόσφυγες που βρίσκονται εντός της επικράτειας του κράτους, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο εισήλθαν ή το καθεστώς τους, την απαγόρευση κάθε διάκρισης ως προς τη φυλή, τη θρησκεία ή τη χώρα καταγωγής κατά την εφαρμογή της Σύμβασης (Άρθρο 3)· την εξίσου ελεύθερη άσκηση της λατρείας και θρησκευτικής εκπαίδευσης των παιδιών τους με αυτήν που προβλέπεται για τους ημεδαπούς (Άρθρο 4)· την υποχρέωση του κράτους να χορηγεί δελτίο ταυτότητας (Άρθρο 27)· και την προστασία της αρχής της μη επαναπροώθησης (Άρθρο 33). Στην ίδια ομάδα ανθρώπων αναγνωρίζεται το δικαίωμα ίσης συμμετοχής στο σύστημα δελτίου (Άρθρο 20), καθώς και το δικαίωμα στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Άρθρο 22.1) σε ισότιμη βάση με τους ημεδαπούς· επίσης αναγνωρίζονται εμπράγματα δικαιώματα (Άρθρο 13) και το δικαίωμα της πρόσβασης στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση (Άρθρο 22.2) που προστατεύονται στον ίδιο βαθμό με τα αντίστοιχα δικαιώματα των αλλοδαπών.

Ορισμένα από τα δικαιώματα που προβλέπονται στη Σύμβαση αναγνωρίζονται επίσης σε πρόσφυγες που βρίσκονται νόμιμα στην επικράτεια του κράτους, παρότι μπορεί να μην «διαμένουν» εκεί και να μην έχουν μόνιμη άδεια, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με τους φοιτητές ή τους επισκέπτες. Πρόκειται για το δικαίωμα άσκησης μη μισθωτού επαγγέλματος (Άρθρο 18) καθώς και το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας (Άρθρο 26), τα οποία απολαμβάνουν ισότιμα με τους αλλοδαπούς· και τα διαδικαστικά δικαιώματα που σχετίζονται με την απέλαση (Άρθρο 32), όπως προβλέπονται και για τους πρόσφυγες.

Τα περισσότερα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση αφορούν πρόσφυγες που «διαμένουν νόμιμα» στο κράτος ασύλου, ή, όπως λέει η γαλλική εκδοχή «résident régulièrement». Αυτό δηλώνει μια κατάσταση μόνιμης και διαρκούς διαμονής. Τα δικαιώματα αυτά είναι το δικαίωμα στα ταξιδιωτικά έγγραφα (Άρθρο 28), που επιφυλάσσεται ειδικά στους πρόσφυγες· και το δικαίωμα ισότιμης μεταχείρισης με τους ημεδαπούς ως προς τη δημόσια πρόνοια και συνδρομή (Άρθρο 23), καθώς και τα εργασιακά δικαιώματα και τα δικαιώματα στην κοινωνική ασφάλιση (Άρθρο 24). Επιπλέον, προβλέπεται η ισότιμη μεταχείριση με τους αλλοδαπούς όσον αφορά τα ακόλουθα δικαιώματα: το δικαίωμα του συνεταιριζέσθαι, το οποίο περιορίζεται στα σωματεία μη πολιτικού ή κερδοσκοπικού χαρακτήρα και στα επαγγελματικά συνδικάτα (Άρθρο 15)· το δικαίωμα να έχουν μισθωτή επαγγελματική απασχόληση (Άρθρο 17) και να ασκούν ελευθέρια επαγγέλματα (Άρθρο 19)· τέλος, το δικαίωμα στέγασης (Άρθρο 21).

Το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια (Άρθρο 16) και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και ευρεσιτεχνίας (Άρθρο 14) κατέχουν ιδιαίτερη θέση, καθώς πρέπει να γίνονται σεβαστά από όλα τα κράτη που μετέχουν στη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Η άσκηση τους πρέπει λοιπόν να προστατεύεται ισότιμα με τους ημεδαπούς της χώρας «συνήθους διαμονής», ενώ όλα τα άλλα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να σέβονται τα δικαιώματα αυτά εξίσου με τα αντίστοιχα δικαιώματα των ημεδαπών της χώρας «συνήθους διαμονής» του πρόσφυγα. Δεν υπάρχει συμφωνία ως προς την ερμηνεία του όρου «συνήθους διαμονής». Σύμφωνα με μία ερμηνεία, η σημασία της «είναι ευρύτερη από τη βραχυχρόνια διαμονή, αλλά είναι όμως προφανές ότι δεν αποσκοπούσε στο να δηλώσει την μόνιμη κατοικία ή εγκατάσταση».⁹¹ Ωστόσο το γεγονός ότι η χρήση του έχει παραμείνει μόνο στα δύο αυτά άρθρα υποδηλώνει

91 Goodwin-Gil, *The Refugee in International Law*, ό.π. (σημ. 60), σ. 310.

πως δεν προϋποθέτει «νόμιμη» παρουσία στην επικράτεια. Σε κάθε περίπτωση πάντως θα είναι δύσκολο να αποδειχθεί η «συνήθης διαμονή» χωρίς νόμιμη παρουσία.

γ) Πότε ένας πρόσφυγας δεν είναι πρόσφυγας: ρήτρες παύσης και αποκλεισμού

Το διεθνές προσφυγικό δίκαιο προβλέπει προϋποθέσεις και καταστάσεις υπό τις οποίες ένα πρόσωπο παύει να αναγνωρίζεται ως πρόσφυγας, ή εξαιτίας των οποίων δεν επιτρέπεται να αναγνωριστεί κάποιος ως πρόσφυγας. Αυτές ονομάζονται ρήτρες «παύσης» και «αποκλεισμού» αντίστοιχα.

ι) Παύση του καθεστώτος του πρόσφυγα

Σύμφωνα με το Άρθρο 1Γ της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, η Σύμβαση παύει να εφαρμόζεται όταν :

- ο πρόσφυγας κάνει οικειοθελώς χρήση της προστασίας της χώρας της οποίας έχει την ιθαγένεια· ή
- ο πρόσφυγας επανακτά οικειοθελώς την ιθαγένειά του, την οποία είχε χάσει· ή
- ο πρόσφυγας αποκτά νέα ιθαγένεια, και απολαμβάνει την προστασία που του παρέχει η χώρα της νέας ιθαγένειας· ή
- ο πρόσφυγας επανεγκαθίσταται οικειοθελώς στη χώρα την οποία εγκατέλειψε εκτός των συνόρων της οποίας παρέμενε, φοβούμενος δίωξη· ή
- ο πρόσφυγας δεν μπορεί πλέον να συνεχίσει να αποποιείται την προστασία που του παρέχει η χώρα ιθαγένειας ή μόνιμης κατοικίας του, καθώς έχουν πάψει να υφίστανται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες του αναγνωρίστηκε το καθεστώς του πρόσφυγα· η ρήτρα αυτή δεν εφαρμόζεται όταν υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι που προκύπτουν από προηγούμενη δίωξη και ωθούν τον πρόσφυγα να συνεχίσει να αποποιείται την προστασία της χώρας ιθαγένειας ή συνήθους διαμονής του.⁹²

Παρότι αρμόδιο για την εφαρμογή αυτών των ρητρών παύσης είναι το κράτος,⁹³ η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει διατυπώσει αυστηρές προϋποθέσεις υπό τις οποίες κρίνει ότι πρέπει να εφαρμόζονται οι ρήτρες αυτές:

- Η αλλαγή των συνθηκών στη χώρα προέλευσης ή ιθαγένειας πρέπει να έχει θεμελιώδη, μόνιμο και διαρκή χαρακτήρα, δηλαδή να είναι τόσο βαθιά και ουσιαστική, ώστε η διεθνής προστασία να καθίσταται πλέον περιττή.⁹⁴

92 Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες προβλέπει δύο ακόμη λόγους για την παύση του καθεστώτος του πρόσφυγα, που αντλούνται από τις ρήτρες αποκλεισμού: «(στ) έχει διαπράξει σοβαρό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου εκτός της χώρας ασύλου μετά την αναγνώρισή του ως πρόσφυγα από τη χώρα αυτή· ή (ζ) έχει προβεί σε πράξεις που καταστρατηγούν κατάφωρα τους σκοπούς και τους στόχους της παρούσας Σύμβασης» (Άρθρο 1.4, Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες).

93 Πόρισμα αρ. 69 (ΧΛΙΙ): Παύση του Καθεστώτος του Πρόσφυγα, ΕκτΕπ, ΥΑ, 43η Σύνοδος, 1992, Προοίμιο, παρ. 2.

94 Πόρισμα αρ. 65 (ΧΛΙΙ): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 42η Σύνοδος, 1991, παρ. (η).

- Ο θεμελιώδης χαρακτήρας της αλλαγής πρέπει να διαπιστώνεται με τρόπο αντικειμενικό και επαληθεύσιμο, και πρέπει να συνυπολογίζει τη γενική κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και τον ιδιαίτερο φόβο δίωξης.⁹⁵
- Η απόφαση παύσης πρέπει να λαμβάνεται για κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Όλοι οι πρόσφυγες που επηρεάζονται από αποφάσεις που αφορούν μια ομάδα ή μια κατηγορία προσώπων πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ζητούν την επανεξέταση της περιπτώσεώς τους, προσκομίζοντας σχετικά στοιχεία που αφορούν ειδικά την περίπτωση τους.⁹⁶

Τα κείμενα της ΥΑ και τα πορίσματα και οι συστάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής, παρότι δεν έχουν δεσμευτική ισχύ, αποτελούν το μοναδικό συνολικό και έγκυρο καθοδηγητικό πλαίσιο για τις διαδικασίες καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα, και ακολουθούνται στην πρακτική των κρατών και στα εθνικά δικαστήρια, ιδίως με δεδομένο ότι η ΥΑ έχει αναλάβει να εμποτεύει την εφαρμογή της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* σύμφωνα με το Άρθρο 35 της Σύμβασης.⁹⁷

ii) Αποκλεισμός από το καθεστώς του πρόσφυγα

Το Άρθρο 1ΣΤ της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* απαριθμεί συγκεκριμένους λόγους για τον αυτόματο αποκλεισμό από την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Οι λόγοι αυτοί συντρέχουν όταν μπορούμε εύλογα να θεωρήσουμε ότι:

- Το πρόσωπο που ζητά να του χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα έχει διαπράξει εγκλήματα κατά της ειρήνης, έγκλημα πολέμου ή έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, όπως ορίζονται στις διεθνείς συμφωνίες οι οποίες έχουν συναφθεί προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα αδικήματα αυτά (Άρθρο 1ΣΤ(α)).⁹⁸
- Το πρόσωπο έχει διαπράξει σοβαρό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου ενώ βρισκόταν εκτός της χώρας καταφυγής (εισδοχής) πριν γίνει δεκτός ως πρόσφυγας από την χώρα αυτή (Άρθρο 1ΣΤ(β)).
- Το πρόσωπο είναι ένοχο για ενέργειες αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών (Άρθρο 1ΣΤ(γ)).⁹⁹

95 Πόρισμα αρ. 69, ΥΑ, ό.π. (σημ. 91), παρ. (α).

96 Ό.π., παρ. (δ). Βλ. επίσης, παρ. (β) και (γ).

97 Cecilie Schjathvet, *The making of UNHCR's guidance and its implementation in the national jurisdiction of the United Kingdom, Norway and Sweden*, Hestenes og Dramer & Co., Έκθεση για λογαριασμό της Νορβηγικής Διεύθυνσης Μεταναστών, 2010, κεφάλαιο 3.

98 Βλ. τη Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας, υιοθετήθηκε στις 9 Δεκεμβρίου 1948· τις τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 Περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα του 1977· τα Καταστατικά των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων για την πρώην Γιουγκοσλαβία και για τη Ρουάντα· το Καταστατικό του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου του 1945 (Καταστατικό του Λονδίνου), και πιο πρόσφατα το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου του 1998, που τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2002 (Καταστατικό της Ρώμης).

99 Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες προσθέτει μια ακόμα ρήτρα αποκλεισμού: όταν το πρόσωπο «έχει κριθεί ένοχο για πράξεις που αντίκεινται στους σκοπούς και τις αρχές του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας» (Άρθρο 1.5(γ)).

Παρότι τα κράτη τείνουν στην πρακτική τους να διευρύνουν ολοένα και περισσότερο το πεδίο εφαρμογής αυτών των κριτηρίων (τάση που ενισχύεται, για παράδειγμα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, από το Άρθρο 12.2 της *Οδηγίας της ΕΕ για την Αναγνώριση*.¹⁰⁰ βλ. Πλαίσιο 3 παρακάτω), στα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα δεν αμφισβητείται ότι οι ρήτρες αποκλεισμού πρέπει να εφαρμόζονται «περιοριστικά».¹⁰¹ Σε ό,τι αφορά ειδικά τη ρήτρα αποκλεισμού λόγω αδικημάτων του «κοινού ποινικού δικαίου» (δηλαδή των μη-πολιτικών εγκλημάτων), η ΥΑ έχει αποσαφηνίσει ότι, «προκειμένου να προσδιοριστεί εάν κάποιο αδίκημα είναι “μη πολιτικό”, ή εάν αντίθετα είναι πολιτικό, πρέπει να εξεταστεί κατ’ αρχήν η φύση και ο σκοπός του, εάν δηλαδή διαπράχθηκε με γνήσια πολιτικά κίνητρα και όχι απλά για προσωπικούς λόγους ή προσπορισμό κερδών. Θα πρέπει ακόμα να υπάρχει στενή και άμεση αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στο έγκλημα που διαπράχθηκε και τον φερόμενο ως πολιτικό σκοπό και αντικείμενό του. Το πολιτικό στοιχείο του αδικήματος πρέπει εξάλλου να υπερτερεί του ποινικού του χαρακτήρα. Δεν θα μπορούσε λοιπόν να χαρακτηριστεί έτσι μια περίπτωση, όταν οι πράξεις που διαπράχθηκαν είναι καταφανώς δυσανάλογες προς τον υποτιθέμενο αντικειμενικό σκοπό τους. Η πολιτική φύση του αδικήματος είναι ακόμα πιο δύσκολο να γίνει δεκτή όταν το στοιχειοθετούν αποτρόπαιες πράξεις».¹⁰² Είναι επίσης σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι, «για να θεωρηθεί ένα έγκλημα πολιτικό, θα πρέπει οι πολιτικοί στόχοι να είναι συνεπείς με τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».¹⁰³

Σε ό,τι αφορά τη διαδικασία, οι αποφάσεις αποκλεισμού πρέπει κατ’ αρχήν να εξετάζονται κατά τη διάρκεια της κανονικής διαδικασίας καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα και όχι κατά τις διαδικασίες για το παραδεκτό της αίτησης ασύλου ή τις ταχύρυθμες διαδικασίες. Θα πρέπει να αποτελούν μέρος της ολοκληρωμένης αξιολόγησης τόσο των πραγματικών όσο και των νομικών ζητημάτων για το σύνολο της ατομικής περίπτωσης. Η ΥΑ έχει διατυπώσει τον κανόνα ότι «η εξέταση της συνδρομής των προϋποθέσεων αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα πρέπει να προηγείται της διερεύνησης των προϋποθέσεων εφαρμογής των ρητρών αποκλεισμού».¹⁰⁴ Είναι δυνατόν να υπάρχουν εξαιρέσεις στον παραπάνω κανόνα, όταν εκκρεμούν κατηγορίες ενώπιον ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου· όταν υπάρχουν προφανείς και άμεσα διαθέσιμες αποδείξεις για την εμπλοκή του αιτούντος άσλου σε ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα· ή στο στάδιο της προσφυγής, όταν το υπό εξέταση θέμα είναι η εφαρμο-

100 Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιτύπωση), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 337/9, 20/12/2011 (εφεξής Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση).

101 Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 149. Βλ. επίσης, Κατευθυντήριες Οδηγίες για τη Διεθνή Προστασία: Η Εφαρμογή των Ρητρών Αποκλεισμού Άρθρο 1 ΣΤ της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ HCR/GIP/03/05, 4 Σεπτεμβρίου 2003 (Οδηγίες ΥΑ για τις Ρήτρες Αποκλεισμού), παρ. 2· Σύσταση Rec (2005)6 της Επιτροπής Υπουργών στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης για τον Αποκλεισμό από το Καθεστώς του Πρόσφυγα στο Πλαίσιο του Άρθρου 1 ΣΤ της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 23 Μαρτίου 2005 κατά την 920ή σύνοδο των Αναπληρωτών τους, παρ. 1(α), (β) και (γ), και 2.

102 Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 152. Βλ. επίσης, Οδηγίες ΥΑ για τις Ρήτρες Αποκλεισμού, ό.π. (σημ. 99), παρ. 14-16· Σύσταση Rec (2005)6, ό.π. (σημ. 99), παρ. 1(δ). Για τον ορισμό της «ομάδας» που υφίσταται δίωξη, βλ. Σύσταση Rec (2004)9 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την έννοια της «συμμετοχής σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα» στο πλαίσιο της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 30 Ιουνίου 2004 κατά την 890ή σύνοδο των Αναπληρωτών τους.

103 Βλ. Οδηγίες ΥΑ για τις Ρήτρες Αποκλεισμού, ό.π. (σημ. 99), παρ. 15.

104 Ό.π., παρ. 31.

γή των ρητρών αποκλεισμού.¹⁰⁵ Η ΥΑ έχει τονίσει ότι «ο αποκλεισμός δεν πρέπει να στηρίζεται σε **ευαίσθητα αποδεικτικά στοιχεία** που δεν μπορεί να αντικρούσει ο ενδιαφερόμενος».¹⁰⁶

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι ακόμα και στην περίπτωση που ένα αίτημα υπαγωγής στο καθεστώς του πρόσφυγα απορρίπτεται με βάση μια ρήτρα αποκλεισμού ή όταν παύει το καθεστώς αυτό, τότε ο ενδιαφερόμενος μπορεί πάντοτε να επικαλεστεί το δικαίωμα προστασίας από την απέλαση όπως θεμελιώνεται στην αρχή της μη επαναπροώθησης, σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2).

Πλαίσιο 3. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο σχετικά με τις ρήτρες αποκλεισμού και τις πράξεις τρομοκρατικού χαρακτήρα

Στο ευρωπαϊκό δίκαιο, η Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας («Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση»), όπως και η προηγούμενη Οδηγία 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, προβλέπει τους ίδιους λόγους αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα με τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.¹⁰⁷ Η Οδηγία ωστόσο επεκτείνει τη ρήτρα αποκλεισμού που αφορά τα «σοβαρά αδικήματα του κοινού ποινικού δικαίου», ορίζοντας συγκεκριμένα ότι οι «ιδιαίτερα σκληρές πράξεις, έστω και αν διαπράττονται με υποτιθέμενο πολιτικό στόχο, μπορούν να χαρακτηριστούν ως σοβαρά μη πολιτικά εγκλήματα».¹⁰⁸

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι οι «πράξεις τρομοκρατικού χαρακτήρα» θεωρούνται «σοβαρά μη πολιτικά εγκλήματα» και «πράξεις που αντιβαίνουν προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών», και επομένως συνιστούν λόγο αποκλεισμού του ενεχόμενου σε αυτές από το καθεστώς του πρόσφυγα.¹⁰⁹ Η υπόθεση αφορούσε προδικαστικό ερώτημα γερμανικού δικαστηρίου που ερωτούσε αν ένα πρόσωπο που αποτελούσε μέλος οργάνωσης η οποία περιλαμβάνεται στον Κατάλογο των Τρομοκρατικών Οργανώσεων του ΟΗΕ, όπως συγκροτήθηκε με την απόφαση 1267(1999) του Συμβουλίου Ασφαλείας, θα έπρεπε να θεωρείται ότι εμπίπτει αυτόματα στις ρήτρες αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το απλό γεγονός της συμμετοχής σε μια τέτοια οργάνωση «δεν συνιστά αυτομάτως σοβαρό λόγο να πιστεύεται ότι το πρόσωπο αυτό έχει διαπράξει "τέτοιου είδους σοβαρό μη πολιτικό έγκλημα" ή "πράξεις που αντιβαίνουν προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών"».¹¹⁰

105 Ό.π., παρ. 31.

106 Ό.π., παρ. 36 (η έμφαση στο πρωτότυπο).

107 Άρθρο 12, Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση, ό.π. (σημ. 98).

108 Άρθρο 12.2(β), ό.π..

109 Bundesrepublik Deutschland κατά Β και D, Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), Μείζων Σύνθεση, Συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-57/09 και C-101/09, Απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, παρ. 81-86.

110 Ό.π., παρ. 1.

Το δικαστήριο έκρινε ειδικότερα ότι, ενώ ο αποκλεισμός από το καθεστώς του πρόσφυγα «δεν εξαρτάται από το αν ο αιτών αποτελεί ενεστώτα κίνδυνο»¹¹¹ για το κράτος υποδοχής, και ότι «η διαπίστωση [από την αρμόδια αρχή] ότι υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστευτεί ότι πρόσωπο διέπραξε τέτοιου είδους έγκλημα ή είναι ένοχος τέτοιων πράξεων εξαρτάται από κατά περίπτωση αξιολόγηση συγκεκριμένων γεγονότων, προκειμένου να καθοριστεί αν οι πράξεις που τέλεσε η επίμαχη οργάνωση πληρούν τις προϋποθέσεις που τάσσουν οι εν λόγω διατάξεις [οι ρήτρες αποκλεισμού] και αν η ατομική ευθύνη όσον αφορά την τέλεση των πράξεων αυτών μπορεί να καταλογισθεί σε αυτό».¹¹²

Τέλος, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, κατά την αξιολόγηση αυτή, η αρμόδια αρχή «οφείλει μεταξύ άλλων να εξακριβώσει την πραγματική φύση της συμμετοχής του αιτούντος στην τέλεση των εν λόγω πράξεων, τη θέση του στο εσωτερικό της οργανώσεως, τον βαθμό της γνώσεως που είχε ή όφειλε να έχει για τις δραστηριότητες της ομάδας, τον ενδεχόμενο εξαναγκασμό που υπέστη ή άλλους παράγοντες ικανούς να επηρεάσουν τη συμπεριφορά του».¹¹³

Πλαίσιο 4. Είναι πρόσφυγες τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή τα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων;

Τα θύματα εμπορίας ανθρώπων ή τα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων δεν δικαιούνται το καθεστώς του πρόσφυγα απλώς και μόνο λόγω του γεγονότος αυτού. Σε ορισμένες περιπτώσεις όμως, ο φόβος μήπως πέσουν ή μήπως ξαναπέσουν θύματα εμπορίας ανθρώπων αν επιστραφούν στη χώρα προέλευσης, μπορεί να αποτελέσει λόγο για να ζητήσει κανείς προστασία ως πρόσφυγας, όταν ο φόβος αυτός συνδέεται με έναν από τους λόγους που αναφέρει η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Οι αρχές που σχετίζονται με τα θύματα ή τα πρόσωπα που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων και το καθεστώς του πρόσφυγα που αναλογεί σε αυτά περιγράφονται στις *Οδηγίες της ΥΑ για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων*.¹¹⁴

Η εμπορία ανθρώπων πολλές φορές περιλαμβάνει μορφές αναγκαστικής εργασίας, υποτέλειας ή δουλείας και εκμετάλλευσης που συνιστούν δίωξη, όπως η εκμετάλλευση από την εκπόρνευση ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, η αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, η δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με τη δουλεία, η υποτέλεια ή η αφαίρεση οργάνων.¹¹⁵ Επιπλέον ένα θύμα εμπορίας ανθρώπων μπορεί να φοβάται πράξεις

111 Ό.π., παρ. 2.

112 Ό.π., παρ. 1.

113 Ό.π., παρ. 97.

114 Οδηγίες ΥΑ για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, ό.π. (σημ. 71).

115 Βλ. Άρθρο 3(α), Πρωτόκολλο για την Πρόληψη, Καταστολή και Τιμωρία της Διακίνησης Προσώπων, Ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος, υιοθετήθηκε και άνοιξε προς υπογραφή, κύρωση και προσχώρηση με το ψήφισμα 55/25 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στις 15 Νοεμβρίου 2000 (Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων)· και Άρθρο 4, Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων, υιοθετήθηκε στις 16 Μαΐου 2005 (Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων).

αντεκδίκησης από τους εμπόρους ή το ενδεχόμενο να καταστεί εκ νέου θύμα εμπορίας αν επιστραφεί στη χώρα προέλευσης, γεγονός που συνιστά δίωξη αν περιλαμβάνει ορισμένες παραβιάσεις ή προσβολές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Τα θύματα μπορεί επίσης να φοβούνται ότι κατά την επιστροφή τους θα υποστούν εξοστρακισμό, δυσμενείς διακρίσεις ή την τιμωρία από την οικογένειά τους, την τοπική κοινότητα ή τις κρατικές αρχές. Τα μέλη της οικογένειας του θύματος μπορεί επίσης να έχουν υποστεί πράξεις αντεκδίκησης, γεγονός που καθιστά δικαιολογημένο τον φόβο του θύματος ότι θα υποστεί αντεκδίκηση.

Στην περίπτωση των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων ή των προσώπων που κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, ιδιαίτερη σημασία έχει ο **τόπος της δίωξης**. Για να εμπίπτει στον ορισμό του πρόσφυγα σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, ο δικαιολογημένος φόβος δίωξης πρέπει να αποδεικνύεται για τη χώρα ιθαγένειας ή συνήθους διαμονής. Αυτό αποδεικνύεται όταν κάποιος πέσει θύμα ή φοβάται ότι θα πέσει θύμα εμπορίας ανθρώπων σε εκείνη τη χώρα. Ωστόσο, ακόμα και όταν η πρότερη εμπειρία εμπορίας συνέβη εξολοκλήρου εκτός της χώρας εθνικότητας ή συνήθους διαμονής, η δομή της εμπειρίας του θύματος και του δικτύου της εμπορίας μπορεί να συνεπάγεται ότι ο φόβος της εμπορίας ανθρώπων επεκτείνεται και στη χώρα προέλευσης του θύματος.

Καθώς η εμπορία ανθρώπων είναι κατά κύριο λόγο μια εμπορική επιχείρηση, είναι δύσκολο να θεμελιωθεί η αιτιώδης συνάφεια με έναν από τους **λόγους της Σύμβασης**, καθώς το βασικό κίνητρο για την εμπορία ανθρώπων είναι το κέρδος. Παρ' όλα αυτά πρέπει να θυμίσουμε ότι ο λόγος της Σύμβασης δεν χρειάζεται κατ' ανάγκη να είναι ο μόνος ή ο κύριος παράγοντας που συμβάλλει στη δίωξη, και πολύ συχνά η αιτιώδης συνάφεια μπορεί να θεμελιωθεί. Για παράδειγμα στις ακόλουθες περιπτώσεις:

Φυλή, θρησκεία, ιθαγένεια, πολιτικές πεποιθήσεις: ο κίνδυνος να πέσει ή να ξαναπέσει κανείς θύμα εμπορίας ανθρώπων και/ή μέτρων αντεκδίκησης, ή η απουσία της σχετικής κρατικής προστασίας μπορεί να οφείλονται στο γεγονός ότι ένα πρόσωπο είναι μέλος μιας συγκεκριμένης φυλετικής, εθνοτικής, θρησκευτικής ή εθνικής ομάδας, ή επειδή υποστηρίζει ή θεωρείται ότι υποστηρίζει συγκεκριμένες πολιτικές πεποιθήσεις.

Συμμετοχή σε ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα: ορισμένα είδη εμπορίας ανθρώπων μπορεί να επιλέγουν τα θύματά τους από ιδιαίτερες κοινωνικές ομάδες. Για παράδειγμα, σε κάποιες κοινωνίες, ορισμένες ομάδες, όπως για παράδειγμα, οι ανύπαντρες γυναίκες, οι χήρες ή οι διαζευγμένες γυναίκες, τα χωρισμένα από την οικογένειά τους και τα ασυνόδευτα παιδιά, τα ορφανά ή τα παιδιά του δρόμου μπορεί να αντιμετωπίζουν αυξημένο κίνδυνο να πέσουν θύματα εμπορίας ανθρώπων, επειδή είναι ευκολότεροι στόχοι, ενώ πολύ συχνά οι γυναίκες μπορεί να κινδυνεύουν να πέσουν θύματα εμπορίας με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, λόγω του γεγονότος και μόνο ότι είναι γυναίκες. Ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα μπορούν επίσης να είναι τα άτομα που έχουν πέσει στο παρελθόν θύματα εμπορίας. Σε αυτήν την τελευταία περίπτωση, ένα από τα στοιχεία που ορίζουν την ομάδα μπορεί να είναι η πρότερη εμπειρία της εμπορίας, και όχι η απειλή ή ο φόβος μελλοντικών διώξεων.¹¹⁶

116 Βλ. Οδηγίες ΥΑ για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, ό.π. (σημ. 71), παρ. 38-39.

δ) Διαδικασία αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα

Η Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες δεν προβλέπει ρητά συγκεκριμένες διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Αυτές οι προβλέψεις διατυπώνονται στο *Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 και το Πρωτόκολλο του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων (Εγχειρίδιο ΥΑ)*¹¹⁷ και στα συμπεράσματα και τις συστάσεις της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΥΑ.

Το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιβάλλει λίγες δεσμευτικές υποχρεώσεις σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, με την εξαίρεση των υποχρεώσεων της μη διάκρισης κατά τις διαδικασίες αυτές. Οι διαδικαστικές εγγυήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζονται με αποφάσεις απομάκρυνσης από την επικράτεια, οι οποίες μπορεί να προκύπτουν από την απόρριψη του αιτήματος για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, εξετάζονται στο Κεφάλαιο 3. Παρ' όλα αυτά θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η μη εφαρμογή δίκαιων διαδικασιών κατά την εξέταση μιας αίτησης ασύλου μπορεί να οδηγήσει σε παραβιάσεις του δικαιώματος μη επαναπροώθησης και του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής σε ό,τι αφορά το εν λόγω δικαίωμα. Στην υπόθεση *Jabari κατά Τουρκίας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η αυτόματη επιβολή ενός χρονικού ορίου πέντε ημερών για την υποβολή αιτήματος ασύλου στερούσε την ενδιαφερόμενη από τη δυνατότητα να εξεταστεί ενδελεχώς ο φόβος της κακομεταχείρισης που μπορεί να ακολουθήσει την απέλαση, και η αποτυχία του Δευτεροβάθμιου Δικαστηρίου να αξιολογήσει τον κίνδυνο σήμαινε ότι με την απέλασή της θα παραβιαζόταν το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ, όπως επίσης και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής του Άρθρου 13 ΕΣΔΑ.¹¹⁸

Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει τονίσει την ανάγκη για προβλέψιμες διαδικασίες και συνέπεια στη λήψη αποφάσεων σε κάθε στάδιο της διαδικασίας. Έχει αναγνωρίσει το δικαίωμα ακρόασης προκειμένου να καθορίζεται αν ένα άτομο που αιτείται άσυλο πληροί τα κριτήρια του καθεστώτος του πρόσφυγα, και το δικαίωμα προσφυγής κατά της πρώτης απόφασης σχετικά με τη χορήγηση ασύλου.¹¹⁹ Επιπλέον η Επιτροπή έχει κρίνει, στην υπόθεση *John Doe και άλλοι κατά Καναδά*, ότι για να προστατευτεί το δικαίωμα αίτησης ασύλου που αποτυπώνεται στην *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου* (Άρθρο XXVII), «κάθε κράτος μέλος έχει την υποχρέωση να διασφαλίζει ότι όποιος ισχυρίζεται ότι είναι πρόσφυγας έχει το δικαίωμα να ζητήσει άσυλο σε ξένη επικράτεια, είτε στη δική του είτε στην επικράτεια μιας τρίτης χώρας στην οποία το κράτος μέλος απομακρύνει τον αιτούντα. Αν το προσφυγικό δίκαιο της τρίτης χώρας προβάλλει νομικά κωλύματα για την αίτηση ασύλου ενός συγκεκριμένου αιτούντος, το κράτος μέλος δεν επιτρέπεται να απομακρύνει τον αιτούντα στην τρίτη χώρα. Για να διασφαλίζεται ότι θα προστατευτεί το δικαίωμα όποιου ισχυρίζεται ότι είναι πρόσφυγας να ζητήσει άσυλο σύμφωνα με το Άρθρο XXVII, πριν τον απομακρύνει σε μια τρίτη χώρα, το κράτος μέλος πρέπει να

117 Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 66.

118 *Jabari κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40035/98, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2000, παρ. 39-42.

119 ΔΕΑΔ, Report on Canada, ό.π. (σημ. 61), περ. 52. Για το δικαίωμα ακρόασης ή συνέντευξης, βλ. ό.π., παρ. 109· *Haitian Interdictions Case*, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 153· *John Doe και άλλοι κατά Καναδά*, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 12.586, Αναφορά αρ. 78/11, Απόφαση επί της ουσίας, 21 Ιουλίου 2011, παρ. 92: «με την πράξη της ακρόασης του αιτούντος πραγματοποιείται ο πιο θεμελιώδης πυρήνας του δικαιώματος αίτησης ασύλου».

αξιολογήσει την περίπτωση του ξεχωριστά, λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα γνωστά δεδομένα του αιτήματος με βάση το προσφυγικό δίκαιο της τρίτης χώρας. Αν υπάρχει αμφιβολία για τη δυνατότητα του προσώπου να ζητήσει άσυλο στην τρίτη χώρα, τότε το κράτος μέλος δεν επιτρέπεται να τον απομακρύνει σε αυτήν την τρίτη χώρα».¹²⁰

Οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες* του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρυθμων διαδικασιών ασύλου, διατυπώνουν αναλυτικά κριτήρια που εφαρμόζονται στις περιπτώσεις στις οποίες τόσο τα διαδικαστικά όσο και τα ουσιαστικά δικαιώματα είναι ιδιαίτερα πιθανό να τεθούν σε κίνδυνο από τις ταχύρυθμες διαδικασίες.¹²¹ Οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες* ορίζουν ότι, καθ' όλη τη διαδικασία, οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται με τη δέουσα επιμέλεια (Οδηγία VIII) και να λαμβάνεται μέριμνα ώστε, ακόμα και στις ταχύρυθμες διαδικασίες, οι αιτούντες άσυλο να έχουν εύλογο χρόνο για να υποβάλουν την αίτησή τους, και η προθεσμία να είναι επαρκής ώστε η κάθε περίπτωση να αξιολογείται ολοκληρωμένα και πλήρως (Οδηγία IX).

i) Δίκαιη διαδικασία

Οι κατευθυντήριες οδηγίες της ΥΑ ορίζουν ότι κάθε αίτημα ασύλου πρέπει να εξετάζεται αντικειμενικά και αμερόληπτα, καθώς και ότι πρέπει να γίνεται σεβαστός ο εμπιστευτικός χαρακτήρας του. Ορίζουν επίσης ότι οι υποθέσεις πρέπει να κρίνονται επί της ουσίας: η μη συμμόρφωση με τις τυπικές διαδικαστικές προϋποθέσεις, όπως οι προθεσμίες, δεν θα πρέπει από μόνη της να οδηγεί στη μη εξέταση του αιτήματος ασύλου.¹²² Ο αιτών άσυλο πρέπει να λαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες και οδηγίες για τη διαδικασία αναγνώρισης του καθεστώτος του πρόσφυγα.¹²³ και πρέπει να ενημερώνεται για το δικαίωμα σε συνδρομή νομικού συμβούλου και, όπου είναι αναγκαίο, σε διερμηνεία.¹²⁴ Στον αιτούντα θα πρέπει να παρέχονται οι απαραίτητες διευκολύνσεις για να παρουσιάσει την υπόθεσή του στην κρίση των αρμόδιων αρχών, συμπεριλαμβανομένων και των υπηρεσιών ενός ικανού διερμηνέα· θα πρέπει επίσης να έχει τη δυνατότητα και επαρκή σχετική πληροφόρηση να έρθει σε επαφή με έναν εκπρόσωπο της ΥΑ.¹²⁵ Ο αιτών θα πρέπει να συνομιλήσει προσωπικά με έναν υπάλληλο με κατάλληλα προσόντα ή, αν είναι δυνατόν, με έναν υπάλληλο της αρμόδιας Αρχής για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα.¹²⁶ Σύμφωνα με μια βασική αρχή των

120 John Doe και άλλοι κατά Καναδά, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 117), παρ. 94.

121 Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρυθμων διαδικασιών ασύλου, εγκρίθηκαν από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης την 1 Ιουλίου 2009 κατά την 1062η σύνοδο των αναπληρωτών τους (Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου).

122 Πόρισμα αρ. 15 (XXX): Πρόσφυγες χωρίς χώρα ασύλου, ΕκτΕπ, ΥΑ, 30ή Σύνοδος, 1979, παρ. (θ).

123 Πόρισμα αρ. 8 (XXVIII): Καθορισμός του καθεστώτος του πρόσφυγα, ΕκτΕπ, ΥΑ, 28η Σύνοδος, 1977, παρ. (ε) (ii): Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 192(ii). Βλ. επίσης Concluding Observations on Croatia, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CR/32/3, 11 Ιουνίου 2004, παρ. 9(i): Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγία IV.1.c.

124 Πόρισμα αρ. 8, ΥΑ, ό.π. (σημ. 121), παρ. (ε)(ii): Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγίες IV και VIII.3.

125 Πόρισμα αρ. 8, ό.π. (σημ. 121), παρ. (ε)(iv): Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 192(iv). Βλ. επίσης Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π., (σημ. 119), Οδηγία XIV.

126 Πόρισμα αρ. 30 (XXIV): Το πρόβλημα των προφανώς αβάσιμων ή καταχρηστικών αιτήσεων για το καθεστώς του πρόσφυγα ή της παροχής ασύλου, ΕκτΕπ, ΥΑ, 34η Σύνοδος, 1983, παρ. (ε)(i): Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 190. Βλ. επίσης, Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγία IV.1.δ· Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 155.

κατευθυντήριων οδηγιών της ΥΑ, τα περιοριστικά μέτρα που υιοθετούν τα κράτη με σκοπό την αποθάρρυνση της πρόσβασης στις διαδικασίες ασύλου με την υποβολή καταχρηστικών αιτημάτων δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με τρόπο που θα αντίκειται στον σκοπό της διαδικασίας ασύλου.¹²⁷

Μόλις ληφθεί η πρώτη απόφαση, εάν ο αιτών αναγνωριστεί ως πρόσφυγας, θα πρέπει να ενημερωθεί σχετικά και να του χορηγηθούν τα έγγραφα που πιστοποιούν το καθεστώς του ως πρόσφυγα.¹²⁸ Οι Οδηγίες της ΥΑ συστήνουν ότι, αν η απόφαση είναι απορριπτική, θα πρέπει να του χορηγηθεί εύλογη προθεσμία για να ζητήσει την επανεξέταση της απόφασης, είτε από την ίδια είτε από άλλη διοικητική ή δικαστική αρχή, και ότι θα πρέπει επίσης να του επιτραπεί να παραμείνει στη χώρα όσο η ανώτερη διοικητική αρχή ή το εφετείο δεν έχουν αποφασίσει για την περίπτωση του κατόπιν της προσφυγής του.¹²⁹ Αυτή η τελευταία απαίτηση αποτυπώνεται στις απαιτήσεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που ορίζουν ότι οι προσφυγές κατά της απομάκρυνσης από την επικράτεια θα πρέπει να έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα (βλ. Κεφάλαιο 3).

ii) Μη διάκριση και ειδικά μέτρα

Τόσο το διεθνές προσφυγικό δίκαιο (Άρθρο 3, *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*) όσο και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων ορίζουν ότι η διαδικασία για τον καθορισμό του καθεστώτος δεν θα πρέπει να εισάγει διακρίσεις. Για παράδειγμα, η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων έχει αποφανθεί ότι οι μη εύλογες διακρίσεις στις αποφάσεις που αφορούν τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα σε πρόσωπα διαφορετικών εθνικοτήτων παραβιάζουν τη ΔΣΚΦΔ.¹³⁰ Οι υποχρεώσεις της μη διάκρισης και της ίσης μεταχείρισης δεν συνεπάγονται μόνο ότι το κράτος οφείλει να απέχει από κάθε άμεση διάκριση αλλά και ότι πρέπει να λαμβάνει θετικά μέτρα για τη διασφάλιση της ουσιαστικής ισότητας κατά τον καθορισμό του καθεστώτος. Κατά συνέπεια, οι διαδικασίες πρέπει να σχεδιάζονται με τρόπο που συνυπολογίζει και αντισταθμίζει παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία και τα ειδικά δεδομένα που ισχύουν για συγκεκριμένα άτομα. Για παράδειγμα, όπως επισημαίνουν οι *Οδηγίες της ΥΑ για Δίωξη λόγω Γένους*, για τις γυναίκες που ζητούν άσυλο, πρέπει να εφαρμόζονται ειδικοί μηχανισμοί προστασίας. Σε αυτές, μεταξύ άλλων, συγκαταλέγονται οι ακόλουθες: ξεχωριστές συνεντεύξεις για κάθε μέλος της οικογένειας· η δυνατότητα ξεχωριστών αιτήσεων για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα· η ύπαρξη γυναικών υπευθύνων συνέντευξης και προσωπικού· εγγυήσεις εμπιστευτικότητας· ερωτήσεις που θα επιτρέπουν να εκφραστούν ζητήματα που σχετίζονται με το βιολογικό και κοινωνικό φύλο· αξιολόγηση της αξιοπιστίας και του κινδύνου που θα λαμβάνει υπ' όψιν την έμφυλη ταυτότητα

127 Πόρισμα αρ. 79, ΥΑ, ό.π. (σημ. 79), παρ. (λ).

128 Πόρισμα αρ. 8, ΥΑ, ό.π. (σημ. 121), παρ. (ε)(ν)· Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 192 (ν).

129 Ό.π., παρ. (ε) (vi) και (vii)· Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 192 (vi) και (vii).

130 Βλ. ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Costa Rica, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συνέλευση, 57η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/57/18 (2002), σ. 21, παρ. 79· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Lithuania, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συνέλευση, 57η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/57/18 (2002), σ. 35, παρ. 175· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Sudan, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συνέλευση, 56η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/56/18 (2001), σ. 41, παρ. 215· Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 177-178.

τα· αναδρομή σε εξωτερική και αντικειμενική εμπειρία και τεκμήρια.¹³¹

Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρυθμων διαδικασιών ασύλου συστήνουν ότι κατά τη λήψη της απόφασης που αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής της ταχύρυθμης διαδικασίας πρέπει να λαμβάνεται προσηκόντως υπ' όψιν η ευάλωτη κατάσταση ορισμένων κατηγοριών προσώπων, όπως είναι οι ανήλικοι, τα πρόσωπα με αναπηρία, τα θύματα βασανιστηρίων, σεξουαλικής βίας ή εμπορίας ανθρώπων. Σε περίπτωση που εφαρμοστούν ταχύρυθμες διαδικασίες, η κατάσταση αυτή πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν στον τρόπο με τον οποίο θα εφαρμοστούν.¹³² Οι Οδηγίες της ΥΑ ορίζουν ότι, στις διαδικασίες για τον καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, οι αιτούντες άσυλο που μπορεί να είναι θύματα σεξουαλικής βίας πρέπει να αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη ευαισθησία.¹³³

iii) Το βάρος και το μέτρο της απόδειξης

Εν γένει, σε μια διαδικασία για τη χορήγηση ασύλου, οι αιτούντες απαλλάσσονται από το **βάρος της απόδειξης** εκθέτοντας με τρόπο αληθή τα πραγματικά περιστατικά που αφορούν το περιί ασύλου αίτημά τους.¹³⁴ Ωστόσο η ΥΑ έχει επισημάνει πως «παρότι το βάρος της απόδειξης παραμένει καταρχήν στον αιτούντα, το καθήκον της εξακρίβωσης και της αξιολόγησης όλων των σχετικών μοιράζεται ανάμεσα στον αιτούντα και τον εξεταστή. Πράγματι, σε μερικές περιπτώσεις, μπορεί πραγματικά να πρέπει ο εξεταστής να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή του για να στοιχειοθετήσει την αναγκαία τεκμηρίωση προς υποστήριξη της αίτησης».¹³⁵

Σε ό,τι αφορά το **μέτρο της απόδειξης**, οι κατευθυντήριες αρχές της ΥΑ ορίζουν ότι οι αρχές πρέπει να αποφασίσουν αν, με βάση τα αποδεικτικά στοιχεία που αφορούν την αλήθεια των ισχυρισμών του αιτούντος, είναι **πιθανό** ο αιτών να είναι **αξιόπιστος**.¹³⁶ Για να τεκμηριωθεί ότι ο φόβος της δίωξης είναι «βάσιμος και δικαιολογημένος», πρέπει να αποδειχτεί ότι αυτή είναι εύλογα πιθανή.¹³⁷ Οι αρχές, προκειμένου να καθορίσουν αν ο φόβος της δίωξης είναι βάσιμος και δικαιολογημένος, πρέπει να αναλύσουν την κατάσταση που επικρατεί στη χώρα προέλευσης. Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ εκτιμά ότι κάθε περίπτωση πρέπει να αξιολογεί-

131 Παρόμοιες συστάσεις έχει απευθύνει η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών στις Concluding Observations on Belgium, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/BEL/CO/6, 7 Νοεμβρίου 2008, παρ. 37. Η ΕΕΔΚΓ έχει υπογραμμίσει στο Γενικό Σχόλιο αρ. 30 ότι «οι γυναίκες αιτούσες άσυλο που προέρχονται από περιοχές όπου μαίνονται συγκρούσεις ενδέχεται να αντιμετωπίζουν εμπόδια στην αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα τα οποία να συνδέονται ειδικά με το φύλο, καθώς η αφήγησή τους μπορεί να μην ταιριάζει με τις παραδοσιακές μορφές δίωξης, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί υπό ανδρική οπτική γωνία», Γενική Σύσταση αρ. 30: On women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/GC/30, 18 Οκτωβρίου 2013, παρ. 56.

132 Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγία III.

133 Πόρισμα αρ. 73, ΥΑ, ό.π. (σημ. 79), παρ. (Ζ).

134 Σημείωμα της ΥΑ για το βάρος της απόδειξης και την αποδεικτική ισχύ των ισχυρισμών κατά την εξέταση των αιτημάτων ασύλου, ΥΑ, Γενεύη, 16 Δεκεμβρίου 1998, παρ. 6.

135 Εγχειρίδιο ΥΑ, ό.π. (σημ. 66), παρ. 196.

136 Σημείωμα της ΥΑ για το βάρος της απόδειξης και την αποδεικτική ισχύ των ισχυρισμών κατά την εξέταση των αιτημάτων ασύλου, ΥΑ, ό.π. (σημ. 132), παρ. 8.

137 Ό.π., παρ. 16-17.

ται εξατομικευμένα, και ότι η χρήση καταλόγων με «ασφαλείς χώρες» δεν μπορεί να εφαρμοζέται τυφλά και αυτόματα.¹³⁸

iv) Ανήλικοι και ειδική προστασία για τους ασυνόδευτους ανήλικους

Η ΣΔΠ είναι η μοναδική οικογενειακή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εξετάζει ειδικά τα ζητήματα που σχετίζονται με την προστασία των προσφύγων. Σύμφωνα με το Άρθρο 22 της Σύμβασης, τα κράτη πρέπει να λαμβάνουν ιδιαίτερα μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν ότι οι διαδικασίες ασύλου παρέχουν τη δέουσα προστασία στα παιδιά.¹³⁹ Η Σύμβαση αναγνωρίζει την αρχή ότι, σε κάθε μέτρο που επηρεάζει ή ενδέχεται να επηρεάσει τα ανθρώπινα δικαιώματα ενός παιδιού, πρωτίστως πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3). Ειδικά οι ασυνόδετοι ανήλικοι είναι μάλλον απίθανο να υποβάλουν αυθόρμητα αίτηση για άσυλο, και οι διαδικασίες πρέπει συνεπώς να προνοούν ώστε, όταν προκύπτει αντικειμενικά ότι ένα παιδί μπορεί να έχει βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο ή να βρίσκεται σε κίνδυνο να υποστεί δίωξη, αυτό να εντάσσεται σε διαδικασία χορήγησης ασύλου.¹⁴⁰ Τα ασυνόδευτα ή χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά πρέπει να εκπροσωπούνται από έναν ενήλικο που είναι εξοικειωμένος με το υπόβαθρο του παιδιού, και είναι αρμόδιος και ικανός να εκπροσωπήσει το βέλτιστο συμφέρον του (επίτροπος ή νομικός παραστάτης), και πρέπει να εξασφαλίζεται η πρόσβαση του παιδιού στο σύστημα της δωρεάν νομικής συνδρομής.¹⁴¹ Οι αιτήσεις από ασυνόδευτα ή χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά πρέπει να εξετάζονται κατά προτεραιότητα και οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται έγκαιρα και αμερόληπτα. Η διαδικασία πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν της την ανάγκη του παιδιού να εκφράσει ελεύθερα τη γνώμη του (Άρθρο 12), και πρωτίστως πρέπει να κρίνει με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3).¹⁴² Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει δημοσιεύσει ένα λεπτομερές Γενικό Σχόλιο για τις υποχρεώσεις των κρατών έναντι των ασυνόδευτων ή των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών.¹⁴³

2. Άλλες μορφές προστασίας σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο

Πολλά κράτη ή περιφερειακοί διακυβερνητικοί οργανισμοί, μετά την υιοθέτηση της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, θέσπισαν ένα πλέγμα άλλων μορφών προστασίας για τα άτομα που δεν εμπίπτουν στον ορισμό του «πρόσφυγα» σύμφωνα με τη Σύμβαση, ή για όσους θέλουν να υποβάλουν αίτηση ή δυνητικά πληρούν τα κριτήρια χορήγησης ασύλου, αλλά, λόγω των περιστάσεων εισόδου στο κράτος ασύλου, δεν έχουν τη δυνατότητα να

138 Πόρισμα αρ. 87(L): Διεθνής προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 50ή Σύνοδος, 1999, παρ. (ι).

139 Ισοδύναμη υποχρέωση περιέχει το Άρθρο 23 ΑΧΔΑΛ.

140 Γενικό Σχόλιο αρ. 6: Μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/GC/2005/6, 1 Σεπτεμβρίου 2005, παρ. 66. Βλ. επίσης Γενικό Σχόλιο αρ. 14: On the right of the child to have his or her best interest taken as primary consideration, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/GC/14, 29 Μαΐου 2013· και Unaccompanied children in Europe: issues of arrival, stay and return, ΚΣΣΕ, Ψήφισμα αρ. 1810(2011), υιοθετήθηκε στις 15 Απριλίου 2011.

141 Ό.π., παρ. 69.

142 Ό.π., παρ. 68-73.

143 Ό.π.

έχουν άμεση πρόσβαση στην κανονική διαδικασία καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα, όπως συμβαίνει σε περιπτώσεις μαζικής εισροής αιτούντων άσυλο.

Σε περιπτώσεις μαζικής εισροής, η πρόσθετη προστασία είναι απαραίτητη, όχι λόγω ενός «ελλείμματος» στην προστασία των προσφύγων, αλλά λόγω των πραγματικών περιστάσεων, οι οποίες μπορεί να μην επιτρέπουν στο κράτος να παράσχει άμεση πρόσβαση στην κανονική διαδικασία για την εξέταση των αιτημάτων ασύλου. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αρχή της μη επαναπροώθησης τόσο στο προσφυγικό δίκαιο όσο και στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2) υποχρεώνει το κράτος να παράσχει κάποια μορφή **προσωρινής προστασίας**, μέχρι τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα να μπορούν να έχουν πρόσβαση στην κανονική διαδικασία καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα άτομα αποκλείονται από την προστασία που επιφυλάσσεται στους πρόσφυγες όχι από την ίδια τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, αλλά από μια συστατική ερμηνεία της Σύμβασης στη νομοθεσία ή την εφαρμοζόμενη πρακτική στη χώρα ασύλου.¹⁴⁴ Στις περιπτώσεις αυτές, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει κρίνει ότι τα άτομα πρέπει να αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* και ότι οι συμπληρωματικές μορφές προστασίας δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για να υπονομεύσουν τις μορφές προστασίας που προβλέπει η ίδια η Σύμβαση.¹⁴⁵

Υπάρχουν ωστόσο άλλες περιστάσεις στις οποίες τα άτομα που χρειάζονται προστασία δεν εμπίπτουν στον ορισμό του πρόσφυγα σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*.¹⁴⁶ Τέτοια είναι για παράδειγμα τα θύματα αδιάκριτης βίας σε περιοχές που μαίνονται συγκρούσεις,¹⁴⁷ ή πρόσωπα που δεν μπορούν να απελαθούν από τη χώρα προορισμού λόγω της αρχής της μη επαναπροώθησης του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2), αλλά τα οποία δεν εμπίπτουν στον ορισμό του πρόσφυγα. Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ χαρακτηρίζει τις μορφές προστασίας που προσφέρονται στα άτομα υπό αυτές τις περιστάσεις ως «**συμπληρωματικές μορφές προστασίας**».¹⁴⁸

Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ούτε το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων ούτε η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* επιβάλλουν να παρασχεθεί προστασία, αλλά στις οποίες το κράτος έχει διαμορφώσει συστήματα προστασίας για «ανθρωπιστικούς» λόγους ή λόγους «ευσπλαχνίας», όπως όταν συντρέχει σοβαρός κίνδυνος υγείας ή λόγω έσχατης ένδειας εξαιτίας ακραίας φτώχειας σε περίπτωση επιστροφής. Παρότι στις εθνικές νομοθεσίες η ορολογία δεν έχει ενοποιηθεί, εδώ θα αναφερόμαστε σε αυτές τις μορφές προστασίας ως «**προαιρετικές μορφές προστασίας**». Αυτές οι μορφές προστασίας, παρότι ενίοτε εμπνέονται από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εν γένει δεν υπαγορεύονται από αυτό

144 Βλ. Complementary Forms of Protection: Their Nature and Relationship to the International Refugee Protection Regime, ΥΑ, Doc. EC/50/SC/CRP.18, 9 Ιουνίου 2000, παρ. 7-9. Βλ. επίσης Ruma Mandal, «Protection Mechanisms Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")», στο UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, Department of International Protection, ΥΑ, Έγγρ. ΟΗΕ PPLA/2005/02, Ιούλιος 2005, παρ. 19-20, σσ. 8-9.

145 Βλ. Πόρισμα αρ. 103 (LVI): Διεθνής Προστασία συμπεριλαμβανομένων των Μορφών Επικουρικής Προστασίας, ΕκτΕπ, ΥΑ, 56η Σύνοδος, 2005, παρ. (β) και (κ).

146 Ό.π., παρ. 2.

147 Βλ. Complementary Forms of Protection: Their Nature and Relationship to the International Refugee Protection Regime, ΥΑ, ό.π. (σημ. 142), παρ. 10-11.

148 Βλ. Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143).

και παραμένουν στη διακριτική ευχέρεια των κρατών. Παρ' όλα αυτά η ύπαρξη κρίσεων όπως λιμού, ή φυσικών καταστροφών, που επιδρούν στην απόλαυση των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, μπορεί να ενεργοποιήσουν την υποχρέωση όλων των κρατών να συμμετέχουν στη διεθνή συνεργασία για την ανάπτυξη και συνεπώς για την εκπλήρωση των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων,¹⁴⁹ στην οποία συμπεριλαμβάνεται η βοήθεια προς τους πρόσφυγες και τα εσωτερικά εκτοπισμένα πρόσωπα.¹⁵⁰ Οι καταστάσεις αυτές ενδέχεται, υπό ορισμένες συνθήκες, να υποχρεώσουν το κράτος να χορηγήσει κάποια μορφή προσωρινής προστασίας στα πρόσωπα που το χρειάζονται.

α) Προσωρινή προστασία

Η προσωρινή προστασία αποτελεί, σύμφωνα με τα λόγια της ΥΑ, «μια ειδική μεταβατική προστασία που ανταποκρίνεται σε καταστάσεις μαζικής εισόδου, και παρέχει άμεση επείγουσα προστασία από την επαναπροώθηση»,¹⁵¹ χωρίς να αναγνωρίζει επίσημα το καθεστώς του πρόσφυγα. Ο όρος «προσωρινή προστασία» χρησιμοποιείται σε ορισμένα κράτη για να περιγράψει νομικά καθεστώτα που προσφέρουν άλλες μορφές προστασίας, όπως στις περιπτώσεις των ανθρώπων που διαφεύγουν από τον πόλεμο ή άλλες μορφές κρίσεων. Στο παρόν Εγχειρίδιο, υιοθετούνται οι ορισμοί που προτείνει η ΥΑ, αλλά οι αρχές που περιγράφονται εδώ μπορούν επίσης να εφαρμοστούν σε διαφορετικούς εθνικούς μηχανισμούς προστασίας.

Η υποχρέωση των κρατών να εφαρμόσουν αυτά τα μέτρα προστασίας πηγάζει από την αρχή της μη επαναπροώθησης, τόσο σύμφωνα με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο όσο και με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2). Δεν είναι μια συμπληρωματική μορφή προστασίας. παράλληλη προς την προστασία που προβλέπεται από τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Είναι ένα είδος «μεταβατικής προστασίας» για ανθρώπους που πληρούν εκ πρώτης όψεως τις προϋποθέσεις του καθεστώτος του πρόσφυγα, αλλά λόγω των συνθηκών της άφιξής τους δεν μπορούν να υπαχθούν άμεσα στην κανονική διαδικασία καθορισμού του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Για τις περιπτώσεις αυτές, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει ορίσει ότι «τα πρόσωπα που αιτούνται άσυλο θα πρέπει πάντοτε να λαμβάνουν έστω προσωρινό άσυλο»,¹⁵² και ότι «[ο]ι αιτούντες άσυλο πρέπει να γίνονται δεκτοί χωρίς διάκριση λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων, χώρας καταγωγής ή φυσικής ανικανότητας».¹⁵³ Συγκεκριμένα, «δεν πρέπει να τιμωρούνται ή να υπόκεινται σε δυσμενή μεταχείριση για μόνον τον λόγο ότι παρουσία τους στην χώρα είναι παράνομη. Δεν πρέπει να υπόκεινται σε περιορισμούς της κυκλοφορίας τους εκτός από αυτούς που είναι αναγκαίοι προς το συμ-

149 Βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 3: The nature of States Parties obligations, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 14 Δεκεμβρίου 1990, παρ. 14.

150 Βλ., μεταξύ άλλων, Γενικό Σχόλιο αρ. 12: The right to adequate food, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1999/5, 12 Μαΐου 1999, παρ. 38· Γενικό Σχόλιο αρ. 15: The right to water, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/2002/11, 20 Ιανουαρίου 2003, παρ. 34· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 40.

151 Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143), παρ. Ι.

152 Πόρισμα αρ. 15, ΥΑ, ό.π. (σημ. 120), παρ. (f).

153 Πόρισμα αρ. 22 (XXXII): Προστασία αιτούντων άσυλο σε περιπτώσεις μαζικής άφιξης, ΕκτΕπ, ΥΑ, 32η Σύνοδος, 1981, παρ. (II-A-1).

φέρων της δημόσιας υγείας και της δημόσιας τάξης».¹⁵⁴

Πλαίσιο 5. Προσωρινή προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 2001 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων («Οδηγία ΕΕ για την Προσωρινή Προστασία») καθορίζει τις διαδικασίες που παρέχουν άμεση και προσωρινή προστασία, σε περίπτωση μαζικής εισροής ή εάν επίκειται μαζική εισροή εκτοπισθέντων από τρίτες χώρες, οι οποίοι δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους. Συγκεκριμένα, η διαδικασία αυτή ενεργοποιείται όταν υπάρχει κίνδυνος το σύστημα ασύλου να μην μπορεί να αντιμετωπίσει αυτήν την εισροή χωρίς αρνητικές συνέπειες για την καλή λειτουργία του, το συμφέρον των ενδιαφερομένων ατόμων και το συμφέρον άλλων ατόμων που ζητούν προστασία.¹⁵⁵

Οι δικαιούχοι αυτής της προστασίας είναι οι «εκτοπισθέντες», δηλαδή «υπήκοοι τρίτων χωρών ή απάτριδες, οι οποίοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα ή την περιοχή καταγωγής τους ή εκκενώθηκαν, ιδίως κατόπιν έκκλησης διεθνών οργανισμών, και των οποίων ο επαναπατρισμός υπό ασφαλείς και σταθερές συνθήκες είναι αδύνατος λόγω της επικρατούσας σε αυτή τη χώρα κατάστασης, οι οποίοι ενδεχομένως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1Α της σύμβασης της Γενεύης ή άλλων διεθνών ή εθνικών πράξεων που παρέχουν διεθνή προστασία».¹⁵⁶ Στον ορισμό αυτό συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, άτομα τα οποία εγκατέλειψαν ζώνες ένοπλων συγκρούσεων ή ενδημικής βίας και άτομα που αντιμετωπίζουν σοβαρό κίνδυνο ή έχουν υπάρξει θύματα συστημικών ή γενικευμένων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.¹⁵⁷

Οι θεσμοί της ΕΕ, και συγκεκριμένα το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι αυτοί που αποφασίζουν αν υφίσταται κατάσταση μαζικής εισροής και, με την απόφασή τους αυτή, δημιουργούν την υποχρέωση στα κράτη μέλη να χορηγήσουν προσωρινή προστασία.¹⁵⁸ Από τη στιγμή που ληφθεί η απόφαση, τα κράτη μέλη μπορούν να επεκτείνουν την προβλεπόμενη προσωρινή προστασία σε συμπληρωματικές κατηγορίες εκτοπισθέντων, αν έχουν εκτοπιστεί για τους ίδιους λόγους και από την ίδια χώρα ή περιοχή καταγωγής.¹⁵⁹

154 Ό.π., παρ. (II-B-2(α)).

155 Βλ. Άρθρο 2(α), Οδηγία 2001/55/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 2001 σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων, Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, L 212, 07/08/2001, σ. 0012-0023 («Οδηγία ΕΕ για την Προσωρινή Προστασία»).

156 Άρθρο 2(γ), ό.π.

157 Άρθρο 2(γ), ό.π.

158 Σύμφωνα με την Οδηγία, η προσωρινή προστασία εφαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη κατάσταση μετά από απόφαση του Συμβουλίου που λαμβάνεται με ειδική πλειοψηφία κατόπιν προτάσεως της Επιτροπής, και η οποία κρίνει ότι υπάρχει κατάσταση μαζικής εισροής: Άρθρο 5, ό.π.

159 Άρθρο 7, ό.π.

Η προσωρινή προστασία διαρκεί για ένα χρόνο και μπορεί να παραταθεί αυτοδικαίως κατά έξι μήνες μέχρι ένα έτος κατ' ανώτατο όριο, εκτός αν λήξει νωρίτερα.¹⁶⁰ Το Συμβούλιο μπορεί να αποφασίσει να παρατείνει την προσωρινή προστασία για ένα ακόμη έτος.¹⁶¹ Για την προστασία αυτή ισχύουν οι ίδιες ρήτρες αποκλεισμού που ισχύουν για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα.¹⁶²

β) Συμπληρωματικές μορφές προστασίας

Πολλές διεθνείς συμβάσεις, όλες περιφερειακής εμβέλειας, ορίζουν τον «πρόσφυγα» με ευρύτερο τρόπο από τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, και επομένως προσφέρουν προστασία που λειτουργεί συμπληρωματικά προς την προστασία που προβλέπεται στη *Σύμβαση της Γενεύης*.

Το Άρθρο 1(2) της *Σύμβασης του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας για τα Ειδικά Ζητήματα των Προσφυγικών Προβλημάτων στην Αφρική (Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες)* επεκτείνει την προστασία των προσφύγων «σε κάθε πρόσωπο που, λόγω εξωτερικής επιδρομής, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διαταράσσουν σοβαρά τη δημόσια τάξη σε ένα τμήμα ή σε ολόκληρη τη χώρα καταγωγής τους ή ιθαγένειάς τους, είναι υποχρεωμένα να εγκαταλείψουν τον τόπο της συνήθους διαμονής τους και να αναζητήσουν καταφύγιο σε έναν άλλο τόπο εκτός της χώρας καταγωγής ή ιθαγένειάς τους».

Στη Λατινική Αμερική, η *Διακήρυξη της Καρθαγένης για τους Πρόσφυγες* περιλαμβάνει στον ορισμό του πρόσφυγα «πρόσωπα που διαφεύγουν από τη χώρα τους επειδή η ζωή, η ασφάλεια ή η ελευθερία τους απειλούνται από γενικευμένη βία, εξωτερική επιδρομή, εσωτερικές συγκρούσεις, μαζικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή άλλες καταστάσεις που διαταράσσουν σοβαρά τη δημόσια τάξη».¹⁶³ Η Διακήρυξη, παρότι δεν είναι δεσμευτική, έχει υιοθετηθεί και εφαρμοστεί στην εθνική νομοθεσία πολλών χωρών της Λατινικής Αμερικής. Υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), από την Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ και από τη Σύνοδο των Κρατών Μερών στη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*.¹⁶⁴ Κάποιες ασιατικές και αφρικανικές χώρες που μετέχουν στον Asian-African Legal Consultative Organisation, μπορούν να αντλήσουν, για τη νομοθεσία τους, στοιχεία από την *Αναθεωρημένη Διακήρυξη της Μπανγκόκ*, η οποία, στον ορισμό του «πρόσφυγα», περιλαμβάνει «κάθε πρόσωπο που, λόγω εξωτερικής επιδρομής, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διαταράσσουν σοβαρά τη δημόσια τάξη σε ένα τμήμα ή σε ολόκληρη τη χώρα καταγωγής τους ή ιθαγένειάς τους, είναι υποχρεωμένα να εγκαταλείψουν τον τόπο της συνήθους διαμονής τους και να αναζητήσουν καταφύγιο σε έναν άλλο τόπο εκτός της χώρας

160 Άρθρο 4.1, ό.π.

161 Άρθρο 4.2, ό.π.

162 Βλ. Άρθρο 28, ό.π.

163 Διακήρυξη της Καρθαγένης για τους Πρόσφυγες, υιοθετήθηκε από τη Συνάντηση για τη Διεθνή Προστασία των Προσφύγων στην Κεντρική Αμερική, το Μεξικό και τον Παναμά, στην Καρθαγένη της Κολομβίας από τις 19 ως τις 22 Νοεμβρίου 1984, παρ. ΙΙΙ.3.

164 Βλ. Γενική Συνέλευση του ΟΑΚ, Ψήφισμα αρ. 1273 (XXIV-0/94) της 10ης Ιουνίου 1994· Πόρισμα αρ. 77, ΥΑ, ό.π. (σημ. 79)· Διακήρυξη του 2001 των Υπουργών των κρατών μερών στη Σύμβαση του 1951 και/ή στο Πρωτόκολλο του 1967.

καταγωγής ή ιθαγένειάς τους».¹⁶⁵ Στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η *Οδηγία της ΕΕ για την Αναγνώριση* (βλ. Πλαίσιο 6) χορηγεί συμπληρωματική προστασία (η οποία στην οδηγία ονομάζεται «επικουρική προστασία») σε πρόσωπα που αντιμετωπίζουν «σοβαρή και προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας λόγω αδιάκριτης ασκήσεως βίας σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης».¹⁶⁶

Τέλος, κάποια άτομα, που δεν μπορούν να επιστρέψουν στη χώρα τους λόγω της αρχής της μη επαναπροώθησης σύμφωνα με το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν καλύπτονται παρ' όλα αυτά από την προστασία της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* ή τις περιφερειακές συμβάσεις που περιγράφονται παραπάνω. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κάποιοι περιφερειακοί οργανισμοί, όπως η ΕΕ, καθώς και οι εθνικές νομοθεσίες προβλέπουν άλλες συμπληρωματικές μορφές προστασίας.

Πλαίσιο 6. Η προσέγγιση της ΕΕ: «επικουρική προστασία»

Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (αναδιτύπωση) («Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση») θεσπίζει ότι η διεθνής προστασία θα χορηγείται όχι μόνο σε πρόσφυγες αλλά και σε πρόσωπα που δικαιούνται «επικουρική προστασία». «Επικουρική προστασία» χορηγείται σε υπηκόους τρίτων χωρών ή ανιθαγενείς που δεν πληρούν τα κριτήρια για να τους χορηγηθεί το καθεστώς του πρόσφυγα αλλά «σε σχέση με τα οποία υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστευτεί ότι, εάν ο ενδιαφερόμενος επιστρέψει στη χώρα της καταγωγής του ή, στην περίπτωση ανιθαγενούς, στη χώρα της προηγούμενης συνήθους διαμονής του, θα αντιμετωπίσει πραγματικό κίνδυνο να υποστεί σοβαρή βλάβη [...] και που δεν είναι σε θέση ή, λόγω του κινδύνου αυτού, δεν επιθυμεί να θέσει εαυτόν υπό την προστασία της εν λόγω χώρας».¹⁶⁷ Σύμφωνα με την Οδηγία, η σοβαρή βλάβη περιλαμβάνει, πρώτον, τη θανατική ποινή ή εκτέλεση· δεύτερον, τα βασανιστήρια ή την απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία του αιτούντος στη χώρα καταγωγής του· και, τρίτον, τη «σοβαρή και προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω αδιάκριτης ασκήσεως βίας σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης».¹⁶⁸

Οι πρώτοι δύο λόγοι για την παροχή επικουρικής προστασίας αντιστοιχούν στους παραδοσιακούς λόγους που υπαγορεύουν την αρχή της μη επαναπροώθησης σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρότι ο περιορισμός της επικουρικής προστα-

165 1966 Bangkok Principles on Status and Treatment of Refugees, υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 2001 στην 40ή Σύνοδο της Aalco, Νέο Δελχί, Άρθρο 1.2 (Αναθεωρημένη Διακήρυξη της Μπανγκόκ).

166 Άρθρο 15, Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση, ό.π. (σημ. 98).

167 Άρθρο 2(στ), ό.π.

168 Άρθρο 15, ό.π.

σίας, για λόγους βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, έναντι της επαναπροώθησης στη χώρα καταγωγής αλλά όχι και σε τρίτες χώρες όπου το άτομο μπορεί επίσης να κινδυνεύει, σημαίνει ότι η επικουρική αυτή προστασία υπολείπεται της προστασίας που παρέχει το διεθνές δίκαιο (βλ. Κεφάλαιο 3). Ο τρίτος λόγος αντιστοιχεί στους λόγους για την προστασία των προσφύγων που προβλέπονται από τη Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες και τη Διακήρυξη της Καρθαγίνης (βλ. παραπάνω). Η Μείζων Σύμβαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου έχει ερμηνεύσει ότι «η ύπαρξη σοβαρής και προσωπικής απειλής κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας του αιτούντος επικουρική προστασία δεν εξαρτάται από την προϋπόθεση της αποδείξεως εκ μέρους του αιτούντος ότι η απειλή τον αφορά ειδικώς λόγω των χαρακτηριστικών της καταστάσεώς του».¹⁶⁹ Επιπλέον το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι «η ύπαρξη τέτοιας απειλής μπορεί, κατ' εξαίρεση, να θεωρηθεί αποδεδειγμένη όταν ο βαθμός της αδιακρίτως ασκούμενης βίας που χαρακτηρίζει την υπό εξέλιξη ένοπλη σύρραξη και λαμβάνεται υπ' όψιν από τις αρμόδιες εθνικές αρχές οι οποίες επιλαμβάνονται των αιτήσεων περί επικουρικής προστασίας ή από τα δικαστήρια κράτους μέλους ενώπιον των οποίων προσβάλλεται απόφαση περί απορρίψεως τέτοιας αιτήσεως είναι τόσο υψηλός, ώστε υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να εκτιμάται ότι ο άμαχος ο οποίος θα επιστρέψει στην οικεία χώρα ή, ενδεχομένως, περιοχή θα αντιμετωπίσει, λόγω της παρουσίας του και μόνον στο έδαφος αυτής της χώρας ή της περιοχής, πραγματικό κίνδυνο να εκτεθεί στην εν λόγω απειλή».¹⁷⁰

Έχει σημασία να τονιστεί ότι υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στις οποίες τα άτομα στα οποία στην πράξη χορηγούνται συμπληρωματικές μορφές προστασίας από τις εθνικές αρχές εμπίπτουν στην πραγματικότητα στον ορισμό του πρόσφυγα κατά τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, σύμφωνα με την ορθή ερμηνεία. Η ΥΑ αναφέρει τουλάχιστον τρία παραδείγματα:

- πρόσωπα που φοβούνται τη δίωξη από μη κρατικούς φορείς και τα οποία αιτούνται άσυλο σε χώρες που δεν αναγνωρίζουν το καθεστώς του πρόσφυγα για αυτό το είδος δίωξης·
- πρόσωπα που διαφεύγουν τη δίωξη από περιοχές όπου μαίνονται συγκρούσεις, και τα οποία αντιμετωπίζονται ως θύματα αδιάκριτης βίας, όταν στην πραγματικότητα η σύγκρουση ή η βία εδράζεται σε έναν από τους λόγους της Σύμβασης·
- πρόσωπα που υφίστανται δίωξη λόγω έμφυλης ταυτότητας ή σεξουαλικού προσανατολισμού, στις περιπτώσεις όπου το κράτος δεν αναγνωρίζει τέτοιους λόγους ως έγκυρους σύμφωνα με τη Σύμβαση.¹⁷¹

Ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός, αλλά αρκεί για να καταδείξει ότι σε πολλές περιπτώσεις η συμπληρωματική προστασία μπορεί να χρησιμοποιηθεί καταχρηστικά για να παρακαμφθούν οι υποχρεώσεις του κράτους που απορρέουν από τη *Σύμβαση της Γενεύης*. Η Εκτελεστική

169 Meki και Noor Elgafaji κατά Staatssecretaris van Justitie, ΔΕΕ, Μείζων Σύμβαση, Υπόθεση C-465/07, Απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2009.

170 Ό.π.

171 Βλ. Complementary Forms of Protection: Their Nature and Relationship to the International Refugee Protection Regime, ΥΑ, ό.π. (σημ. 142), παρ. 8.

Επιτροπή της ΥΑ έχει υποστηρίξει ότι, σε τέτοιες περιπτώσεις, τα πρόσωπα αυτά πρέπει να αναγνωρίζονται ως πρόσφυγες σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, και ότι οι συμπληρωματικές μορφές προστασίας δεν θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για να υπονομευθεί η προστασία της Σύμβασης.¹⁷² Πράγματι, όταν ένα κράτος δεν αναγνωρίζει ως πρόσφυγα ένα πρόσωπο που πληροί τις προϋποθέσεις για τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης* και τις Κατευθυντήριες Οδηγίες της ΥΑ, αλλά αντίθετα του χορηγεί μόνο μια συμπληρωματική μορφή προστασίας, όταν δηλαδή δεν αναγνωρίζει στο πρόσωπο τα ίδια δικαιώματα και εγγυήσεις που παρέχει στους αναγνωρισμένους πρόσφυγες, αυτό συνιστά παραβίαση της *Σύμβασης της Γενεύης*.

Επιπλέον, σε περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζονται οι συμπληρωματικές μορφές προστασίας αντί για την προστασία που προβλέπει η *Σύμβαση της Γενεύης*, σε περιπτώσεις δίωξης λόγω βιολογικού ή κοινωνικού φύλου ή σε άλλες μορφές δίωξης που πλήττουν κυρίως τις γυναίκες (όπως η δίωξη από μη κρατικούς φορείς), η αναγνώριση ασθενέστερης προστασίας σε όσους λαμβάνουν συμπληρωματική προστασία μπορεί να παραβιάζει την αρχή της μη διάκρισης στην απόλαυση του δικαιώματος στο άσυλο¹⁷³ και το δικαίωμα της ίσης προστασίας από τον νόμο¹⁷⁴ σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τα πρόσωπα στα οποία χορηγείται συμπληρωματική προστασία πρέπει να ωφελούνται από τις εγγυήσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εφαρμόζεται σε αλλοδαπούς.¹⁷⁵ Προς την κατεύθυνση αυτή, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει ενθαρρύνει τα κράτη «να παρέχουν συμπληρωματικές μορφές προστασίας στα πρόσωπα που την χρειάζονται, να παρέχουν τον ύψιστο βαθμό σταθερότητας και βεβαιότητας, διασφαλίζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες αυτών των προσώπων χωρίς διάκριση, να λαμβάνουν υπ' όψιν τις συναφείς διεθνείς συμβάσεις και να δίνουν τη δέουσα προσοχή στις αρχές του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού και της οικογενειακής ενότητας».¹⁷⁶

Σε ό,τι αφορά τη διαδικασία για τον καθορισμό του αν κάποιος δικαιούται να του παρασχεθεί συμπληρωματική προστασία, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει προτείνει τη διαμόρφωση μιας ενιαίας διαδικασίας για την αξιολόγηση των αιτημάτων χορήγησης τόσο του καθεστώτος του πρόσφυγα όσο και άλλων μορφών διεθνούς προστασίας, προκειμένου η προστασία των προσφύγων να μην υπονομεύεται από τη χορήγηση συμπληρωματικής προστασίας.¹⁷⁷ Σχετικά με την παύση της συμπληρωματικής προστασίας, η Εκτελεστική Επιτροπή προτείνει τα κράτη να στηριχτούν στα κριτήρια που ισχύουν για το καθεστώς του πρόσφυγα, και «να υιοθετήσουν κριτήρια αντικειμενικά, τα οποία ορίζονται με σαφήνεια και είναι δημοσίως γνωστά».¹⁷⁸

172 Βλ. Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143), παρ. (β) και (κ).

173 Άρθρο II σε συνδυασμό με Άρθρο XXVII ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 1.1 σε συνδυασμό με Άρθρο 22.7 ΑΣΔΑ· Άρθρο 2 σε συνδυασμό με Άρθρο 12.3 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 4.2(ζ), Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική.

174 Άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 15.1 ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 24 ΑΣΔΑ· Άρθρο 3 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 8, Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 12 ΕΣΔΑ (έχει επικυρωθεί μόνο από 18 κράτη στις 9 Φεβρουαρίου 2011).

175 Βλ. Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143), παρ. v. Βλ. επίσης Ruma Mandal, ό.π. (σημ. 142), σ. xiii.

176 Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143), παρ. μ.

177 Ό.π., παρ. π.

178 Ό.π., παρ. ξ.

γ) Προαιρετικές μορφές προστασίας

Ορισμένα κράτη έχουν θεσπίσει την παροχή προαιρετικής προστασίας για «ανθρωπιστικούς» λόγους ή για λόγους «ευσπλαχνίας». Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτές οι μορφές προστασίας μπορεί να απορρέουν από τις υποχρεώσεις των κρατών που υπαγορεύονται από το Άρθρο 1Γ(5) της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, το οποίο απαγορεύει την παύση εφαρμογής της Σύμβασης για «έναν πρόσφυγα [...] δυν[άμενο] να επικαλεσθή επιτακτικούς λόγους αναφερομένους εις προγενεστέρας διώξεις, ίνα αρνηθή να απολαύση της υπό της χώρας της υπηκοότητάς αυτού παρεχομένης προστασίας».¹⁷⁹ Σε άλλες περιπτώσεις, τέτοιες μορφές προστασίας χρησιμοποιούνται από το κράτος για τις περιπτώσεις στις οποίες είναι αδύνατη η απέλαση ή η απομάκρυνση του προσώπου για λόγους που απορρέουν από το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2, Ενότητα III), όταν αυτές οι περιπτώσεις δεν αναφέρονται ρητά στο εθνικό σύστημα συμπληρωματικής προστασίας. Τέλος, αυτές οι μορφές προστασίας χρησιμοποιούνται για να καλύψουν περιπτώσεις που η εφαρμογή της προστασίας δεν προκύπτει από μια υποχρέωση του διεθνούς δικαίου. Στις περιπτώσεις αυτές, η ανάγκη προστασίας μπορεί να εμπνέεται από το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά η χορήγησή της επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους. Τέτοιες είναι, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις σοβαρών απειλών για την υγεία του προσώπου.

Σύμφωνα με το διεθνές δικαιο, τα κράτη δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν αυτά τα είδη προστασίας για να παρακάμψουν ή να προσφέρουν ένα υποκατάστατο της προστασίας που προβλέπεται από το καθεστώς του πρόσφυγα και των συμπληρωματικών μορφών προστασίας. Η αρχή αυτή είναι ιδιαίτερως σημαντική, με δεδομένο ότι η προστασία για «ανθρωπιστικούς» λόγους ή για λόγους «ευσπλαχνίας» εναπόκειται κατά κανόνα στη διακριτική ευχέρεια των εθνικών αρχών και δεν προσφέρει τις ίδιες εγγυήσεις έναντι της παύσης της σε σύγκριση με τις άλλες μορφές προστασίας.¹⁸⁰

3. Οικογενειακή επανένωση και δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής

Όταν ένας μετανάστης βρεθεί σε μια σχετικά σταθερή κατάσταση διαμονής σε ένα ξένο κράτος, είναι πιθανόν να επιθυμεί να φέρει μέλη της οικογένειάς του στο κράτος αυτό. Η μετανάστευση των μελών της οικογένειας δημιουργεί ορισμένα ζητήματα που συνδέονται με το δικαίωμα του σεβασμού της οικογενειακής ζωής και με την οικογενειακή επανένωση. Η *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα* (ΟΔΑΔ) ορίζει ότι η οικογένεια «έχει το δικαίωμα προστασίας από την κοινωνία και το κράτος».¹⁸¹

179 Άρθρο 1Γ(5), Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

180 Βλ. Πόρισμα αρ. 103, ΥΑ, ό.π. (σημ. 143), παρ. θ.

181 Άρθρο 16.3 ΟΔΑΔ· η ίδια αρχή του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεσπίζεται και στο Άρθρο 23.1 ΔΣΑΠΔ· στο Άρθρο 10.1 ΔΣΟΚΜΔ· στο Άρθρο 44.1 ΔΣΔΜΕ· στην Παράγραφο Χ του προοιμίου, ΣΔΑΑ· Άρθρο 16 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 17.1 ΑΣΔΑ· Άρθρο 15.1, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 18.1 ΑΧΔΑΛ· Άρθρα 18.1 και 25 ΑΧΔΕΠ. Την ίδια αρχή έχει αναγνωρίσει η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, μεταξύ άλλων στα ψηφίσματα αρ. 49/182, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/49/182, 2 Μαρτίου 1995, Άρθρο 2· Νο. 50/175, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/50/175, 27 Φεβρουαρίου 1996, Άρθρο 2· αρ. 51/89, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/51/89, 7 Φεβρουαρίου 1997, Άρθρο 2· Νο. 52/121, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/52/121, 23 Φεβρουαρίου 1998, Άρθρο 2· αρ. 53/143, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/53/143, 8 Μαρτίου 1999, Άρθρο 2· αρ. 57/227, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/57/227, 26 Φεβρουαρίου 2003· αρ. 59/203, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/59/203, 23 Μαρτίου 2005, Άρθρο 2· αρ. 61/162, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/61/162, 21 Φε-

α) Η οικογενειακή επανένωση στο διεθνές δίκαιο

Οι ρητές υποχρεώσεις διεθνούς έννομης προστασίας του δικαιώματος στην οικογενειακή επανένωση από την πλευρά του κράτους προορισμού είναι σχετικά σπάνιες. Η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* δεν αναγνωρίζει ρητά το δικαίωμα των προσφύγων στην οικογενειακή επανένωση, παρότι η *Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης των Πληρεξουσίων*, η οποία υιοθέτησε τη Σύμβαση, διακηρύττει ότι «η ενότητα της οικογένειας, ως φυσικής και θεμελιώδους κοινωνικής ομάδας, αποτελεί βασικό δικαίωμα του πρόσφυγα».¹⁸²

Σε ότι αφορά τους μετανάστες εργαζόμενους, σε κανονικές συνθήκες, η ΔΣΔΜΕ ορίζει ότι «[τ]α Κράτη μέρη θα υιοθετήσουν τα μέτρα που κρίνουν κατάλληλα και υπάγονται στην δικαιοδοσία τους προκειμένου να διευκολύνουν την επανένωση των μεταναστών εργαζομένων με τους συζύγους τους ή με τα πρόσωπα με τα οποία ο μετανάστης εργαζόμενος έχει σχέση που σύμφωνα με το ισχύον δίκαιο, παράγει αποτελέσματα αντίστοιχα με τον γάμο, καθώς και με τα ανήλικα ανύπαντρα εξαρτώμενα παιδιά τους». Στο ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τον *αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη*, τα κράτη μέλη που δεσμεύονται από το άρθρο 19 του Χάρτη, έχουν υποχρέωση «να διευκολύνουν, κατά το δυνατό, την επανένωση της οικογένειας του μετανάστη εργαζόμενου στον οποίο έχει επιτραπεί να εγκατασταθεί στην επικράτειά τους».¹⁸³ Η υποχρέωση αυτή περιλαμβάνει «τουλάχιστον τον ή τη σύζυγο του εργαζόμενου και τα ανύπαντρα παιδιά του, αν αυτά θεωρούνται ανήλικα από το κράτος υποδοχής και εξαρτώμενα από τον μετανάστη εργαζόμενο».¹⁸⁴

Οι Διακηρύξεις προσφέρουν επίσης κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται για την οικογενειακή επανένωση, ιδίως σε όσους έχει χορηγηθεί διεθνής προστασία. Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ συστήνει στα κράτη να διευκολύνουν την είσοδο στο έδαφός τους του ή της συζύγου και των ανηλικών ή εξαρτώμενων παιδιών, κάθε προσώπου στο οποίο έχει παρασχεθεί προσωρινό καταφύγιο ή άσυλο.¹⁸⁵ Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν επίσης συστήσει να χορηγείται στα πρόσωπα αυτά το ίδιο νομικό καθεστώς και οι ίδιες διευκολύνσεις που χορηγούνται στον κύριο πρόσφυγα.¹⁸⁶ Στην περίπτωση

βρουαρίου 2007, Άρθρο 2. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει επίσης αναγνωρίσει την αρχή αυτή με τη Σύσταση Rec(2002)4 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για το νομικό καθεστώς των αλλοδαπών που εισέρχονται στα κράτη μέλη για λόγους οικογενειακής συνένωσης, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 26 Μαρτίου 2002 κατά την 790ή Συνάντηση των Αναπληρωτών τους, Προοίμιο· με τη Σύσταση R(1999)23 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την οικογενειακή επανένωση των προσφύγων και άλλων προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 15 Δεκεμβρίου 1999 κατά την 692η σύνοδο των Αναπληρωτών τους, Προοίμιο· και με το Ψήφισμα (78)33: Για την οικογενειακή επανένωση των μεταναστών εργαζομένων στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 8 Ιουνίου 1978 κατά την 289η σύνοδο των Αναπληρωτών τους, Προοίμιο.

182 Η οικογενειακή ενότητα θεωρείται μία από τις θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς προσφυγικού δικαίου και από την Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ· βλ. μεταξύ άλλων το Πόρισμα αρ. 1 (XXVI): Establishment of the Subcommittee and General, ΕκτΕπ, ΥΑ, 26η Σύνοδος, 1975, παρ. (στ)· Πόρισμα αρ. 7 (XXVIII): Ανέλαση, ΕκτΕπ, ΥΑ, 28η Σύνοδος, 1977, παρ. (α)· Πόρισμα αρ. 24 (XXXI): Οικογενειακή Επανένωση, ΕκτΕπ, ΥΑ, 32η Σύνοδος, 1981, παρ. 1.

183 Άρθρο 19.6 αναθ. ΕΚΧ.

184 Παράρτημα στον αναθ. ΕΚΧ, Μέρος II. Βλ. επίσης, Πεδίο Εφαρμογής, Άρθρα 2 και 3.

185 Πόρισμα αρ. 15, ΥΑ, ό.π. (σημ. 120), παρ. (ε)· Πόρισμα αρ. 85 (XLIX): Διεθνής Προστασία των Προσφύγων, ΕκτΕπ, ΥΑ, 49η Σύνοδος, 1998, παρ. (φ).

186 Βλ. Πόρισμα αρ. 24, ΥΑ, ό.π. (σημ. 180), παρ. 8· Πόρισμα αρ. 88 (L): Protection of the Refugee's Family, ΕκτΕπ, ΥΑ, 50ή Σύνοδος, 1999, παρ. (b)(iii)· Concluding Observations on Estonia, ΕΔΠ, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του

αιτημάτων οικογενειακής επανένωσης που υποβάλλονται από μέλη οικογενειών προσφύγων ή προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει συστήσει να αντιμετωπίζονται τα αιτήματα «με πνεύμα θετικό και ανθρωπιστικό, και χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση» και έχει ορίσει ρητά ότι «όταν απορρίπτεται το αίτημα τέτοιων προσώπων για οικογενειακή επανένωση, πρέπει να δίνεται η δυνατότητα ανεξάρτητης και αμερόληπτης επανεξέτασης αυτών των αποφάσεων».¹⁸⁷

β) Το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και η οικογενειακή επανένωση

Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής¹⁸⁸ συχνά επιτάσσει στα κράτη να επιτρέπουν σε μέλη των οικογενειών των μεταναστών –κατηγορία που ορίζεται με ευρύτητα (βλ. παρακάτω)– να εισέρχονται και να διαμένουν στη χώρα προορισμού, ανεξάρτητα από το αν τους χορηγείται το καθεστώς του πρόσφυγα ή άλλο καθεστώς. Οι περιστάσεις υπό τις οποίες υφίσταται σχετική υποχρέωση του κράτους έχουν κριθεί εκτεταμένα¹⁸⁹ από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εφαρμόζοντας το δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής κατά το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ.¹⁹⁰ Η υποχρέωση αυτή ανακύπτει μόνο σε συγκεκριμένες περιστάσεις, με βάση την αρχή ότι το κράτος ελέγχει την είσοδο στην επικράτειά του, και το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι το Άρθρο 8 δεν επιβάλλει στα κράτη να σέβονται την επιλογή οικογενειακής εστίας ή να επιτρέπουν την οικογενειακή επανένωση στο έδαφός τους.¹⁹¹ Ωστόσο από το Άρθρο 8 πηγάζει η θετική υποχρέωση του κράτους προορισμού να διευκολύνει την οικογενειακή επανένωση στο έδαφός του όταν υπάρχει **αντικειμενικά ανυπέβλητο εμπόδιο** το οποίο δεν επιτρέπει στον μετανάστη που ήδη υπάγεται στην κρατική δικαιοδοσία να απολαύσει το δικαίωμά του στην οικογενειακή ζωή σε οποιοδήποτε άλλο μέρος.¹⁹²

Παιδιού στην 32η Σύνοδό της, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/124, 23 Ιουνίου 2003, παρ. 56. Σύσταση Rec(2002)4, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο II· Σύσταση R(1999)23, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο 3.

187 Σύσταση R(1999)23, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο 4.

188 Άρθρα 17 και 23 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 9 ΣΔΠ· Άρθρο 8 ΕΣΔΑ· Άρθρο 11 ΑΣΔΑ· Άρθρο V ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 18 ΑΧΔΑΛ· Άρθρα 21 και 33 ΑρΧΔΑ.

189 Gül κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 53/1995/559/645, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1996, παρ. 38. Βλ. επίσης Tuqabao-Tekle και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 60665/00, Απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2005, παρ. 42· Sen κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 31465/96, Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2001, παρ. 31· Abdulaziz, Cabales και Balkandalι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43)· Ahmet κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 73/1995/579/665, Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1996, παρ. 64· Hode και Abdi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 59)· Osman κατά Δανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 38058/09, Απόφαση της 14ης Ιουνίου 2011· Haydarie και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8876/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 25 Οκτωβρίου 2005, Ως προς τον νόμο· Benamar κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 43786/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Απριλίου 2005, Ως προς τον νόμο· Chandra και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 53102/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Μαΐου 2003, Ως προς τον νόμο.

190 Παρότι δεν έχει διατυπώσει κρίση για αυτήν την κατάσταση, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δεχτεί, στην υπόθεση Ngambi και Néboi κατά Γαλλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1179/2003, Απόψεις της 16ης Ιουλίου 2004, παρ. 6.4, ότι το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης προστατεύεται από το Άρθρο 23 ΔΣΑΠΔ. Μέριμα για την οικογενειακή επανένωση εκφράζεται επίσης στα Concluding Observations on Denmark, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1/Add.102, 14 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 16 και 24· Concluding Observations on Hungary, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/HUN/CO/3, 16 Ιανουαρίου 2008, παρ. 21 και 44· Concluding Observations on Austria, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/AUT/CO/4, 30 Οκτωβρίου 2007, παρ. 19· Concluding Observations on France, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/FRA/CO/4, 31 Ιουλίου 2008, παρ. 21.

191 Gül κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 38. Βλ. επίσης Tuqabao-Tekle και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 43· Abdulaziz, Cabales και Balkandalι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 68· Haydarie και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), Ως προς τον νόμο· Benamar και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), Ως προς τον νόμο· Chandra και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187).

192 Βλ. Benamar και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), Ως προς τον νόμο. Βλ. επίσης Gül κατά Ελβετίας,

Το Δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψιν τους λόγους που ώθησαν ένα μέλος της οικογένειας να εγκαταλείπει το κράτος καταγωγής ή διαμονής του χωρίς να συνοδεύεται από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του. Η διαφυγή από τον πόλεμο και/ή η αναζήτηση ασύλου μπορεί να συνιστούν σημαντικούς παράγοντες που δεν επιτρέπουν την ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής εκτός της χώρας προορισμού.¹⁹³ Όταν πρόκειται για δύο ενήλικους, είναι δύσκολο να επικαλεστεί ο αιτών την ύπαρξη ανυπέρβλητου εμποδίου που δεν επέτρεπε τη συμβίωση στη χώρα καταγωγής, εκτός εάν ο αιτών βρίσκεται στη χώρα προορισμού ως πρόσφυγας ή απολαμβάνει τη διεθνή προστασία.¹⁹⁴

Τα εμπόδια ή οι προϋποθέσεις που τίθενται στην οικογενειακή επανένωση παραβιάζουν το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής όταν μπορεί να αποδειχθεί ότι είναι μη εύλογα. Το Δικαστήριο δεν θεωρεί μη εύλογη την απαίτηση να προσκομίσει ο αιτών αποδεικτικά στοιχεία ότι διαθέτει επαρκείς, αυτοτελείς και σταθερούς πόρους, που δεν προέρχονται από το σύστημα κοινωνικής αρωγής, ώστε να μπορεί να καλύψει το βασικό κόστος διαβίωσης των μελών της οικογένειάς του με τα οποία ζητά να επανενωθεί.¹⁹⁵

Τέλος, κάθε κανόνας που εισάγει διακρίσεις ως προς την οικογενειακή επανένωση (είτε δυσμενείς είτε ευμενείς) με βάση το φύλο του προσώπου που βρίσκεται εγκατεστημένο στη χώρα προορισμού, το αν ο γάμος μεταξύ του πρόσφυγα και του/της συζύγου τελέστηκε πριν εγκαταλείψει ο πρόσφυγας τη χώρα προέλευσης ή όχι, ή οποιονδήποτε άλλο παράνομο λόγο, συνιστά παραβίαση της απαγόρευσης της διακριτικής μεταχείρισης ως προς το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή.¹⁹⁶

ι) Τι είναι οικογένεια;

Πώς ορίζεται η «οικογένεια» σε ό,τι αφορά το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και τα αιτήματα οικογενειακής επανένωσης; Ο ορισμός του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου είναι ευρύς· διαμορφώθηκε προοδευτικά, ακολουθώντας την εξέλιξη των αντιλήψεων περί οικογένειας, και πιθανότατα θα συνεχίσει να βρίσκεται υπό διαμόρφωση, παρακολουθώντας την πορεία

ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 38-42· Sen κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 31.

193 Βλ. Tuqabao-Tekle και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 47.

194 Για την αρνητική έκβαση, βλ. την υπόθεση Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 66-69.

195 Haydarie και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), Ως προς τον νόμο. Τη θέση αυτή είχε υιοθετήσει νωρίτερα η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στο Ψήφισμα (78)33, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο Β.1(β)(iii). Βλ. Concluding Observations on Switzerland, ΕΑΔ, Αναφορά της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση, 52η Σύνοδος, τόμ. Ι, Έγγρ. ΟΗΕ Α/52/40 (1997), παρ. 103 και 114: η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δέχθηκε ότι διάταξη που απαγόρευε την οικογενειακή επανένωση αλλοδαπών εργατών πριν παρέλθουν 18 μήνες από την απόκτηση προσωρινής άδειας διαμονής δεν ήταν συμβατή με το Άρθρο 23 ΔΣΑΠΔ (δικαιώματα του παιδιού), καθώς η δυνατότητα επανένωσης πρέπει να δίνεται «λίγο μετά» την απόκτηση της άδειας. Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης τόνισε το 1978 ότι η περίοδος αναμονής πρέπει να περιορίζεται στο ελάχιστο και να μην υπερβαίνει τους δώδεκα μήνες: Ψήφισμα (78)33, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο Β.1(β)(i).

196 Βλ. Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 74-83. Βλ. επίσης Υπόθεση γυναικών από τον Μαυρίκιο, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 55). Σχετικά με το ζήτημα του χρόνου τέλεσης του γάμου σε ό,τι αφορά την οικογενειακή επανένωση ως παράνομο λόγο διάκρισης, βλ. Hode and Abdi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 59), παρ. 42-56.

των κοινωνικών συμπεριφορών.¹⁹⁷ Το Δικαστήριο έχει διακρίνει δύο γενικές κατηγορίες σχέσεων: σχέσεις γονέων και τέκνων, και ενήλικα ζευγάρια.¹⁹⁸

Στις σχέσεις ανάμεσα σε ανήλικα παιδιά και τους γονείς τους, η οικογενειακή ζωή θεωρείται ότι υφίσταται πάντοτε μεταξύ ενός παιδιού και του γονέα/των γονέων με τον οποίο/τους οποίους συγκατοικεί το παιδί. Όταν οι γονείς ενός παιδιού είναι παντρεμένοι ή συγκατοικούν, η οικογενειακή σχέση θεωρείται ότι συνεχίζει να υφίσταται ακόμα και όταν, λόγω χωρισμού των γονιών, το παιδί ζει πλέον μόνο με έναν από αυτούς.¹⁹⁹ Όταν οι γονείς δεν είναι παντρεμένοι ούτε συγκατοικούν, υπάρχουν άλλα στοιχεία που μπορούν να τεκμηριώσουν ότι η σχέση του παιδιού με τον γονέα με τον οποίο δεν μένει μαζί συνιστά οικογενειακή σχέση. Τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν τη φύση και τη διάρκεια της σχέσης των γονέων πριν από τη γέννηση του παιδιού, και ιδίως το αν είχαν σχεδιάσει να τεκνοποιήσουν, τη συμβολή του γονέα στη φροντίδα και την ανατροφή του παιδιού, καθώς και τον χαρακτήρα και την τακτικότητα της επαφής τους. Σε μια περίπτωση που αφορούσε μετανάστη, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν πρόκειται για ενήλικους γονείς με ενήλικα τέκνα, προκειμένου να προστατεύεται το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή, πρέπει συνήθως να συντρέχει το επιπλέον στοιχείο της εξάρτησης.²⁰⁰

Για τα ενήλικα ζευγάρια, οικογενειακή ζωή θεωρείται ότι υφίσταται τόσο στις έγγαμες σχέσεις (ετεροφυλοφιλικές ή ομοφυλοφιλικές)²⁰¹ όσο και στις εκτός γάμου σταθερές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από αφοσίωση.²⁰² Όταν κρίνεται αν μια σχέση συνιστά οικογενειακή ζωή, πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν διάφορα στοιχεία, μεταξύ άλλων το αν το ζευγάρι συμβιώνει, η διάρκεια της σχέσης και το αν οι σύντροφοι έχουν αποδείξει την αφοσίωσή τους ο ένας στον άλλο, γεννώντας παιδιά ή με οποιοδήποτε άλλο τρόπο.²⁰³

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει βεβαιώσει «ότι ο όρος "οικογένεια", σε ό,τι αφορά το Σύμφωνο, πρέπει να ερμηνεύεται με ευρύτητα ώστε να περιλαμβάνει όλα τα πρόσωπα που συγκροτούν μια οικογένεια σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εκάστοτε κοινωνίας. Η προστασία της οικογένειας δεν πρέπει να παρακωλύεται από την απουσία τυπικών δεσμών γάμου, ιδίως όταν υπάρχουν τοπικές πρακτικές εθιμικού ή άτυπου γάμου. Το δικαίωμα στην προστασία της οικογενειακής ζωής δεν ακυρώνεται επίσης από τη γεωγραφική απόστα-

197 Schalk και Korf κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 30141/04, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 2010, παρ. 93- 95.

198 Βλ. την επιβεβαίωση της νομολογίας του Δικαστηρίου στην υπόθεση Onur κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 27319/07, Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 43-45. Βλ. επίσης Konstatinon κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16351/03, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2007, παρ. 52.

199 Ciliz κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 29192/95, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2000, παρ. 59. Βλ. επίσης Boughanemi κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 35.

200 Το στοιχείο της εξάρτησης πρέπει να είναι ισχυρό: A.W. Khan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 47486/06, Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, παρ. 32· Osman κατά Δανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 55.

201 Schalk και Korf κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 195), παρ. 94· P.B. και J.S. κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18984/02, Απόφαση της 22ας Ιουλίου 2010, παρ. 30.

202 Elsholz κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25735/94, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, παρ. 43· Hoffmann κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 34045/96, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2001, παρ. 34. Βλ. επίσης Marckx κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 6833/74, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 1979, σ. 14, παρ. 31· Keegan κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16969/90, Απόφαση της 26ης Μαΐου 1994, σ. 17, παρ. 44· Kroon και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18535/91, Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1994, σ. 55-56, παρ. 30.

203 Χ, Υ και Ζ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Υπόθεση αρ. 75/1995/581/667, Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, παρ. 36.

ση, την απιστία ή την απουσία συζυγικών σχέσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως, προκειμένου να υπάρξει προστασία πρέπει να υπάρχει ένας οικογενειακός δεσμός για να προστατευτεί».²⁰⁴

Πλαίσιο 7. Οικογενειακή επανένωση στο ευρωπαϊκό δίκαιο

Η Οδηγία 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003 σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης αναγνωρίζει το δικαίωμα αυτό στον/στην σύζυγο υπηκόου τρίτης χώρας που διαμένει νόμιμα στην επικράτεια ενός κράτους μέλους, καθώς και στα ανήλικα, μη έγγαμα τέκνα, συμπεριλαμβανομένων των θετών, του συντηρούντος και του/της συζύγου· επίσης στα τέκνα μόνο του συντηρούντος ή μόνο του/της συζύγου, συμπεριλαμβανομένων των θετών.²⁰⁵

Η Οδηγία επιπλέον επιτρέπει, αλλά δεν υποχρεώνει, τα κράτη μέλη να επεκτείνουν στην εθνική τους νομοθεσία το δικαίωμα αυτό στους εξ αίματος και πρώτου βαθμού ανιόντες του συντηρούντος ή του/της συζύγου, εφόσον έχουν την ευθύνη συντήρησής τους και τα άτομα αυτά στερούνται την απαραίτητη οικογενειακή υποστήριξη στη χώρα καταγωγής. Το ίδιο ισχύει και για τα ανήλικα άγαμα τέκνα, εφόσον αυτά δεν μπορούν αντικειμενικά να καλύψουν τις ανάγκες τους λόγω της κατάστασης της υγείας τους.²⁰⁶

Τα κράτη μέλη μπορούν, χωρίς να υποχρεώνονται, να επεκτείνουν την προστασία της Οδηγίας και στον εκτός γάμου σύντροφο, υπήκοο τρίτης χώρας, ο οποίος διατηρεί με τον συντηρούντα μετανάστη σταθερή σχέση μακράς διάρκειας δεόντως αποδεδειγμένη, ή στον υπήκοο τρίτης χώρας ο οποίος συνδέεται με τον συντηρούντα με καταχωρισμένη σχέση συμβίωσης, καθώς και στα τέκνα που προέκυψαν από τη σχέση αυτή, υπό τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω.²⁰⁷

Στις περιπτώσεις πολυγαμικών γάμων, η Οδηγία επιτρέπει την επανένωση μόνο με ένα σύζυγο, και η απόφαση για το αν θα γίνονται δεκτά τα τέκνα άλλου συζύγου επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους μέλους.²⁰⁸

Το ίδιο καθεστώς ισχύει και για την οικογενειακή επανένωση όταν ο συντηρών είναι πρόσφυγας, με τη διαφορά ότι στην περίπτωση των προσφύγων το κράτος δεν έχει τη διακριτική ευχέρεια να επιβάλει περιορισμούς για την είσοδο τέκνων άνω των 12 ετών. Επιπλέον το κράτος μπορεί να επιτρέψει την οικογενειακή επανένωση με περισσότερα μέλη της οικογένειας του πρόσφυγα από εκείνα που αναφέρονται στην Οδηγία, εφόσον για τη συντήρησή τους είναι υπεύθυνος ο πρόσφυγας.²⁰⁹

204 Ngambi και Nébol κατά Γαλλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 188), παρ. 6.4.

205 Άρθρο 4.1, Οδηγία 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003 σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 251, 3.10.2003, σ. 12-18 (Οδηγία ΕΕ για την Επανένωση).

206 Άρθρο 4.2, ό.π.

207 Άρθρο 4.3, ό.π.

208 Άρθρο 4.4, ό.π.

209 Άρθρο 10, ό.π.

Είναι αξιοσημείωτο ότι το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας είναι σημαντικά στενότερο από τον ορισμό της οικογένειας όπως έχει διαμορφωθεί στο διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρότι το προοίμιο αναφέρεται στο Άρθρο 8 ΕΣΔΑ και δηλώνει ότι τα κράτη μέλη πρέπει να εφαρμόζουν την Οδηγία «χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις λόγω [...] γενετήσιου προσανατολισμού».²¹⁰ Για να συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα κράτη μέλη της ΕΕ θα πρέπει να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν τις διατάξεις της Οδηγίας με βάση την ευρύτερη έννοια της οικογενειακής ζωής που έχει καθιερώσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως εξετάστηκε παραπάνω.

γ) Ειδικές παρατηρήσεις για την οικογενειακή επανένωση γονέων και τέκνων

Η ΣΔΠ ήταν η πρώτη διεθνής σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα που αναγνώρισε συγκεκριμένα δικαιώματα που συνδέονται με την οικογενειακή επανένωση και αφορούν τόσο τους αιτούντες άσυλο όσο και τους μετανάστες. Το Άρθρο 9.1 της ΣΔΠ προβλέπει ότι «[τ]α Συμβαλλόμενα Κράτη μεριμνούν ώστε το παιδί να μην αποχωρίζεται από τους γονείς του, παρά με τη θέλησή τους, εκτός εάν οι αρμόδιες αρχές αποφασίσουν, με την επιφύλαξη δικαστικής αναθεώρησης και σύμφωνα με τους εφαρμοζόμενους νόμους και διαδικασίες ότι ο χωρισμός αυτός είναι αναγκαίος για το συμφέρον του παιδιού». Έτσι σε κάθε απόφαση που αφορά την απέλαση των γονέων ενός παιδιού, πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπ' όψιν η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού.

Το Άρθρο 10.1 ορίζει ποιες είναι οι υποχρεώσεις του κράτους σε ό,τι αφορά την αίτηση εισόδου σε μια χώρα με σκοπό την οικογενειακή επανένωση:

- κάθε αίτηση από ένα παιδί ή από τους γονείς του για την είσοδο σε ένα συμβαλλόμενο κράτος ή την έξοδο από αυτό με σκοπό την οικογενειακή επανένωση αντιμετωπίζεται από τα συμβαλλόμενα κράτη με θετικό πνεύμα, ανθρωπισμό και ταχύτητα·
- Τα συμβαλλόμενα κράτη φροντίζουν επιπλέον ώστε η υποβολή μιας τέτοιας αίτησης να μην επισύρει δυσμενείς συνέπειες για τον αιτούντα ή για τα μέλη της οικογένειάς του.²¹¹

Εξετάζοντας αν από το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ απορρέει θετική υποχρέωση του κράτους για την οικογενειακή επανένωση ενηλίκων με τα τέκνα τους, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψιν του την ηλικία των ενδιαφερομένων παιδιών, την κατάστασή τους στη χώρα καταγωγής και

²¹⁰ Προοίμιο, παρ. 2 και 5, ό.π.

²¹¹ Η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει επανειλημμένα υπενθυμίσει στα κράτη την υποχρέωση αυτή, με τις Συμπερασματικές Παρατηρήσεις της, ιδίως όσον αφορά τη διάρκεια της διαδικασίας οικογενειακής επανένωσης. Βλ., μεταξύ άλλων, ΕΔΠ, Concluding Observations on Belgium, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού στη Γενική Συνέλευση, 51η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/51/41 (1996), σ. 86, παρ. 595· ΕΔΠ, Concluding Observations on Estonia, ό.π. (σημ. 184), παρ. 56-57· ΕΔΠ, Concluding Observations on Finland, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην 25η Σύνοδό της, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/100, 14 Νοεμβρίου 2000, σ. 8, παρ. 61-62· ΕΔΠ, Concluding Observations on France, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/15/Add.240, 30 Ιουνίου 2004, παρ. 31-32· ΕΔΠ, Concluding Observations on Sweden, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/15/Add.248, 20 Μαρτίου 2005, παρ. 41-42· ΕΔΠ, Concluding Observations on Ireland, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/IRL/CO/2, 29 Σεπτεμβρίου 2006, παρ. 30-31· ΕΔΠ, Concluding Observations on Sweden, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/SWE/CO/4, 12 Ιουνίου 2009, παρ. 64-65.

τον βαθμό εξάρτησής τους από τους γονείς τους.²¹² Σε μία υπόθεση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι υπήρχε «ανυπέβλητο εμπόδιο» στην αποκατάσταση της οικογενειακής ζωής εκτός της χώρας διαμονής, καθώς η μητέρα που αιτήθηκε την οικογενειακή επανένωση με το τέκνο της που παρέμεινε στην χώρα προέλευσης, είχε και δεύτερο τέκνο στη χώρα προορισμού, το οποίο είχε μεγαλώσει εκεί. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η επανένωση στη χώρα προορισμού ήταν η πιο πρόσφορη λύση για την ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής, με δεδομένα τα προβλήματα που θα προξενούσε στο δεύτερο παιδί η μετεγκατάσταση ολόκληρης της οικογένειας στη χώρα προέλευσης.²¹³

δ) Ασυνόδετοι ανήλικοι και οικογενειακή επανένωση

Η ΣΔΠ υποχρεώνει τα κράτη να «συνεργάζονται, όπως αυτά το κρίνουν αναγκαίο, σε όλες τις προσπάθειες που γίνονται από τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών και τους άλλους αρμόδιους διακυβερνητικούς ή μη κυβερνητικούς οργανισμούς που συνεργάζονται με τον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών, προκειμένου να προστατεύσουν και να βοηθήσουν τα παιδιά που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση, και προκειμένου να αναζητήσουν τους γονείς ή άλλα μέλη της οικογένειας κάθε παιδιού πρόσφυγα και για να συλλέξουν πληροφορίες αναγκαίες για την επανένωση του παιδιού με την οικογένειά του. Σε περίπτωση που ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα ούτε κανένα άλλο μέλος της οικογένειας είναι δυνατόν να ανευρεθεί, το παιδί έχει δικαίωμα να τύχει της ίδιας προστασίας που παρέχεται σε οποιοδήποτε άλλο παιδί στερημένο οριστικά ή προσωρινά του οικογενειακού του περιβάλλοντος για οποιοδήποτε λόγο, σύμφωνα με τις αρχές της παρούσας Σύμβασης».²¹⁴ Όπως έχει διευκρινίσει η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, «η αναζήτηση της οικογένειας αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο κάθε έρευνας για την ανεύρεση διαρκούς λύσης και πρέπει να εφαρμόζεται κατά προτεραιότητα εκτός εάν η σχετική διαδικασία ή ο τρόπος διεκπεραίωσής της αντιβαίνουν στο βέλτιστο συμφέρον του παιδιού ή ενέχουν κινδύνους για τα θεμελιώδη δικαιώματα των αναζητούμενων προσώπων. Σε κάθε περίπτωση, στις δραστηριότητες αναζήτησης δεν πρέπει να αναφέρεται το καθεστώς του παιδιού, δηλαδή εάν είναι αιτών άσυλο ή πρόσφυγας».²¹⁵ Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει επίσης τονίσει ότι «πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την αναζήτηση των γονέων ή άλλων στενών συγγενών των ασυνόδετων παιδιών».²¹⁶ Ο *Αφρικανικός Χάρτης για τα Δικαιώματα και την Ευημερία των Παιδιών* ορίζει επίσης ότι τα κράτη οφείλουν να συνεργάζονται με τους διεθνείς οργανισμούς και να συμβάλλουν στις προσπάθειές τους για την προστασία και την αρωγή των παιδιών, καθώς επίσης και για την αναζήτηση των γονέων ή άλλων στενών συγγενών των παιδιών.²¹⁷

212 Βλ. Tuquabo-Tekle και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 44- 50· Sen κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 37.

213 Βλ. Sen κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 187), παρ. 40-41.

214 Άρθρο 22.2 ΣΔΠ.

215 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 80.

216 Πόρισμα αρ. 24, ΥΑ, ό.π. (σημ. 180), παρ. 7· Πόρισμα αρ. 84 (XLVIII): Παιδιά και έφηβοι πρόσφυγες, ΕκτΕπ, ΥΑ, 48η Σύνοδος, 1997, παρ. (β)(i). Βλ. επίσης Κατευθυντήριες Αρχές για την πολιτική και τη διαδικασία στα πλαίσια εξέτασης αιτημάτων ασύλου ασυνόδετων παιδιών, ΥΑ, Φεβρουάριος 1997.

217 Άρθρο 23.2 ΑΧΔΑΔ.

Σε ό,τι αφορά την αναζήτηση, η χρήση μεθόδων αναζήτησης DNA δεν πρέπει να δημιουργεί επιπρόσθετα εμπόδια στην οικογενειακή επανένωση, προϋποθέτει προηγούμενη ενήμερη συναίνεση του αιτούντος, και πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο όταν είναι απολύτως απαραίτητη.²¹⁸

Για τις περιπτώσεις που η οικογένεια εντοπίζεται μετά από αναζήτηση, αλλά και για κάθε άλλη περίπτωση οικογενειακής επανένωσης, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει επισημάνει ότι «η οικογενειακή συνένωση στη χώρα καταγωγής δεν εξυπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού και συνεπώς δεν θα πρέπει να επιδιωχθεί όταν υπάρχει «εύλογος κίνδυνος» ο επαναπατρισμός του να οδηγήσει σε παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Αυτός ο κίνδυνος τεκμηριώνεται ακράδαντα όταν αναγνωρίζεται στο παιδί το καθεστώς του πρόσφυγα ή όταν οι αρμόδιες αρχές αποφασίζουν ότι υποχρεούνται να εφαρμόσουν την αρχή της μη επαναπροώθησης [...]. Οι ήσσονος σημασίας κίνδυνοι που μπορεί να αντιμετωπίσει το παιδί επιστρέφοντας στη χώρα καταγωγής και άλλες ανησυχίες, για παράδειγμα οι αδιάκριτες συνέπειες της γενικευμένης βίας που πλήττουν το παιδί, πρέπει να εξισορροπούνται με άλλα δικαιώματα του παιδιού, συμπεριλαμβανομένων των συνεπειών του περαιτέρω χωρισμού της οικογένειας».²¹⁹

ι) Διακριτική μεταχείριση και πρόσβαση στην επικράτεια

Πρέπει να επιδεικνύεται ειδική μέριμνα για την κατάσταση των ασυνόδευτων ανηλίκων, είτε ζητούν άσυλο είτε όχι, καθώς είναι ευάλωτοι στην εκμετάλλευση και την κακομεταχείριση και δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν τα συστήματα και τους θεσμούς που έχουν σχεδιαστεί για την υποδοχή ενήλικων μεταναστών. Κατά τη ΣΔΠ, τα παιδιά πρέπει να απολαμβάνουν ειδική προστασία ενάντια στη διακριτική μεταχείριση. Η ΣΔΠ ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να εγγυώνται τα δικαιώματα κάθε παιδιού χωρίς **καμία** διάκριση,²²⁰ συμπεριλαμβανομένων των διακρίσεων λόγω εθνικότητας, μεταναστευτικού καθεστώτος ή ανιθαγένειας.²²¹ Επιπλέον, «[τα] Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του».²²² Επομένως ένα παιδί δεν πρέπει να υφίσταται διακριτική μεταχείριση, για παράδειγμα, λόγω της παράτυπης εισόδου των γονιών του στην εθνική επικράτεια.

218 Βλ. Concluding Observations on Denmark, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/70/DNK, 15 Νοεμβρίου 2000, παρ. 15· Concluding Observations on France, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 188), παρ. 21.

219 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 82-83. Το Γενικό Σχόλιο δίνει λεπτομερέστερες πληροφορίες για τα ζητήματα που πρέπει να εξετάζονται και τις διαδικαστικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται κατά την εξέταση των αιτημάτων ασυνόδευτων παιδιών.

220 Άρθρο 2.1 ΣΔΠ.

221 Βλ. ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 12, 16 και 18. Βλ. επίσης Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (OHCHR), Study on challenges and best practices in the implementation of the international framework for the protection of the rights of the child in the context of migration, Έγγρ. ΟΗΕ A/HRC/15/29, 5 Ιουλίου 2010 (Μελέτη OHCHR), παρ. 21-22.

222 Άρθρο 2.2 ΣΔΠ. Βλ. επίσης Μελέτη OHCHR, ό.π. (σημ. 219), παρ. 21-22.

Σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπ' όψιν **το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού**.²²³ Σύμφωνα με την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, αυτή η καθολική εξέταση σχετικά με το τι είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού απαιτεί σαφή και ολοκληρωμένη αξιολόγηση της ταυτότητας του παιδιού, συμπεριλαμβανομένης της εθνικότητας του, της ανατροφής του, του εθνοτικού, πολιτισμικού και γλωσσικού του υπόβαθρου, της ιδιαίτερα ευάλωτης κατάστασής του και των αναγκών προστασίας, και επομένως «η είσοδος του παιδιού στην επικράτεια του κράτους αποτελεί προϋπόθεση για την αρχική διαδικασία της αξιολόγησης».²²⁴ Η Επιτροπή αναγνωρίζει την υποχρέωση του κράτους να διορίσει κηδεμόνα και, αν χρειάζεται να παράσχει νομικό συμπαροστάτη.²²⁵ Κατά συνέπεια, στα ασυνόδευτα ή χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά²²⁶ πρέπει πάντοτε να επιτρέπεται η είσοδος, δυνάμει της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος.

Περαιτέρω καθοδήγηση σχετικά με τις παραπάνω αρχές παρέχεται στο *Γενικό Σχόλιο αρ. 6* της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, με τίτλο: *Μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους* (2005).²²⁷

ε) Προβλήματα που σχετίζονται με την οικογενειακή επανένωση: εξάρτηση

Σε πολλές χώρες, άδεια διαμονής χορηγείται σε ένα πρόσωπο που εισέρχεται στη χώρα με σκοπό την οικογενειακή επανένωση υπό την προϋπόθεση (α) να έχει χορηγηθεί έγκυρη άδεια παραμονής, είτε για εργασία είτε για λόγους διεθνούς προστασίας, σε έναν άλλο μετανάστη (συνήθως σε εκείνον που ήρθε πρώτος στη χώρα προορισμού)· ή (β) να υπάρχει οικογενειακή σχέση του αιτούντος με πρόσωπο που έχει την ιθαγένεια της χώρας. Και στις δύο περιπτώσεις η άδεια διαμονής του μετανάστη εξαρτάται από τη σταθερότητα της σχέσης του με το δεύτερο αυτό πρόσωπο. Σε ορισμένες χώρες, όσοι μεταναστεύουν με σκοπό την οικογενειακή επανένωση δεν έχουν δικαίωμα να εργαστούν, και το γεγονός ότι η διαμονή τους στο κράτος προορισμού συνδέεται τόσο στενά με το πρόσωπο που απέκτησε την πρότερη άδεια διαμονής ή το ημεδαπό μέλος της οικογένειάς του μπορεί να οδηγήσει σε μια κατάσταση εξάρτησης, καθιστώντας αδύνατη την άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ή το αίτημα προστασίας τους. Σε περίπτωση διαζυγίου ή χωρισμού από τον κύριο κάτοχο άδειας διαμονής, μπορεί να κινδυνέψουν να απελαθούν ή να καταστούν πιο ευάλωτοι στην εκμετάλλευση, αφού δεν θα διαθέτουν έγκυρη άδεια διαμονής. Σε τέτοιες καταστάσεις μπορεί να προκύψει ένα ευρύ φάσμα παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων, και ιδίως των μεταναστών που εισέρχονται στη χώρα με σκοπό τον γάμο ή την οικογενειακή επανένωση.²²⁸

223 Άρθρο 3.1 ΣΔΠ.

224 Βλ. ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 20 (η έμφαση δική μας).

225 Βλ. ό.π., παρ. 21.

226 «Ασυνόδευτα παιδιά» (ή ασυνόδευτοι ανήλικοι) είναι τα παιδιά που έχουν αποχωριστεί από τους δύο γονείς τους και τους άλλους συγγενείς τα οποία δεν συνοδεύονται από τον ενήλικα που είναι κατά τον νόμο ή το έθιμο υπεύθυνος για την επιμέλειά τους. «Χωρισμένο από την οικογένειά του» είναι το παιδί που έχει αποχωριστεί από τους δύο γονείς του ή από τον ενήλικα που είναι κατά τον νόμο ή το έθιμο υπεύθυνος για την επιμέλειά τους, αλλά όχι κατ' ανάγκη από άλλους συγγενείς τους. Οι σχετικοί ορισμοί δίνονται στη ΣΔΠ, ό.π., παρ. 7 και 8.

227 Βλ. ό.π.

228 Βλ. ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 22.

Παραδείγματος χάριν, αδυνατούν ή είναι απρόθυμες να ζητήσουν προστασία από την οικιακή βία ή δεν εγκαταλείπουν μια σχέση στην οποία υφίστανται κακομεταχείριση, διότι το νόμιμο δικαίωμά τους να διαμένουν στη χώρα εξαρτάται από τη σχέση αυτή. Τα περιορισμένα δικαιώματα που συνδέονται συχνά με τις άδειες οικογενειακής επανένωσης μπορούν να περιορίσουν σημαντικά τη δυνατότητα των ενδιαφερόμενων να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες εκπαίδευσης ή/και απασχόλησης, με αποτέλεσμα, ιδίως στις περιπτώσεις γυναικών που μεταναστεύουν με σκοπό την οικογενειακή επανένωση, να διαιωνίζονται οι στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι και να δημιουργούνται προβλήματα ενσωμάτωσης. Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες που κατέχουν την κύρια άδεια διαμονής μπορεί να κινδυνεύουν να υποστούν βία αν επιχειρήσουν να τερματίσουν μια σχέση από την οποία εξαρτάται εξολοκλήρου το δικαίωμα διαμονής του συντρόφου τους.²²⁹

Όπως θα αναπτυχθεί εκτενέστερα στο Κεφάλαιο 6, αντίστοιχους κινδύνους μπορεί να διατρέχουν οι μετανάστες η άδεια διαμονής των οποίων συνδέεται με έναν συγκεκριμένο εργοδότη, και οι οποίοι είναι έτσι πιο εκτεθειμένοι στη βία και την κακομεταχείριση στον χώρο εργασίας, και αδυνατούν ή δεν είναι πρόθυμοι να αναζητήσουν νομική προστασία. Σύμφωνα με την ΕΔΚΓ, κατ' εφαρμογήν του Άρθρου 2(στ) ΣΕΔΚΓ, «όταν η άδεια διαμονής των μεταναστριών εργαζομένων εξαρτάται από την εγγύηση του εργοδότη ή του συζύγου, τα κράτη μέλη πρέπει να υιοθετήσουν πρόνοιες που θα ρυθμίζουν το αυτοτελές καθεστώς διαμονής. Πρέπει να εισαχθούν ρυθμίσεις που θα επιτρέπουν τη νόμιμη διαμονή μιας γυναίκας που εγκαταλείπει τον εργοδότη ή τον σύζυγό της που την κακομεταχειρίζονται, ή που απολύεται επειδή κατήγγειλε την κακομεταχείριση».²³⁰

Όσον αφορά τα μέλη της οικογένειας ενός μετανάστη εργαζόμενου, το Άρθρο 50 ΔΣΔΜΕ ορίζει ότι, «[σ]την περίπτωση του θανάτου του μετανάστη εργαζόμενου ή της λύσης του γάμου του, το Κράτος απασχόλησης εξετάζει ευνοϊκά την χορήγηση στα μέλη της οικογένειας του μετανάστη εργαζόμενου που διαμένουν σε αυτό το Κράτος άδειας παραμονής βάσει της οικογενειακής συνένωσης: το Κράτος απασχόλησης λαμβάνει υπ' όψιν την περίοδο που έχουν ήδη διαμείνει στο έδαφος του».

Αναγνωρίζοντας ότι σε τέτοιες συνθήκες προκύπτει σοβαρός κίνδυνος παραβίασης και προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει συστήσει στα κράτη μέλη τα εξής: «Μετά από περίοδο τεσσάρων ετών νόμιμης παραμονής πρέπει να χορηγείται στα ενήλικα μέλη της οικογένειας αυτοτελής άδεια παραμονής ανεξάρτητη από αυτή του αρχηγού της οικογένειας» και ότι «σε περίπτωση διαζυγίου, χωρισμού ή θανάτου του αρχηγού της οικογένειας, το μέλος της οικογένειας που διαμένει νόμιμα για τουλάχιστον ένα χρόνο στο έδαφος κράτους μέλους μπορεί να ζητήσει αυτοτελή άδεια παραμονής. Τα κράτη θα εξετάζουν και θα ικανοποιούν αυτά τα αιτήματα. Κατά τη λήψη των σχετικών αποφάσεων πρέπει να συνεκτιμάται ιδιαίτερα το συμφέρον του παιδιού».²³¹

Η εξάρτηση από τον κύριο κάτοχο της άδειας διαμονής μπορεί επίσης να έχει ως συνέπεια τον αποκλεισμό του μετανάστη από το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής προκειμένου

229 Βλ. παραδείγματος χάριν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης *Yildirim* κατά Αυστρίας, ΕΕΔΚΓ, Αναφορά αρ. 6/2005, Απόψεις της 6ης Αυγούστου 2007.

230 Βλ. ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(f).

231 Σύσταση Rec(2002)4, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 179), Άρθρο III.

να αποτρέψει μια παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του από τον εργοδότη, τον συγγενή ή τον σύζυγο, ή να ζητήσει επανόρθωση γι' αυτήν. Δημιουργείται επομένως πρόβλημα, καθώς τα κράτη δεν συμμορφώνονται με την υποχρέωσή τους να παρέχουν δικαίωμα πραγματικής προσφυγής για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 2, Ενότητα 3). Ιδίως για τις μετανάστριες θύματα βίας, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει συστήσει στα κράτη «να διασφαλίσουν ότι όλες οι υπηρεσίες και τα ένδικα βοηθήματα που προβλέπονται για τα θύματα οικιακής βίας παρέχονται και στις μετανάστριες κατόπιν αιτήματός τους»²³² και «να διερευνήσουν αν χρειάζεται να δίνεται στις μετανάστριες που υπήρξαν ή είναι θύματα οικιακής βίας αυτοτελές δικαίωμα διαμονής, προκειμένου να μπορούν να εγκαταλείψουν τους βίαιους συζύγους τους χωρίς να υποχρεωθούν να φύγουν από τη χώρα διαμονής».²³³

Πλαίσιο 8. Ο υποχρεωτικός ορισμός του τόπου διαμονής των προσφύγων δεν πρέπει να εμποδίζει την οικογενειακή ζωή

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε πρόσφατα ότι ένα πρόγραμμα ασύλου που προβλέπει υποχρεωτική διαμονή σε μία συγκεκριμένη περιοχή της χώρας, καθιστώντας έτσι εξαιρετικά δύσχερη την διατήρηση των οικογενειακών δεσμών ανάμεσα σε δύο πρόσφυγες, παραβιάζει το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή κατά το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ, αφού κανένας νόμιμος λόγος ίσης κατανομής των προσφύγων εντός της επικράτειας για οικονομικούς λόγους δεν υπερیشχύει του δικαιώματος των προσφύγων στην οικογενειακή ζωή. Η υπόθεση αφορούσε την πρακτική της Ελβετίας να ορίζει στους πρόσφυγες ένα συγκεκριμένο καντόνι εντός του οποίου ήταν υποχρεωμένοι να διαμένουν.²³⁴

4. Θύματα εμπορίας ανθρώπων

Κάθε χρόνο πολλοί άνθρωποι πέφτουν θύματα εμπορίας ανθρώπων από οργανώσεις που χρησιμοποιούν βία ή άλλες μορφές εξαναγκασμού, εξαπάτησης ή κακομεταχείρισης ώστε να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τα θύματα. Οργανώνουν κατόπιν τη μεταφορά τους στο εξωτερικό με σκοπό να τους εκμεταλλευτούν με διάφορους τρόπους, όπως η αναγκαστική εργασία. Οι μετανάστες μπορεί να πέσουν θύματα των εμπόρων είτε στην χώρα προέλευσης, όπου συχνά τους προσελκύουν με την υπόσχεση ότι θα τους παράσχουν μεταφορικό μέσο και εργασία, είτε κατά τη διάρκεια του ταξιδιού προς το κράτος προορισμού. Ορισμένες συμβάσεις προβλέπουν ότι τα θύματα εμπορίας ανθρώπων έχουν δικαίωμα σε κάποια προστατευτικά μέτρα ενόψει της κατάστασής τους. Παρότι πολλές από τις πρόσθετες εγγυήσεις που τους παρέχονται από τις διεθνείς συμβάσεις σχετίζονται με τον ρόλο τους ως μαρτύρων στις σχετικές δίωξεις, ορισμένες από τις εγγυήσεις αυτές αφορούν την προστασία των δικών τους ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²³⁵

232 Σύσταση Rec(2002)5, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 79), Άρθρο 24.

233 Ό.π., Άρθρο 59.

234 Mengesha Kimfe κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 24404/05, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2010.

235 Βλ., μεταξύ άλλων, Kristina Touzenis, *Trafficking in Human Beings, Human rights and transnational criminal law*,

Η εμπορία ανθρώπων είναι έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο²³⁶ και τόσο το *Πρωτόκολλο για την Πρόληψη, Καταστολή και Τιμωρία της Διακίνησης Προσώπων, Ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος* (Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων) όσο και η *Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων* (Σύμβαση του ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων) υποχρεώνουν τα συμβαλλόμενα κράτη να συμπεριλάβουν στο εθνικό τους δίκαιο διατάξεις που θα ορίζουν ως ποινικά αδικήματα τις σχετικές πράξεις. Ανάλογα με την περίπτωση, η εμπορία ανθρώπων μπορεί να περιλαμβάνει πολλά διεθνή εγκλήματα, μεταξύ αυτών εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και, όταν πρόκειται για ένοπλη σύγκρουση, εγκλήματα πολέμου.²³⁷ Η εμπορία ανθρώπων μπορεί να περιλαμβάνει πολλαπλές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των θυμάτων της, μεταξύ αυτών την παραβίαση της απαγόρευσης της δουλείας, της υποτέλειας και της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, καθώς και του δικαιώματος στην ελευθερία. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι κάθε μορφή εμπορίας ανθρώπων παραβιάζει την απαγόρευση της δουλείας, της υποτέλειας και της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας.²³⁸

Σύμφωνα με το *Πρωτόκολλο του ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων* και τη *Σύμβαση του ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων*, τα κράτη πρέπει να λάβουν μέτρα προκειμένου να αποτρέψουν και να καταπολεμήσουν την εμπορία ανθρώπων, εισάγοντας τις ανάλογες ρυθμίσεις στο αστικό και το ποινικό δίκαιο.²³⁹ Επιπλέον, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι τα κράτη έχουν επίσης υποχρέωση να ερευνούν τις καταγγελίες για παραβιάσεις της απαγόρευσης της δουλείας, της υποτέλειας και της αναγκαστικής εργασίας που οφείλονται σε εμπορία ανθρώπων· έχουν επίσης την υποχρέωση να θεσπίσουν και να επιβάλουν νομοθετικές ρυθμίσεις τόσο του ποινικού όσο και του αστικού δικαίου, προκειμένου να καταπολεμήσουν την εμπορία ανθρώπων και να προστατέψουν τα δικαιώματα των θυμάτων.²⁴⁰ Τα μέτρα αυτά θα πρέπει να περιλαμβάνουν τη ρύθμιση των επιχειρήσεων που χρησιμοποιούνται συχνά ως κάλυψη της εμπορίας ανθρώπων, καθώς και την αντιμετώπιση, στο πλαίσιο των μεταναστευτικών νόμων, προβλημάτων που σχετίζονται με την προώθηση, τη διευκόλυνση ή την ανοχή της εμπορίας ανθρώπων.²⁴¹

α) Ποιος είναι θύμα εμπορίας ανθρώπων;

Θύμα εμπορίας ανθρώπων είναι όποιος στρατολογείται, μεταφέρεται, μετακινείται, του παρέχεται κατάλυμα ή τον υποδέχονται με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκα-

developments in law and practices, UNESCO, Migration Studies 3, 2010, Γαλλία· Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence, International Council on Human Rights Policy, Γενεύη, 2010.

236 Βλ. σημ. 113.

237 Βλ. τα Άρθρα 7.1(γ), 7.1(ζ), 7.2(γ), και 8.2(xxii), του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που συμπεριλαμβάνουν την «υποδούλωση», τη «γενετήσια δουλεία» και τον «εξαναγκασμό σε πορνεία» στα εγκλήματα πολέμου και στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

238 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25965/04, Απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2010, παρ. 282.

239 Άρθρα 5 και 9-11 του Πρωτοκόλλου ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων· κεφάλαια II και IV της Σύμβασης ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων. Βλ. επίσης, Άρθρο 6 ΣΕΔΚΓ· Άρθρα 34 και 35 ΣΔΠ· Γενική Σύσταση αρ. 19: Violence Against Women, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. II), 1989, παρ. 13-16 και 24(γ).

240 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 284.

241 Ό.π., παρ. 284.

σμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει την επιμέλεια άλλου προσώπου, με σκοπό την εκμετάλλευση.²⁴² Η στρατολόγηση, η μεταφορά, η μετακίνηση, η παροχή καταλύματος ή η υποδοχή ενός παιδιού με σκοπό την εκμετάλλευση θεωρείται «εμπορία ανθρώπου», ακόμα και αν δεν περιλαμβάνει κανένα από τα μέσα που αναφέρθηκαν παραπάνω.²⁴³ Σύμφωνα με το *Πρωτόκολλο του ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων και Σύμβαση του ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων*, η εκμετάλλευση περιλαμβάνει ενδεικτικά τη σεξουαλική εκμετάλλευση, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με τη δουλεία, την υποτέλεια και την αφαίρεση οργάνων.²⁴⁴

β) Υποχρέωσεις των κρατών

Η γενική υποχρέωση των κρατών να καταπολεμήσουν την εμπορία ανθρώπων θεμελιώνεται σε πολλές συμβάσεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²⁴⁵ Εκτός όμως από τη γενική αυτή υποχρέωση τα κράτη έχουν περαιτέρω υποχρέωσεις απέναντι στα θύματα ή στα πιθανά θύματα εμπορίας ανθρώπων, οι οποίες μπορεί να απορρέουν από ειδικότερες συμβατικές υποχρεώσεις ή υποχρεώσεις που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Τα κράτη πρέπει να προστατεύουν κάθε πρόσωπο που κινδυνεύει να πέσει θύμα εμπορίας, ή να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι η υποχρέωση αυτή ανακύπτει αν οι αρμόδιες κρατικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν περιστατικά που δημιουργούν τη βάσιμη υποψία ότι ένα συγκεκριμένο άτομο υπήρξε θύμα ή διατρέχει πραγματικό και άμεσο κίνδυνο να πέσει θύμα εμπορίας ή εκμετάλλευσης, ή να υποβληθεί σε δουλεία, υποτέλεια και αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία.²⁴⁶ Οι υποχρεώσεις προστασίας και έρευνας

242 Η εμπορία ανθρώπων είναι «η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων, με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει την επιμέλεια άλλου προσώπου, με σκοπό την εκμετάλλευση», Άρθρο 3, Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων· Άρθρο 4, Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Δράση κατά της Διακίνησης και Εμπορίας Ανθρώπων: «Στον όρο εκμετάλλευση περιλαμβάνεται τουλάχιστον η εκμετάλλευση της πορνείας άλλων, ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, η αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, η δουλεία και οι παρεμφερείς πρακτικές καθώς και η αφαίρεση οργάνων»· «Η συναίνεση ενός θύματος της "διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων" στην εκ προθέσεως εκμετάλλευση [...] δεν θα λαμβάνεται υπ' όψιν», στις περιπτώσεις όπου έχει χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε από τα παραπάνω μέσα. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σημειώνει ότι η εμπορία ανθρώπων συνιστά παραβίαση των Άρθρων 3 (ισότητα των φύλων), 8 (αναγκαστικής εργασίας) και 24 (δικαιώματα του παιδιού) ΔΣΑΠΔ: Concluding Observations on Greece, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/83/GRC, 25 Απριλίου 2005, παρ. 10. Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων υπενθυμίζει ότι «η εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική και εργασιακή εκμετάλλευση» εμπίπτει στις πρακτικές που απαγορεύονται από το Άρθρο 16 (σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία) της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΣΚΒ): Concluding Observations on Spain, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/ESP/CO/5, 9 Δεκεμβρίου 2009, παρ. 28. Βλ. επίσης, Πόρισμα αρ. 90 (LII): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 52η Σύνοδος, 2001, παρ. (σ).

243 Άρθρο 3(γ), Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων· Άρθρο 4(γ), Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων.

244 Άρθρο 3(α), Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων· ΚΑΙ Άρθρο 4(α), Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων.

245 Άρθρο 6 ΣΕΔΑΓ· Άρθρο 35 ΣΔΠ· Άρθρο 6.1 ΑΣΔΑ· Άρθρο 2, Σύμβαση του Μπελέμ ντο Παρά· Άρθρο 29 ΑΧΔΕΠ· Άρθρο 4.2(γ), Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική.

246 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 284. Βλ. επίσης Concluding Observations on Republic of Korea, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/KOR/CO/3, 20 Νοεμβρίου 2009, παρ. 23· Concluding Observations on Azerbaijan, ΕΕΔΚΓ, Αναφορά της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών στη Γενική Συνέλευση, 53η Σύνοδος,

αφορούν όλα τα κράτη μέσω των οποίων διεξάγεται η εμπορία, από την χώρα προέλευσης μέχρι το κράτος προορισμού. Όταν ένα κράτος αδυνατεί ή δεν είναι πρόθυμο να προστατέψει όσους κινδυνεύουν από την εμπορία ανθρώπων, εφαρμόζεται η αρχή της μη επαναπροώθησης της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες (βλ. παραπάνω, Πλαίσιο 4).

Σε ορισμένες περιπτώσεις, το διεθνές δίκαιο επιβάλλει στα κράτη να επιτρέπουν στα θύματα εμπορίας ανθρώπων να διαμένουν στην επικράτειά τους. Σύμφωνα με το Πρωτόκολλο του ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων, προκειμένου να καταπολεμηθεί η εμπορία ανθρώπων, κάθε κράτος «εξετάζει τη δυνατότητα να υιοθετήσει νομοθετικά και άλλα πρόσφορα μέτρα, που επιτρέπουν στα θύματα της διακίνησης προσώπων να παραμείνουν στην επικράτειά του, προσωρινά ή μόνιμα, κατά περίπτωση».²⁴⁷ Η Σύμβαση του ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων ορίζει ότι, όταν οι αρμόδιες αρχές έχουν σοβαρούς λόγους να πιστεύουν ότι ένα άτομο έχει πέσει θύμα εμπορίας ανθρώπων, τότε το εν λόγω άτομο δεν πρέπει απομακρύνεται από την επικράτεια του κράτους μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία αναγνώρισής του ως θύματος, και μέχρι την ολοκλήρωση της διαδικασίας πρέπει να του παρέχεται προστασία και υποστήριξη.²⁴⁸ Εξάλλου, όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να θεωρείται ότι το εν λόγω πρόσωπο είναι θύμα, έχει δικαίωμα σε μια επιπρόσθετη περίοδο 30 ημερών «αποκατάστασης και στοχασμού», προκειμένου να ξεφύγει από την επιρροή των δραστών της εμπορίας. Κατά την περίοδο αυτή, η απέλαση απαγορεύεται.²⁴⁹

Τα κράτη οφείλουν να παρέχουν κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη στα θύματα. Το Πρωτόκολλο του ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων ορίζει ότι κάθε κράτος μέρος «εξετάζει τη δυνατότητα εφαρμογής μέτρων που διασφαλίζουν τη σωματική, ψυχολογική και κοινωνική αποκατάσταση των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων», και ιδίως την παροχή κατάλληλης στέγασσης· συμβουλών και πληροφοριών, ειδικότερα σε σχέση με τα νομικά

²⁴⁷ Έγγρ. ΟΗΕ Α/53/38/Rev.1 (1998), παρ. 75· Concluding Observations on Bangladesh, ΕΕΔΚΓ, Αναφορά της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών στη Γενική Συνέλευση, 52η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/52/38/Rev.1 (1997), παρ. 457· Concluding Observations on the Netherlands, ΕΕΔΚΓ, Αναφορά της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών στη Γενική Συνέλευση, 56η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/56/38 (2001), παρ. 212· Concluding Observations on Lebanon, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/LBN/CO/3, 8 Απριλίου 2008, παρ. 28-29· Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/ESP/CO/5, 7 Ιουλίου 2004, παρ. 337· Concluding Observations on Singapore, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/SGP/CO/3, 10 Αυγούστου 2007, παρ. 21-22· Concluding Observations on Guatemala, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/GUA/CO/7, 10 Φεβρουαρίου 2009, παρ. 23-24· Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/ESP/CO/6, 7 Αυγούστου 2009, παρ. 21-22· Concluding Observations on Switzerland· ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/CHE/CO/3, 7 Αυγούστου 2009, παρ. 29-30· Concluding Observations on Greece, ΕΑΔ, δ.π. (σημ. 240), παρ. 10· Concluding Observations on Thailand, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/84/THA, 8 Ιουλίου 2005, παρ. 20· Concluding Observations on Spain, ΕΚΒ, δ.π. (σημ. 240), παρ. 28· Αρχή 1 του ΟΗCHR Recommended Principles on Human Rights and Human Trafficking, υιοθετήθηκε στις 20 Μαΐου 2002, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/2002/68/Add.1 (Αρχές του ΟΗCHR για την Εμπορία Ανθρώπων).

²⁴⁸ Άρθρο 7.1 του Πρωτοκόλλου ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων. Η θέση αυτή επαναλαμβάνεται από τη ΕΕΔΚΓ στα Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, 2004, δ.π. (σημ. 244), παρ. 337· Concluding Observations on Pakistan, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/PAK/CO/3, 11 Ιουνίου 2007, παρ. 30 (τα θύματα εμπορίας ανθρώπων πρέπει να προστατεύονται από τη δίωξη για παράνομη μετανάστευση)· Concluding Observations on Singapore, ΕΕΔΚΓ, δ.π. (σημ. 244), παρ. 21-22· Concluding Observations on Lebanon, ΕΕΔΚΓ, δ.π. (σημ. 244), παρ. 28-29· Concluding Observations on Denmark, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/DEN/CO/7, 7 Αυγούστου 2009, παρ. 32-33. Βλ. Αρχές 3 και 7, Αρχές του ΟΗCHR για την Εμπορία Ανθρώπων, δ.π. (σημ. 244): «3. Τα μέτρα καταπολέμησης της εμπορίας ανθρώπων δεν πρέπει να βλάπτουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ιδίως των θυμάτων εμπορίας και των μεταναστών, καθώς και των εσωτερικά εκποτισμένων, των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο». «7. Τα θύματα εμπορίας ανθρώπων δεν πρέπει να κρατούνται, να κατηγορούνται και να διώκονται για την παράνομη είσοδο ή διαμονή τους στις χώρες διέλευσης ή προορισμού, ή για τη συμμετοχή τους σε παράνομες πράξεις, στο βαθμό που η συμμετοχή αυτή απορρέει άμεσα από την κατάσταση του θύματος εμπορίας».

²⁴⁸ Άρθρο 10.2, Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων.

²⁴⁹ Άρθρο 13, δ.π.

τους δικαιώματα, σε γλώσσα που τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων κατανοούν· ιατρικής, ψυχολογικής και υλικής βοήθειας· και ευκαιριών απασχόλησης, εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.²⁵⁰ Η Σύμβαση του ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων προβλέπει την άμεση υποχρέωση κάθε κράτους να υιοθετήσει «νομοθετικά ή άλλα μέτρα, όπως μπορεί να απαιτείται, προκειμένου να βοηθά τα θύματα για τη σωματική, ψυχολογική και κοινωνική τους αποκατάσταση».²⁵¹ Επιπλέον τα κράτη πρέπει να παρέχουν την απαραίτητη ιατρική ή άλλη βοήθεια στα θύματα που διαμένουν νόμιμα στην επικράτειά τους, αν δεν διαθέτουν τους κατάλληλους πόρους και χρειάζονται τέτοιου είδους βοήθεια.²⁵² επίσης οφείλουν να υιοθετούν κανόνες βάσει των οποίων τα θύματα που διαμένουν νόμιμα στην επικράτεια θα έχουν δικαίωμα πρόσβασης στην αγορά εργασίας, την επαγγελματική κατάρτιση και την εκπαίδευση.²⁵³ Τέλος, τα κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι η υποστήριξη που παρέχεται στα θύματα δεν εξαρτάται από την προθυμία τους να ενεργήσουν ως μάρτυρες.²⁵⁴

5. Λαθραία διακίνηση προσώπων

Ολοένα και περισσότεροι μετανάστες που προσπαθούν να φτάσουν σε ένα κράτος προορισμού υποχρεώνονται να καταφύγουν σε οργανωμένα δίκτυα λαθραίας διακίνησης.

Σύμφωνα με το *Πρωτόκολλο κατά της λαθραίας διακίνησης μεταναστών από ξηράς, θαλάσσης και αέρος* (Πρωτόκολλο κατά της λαθραίας διακίνησης), λαθραία διακίνηση «σημαίνει την επίτευξη της παράνομης εισόδου ενός προσώπου σε ένα κράτος μέρος, του οποίου το πρόσωπο αυτό δεν είναι υπήκοος ή μόνιμος κάτοικος, με σκοπό την απόκτηση, αμέσως ή εμμέσως, οικονομικού ή άλλου οφέλους».²⁵⁵ Τα λαθραία διακινούμενα πρόσωπα δεν ταυτίζονται με τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων, καθώς συμμετέχουν εκούσια στη διαδικασία παράνομης εισόδου, ακόμη και αν κατά την πορεία της μπορεί να υπόκεινται σε εξαναγκασμό, κακομεταχείριση ή άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Σε αντίθεση με την εμπορία ανθρώπων, στη λαθραία διακίνηση πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον μία στιγμή

250 Άρθρο 6.3, Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων. Βλ. επίσης Άρθρο 39 ΣΔΠ· Γενικό Σχόλιο αρ. 4, Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/GC/2003/4, 1η Ιουλίου 2003, παρ. 37· Γενικό Σχόλιο αρ. 3: HIV/AIDS and the rights of the child, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/GC/2003/3, 17 Μαρτίου 2003, παρ. 36.

251 Άρθρο 12.1, Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων. Βλ. επίσης, Σύσταση R(1991)11 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για τη Σεξουαλική Εκμετάλλευση, την Πορνογραφία, την Πορνεία και την Εμπορία Παιδιών και Νεαρών Ενηλίκων, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 9 Σεπτεμβρίου 1991 κατά την 461η σύνοδο των Αναπληρωτών τους, Άρθρο Δ(3)· Σύσταση Rec(2001)16 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την Προστασία των Παιδιών ενάντια στη Σεξουαλική Εκμετάλλευση, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 31 Οκτωβρίου 2001 κατά την 771η σύνοδο των Αναπληρωτών τους, Άρθρο 34· Σύσταση R(2000)11 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων για σεξουαλική εκμετάλλευση, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 19 Μαΐου 2000, κατά την 710η σύνοδο των Αναπληρωτών τους, Παράρτημα, Άρθρα II(2), και V(34) και (35)· Σύσταση 1325(1997) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για την εμπορία γυναικών και τον εξαναγκασμό σε πορνεία, ΚΣΣΕ, Άρθρο 6(ν)· Σύσταση 1545 (2002) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για την εκστρατεία κατά της διακίνησης και εμπορίας γυναικών, ΚΣΣΕ, Άρθρο 10(ix)(ζ).

252 Άρθρο 12.3, Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων.

253 Άρθρο 12.4, ό.π.

254 Άρθρο 12.6, ό.π.

255 Πρόθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διασυνοριακού Οργανωμένου Εγκλήματος κατά της λαθραίας διακίνησης μεταναστών από ξηράς, θαλάσσης και αέρος, υιοθετήθηκε και άνοιξε προς υπογραφή, κύρωση και προσχώρηση στις 15 Νοεμβρίου 2000 με την απόφαση 55/25 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, Άρθρο 3(α) (Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση).

κατά την οποία ο μετανάστης λαμβάνει εκούσια και έχοντας γνώση της κατάστασης την απόφαση να συμμετάσχει.

Καθώς τα λαθραία διακινούμενα πρόσωπα βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση, είναι πολύ σημαντική η υποχρέωση των κρατών, σύμφωνα με το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να λαμβάνουν μέτρα για να προστατέψουν τα άτομα για τα οποία οι αρμόδιες αρχές γνωρίζουν ή θα όφειλαν να γνωρίζουν ότι κινδυνεύουν με παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Σε ό,τι αφορά τις συγκεκριμένες μορφές προστασίας, καθώς τα λαθραία διακινούμενα πρόσωπα δεν θεωρούνται θύματα εγκληματικών ενεργειών, όπως τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων, αλλά εκούσιοι συμμετοχοί, η περιορισμένη προστασία που τους παρέχεται απορρέει από το διεθνές ποινικό δίκαιο και αποσκοπεί στη διευκόλυνση της συνεργασίας τους με τις δικωκτικές αρχές προκειμένου να συλληφθεί, να διωχθεί και να εξαρθρωθεί το δίκτυο λαθραίας διακίνησης.

Βάσει του *Πρωτοκόλλου κατά της λαθραίας διακίνησης*, κάθε κράτος έχει την υποχρέωση να «λαμβάνει όλα τα πρόσφορα μέτρα [...] για να διατηρήσει και προστατεύσει τα δικαιώματα προσώπων τα οποία υπήρξαν αντικείμενο της συμπεριφοράς που αναφέρεται στο άρθρο 6 του Πρωτοκόλλου αυτού [λαθραίας διακίνησης], όπως επιβάλλει το εφαρμοστέο διεθνές δίκαιο, ιδιαίτερα το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα να μην υποβάλλονται σε βασανιστήρια ή άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».²⁵⁶ Τα κράτη οφείλουν να παρέχουν στους μετανάστες την προσήκουσα προστασία από τη βία που μπορεί να τους ασκηθεί, από άτομα ή ομάδες, εξαιτίας του ότι είναι αντικείμενα λαθραίας διακίνησης, και πρέπει να παρέχουν την προσήκουσα συνδρομή στους μετανάστες των οποίων η ζωή ή η ασφάλεια βρίσκεται σε κίνδυνο επειδή διακινούνται λαθραία.²⁵⁷ Ειδικότερα, «τα Κράτη Μέρη θα λαμβάνουν υπ' όψιν τις ειδικές ανάγκες των γυναικών και παιδιών».²⁵⁸

Τέλος, το *Πρωτόκολλο κατά της λαθραίας διακίνησης* ορίζει ότι «[ο]ι μετανάστες δεν υπόκεινται σε ποινική δίωξη [...] για το γεγονός ότι αποτέλεσαν αντικείμενο των πράξεων [διακίνησης]».²⁵⁹

6. Μετανάστες που διασώζονται στη θάλασσα

Κάθε χρόνο χιλιάδες μετανάστες επιχειρούν να φτάσουν στη χώρα προορισμού τους διά θαλάσσης,²⁶⁰ και κατά τη διαδικασία αυτή πολλοί χάνουν τη ζωή τους, καθώς συχνά, ή σχεδόν πάντοτε, ταξιδεύουν σε πλεούμενα που δεν έχουν τη δυνατότητα να μεταφέρουν τόσο πολλούς ανθρώπους. Το διεθνές δίκαιο της θάλασσας καθώς και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το προσφυγικό δίκαιο ορίζουν το νομικό πλαίσιο για τη διάσωση, την προστασία και το καθεστώς αυτών των μεταναστών.

256 Άρθρο 16.1, Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση.

257 Άρθρο 16.2-3, ό.π.

258 Άρθρο 16.4, ό.π.

259 Άρθρο 5, ό.π.

260 Βλ. τον ιστότοπο της ΥΑ: <http://www.unhcr.org/pages/4a1d406060.html>.

Το Άρθρο 98 της *Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας* (1982) κωδικοποιεί σε νόμο μια πανάρχαια αρχή της ναυτικής παράδοσης: την υποχρέωση των πλοιοάρχων να παρέχουν βοήθεια σε όποιον βρίσκεται στη θάλασσα και κινδυνεύει να πνιγεί, και να πλεύσουν για τη διάσωση ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο, όταν πληροφορούνται ότι αυτοί χρειάζονται βοήθεια.²⁶¹ Αυτή η υποχρέωση διάσωσης προβλέπεται επίσης στη *Διεθνή Σύμβαση για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα* του 1974.²⁶²

Ενώ οι πλοίαρχοι έχουν την υποχρέωση άμεσης βοήθειας, κάθε παράκτιο κράτος έχει την υποχρέωση «να μεριμνά για την ίδρυση, λειτουργία και συντήρηση επαρκούς και αποτελεσματικής υπηρεσίας έρευνας και διάσωσης στη θάλασσα και, όπου το απαιτούν οι περιστάσεις, να συνεργάζεται με τα γειτονικά κράτη για το σκοπό αυτό στο πλαίσιο περιφερειακών διευθετήσεων».²⁶³ Η *Διεθνής Σύμβαση για τη Ναυτική Έρευνα και Διάσωση* του 1979 (*Έρευνα και Διάσωση*) υποχρεώνει τα κράτη «[...] να εξασφαλίζουν την παροχή βοήθειας σε κάθε άτομο που βρίσκεται σε κίνδυνο στη θάλασσα [...] ανεξαρτήτως της εθνικότητας ή της κατάστασης του ατόμου αυτού ή των περιστάσεων στις οποίες το άτομο αυτό βρέθηκε».²⁶⁴ Για να υλοποιηθεί αυτή η υποχρέωση, τα κράτη μέρη της Σύμβασης έχουν, σε μεταξύ τους συμφωνίες, θεσπίσει περιοχές έρευνας και διάσωσης (περιοχές SAR).²⁶⁵

Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η υποχρέωση έρευνας και διάσωσης ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο στη θάλασσα μπορεί να απορρέει από τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών να προστατεύουν τη ζωή όσων υπόκεινται στη δικαιοδοσία τους. Το κράτος έχει δικαιοδοσία εντός των χωρικών υδάτων του, και είναι προφανώς υποχρεωμένο από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων να λαμβάνει μέτρα για να προστατεύει τις ζωές όσων βρίσκονται εκεί.

Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, στην ανοιχτή θάλασσα δικαιοδοσία έχει το κράτος της σημαίας του πλοίου, δηλαδή το κράτος στα νηολόγια του οποίου είναι καταγεγραμμένο το πλοίο που πραγματοποιεί τη διάσωση.²⁶⁶ Επιπλέον, το κράτος που είναι υπεύθυνο για μια συγκεκριμένη περιοχή έρευνας και διάσωσης (SAR) έχει την υποχρέωση διάσωσης ή συντονισμού των μέτρων διάσωσης και προστασίας.²⁶⁷ Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων,

261 Άρθρο 98.1, Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας, υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1982: «1. Κάθε κράτος πρέπει να απαιτεί από τον πλοίαρχο οποιουδήποτε πλοίου που φέρει τη σημαία του, εφόσον μπορεί να πράξει αυτό χωρίς να εκθέσει σε σοβαρό κίνδυνο το πλοίο, το πλήρωμα ή τους επιβάτες. (α) να παρέχει βοήθεια σε οποιοδήποτε πρόσωπο που είναι στη θάλασσα και κινδυνεύει να πνιγεί, (β) να πλέει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ταχύτητα για τη διάσωση ατόμων που βρίσκονται σε κίνδυνο, εφόσον ήθελε πληροφορηθεί ότι αυτοί χρειάζονται βοήθεια και εφόσον η παροχή τέτοιας βοήθειας μπορεί λογικά να αναμένεται από αυτόν, (γ) σε περίπτωση σύγκρουσης, να παρέχει βοήθεια στο άλλο πλοίο, στο πλήρωμά του και στους επιβάτες του και, αν είναι δυνατό, να πληροφορεί το άλλο πλοίο για το όνομα του δικού του πλοίου, το λιμάνι νηολόγησής του καθώς και το πλησιέστερο λιμάνι στο οποίο θα προσεγγίσει αυτό».

262 Βλ. Κεφάλαιο V, Κανονισμός 33.1 της Διεθνούς Σύμβασης για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα, 1974.

263 Βλ. Άρθρο 98.2, Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας. Η ίδια υποχρέωση διατυπώνεται στο Κεφάλαιο V, Κανονισμός 7 της Διεθνούς Σύμβασης για την Ασφάλεια της Ανθρώπινης Ζωής στη Θάλασσα.

264 Διεθνής Σύμβαση για τη Ναυτική Έρευνα και Διάσωση, 1979 (Έρευνα και Διάσωση), Κεφάλαιο 2.1.10.

265 Βλ. Κεφάλαιο 2.1.4-8 Έρευνα και διάσωση.

266 Άρθρο 92 σε συνδυασμό με Άρθρο 94, Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας. Βλ. επίσης Medvedev κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 51), παρ. 65.

267 Άρθρο 3, Principles relating to administrative procedures for disembarking persons rescued at sea, υιοθετήθηκε στις 22 Ιανουαρίου 2009, Έγγρ. αρ. FAL.3/Circ.194 (Αρχές αποβίβασης). Βλ. επίσης Guidelines on the Treatment of Persons Rescued at Sea, Maritime Safety Committee, IMO, Ψήφισμα MSC.167(78) (Κατευθυντήριες Οδηγίες Διάσωσης του IMO),

ένα πλοίο υπόκειται επίσης στη δικαιοδοσία του κράτους όταν οι αρχές του κράτους ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο ή έχουν εξουσία επί του πλοίου (σε κάθε περίπτωση από τη στιγμή της αναχαίτισης ή διάσωσης και πιθανόν και από τη στιγμή που είναι δυνατή η διάσωση) ή της σχετικής θαλάσσιας περιοχής.²⁶⁸

Η Επιτροπή Ναυτικής Ασφάλειας του Διεθνούς Οργανισμού Ναυσιπλοΐας (ΙΜΟ) έχει εκδώσει ένα σύνολο αρχών που στοχεύουν στην ενίσχυση του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το προσφυγικό δίκαιο σε επιχειρήσεις διάσωσης.²⁶⁹ Τονίζουν ότι «αν ένα πρόσωπο που διασώζεται στη θάλασσα εκφράσει την επιθυμία να υποβάλει αίτηση άσυλου, πρέπει να δοθεί ειδική μέριμνα για την ασφάλεια του αιτούντος άσυλο. Όταν μεταδίδεται αυτή η πληροφορία, δεν θα πρέπει να κοινοποιείται στη χώρα καταγωγής του αιτούντος ή σε οποιαδήποτε άλλη χώρα ενδέχεται να αντιμετωπίσει απειλή».²⁷⁰ Η Επιτροπή έχει τονίσει ότι «η ανάγκη να αποφεύγεται η αποβίβαση σε περιοχές όπου μπορεί να απειληθεί η ζωή και η ελευθερία όσων επικαλούνται βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο δίωξης είναι κάτι που πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν στην περίπτωση των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων που διασώζονται στη θάλασσα».²⁷¹

Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει επίσης δηλώσει ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση «να διασφαλίζουν ότι οι πλοίαρχοι που κυβερνούν πλοία υπό τη σημαία τους θα τηρούν αυστηρά τους καθορισμένους κανόνες που αφορούν στη διάσωση στη θάλασσα και ότι θα λαμβάνουν την αναγκαία δράση, ώστε να διασώζουν πρόσφυγες και εσωτερικούς πρόσφυγες που διαφεύγουν από την χώρα καταγωγής τους με πλοία αναζητώντας άσυλο και των οποίων η ζωή κινδυνεύει».²⁷² Επιπλέον, «είναι ανθρωπιστική υποχρέωση όλων των παρακτίων Κρατών να επιτρέπουν στα δοκιμαζόμενα πλοία να ζητούν καταφύγιο στα ύδατά τους και να τους παρέχουν άσυλο, ή τουλάχιστον προσωρινό καταφύγιο στα πρόσωπα που βρίσκονται στο πλοίο και επιθυμούν να ζητήσουν άσυλο».²⁷³ Η Κατευθυντήρια Οδηγία της Εκτελεστικής Επιτροπής δηλώνει ότι τα μέτρα αναχαίτισης δεν θα πρέπει να κωλύουν την πρόσβαση των αιτούντων άσυλο ή των προσφύγων στη διεθνή προστασία ή να οδηγούν στην άμεση ή έμμεση απομά-

ιοθετήθηκε στις 20 Μαΐου 2004· και Guidelines on the Allocation of Responsibilities to Seek the Successful Resolution of Stowaway Cases, Γενική Συνέλευση της ΙΜΟ, Ψήφισμα Α.871(20), υιοθετήθηκε στις 27 Νοεμβρίου 1997 (Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΙΜΟ για τους λαθρεπιβάτες). Βλ. επίσης The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants, ΚΣΣΕ, Ψήφισμα αρ. 1821(2011), υιοθετήθηκε στις 21 Ιουνίου 2011· Report to the Italian Government on the visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 to 31 July 2009, ΕΠΒ, Έγγρ. αρ. CPT/Inf (2010) 14, 28 Απριλίου 2010, παρ. 34.

268 Βλ. J.H.A. κατά Ισπανίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 323/2007, Απόψεις της 21ης Νοεμβρίου 2008, παρ. 8.2· *Xhavara and Fifteen Others* κατά Ιταλίας και Αλβανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 46)· *Medvedyev* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 51), παρ. 66-67· *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 77-82.

269 Βλ. σημ. 265.

270 Άρθρο 2, Αρχές αποβίβασης. Βλ. επίσης Κατευθυντήριες Οδηγίες Διάσωσης του ΙΜΟ· και Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΙΜΟ για τους λαθρεπιβάτες.

271 Κατευθυντήριες Οδηγίες Διάσωσης του ΙΜΟ, παρ. 6.17. Βλ. επίσης Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΙΜΟ για τους λαθρεπιβάτες. Βλ. επίσης Report to the Italian Government on the visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 to 31 July 2009, ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 265), παρ. 36.

272 Πόρισμα αρ. 14 (XXX): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 30ή Σύνοδος, 1979, παρ. (δ). Βλ. επίσης Practical Guidelines for Shipowners, Their Agents and Shipmasters Relating to Stowaways Asylum-Seekers, ΥΑ, Ιανουάριος 1992 (Οδηγίες ΥΑ για τους λαθρεπιβάτες).

273 Πόρισμα αρ. 15, ΥΑ, ό.π. (σημ. 120), παρ. (γ). Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 23 (XXXII): Προβλήματα που αφορούν τη διάσωση των αιτούντων άσυλο που κινδυνεύουν στη θάλασσα, ΕκτΕπ, ΥΑ, 32η Σύνοδος, 1981, παρ. (1)· Πόρισμα αρ. 38 (XXXVI): Rescue of Asylum-Seekers in Distress at Sea, ΕκτΕπ, ΥΑ, 36η Σύνοδος, 1985, παρ. (α).

κρυσνη όσων έχουν ανάγκη τη διεθνή προστασία είτε στα σύνορα επικρατειών όπου η ζωή τους ή η ελευθερία τους απειλείται για έναν από τους λόγους της Σύμβασης είτε στα σύνορα επικρατειών όπου για άλλους λόγους βάσιμα επικαλούνται προστασία βάσει του διεθνούς δικαίου.²⁷⁴ Σε περιπτώσεις μαζικής εισροής, «πρέπει να γίνονται πάντα δεκτοί οι αιτούντες άσυλο που διασώζονται στην θάλασσα, τουλάχιστον σε προσωρινή βάση. Τα Κράτη πρέπει να παρέχουν κάθε δυνατή βοήθεια διευκολύνοντας την αποβίβασή τους από το πλοίο, ενεργώντας σύμφωνα με την αρχή της διεθνούς αλληλεγγύης και παρέχοντας ευκαιρίες μετεγκατάστασης στα πλαίσια εφαρμογής της αρχής της ισότιμης κατανομής των βαρών».²⁷⁵

7. Ανιθαγενείς

Τα πρόσωπα που στερούνται το καθεστώς ιθαγένειας που παρέχεται από διεθνώς αναγνωρισμένα κράτη ονομάζονται «ανιθαγενείς». Η ΥΑ εκτιμά ότι στην κατηγορία αυτή υπάγονται 12 εκατομμύρια άνθρωποι, αν και είναι αδύνατον να γίνουν ακριβείς εκτιμήσεις για τα στατιστικά στοιχεία.²⁷⁶ Δεν είναι όλοι οι ανιθαγενείς μετανάστες, αλλά οι μετανάστες που είναι ανιθαγενείς αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες για να απολαύσουν τα δικαιώματά τους (για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά την κράτηση, βλ. Κεφάλαιο 4).

Η *Σύμβαση για το καθεστώς των ανιθαγενών* του 1954 (*Σύμβαση για την Ανιθαγένεια*) ορίζει τον ανιθαγενή ως το «πρόσωπο το οποίο ουδέν Κράτος θεωρεί ως υπήκοόν του κατ' εφαρμογήν της νομοθεσίας του».²⁷⁷ Υποστηρίζεται ότι ο ορισμός αυτός αποτελεί πλέον εθιμικό διεθνές δίκαιο.²⁷⁸ Τα πρόσωπα που καλύπτονται από αυτόν τον ορισμό αποκαλούνται συνήθως *de jure* ανιθαγενείς. Ο ορισμός της ανιθαγένειας περιλαμβάνει πρόσωπα που βρίσκονται είτε εκτός είτε εντός της χώρας συνήθους διαμονής τους ή προέλευσης,²⁷⁹ καθώς και τους πρόσφυγες που έχουν στερηθεί την ιθαγένειά τους στη χώρα καταγωγής τους, και για τους οποίους ισχύει η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*.²⁸⁰ Παρότι ο ορισμός φαίνεται να απαιτεί την εξακρίβωση του αν ένα άτομο στερείται την ιθαγένεια οποιουδήποτε κράτους, στην πραγματικότητα η εξακρίβωση αυτή απαιτείται μόνο για τα κράτη με τα οποία το άτομο συνδέεται με κάποιο δεσμό (συγκεκριμένα, γέννηση στην επικράτειά τους, καταγωγή, γάμο ή συνήθη διαμονή).²⁸¹ Αν αυτή η εξακρίβωση αποδειχτεί άκαρπη, τότε το πρόσωπο πρέπει να αναγνωριστεί ως ανιθαγενής.

274 Βλ. Πόρισμα αρ. 97 (LIV): Εγγυήσεις προστασίας στα μέτρα αποτροπής, ΕκτΕπ, ΥΑ, 54η Σύνοδος, 2003, παρ. (α)(iv).

275 Πόρισμα αρ. 23, ΥΑ, ό.π. (σημ. 271), παρ. (3).

276 Βλ. την ιστοσελίδα της ΥΑ: <http://www.unhcr.org/pages/49c3646c15e.html> (τελευταία επίσκεψη στις 11 Οκτωβρίου 2010).

277 Άρθρο 1.1, Σύμβαση για το καθεστώς των ανιθαγενών, υιοθετήθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1954 (Σύμβαση για την Ανιθαγένεια).

278 The Concept of Stateless Persons under International Law, Συνοπτικά Συμπεράσματα της Συνάντησης Εμπειρογωμόνων που οργανώθηκε από το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, Πράτο, Ιταλία, 27-28 Μαΐου 2010, παρ. 2. Αναφορά της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου, Text of the draft articles on diplomatic protection adopted by the Commission on first reading: commentary on article 8, Γενική Συνέλευση, 59η Σύνοδος, Παράρτημα αρ. 10 (A/59/10), 2004, σ. 46.

279 Ό.π., παρ. 4.

280 Ό.π., παρ. 5.

281 Ό.π., παρ. 14 και 22.

Η *Σύμβαση για την Ανιθαγένεια* παρέχει στους ανιθαγενείς μια σειρά ειδικών δικαιωμάτων τα οποία πρέπει να προστατεύονται από τα κράτη μέλη, και τα οποία, στην πλειοψηφία τους, είναι ταυτόσημα με τα δικαιώματα που συμπεριλαμβάνονται στη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Τα περισσότερα δικαιώματα θεσπίζουν ίση μεταχείριση με τους αλλοδαπούς σε ό,τι αφορά το δικαίωμα στην ιδιοκτησία (Άρθρο 13), το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (Άρθρο 15), το δικαίωμα στη μισθωτή εργασία (Άρθρο 17), το δικαίωμα στην αυτοαπασχόληση (Άρθρο 18), το δικαίωμα στην άσκηση ελευθέριου επαγγέλματος (Άρθρο 19), το δικαίωμα στη στέγαση (Άρθρο 21), το δικαίωμα στην εκπαίδευση πέραν της στοιχειώδους (Άρθρο 22.2), το δικαίωμα στην ελεύθερη κυκλοφορία (Άρθρο 26). Για τα άλλα δικαιώματα, η απόλαυση των δικαιωμάτων από τους ανιθαγενείς εξισώνεται με την απόλαυση που αναγνωρίζεται στους ημεδαπούς: το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία (Άρθρο 4), το δικαίωμα στην πνευματική και βιομηχανική ιδιοκτησία (Άρθρο 14), το δικαίωμα προσφυγής στα δικαστήρια (Άρθρο 16), το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης με τους ημεδαπούς στα συστήματα δελτίου (Άρθρο 20), το δικαίωμα στη στοιχειώδη εκπαίδευση (Άρθρο 22.1), το δικαίωμα στην κρατική περίθαλψη (Άρθρο 23), το δικαίωμα σε υγιείς και δίκαιες συνθήκες εργασίας και το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση (Άρθρο 24), το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης με τους ημεδαπούς σε ό,τι αφορά τα φορολογικά βάρη (Άρθρο 29). Τέλος, η *Σύμβαση για την Ανιθαγένεια* παρέχει στους ανιθαγενείς κάποια ειδικά δικαιώματα: ένα ειδικό δικαίωμα μη διάκρισης λόγω φυλής, θρησκείας ή χώρας καταγωγής (Άρθρο 3), το δικαίωμα προσωπικής κατάστασης (Άρθρο 12), το δικαίωμα σε έγγραφα ταυτότητας και ταξιδιωτικά έγγραφα (Άρθρα 27 και 28), και ειδικά δικαιώματα και εγγυήσεις που συνδέονται με τις διαδικασίες της απέλασης (Άρθρο 31). Παρ' όλα αυτά η *Σύμβαση για την Ανιθαγένεια* έχει προς το παρόν κυρωθεί μόνο από 65 κράτη, και συνεπώς τα νομικά της αποτελέσματα είναι περιορισμένα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Όπως αναφέρεται παραπάνω, ο ορισμός της ανιθαγένειας έχει καθεστώς εθιμικού διεθνούς δικαίου, και επομένως δεσμεύει όλα τα κράτη, ανεξάρτητα από το αν μετέχουν στη *Σύμβαση για την Ανιθαγένεια*. Παρότι δεν ισχύει το ίδιο σχετικά με τις υποχρεώσεις μεταχείρισης των ανιθαγενών που απορρέουν από την ίδια Σύμβαση, εντούτοις οι ανιθαγενείς δικαιούνται το ευρύ φάσμα των δικαιωμάτων που αποτυπώνονται στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και τα οποία απορρέουν άμεσα από το γεγονός ότι υπάγονται στη δικαιοδοσία του κράτους, χωρίς διακρίσεις λόγω καθεστώτος, και όχι από την εθνικότητά τους.

Την εποχή που δημιουργήθηκαν οι μηχανισμοί προστασίας των προσφύγων και των ανιθαγενών, τα άτομα στα οποία δεν χορηγούνταν τυπικά εξωτερική (διπλωματική ή προξενική) προστασία από τη χώρα της ιθαγένειάς τους αναφέρονταν ως *de facto* ανιθαγενείς. Αργότερα, η έννοια αυτή εφαρμόστηκε ευρύτερα. Όπως αναφέρθηκε στα συμπεράσματα μιας συνάντησης εμπειρογνομόνων για το ζήτημα αυτό, παρότι δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία στο θέμα, η έννοια της *de facto* ανιθαγένειας αναφέρεται σε ένα πρόσωπο που δεν κατέχει την αποτελεσματική ιθαγένεια κανενός κράτους και αδυνατεί ή, για βάσιμους λόγους, δεν επιθυμεί να υπαχθεί στην προστασία κανενός κράτους. Τα πρόσωπα που είναι *de facto* αλλά όχι *de jure* ανιθαγενή δεν καλύπτονται από τον ορισμό της ανιθαγένειας της *Σύμβασης για την Ανιθαγένεια*. Ωστόσο, η *Τελική πράξη της συνδιάσκεψης για την εξάλειψη ή τη μείωση της ανιθαγένειας στο μέλλον* του 1961 συνιστά «τα πρόσωπα τα οποία είναι *de facto* ανιθαγενή να τυγχάνουν, στο μέτρο του δυνατού, μεταχείρισης ίδιας με αυτήν των *de jure* ανιθαγενών, ώστε να μπορούν να αποκτήσουν μια αποτελεσματική ιθαγένεια».²⁸² Το πρόβλημα είναι ότι

282 Άρθρο 1, Τελική πράξη της συνδιάσκεψης για την εξάλειψη ή τη μείωση της ανιθαγένειας στο μέλλον, υιοθετήθηκε

δεν υπάρχει δεσμευτική υποχρέωση του διεθνούς δικαίου για κάτι τέτοιο, και ότι δεν έχει ακόμα διατυπωθεί στο διεθνές δικαίο ο ορισμός της ανιθαγένειας.²⁸³ Για τους επαγγελματίες, έχει μεγάλη σημασία να έχουν κατά νου ότι αυτή η κατάταξη δεν γίνεται ακόμα ομόφωνα δεκτή σε διεθνές επίπεδο, και μπορεί ακόμα να αμφισβητηθεί σε εθνικό επίπεδο. Παρ' όλα αυτά, όταν ένα εθνικό σύστημα αναγνωρίζει κάποια μορφή προστασίας για τους ανιθαγενείς, είναι χρήσιμο να επικαλείται κανείς αυτές τις αρχές. Πρέπει επίσης να έχει κανείς κατά νου ότι τα δικαιώματα των *de facto* ανιθαγενών, παρότι δεν υπόκεινται σε κάποια ειδική μορφή προστασίας από το διεθνές δικαίο, προστατεύονται από το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι υποχρεώσεις της μη διάκρισης, και η αρχή ότι τα δικαιώματα πρέπει να προστατεύονται με τρόπους που είναι πρακτικοί και αποτελεσματικοί.²⁸⁴

Η συνάντηση εμπειρογνομένων της ΥΑ αναγνώρισε επίσης ότι «οι παράτυποι μετανάστες που δεν διαθέτουν έγγραφα ταυτότητας μπορεί να μην είναι σε θέση ή να μην επιθυμούν να υπαχθούν στην προστασία της χώρας ιθαγένειάς τους».²⁸⁵ Κατά κανόνα, για να κηρυχθεί ένας μετανάστης *de facto* ανιθαγενής, πρέπει να προηγηθεί ένα αίτημα προστασίας προς το κράτος της ιθαγένειας και η άρνηση του κράτους να ανταποκριθεί στο αίτημα αυτό. Ωστόσο, η παρατεταμένη μη συνεργασία από τη χώρα ιθαγένειας κατά τη διαδικασία της ταυτοποίησης ή σε άλλες διαδικασίες μπορεί επίσης να εκληφθεί ως άρνηση προστασίας, καθιστώντας έτσι τον μετανάστη *de facto* ανιθαγενή.²⁸⁶ Αυτή η προϋπόθεση μπορεί παρομοίως να πληρείται όταν η χώρα αδυνατεί να ασκήσει τη διπλωματική ή την προξενική προστασία.

Υπάρχουν πολλές συμβάσεις που επιβάλλουν στα κράτη υποχρεώσεις με στόχο τη μείωση της ανιθαγένειας, και αντανakλούν το δικαίωμα στην ιθαγένεια το οποίο αποτυπώνεται στο Άρθρο 15 της *Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*.²⁸⁷ Αυτές είναι η *Σύμβαση για την εξάλειψη της ανιθαγένειας* του 1961, η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια*, και η *Σύμβαση του 2006 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Αποφυγή της Ανιθαγένειας στις περιπτώσεις της Διαδοχής Κρατών*.²⁸⁸ Μια σημαντική προστατευτική δικλείδα για τα παιδιά

στις 30 Αυγούστου 1961.

283 Ο πιο έγκυρος ορισμός είναι, προς το παρόν, αυτός που διατύπωσε μια Συνάντηση Εμπειρογνομένων της ΥΑ, η οποία όρισε τα *de facto* ανιθαγενή πρόσωπα ως εκείνα τα «πρόσωπα που βρίσκονται εκτός της χώρας ιθαγένειάς τους και αδυνατούν ή, για έγκυρους λόγους, δεν επιθυμούν να υπαχθούν στην προστασία της χώρας αυτής. Η προστασία υπό αυτήν την έννοια αναφέρεται στο δικαίωμα της διπλωματικής προστασίας που ασκείται από το κράτος ιθαγένειας προκειμένου να αντιμετωπίσει μια διεθνή αδικπραξία εις βάρος ενός ατόμου που έχει την ιθαγένεια του κράτους, καθώς και στο δικαίωμα της διπλωματικής και της προξενικής προστασίας και αρωγής, μεταξύ άλλων και σε ό,τι αφορά την επιστροφή στο κράτος ιθαγένειας», *The Concept of Stateless Persons under International Law*, ό.π. (σημ. 276), παρ. II(2). Παρ' όλα αυτά ο συγκεκριμένος ορισμός είναι αμφιλεγόμενος, καθώς περιορίζει τον ορισμό της *de facto* ανιθαγένειας σε όσους βρίσκονται εκτός της χώρας ιθαγένειάς τους: Equal Rights Trust, *Unravelling Anomaly: Detention, Discrimination and the Protection Needs of Stateless Persons*, Λονδίνο, Ιούλιος 2010, σ. 63-64. Βλ. επίσης Σύσταση Rec(2009)13: Για την ιθαγένεια των παιδιών, ΕΥΣΕ, Έγγρ. CM/Rec(2009)13, παρ. 7-8· και Explanatory Memorandum to Recommendation on the Nationality of Children, ΕΥΣΕ, αρχή 7, παρ. 21. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο υιοθέτησε την προσέγγιση της «αποτελεσματικής ιθαγένειας» στην υπόθεση *The Girls Yean and Bosico* κατά Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.130, Απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2005 (Υπόθεση Yean και Bosico), παρ. 142.

284 Βλ., για παράδειγμα, ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 10· και Άρθρο 2.3 ΔΣΟΚΜΔ, το οποίο απαγορεύει στα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη να εισάγουν διακρίσεις μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών.

285 *The Concept of Stateless Persons under International Law*, ό.π. (σημ. 276), παρ. II(10).

286 Για μια ανάλυση της ανιθαγένειας ως έλλειψης αποτελεσματικής ιθαγένειας, βλ. Equal Rights Trust, *Unravelling Anomaly*, ό.π. (σημ. 281)· και Hugh Massey, «UNHCR and *de facto* statelessness», στο UNHCR Legal and Protection Policy Research Series, Department of International Protection, ΥΑ, Έγγρ. OHE LPPR/2010/01, Απρίλιος 2010.

287 Βλ. επίσης Άρθρο 7 ΣΔΠ και Άρθρο 24.3 ΔΣΑΠΔ.

288 Η Σύμβαση για την εξάλειψη της ανιθαγένειας, 1961, επιβάλλει στα κράτη ειδικές υποχρεώσεις προκειμένου να απο-

διατυπώνεται στο Άρθρο 7 ΣΔΠ, το οποίο προβλέπει ότι ένα παιδί «εγγράφεται στο ληξιαρχείο αμέσως μετά τη γέννησή του και έχει από εκείνη τη στιγμή το δικαίωμα ονόματος, το δικαίωμα να αποκτήσει ιθαγένεια, και, στο μέτρο του δυνατού, το δικαίωμα να γνωρίζει τους γονείς του και να ανατραφεί από αυτούς [...] ιδιαίτερα στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, ελλείψει αυτών, το παιδί θα ήταν άπατρις)».²⁸⁹ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους μετανάστες έχει το Άρθρο 7 της *Σύμβασης για την εξάλειψη της ανιθαγένειας* του 1961, το οποίο κωδικοποιεί τις υποχρεώσεις που έχουν τα κράτη προκειμένου να αποτραπεί η ανιθαγένεια σε περιπτώσεις απώλειας, αλλαγής ή στέρησης της ιθαγένειας. Προβλέπει ότι ένας υπήκοος ενός κράτους μέλους «δεν μπορεί να χάσει την ιθαγένειά του, και να καταστεί ανιθαγενής, επειδή εγκαταλείπει την χώρα της οποίας έχει την ιθαγένεια, διαμένει στην αλλοδαπή, δεν καταχωρείται στα μητρώα ή για οποιαδήποτε ανάλογη αιτία».²⁹⁰

Τέλος, είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι τόσο η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* όσο και η *Σύμβαση για την Ανιθαγένεια* προβλέπουν ότι τα κράτη «θα διευκολύνουν, εν τώ μέτρω του δυνατού, την αφομοίωσιν και πολιτογράφησιν των προσφύγων [και των ανιθαγενών]. Θα προσπαθήσουν, ειδικώτερον, να επιταχύνουν την διαδικασίαν της πολιτογραφήσεως και να ελαττώσουν, εν τω μέτρω του δυνατού, τα δημοσιονομικά βάρη της τοιαύτης διαδικασίας».²⁹¹

τρέψει την ανιθαγένεια που οφείλεται στις συνθήκες της γέννησης ενός ανθρώπου (Άρθρα 1-4): που μπορεί να προκύψει λόγω γάμου, λύσης του γάμου, αναγνώρισης ή υιοθεσίας (Άρθρα 5-6): λόγω απώλειας ή αποκήρυξης της ιθαγένειας, ή λόγω πολιτογράφησης, εγκατάλειψης της χώρας ιθαγένειας, διαμονής στην αλλοδαπή, μη καταχώρισης στα μητρώα ή για οποιαδήποτε άλλη ανάλογη αιτία (Άρθρο 7) ή λόγω παραχώρησης τμήματος της επικράτειας σε άλλο κράτος (Άρθρο 10). Ορίζει ότι κανένα πρόσωπο ή ομάδα πρόσωπο δεν στερείται την ιθαγένειά του για φυλετικούς, εθνοτικούς, θρησκευτικούς ή πολιτικούς λόγους (Άρθρο 9).

²⁸⁹ Άρθρο 7 ΣΔΠ. Η υποχρέωση αυτή αντανακλάται επίσης στο Άρθρο 6 ΑΧΔΕΠ· Άρθρο 20 ΑΣΔΑ, Άρθρο XIX ΑΔΔΥΑ, Άρθρο 2, Σύμβαση για την εξάλειψη της ανιθαγένειας, 1961.

²⁹⁰ Άρθρο 7.3, Σύμβαση για την εξάλειψη της ανιθαγένειας, 1961. Το Άρθρο 7.4 προβλέπει εξαιρέσεις σε αυτή την αρχή: η απώλεια της ιθαγένειας πολιτογραφημένου προσώπου «μπορεί να αιτιολογηθεί με τη διαμονή στην αλλοδαπή για περίοδο της οποίας η διάρκεια, ορισμένη από τη νομοθεσία του συμβαλλόμενου κράτους, δεν μπορεί να είναι μικρότερη των επτά συνεχόμενων ετών, εφόσον ο ενδιαφερόμενος δεν δηλώσει στις αρμόδιες αρχές την πρόθεσή του να διατηρήσει την ιθαγένειά του».

²⁹¹ Άρθρο 34, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες· και Άρθρο 32, Σύμβαση για την Ανιθαγένεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗΝ ΑΠΕΛΑΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Στο Κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι περιορισμοί που θέτει το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το προσφυγικό δικαιο στον γενικό κανόνα που απορρέει από την αρχή της εδαφικής κυριαρχίας, ότι το κράτος έχει το δικαίωμα να απελάσει τους αλλοδαπούς από την επικράτειά του.²⁹² Το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει αναπτύξει ισχυρά εργαλεία που περιορίζουν την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας των κρατών σε ό,τι αφορά την απέλαση. Στα εργαλεία αυτά συγκαταλέγονται διαδικαστικοί κανόνες (οι οποίοι θα εξεταστούν στο Κεφάλαιο 3) και ουσιαστικοί περιορισμοί οι οποίοι θα εξεταστούν στο παρόν Κεφάλαιο.

Υπό ορισμένες περιστάσεις, το δικαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποτραπεί ή να ανατρέψει μια απόφαση για την απομάκρυνση ενός αλλοδαπού (ή ακόμα και ενός ημεδαπού) από την επικράτεια. Μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε τύπο ακούσιας μεταφοράς εκτός της επικράτειας, με όποιο τρόπο και αν περιγράφεται η μεταφορά στο εθνικό σύστημα, είτε ως απέλαση, απομάκρυνση, έκδοση, ή με οποιονδήποτε άλλον όρο.

Το δικαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να θέσει ουσιαστικούς περιορισμούς στην απέλαση σε δύο είδη περιστάσεων:

1. **Όταν υπάρχει κίνδυνος παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετά την επιστροφή (αρχή της μη επαναπροώθησης).** Η αρχή της μη επαναπροώθησης απαγορεύει τη μεταφορά ενός προσώπου σε μια χώρα όπου αντιμετωπίζει πραγματικό κίνδυνο σοβαρής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του, ή περαιτέρω μεταφοράς του σε μια τρίτη χώρα, όπου υπάρχει πραγματικός κίνδυνος τέτοιων παραβιάσεων. Παρότι η ευθύνη για την πιθανή παραβίαση ανήκει στο αποστέλλον κράτος, το σημαντικό στοιχείο είναι η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα υποδοχής και στο ενδεχόμενο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετά την επιστροφή του προσώπου εκεί.
2. **Όταν η απομάκρυνση από το αποστέλλον κράτος παραβιάζει η ίδια τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στο κράτος αυτό.** Η απομάκρυνση από το αποστέλλον κράτος μπορεί επίσης να θεωρηθεί ότι παραβιάζει δικαιώματα που το άτομο απολαμβάνει σε αυτό το κράτος. Στην περίπτωση αυτή, η κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα υποδοχής έχει δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με το αν η ίδια η απέλαση παραβιάζει αμετάκλητα τα δικαιώματα του απελαυνόμενου.

I. Η αρχή της μη επαναπροώθησης

Η αρχή της μη επαναπροώθησης, η οποία απαγορεύει στα κράτη να μεταφέρουν οποιονδήποτε σε μία χώρα όπου αυτός αντιμετωπίζει πραγματικό κίνδυνο δίωξης ή σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μια θεμελιώδης αρχή του διεθνούς δικαίου και ένας από τους ισχυρότερους περιορισμούς στο δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν την είσοδο στην επικράτεια τους και να απελαύνουν τους αλλοδαπούς, ως έκφραση της κυριαρχίας τους. Η αρχή αυτή ηηγάζει από το διεθνές προσφυγικό δικαίο²⁹³ και τους διεθνείς κανόνες για την έκδοση.²⁹⁴ Η αρχή αυτή υπάρχει στο προσφυγικό δικαίο από το 1933 και έχει πλέον ασφαλώς καθιερωθεί ως διάταξη του εθιμικού διεθνούς δικαίου που είναι δεσμευτική για όλα τα κράτη.²⁹⁵ Στο διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η αρχή της μη επαναπροώθησης θεμελιώνεται στην υποχρέωση όλων των κρατών να αναγνωρίζουν, να διασφαλίζουν και να προστατεύουν τα ανθρωπίνια δικαιώματα όλων των ανθρώπων που βρίσκονται εντός της δικαιοδοσίας τους,²⁹⁶ και στην υποχρέωση οι συμβάσεις για τα ανθρωπίνια δικαιώματα να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται κατά τρόπο που οι διατάξεις του να είναι πρακτικές και αποτελεσματικές.²⁹⁷

1. Η αρχή της μη επαναπροώθησης στο διεθνές προσφυγικό δικαίο

Σε ό,τι αφορά τους πρόσφυγες, ανεξάρτητα από το αν η χώρα προορισμού έχει προχωρήσει στον τυπικό καθορισμό του καθεστώτος του πρόσφυγα, αν αυτή η διαδικασία ακόμα εκκρεμεί, ή αν ο μετανάστης σκοπεύει να υποβάλει αίτημα ασύλου, το Άρθρο 33.1 της *Σύμβασης της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων* του 1951 απαγορεύει στο κράτος να «απελά[σει] ή να επαναπροωθή[σει] (*«refouler»*) καθ' οιονδήποτε τρόπον, Πρόσφυγας, εις τα σύνορα εδαφών ένθα η ζωή ή ελευθερία αυτών απειλούνται διά λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικό-

293 Άρθρο 33, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες· και Άρθρο II.3, Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες.

294 Βλ., μεταξύ άλλων, Άρθρο 9, Διεθνής Σύμβαση κατά της Σύλληψης Ομήρων, υιοθετήθηκε στις 17 Δεκεμβρίου 1979 με το Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ αρ. 146 (XXXIV), UN GAOR, 34η Σύνοδος, Supp. No. 46, Έγγρ. ΟΗΕ A/34/46· Άρθρο 3, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Έκδοσης, υιοθετήθηκε στις 13 Ιουλίου 1957· Άρθρο 5, Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, υιοθετήθηκε στις 27 Ιανουαρίου 1977· Άρθρο 4, Inter-American Convention on Extradition, υιοθετήθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 1981· και Άρθρο 3, UN Model Treaty on Extradition.

295 Βλ. Άρθρο 3, Σύμβαση για το Διεθνές Καθεστώς των Προσφύγων, Κοινωνία των Εθνών, υιοθετήθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1933, Treaty Series τόμ. CLIX αρ. 3663· Άρθρο 4, Provisional Arrangement concerning the status of refugees coming from Germany of 4 July 1938· Άρθρο 5, Convention concerning the status of refugees coming from Germany, Κοινωνία των Εθνών, υιοθετήθηκε στις 10 Φεβρουαρίου 1938. Για τον εθιμικό χαρακτήρα της μη επαναπροώθησης, βλ. ΥΑ, The Principle of Non-Refoulement as a Norm of Customary International Law. Response to the Questions Posed to UNHCR by the Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany in Cases 2 BvR 1938/93, 2 BvR 1953/93, 2 BvR 1954/93, 31 Ιανουαρίου 1994· ΥΑ, Γνωμοδότηση για την Εξω-εδαφική Εφαρμογή της Αρχής της μη Επαναπροώθησης στο πλαίσιο της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 26 Ιανουαρίου 2007, παρ. 15. Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 6 (XXVIII): Μη επαναπροώθηση, ΕκτΕπ, ΥΑ, 28η Σύνοδος, 1977, παρ. (α).

296 Βλ. Άρθρο 1 ΕΣΔΑ, Άρθρο 2 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 1 ΑΧΔΑΑ και Άρθρο 1 ΑΣΔΑ. Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων, στο Άρθρο 3, προβλέπει ρητά την απαγόρευση της επαναπροώθησης.

297 Βλ., για παράδειγμα, Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 14038/88, 7 Ιουλίου 1989, παρ. 87· Ahoogeeze κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 37075/09, Απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2011, παρ. 85: «δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί συμβατό με την «κοινήν κληρονομία πολιτικών παραδόσεων και ιδεωδών σεβασμού της ελευθερίας και του κράτους δικαίου» στην οποία αναφέρεται το Προοίμιο, το να παραδίει ένα συμβαλλόμενο κράτος εν γνώσει του ένα πρόσωπο σε ένα άλλο κράτος στο οποίο υπάρχουν ουσιαστικοί λόγοι να πιστεύεται ότι θα κινδυνεύσει να υποστεί βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία».

τητος, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων».²⁹⁸ Η αρχή αυτή αποτυπώνεται και σε πολλά άλλα κείμενα του διεθνούς δικαίου.²⁹⁹ Δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση από αυτήν.³⁰⁰

Η αρχή της μη επαναπρώθησης του προσφυγικού δικαίου αφορά τόσο τους πρόσφυγες που ήδη βρίσκονται εντός της επικράτειας του κράτους όσο και εκείνους που βρίσκονται στα σύνορα.³⁰¹ Η αρχή αυτή εφαρμόζεται επίσης στις διαδικασίες έκδοσης³⁰² και πρέπει να τηρείται σε όλες τις περιπτώσεις μαζικής εισροής.³⁰³ Αυτό συνάγεται από την ίδια τη διατύπωση του Άρθρου 33.1, το οποίο αναφέρεται στην επαναπρώθηση «καθ' οιονδήποτε τρόπο», συμπεριλαμβάνοντας έτσι όλες τις μορφές μεταφοράς ενός προσώπου εκτός της επικράτειας του ασύλου ή της επικράτειας όπου το πρόσωπο αναζητεί άσυλο. Η αρχή της μη επαναπρώθησης έχει επίσης συνέπειες για τις μορφές προσωρινής ή προαιρετικής προστασίας (βλ. Κεφάλαιο 1).

Ο ορισμός της επαναπρώθησης στο Άρθρο 33.1, σε αντίθεση με τον ορισμό του πρόσφυγα, αναφέρεται στους κινδύνους που προκύπτουν σε οποιαδήποτε χώρα μπορεί να αποσταλεί ο ενδιαφερόμενος, και όχι απαραίτητα στη χώρα προέλευσης ή συνήθους διαμονής. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται τρίτα κράτη τα οποία μπορεί να μεταφέρουν το πρόσωπο σε μια μη ασφαλή χώρα (έμμεση επαναπρώθηση). Η «απειλή για τη ζωή ή την ελευθερία» είναι επίσης ευρύτερη από τον ορισμό του πρόσφυγα και τον συμπεριλαμβάνει. Πράγματι, έχει θεωρηθεί ότι καλύπτει τις περιπτώσεις γενικευμένης βίας που απειλούν τη ζωή ή την ελευθερία του προσώπου αλλά δεν συνιστούν λόγο δίωξης.³⁰⁴

Παρ' όλα αυτά η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* διατυπώνει έναν περιορισμό στην ισχύ της αρχής της μη επαναπρώθησης, την οποία «δεν δύναται πάντως να επικαλήται πρόσφυξ όστις, διά σοβαράς αιτίας, θεωρείται επικίνδυνος εις την ασφάλειαν της χώρας [country] ένθα ευρίσκεται ή όστις, έχων τελεσιδικώς καταδικασθή δι' ιδιαίτερως σοβαρόν αδίκημα, αποτελεί κίνδυνον διά την Χώραν [community]».³⁰⁵

298 Βλ. Πόρισμα αρ. 79, ΥΑ, ό.π. (σημ. 79), παρ. (ι). Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 81 (XLVIII): Διεθνής Προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 48η Σύνοδος, 1997, παρ. (θ). Πόρισμα αρ. 82 (XLVIII): Εγγύηση του Θεσμού του Ασύλου, ΕκτΕπ, ΥΑ, 48η Σύνοδος, 1997, παρ. (δ-θ). Βλ. επίσης Concluding Observations on Portugal, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/78/PRT, 17 Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 83.12. Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες αναφέρεται στις απειλές κατά της σωματικής ακεραιότητας ή της ελευθερίας όλων των προσφύγων που εμπνίπτουν στον ευρύ ορισμό της σύμβασης. Βλ. Άρθρο 2.3, Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες. Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες δεν αναγνωρίζει εξαιρέσεις στην αρχή της μη επαναπρώθησης.

299 Βλ. Άρθρα III και V, Αναθεωρημένη Διακήρυξη της Μπανγκόκ· Άρθρο 3, Διακήρυξη για το Εδαφικό Άσυλο του 1967, Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Ψήφισμα 2132(XXII), 14 Δεκεμβρίου 1967· Άρθρο II.3, Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες· Άρθρο 22.8 ΑΣΔΑ· Διακήρυξη της Καρθαγίνης για τους Πρόσφυγες, Ενότητα III, παρ. 5.

300 Πόρισμα αρ. 79, ΥΑ, ό.π. (σημ. 79), παρ. (θ). Βλ. επίσης, Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Ψήφισμα 51/75, Έγγρ. ΟΗΕ Α/RES/51/75, 12 Φεβρουαρίου 1997, παρ. 3.

301 Πόρισμα αρ. 6, ΥΑ, ό.π. (σημ. 293), παρ. (γ). Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 17 (XXXI): Προβλήματα έκδοσης που αφορούν στους πρόσφυγες, ΕκτΕπ, ΥΑ, 31η Σύνοδος, 1980, παρ. (β). Η υποχρέωση των κρατών να δέχονται τους πρόσφυγες στην επικράτεια τους περιλαμβάνει τη μη απαγόρευση εισόδου στα σύνορα χωρίς να προηγηθούν δίκαιες και αποτελεσματικές διαδικασίες για τον καθορισμό του νομικού καθεστώτος και των αναγκών προστασίας· βλ. Πόρισμα αρ. 82, ΥΑ, ό.π. (σημ. 296), παρ. (δ-iii).

302 Βλ. Πόρισμα αρ. 17, ΥΑ, ό.π. (σημ. 299), παρ. (γ) και (δ).

303 Βλ. Πόρισμα αρ. 19 (XXXI): Προσωρινό Άσυλο, ΕκτΕπ, ΥΑ, 31η Σύνοδος, 1980, παρ. (α)· Πόρισμα αρ. 22, ΥΑ, ό.π. (σημ. 151), παρ. (II-A-2).

304 Βλ. ΥΑ, Note on Non-Refoulement (Submitted by the High Commissioner), Έγγρ. ΟΗΕ EC/SCP/2, 23 Αυγούστου 1977, παρ. 4· και Sir Elihu Lauterpacht και Daniel Bethlehem, The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion, 20 Ιουνίου 2001, σ. 124-125, παρ. 128-133.

305 Άρθρο 33.2, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Η Σύμβαση του ΟΑΕ για τους Πρόσφυγες δεν προβλέπει εξαιρέσεις στην αρχή της μη επαναπρώθησης, η οποία συνεπώς έχει στην Αφρική απόλυτη ισχύ.

Ο περιορισμός στην ισχύ της αρχής της μη επαναπροώθησης του προσφυγικού δικαίου εστιάζει, επομένως, στο ενδεχόμενο ένας πρόσφυγας να είναι «επικίνδυνος» για την ασφάλεια της χώρας [country] ή για την κοινωνία [community]. Αυτό είναι ένα υψηλότερο όριο από ό,τι προβλέπεται στο Άρθρο 1ΣΤ για τον αποκλεισμό από το καθεστώς του πρόσφυγα, αφού εν προκειμένω περιορίζεται μόνο στις *μελλοντικές* απειλές που προέρχονται από το πρόσωπο και όχι στις παρελθούσες πράξεις του.

Ο πρώτος περιορισμός –ο κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια– πρέπει να αφορά έναν μελλοντικό κίνδυνο και να μην στηρίζεται μόνο σε πράξεις του παρελθόντος. Ο κίνδυνος πρέπει να αφορά τη χώρα του ασύλου. Ενώ οι αρχές έχουν κάποια ευχέρεια στον ορισμό του κινδύνου, πρέπει σε κάθε περίπτωση να αξιολογούν ξεχωριστά αν υπάρχουν «βάσιμοι λόγοι» να θεωρηθεί ότι ο πρόσφυγας συνιστά κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια, με βάση τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Για τον σκοπό αυτό, οι αρχές θα πρέπει να εξετάζουν: τη σοβαρότητα του κινδύνου για την εθνική ασφάλεια· την πιθανότητα ο κίνδυνος να γίνει πραγματικότητα και την αμεσότητά του· το αν ο κίνδυνος για την ασφάλεια θα μειωνόταν σημαντικά ή θα εξαλειφόταν με την απομάκρυνση του ατόμου· τη φύση και τη σοβαρότητα των κινδύνων που συνεπάγεται η επαναπροώθηση για το άτομο· αν μπορούν να βρεθούν άλλες εναλλακτικές λύσεις, είτε στη χώρα του ασύλου είτε σε μια τρίτη ασφαλή χώρα.³⁰⁶

Ο δεύτερος περιορισμός αναφέρεται στον κίνδυνο για την «κοινωνία», η οποία σημαίνει την ασφάλεια και την ευημερία του πληθυσμού εν γένει, σε αντίθεση με την εθνική ασφάλεια, η οποία σχετίζεται με τα συμφέροντα του κράτους.³⁰⁷ Η προϋπόθεση το άτομο να έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για «ιδιαίτερος σοβαρόν αδίκημα» πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα της ρήτρας αποκλεισμού του Άρθρου 1ΣΤ(β), που αφορά όσους έχουν διαπράξει σοβαρό αδίκημα του κοινού ποινικού δικαίου εκτός της χώρας του ασύλου πριν γίνουν δεκτοί ως πρόσφυγες από τη χώρα αυτή. Συνεπώς, καθώς δεν επαναλαμβάνει τη ρήτρα αποκλεισμού, το Άρθρο 33.2 αναφέρεται αναγκαία μόνο σε ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα που τελέστηκαν μετά από την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

Σε αντίθεση με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, η *Οδηγία 2011/95/ΕΕ (Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση)* συγχωνεύει τους λόγους περιορισμούς της αρχής της μη επαναπροώθησης του προσφυγικού δικαίου με τις ρήτρες αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα, συμπεριλαμβάνοντας στους λόγους ανάκλησης, τερματισμού ή άρνησης ανανέωσης του καθεστώτος του πρόσφυγα³⁰⁸ και στους λόγους αποκλεισμού από το δικαίωμα επικουρικής προστασίας³⁰⁹ τα πρόσωπα που συνιστούν κίνδυνο για την κοινωνία ή την ασφάλεια του κράτους ασύλου ή προστασίας. Αυτή η διαφορά υποδηλώνει μια διασταλτική ερμηνεία αυτών των λόγων αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα, η οποία δεν συμφωνεί απαραίτητα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*.

306 Βλ. Lauterpacht/Bethlehem, ό.π. (σημ. 302), σ. 137-138, παρ. 178.

307 Βλ. ό.π., σ. 140, παρ. 192.

308 Άρθρο 14.4-5, Οδηγία ΕΕ για την Αναγνώριση, ό.π. (σημ. 98).

309 Άρθρο 17.1(δ), ό.π.

2. Η αρχή της μη επαναπρώθησης στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων

α) Γενικές αρχές

Η αρχή της μη επαναπρώθησης έχει πλέον ισχυρά ερείσματα στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και εφαρμόζεται σε κάθε μεταφορά ημεδαπών ή αλλοδαπών, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς, καθώς και των προσφύγων. Παρότι η αρχή διατυπώνεται ρητά μόνο στη *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων*, ενυπάρχει στην υποχρέωση των κρατών να προστατεύουν συγκεκριμένα δικαιώματα των προσώπων που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους τα οποία θα παραβιαστούν αν τα πρόσωπα αυτά βρεθούν στη δικαιοδοσία ενός άλλου κράτους.³¹⁰ Για να εφαρμοστεί η αρχή της μη επαναπρώθησης, ο κίνδυνος που αντιμετωπίζει ο ενδιαφερόμενος πρέπει να είναι πραγματικός, δηλαδή πρέπει να αποτελεί προβλέψιμη συνέπεια της μεταφοράς, και προσωπικός, δηλαδή πρέπει να αφορά ατομικά αυτόν που αιτείται τη μη επαναπρώθηση.³¹¹

Μέχρι σήμερα, πολλά διεθνή δικαστήρια και δικαιοδοτικά όργανα έχουν κρίνει ότι η αρχή της μη επαναπρώθησης εφαρμόζεται σε περίπτωση κινδύνου παραβίασης της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και κάθε σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας· παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή· και σε περιπτώσεις κατάφωρης αρνησιδικίας και παραβίασης του δικαιώματος στην ελευθερία. Η απαγόρευση της επαναπρώθησης είναι πιθανόν να εφαρμόζεται και σε άλλες σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αποφανθεί ότι η μη επαναπρώθηση καλύπτει κάθε κίνδυνο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως ενδεικτικά τις παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή ή της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και κάθε σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.³¹² Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η μη επαναπρώθηση προστατεύει «τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών»,³¹³ στις οποίες, σύμφωνα με το Δικαστήριο, συγκαταλέγεται η απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, το δικαίωμα στη ζωή,³¹⁴ καθώς και θεμελιώδη στοιχεία του δικαιώματος στη δικαιο

310 Βλ. για παράδειγμα, *Soering* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 87 και 90. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου συνάγει την αρχή της μη επαναπρώθησης από την υποχρέωση των κρατών να «διασφαλίζουν» τα ανθρωπίνια δικαιώματα σε κάθε άνθρωπο που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους (Άρθρο 1 ΕΣΔΑ). Το Δικαστήριο αποφάνθηκε συγκεκριμένα ότι, από τον «ιδιάζοντα χαρακτήρα της ΕΣΔΑ, ως συνθήκης για τη συλλογική πρόσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών», απορρέει η υποχρέωση «να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται οι διατάξεις της κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι ασφαλιστικές της δικλείδες να καθίστανται πρακτικές και αποτελεσματικές».

311 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 12· Να κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25904/07, Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2008, παρ. 109, 113· Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 37201/06, Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2008, παρ. 125· Nyanzi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 21878/06, Απόφαση της 8ης Απριλίου 2008, παρ. 51· Cruz Varas και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 15576/89, Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1991, παρ. 69· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 74· *Soering* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 85-91.

312 Ό.π., παρ. 12.

313 Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 127· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 79.

314 Bader και Kanbor κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 13284/04, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2005, παρ. 48 (με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η απέλαση του προσφεύγοντος παραβίαζε τα Άρθρα 2 και 3 της ΕΣΔΑ, καθώς τον εξέθετε στον κίνδυνο επιβολής της θανατικής ποινής).

δίκη³¹⁵ και στην ελευθερία.³¹⁶

Η νομολογία για τη μη επαναπρώθηση είναι πιο εκτεταμένη σε ό,τι αφορά την επαναπρώθηση που εκθέτει τον αλλοδαπό σε βασανιστήρια, και σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία. Ωστόσο μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες γενικές αρχές, που ισχύουν σε όλες τις περιπτώσεις μη επαναπρώθησης, ανεξάρτητα από το αν η επαναπρώθηση συνεπάγεται κίνδυνο βασανιστηρίων ή σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Οι αρχές αυτές θα εξεταστούν παρακάτω.

Πλαίσιο 9. Οι γυναίκες ως ομάδα υψηλού κινδύνου και η αρχή της μη επαναπρώθησης

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε σε μια πρόσφατη υπόθεση ότι η απέλαση μιας Αφγανής στη χώρα καταγωγής της συνιστούσε παραβίαση της αρχής της μη επαναπρώθησης λόγω του κινδύνου κακομεταχείρισης. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «οι γυναίκες στο Αφγανιστάν διατρέχουν ιδιαίτερο κίνδυνο κακομεταχείρισης όταν δεν συμμορφώνονται με τους έμφυλους ρόλους που τους επιφυλάσσουν η κοινωνία, οι παραδόσεις και το νομικό σύστημα».³¹⁷ Το Δικαστήριο έκρινε ότι το ίδιο το γεγονός πως η προσφεύγουσα είχε ζήσει σχεδόν έξι χρόνια στη Σουηδία, μαζί με το γεγονός ότι είχε επιχειρήσει να διαζευχθεί τον σύζυγό της, θα την εξέθετε σε «σωρευτικώς διαφορετικούς κινδύνους αντιποίνων από το σύζυγό της, κύριο Χ., την οικογένειά του, την οικογένειά της και από την κοινωνία της χώρας καταγωγής της, που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της Σύμβασης».³¹⁸

β) Προέλευση του κινδύνου: πράξεις μη κρατικών φορέων

Σε πολλές περιπτώσεις, πρόσωπα που απειλούνται με απέλαση μπορεί να εκθεθούν κατά την επιστροφή τους σε διάφορους κινδύνους που οφείλονται στη δράση μη κρατικών φορέων –όπως τα μέλη της οικογένειάς τους, εγκληματίες, επιχειρήσεις ή ένοπλες ομάδες– και όχι στις ενέργειες των κρατικών οργάνων. Γίνεται ευρέως δεκτό ότι ο κίνδυνος σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι ανάγκη να προέρχεται από τα όργανα του κράτους, προκειμένου να εφαρμόζεται η αρχή της μη επαναπρώθησης. Ο κίνδυνος μπορεί να οφείλεται σε μη κρατικούς φορείς, όταν το κράτος είναι απρόθυμο ή αδυνατεί να προστατέψει το πρόσωπο που κινδυνεύει. Η ερμηνεία αυτή στηρίζεται στη σπουδαιότητα των απει-

315 Βλ. Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8139/09, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012· Al-Moayad κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ.35865/03, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Φεβρουαρίου 2007, παρ. 100-102.

316 Βλ. για παράδειγμα, Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 313)· Ζ και Τ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 27034/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Φεβρουαρίου 2006, Ως προς τον νόμο.

317 Ν. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 23505/09, Απόφαση της 20ής Ιουλίου 2010, παρ. 55.

318 Ό.π., παρ. 62.

λούμενων δικαιωμάτων³¹⁹ και στις εφαρμοστέες αρχές του διεθνούς προσφυγικού δικαίου.³²⁰

Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων είναι το μοναδικό όργανο του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δεν αναγνωρίζει αυτήν την αρχή, καθώς ο στενός ορισμός του βασανιστηρίου στη *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων* δεν περιλαμβάνει τη συμπεριφορά μη κρατικών φορέων.³²¹ Ωστόσο, ακόμα και σε αυτό το πλαίσιο, η Επιτροπή δέχεται ότι, σε περιπτώσεις εμφυλίου πολέμου, όπου μη κρατικές ομάδες ελέγχουν ένα μέρος της επικράτειας, ο κίνδυνος βασανισμού από τέτοιους μη κρατικούς φορείς που ασκούν οιοιδήποτε κυβερνητική λειτουργία, αποτελεί επαρκή λόγο για να εφαρμοστεί η αρχή της μη επαναπροώθησης.³²² Σύμφωνα με την Επιτροπή, η εξαίρεση αυτή πρέπει να ερμηνεύεται πολύ συσταλτικά και πρέπει να εφαρμόζεται αποκλειστικά σε «αποτυχημένα κράτη».³²³

γ) Μέτρο της απόδειξης: ουσιώδεις λόγοι

Για να αποδειχθεί ότι ο κίνδυνος που διατρέχει ένα πρόσωπο που απειλείται με μεταφορά είναι «πραγματικός», το μέτρο της απόδειξης επιβάλλει να παρασχεθούν **ουσιώδεις λόγοι να πιστεύεται**³²⁴ ότι το πρόσωπο **κινδυνεύει να υποστεί** σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του. Ο κίνδυνος δεν πρέπει να αξιολογείται με βάση εικασίες ή υποψίες και, πιο συγκεκριμένα, δεν χρειάζεται να πιθανολογείται βάσιμα, αλλά πρέπει να είναι προσωπικός και παρών.³²⁵

Για να θεμελιωθεί ο «προσωπικός» χαρακτήρας του κινδύνου, πρέπει να αποδειχθεί ότι ο προσφεύγων διατρέχει ο ίδιος ως άτομο κίνδυνο να υποστεί σοβαρή παραβίαση των ανθρω-

319 Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 110. Βλ. επίσης H.L.R. κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 40· Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 1948/04, Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2007, παρ. 137, 147· N. κατά Φινλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 38885/02, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2005, παρ. 163-165· M.E. κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50094/10, Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013, παρ. 47-53· Auad κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 49390/10, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2011, παρ. 98: «Το σημαντικό στη συνάφεια αυτή είναι αν ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να ζητήσει προστασία και να διεκδικήσει επανόρθωση για τις εις βάρος του ενέργειες».

320 YA, Όργανα Δίωξης, ό.π. (σημ. 82), παρ. 4. Βλ. επίσης Εγχειρίδιο YA, ό.π. (σημ. 66), παρ. 65· Naveed Akram Choudhary κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1898/2009, Απόψεις της 28ης Οκτωβρίου 2013, παρ. 9.7-9.8· Concluding Observations on France, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 82), παρ. 408· Σύσταση 1440 (2000), ΚΣΣΕ, ό.π. (σημ. 82), παρ. 6.

321 G.R.B. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 83/1997, Απόψεις της 15ης Μαΐου 1998, παρ. 6.5. Βλ. επίσης M.P.S. κατά Αυστραλίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 138/1999, Απόψεις της 30ής Απριλίου 2002, παρ. 7.4· S.V. και άλλοι κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 49/1996, Απόψεις της 15ης Μαΐου 2001, παρ. 9.5.

322 Sadiq Shek Elmí κατά Αυστραλίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 120/1998, Απόψεις της 25ης Μαΐου 1999, παρ. 6.5.

323 H.M.H.I. κατά Αυστραλίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 177/2001, Απόψεις της 1ης Μαΐου 2002, παρ. 6.4-6.6.

324 Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 109, 113· Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 125· Nnyanzí κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 51· Cruz Vargas και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 69· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 74· Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 85-91. Βλ. επίσης Haydin κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 101/1997, Απόψεις της 16ης Δεκεμβρίου 1998, παρ. 6.5· C. T. και K. M. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 279/2005, Απόψεις της 22ας Ιανουαρίου 2007, παρ. 7.3· και A. R. J. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 692/1996**, Απόψεις της 11ης Αυγούστου 1997, παρ. 6.14.

325 Haydin κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 6.5. Βλ. επίσης C. T. και K. M. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 7.3. Αυτό έρχεται, για παράδειγμα, σε αντίθεση με την πρακτική που ακολουθείται στις ΗΠΑ, όπου στις διαδικασίες μη επαναπροώθησης το μέτρο της απόδειξης που εφαρμόζεται είναι η «βάσιμη πιθανολόγηση», γεγονός που η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ θεωρεί ότι αντίκειται στην αρχή της μη επαναπροώθησης κατά το Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ. Βλ. Concluding Observations on USA, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/USA/CO/3, 15 Σεπτεμβρίου 2006.

πίνων δικαιωμάτων του σε περίπτωση που απελαθεί. Ωστόσο ο προσφεύγων δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι έχει στοχοποιηθεί προσωπικά. Ενώ το να αποδείξει κανείς τον προσωπικό κίνδυνο καθ' εαυτὸν μπορεί να είναι ιδιαίτερα δύσκολο, υπάρχουν δύο τύποι περιστάσεων στις οποίες αυτός ο κίνδυνος είναι ευκολότερο να αποδειχθεί.

Όταν μπορεί να αποδειχθεί ότι το κράτος στο οποίο πρόκειται να μεταφερθεί το πρόσωπο παραβιάζει τα δικαιώματα άλλων ανθρώπων σε παρόμοιες περιστάσεις (ή δεν προστατεύει όσους υφίστανται τέτοιες παραβιάσεις), π.χ. μέλη της ίδιας θρησκευτικής ομάδας, εθνικής μειονότητας, πολιτικού κόμματος ή οργάνωσης, κατηγορούμενους για τρομοκρατικές ενέργειες, κρατούμενους (αν το εν λόγω πρόσωπο απειλείται με κράτηση μετά από τον επαναπατρισμό του) ή πρόσωπα που έχουν ζητήσει άσυλο σε άλλα κράτη, θα πρέπει επίσης να αποδεικνύεται ότι πρόκειται για ευρεία ή γενικευμένη πρακτική εις βάρος της συγκεκριμένης ομάδας και να τεκμηριώνεται ο δεσμός μεταξύ του υπό απέλαση προσώπου και της ομάδας. Ο δεσμός αυτός πρέπει να είναι στενός. Η απλή συμμετοχή σε μια ομάδα που κινδυνεύει ίσως να μην επαρκεί, αν στο στόχαστρο τέτοιων πρακτικών βρίσκονται εν γένει ορισμένες μόνο κατηγορίες μελών της ομάδας, π.χ. εξέχοντα μέλη ενός αντιπολιτευόμενου κόμματος.³²⁶ Ο κίνδυνος ωστόσο μπορεί να αποδειχθεί και με αναφορά σε ευρύτερες ομάδες, για παράδειγμα όλους τους κρατούμενους και κατηγορούμενους για ποινικά αδικήματα,³²⁷ ή όλους όσους απειλούνται με ποινή φυλάκισης.³²⁸

Επιπλέον τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν σε εξαιρετικές περιπτώσεις να αναγνωρίσουν την προστασία από την επαναπροώθηση απλώς και μόνο βάσει της κατάστασης αδιάκριτης βίας στη χώρα προορισμού. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν υφίσταται πραγματικός κίνδυνος να εκτεθεί το πρόσωπο σε βία κατά την επιστροφή του.³²⁹ Στην υπόθεση *Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποφάνθηκε ότι το όριο που θεσπίζει το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ «μπορεί, σε εξαιρετικές περιστάσεις, να υπερβαινεταί εξαιτίας της κατάστασης αδιάκριτης βίας, η οποία είναι τέτοιας έντασης ώστε κάθε πρόσωπο που επιστρέφεται στην εν λόγω περιοχή να εκτίθεται σε κίνδυνο βίας απλώς και μόνο λόγω της εκεί παρουσίας του».³³⁰ Το Δικαστήριο αναγνώρισε στην υπόθεση αυτή τα ακόλουθα ενδεικτικά κριτήρια για την τεκμηρίωση της κατάστασης αδιάκριτης βίας: «πρώτον, αν τα συγκρουόμενα μέρη χρησιμοποιούν πολεμικές μεθόδους ή τακτικές

326 Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, Αναφορές αρ. 1461,1462,1476 και 1477/2006*, _Απόψεις της 31ης Ιουλίου 2008, παρ. 12.5· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 116-117. Βλ. επίσης Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 132· Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 148· Isakov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 14049/08, Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2010, παρ. 109· Yuldashev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 1248/09, 8 Ιουλίου 2010, παρ. 83 (κρατούμενοι)· S.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 19956/06, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2010 (με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι η απουσία επαφών της κυβέρνησης του Μπουτάν με το εξωτερικό σε συνδυασμό με την πολιτική δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης εις βάρος της νεπαλέζικης εθνότητας συνιστούσαν επαρκείς λόγους για την εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης)· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 30696/09, Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 2011, παρ. 296-297.

327 Khodzhayev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 52466/08, Απόφαση της 12ης Μαΐου 2010.

328 Kolesnik κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 26876/08, Απόφαση της 17ης Ιουλίου 2010, παρ. 72.

329 Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 8319/07 και 11449/07, Απόφαση της 28ης Ιουνίου 2011, παρ. 218· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 115, και βλ. παρ. 113-114· K. A. B. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 886/11, Απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, παρ. 72-91· Haydin κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 6.3. Βλ. επίσης μεταξύ άλλων, C. T. και K. M. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 7.2· G. R. B. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 319), παρ. 6.3· Mortesa Aemei κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 34/1995, Απόψεις της 29ης Μαΐου 1997, παρ. 9.4.

330 Ό.π., παρ. 226.

που εκθέτουν σε αυξημένο κίνδυνο τη ζωή των πολιτών ή στρέφονται ευθέως κατά αυτών· δεύτερον, αν η χρήση τέτοιων μεθόδων και/ή τακτικών είναι διαδεδομένη μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών· τρίτον, αν η σύγκρουση είναι τοπική ή γενικευμένη· και τέλος, ο αριθμός των πολιτών που έχουν σκοτωθεί, τραυματιστεί και εκτοπιστεί εξαιτίας της σύγκρουσης».³³¹

Κατά την εξέταση της κατάστασης του προσφεύγοντος σε περιπτώσεις βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης, τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο προσφεύγων έχει υποστεί και στο παρελθόν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βαρύνουν υπέρ της μη επαναπρώθησης, ιδίως αν οι παραβιάσεις αυτές είναι σχετικά πρόσφατες. Τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λαμβάνουν επίσης υπ' όψιν ιατρικές εκθέσεις, προκειμένου να αξιολογήσουν αν ο προσφεύγων υπέστη μετατραυματικό στρες ή διανοητικές διαταραχές εξαιτίας τέτοιων πρακτικών.³³² Οι «ουσιώδεις λόγοι» για να πιστεύεται ότι η επιστροφή ή απέλαση θα εξέθετε τον προσφεύγοντα στον κίνδυνο σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του δεν αρκεί να θεμελιώνονται σε πράξεις που συντελέστηκαν στην χώρα προέλευσης, με άλλα λόγια **πριν** από τη φυγή του προσφεύγοντα από τη χώρα αυτή, αλλά πρέπει να αφορούν ενέργειες του προσφεύγοντα στη χώρα υποδοχής.³³³

Ο κίνδυνος που διατρέχει το πρόσωπο που πρόκειται να μεταφερθεί, σε ό,τι αφορά τόσο τη γενική όσο και τη συγκεκριμένη κατάσταση που είναι πιθανόν να αντιμετωπίσει στο κράτος προορισμού, πρέπει να αξιολογείται με βάση «όσα γνωρίζουν ή όφειλαν να γνωρίζουν οι αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους κατά τη χρονική στιγμή της απομάκρυνσης του προσφεύγοντος».³³⁴ Ωστόσο αν η απομάκρυνση δεν έχει συντελεστεί κατά τη στιγμή που το διεθνές όργανο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξετάζει την προσφυγή, η κατάσταση στη χώρα απέλασης αξιολογείται με βάση τις πληροφορίες που είναι διαθέσιμες κατά τη στιγμή της διαδικασίας.³³⁵

331 Ό.π., παρ. 241.

332 Βλ. B.S.S. κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 183/2001, Απόψεις της 17ης Μαΐου 2004, παρ. 11.4, με τις οποίες η Επιτροπή έκρινε ότι «ακόμα και αν υποθεθεί ότι ο προσφεύγων βασανίστηκε από την αστυνομία της Πουντζάμπ, αυτό δεν συνεπάγεται αυτόματα ότι δεκατρία χρόνια μετά τα γεγονότα που ισχυρίζεται ο προσφεύγων διατρέχει ακόμη κίνδυνο βασανισμού αν επιστρέψει στην Ινδία». Ωστόσο, βλ. επίσης Dadaρ κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 258/2004, Απόψεις της 5ης Δεκεμβρίου 2005, παρ. 8.6, όπου η Επιτροπή δεν αποκλείει τον κίνδυνο βασανιστηρίων επειδή η κράτηση του προσφεύγοντος συνέβη μεταξύ 1979 και 1987, καθώς δραστηριοποιούνταν ακόμη στα κινήματα αντίστασης κατά της κυβέρνησης του Ιράν. Βλ. A.F. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 89/1997, Απόψεις της 8ης Μαΐου 1998, παρ. 6.5. Δεν επαρκεί όμως η απλή απόδειξη περιστατικών βασανισμού ή κακομεταχείρισης στο παρελθόν: I. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 61204/09, Απόφαση της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, παρ. 62: «το Δικαστήριο θεωρεί ότι όταν ένας αιτών άσυλο, όπως ο πρώτος προσφεύγων, ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί κακομεταχείριση στο παρελθόν, είτε ο ισχυρισμός αυτός είναι πέραν πάσης αμφιβολίας είτε υποστηρίζεται με στοιχεία, ο αιτών οφείλει παρ' όλα αυτά να καταδείξει ότι υπάρχουν ουσιώδεις και συγκεκριμένοι λόγοι να πιστευθεί ότι κατά την επιστροφή του στην πατρίδα του θα εκτεθεί εκ νέου στον κίνδυνο τέτοιας μεταχείρισης, για παράδειγμα λόγω της πολιτικής δράσης του αιτούντος ή λόγω της συμμετοχής του σε μια ομάδα η οποία υφίσταται συστηματική και συνεχιζόμενη κακομεταχείριση η οποία επιβεβαιώνεται από αξιόπιστες πηγές, λόγω εκκρεμούς εντάλματος σύλληψης, ή λόγω άλλων συγκεκριμένων προβλημάτων με τις αρχές».

333 Mortesa Aemei κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 327), παρ. 9.5. Στην υπόθεση S.F. και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 52077/1, Απόφαση της 15ης Μαΐου 2012, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η χώρα επιστροφής (στη συγκεκριμένη υπόθεση το Ιράν) είχε την τεχνολογική και πρακτική δυνατότητα (παρακολούθηση στο διαδίκτυο) να ταυτοποιήσει τους προσφεύγοντες και την πολιτική τους δράση και αυτό συνιστούσε ουσιώδη λόγο να πιστευθεί ότι υπήρχε κίνδυνος βασανιστηρίων ή άλλης απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας κατά την επιστροφή τους (βλ. παρ. 68-71).

334 Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 233/2003*, Απόψεις της 24ης Μαΐου 2005, παρ. 13.4· Nyanzi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 56· Vilvarajah και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 107· Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 12.4.

335 Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 136· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 112· Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 133· Cruz Varas και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π.

Ενώ τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αξιολογούν συνήθως τα πραγματικά περιστατικά, τα οποία αφήνουν στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων, στην περίπτωση της μη επαναπροώθησης εξετάζουν αν οι εθνικές αρχές αξιολόγησαν ορθά τα στοιχεία που προσκομίστηκαν ενώπιόν τους για να υποστηριχθεί η επίκληση της μη επαναπροώθησης.³³⁶ Λαμβάνονται υπ' όψιν όλα τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία που αφορούν τον προσωπικό κίνδυνο που διατρέχει ο προσφεύγων και τα αποδεικτικά στοιχεία που τεκμηριώνουν την κατάσταση αδιάκριτης βίας ή το γεγονός ότι η ομάδα στην οποία συμμετέχει ο προσφεύγων υφίσταται σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και αν το κράτος αδυνατεί ή δεν είναι πρόθυμο να προστατέψει τον προσφεύγοντα από αυτές τις παραβιάσεις.³³⁷ Η αξιολόγηση πρέπει να είναι εξαντλητική και όχι απλώς αναλυτική.³³⁸

Το κράτος δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο στην αξιολόγηση που διενεργούν οι δικές του αρμόδιες αρχές, χωρίς να εξετάσει τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος. Ειδικότερα, το κράτος πρέπει να αποδείξει ότι οι αρμόδιες αρχές έκριναν επί της υπόθεσης λαμβάνοντας υπ' όψιν πλήρως και ανεξάρτητα όλα τα στοιχεία που μπορεί να αποδεικνύουν τον κίνδυνο. Τα αιτήματα που απορρίπτονται για διαδικαστικούς λόγους ή με βάση την άκριτη αποδοχή της αξιολόγησης του κινδύνου από την κυβέρνηση κατά πάσα πιθανότητα δεν θα επιτρέψουν στο κράτος να υποστηρίξει πειστικά ότι συμμορφώθηκε πλήρως με την υποχρέωση της μη επαναπροώθησης.³³⁹ Έτσι, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναγνωρίσει ότι, «εξαιτίας της ιδιαίτερης κατάστασης στην οποία βρίσκονται συχνά οι αιτούντες άσυλο, είναι πολλές φορές αναγκαίο να τους αναγνωρίζεται το ευεργέτημα της αμφιβολίας όσον αφορά την αξιοπιστία των ισχυρισμών τους και των αποδεικτικών μέσων που τους υποστηρίζουν. Ωστόσο, όταν υποβάλλονται πληροφορίες που γεννούν βάσιμες αμφιβολίες για την αλήθεια των ισχυρισμών του αιτούντος, ο αιτών πρέπει να δώσει ικανοποιητική εξήγηση για τις πιθανές αποκλίσεις».³⁴⁰

Η αξιολόγηση άλλων συναφών παραγόντων, όπως η γενική κατάσταση στη χώρα, ή ο κίνδυνος που διατρέχει μια συγκεκριμένη ομάδα ή η ανυπαρξία κρατικής προστασίας, θα πρέπει να παραβλέπεται σε εκθέσεις άλλων κρατών μελών, σε δικαστικές αποφάσεις, καθώς και σε εκθέσεις διεθνών οργανισμών και φορέων, όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αξιόπιστες ΜΚΟ.³⁴¹ Το Ευρωπαϊκό

(σημ. 309), παρ. 76.

336 Nakrash και Qifen κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1540/2007*, Απόψεις της 19ης Νοεμβρίου 2008, παρ. 7.3. Βλ. επίσης Tarlue κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1551/2007**, Απόψεις της 28ης Απριλίου 2009, παρ. 7.4· Dadar κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 330), παρ. 8.8. Βλ. επίσης Singh Sogi κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 297/2006, Απόψεις της 29ης Νοεμβρίου 2007, παρ. 10.3· Rubin Byahuranga κατά Δανίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1222/2003, Απόψεις της 9ης Δεκεμβρίου 2004, παρ. 110.

337 Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 12.4.

338 Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 130.

339 Rubin Byahuranga κατά Δανίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 334), παρ. 11.2-11.4· Hussain Khan κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 15/1994, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 1994, παρ. 12.3· Mortesa Aemei κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 327), παρ. 9.8: «Στην παρούσα υπόθεση, η άρνηση των αρμόδιων ελβετικών αρχών να εξετάσουν το αίτημα δικαστικού ελέγχου, για λόγους διαδικαστικής φύσης, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ενόψει του Άρθρου 3 της Σύμβασης».

340 S.A. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 66523/10, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2013, παρ. 43· K.A.B. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 327), παρ. 70· A.A. και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 14499/09, Απόφαση της 28ης Ιουνίου 2012, παρ. 73.

341 Arkauz Arana κατά Γαλλίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 63/1997, Απόψεις της 5ης Ιουνίου 2000, παρ. 11.4· Mutombo κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 13/1993, Απόψεις της 27ης Απριλίου 1994, παρ. 9.5. Βλ. επίσης Karoui κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 185/2001, Απόψεις της 25ης Μαΐου 2002, παρ. 9· Mortesa Aemei κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 327), παρ.

Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει εξηγήσει ότι, όταν κατά την κρίση των υποθέσεων μη επαναπροώθησης, γίνεται χρήση πληροφοριών για τη χώρα απέλασης, «πρέπει να εξετάζεται προσεκτικά η πηγή αυτών των πληροφοριών, και ιδίως η ανεξαρτησία, η αξιοπιστία και η αντικειμενικότητά της. Ως προς τις εκθέσεις πρέπει επίσης να εξετάζεται το κύρος και η αξιοπιστία του συντάκτη, η σοβαρότητα των ερευνών που διεξήχθησαν για τη σύνταξη της έκθεσης, η συνοχή των διαπιστώσεων της και το αν επιβεβαιώνονται από άλλες πηγές. [...] Πρέπει [επίσης] να εξετάζεται αν ο συντάκτης του σχετικού υλικού ήταν παρών στην εν λόγω χώρα καθώς και η επάρκεια της ανταπόκρισής του».³⁴² Κατά την αξιολόγησή τους, τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξετάζουν το υλικό που υποβάλλεται ενώπιόν τους από τα μέρη, αλλά αναζητούν πληροφορίες και αυτεπαγγέλτως αν αυτό είναι αναγκαίο.³⁴³

Στη διεθνή νομολογία σχετικά με τα βασανιστήρια, έχει παγιωθεί η αρχή ότι η μη επικύρωση ή η μη υπογραφή των διεθνών συμβάσεων για την προστασία ή την αποτροπή της παραβίασης του συγκεκριμένου δικαιώματος που κινδυνεύει με παραβίαση στη χώρα προορισμού, μπορεί να ενισχύει την πιθανότητα ύπαρξης του κινδύνου αυτού, αν έχει τεκμηριωθεί ο προσωπικός κίνδυνος του προσφεύγοντος.³⁴⁴ Ωστόσο, ακόμα και όταν υπάρχει σχετική εσωτερική νομοθεσία ή το κράτος έχει κυρώσει διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αυτό δεν αρκεί αν υπάρχουν αναφορές που αποδεικνύουν χρήση ή ανοχή τέτοιων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις αρχές του εν λόγω κράτους.³⁴⁵ Στην υπόθεση *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποφάνθηκε ότι «η ύπαρξη εθνικών νόμων και η επικύρωση των διεθνών συνθηκών που εγγυώνται τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν είναι από μόνες τους επαρκείς για την διασφάλιση της κατάλληλης προστασίας ενάντια στον κίνδυνο της κακομεταχείρισης, τη στιγμή που, όπως και στην παρούσα υπόθεση, έγκυρες πηγές έχουν αναφέρει πρακτικές στις οποίες έχουν καταφύγει ή τις οποίες έχουν ανεχτεί οι αρχές και οι οποίες είναι προδήλως αντίθετες με τις αρχές της Σύμβασης».³⁴⁶ Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι μια χώρα δεν μπορεί «να διαφεύγει τις δικές της ευθύνες βασιζόμενη στις υποχρεώσεις της που προκύπτουν από διμερείς συμφωνίες [με τη χώρα επιστροφής]. Ακόμα και σε περίπτωση που θεωρηθεί ότι οι εν λόγω συμφωνίες περιέχουν ρητές διατάξεις για την επιστροφή [στη χώρα επιστροφής] μεταναστών που αναχαιτίστηκαν στην ανοιχτή θάλασσα, η ευθύνη των Συμβαλλόμενων Κρατών εξακολουθεί να υφίσταται ακόμα και μετά τη δέσμευσή τους σε συνθήκες κατόπιν της έναρξης ισχύος της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων αυτής σχετικά με τα εν λόγω Κράτη».³⁴⁷

9.9· *Paku Kisoki* κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 41/1996, Απόψεις της 8ης Μαΐου 1996, παρ. 9.5· *Pelit* κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 281/2005, Απόψεις της 29ης Μαΐου 2007 παρ. 11· *X, Y and Z* κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 61/1996, Απόψεις της 6ης Μαΐου 1998, παρ. 11.5· *Na* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 119, 122· *Dbouba* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 15916/09, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 2010, παρ. 42-43· *M.B.* και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 36009/08, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2010, παρ. 32-33.

342 *Na* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 120-121.

343 *Ό.π.*, παρ. 119. *Nnyanzi* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 52· *Saadi* κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 128-130.

344 *Mutombo* κατά Ελβετίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 339), παρ. 12.5.

345 *Muminov* κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 42502/06, Απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2008, παρ. 96· *Saadi* κατά Ιταλίας, ό.π. (σημ. 309), παρ. 147· *M.S.S.* κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 353· *Yakubov* κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 7265/10, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2011, παρ. 93.

346 *Hirsi Jamaa* και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 128.

347 *Ό.π.*, παρ. 129.

Αν μια υπόθεση απέλασης ή χορήγησης ασύλου «έλαβε ευρεία δημοσιότητα», αυτό μπορεί να αποτελέσει επιπλέον λόγο για την αποτροπή της επαναπροώθησης, αν υπάρχουν ενδείξεις ότι η δημοσιότητα αυτή θα μπορούσε να προκαλέσει την οργή κρατικών οργάνων ή μη κρατικών φορέων, ιδίως όταν ο αιτών δεν είναι ο ίδιος ο βασικός παράγοντας που δημιούργησε τη δημοσιότητα.³⁴⁸

Σε μια συγκεκριμένη υπόθεση όπου έπρεπε να αποδειχθεί ο κίνδυνος της θανατικής ποινής στην χώρα υποδοχής, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υπενθύμισε ότι «δεν είναι ανάγκη να αποδειχθεί, όπως είναι η άποψη του κράτους μέλους, ότι η προσφεύγουσα θα καταδικαστεί “πράγματι” σε θάνατο [...] παρά μόνο ότι υπάρχει “πραγματικός κίνδυνος” να της επιβληθεί η θανατική ποινή. Η Επιτροπή δεν αποδέχεται την άποψη του κράτους μέλους ότι ένα πρόσωπο πρέπει να έχει ήδη καταδικαστεί σε θάνατο, προκειμένου να αποδείξει ότι διατρέχει “πραγματικό κίνδυνο” παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή».³⁴⁹ Η Επιτροπή έχει επίσης ορίσει ειδικότερα ότι, ιδίως σε περιπτώσεις που δεν πρόκειται για έκδοση, «ο πραγματικός κίνδυνος πρέπει να συνάγεται από τις προθέσεις της χώρας στην οποία πρόκειται να απελαθεί ο αλλοδαπός, καθώς και από τη συμπεριφορά που επιδεικνύει συστηματικά το κράτος σε ανάλογες υποθέσεις».³⁵⁰

δ) Βάρος της απόδειξης

Όπως συμβαίνει συχνά στους διεθνείς μηχανισμούς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο προσφεύγων φέρει ο ίδιος το βάρος της απόδειξης των ισχυρισμών του. Ωστόσο όταν ο προσφεύγων υποβάλλει επαρκείς πληροφορίες που θα μπορούσαν να επαληθευτούν από τις αρμόδιες αρχές, το βάρος της απόδειξης μεταφέρεται στο κράτος, που πρέπει να εξηγήσει την άρνηση εφαρμογής της αρχής της μη επαναπροώθησης.³⁵¹

Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι το βάρος της απόδειξης συνδέεται με το μέτρο της απόδειξης. Ο προσφεύγων πρέπει επομένως να υποβάλει επαρκείς πληροφορίες που να αποδεικνύουν την πιθανή ύπαρξη του κινδύνου – πραγματικού, προσωπικού και επικείμενου. Κατόπιν το κράτος φέρει το βάρος να αντικρούσει τα στοιχεία που υποβλήθηκαν ή να προσκομίσει νέες πληροφορίες που να υποστηρίζουν ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί η αρχή της μη επαναπροώθησης. Όταν το κράτος υποδοχής έχει αρχικά χορηγήσει στον αλλοδαπό το καθεστώς του πρόσφυγα και στη συνέχεια το έχει ανακαλέσει, φέρει το ίδιο το βάρος της απόδειξης ότι ο αρχικός δικαιολογημένος φόβος δίωξης έχει πάψει να υπάρχει.³⁵²

Επιπλέον, αν ο κίνδυνος να εκτεθεί το μεταφερόμενο πρόσωπο σε σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του είναι γνωστός ή όφειλε να είναι γνωστός στο κράτος, το γεγονός ότι το μεταφερόμενο πρόσωπο δεν εξέφρασε τον φόβο αυτό δεν απαλλάσσει το κράτος

348 Sadiq Shek Elmi κατά Αυστραλίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 320), παρ. 6.8· N. κατά Φινλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 165.

349 Kwok Yin Fong κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1442/2005*, Απόψεις της 23ης Νοεμβρίου 2009· παρ. 9.6.

350 G. T. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 706/1996**, Απόψεις της 4ης Δεκεμβρίου 1997, παρ. 8.4.

351 A. S. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 149/1999, Απόψεις της 15ης Φεβρουαρίου 2001, παρ. 8.6· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 110 και 111.

352 C. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 900/1999, Απόψεις της 13ης Νοεμβρίου 2002, παρ. 8.5.

από την υποχρέωση να εξετάσει αν πρέπει να εφαρμοστεί η αρχή της μη επαναπροώθησης.³⁵³ Στην υπόθεση *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι, παρά τους ισχυρισμούς της Ιταλίας ότι οι μετανάστες που αναχαιτίστηκαν στην ανοιχτή θάλασσα δεν διατύπωσαν κανένα αίτημα διεθνούς προστασίας, «ήταν ευθύνη των εθνικών αρχών, που αντιμετώπιζαν μια κατάσταση κατά την οποία παραβιάζονταν συστηματικά τα ανθρώπινα δικαιώματα [...] να πληροφορηθούν για τη μεταχείριση την οποία θα ελάμβαναν οι προσφεύγοντες μετά την επιστροφή τους [...]. Λαμβάνοντας υπ' όψιν τις συνθήκες της υπόθεσης, το γεγονός ότι τα εν λόγω άτομα δεν εξέφρασαν ρητό αίτημα για άσυλο δεν απαλλάσσει την Ιταλία από το να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της σύμφωνα με το άρθρο 3».³⁵⁴

ε) Απόλυτα δικαιώματα και η υποχρέωση μη επαναπροώθηση

Έχει κριθεί ευρύτητα ότι, όταν το δικαίωμα που είναι πιθανόν να παραβιαστεί μετά την απομάκρυνση είναι απόλυτο δικαίωμα (όπως η προστασία από τα βασανιστήρια ή κάθε άλλη σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία), η αρχή της μη επαναπροώθησης ισχύει εξίσου απόλυτα και δεν υπόκειται σε καμία εξαίρεση ούτε εκ του νόμου ούτε στην πράξη.³⁵⁵ Ο κανόνας αυτός εφαρμόζεται σε κάθε απέλαση, χωρίς να λαμβάνονται υπ' όψιν λόγοι εθνικής ασφάλειας ή άλλοι σοβαροί λόγοι δημοσίου συμφέροντος, οι οικονομικές ανάγκες ή η αυξημένη εισροή μεταναστών.³⁵⁶ Ως προς το σημείο αυτό, η προστασία της αρχής της μη επαναπροώθησης όπως αποτυπώνεται στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ευρύτερη από την αντίστοιχη που προβλέπεται στο προσφυγικό δίκαιο.³⁵⁷ Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν υπάρχει τίποτα αντίστοιχο με τους περιορισμούς που προβλέπονται στο Άρθρο 33.2 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, οι οποίοι αποκλείουν από την προστασία πρόσωπα που συνιστούν κίνδυνο για την ασφάλεια του κράτους ή έχουν διαπράξει σοβαρό ποινικό αδίκημα (βλ. παραπάνω, Ενότητα 1). Επομένως, με βάση τις πρόνοιες του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατά τις διαδικασίες απέλασης δεν αρκεί να εξετάζεται μόνο αν ο προσφεύγων δικαιούται να αναγνωριστεί ως θύμα δίωξης με βάση τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Οι αρμόδιες αρχές του κράτους πρέπει να εξετάζουν άμεσα αν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος σοβαρών παραβιάσεων των ανθρω-

353 Βλ. *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 346-359.

354 *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 133. Βλ. επίσης Report to the Italian Government on the visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 to 31 July 2009, ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 265), παρ. 32.

355 *Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 12.4· *Tarja Paez κατά Σουηδίας*, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 39/1996, Απόψεις της 28ης Απριλίου 1997, παρ. 14.5· *Tebourski κατά Γαλλίας*, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 300/2006, Απόψεις της 11ης Μαΐου 2007, παρ. 8.2 και 8.3: «Όταν το πρόσωπο αυτό ισχυρίζεται ότι κινδυνεύει με βασανιστήρια σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που τίθενται στο Άρθρο 3, το συμβαλλόμενο κράτος δεν μπορεί πλέον να επικαλεστεί εσωτερικούς λόγους για να δικαιολογήσει τη μη συμμόρφωσή του με τη συμβατική του υποχρέωση να προστατεύει κάθε πρόσωπο που βρίσκεται στη δικαιοδοσία του και φοβάται ότι κινδυνεύει σοβαρά να υποστεί βασανιστήρια αν επιστραφεί σε μια άλλη χώρα». Βλ. επίσης *Dadar κατά Καναδά*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 330), παρ. 8.8· και *Concluding Observations on Slovenia*, ΕΚΒ, Αναφορά της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων στη Γενική Συνέλευση, 55η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ CAT A/55/44, σ. 34 (2000), παρ. 206· *Toirjon Abdussamatov και άλλοι κατά Καζακστάν*, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. CAT/C/48/D/444/2010, Απόψεις της 1ης Ιουνίου 2012, παρ. 13.7· *Saadi κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 127· *Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 79.

356 *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 223-224.

357 *Saadi κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 138· *Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 80.

πίνων δικαιωμάτων στη χώρα προορισμού, ανεξάρτητα από το αν ο προσφεύγων δικαιούται να του αναγνωριστεί το καθεστώς του πρόσφυγα ή όχι.³⁵⁸ Όπως εξάλλου έχει διευκρινιστεί στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το σημαντικό στοιχείο δεν είναι οι λόγοι απέλασης, παρά **μόνο** ο κίνδυνος σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα προορισμού.³⁵⁹ Στην υπόθεση *Saadi κατά Ιταλίας*, το Δικαστήριο έκρινε ότι, ενόψει του απόλυτου χαρακτήρα των δικαιωμάτων που προστατεύονται στο Άρθρο 3, η προστασία της εθνικής ασφάλειας δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την αποδοχή του κινδύνου των βασανιστηρίων ή της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης.³⁶⁰

στ) Διπλωματικές διαβεβαιώσεις

Ένα κράτος μπορεί να φαίνεται ότι καταστρατηγεί την υποχρέωση μη επαναπροώθησης, χρησιμοποιώντας τις διπλωματικές διαβεβαιώσεις με τις οποίες το απελαύνον κράτος ζητά και λαμβάνει γραπτές εγγυήσεις από τις αρχές του κράτους προορισμού ότι το πρόσωπο που απελαύνεται δεν θα υποστεί ορισμένες πρακτικές. Οι εγγυήσεις αυτές ποικίλλουν από απλές δεσμεύσεις του κράτους υποδοχής ότι ο απελαυνόμενος δεν θα υποστεί βασανιστήρια ή κακομεταχείριση ή άλλες παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέχρι πολύπλοκες συμφωνίες που ρυθμίζουν την παρακολούθηση της κατάστασης του μεταφερόμενου προσώπου που βρίσκεται υπό κράτηση. Οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις θεωρούνται συχνά ένας αποδεκτός τρόπος για να αποτραπεί ο κίνδυνος επιβολής της θανατικής ποινής, αρκεί να μπορεί να εξακριβωθεί η τήρησή τους και να παρέχονται από μια αξιόπιστη κυβερνητική αρχή. Οι διαβεβαιώσεις αυτές ωστόσο είναι πολύ πιο προβληματικές αν χρησιμοποιούνται για να δικαιολογηθεί η απέλαση ή η έκδοση σε χώρες όπου υπάρχει κίνδυνος βασανιστηρίων ή άλλων μορφών κακομεταχείρισης, με δεδομένο ότι τα βασανιστήρια είναι σχεδόν πάντοτε μια απαγορευμένη πρακτική που παραμένει κρυφή. Η αποτελεσματικότητα των διπλωματικών διαβεβαιώσεων υπονομεύεται επίσης από το γεγονός ότι δεν διαθέτουν εκτελεστό χαρακτήρα, αφού δεν έχουν συνήθως νομικές συνέπειες και δεν είναι δεκτικές δικαστικού ελέγχου. Συνήθως ζητούνται από κράτη που περιφρονούν ακόμα και τις νομικά δεσμευτικές υποχρεώσεις τους να αποτρέπουν τα βασανιστήρια και την κακομεταχείριση.³⁶¹

358 Ryabikin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8320/04, Απόφαση της 19ης Ιουνίου 2008, παρ. 120· Sidikov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 73455/11, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2013, παρ. 149 («η προστασία που παρέχεται από το Άρθρο 3 της Σύμβασης είναι σε κάθε περίπτωση ευρύτερη από αυτή που προβλέπουν τα Άρθρα 32 και 33 της Σύμβασης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων»· Toirjon Abdussamatov και άλλοι κατά Καζακστάν, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 353), παρ. 13.7-13.9, όπου η Επιτροπή έκρινε ότι η εξέταση από τα εθνικά δικαστήρια αιτήματος ασύλου βάσει της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες δεν συνιστούσε επαρκή συμμόρφωση του κράτους με τις υποχρεώσεις του βάσει του Άρθρου 3 της ΣΚΒ.

359 Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 138.

360 Ό.π., παρ. 140. Αυτό διευκρινίστηκε περαιτέρω από το Δικαστήριο σε μεταγενέστερες αποφάσεις, όπως π.χ. Ismoilov και άλλοι κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2947/06, Απόφαση της 24ης Απριλίου 2008, παρ. 126· Baysakov και άλλοι κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 54131/08, Απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2010, παρ. 51· και Auad κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 101.

361 Βλ. Manfred Nowak, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα Βασανιστήρια, Ετήσια Έκθεση στη Γενική Συνέλευση, Έγγρ. ΟΗΕ A/60/316, 30 Αυγούστου 2005· Louise Arbou, Υπάτη Αρμόστρια του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Statement to the Council of Europe's Group of Experts on Human Rights and the Fight against Terrorism, 29-31 Μαΐου 2006· Δίκτυο Ανεξάρτητων Εμπειρογνομιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα, The Human Rights Responsibilities of the EU Member States in the Context of the CIA Activities in Europe ("Extraordinary Renditions"), Γνώμη αρ. 3-2006, Έγγρ. αρ. CFR-CDF.Opinion3.2006, 25 Μαΐου 2006· Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την εικαζόμενη χρήση ευρωπαϊκών κρατών από τη CIA για τη μεταφορά και την παράνομη κράτηση ατόμων, 14 Φεβρουαρίου 2007, Ψήφισμα αρ. P6_TA (2007)0032· Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία διά του Δικαίου

Σύμφωνα με τη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των εποπτικών οργάνων των συνθηκών και των επιτροπών εμπειρογνομόνων, η ύπαρξη τέτοιων διαβεβαιώσεων δεν αρκεί για να παρακαμφθεί η αρχή της μη επαναπροώθησης και δεν επιτρέπει αυτόματα μια μεταφορά που σε διαφορετική περίπτωση θα απαγορευόταν.³⁶² Το αν οι διαβεβαιώσεις είναι αποτελεσματικές και επαρκείς ώστε να επιτρέπεται η μεταφορά πρέπει να αξιολογείται με βάση τα δεδομένα κάθε επιμέρους περίπτωσης. Ωστόσο, όπως έχει επανειλημμένα κρίνει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις πολύ σπάνια επαρκούν για να επιτραπεί η μεταφορά σε χώρες στις οποίες οι αρχές, σύμφωνα με αξιόπιστες εκθέσεις, καταφεύγουν ή ανέχονται τα βασανιστήρια ή άλλες μορφές κακομεταχείρισης, ιδίως όταν δεν παρέχονται από μια ειδικά εξουσιοδοτημένη αρχή του κράτους προορισμού και το κράτος αυτό δεν διαθέτει επαρκές σύστημα αποτροπής των βασανιστηρίων.³⁶³

Στην υπόθεση *Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατύπωσε για πρώτη φορά με σαφήνεια τις εξαιρετικά περιοριστικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται ώστε να γίνουν δεκτές οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις σε περιπτώσεις κινδύνου βασανιστηρίων ή άλλης απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, για την αξιολόγηση της αξιοπιστίας των διπλωματικών διαβεβαιώσεων, «αξιολογεί πρώτα, την ποιότητα των διαβεβαιώσεων που δόθηκαν και, δεύτερον, αν, υπό το πρίσμα των πρακτικών του Κράτους υποδοχής, μπορούν να θεωρούνται αξιόπιστες. Προβλίνοντας σε μια τέτοια ενέργεια, το Δικαστήριο λαμβάνει υπ' όψιν του, μεταξύ άλλων, τις εξής παραμέτρους:

- αν οι όροι των διαβεβαιώσεων έχουν γνωστοποιηθεί στο Δικαστήριο [...]
- αν οι διαβεβαιώσεις είναι συγκεκριμένες ή γενικές και αόριστες [...]
- ποιος έχει δώσει τις διαβεβαιώσεις και αν το εν λόγω άτομο μπορεί να δεσμεύσει το

(Επιτροπή της Βενετίας) του Συμβουλίου της Ευρώπης, Opinion on the International Legal Obligations of Council of Europe Member States in Respect of Secret Detention Facilities and Inter-State Transport of Prisoners, Γνώμη αρ. 363/2005, Έγγρ. ΣΕ CDL-AD(2006)009, 17 Μαρτίου 2006· Thomas Hammarberg, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, Viewpoint: "The protection against torture must be strengthened", 18 Φεβρουαρίου 2008· ΕΠΒ, 15η Γενική Έκθεση, 22 Σεπτεμβρίου 2005, παρ. 38-40.

362 Concluding Observations on France, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 188), παρ. 20· Concluding Observations on Russia, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCRP/C/RUS/CO/6, 24 Νοεμβρίου 2009, παρ. 17. Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων έχει δηλώσει κατηγορηματικά ότι «οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να χρησιμοποιούνται ως δικλείδες ασφαλείας ενάντια στα βασανιστήρια ή την κακομεταχείριση, όταν υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστεύεται ότι ο απελαυνόμενος κινδυνεύει κατά την επιστροφή του να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή την κακομεταχείριση», Concluding Observations on Spain, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 240), παρ. 13· Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 147-148· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 353-354· Sidikou κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 356), παρ. 150.

363 Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 147-148· Ryabikin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 356), παρ. 119· Gafarov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25404/2009, Απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 2010· Ben Khemais κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 246/07, Απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 61· Istomilov και άλλοι κατά Ρωσίας, ΕΚΤΗΡ, ό.π. (σημ. 358), παρ. 127· Soldatenko κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2440/07, Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2008, παρ. 74· Ryabikin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 356), παρ. 119· Makhmudzhan Ergashev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 49747/11, 16 Οκτωβρίου 2012, παρ. 74-76. Ωστόσο, στην υπόθεση *Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 313), παρ. 193, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι «ουδέποτε καθόρισε έναν απόλυτο κανόνα που να υπογορεύει ότι το Κράτος που δεν συμμορφώνεται με τις πολυμερείς του υποχρεώσεις δεν θεωρείται αξιόπιστο όσον αφορά τη συμμόρφωση με τις διμερείς του διαβεβαιώσεις. Ο βαθμός στον οποίο το Κράτος αδυνατεί να συμμορφωθεί με τις πολυμερείς του υποχρεώσεις συνιστά, στην καλύτερη περίπτωση, μια παράμετρο για να αποφασιστεί κατά πόσον επαρκούν οι διμερείς διαβεβαιώσεις. Επίσης, δεν προβλέπεται καμία απαγόρευση σχετικά με την υποβολή αιτήματος για παροχή διαβεβαιώσεων στην περίπτωση που υπάρχει συστηματικό πρόβλημα βασανιστηρίων και κακομεταχείρισης στο Κράτος υποδοχής».

Κράτος υποδοχής [...].

- αν οι διαβεβαιώσεις έχουν εκδοθεί από την κυβέρνηση του Κράτους υποδοχής και αν αναμένεται να τηρηθούν από τις τοπικές αρχές [...].
- αν οι διαβεβαιώσεις αφορούν μεταχείριση, νόμιμη ή παράνομη στο Κράτος υποδοχής [...].
- αν έχουν δοθεί από Συμβαλλόμενο Κράτος [...].
- η διάρκεια και η ισχύς των διμερών σχέσεων ανάμεσα στο αποστέλλον Κράτος και το Κράτος υποδοχής, συμπεριλαμβανομένου και του ιστορικού του Κράτους υποδοχής όσον αφορά την τήρηση παρόμοιων διαβεβαιώσεων [...].
- αν η συμμόρφωση με τις διαβεβαιώσεις μπορεί να εξακριβωθεί αντικειμενικά μέσω διπλωματικών ή άλλων μηχανισμών παρακολούθησης, συμπεριλαμβανομένων της παροχής πρόσβασης στους δικηγόρους του προσφεύγοντα [...].
- αν υπάρχει αποτελεσματικό σύστημα προστασίας από τα βασανιστήρια στο Κράτος υποδοχής, συμπεριλαμβανομένου και του κατά πόσο πρόθυμο είναι να συνεργαστεί με τους διεθνείς μηχανισμούς παρακολούθησης (συμπεριλαμβανομένων και των ΜΚΟ ανθρωπίνων δικαιωμάτων), και κατά πόσο πρόθυμο είναι να ερευνήσει καταγγελίες περι βασανιστηρίων και να τιμωρήσει τους υπεύθυνους [...].
- αν ο προσφεύγων έχει υποστεί κακομεταχείριση στο παρελθόν από το Κράτος υποδοχής [...] και
- αν η αξιοπιστία των διαβεβαιώσεων έχει εξεταστεί από τα εγχώρια δικαστήρια του αποστέλλοντος/Συμβαλλόμενου Κράτους [...]».³⁶⁴

Μέχρι σήμερα, κανένα εποπτικό όργανο των συμβάσεων του ΟΗΕ δεν έχει εγκρίνει καμία απέλαση με βάση διπλωματικές διαβεβαιώσεις ότι ο απελαυνόμενος δεν θα υποστεί βασανιστήρια, ακόμα και όπου υποτίθεται ότι συνοδεύονται από ισχυρούς μηχανισμούς παρακολούθησης.³⁶⁵ Ωστόσο δεν έχουν επί της αρχής αποκλείσει την πιθανότητα να είναι επαρκείς οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις, όταν μπορεί να διασφαλιστεί ότι θα υπάρχει ένας αποτελεσματικός μηχανισμός για την παρακολούθηση της τήρησής τους, και συγκεκριμένες ρυθμίσεις που θα εγγυώνται την αποτελεσματική εφαρμογή τους. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, απορρίπτοντας, σε υποθέσεις που έφτασαν ενώπιόν της, διπλωματικές διαβεβαιώσεις που συνοδεύονταν από μηχανισμούς παρακολούθησης, έκρινε ότι, για να είναι αποδεκτός ένας τέτοιος μηχανισμός, πρέπει τουλάχιστον να τίθεται σε λειτουργία αμέσως μετά την άφιξη του ενδιαφερόμενου στο κράτος προορισμού, να επιτρέπει σε έναν ανεξάρτητο παρατηρητή να

364 Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 313), παρ. 189.

365 Μόνο σε μία υπόθεση, Attia κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 199/2002, Απόψεις της 24ης Νοεμβρίου 2003, η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων έκρινε ότι οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις που συνοδεύονταν από παρακολούθηση συνιστούσαν επαρκή προστασία από την κακομεταχείριση· όμως στη μεταγενέστερη σχετική υπόθεση Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 332), η Επιτροπή θεώρησε ότι η προηγούμενη απόφασή της στην υπόθεση Attia είχε στηριχθεί σε ελλείψεις πληροφοριών, και ότι οι διαβεβαιώσεις που εξέτασε στην περίπτωση αυτή δεν είχαν τελικά αποτρέψει τον βασανισμό του προσφεύγοντα στην υπόθεση Agiza. Στην υπόθεση Agiza, η ΕΚΒ έκρινε ότι «η παροχή διπλωματικών διαβεβαιώσεων, οι οποίες επιπλέον δεν συνοδεύονταν από κανένα μηχανισμό για την επιβολή τους δεν συνιστούσαν επαρκή προστασία ενάντια στον προφανή κίνδυνο [κακομεταχείρισης]».

συναντά προσωπικά τον κρατούμενο, και να επιτρέπει ανά πάσα στιγμή ανεξάρτητες ιατροδικαστικές και ιατρικές έρευνες.³⁶⁶ Η παρακολούθηση θα πρέπει να είναι «στην πραγματικότητα αλλά και κατά την αντίληψη του ενδιαφερόμενου, αντικειμενική, αμερόληπτη και επαρκώς αξιόπιστη».³⁶⁷ Ακόμα, σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν τέτοιες αυστηρές δικλείδες ασφαλείας, σύμφωνα με τον πρώην Ειδικό Εισηγητή του ΟΗΕ για τα Βασανιστήρια, «οι διπλωματικές διαβεβαιώσεις δεν είναι παρά απόπειρες να παρακαμφθεί η απόλυτη απαγόρευση των βασανιστηρίων και της επαναπροώθησης».³⁶⁸

ζ) Τόπος μεταφοράς: έμμεση επαναπροώθηση και εγκατάσταση σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής

Η αρχή της μη επαναπροώθησης εφαρμόζεται τόσο στις μεταφορές προς ένα κράτος όπου το πρόσωπο θα εκτεθεί σε κίνδυνο (άμεση επαναπροώθηση), όσο και στις μεταφορές προς κράτη όπου το πρόσωπο κινδυνεύει με περαιτέρω μεταφορά προς μια τρίτη χώρα στην οποία θα εκτεθεί σε κίνδυνο (έμμεση επαναπροώθηση).³⁶⁹ Το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην υπόθεση *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, διευκρίνισε ότι το απελαύνον κράτος οφείλει «να διασφαλίσει ότι η ενδιάμεση χώρα προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις για την αποφυγή απώθησης του εν λόγω ατόμου στη χώρα καταγωγής του χωρίς αξιολόγηση των κινδύνων που αντιμετωπίζει».³⁷⁰ Το Δικαστήριο τόνισε ότι και στις περιπτώσεις έμμεσης επαναπροώθησης το κράτος «δεν απαλλάσσεται από τη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 3 της Σύμβασης, επειδή οι προσφεύγοντες δεν ζήτησαν άσυλο ή δεν εξέθεσαν τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν εξαιτίας της ανυπαρξίας συστήματος ασύλου [στην ενδιάμεση χώρα]. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι οι [κρατικές] αρχές [θα πρέπει να εξακριβώνουν] αν οι αρχές [της ενδιάμεσης χώρας] εκπληρώνουν τις διεθνείς τους υποχρεώσεις όσον αφορά την προστασία των προσφύγων».³⁷¹

Η ακριβής τοποθεσία εντός της χώρας προορισμού στην οποία πρόκειται να μεταφερθεί το υπό απέλαση πρόσωπο μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντική για την εξέταση του αν υπάρχει παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης. Αν ένα πρόσωπο μπορεί να εγκατασταθεί με ασφάλεια σε άλλη περιοχή της χώρας, όπου δεν θα διατρέχει κίνδυνο παραβίασης, τότε δεν αθετείται η υποχρέωση μη επαναπροώθησης.³⁷² Σε τέτοιες περιπτώσεις, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η ομοσπονδιακή ή ενιαία οργάνωση του κράτους προορισμού, καθώς και το αν οι φορείς της επαπειλούμενης παραβίασης υπάγονται στον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης ή μίας από τις ομόσπονδες πολιτείες. Πάντως η μεταφορά σε μια ασφαλή περιοχή της χώρας

366 Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1416/2005, Απόψεις της 10ης Νοεμβρίου 2006, παρ. 11.5· Zhakhongir Maksudon και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 12.5-12.6· Concluding Observations on Denmark, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/DNK/CO/5, 16 Δεκεμβρίου 2008, παρ. 10.

367 Pelit κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 339), παρ. 11.

368 Nowak, Ετήσια Έκθεση 2005, ό.π. (σημ. 359), παρ. 32.

369 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 12· Γενικό Σχόλιο αρ. 1: Implementation of article 3 of the Convention in the context of article 22, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ A/53/44, παράρτημα ΙΧ, 21 Νοεμβρίου 1997, παρ. 2· Hamayak Korban κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 88/1997, Απόψεις της 16ης Νοεμβρίου 1998, παρ. 7· Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 141· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 342.

370 Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλία, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 147.

371 Ό.π., παρ. 157.

372 B.S.S. κατά Καναδά, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 330), παρ. 11.5.

δεν πρέπει να εκθέτει τον μεταφερόμενο στον κίνδυνο παραβίασης των δικαιωμάτων του. Αν ένα πρόσωπο δεν μπορεί να ταξιδέψει προς τη συγκεκριμένη περιοχή, ή αν δεν μπορεί να εισέλθει και να εγκατασταθεί, χωρίς να εκτεθεί στον κίνδυνο να παραβιαστούν τα δικαιώματά του ή να μεταφερθεί σε μια άλλη περιοχή της χώρας όπου πιθανόν να υποστεί τέτοια παραβίαση, η αρχή της μη επαναπροώθησης διατηρεί την ισχύ της.³⁷³

Στην υπόθεση *Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαμόρφωσε ένα πλαίσιο κριτηρίων για την αξιολόγηση του αν μια εγκατάσταση σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής συμμορφώνεται με την αρχή της μη επαναπροώθησης: «προϋπόθεση για την καταφυγή στη δυνατότητα εγκατάστασης σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής είναι να τηρούνται οι ακόλουθες εγγυήσεις: το υπό απέλαση πρόσωπο πρέπει να μπορεί να ταξιδέψει προς την περιοχή μετεγκατάστασης, να εισέλθει και να εγκατασταθεί εκεί· αν κάτι τέτοιο δεν ισχύει, είναι πιθανόν να στοιχειοθετείται παραβίαση του Άρθρου 3, και ιδίως αν, όταν δεν υπάρχουν οι σχετικές εγγυήσεις, υπάρχει η πιθανότητα να μεταφερθεί σε άλλη περιοχή της χώρας καταγωγής όπου πιθανόν να υποστεί κακομεταχείριση [...]».³⁷⁴ Σε μια υπόθεση μετεγκατάστασης σε άλλη περιοχή εντός του Ιράκ, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι «ένα στοιχείο που μπορεί να συνηγορήσει κατά της ορθότητας της μετεγκατάστασης σε άλλη περιοχή της χώρας είναι ότι το πρόσωπο διώκεται από μια ισχυρή φυλή η οποία έχει επιρροή στην κυβέρνηση. Αν ωστόσο η εν λόγω φυλή δεν έχει τόσο μεγάλη επιρροή, η εγκατάσταση σε άλλη περιοχή της χώρας μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να είναι εύλογη».³⁷⁵

Πλαίσιο 10. Ο Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ

Ο Κανονισμός 604/2013 της Ευρωπαϊκής Ένωσης («Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ»), που αντικατέστησε τον Κανονισμό 343/2003 («Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙ»), ορίζει ότι μόνο ένα κράτος μέλος μπορεί να εξετάσει την αίτηση διεθνούς προστασίας που έχει κατατεθεί από υπήκοο τρίτης χώρας. Ο κανονισμός προβλέπει ένα σύνολο κριτηρίων με βάση τα οποία προσδιορίζεται ποιο κράτος είναι υπεύθυνο να παράσχει αυτήν την προστασία. Κάθε κράτος μέλος διατηρεί τη διακριτική ευχέρεια να εξετάζει, κατά παρέκκλιση, μια αίτηση διεθνούς προστασίας που κατατέθηκε σε αυτό, ανεξάρτητα από τα κριτήρια που θέτει ο κανονισμός. Στην περίπτωση αυτή καθίσταται το υπεύθυνο κράτος ως προς τη συγκεκριμένη αίτηση.³⁷⁶

Ο Κανονισμός παρέχει μια ιεραρχία κριτηρίων για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας· ο προσδιορισμός

373 Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 141.

374 Sufi and Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 327), παρ. 266· D.N.M. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 28379/11, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2013, παρ. 54.

375 S.A. κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 338), παρ. 53.

376 Κανονισμός 604/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013 για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας ή από απάτριδα (αναδιատύπωση), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κανονισμός Δουβλίνο ΙΙΙ), L 180/31, 29.6.2013, Άρθρο 17.

αυτός πραγματοποιείται βάσει της κατάστασης που υπήρχε τη στιγμή κατά την οποία υποβλήθηκε για πρώτη φορά η αίτηση.³⁷⁷ Η ιεράρχηση έχει ως εξής:

1. Παρουσία μελών της οικογένειας: υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας είναι το κράτος όπου ένα μέλος της οικογένειας του αιτούντος έχει ήδη αναγνωριστεί ως δικαιούχος διεθνούς προστασίας ή έχει υποβάλει αίτηση διεθνούς προστασίας.³⁷⁸
2. Τίτλος διαμονής ή έγκυρη θεώρηση εισόδου: υπεύθυνο είναι το κράτος που εξέδωσε τον τίτλο ή τη θεώρηση που κατέχει ο αιτών.³⁷⁹
3. Παράτυπη είσοδος: υπεύθυνο είναι το κράτος στο οποίο ο αιτών διεθνή προστασία εισήλθε παράτυπα. Η ευθύνη αυτή παύει να υφίσταται 12 μήνες μετά την ημερομηνία εισόδου.³⁸⁰
4. Διαμονή τουλάχιστον πέντε μηνών: αν αιτών διεθνή προστασία ζούσε για τουλάχιστον πέντε μήνες σε ένα κράτος, τότε το κράτος αυτό είναι υπεύθυνο. Αν ο αιτών ζούσε για τουλάχιστον πέντε μήνες σε περισσότερα από ένα κράτη μέλη, τότε υπεύθυνο είναι το κράτος της τελευταίας διαμονής.³⁸¹
5. Είσοδος χωρίς υποχρέωση θεώρησης: υπεύθυνο είναι το κράτος που για την είσοδο στο έδαφός του δεν υφίσταται υποχρέωση θεώρησης.³⁸²
6. Αίτηση σε χώρο διεθνούς διέλευσης αερολιμένα: υπεύθυνο είναι το κράτος στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται ο χώρος αυτός.³⁸³
7. Πρώτο κράτος υποβολής της αίτησης: όταν το υπεύθυνο κράτος δεν μπορεί να προσδιοριστεί με κανένα από τα άλλα κριτήρια, τότε υπεύθυνο είναι το κράτος στο οποίο υποβλήθηκε για πρώτη φορά η αίτηση.³⁸⁴

Σε ό,τι αφορά τους ασυνόδετους ανήλικους, το κριτήριο που υπερισχύει επί όλων των υπολοίπων κατά τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης είναι το εάν στο κράτος βρίσκεται νόμιμα ένα μέλος της οικογένειας ή αδελφός του ανηλίκου, εφόσον αυτό είναι προς το βέλτιστο συμφέρον του ανηλίκου. Αν δεν υπάρχει μέλος της οικογένειας, αδελφός ή συγγενής, υπεύθυνο κράτος μέλος είναι

377 Ό.π., Άρθρο 7(2).

378 Ό.π., Άρθρο 9 και 10.

379 Ό.π., Άρθρο 12.

380 Ό.π., Άρθρο 13(1).

381 Ό.π., Άρθρο 13(2).

382 Ό.π., Άρθρο 14.

383 Ό.π., Άρθρο 15.

384 Ό.π., Άρθρο 3(2).

εκείνο στο οποίο ο ασυνόδετος ανήλικος υπέβαλε την αίτησή του διεθνούς προστασίας.³⁸⁵ Ο νέος Κανονισμός Δουβλίνο III περιλαμβάνει επίσης μια ακόμη εξαίρεση που αφορά τα ευάλωτα πρόσωπα που εξαρτώνται από τη βοήθεια του τέκνου, του αδελφού ή του γονέα του που διαμένει νομίμως σε ένα κράτος μέλος· στην περίπτωση αυτή το συγκεκριμένο κράτος μέλος καθίσταται υπεύθυνο για την εξέταση της αίτησης διεθνούς προστασίας.³⁸⁶ Η εξαίρεση αυτή επεκτείνεται και στην περίπτωση που «νομίμως διαμένον σε κράτος μέλος τέκνο, αδελφός ή γονέας αιτούντος εξαρτάται από τη βοήθεια του αιτούντος».³⁸⁷

Η υπεύθυνη χώρα πρέπει να αναδέχεται τον αιτούντα και την αίτηση ασύλου, καθώς και να παίρνει πίσω τον αιτούντα διεθνή προστασία, αν αυτός βρίσκεται σε άλλο κράτος μέλος.³⁸⁸

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, διευκρίνισε ότι τα κράτη δεν μπορούν να αποφύγουν τη διεθνή ευθύνη που απορρέει από την αρχή της μη επαναπροώθησης απλώς και μόνο στηριζόμενα στους όρους του Κανονισμού Δουβλίνο II. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι, όταν μια αυτόματη μεταφορά προς τρίτη χώρα κατ' εφαρμογή του Κανονισμού είναι πιθανόν να παραβιάζει την αρχή της μη επαναπροώθησης, τα κράτη πρέπει να επικαλούνται τη «ρήτρα κυριαρχίας» του Άρθρου 3.2 του Κανονισμού Δουβλίνο II (πλέον Άρθρο 17 του Δουβλίνο III), προκειμένου να αποφύγουν την αθετήσουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.³⁸⁹ Το Δικαστήριο τόνισε ότι «όταν εφαρμόζουν τον Κανονισμό του "Δουβλίνου", εναπόκειται στα Κράτη να βεβαιωθούν ότι η διαδικασία ασύλου του ενδιάμεσου Κράτους προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις που επιτρέπουν να αποφευχθεί η απέλαση ενός αιτούντος άσυλο, άμεσα ή έμμεσα, στην χώρα καταγωγής του χωρίς αξιολόγηση, [...] των κινδύνων που διατρέχει»³⁹⁰ να υποστεί σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σε μια σειρά διαδοχικών αποφάσεων, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει κρίνει ότι, βάσει του Άρθρου 4 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που απαγορεύει την απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση, «απόκειται στα κράτη μέλη, περιλαμβανομένων και των εθνικών δικαστηρίων, να μη μεταφέρουν αιτούντα άσυλο προς το "υπεύθυνο κράτος μέλος", [...] οσάκις είναι αδύνατο να αγνοούν ότι οι συστημικές πλημμέλειες όσον αφορά τη διαδικασία χορηγήσεως ασύλου και τις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων άσυλο στο κράτος μέλος αυτό αποτελούν σοβαρούς και αποδεδειγμένους λόγους που να πείθουν ότι ο αιτών θα διατρέξει ουσιαστικό κίνδυνο να υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση κατά την έννοια της διατάξεως αυτής. Με την επιφύλαξη της δυνατότητας του κράτους μέλους που πρέπει να προβεί στη μεταφορά να εξετάσει το ίδιο την αίτηση [...], η αδυναμία μεταφοράς αιτούντος προς άλλο κράτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οσάκις το κράτος αυτό προσδιορίζεται ως το υπεύθυνο κράτος μέλος βάσει

385 Ό.π., Άρθρο 8.

386 Ό.π., Άρθρο 16.

387 Ό.π., Άρθρο 16.

388 Ό.π., Άρθρο 18 κ.ε.

389 *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 339-340.

390 Ό.π., παρ. 342. Βλ. επίσης Mohammed κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2283/12, Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013, παρ. 93· Sharifi κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 60104/08, Απόφαση της 5ης Δεκεμβρίου 2013.

των κριτηρίων του κεφαλαίου III του εν λόγω κανονισμού [Δουβλίνο III], υποχρεώνει το κράτος μέλος που όφειλε να προβεί στη μεταφορά αυτή να συνεχίσει την εξέταση των κριτηρίων του ως άνω κεφαλαίου για να διακριβώσει αν κάποιο από τα επόμενα κριτήρια καθιστά δυνατό τον προσδιορισμό άλλου κράτους μέλους ως υπεύθυνου για την εξέταση της αιτήσεως ασύλου. Πάντως, το κράτος μέλος στο οποίο βρίσκεται ο αιτών άσυλο πρέπει να μεριμνά ώστε να μην επιδεινώσει κατάσταση τυχόν προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων αυτού του αιτούντος ακολουθώντας διαδικασία προσδιορισμού του υπεύθυνου κράτους μέλους μη εύλογης χρονικής διάρκειας. Εφόσον παρίσταται ανάγκη, οφείλει να εξετάσει το ίδιο την αίτηση [...].³⁹¹

Ο νέος Κανονισμός Δουβλίνο III έχει ενσωματώσει αυτή την προσέγγιση στο Άρθρο 3(2): «Όταν είναι αδύνατη η μεταφορά αιτούντος στο κράτος μέλος που έχει προσδιορισθεί πρωτίστως ως υπεύθυνο, εξαιτίας βάσιμων λόγων που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στη διαδικασία ασύλου και στις συνθήκες υποδοχής των αιτούντων στο εν λόγω κράτος μέλος, με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το προσδιορίζον κράτος μέλος εξακολουθεί να εξετάζει τα [άλλα] κριτήρια [...], ώστε να διαπιστώσει αν άλλο κράτος μέλος μπορεί να προσδιορισθεί ως υπεύθυνο. Όταν η μεταφορά δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, βάσει της παρούσας παραγράφου, σε κάποιο κράτος μέλος που έχει προσδιορισθεί σύμφωνα με τα κριτήρια [...] ή στο πρώτο κράτος μέλος στο οποίο υποβλήθηκε η αίτηση, το προσδιορίζον κράτος μέλος καθίσταται το υπεύθυνο κράτος μέλος».³⁹²

η) Εξωεδαφική εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης

Η υποχρέωση μη επαναπροώθησης ισχύει αυτοούσια όταν ένα κράτος ασκεί τη δικαιοδοσία του έξω από την επικράτειά του – για παράδειγμα, σε μια δύναμη κατοχής, σε μια στρατιωτική βάση στο εξωτερικό, ή σε ένα κέντρο κράτησης που διατηρεί το κράτος εκτός της επικράτειάς του–, όπως έχει επανειλημμένα κριθεί σε σχέση με υποχρεώσεις που απορρέουν από τη ΣΚΒ,

391 N.S. κατά Secretary of State for the Home Department και M.E. και άλλοι κατά Refugee Applications Commissioner και Minister of Justice, Equality and Law Reform, ΔΕΕ, Υποθέσεις C-411/10 και C-493/10, Απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, ετυμολογία, παρ. 2. Βλ. επίσης Migrationsverket κατά Nurije Kastrati και άλλων, ΔΕΕ, Υπόθεση C-620/10, Απόφαση της 3ης Μαΐου 2012· Bundesrepublik Deutschland κατά Kaveh Puid, ΔΕΕ, Υπόθεση C-4/11, Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2013· CIMADE και GISTI κατά Ministre de l'Interieur, de l'Outre-mer, des Collectivités territoriales e de l'Immigration, ΔΕΕ, Υπόθεση C-179/11, Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2012· K κατά Bundesasylamt, ΔΕΕ, Υπόθεση C-245/11, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2012· Zuheyr Frayeh Halaf κατά Darzhavna agentsia za bezhantsite pri Ministerskia savet, ΔΕΕ, Υπόθεση C-528/11, Απόφαση της 30ής Μαΐου 2013· MA, BT και DA κατά Secretary of State for the Home Department, ΔΕΕ, Υπόθεση C-648/11, Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013· Shamsu Abdullahi κατά Bundesasylamt, ΔΕΕ, Υπόθεση C-394/12, Απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2013.

392 Κανονισμός Δουβλίνο III, Άρθρο 3(2).

το ΔΣΑΠΔ και την ΕΣΔΑ,³⁹³ τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες,³⁹⁴ καθώς και από την Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.³⁹⁵ Εκτενέστερη ανάλυση της εξωεδαφικής δικαιοδοσίας βλ. στο Κεφάλαιο 1.

3. Από ποια δικαιώματα απορρέουν υποχρεώσεις μη επαναπροώθησης;

Όπως αναφέρεται παραπάνω, δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με το ποια είναι τα δικαιώματα των οποίων ο κίνδυνος παραβίασης γεννά υποχρέωση του κράτους να μην επιστρέψει κάποιον. Ο κίνδυνος σοβαρότατων παραβιάσεων πολλών ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί δύναμι να θεμελιώνει υποχρέωση του κράτους να απέχει από την επαναπροώθηση. Παρακάτω εξετάζονται τα δικαιώματα που μέχρι σήμερα έχει κριθεί από διεθνή δικαστήρια και δικαιοδοτικά όργανα ότι συνδέονται με τέτοιες υποχρεώσεις. Η νομολογία όμως σχετικά με το φάσμα των δικαιωμάτων και των καταστάσεων όπου ισχύει η μη επαναπροώθηση εξελίσσεται διαρκώς και η αρχή αυτή θα μπορούσε στην πράξη να αποκτήσει ευρύτατο πεδίο εφαρμογής.

α) Μη επαναπροώθηση λόγω κινδύνου βασανιστηρίων ή άλλης απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας

Κανένα κράτος «δεν μπορεί να εκθέτει άτομα σε κίνδυνο βασανιστηρίων ή σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας επιστρέφοντάς τους σε άλλη χώρα κατ' εφαρμογή διαδικασίας έκδοσης, απέλασης ή επαναπροώθησης».³⁹⁶ Όλες οι συμβάσεις που περιέχουν τον κανόνα αυτόν και η σχετική με αυτές νομολογία επιβεβαιώνουν τον απόλυτο χαρακτήρα αυτής της αρχής. Κατά τη νομολογία, η απαγόρευση της απέλασης που εκθέτει το πρόσωπο στον κίνδυνο σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας είναι εξίσου απόλυτη με την απαγόρευση των βασανιστηρίων.³⁹⁷ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων

393 Βλ., μεταξύ άλλων, Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλία, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 46)· Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 61498/08, Απόφαση επί του Παραδεκτού, 30 Ιουνίου 2009· Concluding Observations on USA, EKB, ό.π. (σημ. 46), παρ. 20· Concluding Observations on USA, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 323). Εξετάστε επίσης EKB, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 31), παρ. 7, 16 και 19· Manfred Nowak και Elizabeth McArthur, The United Nations Convention Against Torture. A Commentary, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 2008, σ. 129, παρ. 4· σ. 147, παρ. 72, και σ. 199, παρ. 180-181· βλ. επίσης την προσέγγιση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στα Γενικά Σχόλια αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 10-11· Concluding Observations on United Kingdom, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CR/33/3, 10 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 4(β) και 5(ε). Βλ. επίσης Report to the Italian Government on the visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 to 31 July 2009, ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 265), παρ. 40.

394 Οι Lauterpacht/Bethlehem, ό.π. (σημ. 302), παρ. 62-67, συμπεραίνουν ότι: «η αρχή της μη επαναπροώθησης δεσμεύει τη συμπεριφορά των κρατικών αξιωματούχων ή όσων ενεργούν εξ ονόματος του κράτους, οπουδήποτε και αν συμβαίνει αυτό, ακόμη και εκτός της επικράτειας του εν λόγω κράτους, στα συννοριακά φυλάκια και άλλα σημεία εισόδου, στις διεθνείς ζώνες, στα σημεία μετεπιβίβασης κ.λπ.». Βλ. επίσης ό.π., παρ. 242. Βλ. επιπλέον ΥΑ, Γνωμοδότηση για την Εξω-εδαφική Εφαρμογή της Αρχής της μη Επαναπροώθησης, ό.π. (σημ. 293).

395 Βλ. Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 163, 168 και 171.

396 Rubin Byahuranga κατά Δανία, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 334), παρ. 11.2· Γενικό Σχόλιο αρ. 20: Για την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της σκληρής μεταχείρισης ή τιμωρίας, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 10 Μαρτίου 1992, παρ. 9.

397 Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 5(β) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 3 ΕΣΔΑ· Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο Ι ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 5 ΑΣΔΑ· Άρθρο 8 ΑρΧΔΑ. Ως προς τη νομολογία, βλ., μεταξύ άλλων, Saadi κατά Ιταλία, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 69, 127· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 74 και 79· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 109· Nnyanzi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 51· Cruz Varas και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π.

Δικαιωμάτων έχει διευκρινίσει ότι η αρχή της μη επαναπροώθησης ισχύει για κάθε μορφή μεταχείρισης που προβλέπεται στο Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ.³⁹⁸ Η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων ορίζει ρητά την υποχρέωση μη επαναπροώθησης μόνο με αναφορά στα βασανιστήρια όπως ορίζονται στο Άρθρο 1 της ΣΚΒ. Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων ωστόσο δεν έχει αποφανθεί σχετικά με την επαναπροώθηση που εκθέτει το πρόσωπο σε κίνδυνο άλλης μορφής κακομεταχείρισης, όπως προβλέπεται στο Άρθρο 16 ΣΚΒ.³⁹⁹ Ο κίνδυνος βασανιστηρίων ή άλλης μορφής κακομεταχείρισης μπορεί επίσης να προέρχεται από πρακτικές που συνδέονται με την επιβολή της θανατικής ποινής, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω.

Εντός του εννοιολογικού ορίου των βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας δεν περιλαμβάνονται μόνο πράξεις που προξενούν έντονο σωματικό πόνο ή πραγματικές σωματικές βλάβες, αλλά και πράξεις που προξενούν έντονο ψυχικό πόνο, φόβο, άγχος ή αισθήματα κατωτερότητας στο θύμα, ή το ταπεινώνουν και το εξευτελίζουν.⁴⁰⁰ Το αν μια συμπεριφορά υπερβαίνει το όριο ώστε να χαρακτηριστεί σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία ίσως να εξαρτάται από το φύλο, την ηλικία ή την κατάσταση της υγείας του θύματος.⁴⁰¹ Εκτός από τη σωματική κακομεταχείριση κατά τη διάρκεια της σύλληψης ή της ανάκρισης,⁴⁰² οι διεθνείς μηχανισμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν κρίνει ότι συνιστούν κακομεταχείριση:

- η σωματική τιμωρία⁴⁰³ ή άλλη σκληρή τιμωρία,⁴⁰⁴ είτε επιβάλλεται με δικαστική απόφαση είτε όχι·

(σημ. 309), παρ. 69· Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 85-91· Rafael Ferrer-Mazorra και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 9.903, Αναφορά αρ. 51/01, Απόφαση επί της ουσίας, 4 Απριλίου 2001, παρ. 177· Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 168 και 171· Institute for Human Rights and Development in Africa (IHRDA) κατά Δημοκρατίας της Ανγκόλας, ΑΕΔΑΔ, Αναφορά αρ. 292/2004, 43η Τακτική Σύνοδος, 7-22 Μαΐου 2008, παρ. 79 και 84· Zimbabwe Lawyers for Human Rights (ZLHR) και Institute for Human Rights and Development (IHRD) (εξ ονόματος του Andrew Barclay Meldrum) κατά Δημοκρατίας της Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΔ, Αναφορά αρ. 294/2004, 6η Έκτακτη Σύνοδος, 30 Μαρτίου-3 Απριλίου 2009, σ. 34, παρ. 93· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Argentina, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/65/CO/1, 10 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 13· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on the Netherlands, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/64/CO/7, 10 Μαΐου 2004, παρ. 14· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Azerbaijan, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/AZE/CO/4, 14 Απριλίου 2005, παρ. 13· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Georgia, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/GEO/CO/3, 27 Μαρτίου 2007, παρ. 17· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Lithuania, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/LTU/CO/3, 11 Απριλίου 2006, παρ. 14· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Uzbekistan, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/UZB/CO/5, 4 Απριλίου 2006, παρ. 14· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Tanzania, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/TZA/CO/16, 27 Μαρτίου 2007, παρ. 17· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Kazakhstan, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/65/CO/3, 10 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 15.

398 ΕΑΔ, Γενικό σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 12.

399 Άρθρο 3 ΣΚΒ. Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων δεν έχει αντιμετωπίσει το ερώτημα αν η μεταφορά ενός προσώπου σε μια χώρα είναι δυνατόν να το εκθέσει σε κίνδυνο σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, κατά το Άρθρο 16 της Σύμβασης κατά των Βασανιστηρίων. Η Επιτροπή έχει κρίνει επί του ερωτήματος αν η απόφαση της μεταφοράς συνιστά **καθ' εαυτήν** πράξη σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Στις αποφάσεις της η Επιτροπή έχει αποφανθεί ότι ούτε «η επιδείνωση της κατάστασης της υγείας του προσφεύγοντος που πιθανόν ήταν συνέπεια της απέλασής του», ούτε το γεγονός ότι «η απέλαση του προσφεύγοντος στο [κράτος προορισμού] είναι πιθανόν να του προκαλεί υποκειμενικό φόβο», συνιστούν σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Βλ. B.S.S. κατά Καναδά, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 330), παρ. 10.2· David κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 220/2002, Απόψεις της 17ης Μαΐου 2005, παρ. 7.2.

400 Raninen κατά Φινλανδίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 52/1996/771/972, Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 1997, παρ. 167· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 219· ΕΑΔ, Γενικό σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 394), παρ. 5.

401 Saadi κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 134.

402 Ribitsch κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18896/91, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 1995, παρ. 38.

403 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 394), παρ. 5· Tyrer κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 5856/72, Απόφαση της 25ης Απριλίου 1978· Costello-Roberts κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 13134/87, Απόφαση της 25ης Μαρτίου 1993.

404 Ryabikin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 356), παρ. 121· Jabari κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 116), παρ. 41-42.

- οι πράξεις σεξουαλικής βίας, μεταξύ άλλων ο βιασμός⁴⁰⁵
- η παρατεταμένη μυστική κράτηση⁴⁰⁶
- επιβλαβείς πρακτικές εις βάρος των γυναικών και των κοριτσιών, όπως ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων⁴⁰⁷
- η αδικαιολόγητα μακρά ή επαναλαμβανόμενη κράτηση σε απομόνωση⁴⁰⁸
- οι εξαιρετικά κακές συνθήκες κράτησης ή ο υπερπληθυσμός των καταστημάτων κράτησης ή η μη παροχή επαρκούς ιατρικής φροντίδας στους κρατούμενους, και ιδίως το σωρευτικό αποτέλεσμα αυτών των συνθηκών, σε συνδυασμό με τη διάρκεια της κράτησης (βλ. αναλυτικότερα το Κεφάλαιο 4 για την κράτηση)⁴⁰⁹
- οι επαναλαμβανόμενες ή υπερβολικά αδιάκριτες σωματικές έρευνες με απογύμνωσή⁴¹⁰
- η οικιακή βία⁴¹¹
- οι πιο σοβαρές μορφές φυλετικής διάκρισης⁴¹²
- η κράτηση στην «πτέρυγα μελλοθανάτων» εν αναμονή της εκτέλεσης (βλ. παρακάτω).

Ο παραπάνω κατάλογος δεν είναι σε καμία περίπτωση εξαντλητικός. Παραδείγματος χάριν, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην υπόθεση σταθμό *D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, έκρινε ότι η απέλαση αλλοδαπού που είχε διαγνωστεί ως οροθετικός σε τελικό στάδιο του AIDS συνιστούσε απάνθρωπη μεταχείριση, καθώς στη χώρα υποδοχής θα στερούνταν την πρόσβαση στην ιατρική και παρηγορητική θεραπεία που προσφέρεται

405 C. T. και K. M. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 7.5· M.C. κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 39272/98, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2003· Aydin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 57/1996/676/866, Απόφαση της 25ης Σεπτεμβρίου 1997, παρ. 83-86.

406 Concluding Observations on USA, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 17· Γενικό σχόλιο αρ. 20, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 394), παρ. 6· Theo Van Boven, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα Βασανιστήρια, Report on the Special Rapporteur's visit to Spain, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2004/56/Add.2, 6 Φεβρουαρίου 2004, παρ. 34.

407 Kaba και Kaba κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1465/2006, Απόψεις της 25ης Μαρτίου 2010, παρ. 10.1.

408 ΕΑΔ, Γενικό σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 394), παρ. 6· Kuznetsov κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 39042/97, Απόφαση της 29ης Απριλίου 2003· R. κατά Δανίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10263/83, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 1985· McFeeley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8317/78, Απόφαση επί του παραδεκτού, 15 Μαΐου 1980.

409 Peers κατά Ελλάδα, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 28524/95, Απόφαση της 19ης Απριλίου 2001, παρ. 67-75· Ilascu και άλλοι κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48787/99, Απόφαση της 8ης Ιουλίου 2004· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 366-368· Conteris κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 139/1983, Απόψεις της 17ης Ιουλίου 1985.

410 Van der Ven κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50901/99, Απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2003· Valasinas κατά Λιθουανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 44558/98, Απόφαση της 24ης Ιουλίου 2001.

411 Z και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 29392/95, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001.

412 Cyrgus κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25781/94, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001· East African Asians κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγές αρ. 4403/70-4419/70 και άλλες, Έκθεση της 14ης Δεκεμβρίου 1973.

στο Ηνωμένο Βασίλειο.⁴¹³ Το Δικαστήριο ωστόσο επεσήμανε ότι τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να θεωρούνται εξαιρέσεις. Η αρχή «πρέπει να εφαρμόζεται στην απέλαση κάθε προσώπου που υποφέρει από οποιαδήποτε σοβαρή σωματική ή ψυχική ασθένεια που προκαλείται από φυσικά αίτια και προξενεί οδύνη ή πόνο, προκαλεί μείωση του προσδόκιμου ζωής και απαιτεί εξειδικευμένη ιατρική θεραπεία η οποία μπορεί να μην είναι διαθέσιμη στη χώρα καταγωγής του προσφεύγοντος ή το κόστος της να είναι ιδιαίτερα υψηλό».⁴¹⁴

Στην υπόθεση *M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το να οδηγεί ένα κράτος, διά της παθητικότητάς του, έναν αιτούντα άσυλο να ζει στον δρόμο επί αρκετούς μήνες, χωρίς πόρους, χωρίς πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής και χωρίς κανένα μέσο για να καλύψει τις βασικές του ανάγκες, σε συνδυασμό με την παρατεταμένη αβεβαιότητα σχετικά με την έκβαση της διαδικασίας ασύλου, εγγίζει το όριο της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης.⁴¹⁵ Έκρινε επίσης ότι, όταν ένα κράτος απελαίνει ένα πρόσωπο σε μια χώρα όπου εκτίθεται στον κίνδυνο να υποστεί μια τέτοια κατάσταση, παραβιάζει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την αρχή της μη επαναπροώθησης.⁴¹⁶ Στην υπόθεση *Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, κρίνοντας αν μια κατάσταση ανθρωπιστικής κρίσης οδηγεί σε υπέρβαση του ορίου της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, ώστε να εφαρμόζεται η αρχή της μη επαναπροώθησης, το Δικαστήριο εφάρμοσε το κριτήριο της υπόθεσης *M.S.S.*, «σύμφωνα με το οποίο πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η ικανότητα του προσφεύγοντος να ικανοποιεί τις βασικές του ανάγκες, όπως η τροφή, η υγιεινή και η στέγαση, το πόσο ευάλωτος είναι απέναντι στην κακομεταχείριση, καθώς και η προοπτική βελτίωσης της κατάστασής του σε εύλογο χρονικό διάστημα».⁴¹⁷ Το Δικαστήριο αποφάσισε να εφαρμόσει το παραπάνω κριτήριο, διότι ήταν «σαφές πως, ενώ η ξηρασία συνέβαλε στην επιδείνωση της ανθρωπιστικής κρίσης, η κρίση αυτή οφειλόταν κυρίως στις άμεσες και έμμεσες ενέργειες των μερών που εμπλέκονταν στη σύγκρουση»⁴¹⁸ στη χώρα επιστροφής. Υπενθύμισε ωστόσο ότι, καθώς «οι άθλιες ανθρωπιστικές συνθήκες στη Σομαλία οφείλονταν μόνο ή και κυρίως στην ένδεια ή στην αδυναμία του κράτους να εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους για να αντιμετωπίσει ένα φυσικό φαινόμενο όπως η ξηρασία», το αυστηρότερο κριτήριο «της υπόθεσης *N. κατά*

413 D. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 30240/96, Απόφαση της 2ας Μαΐου 1997, παρ. 49-54.

414 N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 26565/05, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2008, παρ. 45· Ahoigeze κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 88-95· Nacic και άλλοι κατά Σουηδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16567/10, Απόφαση της 15ης Μαΐου 2012, παρ. 49-56· S.H.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 60367/10, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2013 (όπου η αναπηρία προσφεύγοντος που επρόκειτο να επιστραφεί στο Αφγανιστάν δεν θεωρήθηκε ότι εμπίπτει στο Άρθρο 3 της ΕΣΔΑ). Στην υπόθεση Yoh-Ekale Mwanje κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 10486/10, 20 Δεκεμβρίου 2011, παρ. 82-86, η πλειοψηφία των δικαστών επισύναψε στην απόφαση μια μερική σύμφωνη γνώμη κατά την οποία «ένα τόσο ακραίο όριο –να είναι ετοιμοθάνατος ο προσφεύγων– δύσκολα συμβιβάζεται με το γράμμα και το πνεύμα του Άρθρου 3, που προστατεύει ένα απόλυτο δικαίωμα το οποίο ανήκει στα πιο θεμελιώδη δικαιώματα της Σύμβασης και αφορά την ακεραιότητα και την αξιοπρέπεια του προσώπου. Από την άποψη αυτή, η διαφορά μεταξύ ενός ανθρώπου που κείται στην επιθανάτια κλίνη του και ενός άλλου που είναι γνωστό ότι επίκειται ο θάνατός του μας φαίνεται ασήμαντη από ανθρωπιστική σκοπιά. Ελπίζουμε το Δικαστήριο να έχει κάποια στιγμή την ευκαιρία να αναθεωρήσει τη νομολογία του ως προς αυτό το σημείο», μερική σύμφωνη γνώμη, παρ. 6. Βλ. επίσης EME, Γενικό σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 50: «Κατά την άποψη της Επιτροπής, η αρχή αυτή καλύπτει τον κίνδυνο των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, μεταξύ άλλων και τις απάνθρωπες και ταπεινωτικές συνθήκες κράτησης των μεταναστών ή την απουσία της αναγκαίας ιατρικής φροντίδας στη χώρα επιστροφής, καθώς και τη διακινδύνευση του δικαιώματος στη ζωή».

415 M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 263.

416 Ό.π., παρ. 366-368.

417 Sufi και Elmi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 327), παρ. 283.

418 Ό.π., παρ. 282.

Ηνωμένου Βασιλείου ίσως να ήταν πιο κατάλληλο». ⁴¹⁹

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στην υπόθεση *X.H.L. κατά Ολλανδίας*, έκρινε ότι, στην περίπτωση ενός ασυνόδευτου ανήλικου οι αρχές του κράτους είχαν παραβιάσει τα δικαιώματα προστασίας του παιδιού (Άρθρο 24 ΔΣΑΠΔ) σε συνδυασμό με το δικαίωμα να μην υφίσταται σκληρή απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση (Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ), γιατί δεν έλαβαν υπ' όψιν τους, πριν επιστρέψουν τον ανήλικο στη χώρα προέλευσης, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. «Δεν προέβησαν σε διεξοδική εξέταση της μεταχείρισης που επρόκειτο πιθανόν να υποστεί ως παιδί χωρίς γνωστούς συγγενείς και επίσημα έγγραφα», ⁴²⁰ αφού δεν θα μπορούσε να «πιστοποιήσει την ταυτότητά του ή να έχει πρόσβαση στις υπηρεσίες κοινωνικής αρωγής» ⁴²¹ στη χώρα προέλευσης.

β) Βίαιες εξαφανίσεις

Η αρχή της μη επαναπρώθησης εφαρμόζεται επίσης όταν υπάρχει κίνδυνος βίαιης εξαφάνισης, ⁴²² καθώς η πρακτική αυτή συνιστά καθ' εαυτήν «σοβαρή και κατάφωρη παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» ⁴²³ και «προσβολή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας». ⁴²⁴

γ) Εκτελέσεις χωρίς δίκη και το δικαίωμα στη ζωή

Οι εκτελέσεις χωρίς δίκη συνιστούν σοβαρή παραβίαση του απόλυτου και απαραβίαστου δικαιώματος στη ζωή, και επομένως εφαρμόζεται σε αυτές η αρχή της μη επαναπρώθησης, όπως έχει σαφέστατα κρίνει η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ⁴²⁵ και όπως ορίζεται στις *Αρχές των Ηνωμένων Εθνών για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση Έκνομων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων*, ⁴²⁶ σύμφωνα με το Άρθρο 5 των οποίων «κανένα πρόσωπο δεν θα επιστρέφεται ακούσια ή δεν θα εκδίδεται σε χώρα όπου υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστεύεται ότι θα πέσει θύμα έκνομης, αυθαίρετης ή συνοπτικής εκτέλεσης».

419 Ό.π.

420 *X.H.L. κατά Ολλανδίας*, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1564/2007, 22 Ιουλίου 2011, παρ. 10.3.

421 Ό.π., παρ. 10.2.

422 Άρθρο 16, Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση, υιοθετήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2006 (ΔΣΒΕ)· Άρθρο 8, Διακήρυξη του ΟΗΕ για την Προστασία από Βίαιη Εξαφάνιση, υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ με το Ψήφισμα 47/133 της 18ης Δεκεμβρίου 1992, Α/RES/47/133.

423 Άρθρο 1, Διακήρυξη του ΟΗΕ για την Προστασία από τη Βίαιη Εξαφάνιση.

424 Ό.π.

425 Baboeram και άλλοι κατά Σουρινάμ, ΕΑΔ, Αναφορές αρ. 146/1983 και 148-154/1983, Απόψεις της 4ης Απριλίου 1985· Naveed Akram Choudhary κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 318), παρ. 9.7-9.8· Γενικό σχόλιο αρ. 6: *The Rights to Life*, ΕΑΔ, 30 Απριλίου 1982, παρ. 3.

426 Βλ. Ψήφισμα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ, αρ. 1989/65, Αρχές για την Αποτελεσματική Πρόληψη και Διερεύνηση Έκνομων, Αυθαίρετων και Συνοπτικών Εκτελέσεων, 15η Σύνοδος της Ολομέλειας, 24 Μαΐου 1989.

δ) Μη επαναπρώθηση και θανατική ποινή

Βάσει του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η μεταφορά ενός προσώπου σε χώρα όπου κινδυνεύει να υποβληθεί στη θανατική ποινή μπορεί να συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή και/ή της απαγόρευσης των βασανιστηρίων ή άλλης σκληρής, απάνθρωπης, ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αποφανθεί ότι «οι χώρες που έχουν καταργήσει τη θανατική ποινή έχουν υποχρέωση να μην εκθέτουν κανένα πρόσωπο στον πραγματικό κίνδυνο επιβολής της [...], όταν πιθανολογείται βάσιμα ότι το πρόσωπο θα καταδικαστεί σε θάνατο, χωρίς να υπάρχει η διασφάλιση ότι η θανατική ποινή δεν θα εκτελεστεί».⁴²⁷ Η υποχρέωση αυτή ισχύει ανεξάρτητα από το αν το απελαύνον κράτος μετέχει σε διεθνείς συμβάσεις που απαγορεύουν τη θανατική ποινή, αλλά επειδή πηγάζει από το γεγονός και μόνο ότι το κράτος έχει καταργήσει στο εσωτερικό του δίκαιο τη θανατική ποινή.⁴²⁸ Ωστόσο η απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης, ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας μπορεί επίσης να αξιοποιηθεί σε περιπτώσεις μεταφοράς που συνεπάγονται έκθεση στον κίνδυνο επιβολής της θανατικής ποινής, καθώς «η επιβολή της θανατικής ποινής σε ένα πρόσωπο μετά από μια διαδικασία που δεν έχει τα χαρακτηριστικά της δίκαιης δίκης ισοδυναμεί με την άδικη έκθεση του εν λόγω προσώπου στον φόβο ότι θα εκτελεστεί κατά παράβαση του άρθρου 7 [ΔΣΑΠΔ]».⁴²⁹ Επιπλέον, η Επιτροπή έχει κρίνει ότι η εκτέλεση με θανατηφόρα αέρια δεν συμμορφώνεται με τον όρο του «ελάχιστου δυνατού σωματικού και ψυχικού πόνου» και παραβιάζει το Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ.⁴³⁰

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επανειλημμένα αναγνωρίσει παραβιάσεις του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ (απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας) σε υποθέσεις επαναπρώθησης προσώπων που αντιμετωπίζουν τη θανατική ποινή, ιδίως όταν η ποινή συνοδεύεται από κράτηση σε ειδική πτέρυγα μελλοθανάτων.⁴³¹ Ωστόσο, έχει επίσης κρίνει ότι τέτοιες απελάσεις παραβιάζουν το δικαίωμα στη ζωή που προστατεύεται από το Άρθρο 2 ΕΣΔΑ. Έτσι, έχει αποφανθεί ότι «σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστευτεί ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο θα αντιμετωπίσει, αν εκδοθεί, πραγματικό κίνδυνο να του επιβληθεί η θανατική ποινή στη χώρα υποδοχής, από το Άρθρο 2 απορρέει η υποχρέωση μη έκδοσης του προσώπου αυτού».⁴³² Με ακόμη μεγαλύτερη έμφαση, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, «εάν ένα απελαύνον κράτος εκθέτει το συγκεκριμένο πρόσωπο σε τόσο μεγάλο κίνδυνο να χάσει τη ζωή του ώστε το αποτέλεσμα αυτό να θεωρείται σχεδόν βέβαιο, η έκδοση αυτή μπορεί να θεωρηθεί "εκ προθέσεως θάνατος", ο οποίος απαγορεύεται από το Άρθρο 2 της Σύμβασης».⁴³³

427 Judge κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 829/1998, Απόψεις της 20ής Οκτωβρίου 2003, παρ. 10.4· επιβεβαιώθηκε και με την απόφαση Kwok Yin Fong κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 347), παρ. 9.4.

428 Η απόφαση αυτή σηματοδοτεί μια αλλαγή στη νομολογία της Επιτροπής, η οποία παλαιότερα δεν θεωρούσε ότι προέκυπτε αυτή η υποχρέωση. Βλ. Kindler κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 470/1991*, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 1993· Ng κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 469/1991*, Απόψεις της 7ης Ιανουαρίου 1994· A. R. J. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 322).

429 Kwok Yin Fong κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 347), παρ. 9.4.

430 Ng κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 426), παρ. 16.4.

431 Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 391), παρ. 137.

432 Kabouion κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 41015/04, Απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 2009.

433 Ό.π., παρ. 99.

Σύμφωνα με πρόσφατη απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, «για τα κράτη που δεσμεύονται από το 13ο Πρωτόκολλο, το δικαίωμα να μην υποβάλλεται κανείς στη θανατική ποινή, το οποίο προστατεύεται στο Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου, δεν επιδέχεται καμία παρέκκλιση, εφαρμόζεται υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις, και συγκεκριμένα μαζί με τα δικαιώματα των Άρθρων 2 και 3, στα θεμελιώδη δικαιώματα, καθώς ενσωματώνει μία από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συγκροτούν το Συμβούλιο της Ευρώπης». ⁴³⁴ Το Δικαστήριο έχει περαιτέρω δηλώσει πως το γεγονός ότι τα περισσότερα κράτη που μετέχουν στη Σύμβαση έχουν επικυρώσει το 13ο Πρωτόκολλο, καθώς και η πρακτική των κρατών που συμμορφώνονται με το μορατόριουμ της θανατικής ποινής «αποτελούν ισχυρές ενδείξεις ότι το Άρθρο 2 έχει τροποποιηθεί έτσι ώστε να απαγορεύει τη θανατική ποινή σε όλες τις περιστάσεις». ⁴³⁵

Σχετικά με το πότε η θανατική ποινή συνεπάγεται απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει ειδικότερα ορίσει ότι «ο τρόπος με τον οποίο επιβάλλεται ή εκτελείται [η θανατική ποινή], η προσωπική κατάσταση του καταδικασμένου και η δυσαναλογία της ποινής σε σχέση με το έγκλημα που διαπράχθηκε, καθώς και οι συνθήκες κράτησης εν αναμονή της εκτέλεσης, είναι ενδεικτικά ορισμένοι παράγοντες που πιθανόν να τοποθετούν τη μεταχείριση ή την τιμωρία του καταδικασμένου προσώπου εντός του πεδίου εφαρμογής της απαγόρευσης του Άρθρου 3 [...] Ως γενική αρχή, το νεαρό της ηλικίας του συγκεκριμένου προσώπου συνιστά ένα στοιχείο που, σε συνδυασμό με άλλα, μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση το κατά πόσον μέτρα που συνδέονται με μια θανατική ποινή είναι συμβατά με το Άρθρο 3 [...]». ⁴³⁶

Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι η επιστροφή των αιτούντων άσυλο σε χώρα όπου εκτίθενται σε κίνδυνο να θανατωθούν εξαιτίας της απόπειράς τους να ζητήσουν άσυλο στο εξωτερικό συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, βάσει του Άρθρου I της *Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου*. ⁴³⁷ Η αρχή αυτή αφορά επίσης τους μετανάστες που δεν είναι αιτούντες άσυλο εν στενή εννοία, αλλά κινδυνεύουν με συνοπτική, αυθαίρετη ή χωρίς δίκη εκτέλεση στη χώρα προορισμού. Η υποχρέωση ισχύει επίσης όταν το προς μεταφορά πρόσωπο έχει αναχαιτιστεί στην ανοιχτή θάλασσα και έχει επιστραφεί στη χώρα αναχώρησής. ⁴³⁸

ε) Το φαινόμενο της πτέρυγας μελλοθανάτων

Σχετικά με το «φαινόμενο της πτέρυγας μελλοθανάτων», η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι «η παρατεταμένη κράτηση υπό αυστηρό καθεστώς εγκλεισμού σε

434 Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 391), παρ. 118. Σαράντα δύο από τα 47 κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης έχουν επικυρώσει το 13ο Πρωτόκολλο, και τρία ακόμα το έχουν υπογράψει, και επομένως δεσμεύονται να απέχουν μέχρι την επικύρωση από πράξεις που αποστερούν τη Σύμβαση από το αντικείμενο και τον σκοπό της (Σύμβαση της Βιέννης περί του Δικαίου των Συνθηκών, Βιέννη, 23 Μαΐου 1969, Άρθρο 18).

435 Ό.π., παρ. 120.

436 Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 36378/02, Απόφαση της 12ης Απριλίου 2005, παρ. 333.

437 Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 168.

438 Ό.π., παρ. 169.

πτέρυγα μελλοθανάτων δεν μπορεί γενικά να θεωρηθεί ότι συνιστά σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση, αν αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι ο καταδικασμένος απλώς κάνει χρήση των ένδικων μέσων που προβλέπονται κατά της απόφασης». ⁴³⁹ Σε κάθε επιμέρους περίπτωση, «η Επιτροπή εξετάζει τα σχετικά προσωπικά στοιχεία του προσφεύγοντα, τις συγκεκριμένες συνθήκες κράτησης στην πτέρυγα μελλοθανάτων, καθώς και το αν η προτεινόμενη μέθοδος εκτέλεσης είναι ιδιαίτερα ειδικής». ⁴⁴⁰

Στην απόφαση *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατύπωσε την άποψή του για το φαινόμενο της πτέρυγας μελλοθανάτων: «λαμβάνοντας υπ' όψιν την ιδιαίτερα μακρά περίοδο κράτησης σε πτέρυγα μελλοθανάτων υπό αυτές τις ακραίες συνθήκες, η οποία συνοδεύεται από το διαρκώς παρόν και ολοένα και μεγαλύτερο άγχος που προκαλεί η αναμονή της εκτέλεσης της θανατικής ποινής, καθώς και την προσωπική κατάσταση του προσφεύγοντος, ιδίως την ηλικία του και την πνευματική του κατάσταση κατά την τέλεση του αδικήματος, η έκδοση του προσφεύγοντος στις Ηνωμένες Πολιτείες θα τον εξέθετε σε πραγματικό κίνδυνο να υποστεί μεταχείριση που υπερβαίνει το όριο που θέτει το Άρθρο 3. Ένα ακόμη στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν είναι πως ο νόμιμος σκοπός της έκδοσης θα μπορούσε να επιτευχθεί και με άλλα μέσα που δεν συνεπάγονται πόνο τόσο ακραίας έντασης ή διάρκειας». ⁴⁴¹

στ) Κατάφωρη αρνησιδικία και δικαίωμα στην ελευθερία

Τόσο η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων όσο και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχουν αποφανθεί ότι ορισμένες παραβιάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη στη χώρα προορισμού ενεργοποιούν την αρχή της μη επαναηρωώθησης. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί η απέλαση, αν έχει ως προβλέψιμη συνέπεια την παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη κατά το Άρθρο 14 ΔΣΑΠΔ. ⁴⁴²

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είχε δεχτεί σε πολλές αποφάσεις ότι ορισμένες περιπτώσεις έκδοσης ή απέλασης μπορεί να συνιστούν παραβιάσεις του Άρθρου 6 ΕΣΔΑ. ⁴⁴³ Στην υπόθεση *Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, έκρινε για πρώτη φορά ότι η διάταξη του Άρθρου 6 είχε παραβιαστεί εξαιτίας του κινδύνου να αντιμετωπίσει ο προσφεύγων «κατάφωρη αρνησιδικία στην αιτούσα χώρα». ⁴⁴⁴ Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι «ο όρος "κατάφωρη αρνησιδικία" είναι συνώνυμος της δίκης η οποία είναι προδήλως αντίθετη

439 Kindler κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 426), παρ. 15.2.

440 Ό.π., παρ. 15.3· Βλ. επίσης Ng κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 426), παρ. 16.1.

441 Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 111. Βλ. επίσης Ilascu και άλλοι κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 406), παρ. 429-432· Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 61498/08, Απόφαση της 2ας Μαρτίου 2010, παρ. 123-145.

442 A. R. J. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 6.15· Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 364), παρ. 11.9.

443 Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 130· Mamatkulov και Askarov κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 46827/99 και 46951/99, Απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2005, παρ. 90· Baysakov και άλλοι κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 358), παρ. 61· Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 439), παρ. 149-150· και Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 113· Z και T κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 314), Ως προς τον νόμο.

444 Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 313), παρ. 258.

με τις διατάξεις του Άρθρου 6 ή τις αρχές που ενσωματώνονται σε αυτό»⁴⁴⁵ και παρέθεσε έναν ενδεικτικό κατάλογο περιπτώσεων που μπορεί να συνιστούν τέτοια παραβίαση: «καταδίκη ερήμην με καμιά δυνατότητα μεταγενέστερα για την έκδοση νεότερης απόφασης επί της ουσίας της κατηγορίας [...]· δίκη συνοπτικής φύσεως που διεξάγεται με πλήρη περιφρόνηση στα δικαιώματα υπεράσπισης [...]· κράτηση χωρίς καμιά πρόσβαση σε ανεξάρτητη και αμερόληπτη δίκη ώστε να επανεξεταστεί η νομιμότητα της κράτησης [...]· σκόπιμη και συστηματική άρνηση πρόσβασης σε δικηγόρο, ιδιαίτερα για άτομο που κρατείται σε ξένη χώρα [...]».⁴⁴⁶ Το Δικαστήριο έκρινε στην απόφασή του ότι η αποδοχή από τα ποινικά δικαστήρια αποδεικτικών στοιχείων που έχουν αποσπαστεί με βασανιστήρια συνιστά κατάφωρη αρνησιδικία ενόψει του Άρθρου 6 ΕΣΔΑ, και δεν απέκλεισε «παρόμοιοι λόγοι [...] να ισχύουν αναφορικά με στοιχεία τα οποία αποκτώνται με άλλες μορφές κακομεταχείρισης κατώτερης των βασανιστηρίων».⁴⁴⁷

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο τόνισε ότι η *κατάφωρη αρνησιδικία* «συνιστά αυστηρή περίπτωση αδικίας. Η κατάφωρη αρνησιδικία υπερβαίνει κατά πολύ τις απλές παρατυπίες ή την απουσία ασφαλιστικών δικλείδων στη διαδικασία της δίκης κατά τρόπο που έχει ως αποτέλεσμα την παράβαση του Άρθρου 6 σε περίπτωση που διαπράττεται στο ίδιο το Συμβαλλόμενο Κράτος. Αυτό που απαιτείται είναι παράβαση των αρχών της δίκαιης δίκης, που κατοχυρώνονται στο Άρθρο 6, η οποία να είναι τόσο θεμελιώδης που να ισοδυναμεί με αναίρεση ή εξάλειψη της ίδιας της ουσίας του δικαιώματος που εγγυάται το εν λόγω Άρθρο. Κατά την αξιολόγηση του Δικαστηρίου για το αν πληρούνται οι προϋποθέσεις της εν λόγω περίπτωσης, το τελευταίο πιστεύει ότι πρέπει να ισχύσει το ίδιο κριτήριο και βάρος της απόδειξης όπως και στις υποθέσεις απέλασης αναφορικά με το άρθρο 3. Ως εκ τούτου, εναπόκειται στον προσφεύγοντα να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία τα οποία θα αποδεικνύουν ότι υπάρχουν ουσιαστικοί λόγοι για να γίνει δεκτό ότι, σε περίπτωση που απομακρυνθεί από το Συμβαλλόμενο Κράτος, κινδυνεύει να βρεθεί αντιμέτωπος με κατάφωρη αρνησιδικία».⁴⁴⁸

Ως προς το δικαίωμα στην ελευθερία, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ορίσει ότι ο προβλέψιμος κίνδυνος να κρατηθεί αυθαίρετα ο μεταφερόμενος στο κράτος προορισμού ως συνέπεια της μεταφοράς είναι δυνατόν να συνιστά παραβίαση του Άρθρου 9 ΔΣΑΠΔ.⁴⁴⁹

Ενώ στο παρελθόν είχε αντιμετωπίσει την αρχή αυτή αρκετά επιφανειακά,⁴⁵⁰ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην υπόθεση *Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, παρότι έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά δεν στοιχειοθετούσαν παραβίαση του δικαιώματος στην προσωπική ελευθερία (Άρθρο 5 ΕΣΔΑ), όσον αφορά τη μη επαναπροώθηση, κατέστησε σαφές ότι «θα ήταν παράλογο ένας προσφεύγων ο οποίος

445 Ό.π., παρ. 259.

446 Ό.π.

447 Ό.π., παρ. 267: «το Δικαστήριο θεωρεί ότι η αποδοχή αποδείξεων από βασανιστήρια είναι προδήλως αντίθετη, όχι μόνο με τις διατάξεις του Άρθρου 6, αλλά με τα πλέον θεμελιώδη πρότυπα δίκαιης δίκης. Θα καθιστούσε τη δίκη όχι μόνο ανήθικη και παράνομη στο σύνολό της, αλλά και απολύτως αναξίπιστη όσον αφορά την έκβασή της. Ως εκ τούτου, θα συνιστούσε κατάφωρη αρνησιδικία αν τέτοια αποδεικτικά στοιχεία γίνονταν δεκτά σε ποινική δίκη. Το Δικαστήριο δεν αποκλείει ότι παρόμοιοι λόγοι ενδέχεται να ισχύουν αναφορικά με στοιχεία τα οποία αποκτώνται με άλλες μορφές κακομεταχείρισης κατώτερης των βασανιστηρίων».

448 Ό.π., παρ. 260-261. Για μια πρόσφατη υπόθεση, όπου το Δικαστήριο έκρινε, με βάση το κριτήριο αυτό, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 6 ΕΣΔΑ, βλ. *Ahorugeze κατά Σουηδίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 295), παρ. 113-129.

449 G. T. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 348), παρ. 8.7.

450 Z και T κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 314).

αντιμετωπίζει ποινή φυλάκισης στο Κράτος υποδοχής μετά από μια κατάφωρα άδικη δίκη να μπορεί να επικαλεστεί το Άρθρο 6 για να αποτρέψει την απέλασή του στο εν λόγω Κράτος, αλλά ένας προσφεύγων ο οποίος αντιμετωπίζει ποινή φυλάκισης χωρίς δίκη να μην μπορεί να επικαλεστεί το Άρθρο 5 για να αποτρέψει την απέλασή του. Επίσης, μπορεί κάλλιστα να υπάρξει περίπτωση όπου ένας προσφεύγων να έχει καταδικαστεί ήδη στο Κράτος υποδοχής μετά από μια κατάφωρα άδικη δίκη και να εκδοθεί στο εν λόγω Κράτος για να εκτίσει την ποινή φυλάκισης. Αν δεν υπήρχε δυνατότητα επανεισαγωγής της εν λόγω ποινικής διαδικασίας κατά την επιστροφή του, δεν θα μπορούσε να επικαλεστεί το Άρθρο 6 γιατί δεν θα υπήρχε κίνδυνος επιπλέον κατάφωρης αρνησιδικίας. Θα ήταν παράλογο να μην μπορεί ο εν λόγω προσφεύγων να επικαλεστεί το Άρθρο 5 για να αποτρέψει την έκδοσή του».⁴⁵¹

Ειδικότερα το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι «ένα Συμβαλλόμενο Κράτος θα παραβίαζε το άρθρο 5 της Σύμβασης, αν απομάκρυνε κάποιον προσφεύγοντα σε ένα Κράτος, όπου αυτός θα βρισκόταν σε σοβαρό κίνδυνο κατάφωρης παραβίασης του εν λόγω άρθρου. Ωστόσο, όπως και με το Άρθρο 6, θα πρέπει να ισχύει ανώτατο όριο».⁴⁵²

ζ) Θρησκευτική ελευθερία και ελευθερία των πεποιθήσεων

Απαγορεύεται επίσης η απέλαση ενός προσώπου σε μια χώρα όπου θα κινδύνευε με κατάφωρη παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας.

Η θρησκευτική ελευθερία και η ελευθερία των πεποιθήσεων προστατεύουν και οι δύο το δικαίωμα να έχει κανείς μια θρησκευτική πίστη –ή μια ισοδύναμη μη θρησκευτική πεποίθηση– και την ελευθερία να εκδηλώνει κανείς τη θρησκευτική του πίστη ή την πεποίθησή του όχι μόνο στο κοινωνικό του περιβάλλον, δημόσια και εντός του κύκλου των ομοπίστων του, αλλά επίσης μεμονωμένα και κατ’ ιδίαν.⁴⁵³ Ωστόσο, το δικαίωμα να εκδηλώνει κανείς την πίστη ή τις πεποιθήσεις του, σε αντίθεση με το δικαίωμα να έχει κανείς μια πεποίθηση ή μια πίστη, δεν συγκαταλέγεται στα απόλυτα δικαιώματα, και μπορεί να υποστεί περιορισμούς, σύμφωνα με τις αρχές της νομιμότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, αποκλειστικά και μόνο «για λόγους δημόσιας ασφάλειας, για την πρόσπιση της δημόσιας τάξης, υγείας, ηθικής, ή την πρόσπιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων».⁴⁵⁴

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι δεν προστατεύονται από την αρχή της μη επαναπροώθησης όλες οι περιπτώσεις στις οποίες είναι πιθανόν στη χώρα υποδοχής να παραβιαστεί το δικαίωμα εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Το Δικαστήριο έχει διευκρίνισει ότι η προστασία αυτή εφαρμόζεται σε δύο περιπτώσεις:

- όπου υπάρχει τεκμηριωμένος ισχυρισμός είτε ότι το πρόσωπο θα υποστεί δίωξη, με-

451 Othman (Abu Qatada) κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π. (σημ. 313), παρ. 232.

452 Ό.π., παρ. 233. Στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η κράτηση των πενήντα ημερών «υπολείπεται κατά πολύ της διάρκειας της κράτησης που απαιτείται για να διαπραχθεί κατάφωρη παράβαση του Άρθρου 5», παρ. 235.

453 Ζ και Τ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 314), Ως προς τον νόμο· Κοκκινάκης κατά Ελλάδα, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 14307/88, Απόφαση της 25ης Μαΐου 1993, σ. 17, παρ. 31.

454 Άρθρο 9.2 ΕΣΔΑ· Άρθρο 18.3 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 12.3 ΑΣΔΑ· το Άρθρο 8 ΑΧΔΑ· επιτρέπει περιορισμούς για λόγους προστασίας του νόμου και της τάξης· Άρθρο 30.2 ΑρΧΔΑ.

ταξύ άλλων, και για λόγους θρησκείας, ή θα εκτεθεί σε κίνδυνο θανάτου ή σοβαρής κακομεταχείρισης, και πιθανόν θα αντιμετωπίσει κατάφωρη άρνηση δίκαιης δίκης ή αυθαίρετη κράτηση, λόγω της θρησκευτικής του ταυτότητας·

- σε εξαιρετικές περιστάσεις, όταν στο κράτος υποδοχής υπάρχει πραγματικός κίνδυνος κατάφωρης παραβίασης της θρησκευτικής ελευθερίας ή της ελευθερίας των πεποιθήσεων. Το Δικαστήριο έχει ωστόσο σημειώσει ότι είναι πολύ δύσκολο να μην εμπίπτει μια τέτοια κατάσταση στην αρχή της μη επαναπροώθησης για λόγους βασιστηρίων ή απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας.⁴⁵⁵

II. Η απέλαση ως παραβίαση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στο αποστέλλον κράτος

Πέρα από την απαγόρευση της επαναπροώθησης, το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζει και ένα δεύτερο είδος περιορισμών στη δυνατότητα του κράτους να απελαύνει τους αλλοδαπούς: όταν η απομάκρυνση από τη χώρα εισδοχής συνιστά καθ' εαυτήν, ανεξάρτητα από το ποιά αποστέλλεται το πρόσωπο, αδικαιολόγητη παραβίαση συγκεκριμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παρότι θεωρητικά μια απομάκρυνση μπορεί να θίγει ένα μεγάλο φάσμα δικαιωμάτων, η παραπάνω αρχή έχει μέχρι σήμερα εφαρμοστεί από τα διεθνή όργανα του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά κύριο λόγο με αναφορά στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής,⁴⁵⁶ καθώς και το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των πεποιθήσεων. Αναφορικά με αυτά τα δικαιώματα, δικαιολογημένος θεωρείται ο περιορισμός τους που προκύπτει από την απομάκρυνση μόνο όταν είναι σύμφωνος με τον νόμο, είναι αναγκαίος και ανάλογος για την επίτευξη ενός νόμιμου σκοπού.

1. Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής

Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής αναγνωρίζεται από πολλές συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁵⁷ Το δικαίωμα αυτό, σε αντίθεση με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, μπορεί να αίρεται κατά παρέκκλιση σε καταστάσεις ανάγκης και να υφίσταται περιορισμούς όταν αυτοί είναι σύμφωνοι με τον νόμο, υπηρετούν έναν νόμιμο σκοπό, είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία, είναι ανάλογοι προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και δεν συνιστούν διακριτική μεταχείριση.

455 Ζ και Τ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 314).

456 Slivenko κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48321/99, Απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2003, παρ. 95· Üner κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 46410/99, Απόφαση της 18ης Οκτωβρίου 2006, παρ. 59· Onur κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 195), παρ. 46· A.W. Khan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 198), παρ. 31.

457 Άρθρα 17 και 23 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 9 ΣΔΠ· Άρθρο 8 ΕΣΔΑ· Άρθρο 11 ΑΣΔΑ· Άρθρο V ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 18 ΑΧΔΑΛ· Άρθρα 21 και 33 ΑρΧΔΑ.

Η έννοια της «οικογένειας» σε ό,τι αφορά το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής είναι πολύ ευρεία, και έχει προοδευτικά διευρυνθεί από τη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων και δικαιοδοτικών οργάνων, παρακολουθώντας της μεταβαλλόμενες κοινωνικές αξίες, και είναι πιθανόν να εξελιχθεί περαιτέρω στο μέλλον. Ο ορισμός αναλύθηκε με λεπτομέρεια στην Ενότητα 3 του Κεφαλαίου 1. Ακόμα και όταν μια σχέση δεν θεωρείται ότι συνιστά οικογενειακή ζωή, μπορεί να εφαρμόζεται το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής για να αποτραπεί η απομάκρυνση ενός μετανάστη από τη δικαιοδοσία του κράτους. Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής περιλαμβάνει και την προστασία των προσωπικών και κοινωνικών σχέσεων. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει σημειώσει ότι προστατεύει το «δικαίωμα να δημιουργεί και να αναπτύσσει κανείς σχέσεις με άλλους ανθρώπους και με τον εξωτερικό κόσμο [...] και ενδέχεται επίσης να καλύπτει πτυχές της κοινωνικής ταυτότητας του ατόμου [και] πρέπει να γίνεται δεκτό ότι το σύνολο των κοινωνικών δεσμών μεταξύ των εγκατεστημένων μεταναστών και της κοινότητας εντός της οποίας ζουν υπάγεται στην έννοια της «ιδιωτικής ζωής» με το νόημα που έχει στο Άρθρο 8».⁴⁵⁸ Η απέλαση επομένως ενός εγκατεστημένου μετανάστη, ακόμα και αν δεν έχει αναπτύξει οικογενειακή ζωή εντός της δικαιοδοσίας του κράτους, μπορεί να συνιστά παραβίαση της ιδιωτικής του ζωής.

α) Η απέλαση ως παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής και της ιδιωτικής ζωής

Όπως σημειώσαμε παραπάνω, η απέλαση, ως παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής, πρέπει να είναι **σύμφωνη με τον νόμο**. Γι' αυτό απαιτείται:

- να θεμελιώνεται στο εσωτερικό δίκαιο·
- να είναι προσβάσιμη στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα·
- να είναι επαρκώς σαφής ώστε να επιτρέπει σε όσους επηρεάζει να προβλέπουν σε εύλογο βαθμό –αν είναι απαραίτητο, με την κατάλληλη νομική συμβουλή– τις συνέπειες των πράξεών τους.⁴⁵⁹

Η απέλαση πρέπει επίσης **να υπηρετεί έναν νόμιμο σκοπό**. Η διατήρηση και η επιβολή ελέγχου στη μετανάστευση θεωρείται καθ' εαυτήν ότι αποτελεί νόμιμο σκοπό για την επιβολή περιορισμών στα δικαιώματα της οικογενειακής και της ιδιωτικής ζωής,⁴⁶⁰ όπως είναι και οι λόγοι εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης. Δεν αρκεί όμως η επίκληση αυτών των σκοπών: πρέπει να αποδεικνύεται ότι η πράξη προάγει πραγματικά τον σκοπό και είναι απαραίτητη για την επίτευξή του.⁴⁶¹

Η απόφαση απέλασης πρέπει επίσης να είναι **αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία**, πράγμα που προϋποθέτει ότι **ανταποκρίνεται σε μια επείγουσα κοινωνική ανάγκη**, και

458 Üner κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 454), παρ. 59· Onur κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 196), παρ. 46· A.W. Khan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 198), παρ. 31· Vasquez κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 1785/08, Απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 2013, παρ. 37.

459 Onur κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 196), παρ. 48.

460 Nyanzi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 76.

461 Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 78.

είναι **ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό**. Η προϋπόθεση της αναλογικότητας σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχουν συναφείς και επαρκείς λόγοι για το μέτρο, και ότι το δικαίωμα περιορίζεται στον ελάχιστο βαθμό· ότι έχουν θεσπιστεί επαρκείς ασφαλιστικές δικλείδες κατά της καταχρηστικής εφαρμογής του μέτρου· και ότι το μέτρο πρέπει να επιβάλλεται μέσω μιας δίκαιης διαδικασίας. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι «σε περιπτώσεις στις οποίες ένα μέρος της οικογένειας πρέπει να εγκαταλείψει την επικράτεια του συμβαλλόμενου κράτους ενώ το υπόλοιπο μέρος έχει δικαίωμα να παραμείνει, τα κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογείται αν η συγκεκριμένη παρέμβαση στην ιδιωτική ζωή μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά είναι αφενός η σημασία των λόγων που επικαλείται το συμβαλλόμενο κράτος για την απομάκρυνση του συγκεκριμένου προσώπου και, από την άλλη, ο βαθμός των δυσχερειών που θα αντιμετωπίσει η οικογένεια και τα μέλη της εξαιτίας αυτής της απομάκρυνσης».⁴⁶²

Από την άποψη αυτή για παράδειγμα, η καταδίκη για αδικήματα που σχετίζονται με ναρκωτικά ή για αδικήματα που επισύρουν πολυετή ποινή φυλάκισης βαρύνουν συχνά στην απόφαση της Επιτροπής να θεωρήσει ευλόγη την απέλαση, ακόμα και αν αυτή προξενεί σημαντικές δυσχερείες για την οικογένεια του προσφεύγοντος, ιδίως όταν η υπόλοιπη οικογένεια δεν υποβάλλει μαζί με τον προσφεύγοντα την προσφυγή στην Επιτροπή.⁴⁶³ Ωστόσο, η απόφαση θα είναι δυσανάλογη αν «η συνέχιση της οικογενειακής ζωής [...] είναι εκ των πραγμάτων αδύνατη» εκτός της χώρας που απελαύνει.⁴⁶⁴ Επιπλέον, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι, όταν τα παιδιά παραμένουν στην απελαύνουσα χώρα και ο απελαυνόμενος έχει αποδεδειγμένα οικογενειακή σχέση μαζί τους, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών.⁴⁶⁵ Τέλος, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η απέλαση που ακολουθεί μια ποινική καταδίκη δεν έρχεται σε αντίθεση με τον κανόνα *ne bis in idem*, αφού θεωρείται μέτρο που έχει αποτρεπτικό και όχι τιμωρητικό χαρακτήρα.⁴⁶⁶

Στις περιπτώσεις στις οποίες το πρόσωπο πρόκειται να απελαθεί επειδή διέπραξε ποινικό αδίκημα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ορίσει μια σειρά καθοδηγητικών κριτηρίων βάσει των οποίων εξετάζεται αν ένα μέτρο απέλασης που παρεμβαίνει στην ιδιωτική ή την οικογενειακή ζωή είναι αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία και ανάλογο του νόμιμου επιδιωκόμενου σκοπού:⁴⁶⁷

462 Rubin Byahuranga κατά Δανίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 334), παρ. 11.7· Madafferi και Madafferi κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1011/2001, Απόψεις της 26ης Αυγούστου 2004, παρ. 9.8· Omojudi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ.1820/08, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2009.

463 Ό.π., παρ. 11.8.

464 Amrollahi κατά Δανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 56811/00, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 2002, παρ. 36-44· Sezen κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50252/99, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2006· Jama Warsame κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1959/2010, Απόψεις της 21ης Ιουλίου 2011, παρ. 8.10.

465 Udeh κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 12020/09, Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013, παρ. 52-54.

466 Üner κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 454), παρ. 54-58· Vasquez κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 456), παρ. 50 (ένα από τα στοιχεία που αξιολογούνται κατά την εξέταση της αναλογικότητας του μέτρου είναι η διάρκεια του αποκλεισμού από την επικράτεια).

467 Boultif κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 54273/00, Απόφαση της 2ας Αυγούστου 2001, παρ. 48. Βλ. επίσης Hamidovic κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 31956/05, Απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2012. «[Ο]ι παράγοντες που πρέπει να εξετάζονται προκειμένου να αξιολογηθεί η αναλογικότητα του μέτρου της απέλασης είναι οι ίδιοι, ανεξάρτητα από το αν αφορούν την οικογενειακή ή την ιδιωτική ζωή», Α.Α. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8000/08, Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, παρ. 49.

1. τη φύση και τη σοβαρότητα του αδικήματος που διέπραξε ο προσφεύγων·
2. τη διάρκεια της παραμονής του προσφεύγοντος στη χώρα από την οποία πρόκειται να απελαθεί·
3. τον χρόνο που παρήλθε από τη διάπραξη του αδικήματος καθώς και τη συμπεριφορά του προσφεύγοντος αυτό το διάστημα·
4. τις ιθαγένειες των ενδιαφερομένων·
5. την οικογενειακή κατάσταση του προσφεύγοντος, όπως για παράδειγμα τη διάρκεια του γάμου και άλλους παράγοντες καθοριστικούς για τη συζυγική ζωή·
6. εάν ο ή η σύζυγος γνώριζε για το αδίκημα όταν συνήψε γάμο με τον προσφεύγοντα·
7. εάν υπάρχουν παιδιά στην οικογένεια και σε καταφατική περίπτωση την ηλικία τους·
8. τη σοβαρότητα των δυσκολιών που ο ή η σύζυγος θα αντιμετωπίσει στη χώρα καταγωγής·
9. το βέλτιστο συμφέρον και την ευημερία των παιδιών, και ιδίως τη σοβαρότητα των δυσκολιών που είναι πιθανόν να αντιμετωπίσει ένα παιδί του προσφεύγοντος στη χώρα στην οποία απελαύνεται ο προσφεύγων· και
10. τη σταθερότητα των κοινωνικών, πολιτισμικών και οικογενειακών δεσμών που έχει ο προσφεύγων με τη χώρα από την οποία πρόκειται να απελαθεί και με τη χώρα προορισμού.⁴⁶⁸

Ως προς τη διάρκεια διαμονής, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «όσο μεγαλύτερο είναι το χρονικό διάστημα που το πρόσωπο έχει διαμείνει σε μια χώρα τόσο μεγαλύτεροι είναι οι δεσμοί του με τη χώρα αυτή και τόσο ασθενέστεροι οι δεσμοί του με τη χώρα ιθαγένειας».⁴⁶⁹ Ειδική μέριμνα θα πρέπει να επιδεικνύεται για τις περιπτώσεις αλλοδαπών που έχουν περάσει το μεγαλύτερο μέρος ή το σύνολο της παιδικής τους ηλικίας στη χώρα υποδοχής, έχουν ανατραφεί και ξεκινήσει την εκπαίδευσή τους εκεί.⁴⁷⁰ Το Δικαστήριο έχει επίσης δεχτεί ότι υπάρχει παραβίαση του Άρθρου 8 όταν η απέλαση οδηγεί σε αδυναμία άσκησης της γονικής μέριμνας και επικοινωνίας με τα τέκνα, και επομένως δεν επιτρέπει την ανάπτυξη οικογενειακών δεσμών.⁴⁷¹

468 Η αρίθμηση έχει προστεθεί από εμάς και δεν υπονοεί κάποια ιεράρχηση. Για μια πρώιμη εφαρμογή ορισμένων από αυτές τις αρχές, βλ. την απόφαση Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43).

469 Üner κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 454), παρ. 58· Konstantinov κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 196), παρ. 49.

470 Στην υπόθεση ενός Αλγερινού υπήκουου που καταδικάστηκε για ποινικά αδικήματα και επρόκειτο να απελαθεί από τη Γαλλία στην πατρίδα του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση δεν ήταν αναλογική, αφού ο προσφεύγων ήταν κωφάλαος και δεν μπορούσε να έχει την ελάχιστη ψυχολογική και κοινωνική ισορροπία παρά μόνο εντός της οικογένειάς του, που αποτελούνταν στην πλειοψηφία της από Γάλλους που δεν διατηρούσαν κανένα δεσμό με την Αλγερία: Nasri κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 19465/92, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1995, παρ. 41 και 46.

471 Ciliz κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 197). Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών έχει επίσης κρίνει ότι η παράνομη απέλαση γεννά υποχρέωση του κράτους να προστατέψει και να υποστηρίξει την οικογένεια: βλ. Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 212/98, 25η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 1999, παρ. 51· Modise κατά Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 97/93, 28η Τακτική Σύνοδος, 23 Οκτωβρίου – 6 Νοεμβρίου 2000, παρ. 92.

Η Αφρικανική Επιτροπή, επιπλέον, έχει δεχτεί ότι, όταν το πρόσωπο που απελαύνεται πρόκειται να χωριστεί από μέλη της οικογένειάς του, πρέπει να έχει στη διάθεσή του εύλογο χρόνο να προετοιμάσει την αναχώρησή του καθώς και τη συνέχιση της επαφής του με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του. Στην υπόθεση *Kenneth Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας*, η Επιτροπή έκρινε ότι η προθεσμία 56 ωρών που δόθηκε σε έναν πατέρα που επρόκειτο να αφήσει πίσω την κόρη του ήταν «καταφανώς ανεπαρκής για την επιτυχή διευθέτηση των οικογενειακών του υποθέσεων» και επομένως παραβίαζε το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή βάσει του Άρθρου 18 ΑΧΔΑΛ.⁴⁷²

2. Απόλαση και δικαιώματα θρησκευτικής ελευθερίας ή ελευθερίας των πεποιθήσεων και ελευθερίας της έκφρασης

Το δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία ή στην ελευθερία των πεποιθήσεων, που προστατεύεται από το ΔΣΑΠΔ και από πολλές περιφερειακές συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,⁴⁷³ μπορεί να απαγορεύει την απομάκρυνση ενός ατόμου από τη χώρα εισδοχής, όταν η ίδια η απομάκρυνση παραβιάζει τα δικαιώματα στη θρησκευτική ελευθερία ή στην ελευθερία των πεποιθήσεων. Όπως σημειώνεται παραπάνω, τόσο το δικαίωμα να έχει κανείς μια θρησκευτική πίστη ή μια ανάλογη πεποίθηση –που αποτελεί απόλυτο δικαίωμα– όσο και το δικαίωμα να εκδηλώνει κανείς τη θρησκευτική του πίστη στο κοινωνικό του περιβάλλον, δημόσια και εντός του κύκλου των ομοπίστων του, αλλά και μεμονωμένα και κατ' ιδίαν, προστατεύεται από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁷⁴ Η θρησκευτική ελευθερία συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα προσηλυτισμού.⁴⁷⁵ Ωστόσο, το δικαίωμα εκδήλωσης της θρησκευτικής πίστης, σε αντίθεση με το δικαίωμα να έχει κανείς μια σκέψη, μια πεποίθηση ή μια θρησκευτική πίστη, δεν είναι απόλυτο δικαίωμα, και μπορεί να υφίσταται περιορισμούς, που προβλέπονται από τον νόμο, υπηρετούν έναν νόμιμο σκοπό και συμμορφώνονται με τις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η «απέλαση δεν συνιστά [...] καθ' εαυτήν παραβίαση των δικαιωμάτων που προστατεύονται από το Άρθρο 9 [ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας], παρά μόνο αν μπορεί να αποδειχθεί ότι το μέτρο αυτό έχει ως στόχο να παρεμποδίσει την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων και να αποθαρρύνει τη διάδοση μιας συγκεκριμένης θρησκείας ή φιλοσοφίας».⁴⁷⁶

Όπως συμβαίνει και με τους περιορισμούς του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής, τα μέτρα που αφορούν τη θρησκευτική ελευθερία, μεταξύ άλλων και η απέλαση, πρέπει να προβλέπονται από νόμο. Ο νόμος πρέπει να είναι προσβάσιμος, προβλέψιμος, επαρκώς

472 Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 313/05, 47η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 2010, παρ. 213.

473 Άρθρο 18 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 9 ΕΣΔΑ· Άρθρο 12 ΑΣΔΑ· Άρθρο III ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 8 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 30 ΑρχΧΔΑ.

474 Z και T κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 314), Ως προς τον νόμο· Κοκκινάκης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 451), παρ. 31. Βλ. επίσης Nolan και K. κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2512/04, Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 61.

475 Perry κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 30273/03, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 2007, παρ. 52.

476 Nolan και K. κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472), παρ. 62· Omkarananada και Divine Light Zentrum κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8118/77, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Μαρτίου 1981, σ. 118, παρ. 5.

σαφής και να προβλέπει τη δυνατότητα προσφυγής κατά της αυθαίρετης χρήσης αυτού του περιορισμού από τις κρατικές αρχές.⁴⁷⁷

Εξάλλου, η απέλαση πρέπει να υπηρετεί έναν από τους σκοπούς που αναφέρονται στην οικεία συνθήκη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και πρέπει να είναι αναγκαία και ανάλογη προς τον σκοπό αυτόν. Βάσει του ΔΣΑΠΔ, της ΕΣΔΑ και της ΑΣΔΑ, οι νόμιμοι σκοποί περιορίζονται στους λόγους δημόσιας ασφάλειας, προστασίας της δημόσιας τάξης, υγείας ή ηθικής, και προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.⁴⁷⁸ Καμία σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν επιτρέπει τον περιορισμό του δικαιώματος στην ελευθερία της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, ή στην εκδήλωση της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, για λόγους εθνικής ασφάλειας.⁴⁷⁹

Σε μια περιορισμένη αλλά σημαντική νομολογία, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και η Αφρικανική Επιτροπή έχουν δεχτεί ότι, η απαγόρευση εισόδου ή η απέλαση κάποιου από μια χώρα λόγω απόψεων που έχει εκφράσει στο παρελθόν, που έχει ως αποτέλεσμα να εμποδιστεί από το να διαδώσει πληροφορίες ή ιδέες στην εν λόγω χώρα, συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση.⁴⁸⁰ Σε μία περίπτωση, η Αφρικανική Επιτροπή θεώρησε πως μια απέλαση που είχε ως δικαιολογητική βάση τις απόψεις του απελαυνόμενου συνιστούσε «κατάφωρη παραβίαση» του δικαιώματος στην ελεύθερη έκφραση.⁴⁸¹ Ισχύουν επίσης εδώ οι αρχές που εφαρμόζονται και στο δικαίωμα στη θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία των πεποιθήσεων. Ωστόσο το δικαίωμα στην ελεύθερη έκφραση μπορεί να περιοριστεί για λόγους εθνικής ασφάλειας και δημόσιας τάξης.

3. Απόφαση και «αποτελεσματικότητα» του δικαιώματος προσφυγής

Στις γενικές αρχές του δικαίου και στις σημαντικότερες συνθήκες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναγνωρίζεται ευρῶς πως, όταν ένα άτομο ισχυρίζεται ότι έχουν παραβιαστεί τα δικαιώματά του, έχει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής σε εθνικό επίπεδο.⁴⁸² Ο σκοπός του δικαιώματος προσφυγής είναι «να επιβάλει την ουσία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών [που αναγνωρίζονται στις συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων] με όποια μορφή και

477 Perry κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 473), παρ. 62.

478 Άρθρο 9.2 ΕΣΔΑ· Άρθρο 18.3 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 12.3 ΑΣΔΑ· το Άρθρο 8 ΑΧΔΑΑ επιτρέπει τη θέσπιση περιορισμών για λόγους νόμου και τάξης· Άρθρο 30.2 ΑΡΧΔΑ.

479 Nolan και K. κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472), παρ. 73.

480 Cox κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2933/03, Απόφαση της 20ής Μαΐου 2010· Women on Waves και άλλοι κατά Πορτογαλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 46)· και Piermont κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 15773/89 και 15774/89, Απόφαση της 27ης Απριλίου 1995· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΑ, ό.π. (σημ. 470), σ. 66, παρ. 196-200.

481 Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΑ, ό.π. (σημ. 470), σ. 66, παρ. 196-200.

482 Άρθρο 8 ΟΔΑΔ, Άρθρο 2.3 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 8.2 ΔΣΒΕ, Άρθρο 83 ΔΣΔΜΕ, Άρθρο 13 ΕΣΔΑ, Άρθρο 25 ΑΣΔΑ, Άρθρο 25 Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΑ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναίκων στην Αφρική· Άρθρο 23 ΑΡΧΔΑ. Βλ. επιπλέον, UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Ψήφισμα E/CN.4/RES/2005/35 της 19ης Απριλίου 2005, και από τη Γενική Συνέλευση, ομόφωνο Ψήφισμα A/RES/60/147 της 16ης Δεκεμβρίου 2005. Για μια εις βάθος ανάλυση του δικαιώματος προσφυγής, βλ. International Commission of Jurists, The Right to a Remedy and to Reparation for Gross Human Rights Violations – A Practitioners' Guide, Γενεύη, Δεκέμβριος 2006 (ICJ Practitioners' Guide No. 2).

αν προστατεύονται στην εσωτερική έννομη τάξη».⁴⁸³ Τα διεθνή όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμφωνούν πως η κρίση επί της προσφυγής πρέπει να είναι άμεση, αποτελεσματική, αμερόληπτη, προσβάσιμη και ανεξάρτητη, να είναι εκτελεστή και να οδηγεί σε άρση της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή σε αποζημίωση για αυτήν.⁴⁸⁴ Σε ορισμένες περιπτώσεις, η προσφυγή πρέπει να κρίνεται ενώπιον δικαστικού οργάνου,⁴⁸⁵ αλλά ακόμα και όταν δεν συμβαίνει αυτό, το όργανο που κρίνει επ' αυτής πρέπει να διαθέτει τα χαρακτηριστικά της αποτελεσματικότητας και της ανεξαρτησίας που αναφέρονται παραπάνω. Η προσφυγή πρέπει να είναι αποτελεσματική τόσο σε πρακτικό όσο και σε νομικό επίπεδο, και οι κρατικές αρχές δεν πρέπει να προβαίνουν σε ενέργειες που την παρεμποδίζουν αδικαιολόγητα.⁴⁸⁶

Το δικαίωμα προσφυγής έχει συγκεκριμένες διαδικαστικές συνέπειες ως προς τη διαδικασία απέλασης, οι οποίες εκτίθενται στο επόμενο κεφάλαιο. Επιπλέον όμως, όταν ένας μετανάστης που ισχυρίζεται ότι έχει υποστεί παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του στη χώρα όπου διαμένει ως αλλοδαπός πρόκειται να απελαθεί, η απέλαση αυτή ή η απειλή απέλασης μπορεί να παρεμποδίζει την πρόσβασή του σε προσφυγή κατά αυτής της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ένας μετανάστης μπορεί για παράδειγμα να έχει υποστεί παραβιάσεις των εργασιακών του δικαιωμάτων, του δικαιώματος στην εκπαίδευση ή άλλων οικονομικών, κοινωνικών ή μορφωτικών δικαιωμάτων. Μπορεί να έχει υποστεί κακομεταχείριση, αναγκαστική εργασία ή αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας του, όπως συχνά συμβαίνει για παράδειγμα με τους οικιακούς εργαζόμενους.⁴⁸⁷ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει τονίσει πόσο σημαντικό είναι το δικαίωμα προσφυγής, ιδίως για τους μετανάστες εργαζόμενους χωρίς χαρτιά, σημειώνοντας ότι δεν επιτρέπεται η υιοθέτηση μέτρων «που τους στερούν τη δυνατότητα να προσφύγουν για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους στην αρμόδια αρχή».⁴⁸⁸

Η ΔΣΔΜΕ θεσπίζει τη γενική αρχή ότι η «απέλαση από το Κράτος της απασχόλησης δεν θίγει τα δικαιώματα που ο μετανάστης εργαζόμενος ή μέλος της οικογενείας του απόκτησε σύμφωνα με τον νόμο του Κράτους αυτού, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος να λαμβάνει τους μισθούς του και να ικανοποιούνται άλλες αξιώσεις του».⁴⁸⁹ Ωστόσο, η διάταξη αυτή περιορίζεται στους μετανάστες εργαζόμενους και στα μέλη των οικογενειών τους, και επιπλέον κάνει λόγο μόνο για δικαιώματα που αποκτήθηκαν «σύμφωνα με τον νόμο του Κράτους», περιορίζοντας σημαντικά το εύρος της προστασίας. Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους έχει δεχτεί ότι, όταν πρόκειται να απελαθεί ένας μετανάστης εργαζόμενος, «τα κράτη μέρη οφείλουν, όποτε αυτό είναι δυνατόν, να δίνουν τους μετανάστες εργαζόμενους και στις οικογένειές τους εύλογο χρονικό διάστημα πριν από την απέλαση, προκειμένου να διεκδικήσουν μισθούς και άλλες αξιώσεις. Τα κράτη μέρη πρέπει επίσης να εξετάσουν τη δυ-

483 Al-Nashif κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50963/99, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2002, παρ. 132. Βλ. επίσης Omkarananada και Divine Light Zentrum κατά Ελβετίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 474), σ. 118, παρ. 9.

484 Βλ. γενικά, ICJ, Practitioners' Guide No. 2, ό.π. (σημ. 480), σ. 46-54.

485 Ό.π., σ. 49-54.

486 Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 100· Isakov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 136· Yuldashev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 110-111· Garayev κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 53688/08, Απόφαση της 10ης Ιουνίου 2010, παρ. 82 και 84.

487 Βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 1: On migrant domestic workers, EME, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/GC/1, 23 Φεβρουαρίου 2011, παρ. 17.

488 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 170.

489 Άρθρο 22.9 ΔΣΔΜΕ. Για τα εργασιακά δικαιώματα, βλ. Άρθρο 25.3 ΔΣΔΜΕ.

νατότητα να θεσπίσουν νομικές διαδικασίες με συγκεκριμένη προθεσμία ή ταχύρρυθμες για την εκδίκαση των αξιώσεων των μεταναστών εργαζομένων. Επίσης τα κράτη μέρη πρέπει να συνάψουν διμερείς συμφωνίες ώστε οι μετανάστες εργαζόμενοι που επιστρέφουν στη χώρα καταγωγής τους να έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν στη δικαιοσύνη του κράτους απασχόλησης και να καταθέσουν αγωγές για κακομεταχείριση ή να διεκδικήσουν μισθούς που δεν τους καταβλήθηκαν ή άλλες αξιώσεις».⁴⁹⁰

Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων κατά των Γυναικών έχει επανειλημμένα τονίσει ότι, βάσει της ΣΕΔΚΓ, τα κράτη «πρέπει να προσφέρουν στις μετανάστριες εργαζόμενες εύκολη πρόσβαση στη δικαστική προστασία κατά της εργοδοτικής αυθαιρεσίας και να τους επιτρέπουν να διαμένουν στη χώρα όσο διαρκεί η σχετική διαδικασία».⁴⁹¹ Η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων έχει συστήσει στα κράτη να «διασφαλίσουν το δικαίωμα όλων των μεταναστών εργαζομένων, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς, στην αποτελεσματική προστασία και προσφυγή σε περιπτώσεις παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους».⁴⁹² Σε ανάλογες συστάσεις έχει προβεί και η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους.⁴⁹³

Από όλα τα εποπτικά όργανα των συνθηκών, η ΕΕΔΚΓ είναι εκείνη που έχει ασχοληθεί εκτενέστερα με το ζήτημα της πρόσβασης στη δικαστική προστασία. Έχει εξετάσει το ζήτημα με αναφορά στην ειδική κατηγορία των μεταναστριών εργαζομένων χωρίς χαρτιά, αναγνωρίζοντας ότι οι γυναίκες αυτές αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες δυσκολίες ως προς την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους, καθώς φοβούνται την καταγγελία και την συνακόλουθη απέλαση.⁴⁹⁴ Η ΕΕΔΚΓ έχει επανειλημμένα τονίσει ότι τα κράτη «πρέπει να προσφέρουν στις μετανάστριες εργαζόμενες εύκολη πρόσβαση στη δικαστική προστασία κατά της εργοδοτικής αυθαιρεσίας και να τους επιτρέπουν να διαμένουν στη χώρα για όσο διαρκεί η σχετική διαδικασία».⁴⁹⁵ Αυτό προϋποθέτει ότι τα κράτη πρέπει να «καταργήσουν ή θα αναθεωρήσουν τους σχετικούς με την άδεια εργασίας νόμους που οδηγούν σε απώλεια των δεδουλευμένων και πιθανόν σε απέλαση της μετανάστριας από τις αρχές μετανάστευσης, όταν εκείνη ασκήσει αγωγή για εκμετάλλευση ή κακομεταχείριση, και ενώ η έρευνα είναι ακόμη εκκρεμής».⁴⁹⁶

Η ανάλυση της ΕΕΔΚΓ μπορεί να εφαρμοστεί σε όλες τις άλλες κατηγορίες μεταναστών. Σύμφωνα με αυτήν, η απέλαση έχει άμεσες αλλά και έμμεσες συνέπειες στο δικαίωμα προσφυγής του μετανάστη:

- **Άμεσες συνέπειες:** η απέλαση, μετά την πραγματοποίησή της, καθιστά την προσφυγή άσκοπη ή αναποτελεσματική, καθώς το πρόσωπο που απελάθηκε μπορεί να

490 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 55.

491 Concluding Observations on Malaysia, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/MYS/CO/2, 31 Μαΐου 2006, παρ. 25-26· Concluding Observations on China, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/CHN/CO/6, 25 Αυγούστου 2006, παρ. 41-42· Concluding Observations on Bhutan, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/BTN/CO/7, 7 Αυγούστου 2009, παρ. 29-30.

492 ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Republic of Korea, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/KOR/CO/14, 17 Αυγούστου 2007, παρ. 18.

493 Concluding Observations on Mexico, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/MEX/CO/1, 20 Δεκεμβρίου 2006, παρ. 33-34.

494 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 21-22.

495 Βλ. σημ. 489.

496 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(f)(ii).

μην έχει πρόσβαση στη διαδικασία, ή η πρόσβασή του μπορεί να είναι πρακτικώς αδύνατη, εξαιτίας της κατάστασης στη χώρα στην οποία απελάθηκε. Στην περίπτωση αυτή, σημαντικός παράγοντας είναι το αν το κράτος προσφέρει στον μετανάστη αποτελεσματικό μηχανισμό εξακολούθησης της προσφυγής από το εξωτερικό.

- **Έμμεσες συνέπειες:** Η απειλή απέλασης λειτουργεί εξαιρετικά αποτρεπτικά για τους μετανάστες που θέλουν να προσφύγουν στη δικαιοσύνη για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Καθώς όλα τα δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται έτσι ώστε η προστασία τους να είναι ουσιαστική και αποτελεσματική, τα κράτη πρέπει να διαμορφώσουν τους απαραίτητους όρους ώστε όλοι οι μετανάστες, νόμιμοι και παράτυποι, να έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν στη δικαιοσύνη χωρίς να φοβούνται μην απελαθούν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΠΕΛΑΣΗΣ

Στο παρόν Κεφάλαιο παρουσιάζεται η διαδικαστική προστασία που παρέχει το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε πρόσωπα που απειλούνται με απέλαση. Οι κανόνες αυτοί έχουν αποκτήσει τα τελευταία χρόνια ιδιαίτερα μεγάλη σημασία, καθώς περισσότερες χώρες έχουν εισαγάγει ταχύρυθμες ή απλουστευμένες διαδικασίες απέλασης, οι οποίες μπορεί να υπονομεύσουν τις διαδικαστικές εγγυήσεις που προβλέπονται κανονικά από το εθνικό δίκαιο. Συνήθως ο χρόνος που παρέχεται στους μετανάστες για να προετοιμάσουν την υπεράσισή τους είναι ανεπαρκής, και τους δίνεται μόνο η δυνατότητα να υποβάλουν προσφυγές χωρίς ανασταλτικό αποτέλεσμα επί των αποφάσεων απέλασης, γεγονός που συνεπάγεται ότι η απόφαση μπορεί να προσβληθεί μόνο μετά την απέλαση. Μια πρόσθετη και εντεινόμενη τα τελευταία χρόνια ανησυχία είναι η χρήση ειδικών διαδικασιών σε περιπτώσεις απέλασης που σχετίζονται με ζητήματα εθνικής ασφάλειας. Στις περιπτώσεις αυτές η ενημέρωση που παρέχεται είναι ελλιπής και περιορίζονται οι δυνατότητες δικαστικής εξέτασης των λόγων της απέλασης. Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τα ανθρώπινα δικαιώματα επιβάλλουν περιορισμούς στην εφαρμογή όλων αυτών των ειδικών διαδικασιών.

Οι διαδικαστικές εγγυήσεις κατά της απέλασης που απορρέουν από τα ανθρώπινα δικαιώματα ποικίλλουν, ανάλογα με τα διαφορετικά διεθνή και περιφερειακά όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, σε αντίθεση με τις οικουμενικά ισχύουσες και σχετικά συνεπείς προστασίες των ουσιαστικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την απέλαση, οι οποίες εξετάστηκαν στο Κεφάλαιο 2. Το παρόν Κεφάλαιο, αφού εξετάσει πώς ορίζεται η απέλαση στο διεθνές δίκαιο, ερευνά τις εγγυήσεις που σύμφωνα με το διεθνές δικαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να συνοδεύουν όλες τις διαδικασίες απέλασης, ανεξάρτητα από τα ουσιαστικά δικαιώματα που θίγονται. Κατόπιν θα αναλυθούν οι διαδικαστικές εγγυήσεις που συνδέονται με το δικαίωμα προσφυγής, και, τέλος, τα διαδικαστικά δικαιώματα που προβλέπει η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*.

I. Πότε κάποιος «απελαύνεται»;

Στο διεθνές δίκαιο, η έννοια της απέλασης «είναι αυτόνομη και ανεξάρτητη από κάθε ορισμό που περιέχεται στην εθνική νομοθεσία [...]». Με την εξαίρεση της έκδοσης, κάθε μέτρο που επιβάλλει την αναχώρηση ενός αλλοδαπού από την επικράτεια όπου διέμενε νόμιμα αποτελεί «απέλαση».⁴⁹⁷ Ως απέλαση λογίζεται η άρνηση εισόδου στα σύνορα, η ακύρωση της θεώρησης εισόδου ενός απόμου που έχει τη νόμιμη διαμονή του στη χώρα και επιχειρεί να εισέλθει εκ νέου σε αυτήν,⁴⁹⁸ και κάθε άλλη μορφή μεταφοράς, απέλασης, απομάκρυνσης,

497 Nolan και K. κατά Ρωσίας, ό.π. (σημ. 472), παρ. 112. Βλ. επίσης Bolat κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 14139/03, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 2006, παρ. 79. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θεωρεί επίσης απελάσεις «όλες τις διαδικασίες που στοχεύουν στην υποχρεωτική απομάκρυνση ενός αλλοδαπού, ανεξάρτητα από το αν στο εθνικό δίκαιο περιγράφονται με τον όρο απέλαση ή διαφορετικά», ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 9. Βλ. επίσης Απιο-λογική έκθεση στο 7ο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, ETS αρ. 117, παρ. 10.

498 Ό.π.

αποκλεισμού ή επιστροφής. Οι διαδικασίες έκδοσης, οι οποίες συχνά περιγράφονται σε ειδικές διατάξεις που περιλαμβάνονται σε πολυμερείς και διμερείς συμφωνίες έκδοσης, και μπορεί να αφορούν ημεδαπούς όπως επίσης και αλλοδαπούς, υπερβαίνουν τη στόχευση του παρόντος Εγχειριδίου. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τα ουσιαστικά ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες εξετάστηκαν στο Κεφάλαιο 2, ισχύουν και στην περίπτωση της έκδοσης, όπως ισχύουν για κάθε άλλη διαδικασία απομάκρυνσης από την επικράτεια.

Όπως έχει σημειώσει ο Maurice Kamto, Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου (ΕΔΔ) για την απέλαση των αλλοδαπών, «η απέλαση δεν προϋποθέτει κατ' ανάγκην τυπικά μέτρα, αλλά μπορεί να συνάγεται από τη συμπεριφορά ενός κράτους το οποίο καθιστά τη ζωή στην επικράτεια του τόσο δύσκολη που ο αλλοδαπός δεν έχει άλλη επιλογή παρά να εγκαταλείψει τη χώρα».⁴⁹⁹ Όπως θα φανεί παρακάτω, οι πρακτικές της παρενόχλησης, της χορήγησης κινήτρων ή οποιαδήποτε άλλη πρακτική υιοθετούν οι αρχές, η οποία δεν αφήνει στον αλλοδαπό άλλη επιλογή από το να εγκαταλείψει τη χώρα, συνιστούν απέλαση.

II. Ποιες διαδικαστικές εγγυήσεις ισχύουν για την απέλαση;

Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η γενική διαδικαστική προστασία που εφαρμόζεται στις διαδικασίες απέλασης ποικίλλει σημαντικά, ανάλογα με την εκάστοτε σύμβαση. Υπάρχουν δύο προσεγγίσεις. Η ΔΣΑΠΔ και η ΕΣΔΑ δεν προβλέπουν την προστασία του γενικού δικαιώματος στη δίκαιη ακρόαση κατά τις διαδικασίες απέλασης, αλλά θεσπίζουν ειδικές διαδικαστικές εγγυήσεις για τους αλλοδαπούς που «έχ[ουν] νόμιμα τη διαμονή του[ς] στην επικράτεια ενός Κράτους», αφήνοντας όμως τους παράτυπους μετανάστες σχετικά απροστάτευτους (ΔΣΑΠΔ, Πρωτόκολλο 7 ΕΣΔΑ). Το Άρθρο 26.2 του *Αραβικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (ΑρχΔΑ) προβλέπει επίσης διαδικαστικές εγγυήσεις για τους αλλοδαπούς που βρίσκονται νόμιμα στην επικράτεια ενός κράτους μέλους. Το αφρικανικό και το διαμερικανικό σύστημα προβλέπουν ότι οι διαδικασίες απέλασης θα πρέπει να τηρούν τις εγγυήσεις που απορρέουν από το δικαίωμα δίκαιης δίκης σε όλους όσους κινδυνεύουν δυνητικά με απέλαση (ΑΣΔΑ, ΑΔΔΥΑ, ΑΧΔΑΛ). Ακόμα όμως και στις περιπτώσεις που δεν μπορούν να εφαρμοστούν οι κανόνες της δίκαιης ακρόασης, κάποια διαδικαστικά δικαιώματα μπορούν να συναχθούν από την αρχή της μη επαναπρόωθησης, από το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, ή από άλλα ουσιαστικά δικαιώματα που μπορεί να παραβιάζονται από την απέλαση, καθώς και από το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής.

Μια κοινή αρχή είναι ότι κατά την απέλαση δεν θα πρέπει να επιδιώκεται ή να προκύπτει ως αποτέλεσμα καμία διάκριση για λόγους φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικής ή άλλης πεποίθησης, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γέννησης ή

499 Maurice Kamto, Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ, Sixth report on the expulsion of aliens, Έγγρ. ΟΗΕ A/CN.4/625, 19 Μαρτίου 2010 («ILC Sixth Report»), παρ. 37. Βλ. επίσης παρ. 38-39, και σημ. 23 και 24, όπου παρατίθενται διεθνείς διατητικές αποφάσεις του Iran-USA Claims Tribunal και της Eritrea-Ethiopia Claims Commission που υποστηρίζουν αυτόν τον ορισμό της απέλασης.

άλλης κατάστασης.⁵⁰⁰ Σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η υποχρέωση συνάγεται από την αρχή της μη διάκρισης σε συνδυασμό με τις εγγυήσεις των διαδικαστικών δικαιωμάτων κατά τις διαδικασίες απέλασης.⁵⁰¹ Τα Άρθρα 5(α) και 6 ΔΣΚΦΔ απαγορεύουν κατά τις διαδικασίες απέλασης τη διάκριση για λόγους φυλής, χρώματος, καταγωγής ή εθνοτικής ή εθνικής προέλευσης.⁵⁰² Η διάκριση για λόγους φύλου απαγορεύεται ειδικά από το Άρθρο 3 ΔΣΑΠΔ σε συνδυασμό με το Άρθρο 13 και το Άρθρο 15.1 ΣΕΔΚΓ· κάθε διάκριση για λόγους αναπηρίας απαγορεύεται ειδικά από το Άρθρο 5 ΣΔΑΑ.⁵⁰³

Επιπλέον τα Άρθρα 22 και 23 της *Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους* (ΔΣΔΜΕ) προβλέπουν καθολικά και λεπτομερή δικαιώματα κατά τις διαδικασίες απέλασης και ισχύουν τόσο για νόμιμους όσο και για παράτυπους μετανάστες εργαζόμενους. Αυτές οι διατάξεις έχουν εφαρμοστεί συστηματικά στις παρατηρήσεις της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Μεταναστών Εργαζομένων.⁵⁰⁴ Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά τη στιγμή που γράφεται το παρόν Εγχειρίδιο, μόνο 47 κράτη έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση, και ότι λίγες μόνο από τις πιο ανεπτυγμένες χώρες, που είναι και το πιθανότερο να αποτελέσουν κράτη προορισμού, έχουν προσχωρήσει σε αυτήν.

1. Ειδικές εγγυήσεις της νόμιμης διαδικασίας κατά την απέλαση

Όπως αναφέρεται στις προηγούμενες παραγράφους, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁵⁰⁵ και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁵⁰⁶ έχουν ρητά απορρίψει επιχειρήματα που υποστηρίζουν ότι οι διαδικασίες απέλασης υπόκεινται στην πλήρη προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και τις εγγυήσεις που αυτό συνεπάγεται. Ωστόσο το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ και το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου στην *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*,⁵⁰⁷ αντίστοιχα, παρέχουν

500 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 9-10.

501 Σύμφωνα με τη ΔΣΑΠΔ συνάγεται από το δικαίωμα ίσης προστασίας από τον νόμο που αποτυπώνεται στο Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ, και στο Άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ· στο Άρθρο 7 σε συνδυασμό με το Άρθρο 22 ΔΣΔΜΕ· στο Άρθρο 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 7 ΕΣΔΑ, και, ξεχωριστά, στο Άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 12 ΕΣΔΑ, το οποίο αποτυπώνει το ανεξάρτητο δικαίωμα της μη διάκρισης, αλλά το οποίο μέχρι σήμερα (9 Φεβρουαρίου 2011) έχει επικυρωθεί μόνο από 18 κράτη. Στο Άρθρο 1 ΑΣΔΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 22.6 ΑΣΔΑ και το Άρθρο 24 ΑΣΔΑ· στο Άρθρο 2 σε συνδυασμό με το Άρθρο 12.4 ΑΧΔΑΑ και το Άρθρο 3 ΑΧΔΑΑ· και στο Άρθρο 3 σε συνδυασμό με το Άρθρο 26.2 ΑρΧΔΑ και το Άρθρο 11.

502 ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Dominican Republic, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/DOM/CO/12, 16 Μαΐου 2008, παρ. 13.

503 Το Άρθρο 6 της Σύμβασης προβλέπει ειδική προστασία κατά των διακρίσεων των γυναικών με αναπηρία και το Άρθρο 7 κάνει το ίδιο για παιδιά με αναπηρία.

504 Βλ. ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 49-58· Concluding Observations on Mexico, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 491), παρ. 13· Concluding Observations on Ecuador, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/ECU/CO/1, 5 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 26· Concluding Observations on Bolivia, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/BOL/CO/1, 29 Απριλίου 2008, παρ. 30· Concluding Observations on Colombia, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/COL/CO/1, 22 Μαΐου 2009, παρ. 28.

505 Βλ. Zundel κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1341/2005, Απόψεις της 4ης Απριλίου 2007, παρ. 6.8. Βλ. επίσης Ahani κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1051/2002, Απόψεις της 15ης Ιουνίου 2004, παρ. 10.9· Surinder Kaur κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1455/2006*, Απόψεις της 18ης Νοεμβρίου 2008, παρ. 7.4-7.5· P.K. κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1234/2003, Απόψεις της 3ης Απριλίου 2007, παρ. 7.4-7.5.

506 Mumtaz κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 126· Mamatkulov και Askarov κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 441), παρ. 82· Maaouia κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 53), παρ. 39-40.

507 Μόνο η Γερμανία, η Ολλανδία, η Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο δεν έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο Protocol 7 ΕΣΔΑ (στοιχεία που ίσχυαν στις 10 Ιανουαρίου 2014).

εγγυήσεις για τα διαδικαστικά δικαιώματα κατά τις διαδικασίες απέλασης με όρους παρόμοιους με αυτούς που χρησιμοποιούνται στο Άρθρο 32 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Ορίζουν ότι ένας αλλοδαπός που βρίσκεται νόμιμα στην επικράτεια ενός κράτους (ΔΣΑΠΔ) ή «έχει νόμιμα τη διαμονή του» εκεί (7ο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ) μπορεί να απελαθεί μόνο σε εκτέλεση απόφασης που έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο. Επιπλέον, πριν από την απέλαση, πρέπει ο αλλοδαπός να έχει τη δυνατότητα να επικαλεστεί τους λόγους που συνηγορούν κατά της απέλασής του, και να ζητήσει την επανεξέταση της υπόθεσής του από την αρμόδια αρχή ή από ένα ή περισσότερα πρόσωπα ειδικά εξουσιοδοτημένα από την αρχή αυτή καθώς και να εκπροσωπηθεί για τον σκοπό αυτό. Εξαιρέσεις σε αυτές τις προστατευτικές διατάξεις προβλέπονται για λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης, όπως περιγράφεται στην Ενότητα II.1.στ παρακάτω.

Η προστασία βάσει του Άρθρου 13 ΔΣΑΠΔ, του Άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου 7 ΕΣΔΑ και του Άρθρου 26.2 ΑρΧΔΑ εξαιρεί τους μετανάστες που βρίσκονται παράνομα στην επικράτεια. Το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ ισχύει για αλλοδαπούς που βρίσκονται «νόμιμα στην επικράτεια» του κράτους μέλους. Ο όρος «νόμιμα» πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με «τις διατάξεις του εθνικού δικαίου σε ό,τι αφορά τις προϋποθέσεις εισόδου και παραμονής [...], και [...] δεν καλύπτονται από αυτές τις διατάξεις ιδίως οι παρανόμως εισερχόμενοι και οι αλλοδαποί που έχουν διαμείνει για μεγαλύτερο διάστημα από αυτό που τους επιτρέπει ο νόμος ή η άδειά τους».⁵⁰⁸ Ωστόσο, όταν αμφισβητείται η νομιμότητα της παρουσίας στην επικράτεια ενός αλλοδαπού, τότε ισχύει το Άρθρο 13.⁵⁰⁹

Τα δικαιώματα βάσει του Άρθρου 1 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ ισχύουν μόνο για αλλοδαπούς που «έχουν νόμιμα τη διαμονή τους» στην επικράτεια του κράτους μέλους. Η έννοια της «νόμιμης διαμονής» είναι ευρύτερη από τη φυσική παρουσία στην επικράτεια του κράτους. Όπως έχει κρίνει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, «ο όρος “διαμένων” λειτουργεί για να αποκλείσει τους αλλοδαπούς που δεν έχουν γίνει δεκτοί στην επικράτεια ή έχουν γίνει δεκτοί μόνο για σκοπούς εκτός της διαμονής [...]». Οι εξαιρέσεις αυτές προφανώς δεν ισχύουν για κάποιον ο οποίος [...] διέμενε συνεχώς στη χώρα επί πολλά έτη. [...] Η έννοια της “διαμονής” [...] δεν περιορίζεται στη φυσική παρουσία αλλά εξαρτάται από την ύπαρξη επαρκών και συνεχών δεσμών με έναν συγκεκριμένο τόπο».⁵¹⁰ Σε αυτή τη συγκεκριμένη υπόθεση, ο προσφεύγων επιχειρούσε να εισέλθει εκ νέου στη χώρα όπου είχε τη διαμονή του, όταν η είσοδός του δεν έγινε δεκτή επειδή η θεώρηση εισόδου του είχε αυθαίρετα ανακληθεί. Το δεδομένο αυτό δεν τον καθιστούσε παρανόμως διαμένοντα.⁵¹¹

α) Απόφαση που έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο

Η πρώτη προϋπόθεση της νόμιμης απέλασης σύμφωνα με το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ, το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ και το Άρθρο 26.2 ΑρΧΔΑ είναι ότι η απόφαση απέλασης πρέπει

508 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 9. Βλ. επίσης Kindler κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 426), παρ. 6.6· Nolan and K κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472).

509 Ό.π., παρ. 9.

510 Nolan και Κ. κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472), παρ. 110. Βλ. επίσης Αιτιολογική έκθεση, ΕΤΣ αρ. 117, ό.π. (σημ. 495), παρ. 9· Bolat κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 495), παρ. 76-80.

511 Ό.π.

να έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι στην ερμηνεία του όρου αυτού, όπως συμβαίνει και σε άλλα σημεία της Σύμβασης, πρέπει το μέτρο να συμπεριλαμβάνεται στο εσωτερικό δίκαιο και ο νόμος να είναι προσβάσιμος, προβλέψιμος και να παρέχει προστασία απέναντι στις αυθαίρετες ενέργειες των κρατικών αρχών.⁵¹² Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, για είναι σύμφωνη με τον νόμο, η απέλαση θα πρέπει να πληροί τόσο τις ουσιαστικές όσο και τις διαδικαστικές προϋποθέσεις του νόμου,⁵¹³ ο οποίος πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται με καλή πίστη.⁵¹⁴

β) Το δικαίωμα επίκλησης των λόγων που συνηγορούν κατά της απέλασης

Βάσει του Άρθρου 13 ΔΣΑΠΔ, του Άρθρου 1.1(α) του 7ου Πρωτοκόλλου και του Άρθρου 26.2 ΑρχΔΑ, το υπό απέλαση πρόσωπο έχει το δικαίωμα να επικαλεστεί τους λόγους που συνηγορούν κατά της απέλασής του. Καθώς αυτό το δικαίωμα πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο που θα εγγυάται την πρακτική και αποτελεσματική εφαρμογή του, πρέπει απαραίτητα το πρόσωπο που πρόκειται να απελαθεί να ενημερώνεται για τους λόγους της απέλασης, με επαρκή λεπτομέρεια ώστε να μπορεί να επικαλεστεί αποτελεσματικά τους λόγους που συνηγορούν κατά της απέλασής του. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι οι περιπτώσεις στις οποίες στους μετανάστες δεν δόθηκαν στοιχεία για την εις βάρος τους υπόθεση, ή οι πληροφορίες που τους δόθηκαν σχετικά με την εκδίκαση της υπόθεσής τους ήταν ανεπαρκείς, ή η προθεσμία που τους δόθηκε για να υποβάλουν τους λόγους κατά της απέλασης ήταν ανεπαρκής, αποτελούν παραβιάσεις του Άρθρου 1.1(α) του 7ου Πρωτοκόλλου.⁵¹⁵ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει επίσης τονίσει ότι «κάθε αλλοδαπός πρέπει να έχει πλήρη ευχέρεια να ασκήσει τα ένδικα μέσα που δικαιούται κατά της απέλασης, προκειμένου το δικαίωμα αυτό να είναι σε κάθε περίπτωση αποτελεσματικό στην υπόθεσή του».⁵¹⁶

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, της οποίας οι συστάσεις δεν έχουν δεσμευτική ισχύ αλλά έχουν μεγάλο κύρος, έχει συστήσει ότι «[η] απόφαση απέλασης θα πρέπει να κοινοποιείται εγγράφως στον ενδιαφερόμενο είτε άμεσα είτε μέσω του νομικού συμπαραστάτη του [...] [και πρέπει να περιλαμβάνει] τους νομικούς και πραγματικούς λόγους της έκδοσής της, [...] [και] τις προβλεπόμενες από το νόμο προφυγές, ανεξάρτητα από το ανασταλτικό αποτέλεσμα τους, και τις προθεσμίες για την άσκηση τους».⁵¹⁷

512 Lupsa κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 10337/04, Απόφαση της 8ης Ιουνίου 2006, παρ. 55· Kaya κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 33970/05, Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2006, παρ. 55· C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 1365/07, Απόφαση της 24ης Απριλίου 2008, παρ. 73. Βλ. επίσης Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 4 Μαΐου 2005 στην 925η συνάντηση των Αναπληρωτών τους, Οδηγία 2.

513 Μαρούφιδου κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 58/1979, Απόψεις της 8ης Απριλίου 1981, § 9.3· Bolat κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 495), παρ. 81. Βλ. επίσης Lupsa κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 56-61· Kaya κατά Ρουμανίας, ό.π. (σημ. 510), παρ. 56-61· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΔ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 204.

514 Ό.π., παρ. 10.1.

515 Lupsa κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 59-60· Kaya κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 59-60· Nolan και K. κατά Ρωσίας, ό.π. (σημ. 472), παρ. 115.

516 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 10.

517 Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, ό.π. (σημ. 510), Αρχή 4.1.

γ) Το δικαίωμα εκπροσώπησης

Το δικαίωμα στην εκπροσώπηση ενώπιον της αρχής που είναι αρμόδια να λάβει την απόφαση απέλασης προστατεύεται ειδικά σύμφωνα με το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ και το Άρθρο 1.1(γ) του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ.

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει συστήσει ότι, σε συμφωνία με το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ, τα κράτη πρέπει να παρέχουν «στους αιτούντες άσυλο δωρεάν νομική συνδρομή σε όλες τις διαδικασίες ασύλου, τόσο τις τακτικές όσο και τις έκτακτες». ⁵¹⁸ Έχει επίσης υποστηρίξει πως τα κράτη πρέπει «να διασφαλίζουν ότι όλοι οι αιτούντες άσυλο θα έχουν πρόσβαση σε συνήγορο, νομική συνδρομή και στις υπηρεσίες ενός διερμηνέα». ⁵¹⁹

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η περίπτωση στην οποία «η απόφαση απέλασης του προσφεύγοντος δεν του κοινοποιήθηκε επί τρεις και πλέον μήνες και [...] δεν του επιτράπηκε να επικαλεστεί λόγους κατά της απέλασής και να ζητήσει την επανεξέταση της υπόθεσής του με τη συμμετοχή του συνηγόρου του», συνιστά παραβίαση των διαδικαστικών εγγυήσεων του Άρθρου 1 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. ⁵²⁰

Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις *Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών* έχει επίσης δηλώσει ότι η προθεσμία για την άσκηση της προσφυγής δεν πρέπει να είναι παράλογα σύντομη, και ότι «η δυνατότητα άσκησης της προσφυγής πρέπει να είναι πραγματική. Σύμφωνα με την προϋπόθεση αυτή εάν ο απειλούμενος με απέλαση αλλοδαπός δεν διαθέτει επαρκείς πόρους για να προσφύγει στις υπηρεσίες συνηγόρου, θα πρέπει να απολαμβάνει δωρεάν νομική συνδρομή, κατά τα οριζόμενα στην ισχύουσα εθνική νομοθεσία για τη δωρεάν νομική συνδρομή». ⁵²¹ Οι κατευθυντήριες αυτές αρχές έχουν διακηρυκτικό χαρακτήρα για το ευρωπαϊκό σύστημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παρ' όλα αυτά το Συμβούλιο των Υπουργών θεώρησε ότι η συγκεκριμένη διάταξη ενσωματώνει ήδη υφιστάμενες υποχρεώσεις των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. ⁵²²

δ) Δικαίωμα προσφυγής

Παρότι τα εποπτικά όργανα των συμβάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν έχουν προχωρήσει στην αναγνώριση του δικαιώματος δικαστικής προσφυγής, έχουν υπογραμμίσει τη σημασία της δυνατότητας προσφυγής κατά της απέλασης ενώπιον μιας ανεξάρτητης αρχής.

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, εφαρμόζοντας το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ, έχει αποφανθεί ότι «κάθε αλλοδαπός πρέπει να έχει πλήρη ευχέρεια να προσφύγει κατά της απέλασης, έτσι

518 Concluding Observations on Switzerland, EAD, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/CHE/CO/3, 29 Οκτωβρίου 2009, παρ. 18· Concluding Observations on Ireland, EAD, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/IRL/CO/3, 30 Ιουλίου 2008, παρ. 19.

519 Concluding Observations on Japan, EAD, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/JPN/CO/5, 18 Δεκεμβρίου 2008, παρ. 25.

520 Nolan και Κ. κατά Ρωσίας, ό.π. (σημ. 472), παρ. 115.

521 Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, ό.π. (σημ. 510), Αρχή 5.2.

522 Ό.π., Προοίμιο 2(α).

ώστε το δικαίωμα αυτό να είναι αποτελεσματικό, σε όλες τις περιστάσεις της υπόθεσής του. Οι αρχές αυτές [...] που σχετίζονται με το δικαίωμα προσφυγής κατά της απέλασης και το δικαίωμα επανεξέτασης από αρμόδια αρχή μπορούν να παρακαμφθούν μόνο όταν αυτό απαιτείται για “επιτακτικούς λόγους εθνικής ασφάλειας”. Δεν επιτρέπεται να γίνονται διακρίσεις στην εφαρμογή [των διαδικαστικών δικαιωμάτων στις διαδικασίες απέλασης] ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες αλλοδαπών». ⁵²³ Οι συμπερασματικές παρατηρήσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων αναφέρουν επίσης ότι πρέπει να υπάρχει ισότιμη πρόσβαση σε ανεξάρτητη αρχή προσφυγών που θα έχει την αρμοδιότητα να επανεξετάζει όλες τις αποφάσεις που σχετίζονται με τη μετανάστευση, και ότι η προσφυγή σε αυτήν την αρχή, όπως και η καταφυγή στον δικαστικό έλεγχο των δυσμενών αποφάσεων, πρέπει να έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα στην απόφαση απέλασης. ⁵²⁴

Το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ προβλέπει το δικαίωμα επανεξέτασης της απόφασης απέλασης με βάση τους λόγους κατά της απέλασης που υποβάλλει ο ενδιαφερόμενος. ⁵²⁵ Η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει διευκρινίσει –σε διατάξεις που θεωρούνται διακηρυκτικές των υφιστάμενων υποχρεώσεων που έχουν τα κράτη μέλη βάσει του διεθνούς δικαίου– ότι «πρέπει να παρέχεται στον ενδιαφερόμενο αλλοδαπό η δυνατότητα να ασκήσει αποτελεσματική προσφυγή ενώπιον αρμόδιας αρχής ή αρμόδιου οργάνου που απαρτίζεται από αμερόληπτα και ανεξάρτητα μέλη που απολαμβάνουν λειτουργική ανεξαρτησία. Το όργανο αυτό πρέπει να έχει τη δικαιοδοσία να επανεξετάζει την απόφαση απέλασης, συμπεριλαμβανομένης της δυνατότητας της προσωρινής αναστολής εκτέλεσής της». ⁵²⁶ Η Επιτροπή των Υπουργών έχει επίσης δηλώσει ότι τα χρονικά όρια για την άσκηση του δικαιώματος προσφυγής σε ένδικα μέσα δεν πρέπει να είναι παράλογα σύντομα· η δυνατότητα άσκησης της προσφυγής πρέπει να είναι πραγματική, προβλέποντας, αν είναι απαραίτητο, τη χορήγηση δωρεάν νομικής συνδρομής και νομικής εκπροσώπησης. ⁵²⁷

ε) Το δικαίωμα στη μη διάκριση κατά την απέλαση

Είναι σαφές ότι η διαδικασία της απέλασης δεν πρέπει να ρυθμίζεται νομοθετικά και να εφαρμόζεται κατά τρόπο που εισάγει διακρίσεις, για παράδειγμα, στοχοποιώντας αυθαίρετα συγκεκριμένες κατηγορίες αλλοδαπών, ή εφαρμόζοντας διαφορετικές διαδικασίες σε μετανάστες διαφορετικών ιθαγενειών χωρίς αντικειμενική δικαιολόγηση, ή σε διαφορετικές εθνοτικές ομάδες, ή χωρίς να διασφαλίζει την ισότιμη διαδικαστική προστασία των γυναικών. Οι πρακτικές αυτές θα παραβίαζαν το Άρθρο 2.1 σε συνδυασμό με το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ, το Άρθρο

523 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 10. Βλ. επίσης Hammel κατά Μαδαγασκάρης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 155/1983, Απόψεις της 3ης Απριλίου 1987, παρ. 19.2-19.3· Concluding Observations on Sweden, ΕΑΔ, Αναφορά της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση, 51η Σύνοδος, τόμ. Ι, Έγγρ. ΟΗΕ Α/51/40 (1996), παρ. 88 και 96· Concluding Observations on Syrian Arab Republic, ΕΑΔ, Αναφορά της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση, 56η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/56/40 (2001).

524 Concluding Observations on Ireland, ΕΑΔ, 2008, ό.π. (σημ. 516), παρ. 19· Concluding Observations on Dominican Republic, ΕΚΦΔ, 2008, ό.π. (σημ. 500), παρ. 13.

525 Explanatory Report, ETS αρ.117, ό.π. (σημ. 495), παρ. 13.2. Βλ. επίσης Europe’s boat people: mixed migration flows by sea into southern Europe, ΚΣΣΕ, Ψήφισμα αρ. 1637 (2008), παρ. 9.10.4.

526 Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, ό.π. (σημ. 510), Αρχή 5.1.

527 Ό.π., Αρχή 5.2.

26 ΔΣΑΠΔ (γενική ρήτρα μη διάκρισης), τα οποία απαγορεύουν κάθε διάκριση λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικής ή άλλης άποψης, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης.⁵²⁸ Τα ίδια ισχύουν στο ευρωπαϊκό σύστημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ και το Άρθρο 1 του 12ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ.⁵²⁹ στο διαμερικανικό σύστημα, σύμφωνα με το Άρθρο 1 σε συνδυασμό με το Άρθρο 22.6 ΑΣΔΑ και το Άρθρο 24 ΑΣΔΑ (ισότητα ενώπιον του νόμου)· στο αφρικανικό σύστημα σύμφωνα με το Άρθρο 2 σε συνδυασμό με το Άρθρο 12.4 ΑΧΔΑΛ και το Άρθρο 3 ΑΧΔΑΛ (ισότητα ενώπιον του νόμου)· και στο αραβικό σύστημα σύμφωνα με το Άρθρο 3 σε συνδυασμό με το Άρθρο 26.2 ΑρΧΔΑ, και σύμφωνα με το Άρθρο 11 (ισότητα ενώπιον του νόμου). Συναφείς είναι επίσης και οι προστασίες που προβλέπουν οι ειδικές συμβάσεις απέναντι στη διάκριση λόγω φυλής, φύλου και αναπηρίας (βλ. Εισαγωγή).

στ) Εξαιρέσεις για λόγους δημόσιας τάξης και εθνικής ασφάλειας

Όπως αναφέρεται παραπάνω, τόσο το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ όσο και το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ προβλέπουν εξαιρέσεις στις διαδικαστικές εγγυήσεις που ισχύουν κατά τις διαδικασίες απέλασης όταν αυτό απαιτείται για λόγους εθνικής ασφάλειας. Το Άρθρο 13 ΔΣΑΠΔ προβλέπει μια εξαίρεση από τη διαδικαστική προστασία αυτού του άρθρου όταν αυτό είναι απαραίτητο για «επιτακτικούς λόγους εθνικής ασφάλειας». Το Άρθρο 1 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ δεν επιτρέπει, τουλάχιστον θεωρητικά, στα κράτη να στερούν ολοσχερώς τους αλλοδαπούς από τα δικαιώματα που προστατεύονται από αυτό το Άρθρο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης, αλλά όταν η απέλαση «είναι αναγκαία για το συμφέρον της δημόσιας τάξης ή επιβάλλεται για λόγους εθνικής ασφάλειας», επιτρέπεται οι αλλοδαποί να απελαθούν **πριν** από την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων, χωρίς όμως να υπονομεύει τελείως τη δυνατότητά τους να ασκήσουν αυτά τα δικαιώματα μετά από την απέλαση.⁵³⁰ Στην πράξη όμως, τέτοια δικαιώματα επανεξέτασης που δεν έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα είναι μάλλον απίθανο να παράσχουν αποτελεσματική προστασία.

Όταν γίνεται επίκληση αυτών των εξαιρέσεων, το κράτος οφείλει να παράσχει αποδεικτικά στοιχεία που να μπορούν να επιβεβαιώσουν τον ισχυρισμό του ότι διακυβεύονται ζητήματα εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης.⁵³¹ Το κράτος πρέπει να αποδείξει ότι η απόφαση προβλέπεται επαρκώς από τον νόμο (δηλαδή ότι τα ερείσματά του στο εθνικό δίκαιο είναι προσβάσιμα και προβλέψιμα), ότι υπηρετεί έναν νόμιμο σκοπό, ότι είναι απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία και ότι είναι ανάλογη με τον επιδιωκόμενο σκοπό.⁵³²

528 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 9-10.

529 Μέχρι σήμερα (10 Ιανουαρίου 2014) το Πρωτόκολλο 12 έχει επικυρωθεί μόνο από 18 κράτη.

530 Αιτιολογική έκθεση, ETS αρ. 117, ό.π. (σημ. 495), παρ. 15.

531 Nolan και Κ. κατά Ρωσίας, ό.π. (σημ. 472), παρ. 115· Αιτιολογική έκθεση, ETS αρ. 117, ό.π. (σημ. 495), παρ. 15.

532 Βλ. C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 78.

Πλαίσιο 11. Αυτόματες απαγορεύσεις εξόδου από τη χώρα

Το δικαίωμα ενός ανθρώπου να εξέλθει από οποιαδήποτε χώρα, συμπεριλαμβανομένης και της δικής του, αποτυπώνεται στο Άρθρο 12.2 ΔΣΑΠΔ, στο Άρθρο 2.2 του 2ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, στο Άρθρο 22.2 ΑΣΔΑ, στο Άρθρο 12.2 του Αφρικανικού Χάρτη. Δεν είναι απόλυτο δικαίωμα, καθώς μπορεί να περιοριστεί προς επίτευξη ενός νόμιμου σκοπού και μόνο από μέτρα αναγκαία και αναλογικά που προβλέπονται από τον νόμο.

Μια συγκεκριμένη εφαρμογή αυτού του ανθρώπινου δικαιώματος –το οποίο σπανίως συζητείται ενώπιων διεθνών οργάνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα– περιέχεται στην απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Stamose κατά Βουλγαρίας*. Η υπόθεση αφορούσε έναν Βούλγαρο πολίτη το διαβατήριό του οποίου κατέσχεσαν οι βουλγαρικές αρχές και του επέβαλλαν ταξιδιωτική απαγόρευση για δύο χρόνια επειδή είχε παραβιάσει τους μεταναστευτικούς νόμους των ΗΠΑ. Το μέτρο «είχε στόχο να αποτρέψει και να προλάβει παραβιάσεις της νομοθεσίας άλλων Κρατών σε θέματα μετανάστευσης, και έτσι να ελαττώσει τις πιθανότητες τα Κράτη αυτά να αρνηθούν την είσοδο στο έδαφός τους σε άλλους Βούλγαρους υπηκόους, ή ακόμη να κάνουν αυστηρότερο ή να μην ελαστικοποιήσουν το καθεστώς θεώρησης εισόδου (βίζα) για τους Βούλγαρους υπηκόους».⁵³³ Ο νόμος στον οποίο στηρίχτηκε το μέτρο «υιοθετήθηκε και εν συνεχεία ενισχύθηκε [...] στο πλαίσιο ενός συνόλου μέτρων που στόχο είχαν να αμβλύνουν τους φόβους που ενδεχομένως είχαν τα τότε Κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την παράνομη μετανάστευση από τη Βουλγαρία, και ότι η συγκεκριμένη διάταξη συνέβαλε στην απόφαση της Ένωσης, που ελήφθη τον Μάρτιο του 2001, να εξαιρέσει τους Βούλγαρους υπηκόους από την υποχρέωση θεώρησης για παραμονή βραχείας διάρκειας [...]».⁵³⁴

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι η απαγόρευση εξόδου από τη χώρα δεν απέρρεε από μια σύμβαση της ΕΕ δεν απέκλειε την εξέταση της συμμόρφωσης της απόφασης με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Επί της ουσίας της διαφοράς, το Δικαστήριο έκρινε ότι «η απόφαση του βουλγαρικού κράτους –το οποίο δεν μπορούσε να θεωρηθεί ότι επηρεαζόταν άμεσα από την παραβίαση του αιτούμενου–, που δεν επέτρεπε στον αιτούμενο να ταξιδέψει σε οποιαδήποτε άλλη ξένη χώρα για μια περίοδο δύο χρόνων, ήταν υπερβολικά αυστηρή».⁵³⁵ Τέλος «το Δικαστήριο, μολονότι ήταν έτοιμο να δεχτεί ότι η απαγόρευση σε έναν πολίτη να εξέλθει από τη χώρα του η οποία του επιβάλλεται λόγω παραβιάσεων στους νόμους περί μετανάστευσης ενός άλλου κράτους, μπορεί υπό ορισμένες πειστικές συνθήκες να θεωρηθεί δικαιολογημένη, δεν θεωρεί ότι η αυτόματη επιβολή ενός τέτοιου μέτρου, χωρίς εξέταση των ατομικών δεδομένων του ενδιαφερόμενου ατόμου, μπορεί να χαρακτηριστεί απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία».⁵³⁶

533 *Stamose κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 29713/05, Απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2012, παρ. 32.

534 Ό.π., παρ. 36.

535 Ό.π., παρ. 34.

536 Ό.π., παρ. 36.

2. Διαδικασίες απέλασης και δικαίωμα δίκαιης δίκης

Σε αντίθεση με την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα οποία, όπως σημειώσαμε, έχουν απορρίψει την εφαρμογή του δικαίωματος δίκαιης ακρόασης σε περιπτώσεις απέλασης,⁵³⁷ ένα περιφερειακό δικαστήριο, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και δύο περιφερειακά όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών έχουν αναγνωρίσει ότι οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης ισχύουν και στις διαδικασίες απέλασης.⁵³⁸

Στο διαμερικανικό σύστημα, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν καθορίσει ότι το Άρθρο 8 (δικαίωμα δίκαιης δίκης) και το Άρθρο 25 (δικαίωμα δικαστικής προστασίας) της ΑΣΔΑ και το Άρθρο XVIII (δικαίωμα δίκαιης δίκης) της *Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου* ισχύουν επίσης στις διαδικασίες απέλασης.⁵³⁹ Η Επιτροπή έχει αποσαφηνίσει πως, παρότι η εφαρμογή του δικαίωματος δίκαιης δίκης στις διαδικασίες αυτές «μπορεί να μην προϋποθέτει την παρουσία όλων των εγγυήσεων της δίκαιης ποινικής δίκης, εντούτοις θα πρέπει να παρέχονται κάποιες ελάχιστες εγγυήσεις για τη νομιμότητα της διαδικασίας».⁵⁴⁰ Ειδικότερα, τα όργανα αυτά έχουν ορίσει τις ακόλουθες εγγυήσεις:

- το δικαίωμα δημόσιας ακρόασης.⁵⁴¹
- το δικαίωμα να δίνεται η ευχέρεια άσκησης του δικαιώματος υπεράσπισης.⁵⁴²
- το δικαίωμα εκπροσώπησης από δικηγόρο και η πρόσβαση σε δωρεάν νομική συνδρομή.⁵⁴³

537 Βλ. σημ. 503 και 504 στην Ενότητα II.1.

538 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 124-127· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.218, Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2010, παρ. 146· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 11.160, Αναφορά αρ. 49/99, 13 Απριλίου 1999, Απόφαση επί της ουσίας, 13 Απριλίου 1999, παρ. 71. Βλ. επίσης Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 11.691, Αναφορά αρ. 64/08, Απόφαση επί της ουσίας, 25 Ιουλίου 2008, παρ. 53· ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, Έγγρ. ΟΑΚ ΟΕΑ/Ser.L/V/II.116, Doc. 5 rev. 1 corr., 22 Οκτωβρίου 2002, παρ. 401 και 409. Για το αφρικανικό σύστημα, βλ. ΟΜCT και άλλοι κατά Ρουάντας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 65), σ. 49, 52· *Report contre Africaine pour la Defence des Droits de l'Homme (RADDH)* κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 71/92, 20ή Τακτική Σύνοδος, Οκτώβριος 1996, σ. 60, παρ. 29· UIADH και άλλοι κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 19-20· Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), παρ. 38, 42 και 53· IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 59· ZLHR και IHRD κατά Δημοκρατίας της Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 106-109· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 161-163, 179-180.

539 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 124-127· Nadege Dorzema και άλλοι κατά Δομινικανής Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2012, παρ. 159· ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 398-403· Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 54· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 71· John Doe και άλλοι κατά Καναδά, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 117).

540 ΔΕΑΔ, Report on Terrorism και Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 403.

541 Ό.π., παρ. 403· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 71.

542 Ό.π., παρ. 403.

543 Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 146· Nadege Dorzema και άλλοι κατά Δομινικανής Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 537), παρ. 164· ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 403· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 71.

- το δικαίωμα επαρκούς χρόνου για τη διερεύνηση της κατηγορίας.⁵⁴⁴
- το δικαίωμα εύλογου χρόνου για την προετοιμασία και τη διατύπωση της απάντησης, και για την αναζήτηση και την προσκόμιση των υπερασπιστικών αποδεικτικών στοιχείων.⁵⁴⁵
- το δικαίωμα πρότερης ενημέρωσης για τους λόγους της απέλασης.⁵⁴⁶
- το δικαίωμα έφεσης κατά μιας απόφασης ενώπιον ενός ανώτερου δικαστή ή δικαστηρίου.⁵⁴⁷
- το δικαίωμα πρότερης ειδοποίησης.⁵⁴⁸

Η Διαμερικανική Επιτροπή υποστήριξε επίσης ότι ο μη σεβασμός του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, του δικαιώματος στην νόμιμη νομική διαδικασία, και του δικαιώματος σε αποτελεσματική νομική συμβουλή συνιστούν παραβιάσεις του Άρθρου 22.6 ΑΣΔΑ, σύμφωνα με το οποίο «ο αλλοδαπός που βρίσκεται νόμιμα στην επικράτεια ενός κράτους που μετέχει στην παρούσα σύμβαση μπορεί να απελαθεί από αυτήν μόνο σύμφωνα με απόφαση που έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο».⁵⁴⁹

Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών έχει κρίνει ότι εν προκειμένω μπορεί να εφαρμοστεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (Άρθρο 7 ΑΧΔΑΛ),⁵⁵⁰ και το δικαίωμα πληροφόρησης (Άρθρο 9.1 ΑΧΔΑΛ)⁵⁵¹ για τις διαδικασίες απέλασης. Σύμφωνα με αυτές τις διατάξεις, η Επιτροπή έχει καθορίσει ότι οι αλλοδαποί, ανεξάρτητα από το καθεστώς τους, έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν κατά της απόφασης απέλασης ενώπιον μιας εθνικής δικαστικής αρχής,⁵⁵² και το δικαίωμα να πληροφορηθούν τους λόγους με τους οποίους δικαιολογείται η απομάκρυνση.⁵⁵³

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει υποστηρίξει πως, όταν η κυβέρνηση απελαύνει έναν πολίτη ή έναν αλλοδαπό για λόγους εθνικής ασφάλειας, οφείλει να κομίσει ενώπιον δικαστηρίου αποδεικτικά στοιχεία κατά του προσώπου. Η Επιτροπή υπογράμμισε ότι το δικαίωμα ενημέρωσης

544 ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 403· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 71.

545 Ό.π., παρ. 403· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 71.

546 Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 55.

547 Ό.π., παρ. 55.

548 Ό.π., παρ. 55.

549 Άρθρο 22.6 ΑΣΔΑ. Βλ. Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 58· Riebe Star και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 107.

550 ΟΜCT και άλλοι κατά Ρουάντας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 65), σ. 49, 52· RADDH κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 536), σ. 60, παρ. 29· UIADH και άλλοι κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 19-20· Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), παρ. 46 και 61· IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 59.

551 Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), παρ. 41· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 194-195.

552 ΟΜCT και άλλοι κατά Ρουάντας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 65), σ. 49, 52· Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), σ.76, παρ. 46 και 61· IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 59· RADDH κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 29· UIADH και άλλοι κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 19-20.

553 Amnesty International κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), παρ. 41· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 194-195.

για τους λόγους της απέλασης είναι ένα εγγενές τμήμα του δικαιώματος δίκαιης δίκης και δεν μπορεί να αίρεται σε κατάσταση ανάγκης. Διαπίστωσε ότι το να μην διατυπώνονται οι λόγοι της απέλασης παραβιάζει το δικαίωμα δίκαιης δίκης (Άρθρο 7), το δικαίωμα κρίσης από ανεξάρτητη δικαστική αρχή (Άρθρο 26) και το δικαίωμα πρόσβασης σε πληροφορίες (Άρθρο 9) που προβλέπονται από τον Αφρικανικό Χάρτη. Η επιτροπή προειδοποίησε ότι κάθε απέλαση που δεν θα συνοδεύεται από τους λόγους για την απέλαση συνιστά «παρωδία της δικαιοσύνης και του κράτους δικαίου».⁵⁵⁴

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει αποφανθεί ότι η απέλαση ενός ατόμου χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να προσφύγει στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια συνιστά επίσης παραβίαση του Άρθρου 12.4 του *Αφρικανικού Χάρτη*, που ορίζει ότι «αλλοδαπός που έχει γίνει νόμιμα δεκτός στην επικράτεια ενός κράτους που μετέχει στον παρόντα Χάρτη μπορεί να απελαθεί από αυτό μόνο με βάση μια απόφαση που έχει ληφθεί σύμφωνα με τον νόμο».⁵⁵⁵

Σύμφωνα με την Διαμερικανική όσο και με την Αφρικανική Επιτροπή, η έλλειψη ή η άρνηση πρόσβασης στη δικαιοσύνη, η μη εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων κατά της απέλασης ή η απουσία εγγυήσεων νόμιμης διαδικασίας συνιστούν παραβίαση όχι μόνο του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, αλλά επίσης και του δικαιώματος σε διαδικασίες απέλασης που θα βρίσκονται σε συμφωνία με τον νόμο (Άρθρα 22 ΑΣΔΑ και 12.4 ΑΧΔΑΛ),⁵⁵⁶ του δικαιώματος κρίσης από ανεξάρτητη δικαστική αρχή, στο αφρικανικό σύστημα (Άρθρο 26 ΑΧΔΑΛ),⁵⁵⁷ και, στην περίπτωση του διαμερικανικού συστήματος, του δικαιώματος αποτελεσματικής νομικής προσφυγής (Άρθρο 25 ΑΣΔΑ).⁵⁵⁸ Έχουν δεχτεί ότι οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης και το δικαίωμα πρόσβασης στα δικαστήρια για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων δεν μπορούν να περιορίζονται σε ό,τι αφορά τις διαδικασίες απέλασης, ακόμα και σε περιπτώσεις εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξης ή δημόσιας υγείας.⁵⁵⁹

554 Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 193, 194 και 177.

555 Άρθρο 12.4 ΑΧΔΑΛ. Βλ. UIADH και άλλοι κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 14 και 20· IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 63-65· ZLHR και άλλοι κατά Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 114· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 205.

556 IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 63-65· ZLHR και άλλοι κατά Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 114. Για το διαμερικανικό σύστημα, βλ. Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 58· ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 402.

557 ZLHR και άλλοι κατά Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 118-120· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 179-180.

558 ΔΕΑΔ, «Situations of Haitians in the Dominican Republic», στο Ετήσια Έκθεση 1991, Έγγρ. ΟΑΚ ΟΕΑ/Ser.L/V/II.81, Doc. 6 rev. 1, Κεφάλαιο V, 14 Φεβρουαρίου 1992 (ΔΕΑΔ, Situations of Haitians), Κεφάλαιο V· Habal και υιός κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 53.

559 IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 84. Βλ. mutatis mutandis, Habeas corpus in emergency situations, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-8/87, 30 Ιανουαρίου 1987· Good κατά Δημοκρατίας της Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 470), παρ. 161-163, 179-180.

Πλαίσιο 12. Η εκτόπιση και η βίαιη μετακίνηση ως έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο

Σε περιπτώσεις ένοπλης σύγκρουσης, το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο απαγορεύει την εκτόπιση ή τη βίαιη μετακίνηση από μια δύναμη κατοχής, κράτος ή ένοπλη ομάδα, του άμαχου πληθυσμού μιας κατεχόμενης επικράτειας, εκτός αν είναι απαραίτητο για λόγους ασφάλειας του πληθυσμού ή για επιτακτικούς στρατιωτικούς λόγους. Ο κανόνας αυτός ισχύει για όλες τις συγκρούσεις, είτε διεθνούς είτε μη διεθνούς χαρακτήρα,⁵⁶⁰ και αποτελεί κανόνα του εθιμικού διεθνούς δικαίου.⁵⁶¹ Οι Συμβάσεις της Γενεύης χαρακτηρίζουν την αθέτηση αυτής της υποχρέωσης ως σοβαρή παραβίαση των Συμβάσεων.⁵⁶²

Η εκτόπιση ή βίαιη μετακίνηση πολιτών για λόγους που δεν επιτρέπονται από το διεθνές δίκαιο συνιστά επίσης έγκλημα κατά της ανθρωπότητας όταν διαπράττεται στο πλαίσιο μιας ευρείας ή συστηματικής επίθεσης ενάντια σε οποιονδήποτε άμαχο πληθυσμό, και είναι έγκλημα πολέμου όταν διαπράττεται στο πλαίσιο μιας διεθνούς ή μη διεθνούς ένοπλης σύγκρουσης.⁵⁶³

Στο διεθνές δίκαιο που πηγάζει από τις συνθήκες, ο ορισμός της απέλασης ή της βίαιης μετακίνησης του πληθυσμού διατυπώνεται στο *Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, το οποίο την ορίζει ως «τη μετακίνηση των προσώπων για τα οποία πρόκειται με απέλαση ή άλλες πράξεις εξαναγκασμού από την περιοχή στην οποία νομίμως βρίσκονται, άνευ λόγων επιτρεπτών κατά το διεθνές δίκαιο».⁵⁶⁴ Ο ορισμός διατυπώνεται στο πλαίσιο της πραγμάτευσης των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Η προϋπόθεση της «νόμιμης παρουσίας» δεν αφορά την εκτόπιση ή βίαιη μετακίνηση ως έγκλημα πολέμου, όπως διασαφηνίζεται στο *Elements of Crimes* του ΔΠΔ.⁵⁶⁵ Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΠΓ) έχει κρίνει ότι η εκτόπιση ή βίαιη μετακίνηση συνιστά δίωξη αν συνοδεύεται από πρόθεση διάκρισης.⁵⁶⁶

560 Άρθρο 49, Σύμβαση (IV) περί προστασίας του άμαχου πληθυσμού σε καιρό πολέμου, Γενεύη, 12 Αυγούστου 1949 (IV Σύμβαση της Γενεύης)· Άρθρο 17, 2ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 για την προστασία των θυμάτων μη διεθνών ενόπλων συρράξεων (Πρωτόκολλο II), 8 Ιουνίου 1977 (2ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης).

561 Κανόνας 129, Customary International Humanitarian Law, Jean-Marie Henckaerts και Louise Doswald-Beck, ICRC και Cambridge University Press, τόμ. I (Rules), 2009.

562 Άρθρο 147, IV Σύμβαση της Γενεύης· Άρθρο 85(4)(α), Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο των Συμβάσεων της Γενεύης της 12ης Αυγούστου 1949 που αναφέρεται στην προστασία των θυμάτων των διεθνών ενόπλων συρράξεων (Πρωτόκολλο I), 8 Ιουνίου 1977 (1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης).

563 Άρθρα 2(γ) και 5(d), Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Σεπτέμβριος 2009 (Καταστατικό του ΔΠΔΠΓ)· Άρθρο 3(d), Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 31 Ιανουαρίου 2010· Άρθρα 7.1(δ), 7.2(δ), 8.2(α)(vii), 8.2(β)(viii) και 8.2(ε)(viii), Καταστατικό της Ρώμης. Βλ. επίσης Άρθρο 6(c), Charter of the International Military Tribunal (Χάρτης της Νυρεμβέργης)· Άρθρο 5(c), Charter of the International Military Tribunal for the Far East· Principle VI(b) (Εγκλήματα πολέμου) και (γ) (Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας), «International Law Commission's Principles of International Law Recognised in the Charter of the Nuremberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal», ILC, στο Yearbook of the International Law Commission, 1950, τόμ. II, παρ. 97.

564 Άρθρο 7.2(δ), Καταστατικό της Ρώμης.

565 Βλ. Άρθρα 7.1(d), 8.2(a)(vii), 8.2(b)(viii), 8.2(e)(viii) του Elements of Crimes, ΔΠΔ, Έγγρ. ICC-ASP/1/3 (μέρος II-B), υιοθετήθηκε στις 9 Σεπτεμβρίου 2002. Βλ. επίσης Εισαγγελέας κατά Milomir Stakic, ΔΠΔΠΓ, Απόφαση του Τμήματος Εφέσεων, Υπόθεση αρ. IT-97-24-A, 22 Μαρτίου 2006, παρ. 276-300 και 317· και, Εισαγγελέας κατά Milorad Krnojelac, ΔΠΔΠΓ, Απόφαση του Τμήματος Εφέσεων, Υπόθεση αρ. IT-97-25-A, 17 Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 218-229.

566 Βλ. Εισαγγελέας κατά Milorad Krnojelac, ΔΠΔΠΓ, Απόφαση του Τμήματος Εφέσεων, Υπόθεση αρ. IT-97-25-A, 17

3. Διαδικαστικά δικαιώματα και ομαδικές απελάσεις

Η ομαδική απέλαση απαγορεύεται κατηγορηματικά από όλες τις μείζονες συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και αυτή η απαγόρευση θεωρείται ότι έχει αποκτήσει καθεστώς εθιμικού διεθνούς δικαίου,⁵⁶⁷ και ότι επομένως είναι δεσμευτική για όλα τα κράτη, ανεξάρτητα από το αν είναι συμβαλλόμενα μέρη σε μια σύμβαση όπου διατυπώνεται μια τέτοια απαγόρευση. Απαγορεύσεις των ομαδικών απελάσεων σε συμβάσεις συναντάμε στο Άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ,⁵⁶⁸ στο Άρθρο 12.5 του *Αφρικανικού Χάρτη*, στο Άρθρο 22.9 ΑΣΔΑ, στο Άρθρο 26.2 του *Αραβικού Χάρτη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, και στο Άρθρο 22.1 ΔΣΔΜΕ. Παρότι οι συλλογικές απελάσεις δεν απαγορεύονται ρητά από καμία διάταξη της ΔΣΑΠΔ, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αποφανθεί ότι «νόμοι ή αποφάσεις που προβλέπουν ομαδικές ή μαζικές απελάσεις» συνιστούν παραβίαση του Άρθρου 13 ΔΣΑΠΔ.⁵⁶⁹ Επιπλέον η Επιτροπή έχει κρίνει, στο *Γενικό Σχόλιο αρ. 29*, ότι η εκτόπιση ή βίαιη μετακίνηση του πληθυσμού άνευ λόγων επιτρεπτών κατά το διεθνές δίκαιο, όπως ορίζεται στο *Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου* (βλ. Πλαίσιο 12), είναι ένα μέτρο που δεν μπορεί να υιοθετηθεί ακόμα και υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης, και ότι καμία απώλεια ενός δικαιώματος της Σύμβασης, ακόμα και αν επιτρέπεται καθ' εαυτήν, δεν μπορεί να δικαιολογήσει την εφαρμογή τέτοιων μέτρων.⁵⁷⁰ Η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΕΚΦΔ) έχει υποστηρίξει ότι οι ομαδικές απελάσεις παραβιάζουν τα Άρθρα 5(α) και 6 της ΔΣΚΦΔ.⁵⁷¹

Στον πυρήνα της απαγόρευσης των ομαδικών απελάσεων βρίσκεται η απαίτηση ξεχωριστής, δίκαιης και αντικειμενικής εξέτασης κάθε υπόθεσης. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δηλώσει ότι «ως ομαδική απέλαση [...] πρέπει να νοηθεί κάθε μέτρο που αναγκάζει αλλοδαπούς, ως ομάδα, να εγκαταλείψουν μια χώρα, εκτός από τις περιπτώσεις που ένα τέτοιο μέτρο λαμβάνεται μετά από εύλογη και αντικειμενική εξέταση κάθε περίπτωσης αλλοδαπού της ομάδας ξεχωριστά».⁵⁷² Η διαδικασία της απέλασης πρέπει να παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ότι έχουν ληφθεί πραγματικά και ξεχωριστά υπ' όψιν τα ατομικά δεδομένα όλων των εμπλεκομένων.⁵⁷³ Στις περιπτώσεις όπου οι ατομικές αποφάσεις απέλασης δεν είναι επαρκώς εξατομικευμένες για καθένα από τα μέλη μιας ομάδας μεταναστών που βρίσκονται σε παρόμοιες συνθήκες, και όταν οι διαδικασίες και ο χρόνος των απελάσεων των μελών της ομάδας είναι παρόμοιοι, μπορεί να στοιχειοθετείται ομαδική απέλαση κατά παράβαση του Άρθρου 4 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.⁵⁷⁴ Ωστόσο το Δικαστήριο προειδοποίησε ότι «το γεγονός ότι λαμβάνονται παρόμοιες αποφάσεις για περισσότερους αλλοδαπούς δεν

Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 218-222.

567 Ο Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου του ΟΗΕ για την απέλαση των αλλοδαπών υποστήριξε ότι η απαγόρευση των ομαδικών απελάσεων έχει αποκτήσει καθεστώς γενικής αρχής του διεθνούς δικαίου, που «αναγνωρίζεται από όλα τα πολιτισμένα έθνη». Βλ. ILC Third Report, ό.π. (σημ. 43), παρ. 115.

568 Βλ. επίσης Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, ό.π. (σημ. 510), Αρχή 3.

569 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 30), παρ. 10.

570 Γενικό Σχόλιο αρ. 29: States of Emergency, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 Αυγούστου 2001, παρ. 13(d).

571 Concluding Observations on Dominican Republic, ΕΚΦΔ, ό.π. (σημ. 500), παρ. 13.

572 Čonka κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 51564/99, Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 2002, παρ. 59. Βλ. επίσης Sultani κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 45223/05, Απόφαση της 20ής Ιουλίου 2007, παρ. 81.

573 Ό.π., παρ. 63. Sultani κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 81. Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλία, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 184-186.

574 Ό.π., παρ. 61-63.

οδηγεί από μόνο του στο συμπέρασμα ότι λαμβάνει χώρα ομαδική απέλαση, αν καθένα από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα έχει τη δυνατότητα να διατυπώσει εξατομικευμένα επιχειρήματα κατά της απέλασής του ενώπιον των αρμόδιων αρχών».⁵⁷⁵

Στην υπόθεση *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, το Τμήμα Ευρείας Σύμβασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η απαγόρευση της ομαδικής απέλασης σύμφωνα με το Άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου ισχύει και εξωεδαφικά. Το Δικαστήριο έκρινε ότι «η απομάκρυνση των αλλοδαπών, που πραγματοποιείται στο πλαίσιο των αναχαιτίσεων στην ανοικτή θάλασσα από τις αρχές ενός κράτους κατά την άσκηση της κυριαρχικής του εξουσίας, το αποτέλεσμα της οποίας είναι να εμποδιστούν οι μετανάστες από το να φτάσουν στα σύνορα του κράτους ή ακόμα και να τους απωθήσει πίσω σε άλλο κράτος, συνιστά άσκηση της δικαιοδοσίας κατά την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης, η οποία υπέχει την ευθύνη του εν λόγω κράτους, βάσει του άρθρου 4 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθ. 4».⁵⁷⁶

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δέχθηκε έναν παραπλήσιο ορισμό της ομαδικής απέλασης με αυτόν του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου: «ο "ομαδικός" χαρακτήρας μιας απέλασης προκύπτει από μια απόφαση που δεν αναλύει αντικειμενικά τα δεδομένα για κάθε αλλοδαπό ξεχωριστά και, συνεπώς, είναι αυθαίρετη».⁵⁷⁷ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι «μια διαδικασία που μπορεί να οδηγήσει στην απέλαση ενός αλλοδαπού πρέπει να είναι εξατομικευμένη, προκειμένου να κρίνει τα προσωπικά δεδομένα κάθε ατόμου και να συμμορφώνεται με την απαγόρευση των ομαδικών απελάσεων. Επιπλέον αυτή η διαδικασία δεν πρέπει να κάνει διακρίσεις για λόγους εθνικότητας, χρώματος, φυλής, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής καταγωγής ή άλλης κατάστασης, και πρέπει να τηρεί τις ακόλουθες ελάχιστες εγγυήσεις έναντι του αλλοδαπού:

- i. Πρέπει να ενημερώνεται ρητά και επίσημα για τις εις βάρος του κατηγορίες και για τους λόγους της απέλασης ή εκτόπισης. Αυτή η ειδοποίηση πρέπει να περιλαμβάνει πληροφορίες για τα δικαιώματά του, όπως: α. Τη δυνατότητα να εκθέσει την υπόθεσή του και να αντικρούσει τις εις βάρος του κατηγορίες· β. Τη δυνατότητα να ζητήσει και να του παρασχεθούν προξενική βοήθεια, νομική συνδρομή και, αν χρειάζεται, μετάφραση ή διερμηνεία·
- ii. Σε περίπτωση δυσμενούς απόφασης, ο αλλοδαπός πρέπει να έχει το δικαίωμα να επανεξεταστεί η υπόθεσή του από την αρμόδια αρχή και να παραστεί ενώπιον αυτής της αρχής για τον σκοπό αυτό, και
- iii. Η τελική απέλαση πρέπει να πραγματοποιείται μόνον κατόπιν αιτιολογημένης απόφασης που είναι σύμφωνη με τον νόμο και κοινοποιείται κατά τα προβλεπόμενα».⁵⁷⁸

575 M.A. κατά Κύπρου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 41872/10, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013, παρ. 246. Βλ. επίσης παρ. 254.

576 *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 180. Η υπόθεση αυτή ταυτίζει την πρακτική των επαναπροωθήσεων στην ανοικτή θάλασσα με τις συλλογικές απελάσεις. Ακόμα και ανεξάρτητα από τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συνεπάγεται αυτή η πρακτική, το Δικαστήριο τόνισε ότι «καμία από τις διατάξεις του διεθνούς δικαίου που αναφέρθηκαν από την Κυβέρνηση δεν δικαιολογεί την επαναπροώθηση των προσφευγόντων στη Λιβύη, στον βαθμό που οι κανόνες διάσωσης ατόμων στη θάλασσα και εκείνοι που διέπουν την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων επιβάλλουν στα Κράτη την υποχρέωση να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις που προκύπτουν από το διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες, συμπεριλαμβανομένης, μεταξύ άλλων, της αρχής της "μη επαναπροώθησης"» (παρ. 134).

577 *Nadege Dorzema και άλλοι κατά Δομινικανής Δημοκρατίας*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 537), παρ. 171.

578 Ό.π., παρ. 175.

Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει υποστηρίξει ότι «μια απέλαση γίνεται ομαδική όταν η απόφαση απέλασης δεν θεμελιώνεται στην εξέταση των ατομικών υποθέσεων αλλά λαμβάνεται για λόγους που αφορούν την ομάδα ως σύνολο, ακόμα και αν η εν λόγω ομάδα δεν είναι μεγάλη».⁵⁷⁹ Η Αφρικανική Επιτροπή έχει επανειλημμένα αποφανθεί ότι «μαζικές απελάσεις οποιασδήποτε κατηγορίας προσώπων, είτε λόγω εθνικότητας, θρησκείας, εθνοτικών, φυλετικών ή άλλων λόγων, συνιστά ειδική παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου»⁵⁸⁰ και κατάφωρη παραβίαση του Χάρτη.⁵⁸¹ Η Επιτροπή βεβαίωσε ότι η ομαδική απέλαση μπορεί να επιφέρει πολλές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία, στην εργασία, στην εκπαίδευση, στην οικογένεια και στη μη διάκριση.⁵⁸²

Πλαίσιο 13. Οι επανειλημμένες απελάσεις μπορεί να συνιστούν παραβίαση της απαγόρευσης της απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υποστήριξε, στην υπόθεση *A.H. κατά Ολλανδίας*, ότι «η επαναλαμβανόμενη απέλαση ενός ατόμου το οποίο είναι αδύνατον να ταυτοποιηθεί, σε μια χώρα όπου δεν είναι εγγυημένη η είσοδος του, μπορεί να συνιστά παραβίαση του Άρθρου 3 της Σύμβασης [...]. Παραβίαση ενδέχεται a fortiori να στοιχειοθετείται αν ένας αλλοδαπός απελαύνεται επανειλημμένα για μακρά χρονική περίοδο από τη μία χώρα στην άλλη, χωρίς καμία χώρα να λαμβάνει μέτρα για να νομιμοποιήσει το καθεστώς του».⁵⁸³ Στο Άρθρο 3 ΕΣΔΑ διατυπώνεται η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας. Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών επίσης υποστήριξε, στην υπόθεση *John K. Modise κατά Μποτσουάνας*, ότι οι επανειλημμένες απελάσεις και οι συνεχείς απειλές απέλασης συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος να μην υφίσταται κανείς σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, σύμφωνα με το Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ.⁵⁸⁴

III. Διαδικαστικές εγγυήσεις κατά την απέλαση και δικαίωμα προσφυγής

Όπως αναγνωρίζεται ευρέως από τις σημαντικές συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα,

579 ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 404.

580 IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 69. Βλ. επίσης RADDH κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 19· African Institute for Human Rights and Development (AIHRD) (εξ ονόματος προσφύγων από τη Σιέρα Λεόνε στη Γουινέα) κατά Δημοκρατίας της Γουινέας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 249/2002, 36η Τακτική Σύνοδος, 23 Νοεμβρίου-7 Δεκεμβρίου 2004, Παράρτημα IV, σ. 131, παρ. 69· ΟΜCT και άλλοι κατά Ρουάντας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 65).

581 RADDH κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 31.

582 UIADH κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 14-18.

583 Harabi κατά Ολλανδίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 10798/84, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Μαρτίου 1986, παρ. 1.

584 Modise κατά Μποτσουάνας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 469), παρ. 91.

όταν μπορεί να υποστηριχθεί ότι τα ατομικά δικαιώματα ενός ατόμου έχουν παραβιαστεί, αυτό το άτομο έχει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής σε εθνικό επίπεδο.⁵⁸⁵ Το δικαίωμα προσφυγής σημαίνει ότι, όταν καταγγέλλεται βάσιμα ότι ένα ουσιαστικό ανθρώπινο δικαίωμα θα παραβιαστεί από μια απέλαση (βλ. Κεφάλαιο 2), τότε ισχύουν πρόσθετες διαδικαστικές εγγυήσεις, που είναι απαραίτητες για τη διασφάλιση του δικαιώματος αποτελεσματικής προσφυγής κατά της παραβίασης ή της ενδεχόμενης παραβίασης του δικαιώματος, και απαιτείται μια πιο αυστηρή από τη συνηθισμένη διερεύνηση της διαδικασίας της απέλασης.⁵⁸⁶ Το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ισχύει ακόμα και αν αργότερα κριθεί ότι δεν έλαβε χώρα καμία παραβίαση του ουσιαστικού ανθρώπινου δικαιώματος. Στόχος μιας προσφυγής είναι να «επιβάλει την ουσία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών [που απορρέουν από τη διεθνή σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων] με όποια μορφή και αν προστατεύονται στην εσωτερική έννομη τάξη».⁵⁸⁷

1. Αποτελεσματική προσφυγή

Όταν ένα άτομο απειλείται με απέλαση η οποία μπορεί να καταγγελθεί βάσιμα ότι παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε έχει δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, η οποία θα κριθεί από αμερόληπτη και ανεξάρτητη αρχή, με εξουσία να αναθεωρήσει και να ανατρέψει την απόφαση απέλασης.⁵⁸⁸ Σύμφωνα με τις *Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές του ΟΗΕ σχετικά με το δικαίωμα προσφυγής και επανόρθωσης για τα θύματα κατάφωρων παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου* (Βασικές Αρχές), τα κράτη έχουν την υποχρέωση να παρέχουν τη δυνατότητα προσβάσιμης, επαρκούς, αποτελεσματικής, άμεσης και κατάλληλης προσφυγής, συμπεριλαμβανομένης και της επανόρθωσης, στα θύματα των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.⁵⁸⁹ Οι *Βασικές Αρχές*, οι οποίες εγκρίθηκαν από όλα τα μέλη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, υπενθυμίζουν ότι αυτή η υποχρέωση απορρέει από τη γενική υποχρέωση σεβασμού, διασφάλισης του σεβασμού και εφαρμογής του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, που αποτυπώνεται στο δίκαιο των συνθηκών και στο εθιμικό διεθνές δίκαιο.⁵⁹⁰ Η αποτελεσματική προσφυγή θα πρέπει να παρέχεται από ένα δικαστικό όργανο,

585 Άρθρο 8 ΟΔΑΔ· Άρθρο 2.3 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 8.2 ΔΣΒΕ· Άρθρο 13 ΕΣΔΑ· Άρθρο 25 ΑΣΔΑ· Άρθρο 25 Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΔ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική.

586 Ahani κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 503), παρ. 10.6-10.8.

587 Al-Nashif κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 132. Βλ. επίσης Omkarananada and the Divine Light Zen-trum κατά Ελβετίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 474), παρ. 9.

588 Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 364), παρ. 11.8. Στην ίδια υπόθεση, η Επιτροπή δεν διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 13 ΔΣΑΠΔ, αναγνωρίζοντας την ευρύτερη προστασία που παρέχει η αρχή της μη επαναπροώθησης. Βλ. επίσης Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 12.7· Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 332), παρ. 13.7· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 460· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 293· C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 56 (δικαίωμα προσφυγής για παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της οικογενειακής ζωής σύμφωνα με το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ)· Čonka κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 77-85 (δικαίωμα προσφυγής σε περίπτωση καταγγελλόμενης ομαδικής απέλασης, σύμφωνα με το Άρθρο 4 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ). Για το διαμερικανικό σύστημα, βλ., μεταξύ άλλων, Ximenes-Lopes κατά Βραζιλίας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.149, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2006, παρ. 175. Διεξοδική ανάλυση του δικαιώματος προσφυγής μπορεί να βρει κανείς στο ICJ, Practitioners' Guide No. 2, ό.π. (σημ. 480).

589 Άρθρα 2 και 3, UN Basic Principles and Guidelines on the right to a remedy and reparation.

590 Ό.π., Άρθρο 1.

ή, σε διαφορετική περίπτωση, θα πρέπει να πληρούνται οι παραπάνω προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότητα –δηλαδή η δυνατότητα να αρθεί η παραβίαση και να παρασχεθεί η δέουσα επανορθωση, συμπεριλαμβανομένης, όπου απαιτείται, της ανατροπής του διατάγματος απέλασης– την αμεροληψία και την ανεξαρτησία.⁵⁹¹ Η προσφυγή πρέπει να είναι άμεση και αποτελεσματική τόσο σε πρακτικό όσο και σε νομικό επίπεδο, και δεν πρέπει να παρεμποδίζεται αδικαιολόγητα από ενέργειες των κρατικών αρχών.⁵⁹² Σε περιπτώσεις όπου η επαναπρόωθηση απαγορεύεται λόγω του κινδύνου βασανιστηρίων ή κακομεταχείρισης, ο απόλυτος χαρακτήρας των δικαιωμάτων που θίγονται ενισχύει περαιτέρω το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής⁵⁹³ και συνεπάγεται ότι η απόφαση απέλασης πρέπει να υποβάλλεται σε ενδελεχή και αυστηρή εξέταση.⁵⁹⁴

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι, για να γίνεται σεβαστό το δικαίωμα προσφυγής, ένα πρόσωπο που απειλείται με απέλαση η οποία μπορεί να υποστηριχθεί ότι παραβιάζει ένα άλλο από τα δικαιώματα που προστατεύονται από τη Σύμβαση, πρέπει να έχει:

- πρόσβαση στα συναφή έγγραφα και σε πληροφορίες για τις νομικές διαδικασίες που θα ακολουθηθούν σε ό,τι αφορά την υπόθεσή του·
- όπου είναι απαραίτητο, παροχή μεταφρασμένου υλικού και διερμηνεία·
- αποτελεσματική πρόσβαση σε νομικές συμβουλές, αν είναι απαραίτητο, μέσω της παροχής νομικής συνδρομής.⁵⁹⁵
- το δικαίωμα παράστασης σε κατ' αντιδικία διαδικασία·
- γνώση των λόγων της απόφασης απέλασης (μια στερεότυπη, μη εξατομικευμένη απόφαση κατά πάσα πιθανότητα δεν είναι επαρκής) και μια δίκαιη και εύλογη δυνατότητα να αντικρούσει την πραγματολογική βάση της απέλασης.⁵⁹⁶

Όταν οι κρατικές αρχές δεν ενημερώνουν αποτελεσματικά το πρόσωπο που απειλείται με απέλαση σχετικά με τις νομικές διαδικασίες της υπόθεσής του, το κράτος δεν μπορεί να δικαιολογήσει μια απομάκρυνση με το αιτιολογικό ότι το άτομο δεν συμμορφώθηκε με τις ακολουθούμενες τυπικές διαδικασίες.⁵⁹⁷

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει εξετάσει, στην υπόθεση *I.M. κατά Γαλλίας*, τη συμβατότητα των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου με το δικαίωμα προσφυγής σύμφωνα με το Άρθρο 13 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με την αρχή της μη επαναπρόωθησης.

591 Βλ. ICJ, Practitioners' Guide No.2, ό.π. (σημ. 480), σ. 49-54.

592 Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 100· Isakov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 136· Yuldashev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 110-111· Garayev κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 484), παρ. 82 και 84.

593 Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 332), παρ. 13.8.

594 Jabari κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 116), παρ. 39.

595 M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 301.

596 Ό.π., παρ. 302· C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 56-65. Βλ. επίσης Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 202-204.

597 Ό.π., παρ. 312.

Ενώ το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι αυτές οι ειδικές διαδικασίες μπορούν να διευκολύνουν την εξέταση των εμφανώς καταχρηστικών ή πρόδηλα αβάσιμων αιτήσεων,⁵⁹⁸ τονίζει ότι αυτές οι διαδικασίες δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται εις βάρος της αποτελεσματικότητας των ουσιωδών διαδικαστικών εγγυήσεων για την προστασία του αιτούντος από την αυθαίρετη επαναπροώθηση.⁵⁹⁹ Στην υπόθεση *I.M. κατά Γαλλίας*, η χρήση ταχύρρυθμης διαδικασίας ασύλου για την εξέταση της πρώτης αίτησης ενός αιτούντος άσυλο είχε ως αποτέλεσμα τον ορισμό υπερβολικά ασφικτικών προθεσμιών στον αιτούντα άσυλο για να παρουσιάσει τα επιχειρήματά του, απουσία πρόσβασης σε νομική συνδρομή και διερμηνεία, και μια σειρά ουσιαστικών και διαδικαστικών δυσχερειών, που επιδεινώθηκαν από την κράτηση του αιτούντος άσυλο, και οι οποίες κατέστησαν τις νομικές εγγυήσεις που του αναγνωρίζονταν απλώς θεωρητικές, σε παραβίαση του Άρθρου 13 ΕΣΔΑ.⁶⁰⁰

2. Το δικαίωμα έφεσης με ανασταλτικό αποτέλεσμα

Το δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή προϋποθέτει επίσης τη δυνατότητα επανεξέτασης της απόφασης απέλασης από μια ανεξάρτητη και αμερόληπτη αρχή έφεσεων, που είναι ικανή να αξιολογήσει τα ουσιαστικά ανθρώπινα δικαιώματα που θίγονται στην υπόθεση, να επανεξετάσει την απόφαση απέλασης τόσο βάσει ουσιαστικών όσο και βάσει διαδικαστικών κριτηρίων και, αν αυτό είναι το σωστό, να ακυρώσει την απόφαση. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει υποστηρίξει ότι ο δικαστικός έλεγχος συνιστά, κατ' αρχήν, αποτελεσματική προσφυγή, εφόσον ικανοποιεί αυτά τα κριτήρια.⁶⁰¹ Η διαδικασία της έφεσης πρέπει να είναι προσιτή στην πράξη, πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στον προσφεύγοντα να λάβει νομικές συμβουλές, και πρέπει να παρέχει πραγματική δυνατότητα άσκησης της έφεσης εντός συγκεκριμένης προθεσμίας.⁶⁰² Σε υποθέσεις μη επαναπροώθησης, μια αδικαιολόγητα χρονοβόρα διαδικασία έφεσης μπορεί να καταστήσει την προσφυγή αναποτελεσματική, λόγω της σοβαρότητας και του επείγοντος χαρακτήρα των ζητημάτων που διακυβεύονται.⁶⁰³

Για να αποτελεί αποτελεσματική προσφυγή, η έφεση, από τη στιγμή της άσκησης της, πρέπει να έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα επί του μέτρου της απέλασης, αφού η έννοια της αποτελεσματικής προσφυγής προϋποθέτει ότι οι εθνικές αρχές εξετάζουν πλήρως τη συμβατότητα ενός μέτρου με τους κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πριν την εκτέλεση του μέτρου.⁶⁰⁴ Ένα σύστημα στο οποίο η αναστολή εκτέλεσης του διατάγματος απέλασης επαφίεται

598 *I.M. κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 9152/09, Απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 2012, παρ. 142. Στην υπόθεση *K.K. κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18913/11, Απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2013, παρ. 62-71, το Δικαστήριο ενέκρινε τη χρήση ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου στη συγκεκριμένη περίπτωση. Βλ. επίσης *Mohammed κατά Αυστρίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 388), παρ. 79.

599 Ό.π., παρ. 147.

600 Ό.π., παρ. 150-154.

601 *Vilvarajah* και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 99· *Isakov* κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 137· *Yuldashev* κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 110-111· *Garayev* κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 484), παρ. 82 και 84· *Al-Nashif* κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 133. Βλ. επίσης *C.G.* και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 56.

602 *M.S.S.* κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 318.

603 Ό.π., παρ. 320.

604 *Jabari* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 116), παρ. 50· *Čonka* κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 79· *Gebremedhin* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25389/05, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2007, παρ. 58, 66· *Muminov*

στη διακριτική ευχέρεια του δικαστηρίου ή άλλου οργάνου δεν προστατεύει επαρκώς το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, ακόμα και στις περιπτώσεις στις οποίες η πιθανότητα μη χορήγησης της αναστολής είναι πολύ μικρή.⁶⁰⁵

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι, για να είναι μια προσφυγή αποτελεσματική, πρέπει να έχει αυτοδικαίως ανασταλτικό αποτέλεσμα σε κάθε υπόθεση όπου ενδέχεται να υπάρχει παραβίαση της αρχής της μη επαναπροώθησης, τουλάχιστον όταν διακυβεύεται το δικαίωμα στη ζωή, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, ή η απαγόρευση των ομαδικών απελάσεων, λόγω του απόλυτου χαρακτήρα της υποχρέωσης σεβασμού αυτών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁰⁶ Αντίστροφα, «όταν μια απέλαση προσβάλλεται με την επίκληση της παρέμβασης στην ιδιωτική και την οικογενειακή ζωή, για να είναι η προσφυγή αποτελεσματική, δεν κρίνεται απαραίτητο να έχει αυτοδικαίως ανασταλτικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, σε ζητήματα μετανάστευσης, όταν ο αλλοδαπός ισχυρίζεται βάσιμα ότι η απέλαση μπορεί να πλήξει τα δικαιώματα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής του ζωής, το Άρθρο 13 σε συνδυασμό με το Άρθρο 8 της Σύμβασης επιβάλλουν στα κράτη να παρέχουν στον συγκεκριμένο ενδιαφερόμενο την αποτελεσματική δυνατότητα προσβολής της απέλασης ή άρνησης χορήγησης άδειας διαμονής, και τα συναφή ζητήματα να εξετάζονται με επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις και επιμέλεια από ένα αρμόδιο εθνικό όργανο που θα παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας».⁶⁰⁷

3. Εθνική ασφάλεια

Όταν η εντολή απέλασης λαμβάνεται για λόγους εθνικής ασφάλειας, το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής προϋποθέτει παρ' όλα αυτά ειδική ακροαματική διαδικασία, και τη δυνατότητα πρόσβασης στα έγγραφα και τους λόγους της απέλασης, και η δυνατότητα αντί-

κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 101· Concluding Observations on France, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/FRA/CO/3, 3 Απριλίου 2006, παρ. 7· Concluding Observations on Belgium, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/81/BEL, 8 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 21· Concluding Observations on Morocco, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/82/MAR, 1 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 13· Concluding Observations on Uzbekistan, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/83/UZB, 26 Απριλίου 2005, παρ. 12· Concluding Observations on Thailand, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 17· Concluding Observations on Ukraine, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/UKR/CO/6, 28 Νοεμβρίου 2006, παρ. 9· Concluding Observations on Libyan Arab Jamahiriya, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/CO/LBY/CO/4, 15 Νοεμβρίου 2007, παρ. 18· Concluding Observations on Belgium, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/BEL/CO/2, 19 Ιανουαρίου 2009, παρ. 9· Concluding Observations on Yemen, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/YEM/CO/2, 19 Νοεμβρίου 2009, παρ. 22· Concluding Observations on Belgium, EKB, Αναφορά της Επιτροπής Κατά των Βασανιστηρίων στη Γενική Συνέλευση, 58η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/58/44 (2003), σ. 49, παρ. 129 και 131: η Επιτροπή εξέφρασε ανησυχία για «το μη ανασταλτικό αποτέλεσμα των προσφυγών που κατατέθηκαν στο Conseil d'État από πρόσωπα για τα οποία είχε εκδοθεί εντολή απέλασης». Το Conseil d'État είναι το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο του Βελγίου. Βλ. επίσης Concluding Observations on Cameroon, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CR/31/6, 5 Φεβρουαρίου 2004, παρ. 9(g)· Concluding Observations on Monaco, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CR/32/1, 28 Μαΐου 2004, παρ. 4(c) και 5(c)· Concluding Observations on Mexico, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/MEX/CO/4, 6 Φεβρουαρίου 2007, παρ. 17· Concluding Observations on South Africa, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/ZAF/CO/1, 7 Δεκεμβρίου 2006, παρ. 15· Concluding Observations on Australia, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/AUS/CO/3, 22 Μαΐου 2008, παρ. 17· Concluding Observations on Azerbaijan, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/AZE/CO/3, 8 Δεκεμβρίου 2009, παρ. 22· Concluding Observations on Canada, EKB, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CR/34/CAN, 7 Ιουλίου 2005, παρ. 5(c). Βλ. επίσης C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 62.

605 Čonka κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 81-85.

606 De Souza Ribeiro κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 22689/07, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, παρ. 82· Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 206· Mohammed κατά Αυστρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 388), παρ. 80.

607 De Souza Ribeiro κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 604), παρ. 83.

κρουσης.⁶⁰⁸ Σε περιπτώσεις που οι συναφείς πληροφορίες είναι απόρρητες, ο προσφεύγων πρέπει να ενημερώνεται με κάποιο τρόπο αν οι πληροφορίες αυτές ήταν καθοριστικές για την απόφαση απέλασης.⁶⁰⁹ Οι επίκληση της εθνικής ασφάλειας από την πλευρά της διοίκησης δεν πρέπει να θέτει προϋποθέσεις και να περιορίζει την υποχρέωση διασφάλισης ότι η αρμόδια ανεξάρτητη αρχή εφέσεων θα ενημερωθεί για τους λόγους που θεμελιώνουν την απόφαση απέλασης, ακόμα και αν αυτοί οι λόγοι δεν μπορούν να δημοσιοποιηθούν. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει τονίσει ότι «η αρχή πρέπει να έχει την αρμοδιότητα να απορρίψει τον ισχυρισμό της διοίκησης ότι υφίσταται απειλή για τη εθνική ασφάλεια αν τον κρίνει αυθαίρετο ή παράλογο. Πρέπει να υπάρχει κάποια μορφή κατ' αντιδικία εξέτασης, εν ανάγκη μέσω ενός ειδικού αντιπροσώπου που θα διαθέτει διαπίστευση ασφαλείας».⁶¹⁰ Το Δικαστήριο τόνισε ότι το άτομο πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αμφισβητήσει τον ισχυρισμό της διοίκησης ότι διακυβεύεται η δημόσια ασφάλεια ενώπιον ενός ανεξάρτητου οργάνου που να είναι αρμόδιο να επανεξετάζει τους λόγους της απόφασης και τα σχετικά αποδεικτικά μέσα, εν ανάγκη με τους δέοντες διαδικαστικούς περιορισμούς σχετικά με τη χρήση διαβαθμισμένων πληροφοριών.⁶¹¹ Επιπλέον η απόφαση της αρχής που είναι αρμόδια για την προσφυγή πρέπει να είναι, τουλάχιστον εν μέρει, δημόσια.⁶¹²

IV. Απόφαση προσφύγων

Σύμφωνα με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο, όπως σημειώνεται στο Κεφάλαιο 2, το Άρθρο 32 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* επιτρέπει την απέλαση προσφύγων αποκλειστικά και μόνο «διά λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημοσίας τάξεως». Η απόφαση της απέλασης πρέπει να λαμβάνεται «συμφώνως προς την υπό της νομοθεσίας προβλεπομένη διαδικασία». Λόγω της ομοιότητας ανάμεσα στο Άρθρο 32 της *Σύμβασης της Γενεύης* και των διατάξεων της ΔΣΑΠΔ και της ΕΣΔΑ για τα διαδικαστικά δικαιώματα κατά την απέλαση, τα δικαιώματα και οι εγγυήσεις που έχουν αναπτυχθεί στη νομολογία της Επιτροπής Ανθρω-

608 Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 364), παρ. 11.8· Al-Gertani κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1955/2010, Απόψεις της 1ης Νοεμβρίου 2013, παρ. 10.8-10.10. Βλ. Μ. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 41416/08, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2011, παρ. 129: «Δεν αρκεί η επίκληση της εθνικής ασφάλειας από τη μεριά των αρχών σε ένα διάταγμα απέλασης για να παρακάμφθει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής». Βλ. επίσης Global Principles on National Security and the Right to Information (Tshwane Principles), 12 Ιουνίου 2013, διαθέσιμο στο

<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/global-principles-national-security-10232013.pdf>.

609 Liu κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 42086/05, Απόφαση της 6ης Δεκεμβρίου 2007, παρ. 62-63.

610 Al-Nashif κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 137. Βλ. επίσης C.G. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 57· Μ. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 606), παρ. 100· Amie και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 58419/08, Απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2013, παρ. 92.

611 Nolan και Κ. κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472), παρ. 71. Βλ. επίσης Liu κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 607)· Al-Nashif κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 123-124 και 137 (για το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ)· και Lupsa κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 510), παρ. 33-34· Μ. και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 606), παρ. 101.

612 Amie και άλλοι κατά Βουλγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 608), παρ. 99: «η δημοσιότητα των δικαστικών αποφάσεων έχει ως στόχο να διασφαλίσει τον έλεγχο από του συστήματος απονομής δικαιοσύνης από το κοινό, και αποτελεί θεμελιώδη δικλείδα ασφαλείας ενάντια στην αυθαιρεσία. Το Δικαστήριο είχε και παλαιότερα την ευκαιρία να παρατηρήσει ότι άλλες χώρες επέλεξαν σε ανάλογες υποθέσεις να χαρακτηρίσουν απόρρητα μόνο τα τμήματα εκείνα των δικαστικών αποφάσεων των οποίων η δημοσίευση θα έθετε σε κίνδυνο την εθνική ασφάλεια ή την ασφάλεια των πολιτών, αποδεικνύοντας έτσι υπάρχον τρόποι να ληφθεί μέριμνα για τις ανησυχίες σχετικά με την ασφάλεια χωρίς να καταστρηγούν για τις θεμελιώδεις διαδικαστικές εγγυήσεις, όπως η δημοσιότητα των δικαστικών αποφάσεων».

πίνων Δικαιωμάτων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πρέπει να εφαρμόζονται σε συνδυασμό με τα δικαιώματα και τις εγγυήσεις που περιλαμβάνονται στο Άρθρο 32 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* (βλ. παραπάνω, Ενότητα 1).

Σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, όταν ένας πρόσφυγας απελαύνεται σύμφωνα με το Άρθρο 32, πρέπει να έχει το δικαίωμα να παρουσιάσει αποδείξεις για να αντικρούσει τους λόγους της απέλασης, να υποβάλλει έφεση και να παρίσταται ενώπιον της αρμόδιας αρχής ή ενός προσώπου ή προσώπων που έχει ορίσει η αρμόδια αρχή.⁶¹³ Αυτά τα διαδικαστικά δικαιώματα μπορεί, υπό ορισμένες συνθήκες, να περιορίζονται για λόγους εθνικής ασφάλειας. Κατά το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κάθε τέτοιος περιορισμός πρέπει να υπηρετεί έναν νόμιμο σκοπό, να είναι αναγκαίος σε μια δημοκρατική κοινωνία και ανάλογος προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.⁶¹⁴

Τέλος, και ανεξάρτητα από τους λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης, το κράτος οφείλει να παραχωρεί στον πρόσφυγα εύλογη προθεσμία για να επιδιώξει να λάβει νόμιμη άδεια εισόδου σε άλλη χώρα.⁶¹⁵ Στο μεσοδιάστημα, το κράτος έχει το δικαίωμα να εφαρμόζει «μέτρα εσωτερικής τάξεως οία ήθελον κριθή αναγκαία», στα οποία μπορούν να συμπεριλαμβάνονται περιορισμοί στην ελευθερία κίνησης ή και κράτηση (βλ. Κεφάλαιο 4).

Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει αποσαφηνίσει ότι, σύμφωνα με το Άρθρο 32 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, το μέτρο της απέλασης σε βάρος πρόσφυγα λαμβάνεται μόνο σε πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις και ύστερα από την προσεκτική εξέταση όλων των δεδομένων της κάθε περίπτωσης, συμπεριλαμβανομένης και της δυνατότητας μετεγκατάστασης του πρόσφυγα σε κράτος, άλλο από αυτό της καταγωγής του.⁶¹⁶ Συγκεκριμένα, «όσον αφορά την επιστροφή σε τρίτες χώρες των αιτούντων άσυλο των οποίων το αίτημα δεν έχει εξετασθεί κατ' ουσίαν στη χώρα όπου υποβλήθηκε, συμπεριλαμβανομένων των επαναπροωθήσεων που υλοποιούνται κατ' εφαρμογή διμερών ή πολυμερών συμφωνιών επανεισδοχής, πρέπει να διασφαλίζεται ότι η τρίτη χώρα θα επιφυλάξει στον αιτούντα ή στους αιτούντες άσυλο μεταχείριση σύμφωνη με τους παραδεκτούς διεθνείς κανόνες που διασφαλίζουν την αποτελεσματική προστασία από την επαναπροώθηση και ότι θα παρέχει στον αιτούντα ή στους αιτούντες άσυλο την πραγματική δυνατότητα να αιτηθεί άσυλο».⁶¹⁷ Αυτή η σύσταση σπηρίζεται επίσης στις υποχρεώσεις του κράτους που απορρέουν από την αρχή της μη επαναπροώθησης (βλ. Κεφάλαιο 2).

Συναφές με τις διαδικασίες απέλασης είναι επίσης το Άρθρο 31 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*. Η διάταξη προβλέπει ότι «[α] Συμβαλλόμενοι Χώροι δεν θα επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις εις πρόσφυγας λόγω παρανόμου εισόδου ή διαμονής, εάν ούτοι προερχόμενοι απ' ευθείας εκ χώρας ένθα η ζωή ή η ελευθερία αυτών ηπειλείτο, εν τη εννοία του άρθρου 1, εισέρχονται ή ευρίσκονται ήδη επί του εδάφους αυτών άνευ αδείας, υπό την επιφύλαξιν πάντως ότι ούτοι αφ' ενός μεν θα παρουσιαστούν αμελλητί εις τας αρχάς αφ' ετέρου

613 Άρθρο 32.2, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

614 Παρότι αυτό το τελευταίο κριτήριο δεν διατυπώνεται ρητά στη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, η ερμηνεία του Άρθρου 32 υπό το πρίσμα της αρχής του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδηγεί σε αυτό το συμπέρασμα.

615 Άρθρο 32.3, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

616 Πόρισμα αρ. 7, ΥΑ, ό.π. (σημ. 180), παρ. (γ).

617 Πόρισμα αρ. 85, ΥΑ, ό.π. (σημ. 183), παρ. (ββ).

δε θα δώσουν επαρκείς εξηγήσεις περί της παρανόμου αυτών εισόδου ή διαμονής».⁶¹⁸ Στην ιδιαίτερη περίπτωση των αιτούντων άσυλο ή των προσφύγων που μετακινούνται παράνομα σε μια τρίτη χώρα που δεν τους έχει παράσχει προστασία, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ θεωρεί ότι μπορούν να επιστραφούν στη χώρα εισδοχής αν προστατεύονται σε αυτήν από την επαναπροώθηση και ότι δικαιούνται να παραμένουν σε αυτήν τη χώρα και να απολαμβάνουν μεταχείριση σύμφωνη με τα βασικά αναγνωρισμένα κριτήρια μέχρι να ανευρεθεί μόνιμη λύση για αυτούς.⁶¹⁹ Παρ' όλα αυτά, «μπορεί να υπάρξουν εξαιρετικές περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποιος πρόσφυγας ή αιτών άσυλο μπορεί δικαιολογημένα να ισχυρίζεται ότι έχει βάσιμο λόγο δίωξης ή ότι απειλούνται η σωματική του ακεραιότητα ή η ελευθερία του στην χώρα όπου είχε προηγουμένως βρει προστασία. Τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται ευνοϊκά από τις Αρχές του κράτους στο οποίο υποβάλλεται αίτημα ασύλου».⁶²⁰

1. Εθελοντικός επαναπατρισμός των προσφύγων

Η Σύμβαση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας για τα Ειδικά Ζητήματα των Προσφυγικών Προβλημάτων στην Αφρική είναι η μόνη Σύμβαση που ρυθμίζει ρητά τον εθελοντικό επαναπατρισμό των προσφύγων. Στο Άρθρο V(1) της Σύμβασης τονίζεται ότι «ο ουσιωδώς εθελοντικός χαρακτήρας του επαναπατρισμού θα γίνεται σε κάθε περίπτωση σεβαστός, και κανένας πρόσφυγας δεν θα επαναπατριάζεται ενάντια στη θέλησή του».

Σε ό,τι αφορά το εφαρμοστέο καθεστώς σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει αναγνωρίσει ότι, σε περιπτώσεις εθελοντικού επαναπατρισμού, θα πρέπει να παρέχεται στους πρόσφυγες «ενημέρωση [...] αναφορικά με την κατάσταση στη χώρα καταγωγής τους, ώστε να διευκολύνονται στην απόφασή τους για επιστροφή στην πατρίδα τους. Αναγνώρισε επιπλέον ότι οι επισκέψεις προσφύγων μεμονωμένα ή εκπροσώπων των προσφύγων, στη χώρα καταγωγής τους προκειμένου για ενημέρωσή τους όσον αφορά στην κατάσταση που επικρατεί –χωρίς βέβαια αυτές οι επισκέψεις να οδηγούν σε απώλεια του καθεστώτος του πρόσφυγα– μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στο ζήτημα του εθελοντικού επαναπατρισμού».⁶²¹ Η Επιτροπή έχει τονίσει ότι «[ο] επαναπατρισμός των προσφύγων πρέπει να πραγματοποιείται μόνο ύστερα από ελεύθερη έκφραση της βούλησής τους. Πρέπει πάντα να είναι σεβαστός ο εθελοντικός και προσωπικός χαρακτήρας του επαναπατρισμού των προσφύγων, καθώς και η ανάγκη πραγματοποίησής του σε συνθήκες απόλυτης ασφάλειας και, κατά προτίμηση, στον τόπο διαμονής του πρόσφυγα στη χώρα καταγωγής του».⁶²²

Η ελεύθερη επιλογή του πρόσφυγα να επαναπατριστεί έχει συνεπώς θεμελιώδη σημασία για τη νομιμότητα της διαδικασίας. Στην πράξη, ο Ειδικός Εισηγητής της Επιτροπής Διεθνούς

618 Άρθρο 31.1, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

619 Πόρισμα αρ. 58 (XL): Το πρόβλημα των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο που μετακινούνται παράνομα από τη χώρα στην οποία ήδη απολαμβάνουν προστασία σε άλλη χώρα, ΕκτΕπ, ΥΑ, 40ή Σύνοδος, 1989, παρ. (στ).

620 Ό.π., παρ. (ζ).

621 Πόρισμα αρ. 18 (XXXI): Εθελοντικός επαναπατρισμός, ΕκτΕπ, ΥΑ, 31η Σύνοδος, 1980, παρ. (ε). Για περισσότερες λεπτομέρειες ως προς τις διαδικασίες, βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 101 (LV): Legal Safety Issues in the Context of Voluntary Repatriation of Refugees, ΕκτΕπ, ΥΑ, 55η Σύνοδος, 2004.

622 Πόρισμα αρ. 40 (XXXVI): Εθελοντικός επαναπατρισμός, ΕκτΕπ, ΥΑ, 36η Σύνοδος, 1985, παρ. (β).

Δικαίου του ΟΗΕ για τις απελάσεις αλλοδαπών έχει καταγράψει πρακτικές «συγκαλυμμένων απελάσεων», στις οποίες αυτό που ονομαζόταν «εθελοντικός επαναπατρισμός» ήταν στην πραγματικότητα απέλαση. Οι συγκαλυμμένες απελάσεις μπορούν να συμβούν μετά την αναίτια κατάσχεση ή ακύρωση της νόμιμης άδειας διαμονής ενός αλλοδαπού, μπορούν να στηρίζονται σε μέτρα που δίνουν «κίνητρα» για την επιστροφή που είναι «υποτιθέμενα εθελοντική» αλλά τα οποία στην πραγματικότητα δεν δίνουν στους αλλοδαπούς άλλη επιλογή πέραν του επαναπατρισμού (βλ. τον ορισμό της απέλασης στην Ενότητα I), ή μπορεί να προκύψει από την εχθρική στάση του κράτους απέναντι σε έναν αλλοδαπό.⁶²³ Οι πρακτικές αυτές δεν συνιστούν εθελοντικό επαναπατρισμό και στην πραγματικότητα είναι απελάσεις, για τις οποίες πρέπει να τηρούνται οι διαδικαστικοί και ουσιαστικοί κανόνες του διεθνούς προσφυγικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο Ειδικός Εισηγητής έχει τονίσει ότι «η συγκαλυμμένη απέλαση είναι από τη φύση της αντίθετη στο διεθνές δίκαιο. Πρώτον, παραβιάζει τα δικαιώματα των προσώπων που απελαύνονται και επομένως τους ουσιαστικούς κανόνες που διέπουν την απέλαση, οι οποίοι συνδέουν το δικαίωμα ενός κράτους να απελαύνει με την υποχρέωσή του να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα του απελαυνόμενου. Δεύτερον, παραβιάζει τους συναφείς διαδικαστικούς κανόνες που δίνουν στα απελαυνόμενα πρόσωπα μια ευκαιρία να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους».⁶²⁴

623 ILC Sixth Report, ό.π. (σημ. 497), παρ. 31-34.

624 Ό.π., παρ. 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΚΡΑΤΗΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η κράτηση των αιτούντων άσυλο ή των παράτυπων μεταναστών, είτε κατά την είσοδό τους στη χώρα είτε ενώ εκκρεμεί η απέλασή τους, δεν πρέπει να είναι αυθαιρέτη και πρέπει να πραγματοποιείται με βάση διατάξεις που προβλέπονται από τον νόμο.⁶²⁵ Οι διεθνείς κανόνες ορίζουν ότι, στον έλεγχο της μετανάστευσης, η κράτηση πρέπει να είναι η εξαιρεση και όχι ο κανόνας, και πρέπει να είναι έσχατο μέτρο,⁶²⁶ που θα πρέπει να επιβάλλεται μόνο όταν άλλα, λιγότερο περιοριστικά εναλλακτικά μέτρα, όπως η υποχρέωση αναφοράς στις αρχές ή ο περιορισμός κατοικίας, δεν μπορούν να εφαρμοστούν στη συγκεκριμένη ατομική περίπτωση. Οι κανόνες όμως της *Ευρωπαϊκής Σύμβασης* είναι από πολλές απόψεις λιγότερο αυστηροί, και έχει γίνει δεκτό ότι επιτρέπουν τη βραχυχρόνια κράτηση για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης χωρίς εξατομικευμένη εξέταση των εναλλακτικών μέτρων.⁶²⁷

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η εφαρμογή των διεθνών κανόνων ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην κράτηση για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης, μέτρο το οποίο χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο από τις κυβερνήσεις ως μέσο τόσο για τη διαχείριση των εισερχομένων στη χώρα όσο και για τη διευκόλυνση των απελάσεων. Εξετάζεται πότε θεωρείται, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, ότι τα άτομα στερούνται την ελευθερία τους· πότε δικαιολογείται η κράτηση σύμφωνα με τις αρχές της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της προστασίας έναντι της αυθαιρεσίας· οι διαδικαστικές εγγυήσεις, και ιδίως ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης και η αποζημίωση για την αδικαιολόγητη κράτηση. Εξετάζονται επίσης οι κανόνες για τη μεταχείριση των κρατούμενων και τις συνθήκες κράτησης, και τα προβλήματα που προκαλεί ο υπερπληθυσμός ή οι ακατάλληλες συνθήκες κράτησης, που αποτελούν ολοένα και πιο συχνό χαρακτηριστικό των επιβαρυσμένων συστημάτων κράτησης των μεταναστών σε πολλές χώρες.

625 Άρθρο 9 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 5 ΕΣΔΑ, Άρθρο 6 ΑΧΔΑΛ, Άρθρο 7 ΑΣΔΑ, Άρθρα I και XXV ΑΔΔΥΑ, Άρθρο 14 ΑρΧΔΑ. Επιπλέον πληροφορίες μπορεί να βρει κανείς στο ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 23-48. Καθώς το Γενικό Σχόλιο εν πολλοίς επαναλαμβάνει ή κατ' ουσίαν επιβεβαιώνει την υπόλοιπη διεθνή νομολογία που περιγράφεται στο παρόν Εγχειρίδιο, δεν θα παραπέμψουμε εκτενώς σε αυτό.

626 Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για την Αυθαιρέτη Κράτηση (ΟΕΑΚ), Ετήσια Έκθεση 2008, Έγγρ. ΟΗΕ Α/ΗΡC/10/21, 16 Φεβρουαρίου 2009, παρ. 67 και 82· Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), αρχή XI.1. Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 7, ΥΑ, ό.π. (σημ. 180), παρ. ε: «η διαταγή απέλασης [πρέπει να] συνοδεύεται με διαταγή κράτησης ή στέρησης της προσωπικής ελευθερίας μόνον εάν είναι απόλυτα αναγκαίο για λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης, και να μην παρατείνεται πέραν του ευλόγου χρόνου η κράτηση ή η στέρηση της προσωπικής ελευθερίας». Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 44 (XXXVII): Κράτηση προσφύγων και αιτούντων άσυλο, ΕκτΕπ, ΥΑ, 37η Σύνοδος, 1986, παρ. Β· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Bahamas, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/64/CO/1, 28 Απριλίου 2004, παρ. 17· Υποη Neptune κατά Αιτήτς, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.180, Απόφαση της 6ης Μαΐου 2008, παρ. 90· Álvarez και Iñiguez κατά Ισημερινού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.170, Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2007, παρ. 53· Vélez Looor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 116, 166-171.

627 Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύμβασης, Προσφυγή αρ. 13229/03, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2008, παρ. 70-74.

I. Η φύση της «κράτησης»⁶²⁸

Δεν είναι πάντοτε σαφές αν τα άτομα στερούνται στην πραγματικότητα την ελευθερία τους κατά τρόπο που απαγορεύεται από το Άρθρο 9 ΔΣΑΠΔ, το Άρθρο 5 ΕΣΔΑ, το Άρθρο 6 ΑΧΔΑΛ, το Άρθρο 7 ΑΣΔΑ ή το Άρθρο 14 ΑρχΔΑ, ή απλώς υποβάλλονται σε περιορισμό της ελευθερίας κίνησής τους. Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η στέρηση της ελευθερίας δεν ορίζεται με βάση την κατάταξη που επιβάλλεται από το εθνικό δίκαιο, αλλά με βάση τους πραγματικούς περιορισμούς που επιβάλλονται στο άτομο.⁶²⁹ Αφού η κατάταξη στο εθνικό δίκαιο δεν είναι καθοριστική, τα πρόσωπα που στεγάζονται σε μια εγκατάσταση που ορίζεται ως κέντρο «υποδοχής», «φιλοξενίας» ή «στέγασης» και η οποία φαινομενικά δεν αποτελεί χώρο κράτησης, ενδέχεται, ανάλογα με τη φύση των περιορισμών στην ελευθερία της κίνησής τους και τη σωρευτική επίδραση αυτών των περιορισμών, να θεωρείται ότι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν στερηθεί την ελευθερία τους.⁶³⁰ Έχει επίσης κριθεί ότι τα κέντρα φιλοξενίας σε διεθνείς ζώνες αεροδρομίων ή σε άλλα σημεία εισόδου επιβάλλουν περιορισμούς που συνιστούν στέρηση της ελευθερίας.⁶³¹ Για την αξιολόγηση του αν οι περιορισμοί της ελευθερίας συνιστούν στέρηση της ελευθερίας, όπως αυτή ορίζεται στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι παράγοντες που πρέπει να συνεξετάζονται είναι ο τύπος των επιβαλλόμενων περιορισμών, η διάρκειά τους, οι επιπτώσεις τους στο άτομο και ο τρόπος υλοποίησης του μέτρου.⁶³² Δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους περιορισμούς στην ελευθερία της κίνησης και τη στέρηση της ελευθερίας: η διαφορά είναι μόνο διαφορά βαθμού ή έντασης, και όχι διαφορά ουσίας.⁶³³

Μια σειρά περιορισμών, οι οποίοι από μόνοι τους δεν θα υπερέβαιναν το όριο της στέρησης ελευθερίας, μπορεί σωρευτικά να συνιστούν τέτοια στέρηση ελευθερίας. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε, για παράδειγμα, ότι αυτό ίσχυε στην υπόθεση *Guzzardi κατά Ιταλίας*,⁶³⁴ όπου ο προσφεύγων είχε περιοριστεί σε ένα μικρό νησί και του είχε επιβληθεί μερική απαγόρευση κυκλοφορίας, υποχρέωση αναφοράς στις αρχές και περιορισμοί στην κίνηση και την επικοινωνία.⁶³⁵

628 Χρησιμοποιούμε εδώ τον όρο «κράτηση» ως συντομογραφία της «στέρησης της προσωπικής ελευθερίας».

629 *Amuur* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 42· *Nolan* και *K.* κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 472), παρ. 93-96· *Abdolkhani* και *Karimnia* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 30471/08, Απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2009, παρ. 125-127· *Ashingdane* κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8225/78, Απόφαση της 28ης Μαρτίου 1985, παρ. 42.

630 *Abdolkhai* και *Karimnia* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 127, όπου διαπιστώνεται ότι η κράτηση σε ένα κέντρο υποδοχής, παρότι δεν χαρακτηρίζεται ως κράτηση στο εθνικό δίκαιο, στην πραγματικότητα συνιστούσε στέρηση της ελευθερίας.

631 *Amuur* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45)· Πρότυπα ΕΠΒ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Ανάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ), Έγγρ. ΣΕ CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010, Στρασβούργο, Δεκέμβριος 2010, σ. 53-54.

632 *Engel* και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5100/71· 5101/71· 5102/71· 5354/72· 5370/72, Απόφαση της 8ης Ιουνίου 1986, παρ. 59· *Guzzardi* κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ.7367/76, Απόφαση της 8ης Νοεμβρίου 1980, παρ. 92.

633 *Guzzardi* κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 630), παρ. 93.

634 Ό.π., παρ. 93.

635 Βλ., αντιθέτως, *Engel* και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 630), παρ. 61, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν συνιστούσαν στέρηση της ελευθερίας τα στρατιωτικά πειθαρχικά μέτρα της «στέρησης εξόδου» και της «φυλάκισης», που επιβάλλουν περιορισμούς και μετά τη λήξη των καθηκόντων του στρατιώτη, αλλά δεν συνεπάγονται εγκλεισμό των προσφευγόντων οι οποίοι επέστρεψαν στα συνηθισμένα καθήκοντά τους, παραμένοντας «σε γενικές γραμμές, εντός του κανονικού πλαισίου της στρατιωτικής ζωής». Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες σχετικά με τα Εφαρμοστέα Κριτήρια και Πρότυπα που αφορούν την Κράτηση των Αιτούντων Άσυλο και Εναλλακτικά της Κράτησης Μέτρα, ΥΑ, 2012 (Οδηγίες ΥΑ για την

Οι περιορισμοί της ελευθερίας που επιβάλλονται για μικρό χρονικό διάστημα στα σημεία εισόδου στη χώρα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν πρακτικές ανάγκες, όπως ο έλεγχος της ταυτότητας ή η διεκπεραίωση των αιτήσεων ασύλου, και οι οποίοι όταν παραμένουν βραχυχρόνιοι δεν συνιστούν συνήθως κράτηση, ισοδυναμούν με κράτηση όταν παρατείνονται υπερβολικά.⁶³⁶ Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην υπόθεση *Amuur κατά Γαλλίας*, έχει κρίνει ότι ο ακούσιος περιορισμός επί 20 ημέρες στη διεθνή ζώνη ενός αεροδρομίου, με περιορισμούς στην κίνηση και υπό στενή αστυνομική παρακολούθηση συνιστούσε στέρηση της ελευθερίας. Σημαντικό στοιχείο της συγκεκριμένης απόφασης ήταν ότι στους προσφεύγοντες δεν προσφέρθηκε νομική ή κοινωνική αρωγή από τις κρατικές αρχές και οι ίδιοι δεν είχαν δυνατότητα δικαστικής προσφυγής κατά των περιορισμών που τους επιβλήθηκαν.⁶³⁷ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων έχει δηλώσει ότι τα «πρόσωπα που μεταφέρονται επί των σκαφών [του κράτους] ή φρουρούνται με άλλο τρόπο από αξιωματούχους [του κράτους], με σκοπό να παραδοθούν, χωρίς τη θέλησή τους, στις αρχές ενός άλλου κράτους, πρέπει να θεωρείται ότι υφίστανται στέρηση της ελευθερίας τους από τις αρχές [του κράτους] για όσο διάστημα διαρκεί η μεταφορά ή η φρούρησή τους».⁶³⁸

Το γεγονός και μόνο ότι ένας κρατούμενος μετανάστης είναι ελεύθερος να φύγει από ένα χώρο κράτησης αν συμφωνήσει να εγκαταλείψει τη χώρα, δεν σημαίνει ότι η κράτηση αυτή δεν συνιστά στέρηση της ελευθερίας. Αυτό έκρινε και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Amuur κατά Γαλλίας*,⁶³⁹ σημειώνοντας ότι η δυνατότητα να εγκαταλείψει ο μετανάστης τη χώρα δεν είναι τις περισσότερες περιπτώσεις παρά μόνο θεωρητική, αν δεν υπάρχει καμία άλλη χώρα που δέχεται να αναλάβει το εν λόγω πρόσωπο ή να του προσφέρει προστασία σε περίπτωση κινδύνου. Οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες σχετικά με τα Εφαρμοστέα Κριτήρια και Πρότυπα που αφορούν την Κράτηση των Αιτούντων Άσυλο και Εναλλακτικά της Κράτησης Μέτρα (Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση)* υιοθετούν την ίδια προσέγγιση.⁶⁴⁰

Λιγότερο σοβαροί περιορισμοί, οι οποίοι δεν συνιστούν στέρηση της ελευθερίας, πρέπει να εξετάζονται σε σχέση με τα δικαιώματα στην ελευθερία κίνησης, που προστατεύονται στο Άρθρο 12 ΔΣΑΠΔ, στο Άρθρο 2 του 4ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, στο Άρθρο 22 ΑΣΔΑ, στο Άρθρο 12 ΑΧΔΑΛ και στο Άρθρο 26 ΑρΧΔΑ. Για παράδειγμα στην υπόθεση *Celipli κατά Σουηδίας*,⁶⁴¹ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υποστήριξε ότι ο περιορισμός ενός υπό απελαση αλλοδαπού σε ένα συγκεκριμένο δήμο, με την υποχρέωση να εμφανίζεται τρεις φορές την εβδομάδα στις αρχές, δεν συνιστούσε στέρηση της ελευθερίας, όμως ερχόταν σε αντίθεση με το Άρθρο 12 ΔΣΑΠΔ. Οι περιορισμοί ως προς την επιλογή του τόπου κατοικίας μπορεί επίσης,

Κράτηση), δέχονται επίσης ότι το σωρευτικό αποτέλεσμα των περιορισμών της ελευθερίας της κίνησης μπορεί να ισοδυναμεί με κράτηση.

636 *Amuur κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 43.

637 Ό.π., παρ. 43.

638 Report to the Italian Government on the visit to Italy carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 to 31 Ιουλίου 2009, ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 265), παρ. 39.

639 *Amuur κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 48.

640 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Ορολογία, παρ. 7.

641 *Celipli κατά Σουηδίας*, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 456/1991, Απόψεις της 26ης Ιουλίου 1994.

στις περιπτώσεις που έχουν ως αποτέλεσμα τον χωρισμό μελών της ίδιας οικογένειας, να παραβιάζουν το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής.⁶⁴²

II. Δικαιολόγηση της κράτησης

1. Διαφορετικές προσεγγίσεις για τη δικαιολόγηση της κράτησης των μεταναστών

Το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια του προσώπου σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνεπάγεται ότι κάθε στέρηση της ελευθερίας, για να είναι δικαιολογημένη, πρέπει να είναι σύμφωνη με τον νόμο και να μην είναι αυθαίρετη.⁶⁴³ Η στέρηση της ελευθερίας μπορεί να είναι «αυθαίρετη» είτε επειδή δεν στηρίζεται σε έναν νόμιμο λόγο κράτησης είτε επειδή δεν συμμορφώνεται με διαδικαστικές προϋποθέσεις. Στην παρούσα ενότητα θα εξεταστεί η πρώτη διάσταση της «αυθαιρεσίας» της κράτησης.

Ούτε η ΔΣΑΠΔ ούτε η ΑΣΔΑ, η ΑΧΔΑΛ ή η ΑρΧΔΑ διατυπώνουν ρητά προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η στέρηση της ελευθερίας. Εν γένει απαγορεύουν κάθε «αυθαίρετη» κράτηση. Η ΕΣΔΑ, αντίθετα, ορίζει ότι η κράτηση είναι νόμιμη αν επιβάλλεται για μια σειρά συγκεκριμένων λόγων. Σε ό,τι αφορά την κράτηση μεταναστών, την επιτρέπει σε δύο συγκεκριμένες περιπτώσεις: για την αποτροπή της παράνομης εισόδου στη χώρα, και για όσο εκκρεμεί η διαδικασία απέλασης ή έκδοσης (Άρθρο 5.1(στ)). Η διάταξη του Άρθρου 5 ΕΣΔΑ διαφέρει από τις ΔΣΑΠΔ, ΑΣΔΑ, ΑρΧΔΑ και ΑΧΔΑΛ κατά το ότι κάθε κράτηση που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση έναν από τους αναφερόμενους λόγους θεωρείται πάντοτε αυθαίρετη. Αντίστροφα όμως, αν μπορεί να αποδειχθεί ότι η κράτηση είναι αναγκαία για έναν από τους αναφερόμενους λόγους, όπως η αποτροπή της παράνομης εισόδου, δεν θα θεωρείται αυθαίρετη, χωρίς να χρειάζεται περαιτέρω εξατομικευμένη δικαιολόγηση. Η προστασία που προσφέρει η ΕΣΔΑ είναι επομένως δυνητικά πιο στενή από αυτήν που προσφέρουν συμβάσεις όπως η ΔΣΑΠΔ, όπως θα εξεταστεί παρακάτω.

Η κράτηση των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων ρυθμίζεται επίσης από το Άρθρο 31 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* και τους σχετικούς κανόνες και τις κατευθυντήριες αρχές (που εξετάζονται παρακάτω), που συνιστούν να αποφεύγεται κατ' αρχήν η κράτηση, και ορίζουν ότι η κράτηση πρέπει να δικαιολογείται ως αναγκαία σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

642 Agraw κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 3295/06, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2010.

643 Η ρητή πρόβλεψη από τον νόμο και η απαγόρευση της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας είναι προϋποθέσεις που απορρέουν από το δικαίωμα στην ασφάλεια του προσώπου καθώς και από το δικαίωμα στην ελευθερία. Βλ. Zamir κατά Γαλλίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 9174/80, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Ιουλίου 1982, όπου υποστηρίζεται ότι «από το εν λόγω δικαίωμα [στην ασφάλεια του προσώπου] απορρέει ότι ένα άτομο πρέπει να μπορεί να προβλέψει με εύλογο βαθμό βεβαιότητας τις συνθήκες υπό τις οποίες ενδέχεται να συλληφθεί και να κρατηθεί. Από το δικαίωμα της ασφάλειας του προσώπου απορρέει επίσης η πρόβλεψη για επαρκή δικαστικό έλεγχο της σύλληψης και της κράτησης».

2. Η κράτηση πρέπει να έχει σαφή νομική θεμελίωση στο ουσιαστικό και το δικονομικό δίκαιο

Μια σημαντική ασφαλιστική δικλειδα ενάντια στην αυθαίρετη κράτηση είναι ότι κάθε μορφή κράτησης πρέπει να προβλέπεται ρητά από τον νόμο. Η αρχή αυτή αντανακλά την γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κατά την οποία τα άτομα πρέπει να είναι σε θέση να προβλέψουν, στο μέτρο του δυνατού, τις συνέπειες που τους επιφυλάσσει ο νόμος. Η ανάγκη της ασφάλειας δικαίου θεωρείται ιδιαίτερως ζωτικής σημασίας στις περιπτώσεις κατά τις οποίες διακυβεύεται η ατομική ελευθερία.⁶⁴⁴ Η αρχή ότι η κράτηση θα πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο έχει δύο ουσιαστικές πτυχές:

- η κράτηση πρέπει να είναι σύμφωνη με το ουσιαστικό και το δικονομικό δίκαιο·
- το ουσιαστικό και το δικονομικό δίκαιο πρέπει να προσφέρουν στο άτομο επαρκή προστασία από την αυθαιρεσία.⁶⁴⁵

Για να έχει η κράτηση επαρκή βάση στο ουσιαστικό δίκαιο, η στέρηση της ελευθερίας πρέπει να προβλέπεται σε αυτό. Στην υπόθεση *Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας*,⁶⁴⁶ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι ένας νόμος που απαιτούσε οι αλλοδαποί χωρίς έγκυρα ταξιδιωτικά έγγραφα να διαμένουν σε καθορισμένους τόπους δεν παρείχε επαρκή νομική βάση για την κράτησή τους ενώ εκκρεμούσε η απέλαση. Ο νόμος που επιβάλλει στέρηση της ελευθερίας πρέπει να είναι προσβάσιμος και ακριβής.⁶⁴⁷ Οι συνέπειές του πρέπει να είναι προβλέψιμες από τα άτομα που επηρεάζει. Ο νόμος πρέπει να ορίζει συγκεκριμένα χρονικά όρια για την κράτηση καθώς και σαφείς διαδικασίες για την επιβολή, επανεξέταση και παράταση της κράτησης.⁶⁴⁸ Επιπλέον πρέπει να συντάσσεται σαφής έκθεση σύλληψης του ατόμου.⁶⁴⁹ Νομοθεσία που αναγνωρίζει της ευρεία διακριτική ευχέρεια της διοίκησης να διατάζει ή να επανεξετάζει την κράτηση είναι πιθανόν να θεωρηθεί ότι δεν συνιστά αρκετά συγκεκριμένη βάση για τη στέρηση της ελευθερίας.⁶⁵⁰ Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει τονίσει ότι «[οι] λόγοι και οι διαδικασίες με τις οποίους οι αλλοδαποί μπορούν να στερηθούν την ελευθερία τους θα πρέπει να ορίζουν με επαρκή λεπτομέρεια τη βάση του μέτρου αυτού, και το κράτος φέρει πάντοτε το βάρος της δικαιολόγησης της κράτησης. Επιπλέον οι αρχές έχουν πολύ στενά και περιορισμένα περιθώρια διακριτικής ευχέρειας, και οι εγγυήσεις για την επανεξέταση της κράτησης θα πρέπει να είναι διαθέσιμες

644 Medvedyev κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 51), παρ. 80.

645 Čonka κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 39· Amuur κατά Γαλλίας, ό.π. (σημ. 45), παρ. 51. Βλ. επίσης Servellón-García και άλλοι κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 152, Απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 2006, παρ. 88-89· Yvon Neptune κατά Αιτής, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 98. Βλ. επίσης Ομάδα εργασίας του ΟΗΕ για την αυθαίρετη κράτηση (ΟΕΑΚ), Ετήσια Έκθεση 1998, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/1999/63, 18 Δεκεμβρίου 1998, παρ. 69, Εγγύηση 2· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2000/4, 28 Δεκεμβρίου 1999, Παράρτημα ΙΙ, Διάσκεψη αρ. 5: «Situations regarding immigrants and asylum-seekers», Αρχή 6· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82.

646 Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 133.

647 Amuur κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 51

648 Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627)· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 117.

649 Tehrani και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 32940/08, 41626/08, 43616/08, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2010· Nadege Dorzema και άλλοι κατά Δομινικανής Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 537), παρ. 131.

650 Rafael Ferrer-Mazorra και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 222 και 226.

τουλάχιστον ανά εύλογα διαστήματα».⁶⁵¹

Η προϋπόθεση ότι ο νόμος που διέπει την κράτηση πρέπει να είναι προσβάσιμος, ακριβής και προβλέψιμος έχει συγκεκριμένες συνέπειες στην περίπτωση των μεταναστών, που έρχονται αντιμέτωποι με ένα ανοίκειο σε αυτούς νομικό σύστημα, πολύ συχνά σε μια άγνωστη γλώσσα. Οι αρχές οφείλουν να λάβουν μέτρα για να διασφαλίσουν ότι στους κρατούμενους παρέχονται σε γλώσσα που κατανοούν επαρκείς πληροφορίες για τη φύση της κράτησής τους, τους λόγους για τους οποίους τους έχει επιβληθεί, τη διαδικασία για την επανεξέταση ή την προσβολή της απόφασης κράτησης. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι «η απουσία επαρκούς αιτιολογίας [μιας απόφασης] για τα στέριξη της ελευθερίας καθιστά το μέτρο αυτό ασύμβατο με τις προϋποθέσεις νομιμότητας που απορρέουν από το Άρθρο 5 της Σύμβασης».⁶⁵² Για να είναι οι πληροφορίες προσβάσιμες, πρέπει επίσης να παρουσιάζονται σε μορφή που λαμβάνει υπ' όψιν της το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου, και μπορεί να απαιτείται να παρασχεθεί νομική συμβουλή στο άτομο για να μπορέσει να κατανοήσει πλήρως τις περιστάσεις υπό τις οποίες βρίσκεται.⁶⁵³

3. Η κράτηση πρέπει να μην είναι αυθαίρετη, μη αναγκαία ή δυσανάλογη

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι, για να μην θεωρείται αυθαίρετη, η κράτηση, εκτός από τη συμμόρφωσή της με το ουσιαστικό δίκαιο, πρέπει επίσης:

- να πραγματοποιείται με καλή πίστη και χωρίς εξαπάτηση εκ μέρους των αρχών·
- να συνδέεται στενά με τον σκοπό της αποτροπής της παράνομης εισόδου του προσώπου στη χώρα ή με τον σκοπό της απέλασης·
- ο χώρος και οι συνθήκες της κράτησης πρέπει να είναι κατάλληλες, καθώς το μέτρο δεν εφαρμόζεται σε ανθρώπους που έχουν διαπράξει ποινικά αδικήματα αλλά σε ανθρώπους που έχουν εγκαταλείψει τη χώρα τους, συχνά φοβούμενοι για τη ζωή τους·
- η διάρκεια της κράτησης δεν πρέπει να υπερβαίνει τον χρόνο που εύλογα απαιτείται για τον επιδιωκόμενο σκοπό.⁶⁵⁴

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, εφαρμόζοντας το Άρθρο 5.1(στ) ΕΣΔΑ, έχει κρίνει ότι, υπό τον όρο ότι ικανοποιούνται τα παραπάνω κριτήρια και μπορεί να αποδειχτεί ότι η κράτηση αποσκοπεί στην αποτροπή της παράνομης εισόδου ή έχει σκοπό την

651 ΔΕΑΔ, Report on Terrorism and Human Rights, ό.π. (σημ. 536), παρ. 379.

652 Lokro και Toure κατά Ουγγαρίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 10816/10, Απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2011, παρ. 24.

653 Nasrulloev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 656/06, Απόφαση της 11ης Οκτωβρίου 2007, παρ. 77· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 118· Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 74· Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 131-135· Amuur κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45)· Soldatenko κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361). Βλ. επίσης Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 116, 180· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, Εγγυήσεις 1 και 5· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Αρχές 1 και 8· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82.

654 Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 74.

απέλαση, δεν είναι απαραίτητο να αποδειχθεί περαιτέρω ότι η κράτηση του ατόμου είναι πρόσφορη, αναγκαία ή ανάλογη, για παράδειγμα προκειμένου να αποτρέψει τον ενδιαφερόμενο από το να διαπράξει ένα αδίκημα ή να διαφύγει.⁶⁵⁵ Στην υπόθεση *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Δικαστήριο συνενώως έκρινε ότι η βραχυχρόνια κράτηση, υπό τις κατάλληλες συνθήκες, με σκοπό την αποτελεσματική διαχείριση των υποθέσεων στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου, ήταν επιτρεπτή σε συνθήκες υπό τις οποίες το εναγόμενο κράτος είχε να διαχειριστεί μια αυξημένη εισροή αιτούντων άσυλο.⁶⁵⁶ Η προσέγγιση του Δικαστηρίου στο Άρθρο 5.1(στ) βρίσκεται σε αντίφαση με τη δικαιολόγηση της κράτησης με βάση κάποιους άλλους λόγους κατά το Άρθρο 5.1(β), (δ) και (ε), σύμφωνα με το οποίο πρέπει να αξιολογείται εξατομικευμένα η αναγκαιότητα και η αναλογικότητα της κράτησης, και η κράτηση πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατο μέτρο.⁶⁵⁷

Αντιθέτως, όπως προβλέπει το Άρθρο 9 ΔΣΑΠΔ και το διεθνές προσφυγικό δίκαιο αναφορικά με τους αιτούντες άσυλο, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η κράτηση δεν είναι αυθαίρετη, το κράτος πρέπει να αποδείξει εξατομικευμένα ότι η κράτηση ήταν πρόσφορη, αναγκαία και αναλογική.⁶⁵⁸ Για να τεκμηριώνεται η αναγκαιότητα και η αναλογικότητα της κράτησης, πρέπει να αποδειχτεί ότι εξετάστηκαν άλλα λιγότερο παρεμβατικά μέτρα, και κρίθηκαν ανεπαρκή. Στην υπόθεση *C κατά Αυστραλίας*,⁶⁵⁹ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 9.1 επειδή το κράτος δεν εξέτασε το ενδεχόμενο να χρησιμοποιήσει λιγότερο παρεμβατικά μέτρα, όπως «την επιβολή υποχρέωσης αναφοράς στις αρχές, την καταβολή εγγύησης ή άλλους όρους που θα λάμβαναν υπ' όψιν την επιδεινούμενη κατάσταση του προσφεύγοντος. Υπό αυτές τις συνθήκες, όποιο κι αν ήταν οι λόγοι της αρχικής κράτησης, η συνέχιση της κράτησης για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης για πάνω από δύο χρόνια χωρίς ατομική δικαιολόγηση και χωρίς καμία δυνατότητα δικαστικού ελέγχου της απόφασης [...] ήταν αυθαίρετη και συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 9.1».

Στην υπόθεση *F.K.A.G. κατά Αυστραλίας*, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επαναβεβαίωσε τη γενική της προσέγγιση σχετικά με το πότε είναι αυθαίρετη η κράτηση. Δέχτηκε ότι «η κράτηση πρέπει να αιτιολογείται με αναφορά στις αρχές της προσφορότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, με βάση τις συνθήκες, και πρέπει να επανεξετάζεται

655 Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 112· Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 72. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη δικαιολόγηση της κράτησης σύμφωνα με το Άρθρο 5.1(β), (δ) και (ε), κατά τα οποία πρέπει να αξιολογείται εξατομικευμένα η αναγκαιότητα και αναλογικότητα της κράτησης, και η κράτηση πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατο μέτρο: Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 70.

656 Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 75-80

657 Ό.π., παρ. 70.

658 Α κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 560/1993, Απόψεις της 30ής Απριλίου 1997, παρ. 9.3: «Δεν αρκούν οι γενικοί λόγοι για τη δικαιολόγηση της κράτησης από την πλευρά του κράτους: προκειμένου να μην κριθεί αυθαίρετη η κράτηση, το κράτος πρέπει να την δικαιολογεί εξατομικευμένα. Οφείλει επίσης να αποδεικνύει ότι, με βάση τα συγκεκριμένα δεδομένα του προσφεύγοντος, δεν υπήρχαν λιγότερο παρεμβατικά μέτρα για να επιτευχθούν οι ίδιοι σκοποί». Saed Shams και άλλοι κατά Αυστραλίας, Αναφορά αρ. 1255/2004, 11 Σεπτεμβρίου 2007· Samba Jalloh κατά Ολλανδίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 794/1998, Απόψεις της 15ης Απριλίου 2002: ο χαρακτηρισμός «αυθαίρετη» πρέπει να ερμηνεύεται ευρύτερα από την «αντίθετη στον νόμο», ώστε να συμπεριλαμβάνει στοιχεία του μη πρόσφορου· F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 2094/2011, Απόψεις της 26ης Ιουλίου 2013, παρ. 9.3. Σε αυτήν την υπόθεση η κράτηση κρίθηκε πρόσφορη, ενόψει του κινδύνου απόδρασης, καθώς ο προσφεύγων είχε παλαιότερα διαφύγει από ένα ανοιχτό κέντρο κράτησης. Βλ. Yvon Neptune κατά Αιτής, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 98, όπου συγκεντρώνεται η νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου σχετικά με την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα.

659 C. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 350). Βλ. επίσης Al-Gertani κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 606), παρ. 10.4.

με την πάροδο του χρόνου. Οι αιτούντες άσυλο που εισέρχονται παράνομα στην επικράτεια ενός κράτους μέλους μπορούν να κρατούνται για μια σύντομη αρχική περίοδο, προκειμένου να καταγράφεται η είσοδός τους και τα αιτήματά τους, και να προσδιορίζεται η ταυτότητά τους αν υπάρχει αμφιβολία γι' αυτήν. Είναι αυθαίρετη η συνέχιση της κράτησης καθ' όλη τη διάρκεια της εκδίκασης της υπόθεσής τους, αν δεν υπάρχουν ειδικοί λόγοι που να αφορούν το συγκεκριμένο άτομο, όπως ιδιαίτερος κίνδυνος απόδρασης ενός συγκεκριμένου προσώπου, κίνδυνος διάπραξης αδικημάτων εναντίον άλλων ή λόγοι εθνικής ασφάλειας. Η απόφαση πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν της όλους τους συναφείς παράγοντες σε εξατομικευμένη βάση και να μη στηρίζεται σε έναν γενικευτικό κανόνα που αφορά μια ευρεία κατηγορία ανθρώπων· πρέπει να εξετάζει αν είναι δυνατόν να εφαρμοστούν λιγότερο παρεμβατικά μέτρα για την επίτευξη του ίδιου στόχου, όπως η αναφορά των υποχρεώσεων, τα περιοριστικά μέτρα ή άλλοι όροι για την αποτροπή της απόδρασης· και πρέπει να επαναξιολογείται περιοδικά και να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Η απόφαση πρέπει επίσης να λαμβάνει υπ' όψιν της τις ανάγκες των παιδιών και την κατάσταση ψυχικής υγείας των κρατούμενων. Τα άτομα δεν πρέπει να κρατούνται απεριόριστα σε χώρους που προορίζονται για τον έλεγχο της μετανάστευσης αν το κράτος αδυνατεί να πραγματοποιήσει την απέλαση».⁶⁶⁰

Τόσο η ΔΣΑΠΔ όσο και η ΕΣΔΑ ορίζουν ότι η διάρκεια της κράτησης πρέπει να είναι όσο το δυνατόν μικρότερη, και ότι όσο περισσότερο παρατείνεται τόσο πιθανότερο είναι να καταστεί αυθαίρετη.⁶⁶¹ Η υπερβολική διάρκεια της κράτησης ή η αβεβαιότητα σχετικά με τη διάρκεια της μπορεί επίσης να συνιστούν σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, και η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων έχει επανειλημμένα τονίσει ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιείται παρατεταμένη ή επ' αόριστον κράτηση στο πλαίσιο της μετανάστευσης.⁶⁶² Η παρατεταμένη κράτηση ανηλίκων επιβάλλει εξαιρετικά αυστηρή στάθμιση, καθώς ενδέχεται να παραβιάζει υποχρεώσεις που απορρέουν από τη ΣΔΠ (Άρθρα 3 και 37) καθώς και από το Άρθρο 24 ΔΣΑΠΔ.⁶⁶³

Όταν ένα εθνικό δικαστήριο διατάζει την απελευθέρωση ενός κρατούμενου, η καθυστέρηση στην εκτέλεση της διαταγής του δικαστηρίου μπορεί να συνιστά αυθαίρετη κράτηση. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει κρίνει πως, παρότι «κάποια καθυστέρηση στην υλοποίηση μιας απόφασης απελευθέρωσης ενός κρατούμενου είναι κατανοητή και συχνά αναπόφευκτη λόγω των πρακτικών ζητημάτων που αφορούν τη λειτουργία των δικαστηρίων και την τήρηση των προβλεπόμενων διαδικασιών [...], οι εθνικές αρχές οφείλουν να προσπαθούν να την ελαχιστοποιήσουν [...] οι τυπικές διαδικασίες που σχετίζονται με την απελευθέρωση δεν μπορούν να δικαιολογήσουν καμία καθυστέρηση μεγαλύτερη των λίγων

660 F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.3.

661 Βλ. ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, Guarantee 10· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Principle 7· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82.

662 Concluding Observations on Sweden, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/SWE/CO/2, 4 Ιουνίου 2008, παρ. 12: η κράτηση πρέπει να έχει τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια· στο Concluding Observations on Costa Rica, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/CRI/CO/2, 7 Ιουλίου 2008, παρ. 10 εκφράζεται ανησυχία για το γεγονός ότι δεν τίθεται συγκεκριμένο όριο στη διοικητική κράτηση των αλλοδαπών. Η ΕΚΒ συνέστησε στο κράτος μέρος: «να ορίσει τη μέγιστη νόμιμη διάρκεια κράτησης ενώ εκκρεμεί η απέλαση, διάρκεια που σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να είναι αόριστη».

663 Concluding Observations on Czech Republic, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/CZE/CO/2, 9 Αυγούστου 2007, παρ. 15: η επιτροπή εξέφρασε ανησυχία για τη νομοθεσία που επιτρέπει την κράτηση ατόμων ηλικίας μικρότερης των 18 ετών για περίοδο μέχρι 90 ημερών, λόγω των υποχρεώσεων που απορρέουν από τα Άρθρα 10 και 24 ΔΣΑΠΔ, και συνέστησε τη μείωση αυτής της διάρκειας.

ωρών». ⁶⁶⁴ Στην υπόθεση *Eminbeyli κατά Ρωσίας*, ⁶⁶⁵ οι τρεις μέρες που χρειάστηκαν για να διαβιβαστεί μια απόφαση και να απελευθερωθεί ο προσφεύγων κρίθηκε ότι συνιστούσαν παραβίαση του Άρθρου 5.1(στ).

Στη νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει εξεταστεί ο νόμιμος σκοπός της κράτησης και η προσφορότητα, η αναγκαιότητα και η αναλογικότητά της προς τον νόμιμο σκοπό. ⁶⁶⁶ Το Δικαστήριο έχει κρίνει στην υπόθεση *Vélez Loor κατά Παναμά* ότι η κράτηση που επιβάλλεται αυτόματα λόγω της παράτυπης εισόδου είναι αυθαίρετη, καθώς η απόφαση κράτησης οφείλει να αξιολογεί τα ατομικά δεδομένα που ισχύουν σε κάθε περίπτωση. ⁶⁶⁷ Η προληπτική κράτηση μπορεί να είναι νόμιμο μέτρο αν επιβάλλεται προκειμένου να διασφαλιστεί η εκτέλεση της απέλασης, ⁶⁶⁸ ωστόσο «ο σκοπός της επιβολής ενός τιμωρητικού μέτρου στον μετανάστη ο οποίος επανεισέρχεται παράνομα στη χώρα μετά από προηγούμενη απέλασή του δεν συνιστά νόμιμο σκοπό σύμφωνα με την [Αμερικανική] Σύμβαση». ⁶⁶⁹ Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι «τα κράτη οφείλουν να διαθέτουν έναν κατάλογο εναλλακτικών [της κράτησης] μέτρων που μπορεί να είναι αποτελεσματικά για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Συνεπώς, οι πολιτικές για τη μετανάστευση που έχουν ως κεντρικό άξονα την υποχρεωτική κράτηση των παράτυπων μεταναστών λογίζονται αυθαίρετες αν οι αρμόδιες αρχές δεν αξιολογούν για κάθε περίπτωση ξεχωριστά και ατομικά για κάθε μετανάστη τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθούν λιγότερο περιοριστικά μέτρα που θα είναι αποτελεσματικά για την επίτευξη αυτών των σκοπών». ⁶⁷⁰

Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ξεχωρίσει τέσσερις περιπτώσεις στις οποίες η κράτηση των μεταναστών ή των αιτούντων άσυλο ενδέχεται να είναι αυθαίρετη:

- όταν δεν ορίζονται επαρκώς εξατομικευμένα οι λόγοι για τους οποίους τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα έχουν στερηθεί την ελευθερία τους·
- όταν οι διαδικαστικοί κανόνες αναθέτουν στον κρατούμενο το βάρος να αιτιολογήσει την απελευθέρωσή του·
- όταν η διακριτική ευχέρεια των αρχών σε ό,τι αφορά την κράτηση των μεταναστών υπερβαίνει τα λογικά όρια·
- όταν δεν προβλέπεται η επανεξέταση της κράτησης ανά εύλογα διαστήματα. ⁶⁷¹

664 *Eminbeyli κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 42443/02, Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 49.

665 Ό.π., παρ. 49.

666 *Vélez Loor κατά Παναμά*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 166.

667 Ό.π., παρ. 118.

668 Ό.π., παρ. 169.

669 Ό.π., παρ. 169.

670 Ό.π., παρ. 171.

671 *Rafael Ferrer-Mazorra* και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 221.

4. Ειδικά ζητήματα της κράτησης αιτούντων άσυλο και προσφύγων

Σύμφωνα με το διεθνές προσφυγικό δίκαιο, η κράτηση των αιτούντων άσυλο επιτρέπεται, αλλά μόνο υπό τους όρους του Άρθρου 31 της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, το οποίο απαγορεύει στα κράτη να επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις σε όσους εισέρχονται στην επικράτεια τους χωρίς άδεια, όταν αυτοί προέρχονται απευθείας από μια χώρα από την οποία έφυγαν για να αποφύγουν τη δίωξη, «υπό την επιφύλαξιν πάντως ότι ούτοι αφ' ενός μεν θα παρουσιαστούν αμελλητί εις τας αρχάς αφ' ετέρου δε θα δώσουν επαρκείς εξηγήσεις περί της παρανόμου αυτών εισόδου ή διαμονής». Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 31.2 απαγορεύει την επιβολή οποιωνδήποτε περιοριστικών μέτρων στην κίνηση των προσφύγων πέραν των αναγκαιών, και ορίζει ότι τα μέτρα αυτά εφαρμόζονται «μόνον μέχρις ότου ρυθμισθή το Καθεστώς των επί του εδάφους της χώρας της εισδοχής ευρισκομένων προσφύγων ή αποκτήσουν ούτοι άδειαν εισόδου εις ετέραν χώραν». Με βάση αυτούς τους κανόνες, οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την Κράτηση των Αιτούντων Άσυλο*⁶⁷² και τα *Πορίσματα της Εκτελεστικής Επιτροπής για τη Διεθνή Προστασία των Προσφύγων*⁶⁷³ συνιστούν να αποφεύγεται κατ' αρχήν η κράτηση και τονίζουν ότι είναι ανάγκη να δικαιολογείται εξατομικευμένα η κράτηση ως αναγκαία για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών.⁶⁷⁴ Η κράτηση δεν πρέπει επομένως να είναι ποτέ αυτόματα, πρέπει να χρησιμοποιείται ως έσχατο μέτρο όταν υπάρχουν ενδείξεις ότι άλλα λιγότερο αυστηρά περιοριστικά μέτρα θα ήταν επαρκή ενόψει των συγκεκριμένων δεδομένων της υπόθεσης, και δεν πρέπει ποτέ να χρησιμοποιείται ως ποινή. Όταν επιβάλλεται η κράτηση, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως έκτακτο μέτρο και να διαρκεί όσο το δυνατόν λιγότερο.⁶⁷⁵ Τα Πορίσματα της Εκτελεστικής Επιτροπής (που αποτυπώνονται και στις Κατευθυντήριες Οδηγίες, βλ. Οδηγία 3) ορίζουν ότι το μέτρο της κράτησης πρέπει να επιβάλλεται μόνο όταν αυτό είναι αναγκαίο βάσει λόγων που ορίζονται από τον νόμο:

- για την εξακρίβωση της ταυτότητας·
- για τον καθορισμό των στοιχείων στα οποία βασίζεται το αίτημα για το καθεστώς του πρόσφυγα ή το άσυλο·
- για τον χειρισμό περιπτώσεων κατά τις οποίες οι πρόσφυγες ή οι αιτούντες άσυλο κατέστρεψαν τα ταξιδιωτικά έγγραφα και/ή τα δελτία ταυτότητας ή χρησιμοποίησαν πλαστά έγγραφα για να παραπλανήσουν τις Αρχές του κράτους όπου σκοπεύουν να αναζητήσουν άσυλο· ή
- για την προστασία της εθνικής ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης.⁶⁷⁶

Η Κατευθυντήρια Οδηγία 4.1 εξειδικεύει περαιτέρω τους λόγους για τους οποίους επιτρέπεται η κράτηση των αιτούντων άσυλο:

- για την προστασία της δημόσιας τάξης:

672 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 2.

673 Πόρισμα αρ. 44, ΥΑ, ό.π. (σημ. 624).

674 Ό.π.

675 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγίες 3 και 6.

676 Πόρισμα αρ. 44, ΥΑ, ό.π. (σημ. 624). Το ίδιο τονίζεται στο Πόρισμα αρ. 85, ΥΑ, ό.π. (σημ. 183). Βλ. επίσης Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 4.1.

- για την πρόληψη φυγής και/ή σε περιπτώσεις πιθανότητας άρνησης συνεργασίας·
 - σε συνδυασμό με ταχύρρυθμες διαδικασίες για προδήλως αβάσιμες ή σαφώς καταχρηστικές αιτήσεις·
 - για την αρχική εξακρίβωση της ταυτότητας και/ή για τον έλεγχο ασφάλειας·
 - για να καταχωρηθούν, στο πλαίσιο προκαταρκτικής συνέντευξης, τα στοιχεία επί των οποίων βασίζεται η αίτηση για διεθνή προστασία και τα οποία δεν θα μπορούσαν να δοθούν χωρίς κράτηση·
- για την προστασία της δημόσιας υγείας·
 - για την προστασία της εθνικής ασφάλειας.⁶⁷⁷

Οι Κατευθυντήριες Οδηγίες ορίζουν ρητά ότι η κράτηση των αιτούντων άσυλο για άλλους σκοπούς, όπως π.χ. την αποτροπή όσων επιθυμούν να ζητήσουν άσυλο ή με σκοπό να μεταπειστούν όσοι έχουν ξεκινήσει τη διαδικασία, ή ως ποινικό ή πειθαρχικό μέτρο, είναι αντίθετη με τους κανόνες του προσφυγικού δικαίου.⁶⁷⁸ Σύμφωνα με την Κατευθυντήρια Οδηγία 4.3, τα κράτη πρέπει να αποδεικνύουν ότι εξέτασαν εναλλακτικά της κράτησης μέτρα, καθώς αυτό «εξασφαλίζει ότι η κράτηση των αιτούντων άσυλο είναι το έσχατο και όχι το πρώτο μέτρο. Θα πρέπει να αποδειχθεί ότι στην ατομική περίπτωση του συγκεκριμένου αιτούντος άσυλο, δεν υπήρχαν λιγότερο παρεμβατικά ή καταναγκαστικά μέτρα για την επίτευξη των ίδιων στόχων. Θα πρέπει, κατά συνέπεια, να εξεταστεί η διαθεσιμότητα, η αποτελεσματικότητα και η καταλληλότητα εναλλακτικών της κράτησης μέτρων, σε κάθε ατομική περίπτωση».⁶⁷⁹

5. Ειδικά ζητήματα της κράτησης κατά την είσοδο ή ενώ εκκρεμεί η απομάκρυνση

α) Κράτηση προκειμένου να αποτραπεί η παράνομη είσοδος

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι το Άρθρο 5.1(στ) ΕΣΔΑ παραχωρεί στο κράτος σχετικά ευρεία διακριτική ευχέρεια να αποφασίσει την κράτηση προκειμένου να αποτρέψει την παράνομη είσοδο. Στην υπόθεση *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Δικαστήριο έκρινε ότι κατά την ορθή ερμηνεία το Άρθρο 5.1(στ) δεν επιτρέπει την κράτηση μόνο όσων επιχειρούν να αποφύγουν τους περιορισμούς εισόδου, αλλά αφορά όλους τους εισερχόμενους, καθώς, μέχρι το κράτος να επιτρέψει την είσοδο, κάθε είσοδος είναι παράνομη.⁶⁸⁰ Ωστόσο το κράτος πρέπει να αποδείξει ότι η κράτηση όσων επιδιώκουν να εισέλθουν στη χώρα δικαιολογείται εύλογα. Παράγοντες όπως ο αριθμός των

677 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 4.1.

678 Ό.π., Οδηγία 4.1.4.

679 Ό.π., Οδηγία 4.3.

680 *Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 64-66.*

αιτούντων άσυλο που εισέρχονται στη χώρα ή οι διοικητικές δυσχέρειες μπορούν να συμβάλουν στην απόδειξη του εύλογου χαρακτήρα της κράτησης. Στην υπόθεση *Saadí κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, τέτοιοι παράγοντες, καθώς και το γεγονός ότι οι αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου χρησιμοποιούσαν την κράτηση καλή τη πίστει στο πλαίσιο ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου, συνέβαλαν σημαντικά στη δικαιολόγηση της επηήμερης κράτησης υπό κατάλληλης συνθήκες.⁶⁸¹ Οι συνθήκες κράτησης έχουν επίσης μεγάλη σημασία όταν εξετάζεται η μέγιστη δυνατή διάρκεια της κράτησης με σκοπό την αποτροπή της παράνομης εισόδου. Το Δικαστήριο έχει χαρακτηρίσει αυθαίρετη την κράτηση από τρεις έως έξι μήνες σε ακατάλληλες συνθήκες, ενώ εκκρεμούσε η απόφαση σχετικά με το δικαίωμα του μετανάστη να διαμείνει στην επικράτεια.⁶⁸²

Πρέπει πάντως να διασφαλίζεται στο επίπεδο του ουσιαστικού και του δικονομικού δικαίου ότι η κράτηση κατά την είσοδο δεν υπονομεύει τα δικαιώματα αποτελεσματικής προσφυγής στις διαδικασίες για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, όπως προβλέπονται από το διεθνές προσφυγικό δίκαιο.⁶⁸³

Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ διεξάγει μια πιο εξατομικευμένη εξέταση της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας της κράτησης όσων επιχειρούν να εισέλθουν στη χώρα. Παρότι αποδέχεται κατ' αρχήν ότι η κράτηση λόγω παράνομης εισόδου μπορεί να επιτρέπεται και δεν είναι κατ' ανάγκην αυθαίρετη,⁶⁸⁴ η Επιτροπή απαιτεί να καταδεικνύεται η αναγκαιότητα της κράτησης με βάση τις περιστάσεις της συγκεκριμένης περίπτωσης.⁶⁸⁵ Στην υπόθεση *A κατά Αυστραλίας*⁶⁸⁶ η Επιτροπή τόνισε ότι κάθε συγκεκριμένη κράτηση πρέπει να δικαιολογείται εύλογα και ότι η κράτηση δεν πρέπει να υπερβαίνει το χρονικό διάστημα που αντιστοιχεί σε αυτή τη δικαιολόγηση. Η Επιτροπή έχει επίσης δεχτεί ότι η κράτηση κατά την είσοδο μπορεί να δικαιολογείται για λόγους εξακρίβωσης της ταυτότητας, παρότι τέτοια κράτηση μπορεί να καταστεί αυθαίρετη αν παρατείνεται αδικαιολόγητα.⁶⁸⁷

β) Κράτηση ενώ εκκρεμεί η απέλαση

Σε αντίθεση με το ΔΣΑΠΔ, οι συγκεκριμένοι όροι του Άρθρου 5.1(στ) ΕΣΔΑ περιορίζουν το εύρος του ελέγχου της κράτησης ενώ εκκρεμεί η διαδικασία απέλασης. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το κράτος αρκεί να καταδείξει ότι οι ενέργειές του γίνονται ενόψει της απέλασης. Δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι η απόφαση απέλασης είναι δικαιολογημένη βάσει της εθνικής νομοθεσίας· ούτε χρειάζεται να αποδείξει ότι υπάρχουν άλλοι παράγοντες που καθιστούν

681 Ό.π., παρ. 76-80.

682 Suso Musa κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 42337/12, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013, παρ. 100-103· Kanagaratnam και άλλοι κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 15297/09, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2011, παρ. 94-95.

683 Amuur κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 43.

684 A κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.3.

685 Madafferri και Madafferri κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 460), παρ. 9.2: «παρότι η κράτηση όσων έχουν εισέλθει παράνομα δεν είναι καθ' εαυτήν αυθαίρετη, η προσωρινή κράτηση μπορεί να θεωρηθεί αυθαίρετη αν δεν είναι αναγκαία με βάση όλα τα δεδομένα της υπόθεσης: σημαντικό είναι εδώ το στοιχείο της αναλογικότητας».

686 A κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.3-9.4.

687 Bakhtiyari κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1069/2002, Απόψεις της 6ης Νοεμβρίου 2003, παρ. 9.2-9.3· F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.3.

επιβεβλημένη την κράτηση όπως ο κίνδυνος απόδρασης ή ο κίνδυνος διάπραξης αξιόποινων πράξεων.⁶⁸⁸ Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη νομολογία της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατ' εφαρμογή του ΔΣΑΠΔ, βάσει του οποίου, προκειμένου να μην είναι αυθαίρετη η απόφαση, πρέπει να καταδεικνύεται σε κάθε περίπτωση ότι τα ατομικά δεδομένα δικαιολογούν την κράτηση.⁶⁸⁹

Για να είναι δικαιολογημένη η κράτηση, το κράτος πρέπει να αποδείξει ότι η απέλαση επιδιώκεται με τη δέουσα επιμέλεια.⁶⁹⁰ Η μεγαλύτερη διάρκεια της κράτησης μπορεί να δικαιολογείται από την περιπλοκότητα της υπόθεσης ή όταν η καθυστέρηση προκαλείται από τις ενέργειες του προσφεύγοντος.⁶⁹¹

Ωστόσο, όταν οι διαδικασίες έχουν ανασταλεί για σημαντικό χρονικό διάστημα,⁶⁹² ή όταν η απέλαση δεν επιδιώκεται πλέον ενεργά ή καθυστερεί υπερβολικά, η κράτηση παύει να είναι δικαιολογημένη.⁶⁹³ Αντίστοιχα, αν οι αρχές δεν είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν την απέλαση, επειδή η απομάκρυνση του προσώπου στη χώρα καταγωγής του παραβιάζει την αρχή της μη επαναπροώθησης (βλ. Κεφάλαιο 2), η κράτηση ενώ εκκρεμεί η απέλαση δεν είναι δικαιολογημένη.⁶⁹⁴ Το ίδιο ισχύει όταν η απέλαση εμποδίζεται από άλλα νομικά ή πρακτικά κωλύματα, όπως ότι ο απελαυνόμενος είναι ανιθαγενής και κανένα κράτος δεν είναι πρόθυμο να τον δεχτεί.⁶⁹⁵ Κατά συνέπεια, όταν για παράδειγμα το δικαστήριο έχει αναστείλει με απόφαση προσωρινών μέτρων (βλ. Παράρτημα 2) την απέλαση μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης ενώπιον του δικαστηρίου, και επομένως οι διαδικασίες απέλασης αναστέλλονται, η κράτηση μπορεί, υπό ορισμένες περιστάσεις, να μην είναι πλέον δικαιολογημένη.⁶⁹⁶ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι, ως γενική αρχή, «το γεγονός ότι οι διαδικασίες απέλασης έχουν προσωρινά ανασταλεί κατ' εφαρμογή της απόφασης προσωρινών μέτρων, δεν καθιστά από μόνο του παράνομη την κράτηση του εν λόγω προσώπου, αν οι αρχές εξακολουθούν να επιδιώκουν την απέλαση έστω και σε ένα μεταγενέστερο στάδιο, ώστε "να γίνονται ενέργειες" παρότι οι διαδικασίες τελούν υπό αναστολή, και με την προϋπόθεση ότι η κράτηση δεν παρα-

688 Čonka κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 570), παρ. 38: «η παράγραφος 1(στ) του Άρθρου 5 [...] δεν απαιτεί να θεωρείται η κράτηση με σκοπό την απέλαση εύλογα αναγκαία, όπως για παράδειγμα για να αποτραπεί η διάπραξη αξιόποινων πράξεων. [...] Η μόνη προϋπόθεση εφαρμογής της παραγράφου 1 (στ) του άρθρου 5 είναι η εκκρεμούσα διαδικασία απέλασης». Soldatenko κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361), παρ. 109.

689 Samba Jalloh κατά Ολλανδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 8· Danyal Shafiq κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1324/2004, Απόψεις της 13ης Νοεμβρίου 2006, παρ. 7.2-7.3.

690 Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 113: «κάθε στέρηση της ελευθερίας βάσει του Άρθρου 5.1(στ) είναι δικαιολογημένη μόνο ενώ κινούνται οι διαδικασίες απέλασης. Αν οι διαδικασίες απέλασης δεν επιδιώκονται με τη δέουσα επιμέλεια, η κράτηση παύει να είναι νόμιμη». Βλ. Lokro και Toure κατά Ουγγαρίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 650), παρ. 22, όπου το γεγονός ότι η απέλαση, ενόψει της οποίας κρατήθηκε επί πέντε μήνες ο προσφεύγων, δεν πραγματοποιήθηκε τελικά ποτέ συνέβαλε στην κήρυξη της κράτησης ως παράνομης.

691 Kolomojz κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 11613/85, Απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 1992, παρ. 40-43.

692 Ryabikin κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 356), παρ. 131, με θέμα τις διαδικασίες έκδοσης που ανεστάλησαν για περισσότερο από ένα χρόνο.

693 Quinn κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18580/91, Απόφαση της 22ας Μαρτίου 1995· Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύστασης, Προσφυγή αρ. 3455/05, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2009, παρ. 164. Βλ. επίσης ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82.

694 Mikolenko κατά Εσθονίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 10664.05, Απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 2009, παρ. 65. Βλ. επίσης ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82.

695 Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 167.

696 Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 134.

τείνεται πέραν του εύλογου χρονικού διαστήματος». ⁶⁹⁷ Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να εξετάζεται η προσφορότητα των μέτρων κράτησης ενόψει της απέλασης. Στην υπόθεση *Keshmiri* κατά Τουρκίας (αρ. 2), το Δικαστήριο έκρινε ότι η κράτηση παρατάθηκε πέραν του εύλογου χρονικού διαστήματος και, επομένως παραβίαζε το Άρθρο 5.1 ΕΣΔΑ, διότι «συνεχίστηκε για πολλούς μήνες μετά την απόφαση προσωρινών μέτρων και κατά το χρονικό αυτό διάστημα δεν έγινε καμία προσπάθεια για την εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων», ⁶⁹⁸ μεταξύ άλλων δεν διερευνήθηκε η δυνατότητα να αποσταλεί ο απελαυνόμενος σε άλλη χώρα από τη χώρα προέλευσης, στην οποία δεν μπορούσε να μεταφερθεί λόγω της αρχής της μη επαναπροώθησης. Ωστόσο το δικαστήριο, τόνισε επίσης ότι «ένα προσωρινό μέτρο [...] με το οποίο αναστέλλεται η έκδοση ή η απέλαση ενός προσώπου ούτε προϋποθέτει ούτε δικαιολογεί την κράτηση του προσώπου ενώ εκκρεμεί η απόφαση έκδοσης ή απέλασής του». ⁶⁹⁹

Μια επιπλέον προϋπόθεση είναι ότι η κράτηση πρέπει να υπηρετεί πραγματικά τον σκοπό της απέλασης. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι, όταν πραγματικός στόχος της κράτησης είναι η μεταφορά του προσώπου σε ένα άλλο κράτος προκειμένου να διωχθεί και να δικαστεί εκεί, τότε η κράτηση συνιστά «συγκαλυμμένη έκδοση», είναι αυθαίρετη και αντίκειται στο Άρθρο 5.1(στ), καθώς και στο δικαίωμα στην ασφάλεια του προσώπου, που προστατεύεται από το Άρθρο 5.1. ⁷⁰⁰ Ο λόγος αυτός ισχύει και όταν η κράτηση επιβάλλεται μόνο για λόγους εθνικής ασφάλειας, ακόμα και όταν δεν είναι δυνατή η απέλαση. ⁷⁰¹

6. Ειδικές παρατηρήσεις για την κράτηση συγκεκριμένων ομάδων

Η κράτηση προσώπων που είναι ευάλωτα λόγω ηλικίας, κατάστασης υγείας ή εμπειριών που έχουν βιώσει, είναι δυνατόν, ανάλογα με τις ατομικές περιστάσεις κάθε περίπτωσης, να συνιστά σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Η αρχή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική σε ό,τι αφορά την κράτηση αιτούντων άσυλο που έχουν υποστεί βασανιστήρια ή κακομεταχείριση ή άλλες τραυματικές εμπειρίες, που συχνά έχουν επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική τους υγεία. Παρότι η αρχή αυτή αφορά όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται υπό κράτηση, ισχύει ιδίως στις περιπτώσεις θυμάτων βασανιστηρίων ή εμπορίας ανθρώπων, παιδιών και ηλικιωμένων, ή προσώπων που υποφέρουν από σοβαρή ασθένεια ή αναπηρία. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Farbtuhs κατά Λεττονίας*, ⁷⁰² το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκρινε ότι η κράτηση ενός ανάπηρου 79 ετών παραβίαζε το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με τις *Κατευθυντήριες Οδηγίες της ΥΑ για την Κράτηση* (Οδηγία 9), τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα πρέπει να εξετάζονται με ιδιαίτερη προσοχή όταν πρόκειται για πρόσωπα στην ψυχολογική κατάσταση των οποίων η κράτηση είναι πιθανόν να προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις. Τέτοια πρόσωπα μπορεί να είναι οι ασυνόδευτοι ηλικιωμένοι, τα θύματα βασανι-

697 *Keshmiri* κατά Τουρκίας (αρ. 2), ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 22426/10, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2012, παρ. 34.

698 Ό.π., παρ. 34.

699 *Molotchko* κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 12275/10, Απόφαση της 26ης Απριλίου 2012, παρ. 174.

700 *Bozano* κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 9990/82, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1986, παρ. 60.

701 *M.S.* κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50012/08, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2012, παρ. 155-156.

702 *Farbtuhs* κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 4672/02, Απόφαση της 2ας Δεκεμβρίου 2004.

στηρίων ή άλλων τραυματικών εμπειριών, καθώς και τα πρόσωπα με διανοητική ή σωματική αναπηρία. Οι Οδηγίες της ΥΑ συνιστούν να μην κρατούνται τα πρόσωπα αυτά αν δεν έχει προηγηθεί ιατρική έκθεση που να βεβαιώνει ότι η κράτηση δεν θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία ή την ευεξία τους.⁷⁰³ Όταν κρατούνται πρόσωπα που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες, πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα ως προς τις συνθήκες κράτησης, την παροχή ιατρικής φροντίδας κ.ά. (που εξετάζονται παρακάτω, στην Ενότητα 2), ώστε να μη συνιστά η κράτησή τους σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση.

Στην υπόθεση *C κατά Αυστραλίας*,⁷⁰⁴ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 9.1, καθώς το «συμβαλλόμενο κράτος δεν απέδειξε ότι, ενόψει της ιδιαίτερης κατάστασης του προσφεύγοντος [ψυχική νόσος], δεν υπήρχαν λιγότερο παρεμβατικά μέτρα για να επιτευχθεί ο ίδιος σκοπός, δηλαδή η συμμόρφωση με τη μεταναστευτική πολιτική του συμβαλλόμενου κράτους».

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αρχίσει να μετριάζει στην πράξη την παλαιότερα άκαμπτη προσέγγισή του για τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα (βλ. παραπάνω, Ενότητα II.5.β), σε ό,τι αφορά τους μετανάστες που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες. Παραδείγματος χάριν, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3 ΣΔΠ) και οι διατάξεις της *Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού* σχετικά με την κράτηση (Άρθρο 37 ΣΔΠ) επιβάλλουν στις κρατικές αρχές να εξετάζουν όλα τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα, πριν καταφύγουν στην κράτηση, προκειμένου οι ενέργειές τους να είναι νόμιμες σύμφωνα με το Άρθρο 5.1(στ) ΕΣΔΑ.⁷⁰⁵ Η προσέγγιση αυτή ισχύει και όταν τα παιδιά συνοδεύονται από την οικογένειά τους. Στην υπόθεση *Roron κατά Γαλλίας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ότι, «παρά το γεγονός ότι συνοδεύονταν από τους γονείς τους, και παρότι το κέντρο κράτησης διέθετε ειδική πτέρυγα για τη στέγαση οικογενειών, η συγκεκριμένη κατάσταση των παιδιών δεν εξετάστηκε και οι αρχές δεν κατέδειξαν ότι η διοικητική κράτηση ήταν το έσχατο μέτρο και ότι επιλέχθηκε επειδή δεν ήταν δυνατό κανένα εναλλακτικό μέτρο. Το δικαστήριο επομένως [έκρινε] ότι το [...] σύστημα δεν προστάτευσε επαρκώς το δικαίωμα των προσφευγόντων στην ελευθερία».⁷⁰⁶ Στην υπόθεση *Yoh-Ekale Mwanje κατά Βελγίου*, το Δικαστήριο έκρινε ότι ήταν αυθαίρετη η κράτηση μιας γυναίκας φορέα του AIDS η οποία δεν ήταν ύποπτη φυγής, καθώς οι αρχές δεν εξέτασαν την επιβολή λιγότερο παρεμβατικών μέτρων αντί της κράτησης, όπως τη χορήγηση προσωρινής άδειας διαμονής.⁷⁰⁷

α) Δικαιολόγηση της κράτησης παιδιών

Η κράτηση παιδιών γεννά σημαντικά ζητήματα τόσο βάσει της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού όσο και βάσει του διεθνούς προσφυγικού δικαίου και του διεθνούς δικαίου αν-

703 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 9: «Λόγω των σοβαρών επιπτώσεων της κράτησης, απαιτούνται αρχικές και περιοδικές εκτιμήσεις της σωματικής και πνευματικής κατάστασης των κρατούμενων από εξειδικευμένους ιατρούς. Στα άτομα αυτά θα πρέπει να δίνεται η κατάλληλη θεραπεία, ενώ μετά από τις περιοδικές επισκέψεις θα πρέπει να υποβάλλονται ιατρικές εκθέσεις».

704 C. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 350).

705 Rahimi κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 8687/08, Απόφαση της 5ης Απριλίου 2011, παρ. 108-109.

706 Roron κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 39472/07 και 39474/07, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2012, παρ. 91.

707 Yoh-Ekale Mwanje κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 412), παρ. 124.

θρωπίνων δικαιωμάτων εν γένει.

Η ΣΔΠ προβλέπει στο Άρθρο 37(β) ότι η κράτηση ενός παιδιού πρέπει να αποτελεί μόνο έσχατο μέτρο και να έχει τη μικρότερη δυνατή διάρκεια. Το Άρθρο 37 πρέπει να ερμηνεύεται σε συνδυασμό με άλλες διατάξεις της ΣΔΠ που καθορίζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σχετικά με τα παιδιά μετανάστες. Σε όλες τις περιπτώσεις κράτησης παιδιών μεταναστών, ισχύει το Άρθρο 3.1 ΣΔΠ, το οποίο ορίζει ότι σε όλες τις αποφάσεις που αφορούν παιδιά πρέπει να λαμβάνεται πρωτίστως υπ' όψιν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Βάσει του Άρθρου 22.1 ΣΔΠ, τα κράτη πρέπει να παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι ένα παιδί που θεωρείται πρόσφυγας ή που επιζητεί να αποκτήσει το καθεστώς του πρόσφυγα χαίρει της κατάλληλης προστασίας και ανθρωπιστικής βοήθειας. Ο κανόνας αυτός αφορά βεβαίως και τις αποφάσεις σχετικά με την κράτηση του παιδιού. Για τα παιδιά μετανάστες που συνοδεύουν τους γονείς τους ή άλλους ενήλικους και συνεπώς μπορεί να κινδυνεύουν με φυλάκιση, το Άρθρο 2.2 ορίζει: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα ώστε να προστατεύεται αποτελεσματικά το παιδί έναντι κάθε μορφής διάκρισης ή κύρωσης, βασισμένης στη νομική κατάσταση, στις δραστηριότητες, στις εκφρασμένες απόψεις ή στις πεποιθήσεις των γονέων του, των νόμιμων εκπροσώπων του ή των μελών της οικογένειάς του». Αντίστοιχη είναι η διάταξη του Άρθρου 24 ΔΣΑΠΔ και του Άρθρου 19 ΑΣΔΑ. Συναφές είναι επίσης το Άρθρο 39 ΣΔΠ, που ορίζει ότι κράτη οφείλουν να παίρνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνουν τη σωματική και ψυχολογική ανάρρωση και την κοινωνική επανένταξη κάθε παιδιού θύματος ένοπλης σύρραξης, βασανισμού ή κάθε άλλης μορφής σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, καθώς και οποιασδήποτε μορφής παρεμπόδισης, εκμετάλλευσης ή κακοποίησης.

Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει διατυπώσει στο *Γενικό Σχόλιο αρ. 6 (2005)*⁷⁰⁸ καθοδηγητικές αρχές για την εφαρμογή του Άρθρου 37(β) ΣΔΠ στις περιπτώσεις παιδιών μεταναστών.

Η Επιτροπή έχει διευκρινίσει ότι «κατ' αρχήν δεν πρέπει να κρατούνται τα ασυνόδευτα ή τα χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά. Δεν δικαιολογείται η κράτηση που στηρίζεται στην προσωπική κατάσταση του παιδιού ως ασυνόδευτου ή χωρισμένου από την οικογένειά του ή μετανάστη ή στο καθεστώς διαμονής. Όταν κατ' εξαίρεση δικαιολογείται η κράτηση για άλλους λόγους, [πρέπει] [...] να διατάσσεται ως έσχατο μέτρο και για το συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα. Κατά συνέπεια, πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια, συμπεριλαμβανομένης της επιτάχυνσης των σχετικών διαδικασιών, για την άμεση απόλυση των ασυνόδευτων ή των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών και για την τοποθέτησή τους σε άλλες μορφές στέγασης».⁷⁰⁹

Όταν η κράτηση των παιδιών μεταναστών έρχεται σε αντίθεση με το βέλτιστο συμφέρον τους, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θεωρεί ότι μπορεί να είναι αυθαίρετη και να πα-

708 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 61.

709 Ό.π., παρ. 61. Βλ. επίσης Concluding Observations on Australia, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/15/Add.268, 20 Οκτωβρίου 2005: «η Επιτροπή παραμένει ανήσυχη για το γεγονός ότι τα παιδιά που βρίσκονται παράνομα στην επικράτεια της Αυστραλίας τίθενται αυτόματα σε διοικητική κράτηση –οποιασδήποτε μορφής– μέχρι την εξέταση της κατάστασής τους. [...] Η Επιτροπή ανησυχεί ιδιαίτερα για το γεγονός ότι η διοικητική κράτηση δεν χρησιμοποιείται πάντοτε ως έσχατο μέτρο ούτε περιορίζεται στην ελάχιστη απαιτούμενη χρονική περίοδο».

ραβιάζει το Άρθρο 9.1 ΔΣΑΠΔ. Μια τέτοια κράτηση ενδέχεται επίσης να παραβιάζει το Άρθρο 24 ΔΣΑΠΔ, που προστατεύει το δικαίωμα κάθε παιδιού, χωρίς καμία διάκριση, στα μέτρα προστασίας που απαιτεί η θέση του ανηλίκου. Στην υπόθεση *Bakhtiyari κατά Αυστραλίας*, η Επιτροπή έκρινε ότι η υποχρεωτική κράτηση ενός Αφγανού πρόσφυγα με πέντε παιδιά επί δύο χρόνια και οκτώ μήνες για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης συνιστούσε αυθαίρετη κράτηση⁷¹⁰ και παραβίαζε το Άρθρο 24.1 ΔΣΑΠΔ, αφού τα μέτρα επιβλήθηκαν χωρίς να εξεταστεί το βέλτιστο συμφέρον των παιδιών.⁷¹¹ Ωστόσο, η κράτηση ενός ανηλίκου δεν παραβιάζει κατ' ανάγκην το Άρθρο 24 του Συμφώνου, και ενδέχεται να είναι δικαιολογημένη σε εξαιρετικές περιστάσεις. Στην υπόθεση *Samba Jalloh κατά Ολλανδίας*, η Επιτροπή έκρινε ότι η κράτηση ενός ανηλίκου είναι δικαιολογημένη «όταν υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με την ταυτότητα του προσφεύγοντος, όταν έχει επιχειρήσει στο παρελθόν να αποφύγει την απέλαση, όταν η απέλαση προβλέπεται να πραγματοποιηθεί σε εύλογο χρονικό διάστημα, και όταν εκκρεμεί η έρευνα σχετικά με την ταυτότητά του».⁷¹²

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ορίσει ότι τα κράτη οφείλουν, κατά την εφαρμογή των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, να λαμβάνουν υπ' όψιν τους τα άρθρα Άρθρα 3 και 37 της ΣΔΠ. Με βάση την παραπάνω θέση, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, όταν μια απόφαση κράτησης αφορά παιδιά, η αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού (Άρθρο 3 ΣΔΠ) και οι διατάξεις της *Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού* σχετικά με την κράτηση (Άρθρο 37 ΣΔΠ) επιτάσσουν να εξετάζουν οι κρατικές αρχές τα εναλλακτικά της κράτησης μέτρα προτού καταφύγουν στο μέτρο της κράτησης· μόνο τότε η απόφαση αυτή είναι νόμιμη ενόψει του Άρθρου 5.1(στ) ΕΣΔΑ.⁷¹³ Επιπλέον, ως προς το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι «το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού δεν μπορεί να περιορίζεται στο να κρατηθεί ενωμένη η οικογένεια· οι αρχές θα πρέπει να προβαίνουν σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες προκειμένου να περιορίσουν, στο μέτρο του εφικτού, την κράτηση οικογενειών που συνοδεύονται από παιδιά, και να προστατέψουν αποτελεσματικά το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή».⁷¹⁴ Το Δικαστήριο έκρινε έτσι ότι παραβιάζει το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή η κράτηση, για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης, γονέων και τέκνων επί δεκαπέντε ημέρες, ενώ δεν υπήρχε κίνδυνος φυγής και χωρίς να εξεταστούν εναλλακτικά της κράτησης μέτρα.

Σε ό,τι αφορά την κράτηση των αιτούντων άσυλο ή των προσφύγων, οι *Οδηγίες της ΥΑ για την Κράτηση*⁷¹⁵ καθώς και οι *Κατευθυντήριες Αρχές της ΥΑ για τα ασυνόδευτα παιδιά* ορίζουν ότι δεν πρέπει να κρατούνται τα παιδιά αιτούντες άσυλο. Επαναλαμβάνουν την αρχή του Άρθρου 37 ΣΔΠ ότι η κράτηση παιδιών πρέπει να αποτελεί έσχατο μέτρο και πρέπει να έχει τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια. Διευκρινίζουν ειδικότερα ότι, όταν τα παιδιά συνοδεύουν τους γονείς τους, επιτρέπεται να κρατούνται μόνο αν η κράτηση είναι το μοναδικό μέσο για τη διαφύλαξη της οικογενειακής ενότητας.⁷¹⁶ Αντίστοιχα οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών*

710 *Bakhtiyari κατά Αυστραλίας*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 685), παρ. 9.3.

711 Ό.π., παρ. 9.6.

712 *Samba Jalloh κατά Ολλανδίας*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 8.2.

713 *Rahimi κατά Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 703), παρ. 108-109· *Ρορον κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 704), παρ. 91.

714 *Ρορον κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 704), παρ. 116.

715 *Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση*, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 9.2.

716 *Κατευθυντήριες Αρχές ΥΑ για τα ασυνόδευτα παιδιά*, ό.π. (σημ. 214), παρ. 7.6-7.8.

ασύλου ορίζουν ότι «κατά κανόνα, δεν θα πρέπει να διατάσσεται η κράτηση των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων των ασυνόδευτων ανηλίκων. Στις εξαιρετικές περιπτώσεις κράτησης των παιδιών θα πρέπει να διασφαλίζεται ειδική επίβλεψη και η παροχή βοήθειας».⁷¹⁷

Στην περίπτωση που παιδιά βρίσκονται όντως υπό κράτηση, τότε οι Κατευθυντήριες αρχές της ΥΑ και άλλα μη δεσμευτικά διεθνή κείμενα συνιστούν να κρατούνται σε χώρους και υπό συνθήκες κατάλληλες για την ηλικία τους (βλ. παρακάτω, Ενότητες III.1.α και III.3.α).

β) Κράτηση ανιθαγενών

Ορισμένα ειδικότερα προβλήματα ανακύπτουν στην περίπτωση της κράτησης των ανιθαγενών (βλ. Κεφάλαιο 1). Οι ανιθαγενείς πολύ δύσκολα μπορούν να επιστρέψουν στη «χώρα προέλευσης» ή να βρουν άλλο τόπο εγκατάστασης. Αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια να κρατούνται για ασυνήθιστα μεγάλο χρονικό διάστημα, φαινομενικά σε αναμονή απέλασης. Η γενική αρχή που αναπτύσσεται παραπάνω, σχετικά με την υποχρέωση του κράτους να αποδεικνύει ότι η απέλαση επιδιώκεται ενεργά, έχει επομένως ιδιαίτερη σημασία για τους ανιθαγενείς. Η κράτησή τους δεν είναι δικαιολογημένη αν δεν υπάρχουν ενέργειες ή ρεαλιστική προοπτική για τη μεταφορά τους σε άλλο κράτος. Οι *Οδηγίες της ΥΑ για την Κράτηση* ισχύουν επίσης «για ανιθαγενείς που ζητούν άσυλο, μολονότι δεν καλύπτουν ειδικά τις περιπτώσεις ανιθαγενών που δεν είναι αιτούντες άσυλο, ατόμων που διαπιστώνεται ότι δεν χρήζουν διεθνούς προστασίας ή άλλων μεταναστών, αν και πολλοί από τους κανόνες που παρατίθενται στο παρόν θα μπορούσαν να ισχύουν τηρουμένων των αναλογιών και έναντι αυτών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους ανιθαγενείς που δεν είναι πρόσφυγες, και βρίσκονται σε ένα πλαίσιο μεταναστευτικό, όπου υπάρχει αυξημένος κίνδυνος αυθαίρετης κράτησης».⁷¹⁸

7. Κράτηση μεταναστών για άλλους λόγους πέραν του ελέγχου της μετανάστευσης

Παρότι το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στην κράτηση που επιβάλλεται με σκοπό τον έλεγχο της μετανάστευσης, πρέπει να σημειωθεί ότι οι μετανάστες, όπως και οι υπόλοιποι άνθρωποι, μπορεί επίσης να κρατούνται για άλλους νόμιμους ή παράνομους λόγους. Ενώ οι περισσότερες συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αναφέρουν ρητά για ποιους λόγους μπορεί να επιτρέπεται η κράτηση, σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, εκτός από την κράτηση με σκοπό τον έλεγχο της μετανάστευσης, η κράτηση επιτρέπεται μόνο στις εξής περιπτώσεις:

- κράτηση ύστερα από καταδίκη από ποινικό δικαστήριο·
- κράτηση για μη συμμόρφωση με νόμιμη εντολή δικαστηρίου ή προκειμένου να διασφαλιστεί η εκπλήρωση υποχρέωσης που προβλέπεται από το νόμο·
- κράτηση ύστερα από σύλληψη εφόσον υπάρχει η εύλογη υπόνοια ότι ο συλληφθείς έχει διαπράξει αδίκημα ή προκειμένου να αποτραπεί η διάπραξη αδικήματος·

717 Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), αρχή XI.2.

718 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Πεδίο Εφαρμογής, παρ. 4.

- κράτηση ανηλίκου για την επιτήρηση της ανατροφής του·
- κράτηση ατόμων όταν είναι απολύτως αναγκαίο προκειμένου να αποτραπεί η διάδοση μεταδοτικών ασθενειών·
- κράτηση φρενοβλαβών, αλκοολικών, τοξικομανών ή αλητών, όταν αυτή είναι απαραίτητη για την προστασία των ίδιων ή των άλλων.

Για όλες τις παραπάνω περιπτώσεις κράτησης ισχύουν εγγυήσεις έναντι της αυθαιρεσίας αντίστοιχες με αυτές που ισχύουν για την κράτηση για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης. Θα πρέπει εξάλλου να σημειωθεί ότι οι αποφάσεις κράτησης υπόκεινται επίσης στην αρχή της μη διάκρισης, μεταξύ άλλων και λόγω εθνικότητας, και επομένως δεν επιτρέπεται να επιβάλλεται αποκλειστικά ή δυσανάλογα σε αλλοδαπούς, παρά μόνο όταν η διακριτική αυτή μεταχείριση δικαιολογείται αντικειμενικά και εύλογα από τις περιστάσεις.⁷¹⁹

α) Διοικητική κράτηση για λόγους εθνικής ασφάλειας

Η διοικητική κράτηση για λόγους εθνικής ασφάλειας, παρότι διαφέρει από την κράτηση με σκοπό τον έλεγχο της μετανάστευσης, ενδέχεται παρ' όλα αυτά να επηρεάζει δυσανάλογα τους αλλοδαπούς. Βάσει του ΔΣΑΠΔ, η διοικητική κράτηση χωρίς δική επιτρέπεται μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, και μόνο όταν μπορεί να αποδειχθεί ότι δεν είναι αυθαίρετη, ότι συμμορφώνεται με τις αρχές της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της μη διάκρισης, και ότι στηρίζεται σε λόγους και σε διαδικασίες που προβλέπονται από τον νόμο.⁷²⁰ Στην πράξη όμως, πολύ δύσκολα μπορεί να επιτρέπεται μια τέτοια κράτηση αν δεν υπάρχει παρέκκλιση από το Άρθρο 9 ΔΣΑΠΔ λόγω εξαιρετικού δημόσιου κινδύνου που έχει αναγνωριστεί με επίσημη πολιτειακή πράξη.⁷²¹ Η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για την Αυθαίρετη Κράτηση θεωρεί ότι η πρακτική της προληπτικής κράτησης είναι γενικά ασύμβατη με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το 2009, η Ομάδα Εργασίας δήλωσε ότι η διοικητική κράτηση είναι απαράδεκτη όταν αφορά υπόπτους για ενέργειες που σχετίζονται με την τρομοκρατία.⁷²² Παλαιότερα, το 1993, η Ομάδα Εργασίας είχε εξετάσει την επιβολή διοικητικής κράτησης και είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι, όταν παραβιάζονται οι προϋποθέσεις της δίκαιης δίκης, η κράτηση είναι αυθαίρετη για διαδικαστικούς λόγους. Η Ομάδα Εργασίας θεωρεί επίσης ότι η διοικητική κρά-

719 Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691).

720 Γενικό Σχόλιο αρ. 8: Right to Liberty and Security of the Person, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 30 Ιουνίου 1982, παρ. 4. Βλ. επίσης Concluding Observations on Jordan, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/79/Add.35, 10 Αυγούστου 1994, παρ. 226-244· Concluding Observations on Morocco, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/79/Add.44, 23 Νοεμβρίου 1994, παρ. 21· και, Concluding Observations on Zambia, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/79/Add.62, 3 Απριλίου 1996, παρ. 14. Βλ. γενικά, International Commission of Jurists, Memorandum on International Legal Framework on Administrative Detention and Counter-Terrorism, Μάρτιος 2006.

721 Η Επιτροπή έχει επίσης τονίσει ότι οι εγγυήσεις Άρθρου 9 ΔΣΑΠΔ ισχύουν στο σύνολό τους ακόμη και όταν υπάρχει «σαφής και σοβαρή απειλή για την κοινωνία, που δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με άλλο τρόπο» παρά μόνο μέσω της προληπτικής κράτησης. Βλ. Cámpora Schweizer κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 66/1980, Απόψεις της 12ης Οκτωβρίου 1982, παρ. 18.1.

722 ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 54. Σύμφωνα με την Ομάδα Εργασίας: «(α) Οι τρομοκρατικές ενέργειες που τελούνται από άτομα πρέπει να θεωρούνται ποινικά αδικήματα και να τιμωρούνται όπως ορίζει η ισχύουσα συναφής νομοθεσία του ουσιαστικού και του δικονομικού ποινικού δικαίου, σε κάθε επιμέρους νομικό σύστημα· (β) η επιβολή διοικητικής κράτησης εις βάρος υπόπτων για τέτοιες εγκληματικές πράξεις είναι απαράδεκτη· (γ) η κράτηση υπόπτων για πράξεις τρομοκρατίας πρέπει να συνοδεύεται από την απαγγελία συγκεκριμένων κατηγοριών [...]».

τηση είναι «εγγενώς αυθαίρετη» όταν έχει, de jure ή de facto, αόριστη διάρκεια.⁷²³

Το σύστημα της ΕΣΔΑ επιβάλλει αυστηρούς περιορισμούς στη χρήση της διοικητικής κράτησης. Η διοικητική κράτηση χωρίς δίκη δεν αποτελεί ειδικό λόγο για τον οποίο επιτρέπεται η κράτηση, σύμφωνα με το Άρθρο 5 της ΕΣΔΑ και επομένως μπορεί να επιβληθεί νόμιμα μόνο όταν το κράτος παρεκκλίνει από τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 5 σε περίπτωση δημόσιου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους (κατά το Άρθρο 15 ΕΣΔΑ) και όταν αποδεικνύεται ότι η επιβολή της διοικητικής κράτησης δεν υπερβαίνει «το απαιτούμενο υπό της καταστάσεως απολύτως αναγκαίο όριο» και είναι αναγκαία, αναλογική και δεν εισάγει διακρίσεις, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης κατάστασης ανάγκης που επικρατεί.⁷²⁴ Μέτρα που επιβάλλουν διοικητική κράτηση για λόγους εθνικής ασφάλειας μόνο σε όσους υπόκεινται σε έλεγχο μετανάστευσης σε περιπτώσεις που άλλοι μπορούν να προκαλούν ανάλογους κινδύνους ασφάλειας, έχει κριθεί ότι συνιστούν αδικαιολόγητη διακριτική μεταχείριση μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών, και επομένως ισοδυναμούν με δυσανάλογα μέτρα παρέκκλισης κατά παράβαση του Άρθρου 5 ΕΣΔΑ.⁷²⁵ Τα ζητήματα που αφορούν τον δικαστικό έλεγχο της κράτησης για λόγους εθνικής ασφάλειας, είτε χαρακτηρίζονται ως μέτρα ελέγχου της μετανάστευσης είτε ως διοικητική κράτηση, εξετάζονται εκτενέστερα στην Ενότητα IV.3.β.

β) Κράτηση από μη κρατικούς φορείς

Κατά γενική αρχή του διεθνούς δικαίου τα κράτη οφείλουν να προβαίνουν στις απαραίτητες ενέργειες για να διασφαλίσουν ότι η συμπεριφορά των μη κρατικών φορέων δεν εμποδίζει την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το δικαίωμα στην ελευθερία βάσει του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων απαγορεύει την αυθαίρετη κράτηση και από ιδιώτες ή μη κρατικούς φορείς. Σε σχέση με τέτοιες κρατήσεις, επιβάλλει στο κράτος θετικές υποχρεώσεις λήψης μέτρων προκειμένου τέτοιες μορφές κράτησης να αποτρέπονται και να τιμωρούνται. Οι υποχρεώσεις αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές στο πλαίσιο της μετανάστευσης, σε περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων και πρακτικές εκμετάλλευσης της εργασίας. Τέτοιοι ιδιωτικής φύσης περιορισμοί της ελευθερίας συχνά περιλαμβάνουν εγκλεισμό στον χώρο εργασίας ή στην κατοικία, μαζί με την παρακράτηση διαβατηρίων ή άλλων ταξιδιωτικών εγγράφων, όπως και άλλους σημαντικούς περιορισμούς της ελευθερίας που ισοδυναμούν με κράτηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να εξετάζεται και η πιθανή παραβίαση της απαγόρευσης της δουλείας, της υποτέλειας ή της αναγκαστικής εργασίας (βλ. παρακάτω, Κεφάλαιο 6). Όπως σημειώνεται παραπάνω (Ενότητα I), ακόμα και όταν δεν στοιχειοθετείται κράτηση από μη κρατικούς φορείς, σε τέτοιες περιπτώσεις ενδέχεται να παραβιάζεται το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης.

723 ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1992, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/1993/24, 12 Ιανουαρίου 1993, Διάσκεψη αρ. 4, Συμπεράσματα στο III.B. Βλ. επίσης ΟΕΑΚ, Report on the visit to the People's Republic of China, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/1998/44/Add.2, 22 Δεκεμβρίου 1997, παρ. 80-99 και 109.

724 Lawless κατά Ιρλανδίας (αρ. 3), ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 332/57, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 1961, παρ. 13 και 14· Ireland κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5310/71, 18 Ιανουαρίου 1978, παρ. 194-196 και 212-213· Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 172.

725 Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 190. Ενόψει της κρίσης αυτής, το δικαστήριο δεν θεώρησε σκόπιμο να εξετάσει αν το μέτρο διοικητικής κράτησης παραβίαζε επίσης το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 5.

Βάσει του δικαιώματος στην ελευθερία, το κράτος οφείλει να διαθέτει επαρκές νομικό πλαίσιο που να τιμωρεί ποινικά την αυθαίρετη κράτηση από μη κρατικούς φορείς· έχει επίσης την υποχρέωση να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την αποτελεσματική εφαρμογή του ποινικού νόμου και να προχωρεί σε άμεση, ανεξάρτητη και εις βάθος διερεύνηση κάθε βάσιμης καταγγελίας για κράτηση από μη κρατικούς φορείς· επιπλέον οφείλει να παρέχει κάθε άλλη αναγκαία επανόρθωση στα θύματα. Όταν περιέλθει σε γνώση των αρχών η καταγγελία ότι ένα άτομο κρατείται, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται το δικαίωμά του στην ελευθερία, πρέπει να λαμβάνουν κάθε πρόσφορο μέτρο για την αποτροπή και την άρση της παραβίασης.⁷²⁶

Διαφορετική είναι η κατάσταση όταν μη κρατικοί φορείς, μεταξύ άλλων ιδιώτες, ασκούν λειτουργίες που έχουν στοιχεία κυβερνητικής εξουσίας υποκαθιστώντας τα κρατικά όργανα, όπως συμβαίνει στα κέντρα κράτησης για μετανάστες ή αιτούντες άσυλο η λειτουργία των οποίων έχει ανατεθεί σε ιδιώτες. Σε μια τέτοια περίπτωση, το κράτος είναι άμεσα διεθνώς υπεύθυνο για οποιαδήποτε παράνομη πράξη, μεταξύ άλλων για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που οφείλονται σε πράξεις ή παραλείψεις ιδιωτών ή μη κρατικών φορέων.⁷²⁷ Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τους διεθνείς κανόνες για τη μεταχείριση των κρατουμένων ισχύουν ανεξάρτητα από το αν τα καταστήματα κράτησης λειτουργούν υπό τη διεύθυνση των κρατικών αρχών ή ιδιωτικών εταιρειών για λογαριασμό του κράτους. Η θέση αυτή συνάγεται από την αρχή ότι ένα κράτος δεν μπορεί να αποποιηθεί την ευθύνη τήρησης των υποχρεώσεών του ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα μεταβιβάζοντας την ευθύνη αυτή σε έναν ιδιωτικό φορέα.⁷²⁸

III. Μεταχείριση των κρατουμένων

Ακόμα και όταν η κράτηση των μεταναστών μπορεί να δικαιολογηθεί με βάση τους κανόνες που αναπτύχθηκαν παραπάνω, το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων θέτει μια σειρά επιπλέον περιορισμών που αφορούν τον τόπο και το καθεστώς της κράτησης, τις συνθήκες κράτησης, καθώς και τις κοινωνικές και ιατρικές υπηρεσίες που παρέχονται στους κρατούμενους. Επίσης ρυθμίζει την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει τους κρατούμενους από τη βία κατά την κράτηση. Ο θεμελιώδης κανόνας για τη μεταχείριση των κρατουμένων είναι η απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης (Άρθρο 16 ΣΚΒ, Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 3 ΕΣΔΑ, Άρθρο 5 ΑΣΔΑ, Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ). Η Σύμβαση κατά

726 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 8, 15 και 18· Άρθρο 2 ΔΣΒΕ· Storck κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 61603/00, Απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005· Kurt κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Υπόθεση αρ. 15/1997/799/1002, Απόφαση της 25ης Μαΐου 1998, παρ. 124· Επιτροπή της Βενετίας, Γνώμη αρ. 363/2005, ό.π. (σημ. 352), παρ. 53: «Το Άρθρο 5, σύμφωνα με την ορθή ερμηνεία, επιβάλλει στις αρχές του κράτους να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέπεται ο κίνδυνος εξαφάνισης και να διενεργείται άμεσα αποτελεσματική έρευνα για κάθε στοιχειοθετημένη καταγγελία ότι ένα άτομο συνελήφθη και έκτοτε αγνοείται».

727 Άρθρο 5, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου κατά την 53η Σύνοδό της το 2001, στο Yearbook of the International Law Commission, 2001, τόμ. II, μέρος 2ο (ILC Draft Articles on State Responsibility). Βλ. επίσης Commentary on the Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου κατά την 53η Σύνοδό της το 2001, Yearbook of the International Law Commission, 2001, τόμ. II, μέρος 2ο, για το Άρθρο 5, σ. 42-43 (ILC State Responsibility Commentary).

728 Costello-Roberts κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 401), παρ. 27· Ximenes-Lopes κατά Βραζιλίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 586).

των *Βασανιστηρίων* ορίζει ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για να προλαμβάνουν πράξεις βασανιστηρίων⁷²⁹ καθώς και άλλες πράξεις σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας,⁷³⁰ μεταξύ άλλων να ασκούν συστηματική εποπτεία επί των συνθηκών που αφορούν την κράτηση και τη μεταχείριση προσώπων που κρατούνται με οποιοδήποτε τρόπο, με σκοπό την παρεμπόδιση των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης.⁷³¹

Το Άρθρο 10.1 του ΔΣΑΠΔ ορίζει ρητά το δικαίωμα των κρατουμένων να αντιμετωπίζονται με ανθρωπισμό και σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειάς τους, εξειδικεύοντας τη γενικότερη απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, που θεσπίζεται στο Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ. Το Άρθρο 5.2 της ΑΣΔΑ, το Άρθρο 5 του ΑΧΔΑΛ και το Άρθρο 20 του ΑρχΔΑ περιέχουν επίσης ανάλογες διατάξεις για τη μεταχείριση των προσώπων που στερούνται την ελευθερία τους. Έχει προταθεί η ερμηνεία ότι το Άρθρο 10 του ΔΣΑΠΔ καλύπτει και περιπτώσεις λιγότερο βάνουσης μεταχείρισης από αυτές που εμπίπτουν στο Άρθρο 7 ΔΣΑΠΔ, καθώς η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει σε πολλές περιπτώσεις διαπιστώσει παραβιάσεις του Άρθρου 10 χωρίς ανάλογη παραβίαση του Άρθρου 7.⁷³² Εξάλλου, για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συγκεκριμένων κατηγοριών κρατουμένων μεταναστών, μπορούν να εφαρμοστούν οι κανόνες άλλων διεθνών συμβάσεων (ΣΕΔΚΓ, ΣΔΑΑ και το Άρθρο 37 ΣΔΠ).

Λεπτομερείς κανόνες για τις συνθήκες κράτησης διατυπώνονται στους *Στοιχειώδεις Κανόνες διά την Μεταχείριση των Κρατουμένων*,⁷³³ στον *Κώδικα Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση*,⁷³⁴ στους *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας*,⁷³⁵ και στους *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Μεταχείριση των γυναικών κρατουμένων και για τα μη στερητικά της ελευθερίας μέτρα για τις γυναίκες παραβάτες*, καθώς και, σε ό,τι αφορά το ευρωπαϊκό πλαίσιο, στα Πρότυπα της ΕΠΒ. Οι κανόνες αυτοί παρέχουν αναλυτικές οδηγίες για τις συνθήκες και τα καταστήματα για κάθε μορφή κράτησης, συμπεριλαμβανομένης της κράτησης των μεταναστών. Σε ό,τι αφορά τους αιτούντες άσυλο, οι *Οδηγίες της ΥΑ για την Κράτηση* ορίζουν ότι «[ο]ι συνθήκες κράτησης θα πρέπει να είναι ανθρωπίνες και αξιοπρεπείς». Τονίζουν ειδικότερα ότι οι κρατούμενοι αιτούντες άσυλο πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνούν με τον έξω κόσμο και να δέχονται επισκέψεις· τη δυνατότητα για σωματική άσκηση και αθλητικές δραστηριότητες σε εξωτερικούς ή εσωτερικούς χώρους· τη δυνατότητα να συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους· τη δυνατότητα να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα· και πρόσβαση σε βασικά αναγκαία αγαθά, όπως κρεβάτια, εγκαταστάσεις λουτρών, βασικά προϊόντα ατομικής φροντίδας κ.λπ.⁷³⁶

729 Άρθρο 2.1 ΣΚΒ.

730 Άρθρο 16.1 ΣΚΒ.

731 Άρθρο 11 σε συνδυασμό με το Άρθρο 16.1 ΣΚΒ.

732 Manfred Nowak, UN Covenant on Civil and Political Rights Commentary, β' αναθ. έκδ., N.P. Engel Publisher, 2005 (Nowak, ICCPR Commentary), σσ. 245-250.

733 Στοιχειώδεις Κανόνες διά την Μεταχείριση των Κρατουμένων, υιοθετήθηκαν το 1955, εγκρίθηκαν από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο με τα Ψηφίσματα 663 C (XXIV) της 31ης Ιουλίου 1957 και 2076 (LXII) της 13ης Μαΐου 1977.

734 Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση με το Ψήφισμα 43/173 της 9ης Δεκεμβρίου 1988.

735 Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση με το Ψήφισμα 45/113 της 14ης Δεκεμβρίου 1990.

736 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 8.

Βάσει του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας και, στο ευρωπαϊκό σύστημα, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΣΠΒ), ιδρύονται ανεξάρτητες επιτροπές εμπειρογνομόνων – η Υποεπιτροπή του ΟΗΕ Κατά των Βασανιστηρίων και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (ΕΠΒ) αντίστοιχα – με εντολή να επισκέπτονται τα καταστήματα κράτησης των συμβαλλόμενων κρατών χωρίς κανένα περιορισμό, και να εκδίδουν συστάσεις.⁷³⁷ Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη ΣΚΒ υποχρεώνει επίσης τα συμβαλλόμενα κράτη να συγκροτήσουν έναν ή περισσότερους ανεξάρτητους εθνικούς μηχανισμούς για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, με δικαίωμα πρόσβασης στα κέντρα κράτησης.⁷³⁸

1. Καταλληλότητα του χώρου κράτησης

Σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες οι κρατούμενοι μετανάστες πρέπει, εκτός αν πρόκειται για μικρά χρονικά διαστήματα, να κρατούνται σε κέντρα ειδικά σχεδιασμένα για τον σκοπό αυτό, υπό συνθήκες που αρμόζουν στο νομικό τους καθεστώς και ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες τους.⁷³⁹ Ειδικότερα, υπό τις προδιαγραφές του Άρθρου 5 ΕΣΔΑ, η κράτηση ενός προσώπου σε εγκαταστάσεις που δεν είναι κατάλληλες ενόψει του λόγου για τον οποίο κρατείται (για παράδειγμα για την αποτροπή της παράνομης εισόδου ή όταν εκκρεμεί εις βάρος του διαδικασία απέλασης, κατά το Άρθρο 5.1(στ)) μπορεί να παραβιάζει και το δικαίωμα στην ελευθερία.⁷⁴⁰ Έτσι, παραδείγματος χάριν, έχει κριθεί ότι η κράτηση ενός παιδιού αιτούντος άσυλο μαζί με ενήλικους σε εγκαταστάσεις που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες του συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στην ελευθερία.⁷⁴¹ Μια αντίστοιχη συλλογιστική ενδέχεται να μπορεί να εφαρμοστεί και στις περιπτώσεις μακροχρόνιας κράτησης των μεταναστών σε φυλακές ή αστυνομικά κρατητήρια.

Εν γένει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η κράτηση μεταναστών σε ακατάλληλους χώρους, όπως μεταξύ άλλων σε αστυνομικά τμήματα ή φυλακές, μπορεί να οδηγήσει ή να συμβάλει σε παραβιάσεις της απαγόρευσης των βασανιστηρίων ή της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης.⁷⁴² Όταν οι μετανάστες ανήκουν σε συγκεκριμένες κατηγορίες, μπορεί επίσης να υπάρχει παραβίαση άλλων διεθνών κανόνων, όπως, στην πε-

737 Η εντολή και το δικαίωμα επίσκεψης της Υποεπιτροπής Κατά των Βασανιστηρίων θεσπίζονται στα Άρθρα 4, 11.1, 12, και 14 του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη ΣΚΒ) και για την ΕΠΒ στα Άρθρα 2 και 7 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΣΠΒ).

738 Βλ. Άρθρα 3, 17-22, Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη ΣΚΒ.

739 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), σ. 72, Απόσπασμα από την 7η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (97) 10], παρ. 29· Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Αρχή XI.7: «Οι κρατούμενοι αιτούντες άσυλο θα πρέπει να τοποθετούνται το συντομότερο δυνατό σε εγκαταστάσεις που εξυπηρετούν ειδικά το σκοπό αυτό, ικανοποιούν τις προθήκους συνθήκες διαβίωσης, εξασφαλίζουν καθεστώς κατάλληλο για τη νομική και πραγματική κατάσταση τους και είναι στελεχωμένες με ειδικευμένο προσωπικό. Στις κρατούμενες οικογένειες θα πρέπει να εξασφαλίζεται χωριστό κατάλυμα που εγγυάται επαρκή προστασία της ιδιωτικής ζωής». Βλ. επίσης Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 209.

740 Aerts κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25357/94, Απόφαση της 30ής Ιουλίου 1998, παρ. 46.

741 Mayeka και Mitunga κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 13178/03, Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2006.

742 Βάσει των Άρθρων 7 και 10.1 ΔΣΑΠΔ· του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ· του Άρθρου 5 ΑΣΔΑ· και του Άρθρου 5 ΑΧΔΑΛ.

ρίπτωση των ανηλίκων, της αρχής του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, όπως αποτυπώνεται στη ΣΔΠ. Στα διεθνή και περιφερειακά μη δεσμευτικά κείμενα, όπως και στα πορίσματα των εποπτικών οργάνων των Συμβάσεων του ΟΗΕ και της ΥΑ, τονίζεται συστηματικά ότι οι αιτούντες άσυλο ή άλλοι μετανάστες δεν πρέπει να κρατούνται σε αστυνομικά τμήματα ή φυλακές. Το χρονικό διάστημα της κράτησης σε έναν τέτοιο χώρο είναι συχνά ιδιαίτερα σημαντικό για την εξέταση του αν η κράτηση συνιστά κακομεταχείριση. Ενώ, για παράδειγμα, η κράτηση ενός μετανάστη σε ένα αεροδρόμιο μπορεί να είναι αποδεκτή αν δεν διαρκεί παρά μερικές ώρες μετά την άφιξή του, η παρατεταμένη κράτηση σε χώρους που δεν διαθέτουν τις κατάλληλες εγκαταστάσεις ύπνου, φαγητού ή υγιεινής, μπορεί να συνιστά κακομεταχείριση.⁷⁴³ Αυτό έχει γίνει δεκτό από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων, η οποία έχει τονίσει πως, παρότι οι κρατούμενοι μετανάστες είναι δυνατόν να κρατούνται για μικρό χρονικό διάστημα σε συνηθισμένα αστυνομικά κρατητήρια, με δεδομένο ότι οι συνθήκες σε τέτοιους χώρους δεν είναι συνήθως κατάλληλες για μακροχρόνια κράτηση, ο χρόνος κράτησης εκεί πρέπει να είναι ο ελάχιστος δυνατός.⁷⁴⁴ Στην υπόθεση *Charahili κατά Τουρκίας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η παρατεταμένη κράτηση του προσφεύγοντος στο υπόγειο ενός αστυνομικού τμήματος, υπό κακές συνθήκες, παραβίαζε το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁷⁴⁵ Στην υπόθεση *R.U. κατά Ελλάδας*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η κράτηση για περισσότερο από δύο μήνες σε κατάλληλες συνθήκες κράτησης, ενός αιτούντος άσυλο, ο οποίος, λόγω αυτής του της ιδιότητας, θεωρήθηκε από το Δικαστήριο μέλος ευπαθούς ομάδας, συνιστούσε ταπεινωτική μεταχείριση που απαγορεύεται από το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁷⁴⁶ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει επίσης εκφράσει την ανησυχία της για τη μακροχρόνια κράτηση προσώπων σε αστυνομικά τμήματα εν αναμονή της απέλασης.⁷⁴⁷

Τα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα απορρίπτουν συστηματικά την κράτηση των αιτούντων άσυλο ή άλλων μεταναστών στις φυλακές, ζητώντας να χρησιμοποιούνται άλλες εγκαταστάσεις, ή τουλάχιστον να κρατούνται οι αιτούντες άσυλο ή οι μετανάστες χωριστά από τους καταδικασμένους ή τους προσωρινά κρατούμενους υπόδικους.⁷⁴⁸

α) Χώροι κράτησης παιδιών και οικογενειών

Σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες, στην εξαιρετική περίπτωση που αποφασίζεται η κράτηση παιδιών, αυτά θα πρέπει να κρατούνται σε εγκαταστάσεις και συνθήκες κατάλληλες για την ηλικία τους. Η γενική αυτή αρχή καθιερώνεται στο Άρθρο 37.γ της ΣΔΠ, σύμφωνα με

743 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), σ. 54.

744 Ό.π., σ. 54.

745 *Charahili κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46605/07, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2010.

746 *R.U. κατά Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 2237/08, Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2011, παρ. 63.

747 *Concluding Observations on Austria*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 188), παρ. 17. Η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι αιτούντες άσυλο εις βάρος των οποίων εκκρεμεί διαδικασία απέλασης κρατούνται συχνά για αρκετούς μήνες σε αστυνομικά κρατητήρια· συνέστησε επίσης στο κράτος μέρος «να αναθεωρήσει την πολιτική κράτησης των αιτούντων άσυλο [...] και να λάβει άμεσα και αποτελεσματικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίσει ότι όλοι οι αιτούντες άσυλο που κρατούνται ενώ εκκρεμεί η απέλαση κρατούνται σε κέντρα ειδικά σχεδιασμένα για τον σκοπό αυτόν [...]».

748 *Concluding Observations on Ireland*, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 516), παρ. 21· *Vélez Loor κατά Παναμά*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 207-208. Βλ. επίσης *Concluding Observations on Sweden*, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/SWE/CO/6, 2 Απριλίου 2009, παρ. 17· *Concluding Observations on New Zealand*, ΕΚΒ, Έγγρ. ΟΗΕ ΣΚΒ/C/NZL/CO/5, 14 Μαΐου 2009, παρ. 6: «Η Επιτροπή σημειώνει με ανησυχία ότι οι αιτούντες άσυλο και οι παράτυποι μετανάστες συνεχίζουν να κρατούνται σε μειωμένης ασφάλειας φυλακές ή σωφρονιστικά καταστήματα»· Πόρισμα αρ. 44, ΥΑ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 10.

το οποίο «[κ]άθε παιδί που στερείται την ελευθερία [πρέπει] να αντιμετωπίζεται με ανθρωπισμό και με τον οφειλόμενο στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου σεβασμό, και κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ηλικίας του. Ειδικότερα, κάθε παιδί που στερείται την ελευθερία θα χωρίζεται από τους ενήλικες, εκτός εάν θεωρηθεί ότι είναι προτιμότερο να μη γίνει αυτό για το συμφέρον του παιδιού, και έχει το δικαίωμα να διατηρήσει την επαφή με την οικογένειά του δι' αλληλογραφίας και με επισκέψεις, εκτός εξαιρετικών περιστάσεων». Λεπτομερείς οδηγίες για την εξαιρετική κατάσταση της κράτησης παιδιών παρέχουν οι *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας*.⁷⁴⁹

Άλλα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα έχουν κρίνει ότι η κράτηση παιδιών σε ακατάλληλες εγκαταστάσεις ενδέχεται, σε συγκεκριμένες περιστάσεις, να οδηγήσει σε παραβιάσεις της απαγόρευσης της σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Mubilanzila Mayeka και Kaniki Mitunga κατά Βελγίου*,⁷⁵⁰ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκρινε ότι η κράτηση μιας πεντάχρονης ασυνόδευτης ανήλικης αιτούσας άσυλο σε κέντρο κράτησης ενηλίκων, χωρίς τις απαραίτητες διευθετήσεις για την ειδική μέριμνα του παιδιού, παραβίαζε το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ, αφού οι συνθήκες κράτησης δεν προσαρμόστηκαν στην ιδιαίτερη ευάλωτη κατάσταση του παιδιού· το Δικαστήριο διαπίστωσε επίσης ότι παραβιάστηκαν τα δικαιώματα της μητέρας που πηγάζουν από το Άρθρο 3, εξαιτίας της αγωνίας και της αβεβαιότητας σχετικά με την κράτηση της κόρης της. Το Δικαστήριο έχει επίσης διαπιστώσει παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ σε περιπτώσεις παιδιών που κρατούνταν σε ανάλογες συνθήκες αλλά συνοδεύονταν από τη μητέρα τους, θεωρώντας ότι το βασικό κριτήριο είναι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού,⁷⁵¹ και ότι «η ιδιαίτερη ευάλωτη κατάσταση του παιδιού είναι ο αποφασιστικός παράγοντας που υπερισχύει των σκέψεων σχετικά με το καθεστώς του παράνομου μετανάστη».⁷⁵² Αντίθετα, το Δικαστήριο δεν δέχτηκε ότι η κατάσταση της μητέρας υπερέβαινε το όριο της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, αφού κρατούνταν μαζί με τα παιδιά της και η παρουσία τους ανακούφιζε τα αισθήματα άγχους και οδύνης.⁷⁵³ Σύμφωνα με τη νομολογία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, το Άρθρο 19 ΑΣΔΑ επιβάλλει υψηλότερες απαιτήσεις φροντίδας και ευθύνης του κράτους όταν πρόκειται για την κράτηση παιδιού.⁷⁵⁴

749 Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας, υιοθετήθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 1990 με το Ψήφισμα 45/113 της Γενικής Συνέλευσης.

750 *Mayeka και Mitunga κατά Βελγίου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 739). Βλ. επίσης *Rahimi κατά Ελλάδας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 703), παρ. 86.

751 *Kanagaratnam και άλλοι κατά Βελγίου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 680), παρ. 61-69.

752 *Ρορον κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 704), παρ. 64. Στην υπόθεση αυτή η δεκαπενθήμερη κράτηση δύο παιδιών (ενός τριχρονου και ενός βρέφους) μαζί με τους γονείς τους σε χώρο κράτησης ενηλίκων με έντονη αστυνομική παρουσία, χωρίς να υπάρχει καμία δυνατότητα για παιδικές δραστηριότητες, λαμβανομένης υπ' όψιν και της οδύνης των γονέων, κρίθηκε ότι συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

753 *Kanagaratnam και άλλοι κατά Βελγίου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 680), παρ. 70-72.

754 "Juvenile Reeducation Institute" κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.112, Απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2004, παρ. 143, 160-162.

2. Συνθήκες κράτησης

Οι εγκαταστάσεις στις οποίες κρατούνται οι μετανάστες, για να είναι συμβατές με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης («κακομεταχείρισης»), πρέπει να παρέχουν συνθήκες επαρκούς καθαριότητας, ασφάλειας και υγιεινής και να σέβονται το δικαίωμα των κρατούμενων να τους μεταχειρίζονται με ανθρωπιά και με σεβασμό στην εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπινου προσώπου (Άρθρο 10 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 5.2 ΑΣΔΑ, Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ και Άρθρο 20 ΑρΧΔΑ). Στο πλαίσιο της ολοένα και πιο συχνής κράτησης των μεταναστών, που έχει ως συνέπεια την αύξηση του πλήθους των κρατούμενων μεταναστών, συχνά σε υπερπλήρεις εγκαταστάσεις,⁷⁵⁵ έχει πολύ συχνά κριθεί από διεθνή δικαστήρια και όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ότι οι κακές συνθήκες κράτησης και ο υπερπληθυσμός στα καταστήματα κράτησης παραβιάζουν την απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Παρότι η κράτηση από τη φύση της συνεπάγεται ως βαθμό κακουχία, η γενική αρχή που πρέπει να εφαρμόζεται είναι ότι οι συνθήκες της κράτησης πρέπει να είναι συμβατές με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να μην υποβάλλουν τους κρατούμενους σε ένα επίπεδο οδύνης που υπερβαίνει αυτό που είναι εγγενές στην κράτηση.⁷⁵⁶ Επιπλέον, οι οικονομικές δυσχέρειες ή οι δυσκολίες από την αυξανόμενη εισροή μεταναστών δεν μπορούν να δικαιολογήσουν τη μη συμμόρφωση με την απαγόρευση των βασανιστηρίων ή της κακομεταχείρισης, δεδομένης της απόλυτης φύσης της τελευταίας.⁷⁵⁷

α) Σωρευτική επίδραση των κακών συνθηκών

Η σωρευτική επίδραση πολλών κακών συνθηκών μπορεί να οδηγήσει σε παραβίαση της απαγόρευσης κακομεταχείρισης.⁷⁵⁸ Επιπλέον, όσο πιο μακροχρόνια είναι η περίοδος της κράτησης τόσο πιο πιθανό είναι οι κακές συνθήκες να υπερβούν το όριο της κακομεταχείρισης. Ο έλεγχος γίνεται με βάση αντικειμενικά κριτήρια και οι συνθήκες μπορεί να υπερβούν το όριο της κακομεταχείρισης ανεξάρτητα από το αν υπήρξε πρόθεση από τη μεριά των αρχών να ταπεινώσουν ή να εξευτελίσουν τους κρατούμενους.⁷⁵⁹ Η απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης συνεπάγεται την υποχρέωση των κρατικών αρχών να διασφαλίζουν ότι όσοι στερούνται την ελευθερία τους κρατούνται σε ανθρωπίνες συνθήκες· δεν μπορεί να ανατίθεται στους ίδιους κρατούμενους το βάρος να ζητήσουν πρόσβαση σε κατάλληλες συνθήκες.⁷⁶⁰ Το αν οι συνθήκες είναι σκληρές, απάνθρωπες ή ταπεινωτικές πρέπει να κρίνεται εξατομικευμένα – μπορεί να εξαρτάται από το φύλο, την ηλικία ή την

755 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Μηχανισμοί προστασίας για παράνομους μετανάστες που στερούνται της ελευθερίας τους, Απόσπασμα από τη 19η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (2009) 27], σ. 61, παρ. 85-89.

756 S.D. κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 53541/07, Απόφαση της 11ης Ιουνίου 2007, παρ. 45· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 221. Βλ. επίσης «Juvenile Reeducation Institute» κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 752), παρ. 151-155.

757 M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 223-224.

758 Dougoz κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40907/98, Απόφαση της 6ης Μαρτίου 2001· Z.N.S. κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 21896/08, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2010· Charahili κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 743)· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 230-233.

759 Riad και Idiab κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 29787/03 και 29810/03, Απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 2008, παρ. 107.

760 Ό.π., παρ. 103.

κατάσταση της υγείας κάθε κρατούμενου. Για όσους κρατούνται για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης, έχει σημασία αν κατηγορούνται ή αν έχουν καταδικαστεί για οποιοδήποτε αδίκημα, στοιχείο που θα πρέπει να έχει αντίκτυπο στις συνθήκες κράτησής τους και στις εγκαταστάσεις του κέντρου κράτησης.⁷⁶¹

Για παράδειγμα, η κράτηση αιτούντων άσυλο για δύο μήνες σε ένα προκατασκευασμένο κτήριο με κακές συνθήκες υγιεινής, περιορισμένη πρόσβαση σε προαύλιο χώρο και καμία πρόσβαση σε τηλέφωνο κρίθηκε ότι αποτελούσε παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ, ιδίως με δεδομένο ότι οι αιτούντες άσυλο υπέφεραν από προβλήματα υγείας και ψυχολογικά προβλήματα ως αποτέλεσμα βασανιστηρίων που είχαν υποστεί στη χώρα καταγωγής τους.⁷⁶² Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι «η κακή κατάσταση των εγκαταστάσεων και οι κακές συνθήκες υγιεινής που επικρατούν στα κέντρα κράτησης, καθώς και η έλλειψη επαρκούς φωτισμού και εξαερισμού μπορούν να συνιστούν καθ' εαυτές παραβιάσεις του Άρθρου 5 της Αμερικανικής Σύμβασης ανάλογα με την έντασή τους, τη διάρκεια της κράτησης και τα προσωπικά δεδομένα του κάθε κρατούμενου ξεχωριστά, καθώς μπορούν να προκαλέσουν κακουχία που υπερβαίνει το ανεκτό όριο της οδύνης που είναι εγγενής στην κράτηση, και επειδή συνιστούν εξευτελισμό και γεννούν αίσθημα κατωτερότητας».⁷⁶³

Σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν να οδηγήσουν και οι ανεπαρκείς προβλέψεις για τους μετανάστες που κρατούνται σε σημεία εισόδου. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Riad και Idiab κατά Βελγίου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ σε μια περίπτωση στην οποία οι αιτούντες είχαν κρατηθεί για περισσότερες από 10 ημέρες στη ζώνη μετεπιβίβασης ενός αεροδρομίου χωρίς να τους προσφερθεί καμία νομική ή κοινωνική βοήθεια, καθόλου τρόφιμα, κατάλυμα, χώρος για ύπνο ή λουτρό και κανένα μέσο επικοινωνίας με τον έξω κόσμο. Παρότι στο αεροδρόμιο λειτουργούσε κέντρο υποδοχής, οι αιτούντες δεν ενημερώθηκαν γι' αυτό για αρκετά μεγάλο διάστημα. Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η μη κάλυψη των ουσιαστικών αναγκών των προσώπων που είχαν στερηθεί την ελευθερία τους συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 3.⁷⁶⁴

Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών έχει κρίνει ότι η απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας σύμφωνα με το Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ περιλαμβάνει «την ευρύτερη δυνατή προστασία κατά της σωματικής και ψυχικής κακομεταχείρισης, [...] και αναφέρεται σε κάθε πράξη, από την απλή άρνηση της επικοινωνίας με την οικογένεια του κρατούμενου και την άρνηση ενημέρωσης της οικογένειας για το σημείο κράτησης, μέχρι τις συνθήκες κράτησης στις υπερπλήρεις φυλακές, τον ξυλοδαρμό και άλλες μορφές σωματικών βασανιστηρίων, όπως η στέρηση του φωτός, η ανεπαρκής τροφή και η έλλειψη πρόσβασης σε φάρμακα ή ιατρική φροντίδα».⁷⁶⁵

761 Βλ. Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Μηχανισμοί προστασίας για παράνομους μετανάστες που στερούνται της ελευθερίας τους, Απόφαση από τη 19η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (2009) 27], σ. 61, παρ. 85-89· M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 231-233.

762 S.D. κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 754), παρ. 52-53.

763 Montero-Aranguren και άλλοι (Detention Center of Catia) κατά Βενεζουέλας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.150, Απόφαση της 5ης Ιουλίου 2006, παρ. 97· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 215-216 (για την πρόσβαση σε νερό κατά την κράτηση).

764 Riad και Idiab κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 757), παρ. 103-106.

765 IHRDA και άλλοι κατά Δημοκρατίας της Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 52· Media Rights Agenda κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 224/1998, 28η Τακτική Σύνοδος, 23 Οκτωβρίου-6 Νοεμβρίου 2000, παρ. 71· Amnesty In-

β) Υπερπληθυσμός

Τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα έχουν πολύ συχνά δεχθεί ότι ο υπερπληθυσμός στα κέντρα κράτησης συνιστά παραβίαση της απαγόρευσης της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι όταν αναλογούν λιγότερα από τρία τετραγωνικά μέτρα προσωπικού χώρου σε κάθε κρατούμενο υπάρχει ισχυρή ένδειξη ότι οι συνθήκες είναι τόσο ταπεινωτικές ώστε να υφίσταται παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁷⁶⁶ Το Δικαστήριο, στην υπόθεση *Aden Ahmed κατά Μάλτας*, έκρινε ότι «για να αποφασίσει αν υπήρχε παραβίαση του Άρθρου 3 λόγω έλλειψης προσωπικού χώρου, πρέπει να συνεξετάσει τα ακόλουθα τρία στοιχεία:

1. κάθε κρατούμενος πρέπει να έχει τον προσωπικό του χώρο ύπνου στο κελί·
2. σε κάθε κρατούμενο πρέπει να αναλογούν τουλάχιστον τρία τετραγωνικά μέτρα επιφάνειας· και
3. η συνολική επιφάνεια του κελιού πρέπει να επαρκεί για να μπορούν οι κρατούμενοι να κινούνται ελεύθερα ανάμεσα στα έπιπλα.

Η απουσία ενός από τα παραπάνω στοιχεία αποτελεί από μόνη της ισχυρή ένδειξη ότι οι συνθήκες κράτησης ισοδυναμούν με ταπεινωτική μεταχείριση και παραβιάζουν το Άρθρο 3.

4. Άλλες παράμετροι [...]».⁷⁶⁷

Ακόμη και όπου το πρόβλημα του υπερπληθυσμού είναι λιγότερο έντονο, μπορεί να οδηγήσει σε παραβιάσεις της απαγόρευσης της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης όταν εξετάζεται σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες συνθήκες κράτησης, όπως του ανεπαρκούς εξαερισμού ή της πρόσβασης σε φυσικό φως και αέρα, της ανεπαρκούς θέρμανσης, τροφής, απολύμανσης ή της έλλειψης ενός ελάχιστου ιδιωτικότητας.⁷⁶⁸ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει επίσης δεχτεί ότι ο έντονος υπερπληθυσμός συνιστά καθ' εαυτόν «σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση, που έρχεται σε αντίθεση με την εγγενή αξιοπρέπεια των ανθρωπίνων όντων και, συνεπώς, συνιστά παραβίαση του Άρθρου 5.2 της Αμερικανικής Σύμβασης».⁷⁶⁹

Ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας έχει υποστηρίξει ότι «ένα από τα πιο συχνά εμπόδια για τον σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και των άλλων μορφών κακομεταχείρισης στους χώρους κράτησης είναι ο υπερπληθυσμός [και ότι] αυτό ισχύει ιδίως στις περιπτώσεις της κράτησης προ της δίκης, καθώς και της κρά-

ternational και άλλοι κατά Σουδάν, ΑΕΔΑ, Αναφορές αρ. 48/1990, 50/1991, 52/1991 και 89/1993, παρ. 54.

766 Kantyrev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 37213/02, Απόφαση της 21ης Ιουνίου 2007, παρ. 50-51· Labzon κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 62208/00, Απόφαση της 16ης Ιουνίου 2005, παρ. 44· Orchowski κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 17885/04, Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2009, παρ. 122.

767 Aden Ahmed κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 55352/12, Απόφαση της 23ης Ιουλίου 2013, παρ. 87.

768 Orchowski κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 764), παρ. 122-123· Peers κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 406), παρ. 70-72· Belevitskiy κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 72967/01, Απόφαση της 1ης Μαρτίου 2007, παρ. 73-79· Aden Ahmed κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 765), παρ. 88.

769 Montero-Aranguren και άλλοι (Detention Center of Catia) κατά Βενεζουέλας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 761), παρ. 91.

τησης παιδιών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων».⁷⁷⁰

γ) Πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη

Η ανεπαρκής ιατρική περίθαλψη των κρατούμενων ή απουσία πρόσβασης σε αναγκαία φάρμακα μπορεί επίσης να παραβιάζει την απαγόρευση της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, είτε από μόνη της είτε όταν συντρέχουν και άλλοι παράγοντες. Παρότι δεν υπάρχει γενική υποχρέωση απελευθέρωσης των κρατούμενων για λόγους υγείας, υπάρχει η υποχρέωση προστασίας της σωματικής και ψυχικής τους ευεξίας για όσο διάστημα βρίσκονται υπό κράτηση, και απαιτείται να παρέχεται στους κρατούμενους ιατρική περίθαλψη και τα φάρμακα που είναι απαραίτητα για την κατάσταση της υγείας τους.⁷⁷¹ Για παράδειγμα, η μη παροχή σε κρατούμενους με AIDS ή με σοβαρές μορφές επιληψίας ιατρικής επίβλεψης και των απαραίτητων φαρμάκων, η οποία είχε ως συνέπεια την επιδείνωση της κατάστασης της υγείας τους, μπορεί να υπονομεύσει την αξιοπρέπεια του κρατούμενου, και να προκαλέσει άγχος και κακουχία πέρα από αυτό που είναι εγγενές στην κράτηση, παραβιάζοντας το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁷⁷² Μια τέτοια παραβίαση μπορεί να λάβει χώρα ακόμα και όταν δεν μπορεί να καταδειχτεί επιδείνωση της κατάστασης της υγείας ενός κρατούμενου.⁷⁷³ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι η απουσία επαρκούς ιατρικής φροντίδας κατά την κράτηση θα μπορούσε να συνιστά παραβίαση του Άρθρου 5 ΑΣΔΑ «ανάλογα με τα εξατομικευμένα δεδομένα της κάθε περίπτωσης, τον τύπο της ασθένειας ή της διαταραχής, τον χρόνο που παρήλθε χωρίς ιατρική φροντίδα και τα σωρευτικά αποτελέσματά τους».⁷⁷⁴

Τα *Πρότυπα ΕΠΒ* διατυπώνουν την αρχή ότι οι κρατούμενοι δικαιούνται το ίδιο επίπεδο ιατρικής περιθαλψης με τα άτομα που ζουν στην κοινότητα γενικά.⁷⁷⁵ Η Οδηγία 10(ν) των *αναθεωρημένων οδηγιών ΥΑ για την κράτηση των αιτούντων άσυλο* προβλέπει ότι οι κρατούμενοι αιτούντες άσυλο θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να λάβουν την κατάλληλη ιατρική περίθαλψη και ψυχολογική συμβουλευτική, όπου κάτι τέτοιο είναι απαραίτητο. Άλλα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα, μεταξύ άλλων οι *Στοιχειώδεις Κανόνες διά την Μεταχείρισιν των Κρατούμενων* (Κανόνες 22 ως 25), ο *Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση* (Αρχές

770 Theo Van Boven, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα βασανιστήρια, Ετήσια Έκθεση στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2004/56, 23 Δεκεμβρίου 2003, παρ. 49.

771 Hurtado κατά Ελβετίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 17549/90, Απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 1994· Mouisel κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 67263/01, Απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2002, παρ. 40· Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 27229/95, Απόφαση της 3ης Απριλίου 2001, παρ. 111· Aleksanyan κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46468/06, Απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2008, παρ. 137.

772 Karygowski κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 23052/05, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2009· Κοτσάφτης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 39780/06, Απόφαση της 12ης Ιουνίου 2008. Βλ. επίσης Mouisel κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 769), παρ. 40-42.

773 Κοτσάφτης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 770).

774 Montero-Aranguren και άλλοι (Detention Center of Catia) κατά Βενεζουέλας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 761), παρ. 103. Βλ. επίσης Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 220, 225, 227.

775 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Απόσπασμα από την 3η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (93) 12], σ. 27, παρ. 31. Παρότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ορισμένες φορές αποδεχτεί ένα χαμηλότερο επίπεδο υγειονομικής περιθαλψης των κρατούμενων από αυτό που είναι διαθέσιμο στην κοινότητα, η απόφαση αυτή αφορούσε μόνο καταδικασμένους κρατούμενους, και το Δικαστήριο έχει διακρίνει αυστηρά, σε ό,τι αφορά το ζήτημα αυτό, ανάμεσα στους καταδικασμένους και τους άλλους κρατούμενους· Aleksanyan κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 769), παρ. 139.

22 ως 26), οι *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας* (Ενότητα Η), και οι *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη Μεταχείριση των γυναικών κρατούμενων και για τα μη στερητικά της ελευθερίας μέτρα για γυναίκες παραβάτιδες (Κανόνες της Μπανγκόκ)* διατυπώνουν λεπτομερείς κατευθυντήριες οδηγίες σχετικά με την κατάλληλη ιατρική περίθαλψη κατά την κράτηση.

Τα μέτρα ασφάλειας που εφαρμόζονται κατά την ιατρική περίθαλψη πρέπει επίσης να είναι έτσι σχεδιασμένα ώστε να σέβονται όσο το δυνατόν περισσότερο την αξιοπρέπεια του κρατούμενου. Από αυτήν την άποψη, προβλήματα μπορεί να δημιουργεί η χρήση χειροπέδων ή η επιβολή άλλων περιοριστικών μέτρων κατά τη θεραπεία.⁷⁷⁶

Πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπ' όψιν, όπως θα αναλυθεί λεπτομερέστερα στο Κεφάλαιο 5, ότι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τα μη δεσμευτικά κείμενα που αποτυπώνουν το δικαίωμα στην υγεία, όλα τα πρόσωπα, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, διαμονής ή μεταναστευτικού καθεστώτος, έχουν το δικαίωμα στην πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας και στην περίθαλψη των επείγοντων περιστατικών, δικαίωμα που ισχύει επίσης και στο πλαίσιο της κράτησης.⁷⁷⁷

3. Συνθήκες κράτησης ιδιαίτερων ομάδων

α) Ψυχικά πάσχοντες κρατούμενοι

Οι ψυχικά πάσχοντες ή όσοι υποφέρουν από ψυχικές διαταραχές λόγω των τραυματικών εμπειριών χρειάζονται ειδική μέριμνα όταν κρατούνται σε χώρους κράτησης μεταναστών. Η κράτησή τους εγείρει ερωτήματα σχετικά με το (α) αν το πρόσωπο θα έπρεπε καν να κρατείται ή αν μπορούν να βρεθούν καταλληλότερα εναλλακτικά μέσα (βλ. Ενότητα 6)· και, σε περίπτωση που η κράτηση κριθεί αναγκαία, ανακύπτουν (β) την κατάλληλη μορφή κράτησης, τις συνθήκες της κράτησης και την παροχή ιατρικής φροντίδας.

Όταν τα προβλήματα ψυχικής υγείας ενός κρατούμενου προκαλούνται ή επιδεινώνονται από την κράτηση, και αν οι αρχές έχουν γνώση αυτών των προβλημάτων, η συνέχιση της κράτησης μπορεί να συνιστά σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Στην υπόθεση *C κατά Αυστραλίας*, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 7 ΔΣΑΠΔ λόγω της παρατεταμένης κράτησης ενός προσώπου με σοβαρή ψυχική πάθηση η οποία, όπως γνώριζαν οι αρχές, είχε προκύψει λόγω της κράτησής του και η οποία, όταν κάποια στιγμή απελευθερώθηκε, ήταν τόσο σοβαρή που είχε καταστεί μη αναστρέψιμη.⁷⁷⁸

Ακόμα και όταν η κράτηση ενός ψυχικά πάσχοντος είναι δικαιολογημένη, πρέπει να εξετάζεται ποιος είναι ο κατάλληλος τόπος κράτησης: πρέπει να εξετάζεται αν το πρόσωπο πρέπει

776 Henaf κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 65436/01, Απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 2003, παρ. 49-60.

777 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 34: «Συγκεκριμένα, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να σέβονται το δικαίωμα στην υγεία, μεταξύ άλλων, απέχοντας από την άρνηση ή τον περιορισμό της ισότιμης πρόσβασης όλων των προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των φυλακισμένων ή των κρατούμενων, των μελών μειονοτικών ομάδων, των αιτούντων άσυλο και των παράτυπων μεταναστών, στις προληπτικές, θεραπευτικές και παρηγορητικές υπηρεσίες υγείας».

778 C. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 350), παρ. 8.4.

να κρατηθεί σε ένα εξειδικευμένο ψυχιατρικό κατάστημα ή αν θα πρέπει να παραμείνει στην ειδική ψυχιατρική πτέρυγα ενός κέντρου κράτησης.⁷⁷⁹

Ανεξάρτητα από τον τόπο της κράτησης, η ανεπαρκής ψυχιατρική περίθαλψη, από μόνη της ή σε συνδυασμό με άλλες ακατάλληλες συνθήκες κράτησης, μπορεί να συνιστά ή να οδηγεί σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση.⁷⁸⁰ Για την αξιολόγηση αν η κράτηση ή οι συνθήκες της κράτησης ενόσ ψυχικά πάσχοντος συνιστούν σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν πόσο ευάλωτο είναι το άτομο, καθώς και η αδυναμία του, σε ορισμένες περιπτώσεις, να διαμαρτυρηθεί κατανοητά ή αποτελεσματικά για τον τρόπο που επηρεάζεται η υγεία του.⁷⁸¹

β) Άτομα με αναπηρία

Τόσο η ΔΣΑΠΔ στο Άρθρο 10 όσο και η ΕΣΔΑ στο Άρθρο 3 έχει θεωρηθεί ότι, στην περίπτωση της κράτησης ατόμων με αναπηρία, απαιτούν τη λήψη μέτρων που διασφαλίζουν ότι οι συνθήκες κράτησης είναι κατάλληλες για τον βαθμό αναπηρίας των ατόμων αυτών.⁷⁸² Σύμφωνα με το Άρθρο 14 ΣΔΑΑ, τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να «διασφαλίζουν ότι, εάν τα άτομα με αναπηρίες στερούνται την ελευθερία τους μέσω οποιασδήποτε διαδικασίας, δικαιούνται, σε ίση βάση με τους άλλους, εγγυήσεις σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τους στόχους και τις αρχές της παρούσας Σύμβασης, συμπεριλαμβανόμενης και της παροχής εύλογης προσαρμογής». Στο Άρθρο 2 αυτής της σύμβασης, η εύλογη προσαρμογή ορίζεται ως οι «απαραίτητες και κατάλληλες τροποποιήσεις και ρυθμίσεις, οι οποίες δεν επιβάλλουν ένα δυσανάλογο ή αδικαιολόγητο βάρος, όπου απαιτείται σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να διασφαλιστούν, για τα άτομα με αναπηρίες, η απόλαυση ή η άσκηση, σε ίση βάση με τους άλλους, όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών».

γ) Θύματα βασανιστηρίων

Δεδομένου ότι στους κρατούμενους αιτούντες άσυλο συμπεριλαμβάνονται θύματα βασανιστηρίων, τα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα συνιστούν στις αρχές να διενεργούν από την αρχή της κράτησης εκτιμήσεις της πνευματικής κατάστασης των κρατούμενων για να διακρίνουν θύματα βασανιστηρίων ή άλλων τραυματικών εμπειριών, τα οποία, λόγω της κατάστασής

779 Σύσταση R(1998)7 της Επιτροπής των Υπουργών προς τα κράτη μέλη σχετικά με τις ηθικές και τις οργανωτικές πτυχές της υγειονομικής περίθαλψης στη φυλακή, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών στις 8 Απριλίου 1998 κατά την 627η συνάντηση των Αναπληρωτών τους: οι κρατούμενοι που πάσχουν από σοβαρές ψυχικές διαταραχές πρέπει να κρατούνται και να λαμβάνουν φροντίδα σε νοσοκομειακές εγκαταστάσεις με επαρκή εξοπλισμό και κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό.

780 Musiał κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 28300/06, Απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2009, παρ. 96· στην υπόθεση Madafferί και Madafferί κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 460), ο προσφεύγων επιστράφηκε στο κέντρο κράτησης μεταναστών παρά τις συστάσεις των γιατρών και των ψυχιάτρων, και κρίθηκε ότι η απόφαση δεν βασίστηκε σε ορθή αξιολόγηση των περιστάσεων της συγκεκριμένης περίπτωσης και παραβίαζε το Άρθρο 10.1 ΔΣΑΠΔ.

781 Ό.π., παρ. 87.

782 Price κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 33394/96, Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2001, παρ. 25-30· Farbthuis κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 700), παρ. 56· Hamilton κατά Τζαμάικας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 616/1995, Απόψεις της 23ης Ιουλίου 1999.

τους, μπορεί να πρέπει να φιλοξενηθούν εκτός του χώρου κράτησης (βλ. παραπάνω, Ενότητα 6) ή, εντός του χώρου κράτησης, μπορεί να χρειάζονται διαφορετικού τύπου εγκαταστάσεις, ή ειδικές υπηρεσίες ή ιατρική φροντίδα.⁷⁸³ Αυτή η διαδικασία διασφαλίζει ότι οι αρχές τηρούν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων να παρέχουν κατάλληλες συνθήκες κράτησης ή καταλύματος, καθώς και ιατρική και ψυχιατρική περίθαλψη στα πρόσωπα αυτά.

δ) Παιδιά

Στις εξαιρετικές περιπτώσεις της κράτησης παιδιών (βλ. Ενότητα 6.α, παραπάνω, σχετικά με το πότε επιτρέπεται η κράτηση), είτε είναι ασυνόδευτα είτε κρατούνται μαζί με την οικογένειά τους, οι συνθήκες κράτησης πρέπει να είναι κατάλληλες και όλες οι αποφάσεις σχετικά με την κράτηση πρέπει να λαμβάνουν πρωτίστως υπ' όψιν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.⁷⁸⁴ Το Γενικό Σχόλιο της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού για *Μεταχείριση των ασυνόδευτων και των χωρισμένων από την οικογένειά τους παιδιών που βρίσκονται εκτός της χώρας καταγωγής τους*⁷⁸⁵ αναφέρει ότι, «[σ]τις εξαιρετικές περιπτώσεις της κράτησης, οι συνθήκες στέριξης της προσωπικής ελευθερίας πρέπει να διέπονται από την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού, [...] Ειδικές ρυθμίσεις είναι αναγκαίες για τους χώρους διαβίωσης των παιδιών που πρέπει να κρατούνται χωριστά από τους ενήλικες, εκτός εάν το βέλτιστο συμφέρον τους επιβάλλει την κράτησή τους σε χώρους όπου κρατούνται ενήλικες. [...] Οι χώροι κράτησης δεν πρέπει να βρίσκονται σε απομονωμένες περιοχές όπου δεν υπάρχουν κατάλληλοι πολιτισμικά κοινοτικοί πόροι και είναι αδύνατη η πρόσβαση σε νομική συνδρομή. Τα παιδιά πρέπει να έχουν την ευκαιρία να επικοινωνούν τακτικά και να δέχονται επισκέψεις φίλων, συγγενών, θρησκευτικών, κοινωνικών και νομικών συμβούλων και του κηδεμόνα τους. Επίσης πρέπει να τους παρέχεται η δυνατότητα να δέχονται ό,τι χρειάζονται καθώς και την κατάλληλη ιατρική θεραπεία και ψυχολογική συμβουλευτική, όταν είναι αναγκαίο. [...] Προκειμένου να διασφαλιστούν αποτελεσματικά τα δικαιώματα της παραγράφου (δ) του άρθρου 37 της Σύμβασης στα ασυνόδευτα ή στα χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία, πρέπει να τους παρέχεται άμεση και ελεύθερη πρόσβαση σε νομικό σύμβουλο και σε κάθε άλλη αναγκαία βοήθεια, συμπεριλαμβανομένου του διορισμού νομικού συμπαραστάτη».⁷⁸⁶

783 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 9(ι): Σύσταση R(1998)7, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 777), παρ. 12: «οι αιτούντες άσυλο θα πρέπει να ελέγχονται κατά την αρχή της περιόδου κράτησής τους για να αναγνωριστούν τα θύματα βασανιστηρίων και τα άτομα που έχουν υποστεί άλλου είδους τραυματικές εμπειρίες ώστε να τους παρασχεθεί η αρμόζουσα περίθαλψη και οι κατάλληλες συνθήκες». Βλ. επίσης Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγία XI.3 «Κατάλληλη βοήθεια και υποστήριξη θα πρέπει να παρέχεται και σε άλλους κρατούμενους που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες».

784 Άρθρο 3(α) ΣΔΠ.

785 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 63.

786 Βλ. επίσης Concluding Observations on Cyprus, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/С.12/СΥΡ/СО/5, 12 Ιουνίου 2009, παρ. 22, όπου εκφράζεται ανησυχία για τις ανεπαρκείς συνθήκες κράτησης παιδιών για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης: Concluding Observations on Australia, ΕΔΠ, ό.π. (σημ. 707), παρ. 62(β) και 64(с).

ι) Εκπαίδευση μεταναστών κατά την κράτηση

Τα παιδιά που κρατούνται για σκοπούς ελέγχου της μετανάστευσης εξακολουθούν να απολαμβάνουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, η οποία θα πρέπει να τους παρέχεται ισότιμα με τα παιδιά που απολαμβάνουν την ελευθερία τους, και χωρίς καμία διάκριση για λόγους φυλής, εθνικότητας ή θρησκείας.⁷⁸⁷ Οι *Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση* και το *Γενικό Σχόλιο αρ. 6* της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναγνωρίζουν ότι, κατά τη διάρκεια της κράτησης, τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση, που πρέπει να παρέχεται εκτός του κέντρου κράτησης και ότι πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη για την αναψυχή και το παιχνίδι των παιδιών.⁷⁸⁸

Οι *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας* προσθέτουν επιπλέον ότι αυτή η εκπαίδευση θα πρέπει να παρέχεται «σε κοινοτικά σχολεία αν αυτό είναι δυνατόν, και σε κάθε περίπτωση, από ειδικευμένους δασκάλους μέσω προγραμμάτων ενσωματωμένων στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας ώστε, μετά την απόλυση, οι ανήλικοι να μπορούν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους χωρίς δυσκολία [και σημειώνουν ότι] [ε]ιδική προσοχή πρέπει να αποδοθεί από τη διεύθυνση του καταστήματος κράτησης στην εκπαίδευση των αλλοδαπών ανηλίκων ή των ανηλίκων με ειδικές πολιτιστικές ή εθνικές ανάγκες. [Επιπλέον] Οι ανήλικοι που είναι αναλφάβητοι ή έχουν προβλήματα στην εκμάθηση δικαιούνται ειδικής εκπαίδευσης».⁷⁸⁹ Τέλος, οι *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών* ορίζουν ότι «[ο]ι ανήλικοι που βρίσκονται σε ηλικία μεγαλύτερη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και επιθυμούν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους πρέπει να μπορούν και να ενθαρρύνονται να συνεχίσουν τις σπουδές τους και καταβάλλεται κάθε προσπάθεια για την πρόσβασή τους σε κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα».⁷⁹⁰

ε) Γυναίκες κρατούμενες

Οι γυναίκες συχνά αντιμετωπίζουν ξεχωριστές δυσκολίες στα κέντρα κράτησης μεταναστών. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται οι περιπτώσεις βίας λόγω φύλου ή η παρενόχληση, μεταξύ άλλων η σεξουαλική βία και κακοποίηση, που διαπράττεται τόσο από κρατικούς υπαλλήλους όσο και από άλλους κρατούμενους (βλ. Ενότητα 4, παρακάτω)· απουσία φροντίδας για τα παιδιά· ανεπαρκής ή ακατάλληλη παροχή ιατρικής φροντίδας, αγαθών και υπηρεσιών που χρειάζονται οι γυναίκες· καθώς και άλλες μορφές διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου.

Το διεθνές δίκαιο και τα μη δεσμευτικά κείμενα επιβάλλουν στα κράτη να λαμβάνουν ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων. Τονίζουν την ανάγκη να παρέχονται ξεχωριστά καταλύματα στις γυναίκες κρατούμενες, να διασφαλίζεται ότι οι γυναίκες επιβλέπονται και επιτηρούνται από γυναικείο προσωπικό και ότι οι σωματικοί έλεγχοι σε γυναίκες

787 Άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου 1 ΕΣΔΑ· Άρθρο 28 ΣΔΠ· Άρθρο 5(ε)(ν) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 13 ΔΣΟΚΜΔ· Γενικό Σχόλιο αρ. 13: The right to education, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1999/10, 8 Δεκεμβρίου 1999, παρ. 34: «επιβεβαιώνει ότι η αρχή της μη διάκρισης αφορά όλα τα πρόσωπα σχολικής ηλικίας που διαμένουν στην επικράτεια του κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των αλλοδαπών, και ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς».

788 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 9.2· και ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 63.

789 Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας, Αρχή 38.

790 Ό.π., Αρχή 39.

διενεργούνται μόνο από γυναίκες.⁷⁹¹ Για παράδειγμα, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει τονίσει ότι, αναφορικά με τη συμμόρφωση με τα Άρθρα 3, 7 και 10 της ΔΣΑΠΔ, ένα στοιχείο που θα πρέπει να λαμβάνεται πολύ σοβαρά υπ' όψιν είναι «αν οι άντρες και οι γυναίκες κρατούνται χωριστά στις φυλακές και αν οι γυναίκες φρουρούνται μόνο από γυναίκες φρουρούς».⁷⁹² Έχει επίσης ορίσει ότι «τα πρόσωπα που υποβάλλονται σε σωματική έρευνα από κρατικούς αξιωματούχους, ή από ιατρικό προσωπικό που ενεργεί εξ ονόματος του κράτους, πρέπει να εξετάζονται μόνο από πρόσωπα του ίδιου φύλου».⁷⁹³ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι σε μια κατάσταση παρατεταμένης κράτησης μιας μετανάστριας, η οποία είχε υποστεί αποβολή σε ένα κατάσταση που δεν διέθετε γυναίκες στο προσωπικό και πρόσφερε κατά τ' άλλα ακατάλληλες συνθήκες κράτησης, καμία από τις επιμέρους συνθήκες κράτησης δεν υπερέβαινε το εννοιολογικό όριο του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ. Σε συνδυασμό όμως, οι συνθήκες αυτές «μείωναν την ανθρώπινη αξιοπρέπεία της και της προκαλούσαν αισθήματα άγχους και κατωτερότητας ικανά να την ταπεινώσουν και να την εξευτελίσουν, και ενδεχομένως ικανά να κάμψουν τις σωματικές ή τις ηθικές της αντιστάσεις» και, συνεπώς, συνιστούσαν ταπεινωτική μεταχείριση που απαγορεύεται κατά το Άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁷⁹⁴

Το διεθνές δίκαιο και τα μη δεσμευτικά κείμενα για την κακομεταχείριση, το δικαίωμα στην υγεία και τη μη διάκριση απαιτούν να διασφαλίζεται η κατάλληλη και επαρκής πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, προϊόντα και υπηρεσίες στους μετανάστες που κρατούνται (βλ. Ενότητα 2.γ, παραπάνω). Τα μη δεσμευτικά αυτά κείμενα απαιτούν οι κρατούμενες να έχουν πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη και εγκαταστάσεις υγιεινής τις οποίες μπορεί να χρειάζονται ως γυναίκες, συμπεριλαμβανομένης της γενετήσιας και αναπαραγωγικής ιατρικής περίθαλψης, αγαθών και υπηρεσιών. Επιπλέον απαιτούν η περίθαλψη να παρέχεται στις κρατούμενες με τρόπο αποδεκτό και κατάλληλο. Για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων θεωρεί ότι η χρήση χειροπέδων και άλλοι περιορισμοί των εγκύων γυναικών κατά τη διάρκεια των γυναικολογικών εξετάσεων ή/και τον τοκετό συνιστά απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση,⁷⁹⁵ ενώ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι ήταν απάνθρωπο και ταπεινωτικό να απαιτείται από μια κρατούμενη να υποστεί γυναικολογική εξέταση με χειροπέδες και παρουσία αντρών από το προσωπικό.⁷⁹⁶

Οι διεθνείς αυτές νομικές προϋποθέσεις αφορούν όλες τις κρατούμενες, μεταξύ αυτών και τις μετανάστριες. Επιπλέον ορισμένα διεθνή όργανα έχουν εξετάσει συγκεκριμένα την κατάσταση των κρατούμενων μεταναστριών. Για παράδειγμα η ΕΕΔΚΓ συνιστά στα συμβαλλόμενα κράτη «να διασφαλίζουν ότι οι μετανάστριες εργαζόμενες που τελούν υπό κράτηση δεν υφίστανται διακρίσεις ή βία λόγω φύλου, καθώς και ότι οι εγκυμονούσες και θηλάζουσες μητέρες, όπως και οι γυναίκες με προβλήματα υγείας έχουν πρόσβαση στις αναγκαίες υπηρεσίες».⁷⁹⁷

791 Κανόνες 8 και 53, Standard Rules for the Treatment of Prisoners· Αρχές XIX, XX, XXI, Principles and Best Practices on the Protection of Persons Deprived of Liberty in the Americas· Κανόνας 19, United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (the Bangkok Rules).

792 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22), παρ. 15 (Άρθρο 3).

793 Γενικό Σχόλιο αρ. 16: Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, της οικογένειας, της οικίας ή της αλληλογραφίας, και η προστασία της τιμής και της υπόληψης, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. Ι), 8 Απριλίου 1988, παρ. 8.

794 Aden Ahmed κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 765), παρ. 91-100.

795 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Απόσπασμα από τη 10η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (2000) 13], σ. 81, παρ. 27.

796 Filiz Uyan κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 7496/03, Απόφαση της 8ης Ιανουαρίου 2009.

797 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(j).

Οι *Οδηγίες της ΥΑ για την Κράτηση* τονίζουν επίσης ότι όταν κρατούνται γυναίκες αιτούσες άσυλο πρέπει να τοποθετούνται χωριστά από τους άντρες εκτός αν έχουν στενούς οικογενειακούς δεσμούς. Οι οδηγίες συνιστούν να προτιμάται το γυναικείο προσωπικό στα καταστήματα κράτησης που φιλοξενούν γυναίκες, και σημειώνουν την ανάγκη για ειδικές εγκαταστάσεις υγειονομικής περίθαλψης.⁷⁹⁸

4. Προστασία από την κακομεταχείριση, μεταξύ άλλων και από τη βία κατά την κράτηση

Η σωματική ή σεξουαλική επίθεση, ή η υπερβολική ή ανάρμοστη χρήση τεχνικών σωματικού περιορισμού ενδέχεται να παραβιάζουν μια σειρά δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στη ζωή και την απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, καθώς και τα δικαιώματα που αφορούν τη σωματική ακεραιότητα. Όταν ένα πρόσωπο θανατώνεται παράνομα ή υποβάλλεται σε σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση κατά τη διάρκεια της κράτησής του, τεκμαίρεται ότι υπεύθυνα είναι τα κρατικά όργανα, και το κράτος φέρει το βάρος να παράσχει επαρκείς και πειστικές αποδείξεις περί του αντιθέτου.⁷⁹⁹

Επιπλέον, όταν οι κρατικές αρχές γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν ότι συγκεκριμένοι κρατούμενοι αντιμετωπίζουν παρούσα ή επικείμενη απειλή κατά της ζωής τους ή κατά της σωματικής τους ακεραιότητας, ή απειλούνται με σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση από μη κρατικούς φορείς, έχουν την υποχρέωση να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να αποτρέψουν ή να άρουν την απειλή.⁸⁰⁰ Η υποχρέωση αυτή απορρέει από τις γενικές θετικές υποχρεώσεις του κράτους να επιδεικνύει τη δέουσα επιμέλεια και να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για να αποτρέψει και να διερευνά τις πράξεις ιδιωτών που παραβιάζουν αυτά τα δικαιώματα, καθώς να προστατεύει τα θύματά τους.⁸⁰¹ Οι υποχρεώσεις προστασίας είναι ισχυρότερες όταν πρόκειται για κρατούμενους, απέναντι στους οποίους το κράτος έχει αυξημένο καθήκον επιμέλειας.⁸⁰²

Όταν για παράδειγμα υπάρχει εμφανής πιθανότητα εκδήλωσης έμφυλης ή εθνοτικής βίας εις βάρος κρατουμένων, πρέπει να λαμβάνονται τα ανάλογα μέτρα αποτροπής και ασφάλειας. Στην υπόθεση *Rodic κατά Βοσνίας-Ερζεγοβίνης*, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ψυχική αγωνία που βίωσαν, λόγω της απειλής και της επικείμενης βίας, δύο Σέρβοι κρατούμενοι σε μια ανοιχτή,

798 *Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση*, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 9.3.

799 *Anguelova κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 38361/97, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2002, παρ. 110-111· *Salman κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 21986/93, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2000, παρ. 100· *Demiray κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 27308/95, Απόφαση της 21ης Νοεμβρίου 2000.

800 Βλ. *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 23452/94, Απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1998· *Anguelova κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 797)· *Pueblo Bello Massacre κατά Κολομβίας*, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.140, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2006, παρ. 123. Σχετικά με την υποχρέωση προστασίας ενάντια στη βία μεταξύ κρατουμένων, βλ. *Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46477/99, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2002.

801 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 8· *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 798)· ΕΚΒ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 31), παρ. 18· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 19, ό.π. (σημ. 237), παρ. 9· *Velasquez Rodriguez κατά Ονδούρας*, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 1, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 1988, παρ. 172· *Pueblo Bello Massacre κατά Κολομβίας*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 798), παρ. 120.

802 *Salman κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 797).

υπερπλήρη φυλακή, όπου κυριαρχούσαν άτομα βοσνιακής καταγωγής, οι οποίοι υπέστησαν βία από συγκρατούμενους τους, ενώ η διεύθυνση της φυλακής δεν είχε λάβει τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας, συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁸⁰³ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει επίσης δεχτεί ότι «το κράτος έχει υποχρέωση να προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην ανθρώπινη μεταχείριση κάθε κρατούμενου στα σωφρονιστικά καταστήματα, [και επομένως] δεσμεύεται να διαμορφώσει τις κατάλληλες συνθήκες ώστε να αποφεύγονται, στο μέτρο του δυνατού, οι συγκρούσεις μεταξύ των κρατούμενων».⁸⁰⁴

Πέρα από την προστασία από τις ενέργειες του προσωπικού ή των συγκρατούμενων, το κράτος έχει επίσης υποχρέωση να λάβει όλα τα αναγκαία και δυνατά μέτρα προκειμένου να προστατέψει τους κρατούμενους από τον αυτοτραυματισμό ή την αυτοκτονία.⁸⁰⁵

Οι γυναίκες που τελούν υπό κράτηση ενδέχεται να αντιμετωπίσουν αυξημένο κίνδυνο σεξουαλικής ή έμφυλης βίας, είτε από το προσωπικό είτε από ιδιώτες. Τα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα για να αποτρέπουν τέτοιες ενέργειες και να προστατεύουν τις κρατούμενες από τη σεξουαλική βία κατά την κράτηση, μεταξύ άλλων ποινικοποιώντας τη συγκεκριμένη πράξη και εφαρμόζοντας τον ποινικό νόμο. Ορισμένες μορφές σεξουαλικής βίας κατά την κράτηση, όπως ο βιασμός, συνιστούν βασανιστήριο.⁸⁰⁶ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αποφανθεί ότι η αυθαίρετη κολπική έρευνα των γυναικών κρατούμενων από κρατικούς υπαλλήλους ισοδυναμεί με βιασμό και επομένως με βασανιστήριο.⁸⁰⁷ Επίσης ότι το να παραμένουν οι γυναίκες κρατούμενες γυμνές και να φυλάσσονται από ένοπλους άντρες συνιστά επίσης σεξουαλική βία και παραβιάζει το δικαίωμα στην ανθρώπινη μεταχείριση βάσει του Άρθρου 5.2 ΑΣΔΑ.⁸⁰⁸

α) Βία ή κακομεταχείριση κατά την απέλαση

Η βίαιη απέλαση, κατά τη διαδικασία της οποίας οι μετανάστες παραμένουν υπό κράτηση, συχνά περιλαμβάνει τη χρήση σωματικής βίας ή κακομεταχείρισης. Όσο όμως ο απελαυνόμενος παραμένει υπό την εξουσία ή τον έλεγχο των οργάνων του κράτους –για παράδειγμα όταν συνοδεύεται φρουρούμενος σε ένα αεροπλάνο που έχει απομακρυνθεί από την επικράτεια– παραμένει εντός της δικαιοδοσίας του κράτους σε ό,τι αφορά το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλ. Κεφάλαιο 1, Ενότητα 1.2). Η αδικαιολόγητη χρήση ισχύος ή βίας από τους κρατικούς υπαλλήλους ή από μη κρατικούς φορείς που πιθανόν να εμπλέκονται σε μια απέλαση, όπως η υπερβολική ή ανάρμοστη χρήση μέτρων σωματικού περιορισμού, μπορεί να παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή, την απαγόρευση των βασανιστηρίων και κάθε άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, καθώς και τα δικαιώματα σεβασμού της σωματικής

803 Rodic και άλλοι κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 22893/05, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2008, παρ. 73.

804 "Juvenile Reeducation Institute" κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 752), παρ. 184.

805 Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 769), παρ. 92-101· Barbatto κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 84/1981, Απόψεις της 21ης Οκτωβρίου 1982, παρ. 9.2.

806 Aydin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 403), παρ. 83-86· C. T. και K. M. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 322), παρ. 7.5.

807 Miguel Castro-Castro Prison κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.160, Απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2006, παρ. 306-313.

808 Ό.π.

ακεραιότητας.⁸⁰⁹ Καθώς τα πρόσωπα που υφίστανται τη βίαιη απέλαση στερούνται την ελευθερία τους, στην περίπτωση τους ισχύει η αυξημένη υποχρέωση του κράτους να σέβεται και να προστατεύει τα δικαιώματα των κρατουμένων. Τα Πρότυπα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων σχετικά με την απέλαση αλλοδαπών από αέρα,⁸¹⁰ τονίζουν ότι στις απελάσεις αυτές υπάρχει αυξημένος κίνδυνος απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης, και διατυπώνουν μια σειρά κατευθυντήριων αρχών προκειμένου να διασφαλίζεται ότι η χρήση βίας κατά την απέλαση δεν υπερβαίνει τα εύλογα και αναγκαία όρια, καθώς και ότι αξιολογείται και λαμβάνεται υπ' όψιν ο κίνδυνος που ελλοχεύει σε συγκεκριμένες τεχνικές περιορισμού.⁸¹¹

IV. Διαδικαστική προστασία

1. Λόγοι κράτησης

Όταν ένα πρόσωπο κρατείται για οποιονδήποτε λόγο, μεταξύ άλλων για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης, έχει δικαίωμα να πληροφορείται άμεσα τους λόγους της κράτησής του. Το δικαίωμα αυτό προστατεύεται από το Άρθρο 5.2 ΕΣΔΑ, το Άρθρο 9.2 ΔΣΑΠΔ, τα Άρθρα 7 και 8 ΑΣΔΑ, και το Άρθρο 14.3 ΑΡΧΔΑ. Παρότι το Άρθρο 5.2 ΕΣΔΑ αναφέρει ρητά ως φορείς του δικαιώματος μόνο τα «συλληφθέντα πρόσωπα», το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί ότι η υποχρέωση αυτή ισχύει εξίσου για όλα τα πρόσωπα που στερούνται την ελευθερία τους με κάθε μορφή κράτησης, συμπεριλαμβανομένης και της κράτησης για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης, καθώς συνιστά εγγενές στοιχείο της προστασίας του δικαιώματος στην ελευθερία.⁸¹² Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ο κρατούμενος πρέπει να πληροφορείται τους λόγους της κράτησης «κατά τη στιγμή που ξεκινά η κράτηση, [ώστε να] υφίσταται ένας μηχανισμός αποφυγής της παράνομης ή αυθαίρετης κράτησης από την πρώτη στιγμή της στέρησης ελευθερίας και μια εγγύηση του δικαιώματος υπεράσπισης του κρατουμένου».⁸¹³ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει τονίσει ότι

809 Βλ. *Raninen* κατά Φινλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 398), παρ. 56· *Öcalan* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46221/99, Απόφαση της 12ης Μαρτίου 2003, παρ. 182-184· και στις δύο αυτές αποφάσεις το Δικαστήριο έκρινε ότι η συγκράτηση του κρατουμένου με χειροπέδες κατά τη μεταφορά του δεν παραβιάζει το Άρθρο 3, αν δεν περιλαμβάνει τη χρήση βίας ή δημόσιας έκθεσης, πέραν του εύλογου και αναγκαίου ορίου, μεταξύ άλλων και για την αποτροπή της απόδρασης.

810 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Απέλαση αλλοδαπών από αέρα, Απόσπασμα από τη 13η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (2003) 35], σ. 83.

811 Για τη χρήση μέτρων περιορισμού, βλ. επίσης, Στοιχειώδεις Κανόνες διά την Μεταχείριση των Κρατουμένων, κανόνες 33 και 34· Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας, παρ. 63-64.

812 *Abdolkhani* και *Karimnia* κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 136-137. *Shamayev* και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 413-414. Ο συλλογισμός του Δικαστηρίου ήταν πως, αφού τα Άρθρα 5.4 και 5.2 συνδέονται στενά μεταξύ τους, και η πληροφόρηση για τους λόγους στέρησης της ελευθερίας είναι σημαντική για την προσφυγή κατά της απόφασης κράτησης, όπως προβλέπεται στο Άρθρο 5.4, και αφού το Άρθρο 5.4 δεν διακρίνει τη στέρηση της ελευθερίας με τη μορφή της σύλληψης από τις άλλες μορφές, το δικαίωμα πληροφόρησης σχετικά με τους λόγους κράτησης ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις κράτησης.

813 *Yvon Neptune* κατά Αϊτής, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 105· *Humberto Sánchez* κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 99, Απόφαση της 7ης Ιουνίου 2003, παρ. 82· *Vélez Loor* κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 116, 180· *Nadege Dorzema* και άλλοι κατά Δομινικανής Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 537), παρ. 132.

«ένας από τους κύριους στόχους της υποχρέωσης να πληροφορείται κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται τους λόγους της σύλληψής του είναι να έχει τη δυνατότητα να ζητήσει την απελευθέρωσή του αν θεωρεί ότι οι λόγοι σύλληψης είναι ψευδείς ή αβάσιμοι· οι λόγοι σύλληψης εξάλλου δεν αρκεί να περιλαμβάνουν τη γενική νομική βάση της σύλληψης αλλά πρέπει να περιέχουν επαρκή συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά που να καταδεικνύουν την ουσία της δίωξης»,⁸¹⁴ έτσι ώστε να προστατεύεται το δικαίωμα habeas corpus του κρατούμενου.

Το δικαίωμα πληροφόρησης σχετικά με τους λόγους της σύλληψης αποτυπώνεται επίσης και σε πολλά διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα και κατευθυντήριες οδηγίες που αφορούν την κράτηση μεταναστών και αιτούντων άσυλο. Ο *Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Προσώπων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία* ορίζει στην Αρχή 11.2: «Ο κρατούμενος και ο δικηγόρος του, εάν έχει διορίσει, δικαιούνται κοινοποίησης κάθε διαταγής κράτησης καθώς και των λόγων που την επιβάλλουν». Σύμφωνα με την Αρχή 13, κάθε κρατούμενος, κατά την έναρξη της κράτησης ή αμέσως μετά, πρέπει να ενημερώνεται για τα δικαιώματά του και να του εξηγείται ο τρόπος άσκησής τους, και πώς να επωφεληθεί από αυτά.⁸¹⁵

Οι *Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση* και οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου* ορίζουν ότι, όταν κρατούνται οι αιτούντες άσυλο, έχουν δικαίωμα να πληροφορούνται άμεσα και πλήρως τους νομικούς και πραγματικούς λόγους της κράτησής τους, συμπεριλαμβανομένης και της διαταγής κράτησης, καθώς και τα δικαιώματα και τα διαθέσιμα ένδικα μέσα, σε γλώσσα και ορολογία που να τους είναι κατανοητές.⁸¹⁶

Η πληροφόρηση σχετικά με τους λόγους κράτησης πρέπει να παρέχεται σε απλή, μη τεχνική γλώσσα που να είναι εύκολα κατανοητή, και πρέπει να περιλαμβάνει την ουσιαστική νομική και πραγματική βάση της κράτησης –επομένως και το διάταγμα κράτησης– καθώς και πληροφορίες σχετικά με τα ένδικα μέσα που έχει στη διάθεσή του ο κρατούμενος. Η πληροφορίες που παρέχονται πρέπει να χαρακτηρίζονται από επαρκή πληρότητα και ακρίβεια, ώστε ο κρατούμενος να έχει τη δυνατότητα να προσβάλει δικαστικά την κράτησή του.⁸¹⁷ Η αρχή ότι οι πληροφορίες πρέπει να παρέχονται σε μορφή που να τις καθιστά προσβάσιμες, μπορεί στην περίπτωση των μεταναστών να συνενάγεται την υποχρέωση μετάφρασής τους.⁸¹⁸

Οι κρατούμενοι πρέπει να πληροφορούνται τους λόγους κράτησης άμεσα. Η επαρκής αμε-

814 Al-Gertani κατά Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 606), παρ. 10.5· F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.5.

815 Βλ. επίσης ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, εγγυήσεις 1 και 5· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), αρχές 1 και 8.

816 Βλ. Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Οδηγία 7· Είκοσι κατευθυντήριες αρχές για την απέλαση των αλλοδαπών, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 510), αρχή 6· και, Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), αρχή XI.5.

817 Abdolkhani και Karimnia κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 627), παρ. 136-137· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 413-414. Βλ. Yvon Neptune κατά Αιτίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 106-107· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 116.

818 Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση, Αρχή 14: ένα πρόσωπο που δεν κατανοεί ή δεν ομιλεί ικανοποιητικά τη γλώσσα που χρησιμοποιείται από τις αρχές δικαιούται να ενημερώνεται σε γλώσσα που κατανοεί. Βλ. επίσης Rahimi κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 703), παρ. 120, όπου το ενημερωτικό φυλλάδιο ήταν γραμμένο στα αραβικά ενώ ο προσφεύγων μιλούσε μόνο φαρσί. Το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτό οδηγούσε σε παραβίαση του δικαιώματος habeas corpus σύμφωνα με το Άρθρο 5.4 ΕΣΔΑ.

σότητα της πληροφόρησης εξαρτάται από τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης, όμως γενικά αυτό πρέπει να συμβαίνει το πολύ μερικές ώρες μετά την έναρξη της κράτησης.⁸¹⁹ Έχει κριθεί, παραδείγματος χάριν, ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα πληροφόρησης των λόγων κράτησης όταν ο κρατούμενος ενημερώθηκε σχετικά με τους λόγους κράτησης μόνο μετά από 76 ώρες από τη στιγμή της σύλληψής του.⁸²⁰ Δεν είναι ωστόσο σημαντικό να παρέχεται η πληροφόρηση ακριβώς τη στιγμή της έναρξης της κράτησης.⁸²¹

Η «απλή επισήμανση της νομικής βάσης» της κράτησης δεν είναι επαρκής· πρέπει να παρέχεται ενημέρωση και για την πραγματική βάση της κράτησης.⁸²² Η ευθύνη του κράτους να πληροφορεί τον κρατούμενο για τους λόγους κράτησης δεν εξαιλείται όταν ο κρατούμενος έχει καταφέρει να συναγάγει από τις περιστάσεις ή από άλλες πηγές τη βάση της κράτησής του. Και στις περιπτώσεις αυτές, εξακολουθεί να υπάρχει η υποχρέωση του κράτους να ενημερώνει σχετικά τον κρατούμενο.⁸²³

Για τους αιτούντες άσυλο που εντάσσονται σε ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου και οι οποίοι κρατούνται ενώ εκκρεμεί η απέλαση, όπως προβλέπεται από αυτές τις διαδικασίες, το δικαίωμα να πληροφορούνται τους λόγους της απέλασης δεν επιδέχεται περιορισμούς. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το δικαίωμα αυτό τονίζεται στις *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου*.⁸²⁴ Η Οδηγία ΧΙ.5 ορίζει ότι «[ε]πιβάλλεται η άμεση ενημέρωση των κρατουμένων αιτούντων άσυλο για τους νομικούς και πραγματικούς λόγους της κράτησής τους και για τα διαθέσιμα ένδικα μέσα σε γλώσσα που κατανοούν».

2. Εγγυήσεις κατά την κράτηση

α) Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο

Οι μετανάστες που κρατούνται έχουν το δικαίωμα της άμεσης πρόσβασης σε δικηγόρο, και πρέπει να ενημερωθούν άμεσα για το δικαίωμά τους αυτό.⁸²⁴ Σύμφωνα με τα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα και τις κατευθυντήριες οδηγίες, οι κρατούμενοι πρέπει επίσης να έχουν

819 Shamayen και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 413-416· Fox, Campbell και Hartley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 12244/86· 12245/86· 12383/86, Απόφαση της 30ής Αυγούστου 1990, παρ. 42· Kerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40451/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 7 Δεκεμβρίου 1999.

820 Saadi κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 625), παρ. 81-85.

821 Shamayen και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 413-416.

822 Fox, Campbell και Hartley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 817), παρ. 41· Vélez Looor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 116.

823 Shamayen και others κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 425.

824 Concluding Observations on Australia, ΕΑΔ, Αναφορά της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση, 55η Σύνοδος, τόμ. Ι, Έγγρα. ΟΗΕ Α/55/40 (2000), παρ. 526, όπου η Επιτροπή εκφράζει ανησυχία για «την πολιτική του συμβαλλόμενου κράτους, σε αυτό το πλαίσιο της υποχρεωτικής κράτησης, να μην ενημερώνει τους κρατούμενους για το δικαίωμά τους να ζητήσουν νομική συνδρομή και να μην επιτρέπει την επικοινωνία με μη κυβερνητικές οργανώσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα που θα μπορούσαν να τους ενημερώσουν για το δικαίωμά τους αυτό». Βλ. επίσης Άρθρο 17.2(d), ΔΣΒΕ· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, Εγγυήσεις 6 και 7· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Αρχή 2· Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγίες ΧΙ.5 και 6.

πρόσβαση σε νομικές συμβουλές και εγκαταστάσεις όπου θα μπορούν να διαβουλευούνται εμπιστευτικά με τον δικηγόρο τους ανά τακτά διαστήματα. Όταν είναι απαραίτητο, θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν νομική συνδρομή.⁸²⁵ Επίσης, όταν είναι απαραίτητο θα πρέπει να παρέχεται η μετάφραση των πιο σημαντικών νομικών εγγράφων, καθώς και διερμηνείας κατά την επικοινωνία με τον δικηγόρο. Οι εγκαταστάσεις που προσφέρονται για τη διαβούλευση των κρατουμένων με τους δικηγόρους θα πρέπει να σέβονται την εμπιστευτικότητα της σχέσης δικηγόρου-πελάτη.⁸²⁶

Παρότι το Άρθρο 5 ΕΣΔΑ δεν προστατεύει ρητά το δικαίωμα των κρατουμένων να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι η μη παροχή καμίας ή η παροχή ανεπαρκούς επικοινωνίας με δικηγόρο, ή άλλα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη για να παρεμποδίσουν αυτήν την πρόσβαση, μπορεί να παραβιάζουν το Άρθρο 5.4 ΕΣΔΑ, αν εμποδίζουν τον κρατούμενο να προσβάλει αποτελεσματικά τη νομιμότητα της κράτησης.⁸²⁷ Ο μη σεβασμός της εμπιστευτικότητας των συζητήσεων δικηγόρου-πελάτη κατά την κράτηση έχει επίσης κριθεί ότι παραβιάζει το δικαίωμα προσβολής της νομιμότητας της κράτησης σύμφωνα με το Άρθρο 5.4.⁸²⁸ Στην υπόθεση *Suso Musa κατά Μάλτας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο δέχτηκε πως «παρότι οι αρχές δεν είναι υποχρεωμένες να παρέχουν δωρεάν νομική συνδρομή κατά τις διαδικασίες της κράτησης [...], η απουσία αυτής, ιδίως όταν η νομική εκπροσώπηση είναι απαραίτητη στο εθνικό πλαίσιο για τους σκοπούς του Άρθρου 5.4, μπορεί να εγείρει ζήτημα σε ό,τι αφορά τη προσβασιμότητα σε μια τέτοια προσφυγή».⁸²⁹

β) Το δικαίωμα της πρόσβασης σε ιατρική περίθαλψη

Όταν ξεκινά για πρώτη φορά η κράτηση, αναγνωρίζεται επίσης το δικαίωμα άμεσης πρόσβασης σε γιατρό της επιλογής του κρατούμενου, ο οποίος θα μπορεί να αξιολογήσει την κατάσταση της σωματικής υγείας καθώς και τα ζητήματα της ψυχικής του υγείας που μπορεί να επηρεάσουν τη δικαιολόγηση οποιασδήποτε κράτησης, του τόπου κράτησης, ή της ιατρικής περίθαλψης και ψυχολογικής υποστήριξης που θα απαιτείται κατά την κράτηση.⁸³⁰ Οι κανόνες

825 Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 132-133, 146. Το ΔΔΑΔ έχει δεχτεί ότι η πρόβλεψη της νομικής βοήθειας είναι μια υποχρέωση που απορρέει από το Άρθρο 7.6 (δικαίωμα στο habeas corpus) και το Άρθρο 8 (due process), και ότι σε περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει κράτηση, η δωρεάν νομική βοήθεια είναι προς το «επιτακτικό συμφέρον της δικαιοσύνης» (παρ. 146).

826 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 7(ii): «Θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν νομική συνδρομή εκεί όπου προβλέπεται και για ημεδαπούς που βρίσκονται σε παρεμφερή κατάσταση, και θα πρέπει να παρέχεται το συντομότερο δυνατόν μετά τη σύλληψη ή την κράτηση έτσι ώστε να είναι σε θέση ο κρατούμενος/η να γνωρίζει τα δικαιώματά του/της». Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία, Αρχή 18.

827 Öcalan κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 807), παρ. 72, που υιοθετήθηκε από το Τμήμα Μειζονος Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 47), παρ. 70.

828 Istratii κατά Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 8721/05, 8705/05 και 8742/05, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2007, παρ. 87-101.

829 Suso Musa κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 680), παρ. 61.

830 Algür κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 32574/96, Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2002, παρ. 44. Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 220, 225, 227 (το δικαίωμα στην ιατρική φροντίδα συνάγεται από το δικαίωμα στη σωματική, ψυχική και ηθική ακεραιότητα, από το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και από την απαγόρευση των βασανιστηρίων ή της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, όπως προβλέπεται στα Άρθρα 5.1 και 5.2 ΑΣΔΑ). Άρθρο 14.4 ΑρχΔΑ. Second General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991, ΕΠΒ, Έγγρ. ΣΕ CPT/Inf (92) 3, 13 Απριλίου 1992, παρ. 36. Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που

που σχετίζονται με την επάρκεια της ιατρικής περίθαλψης εξετάζονται παραπάνω, στο πλαίσιο της συζήτησης για τις συνθήκες κράτησης.

γ) Το δικαίωμα στην ενημέρωση των μελών της οικογένειας του κρατούμενου ή τρίτων προσώπων για την κράτηση

Η δυνατότητα ειδοποίησης ενός μέλους της οικογένειας, ενός φίλου ή κάποιου άλλου προσώπου με έννομο συμφέρον για την πληροφορία αυτή, για το γεγονός ή τον τόπο της κράτησης, και για την τυχόν επακόλουθη μεταφορά του κρατούμενου, είναι μια ουσιώδης ασφαλιστική δικλείδα ενάντια στην αυθαίρετη κράτηση, που προστατεύεται συστηματικά σε όλα τα διεθνή μη δεσμευτικά κείμενα.⁸³¹ Το Άρθρο 18.1 της *Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση* προβλέπει ότι οποιοδήποτε άτομο με έννομο συμφέρον, όπως οι συγγενείς του ατόμου που στερείται της ελευθερίας του, οι εκπρόσωποι ή οι συνήγοροι υπεράσπισής του, έχουν το δικαίωμα να πληροφορηθούν τουλάχιστον την αρχή που διέταξε τη στέρηση της ελευθερίας· την ημερομηνία, ώρα και τόπο που το άτομο στερήθηκε την ελευθερία του και εισήχθη στον τόπο στέρησης της ελευθερίας· την αρχή που είναι υπεύθυνη για την επιτήρηση της στέρησης της ελευθερίας· το μέρος όπου βρίσκεται το άτομο που στερείται την ελευθερία του, περιλαμβανομένων, στην περίπτωση μεταφοράς του σε άλλο τόπο στέρησης της ελευθερίας, τον προορισμό και την αρχή που είναι υπεύθυνη για τη μεταφορά· την ημερομηνία, ώρα και τόπο απελευθέρωσης· στοιχεία σχετικά με την κατάσταση της υγείας του ατόμου που στερείται την ελευθερία του· και, στην περίπτωση θανάτου κατά τη διάρκεια της κράτησης, τις περιστάσεις και την αιτία θανάτου και τον προορισμό των σορών.

Το δικαίωμα αυτό έχει γενική εφαρμογή και ισχύει επομένως και στην περίπτωση της κράτησης μεταναστών και αιτούντων άσυλο. Οι *Κατευθυντήριες Οδηγίες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου* επιβεβαιώνουν επίσης τη σημασία αυτού του δικαιώματος στο πλαίσιο της κράτησης για λόγους ελέγχου της μετανάστευσης.⁸³²

δ) Δικαίωμα πρόσβασης στην ΥΑ

Τα πρόσωπα που αιτούνται άσυλο έχουν το δικαίωμα, μετά την κράτησή τους, να έχουν «αμφίδρομη επικοινωνία με την Ύπατη Αρμοσσία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. Πρέπει επίσης να υπάρχει, ανάλογα με την περίπτωση, δυνατότητα επικοινωνίας και με άλλους φορείς, όπως εθνικά συμβούλια προσφύγων ή άλλους ομοειδείς φορείς, τον Συνήγορο του Πολίτη, επιτροπές ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή ΜΚΟ. Πρέπει να παρέχεται η δυνατότητα κατ' ιδίαν

στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση, Αρχή 24: «Ο κρατούμενος ή ο φυλακισμένος υποβάλλεται σε ιατρικές εξετάσεις αμέσως μετά τη μεταγωγή του στα κρατητήρια ή στις φυλακές. Εφόσον είναι απαραίτητο παρέχονται υποχρεωτικά και μάλιστα δωρεάν όλες οι αναγκαίες ιατρικές φροντίδες και θεραπεία». Βλ. επίσης Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Οδηγία XI.5.

831 Άρθρο 17.2(δ) ΔΣΒΕ· Άρθρο 10.2, Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση· Αρχή 16, Κώδικας Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία· ΥΑ, 2η Γενική Έκθεση, ό.π. (σημ. 828), παρ. 36· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, Εγγύηση 6· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Αρχή 2.

832 Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Αρχή XI.5.

επικοινωνίας με αυτούς τους εκπροσώπους και πρέπει να εξασφαλίζονται τα μέσα γι' αυτήν την επικοινωνία».⁸³³ Πρέπει να ενημερώνονται για αυτό το δικαίωμα αμέσως μετά την κράτηση, όπως έχει θεσπιστεί στον *Κώδικα Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση*.⁸³⁴ Οι *Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου* επιβεβαιώνουν επίσης ότι αυτό το δικαίωμα πρέπει να προστατεύεται και κατά τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου.⁸³⁵

ε) Δικαίωμα προξενικής βοήθειας

Το Άρθρο 36 της *Σύμβασης της Βιέννης επί των Προξενικών Σχέσεων* του 1963 (ΣΒΠΣ) προστατεύει το δικαίωμα των αλλοδαπών να λαμβάνουν προξενική βοήθεια ενώ βρίσκονται υπό οποιαδήποτε μορφή κράτησης. Η Σύμβαση προστατεύει:

- το δικαίωμα της ελεύθερης επικοινωνίας και της πρόσβασης σε προξενική βοήθεια.⁸³⁶
- το δικαίωμα ενός κρατούμενου να ενημερώνει, αν το ζητήσει, τις προξενικές αρχές για το γεγονός ότι κρατείται ή έχει συλληφθεί·
- το δικαίωμα η επικοινωνία τους αυτή να τους προωθείται χωρίς καθυστέρηση·
- το δικαίωμα να ενημερώνεται χωρίς καθυστέρηση για δικαιώματα επικοινωνίας με τις προξενικές αρχές.⁸³⁷
- το δικαίωμα να αρνηθεί τις ενέργειες ή κάθε βοήθεια από τις προξενικές αρχές.⁸³⁸

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης έχει δεχτεί πως, παρότι η Σύμβαση αφορά διακρατικές υποχρεώσεις, το δικαίωμα προξενικής βοήθειας είναι ατομικό δικαίωμα.⁸³⁹ Το Δικαστήριο έκρινε ότι «η υποχρέωση της αρχής που είναι υπεύθυνη για την κράτηση να παρέχει [...] πληροφορίες στο άτομο [σχετικά με το δικαίωμά του να έρθει σε επαφή και να επικοινωνήσει με την προξενική αρχή] γεννάται από τη στιγμή που γίνεται σαφές ότι το πρόσωπο είναι υπήκοος ξένου κράτους, ή από τη στιγμή που υπάρχουν λόγοι να πιστευτεί ότι το πρόσωπο είναι μάλλον υπήκοος ξένου κράτους».⁸⁴⁰ Πρόσφατα επανέλαβε ότι «οι αρχές του κράτους που πραγ-

833 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 7(vii). Βλ. ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), Εγγύηση 14· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999 ό.π. (σημ. 643), Αρχή 10, όπου περιλαμβάνονται επίσης η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού και εξειδικευμένες ΜΚΟ.

834 Κώδικα Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση, Αρχή 16.2.

835 Ευρωπαϊκές Οδηγίες για τις ταχύρρυθμες διαδικασίες ασύλου, ΕΥΣΕ, ό.π. (σημ. 119), Αρχή XIV.

836 Βλ. this rights επίσης in ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), παρ. 69, Εγγύηση 6· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Αρχή 2.

837 Άρθρο 36.1(β), Σύμβαση της Βιέννης για τις Προξενικές Σχέσεις (ΣΒΠΣ) (περιλαμβάνει τα τελευταία τρία δικαιώματα).

838 Άρθρο 36.1(γ) ΣΒΠΣ.

839 LeGrand (Γερμανία κατά Ηνωμένων Πολιτειών), ΔΔ, Απόφαση της 27ης Ιουνίου 2001, ICJ Reports 2001, σ. 466, σ. 494, παρ. 77.

840 Avena and Other Mexican Nationals (Μεξικό κατά Ηνωμένων Πολιτειών), ΔΔ, Απόφαση της 31ης Μαρτίου 2004, ICJ Reports 2004, σ. 12, σ. 43, παρ. 63, και σ. 49, παρ. 88.

ματοποίησε τη σύλληψη είναι αυτές που έχουν την ευθύνη να ενημερώσουν με δική τους πρωτοβουλία τον συλληφθέντα για το δικαίωμά του να ζητήσει να ειδοποιηθεί η προξενική αρχή της χώρας του· το γεγονός ότι το πρόσωπο δεν υπέβαλε από μόνο του τέτοιο αίτημα όχι μόνο δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη μη συμμόρφωση με την υποχρέωση ενημέρωσης που βαρύνει κάθε κράτος που πραγματοποιεί μια σύλληψη, αλλά μπορεί επιπλέον σε ορισμένες περιπτώσεις να εξηγηθεί ακριβώς από το γεγονός ότι το πρόσωπο δεν ενημερώθηκε για τα δικαιώματά του ως προς αυτή τη δυνατότητα [...]. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι προξενικές αρχές του κράτους του οποίου την ιθαγένεια έχει ο συλληφθείς ενημερώθηκαν για τη σύλληψη δι' άλλης οδού δεν αίρει την παραβίαση που μπορεί να συντελέστηκε σε ό,τι αφορά την υποχρέωση ενημέρωσης του προσώπου για τα δικαιώματά του "αμελλητί"⁸⁴¹. Ωστόσο, το ΔΔ έχει δεχτεί ότι η υποχρέωση αμελλητί παροχής πληροφοριών «δεν μπορεί να ερμηνευτεί με τρόπο που θα σημαίνει ότι η παροχή αυτών των πληροφοριών πρέπει απαραίτητα να προηγηθεί κάθε ανακριτικής πράξης, και ότι συνεπώς η έναρξη της ανάκρισης πριν την παροχή των πληροφοριών συνιστά παραβίαση του Άρθρου 36».⁸⁴²

Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το δικαίωμα προξενικής βοήθειας προστατεύεται στα Άρθρα 16.7 και 23 της *Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους*. Το δικαίωμα αυτό ισχύει ανεξάρτητα από το αν το καθεστώς του μετανάστη είναι νόμιμο ή παράτυπο. Η *Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση* προστατεύει το δικαίωμα της προξενικής βοήθειας στο Άρθρο 17.2(δ). Σε μη δεσμευτικά κείμενα, το δικαίωμα αυτό προστατεύεται στο Άρθρο 38 των *Στοιχειωδών κανόνων διά την μεταχείρισιν των κρατουμένων*,⁸⁴³ στο Άρθρο 16.2 του *Κώδικα Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκιση*,⁸⁴⁴ και στο Άρθρο 10 της *Διακήρυξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που δεν υπήκοοι της χώρας στην οποία ζουν*.⁸⁴⁵

Στο διαμερικανικό σύστημα, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ερμηνεύσει άμεσα τις διατάξεις του Άρθρου 36 της *Σύμβασης της Βιέννης επί των Προξενικών Σχέσεων*. Το Δικαστήριο αναγνώρισε, όπως έκανε και το ΔΔ, την ατομική φύση του δικαιώματος προξενικής βοήθειας σύμφωνα με τη ΣΒΠΣ.⁸⁴⁶ Έκρινε ότι, βάσει αυτού του δικαιώματος, «το κράτος οφείλει απαραίτητα, σε περίπτωση που ένας κρατούμενος είναι αλλοδαπός, να τον ενημερώνει για τα δικαιώματά του όπως τον ενημερώνει για τα άλλα δικαιώματα που αναγνωρίζονται σε κάθε πρόσωπο που στερείται την ελευθερία του».⁸⁴⁷ Αντίθετα για το ΔΔ, «η ειδοποίηση πρέπει να γίνει κατά τη στιγμή που [ο αλλοδαπός] στερείται την ελευθερία

841 Diallo (Δημοκρατία της Γουινέας κατά Λαϊκής Δημοκρατίας του Κονγκό), ΔΔ, Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2010, παρ. 95.

842 Avena and Other Mexican Nationals, ΔΔ, ό.π. (σημ. 838), σ. 43, παρ. 63, και σ. 49, παρ. 87.

843 Στοιχειώδεις κανόνες διά την μεταχείρισιν των κρατουμένων.

844 Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention and Imprisonment.

845 Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που δεν υπήκοοι της χώρας στην οποία ζουν, υιοθετήθηκε με την απόφαση 40/144 της Γενικής Συνέλευσης της 13ης Δεκεμβρίου 1985, A/RES/40/144.

846 The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-16/99, 1 Οκτωβρίου 1999, παρ. 84.

847 Ό.π., παρ. 96.

του, ή τουλάχιστον πριν κάνει την πρώτη του δήλωση ενώπιον των αρχών».⁸⁴⁸ Επιπλέον το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι το δικαίωμα στην προξενική βοήθεια «πρέπει να αναγνωρίζεται και να συμπεριλαμβάνεται στις ελάχιστες εγγυήσεις που είναι απαραίτητες προκειμένου να παρέχεται στους αλλοδαπούς η δυνατότητα να προετοιμάσουν επαρκώς την υπεράσπισή τους και να έχουν μια δίκαιη δίκη».⁸⁴⁹ Κάθε παραβίαση αυτού του δικαιώματος έχει θεωρηθεί ότι συνιστά παραβίαση του Άρθρου 7.4 (habeas corpus) και του Άρθρου 8 ΑΣΔΑ (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη),⁸⁵⁰ καθώς και των Άρθρων XVIII και XXVI ΑΔΔΥΑ.⁸⁵¹

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, δεν υπάρχει νομικά δεσμευτικό δικαίωμα προξενικής προστασίας, αλλά το δικαίωμα αυτό προστατεύεται από το Άρθρο 44 των *Ευρωπαϊκών Σωφρονιστικών Κανόνων*⁸⁵² και από τους κανόνες που έχει θεσπίσει η *Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων*.⁸⁵³

3. Δικαστικός έλεγχος της κράτησης

Το δικαίωμα δικαστικής προσβολής της νομιμότητας της κράτησης, το οποίο προστατεύεται από το Άρθρο 9.4 ΔΣΑΠΔ, το Άρθρο 5.4 ΕΣΔΑ, το Άρθρο 7.6 ΑΣΔΑ και το Άρθρο 14.6 ΑΡΧ-ΔΑ,⁸⁵⁴ είναι μια θεμελιώδης προστασία ενάντια στην αυθαίρετη κράτηση, καθώς και ενάντια στα βασανιστήρια ή τη την κακομεταχείριση κατά την κράτηση.⁸⁵⁵ Το δικαίωμα αυτό είναι ζωτικής σημασίας για τους κρατούμενους μετανάστες, ιδίως στις περιπτώσεις που κανένας σαφής εξατομικευμένος λόγος κράτησης δεν έχει αποκαλυφθεί στον κρατούμενο ή στον δικηγόρο του. Καθώς το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου της κράτησης πρέπει να είναι πραγματικό και αποτελεσματικό και όχι απλώς τυπικό, τα συστήματα υποχρεωτικής κράτησης των μεταναστών ή ομάδων μεταναστών είναι κατ' ανάγκη ασύμβατα με τους διεθνείς κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁸⁵⁶

848 Ό.π., παρ. 106.

849 Ό.π., παρ. 122.

850 Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 151-160.

851 Moreno Ramos κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 12.430, Αναφορά αρ. 1/05, Απόφαση επί της ουσίας, 28 Ιανουαρίου 2005, παρ. 59· Martinez Villareal κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 11.753, Αναφορά αρ. 52/02, Απόφαση επί της ουσίας, 10 Οκτωβρίου 2002, παρ. 63-77.

852 Σύσταση R(87)3 της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για τους Ευρωπαϊκούς Κανόνες Φυλάκισης, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 12 Φεβρουαρίου 1987 στην 404η συνάντηση των αναπληρωτών τους.

853 Πρότυπα ΕΠΒ, ό.π. (σημ. 629), Απόσπασμα από τη 19η Γενική Έκθεση [CPT/Inf (2009) 27], σ. 61, παρ. 83.

854 Βλ. επίσης Άρθρο 37(δ) ΣΔΠ: «Τα παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους να έχουν το δικαίωμα για ταχεία πρόσβαση σε νομική ή σε άλλη κατάλληλη συμπαράσταση, καθώς και το δικαίωμα να αμφισβητούν τη νομιμότητα της στέρησης της ελευθερίας τους ενώπιον ενός δικαστηρίου ή μιας άλλης αρμόδιας, ανεξάρτητης και αμερόληπτης αρχής, και για τη λήψη μιας ταχείας απόφασης πάνω σ' αυτό το ζήτημα»· και το Άρθρο 17.2(στ) ΔΣΒΕ. Βλ. ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1998, ό.π. (σημ. 643), Guarantees 3 και 4· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 1999, ό.π. (σημ. 643), Principle 3· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2003, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2004/3, 15 Δεκεμβρίου 2003, παρ. 86· ΟΕΑΚ, Ετήσια Έκθεση 2008, ό.π. (σημ. 624), παρ. 67 και 82. Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών έχει συναγάγει το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου της κράτησης από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο και σε δίκαιη δίκη (Άρθρο 7 ΑΧΔΑΛ): IHRDA και άλλοι κατά Δημοκρατία της Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 58-60· RADDH κατά Ζάμπιας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 30.

855 Yvon Neptune κατά Αϊτής, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 624), παρ. 115· Neira Alegria και άλλοι κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.20, Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1995, παρ. 82· La Cantuta κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.162, Απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 2006, παρ. 111· Serrano Cruz Sisters κατά Ελ Σαλβαδόρ, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.120, Απόφαση της 1ης Μαρτίου 2005, παρ. 79. Βλ. επίσης Habeas corpus in emergency situations, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 557), παρ. 35.

856 Άρθρο 9.4 ΔΣΑΠΔ. Ο Nowak, αναφερόμενος σε υποθέσεις των δικαστηρίων της Αυστραλίας, αναφέρει: «Τα συστήμα-

Το δικαίωμα του δικαστικού ελέγχου της κράτησης εφαρμόζεται σε πρόσωπα που έχουν υποστεί οποιαδήποτε μορφή στέρησης της ελευθερίας τους, νόμιμη ή παράνομη, και συνεπάγεται ότι θα πρέπει να έχουν αποτελεσματική πρόσβαση σε ανεξάρτητο δικαστήριο ή δικαιοδοτική αρχή για να μπορούν να προσβάλουν τη νομιμότητα της κράτησής τους, και ότι οι ίδιοι ή ο εκπρόσωπός τους θα πρέπει να έχει την ευκαιρία να παραστεί ενώπιον του δικαστηρίου.⁸⁵⁷ Το δικαίωμα επιβάλλει να υπάρχει άμεση πρόσβαση στο δικαστήριο μόλις ένα πρόσωπο οδηγείται για πρώτη φορά σε κράτηση, αλλά επίσης να ελέγχεται κατόπιν δικαστικά ανά τακτά χρονικά διαστήματα η νομιμότητα της κράτησης.⁸⁵⁸ Ειδικό λόγοι δημοσίου συμφέροντος, όπως η εθνική ασφάλεια, δεν αποτελούν λόγο περιορισμού του δικαιώματος του δικαστικού ελέγχου της κράτησης, εφόσον δεν υπάρχει παρέκκλιση.⁸⁵⁹ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δηλώσει ότι «οι αρχές του habeas corpus και του «amparo» [δικαίωμα προσφυγής] συγκαταλέγονται στα δικαιώματα προσφυγής που είναι ουσιαστικά για την προστασία διαφόρων δικαιωμάτων, η παρέκκλιση από τα οποία απαγορεύεται από το Άρθρο 27.2, και επιπλέον υπηρετούν τη διατήρηση της νομιμότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία».⁸⁶⁰

Το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας της κράτησης έχει στόχο την προστασία έναντι της αυθαιρεσίας: είναι συνεπώς ένα δικαίωμα δικαστικού ελέγχου όχι μόνο της συμβατότητας της κράτησης με το εθνικό δίκαιο, αλλά και της συμμόρφωσής της με τις αρχές του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας από την αυθαίρετη κράτηση.⁸⁶¹ Όπως αναγνώρισε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Kurt κατά Τουρκίας*, «αυτό που διακυβεύεται είναι τόσο η προστασία της σωματικής ελευθερίας των ατόμων όσο και η προσωπική τους ασφάλεια σε ένα πλαίσιο το οποίο, καθώς απουσιάζουν οι μηχανισμοί προστασίας, μπορεί να οδηγήσει στην υπονόμευση του κράτους δικαίου και να θέσει τους κρατούμενους πέρα από την εμβέλεια ακόμα και των πιο στοιχειωδών μορφών νομικής προστασίας».⁸⁶² Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης πρέπει να παρέχει πρακτικά, αποτελεσματικά και προσβάσιμα μέσα για την προβολή της κράτησης. Η αρχή της προσβασιμότητας συνεπάγεται ότι το κράτος πρέπει να διασφαλίζει ότι ο κρατούμενος έχει πραγματική δυνατότητα να ασκήσει το ένδικο μέσο, όχι μόνο στην θεωρία αλλά και στην πράξη.⁸⁶³ Αυτό μπορεί να απαιτεί παροχή πληροφόρησης, νομική συνδρομή ή μετάφραση.

τα υποχρεωτικής κράτησης μοιάζουν να μην είναι συμβατά με το δικαίωμα του habeas corpus»: Nowak, ICCPR Commentary, ό.π. (σημ. 730), σ. 236.

857 *Al-Nashif κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 92· *De Wilde, Ooms και Versyp κατά Βελγίου*, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 2832/66· 2835/66· 2899/66, Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1971, παρ. 73· *Winterwerp κατά Ολλανδίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 6301/73, Απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 1979· *Vélez Loor κατά Παναμά*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 124.

858 Βλ. *Vélez Loor κατά Παναμά*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 107-109.

859 *Al-Nashif κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 481), παρ. 94.

860 *Habeas corpus in emergency situations*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 557), παρ. 42.

861 Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 202.

862 *Kurt κατά Τουρκίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 724), παρ. 123.

863 *Nasrulloev κατά Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 651), παρ. 86. Η ανάγκη της προσβασιμότητας τονίζεται στις Κατευθυντήριες Οδηγίες του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο των ταχύρρυθμων διαδικασιών ασύλου, ό.π. (σημ. 119), οι οποίες στην Αρχή XI.6 δηλώνουν ότι «[ο]ι κρατούμενοι αιτούντες άσυλο έχουν δικαίωμα άμεσης πρόσβασης στην άσκηση αποτελεσματικής προσφυγής κατά της απόφασης που διατάσσει τη στέρηση της προσωπικής τους ελευθερίας, συμπεριλαμβανομένης της νομικής συνδρομής». Βλ. επίσης *Vélez Loor κατά Παναμά*, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 129.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μη δεσμευτικά κείμενα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναφέρονται μόνο στα ένδικα μέσα που πρέπει να είναι διαθέσιμα κατά την κράτηση. Δεν ορίζουν αν απαιτείται να οδηγεί το ένδικο μέσο στον δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας μιας κράτησης η οποία έχει ήδη λήξει.⁸⁶⁴ Σε αυτή τη δεύτερη περίπτωση, αυτό που έχει σημασία είναι το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, που θα είναι συναφής.

Το δικαίωμα δικαστικού ελέγχου της κράτησης, το οποίο προστατεύεται από το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτυπώνεται επίσης στο διεθνές προσφυγικό δικαίο. Οι οδηγίες της ΥΑ απαιτούν τόσο τον αυτόματο δικαστικό έλεγχο της κράτησης όσο και τακτικούς αυτόματους περιοδικούς επανελέγχους, και δικαίωμα προσβολής της κράτησης.⁸⁶⁵

α) Προϋποθέσεις του αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου της κράτησης

Προκειμένου ο δικαστικός έλεγχος να συμμορφώνεται με το διεθνές δικαίο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πρέπει να πληροί μια σειρά προϋποθέσεων.

- Ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να προβλέπεται ρητά από τον νόμο. Τόσο ο νόμος που επιτρέπει την κράτηση όσο και η διαδικασία για τον δικαστικό έλεγχο της πρέπει να είναι επαρκώς σαφείς, θεωρητικά αλλά και πρακτικά, ώστε το δικαστήριο να έχει τη δυνατότητα να ασκεί αποτελεσματικά τον δικαστικό έλεγχο του επιτρεπτού της κράτησης σύμφωνα με το εθνικό δικαίο, και να διασφαλίζεται ότι η διαδικασία του δικαστικού ελέγχου είναι προσβάσιμη.⁸⁶⁶ Ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης πρέπει να είναι προσβάσιμος σε όλους τους κρατούμενους, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών. Στην υπόθεση Ρορον κατά Γαλλίας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 5.4 ΕΣΔΑ αναφορικά με τα παιδιά που κρατούνταν σε κέντρο κράτησης μεταναστών μαζί με τους γονείς τους, επειδή «ο νόμος δεν προέβλεπε τη δυνατότητα τοποθέτησης ανηλίκων σε διοικητική κράτηση. Ως αποτέλεσμα, τα παιδιά που “συνόδευαν” τους γονείς τους βρίσκονταν σε ένα νομικό κενό, με αποτέλεσμα να μην έχουν τη δυνατότητα να καταφύγουν σε

864 Slivenko κατά Λεττονίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 454), παρ. 158-159.

865 Οδηγίες ΥΑ για την Κράτηση, ό.π. (σημ. 633), Κατευθυντήρια Οδηγία 7: «iii) Να οδηγούνται άμεσα ενώπιον δικαστικής ή άλλης ανεξάρτητης αρχής προκειμένου να επανεξετάζεται η απόφαση κράτησης. Το ιδανικό θα ήταν η επανεξέταση να γίνεται αυτόματα και να λαμβάνει χώρα, σε πρώτο βαθμό, εντός 24 έως 48 ωρών από την αρχική απόφαση κράτησης του αιτούντος. Η αρχή επανεξέτασης θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη από την αρχή κράτησης και θα πρέπει να έχει την εξουσία να διατάξει την απελευθέρωση ή να τροποποιήσει οποιοσδήποτε όρους για την απελευθέρωση. (iv) Μετά από την πρώτη επανεξέταση της κράτησης θα πρέπει να γίνονται τακτικές περιοδικές επανεξετάσεις ως προς την ανάγκη συνέχισης της κράτησης, από δικαστήριο ή ανεξάρτητο όργανο, όπου ο αιτών άσυλο και ο εκπρόσωπός του/της θα έχουν το δικαίωμα να παρίστανται. Η ορθή πρακτική αναφέρει ότι μετά από μία αρχική δικαστική επιβεβαίωση του δικαιώματος να τεθεί κάποιος σε κράτηση, θα πρέπει να προβλέπεται επανεξέταση κάθε επτά μέρες μέχρι την παρέλευση ενός μηνός και κατόπιν μία φορά τον μήνα μέχρι το πέρας του μέγιστου διαστήματος που προβλέπεται από το νόμο. (v) Ανεξάρτητα από την επανεξέταση στο (iii) και (iv), θα πρέπει να γίνεται σεβαστό το δικαίωμα αμφισβήτησης, από τον ίδιο ή μέσω εκπροσώπου, της νομιμότητας της κράτησης ενώπιον δικαστηρίου. Το βάρος της απόδειξης της νομιμότητας της κράτησης εναπόκειται στις αρμόδιες αρχές. Όπως τονίσθηκε στην Κατευθυντήρια Οδηγία 4, οι αρχές θα πρέπει να στοιχειοθετήσουν ότι υπάρχει νομική βάση για την κράτηση υπό αμφισβήτηση, ότι η κράτηση είναι αιτιολογημένη σύμφωνα με τις αρχές της αναγκαιότητας, του εύλογου της απόφασης και της αναλογικότητας, και ότι έχουν εξετασθεί και άλλα λιγότερο παρεμβατικά μέτρα για την επίτευξη των ίδιων στόχων στη συγκεκριμένη ατομική περίπτωση».

866 Z.N.S. κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 756), παρ. 60· S.D. κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 754), παρ. 73.

οποιοδήποτε από τα ένδικα μέσα που ήταν διαθέσιμα στους γονείς τους».⁸⁶⁷ Εκτός από το να ορίζει πότε είναι επιτρεπτή η κράτηση, ο νόμος πρέπει να προδιαγράψει μια συγκεκριμένη νομική διαδικασία για τον δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας της κράτησης, χωριστή από τη νομική διαδικασία που οδηγεί στο διάταγμα απέλασης. Σε περίπτωση απουσίας μιας τέτοιας χωριστής διαδικασίας, δεν υπάρχει τρόπος να προσφύγει κανείς κατά μιας κράτησης, που ενώ αρχικά ήταν νόμιμη, κατόπιν κατέστη παράνομη, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση που η απέλαση επιδιώκεται αρχικά αλλά αργότερα αναστέλλεται.⁸⁶⁸

- Ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να διενεργείται από ανεξάρτητη και αμερόληπτη δικαστική αρχή. Ο όρος αυτός αντανακλά τον γενικό κανόνα του δικαιώματος δίκαιης ακρόασης, που εκφράζεται πιο συγκεκριμένα στις εγγυήσεις που σχετίζονται με τον δικαστικό έλεγχο της κράτησης.⁸⁶⁹
- Ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να έχει επαρκές εύρος και εξουσία ώστε να είναι αποτελεσματικός. Το απαιτούμενο εύρος του δικαστικού ελέγχου διαφέρει ανάλογα με τα δεδομένα κάθε υπόθεσης και το είδος στέρησης της ελευθερίας.⁸⁷⁰ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί όμως ότι ο έλεγχος θα πρέπει να είναι αρκετά ευρύς ώστε να εξετάζει τις ουσιώδεις προϋποθέσεις της νομιμότητας της κράτησης.⁸⁷¹ Ο έλεγχος πρέπει να γίνεται από μια αρχή με όχι απλώς συμβουλευτικό ρόλο, και με αρμοδιότητα να εκδίδει νομικά δεσμευτικές κρίσεις ικανές να οδηγήσουν, όταν χρειάζεται, στην απελευθέρωση του κρατούμενου.⁸⁷² Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει επανειλημμένα τονίσει ότι στον δικαστικό έλεγχο απαιτείται ο πραγματικός και όχι απλώς τυπικός έλεγχος των λόγων και των περιστάσεων της κράτησης, και ότι η δικαστική αρχή πρέπει να έχει τη διακριτική ευχέρεια να διατάσει την απελευθέρωση. Στην υπόθεση A κατά Αυστραλίας,⁸⁷³ διαπίστωσε ότι η εξουσία του δικαστηρίου να διατάζει την απελευθέρωση των κρατουμένων μόνο αν αυτοί δεν ενέπιπταν σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων δεν αρκούσε για τον αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο της κράτησης. Τόνιζε ότι «ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας της κράτησης [...] πρέπει να μπορεί δυνητικά να οδηγήσει στην απελευθέρωση [και πρέπει να παράγει] πραγματικά και όχι απλώς τυπικά αποτελέσματα».⁸⁷⁴ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι για να γίνεται

867 Ρορον κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 704), παρ. 96.

868 Z.N.S. κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 756), παρ. 60.

869 Βλ. Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 108.

870 Bouamar κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 9106/80, Απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 1988.

871 A. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 202· Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 127-130.

872 Chahal κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 43), παρ. 128.

873 A κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656).

874 Στην απόφαση C. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 350), παρ. 8.3, διαπιστώθηκε παραβίαση του Άρθρου 9.4 καθώς «ο δικαστικός έλεγχος που ήταν διαθέσιμος στον προσφεύγοντα περιοριζόταν σε αμιγώς τυπική αξιολόγηση του ερωτήματος σχετικά με το αν το πρόσωπο είναι «αλλοδαπός» χωρίς άδεια εισόδου. Το δικαστήριο δεν είχε τη διακριτική ευχέρεια [...] να ελέγξει την κράτηση του προσφεύγοντα κρίνοντας επί της ουσίας των λόγων που τη δικαιολογούσαν». Βλ. επίσης Danyal Shafiq κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 687): «ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητας της κράτησης σύμφωνα με το Άρθρο 9 Παρ 4, ο οποίος πρέπει να συμπεριλαμβάνει το ενδεχόμενο να διαταχθεί απελευθέρωση, δεν περιορίζεται στην εξέταση της απλής τυπικής συμμόρφωσης με το εθνικό δίκαιο που διέπει την κράτηση»· Bakhtiyar κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 685): «Σε ό,τι αφορά τον ισχυρισμό βάσει του Άρθρου 9, παρ. 4, [...] ο δικαστικός έλεγχος που ήταν διαθέσιμος στην κα. Bakhtiyar θα περιοριζόταν στην τυπική αξιολόγηση του αν είναι «αλλοδαπή» χωρίς άδεια εισόδου. Η Επιτροπή σημειώνει

σεβαστό το δικαίωμα προσφυγής που απορρέει από την αρχή του habeas corpus «δεν αρκεί η απλή τυπική ύπαρξη των ένδικων μέσων που απορρέουν από αυτήν. Αυτά τα ένδικα μέσα πρέπει να είναι αποτελεσματικά, καθώς σκοπός τους [...] είναι να λαμβάνεται χωρίς καθυστέρηση μια απόφαση σχετικά με "τη νομιμότητα της σύλληψης ή της κράτησης", και, σε περίπτωση που κριθούν παράνομες, να εκδίδεται, επίσης χωρίς καθυστέρηση, "εντολή απελευθέρωσης"». ⁸⁷⁵

- Ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να πληροί τα κριτήρια της νόμιμης διαδικασίας. Παρότι δεν είναι πάντοτε απαραίτητο ο δικαστικός έλεγχος να συνοδεύεται από τις ίδιες εγγυήσεις που απαιτούνται στην περίπτωση της ποινικής ή αστικής διαδικασίας, ⁸⁷⁶ πρέπει να έχει δικαστικό χαρακτήρα και να παρέχει εγγυήσεις κατάλληλες για τον εκάστοτε τύπο στέρησης της ελευθερίας. ⁸⁷⁷ Συνεπώς οι δικαστικές διαδικασίες πρέπει να λαμβάνουν χώρα κατ' αντιδικία και να διασφαλίζουν πάντοτε «ισότητα των όπλων» ανάμεσα στους διάδικους. Πρέπει να παρέχεται νομική βοήθεια στον βαθμό που είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική αίτηση απελευθέρωσης. ⁸⁷⁸ Σε περιπτώσεις που η κράτηση μπορεί να διαρκέσει για μεγάλη χρονική περίοδο, οι διαδικαστικές εγγυήσεις πρέπει να μην απέχουν πολύ από τις αντίστοιχες εγγυήσεις που ισχύουν στην περίπτωση των ποινικών διαδικασιών. ⁸⁷⁹
- Ο δικαστικός έλεγχος πρέπει να είναι άμεσος. Το ποιος είναι ο εύλογος χρόνος για να λάβει χώρα ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης εξαρτάται από τις περιστάσεις. Στην υπόθεση Mansour Ahani κατά Καναδά, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκρινε ότι μια καθυστέρηση εννιάμισι μηνών για την εξέταση της νομιμότητας της κράτησης, η οποία οφειλόταν σε λόγους ασφαλείας, παραβίαζε το Άρθρο 9.4 ΔΣΑΠΔ. ⁸⁸⁰ Παρ' όλα αυτά, στην ίδια υπόθεση, θεωρήθηκε νόμιμη η καθυστέρηση 120 ημερών πριν καταστεί εφικτή η προσβολή μιας μεταγενέστερης κράτησης ενώ εκκρεμούσε η απέλαση. Στην υπόθεση ZNS κατά Τουρκίας, ⁸⁸¹ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δέχτηκε ότι σε μια υπόθεση που δεν ήταν περίπλοκη, μια καθυστέρηση δύο μηνών και δέκα ημερών για τον δικαστικό έλεγχο της κρά-

ότι το εθνικό δικαστήριο δεν είχε τη διακριτική ευχέρεια να ελέγξει τη νομιμότητα της κράτησής της με βάση ουσιαστικούς λόγους. Η Επιτροπή θεωρεί ότι η αδυναμία της δικαστικής προσβολής της κράτησης, η οποία ήταν ή είχε καταστεί, αντίθετη προς το Άρθρο 9 παρ. 1, συνιστά παραβίαση του Άρθρου 9 παρ. 4». Βλ. επίσης F.K.A.G. κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 9.6. Το ίδιο αποτέλεσμα βλ. στην υπόθεση Rafale Ferrer-Mazorra και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 235.

875 Suárez-Rosero κατά Ισημερινού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 35, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1997, παρ. 63· Vélez Looor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 142-143.

876 Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 203.

877 Bouamar κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 868), παρ. 60. Βλ. Vélez Looor κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 536), παρ. 107-109.

878 Ό.π., παρ. 60-63· Winterwerp κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 855), παρ. 60: «είναι ουσιαστικό ο κρατούμενος να έχει πρόσβαση σε δικαστήριο και τη δυνατότητα να παραστεί αυτοπρόσωπα ή μέσω νομικού εκπροσώπου»· Lebedev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 4493/04, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2007, παρ. 84-89· Suso Musa κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 680), παρ. 61.

879 De Wilde, Ooms και Versyp κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 855), παρ. 79· Α. και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 691), παρ. 217: «λαμβάνοντας υπ' όψιν τις δραματικές συνέπειες που έχει η παρατεταμένη -η οποία κατά τη στιγμή εκείνη φαινόταν να παρατείνεται επ' αόριστον- στέρησης της ελευθερίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των προσφευγόντων, το Άρθρο 5 παρ. 4 πρέπει να συνεπάγεται τις ίδιες εγγυήσεις για δίκαιη δίκη που έχει το Άρθρο 6 παρ. 1 στην ποινική του πτυχή».

880 Ahani κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 503).

881 Z.N.S. κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 756), παρ. 61-62.

τησης παραβίαζε το δικαίωμα ταχείας επανεξέτασης της κράτησης. Στην υπόθεση Skakurov κατά Ρωσίας, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι καθυστερήσεις δεκατριών και τριάντα τεσσάρων ημερών για την εξέταση της προσφυγής κατά του διατάγματος κράτησης σε μη περίπλοκες υποθέσεις παραβίαζαν το Άρθρο 5.4 ΕΣΔΑ.⁸⁸² Στην υπόθεση Eminbeyli κατά Ρωσίας,⁸⁸³ όπου χρειάστηκαν πέντε μήνες για να ολοκληρωθεί ο δικαστικός έλεγχος της κράτησης, διαπιστώθηκε επίσης παραβίαση του Άρθρου 5.4.

β) Ο αποτελεσματικός δικαστικός έλεγχος σε υποθέσεις εθνικής ασφάλειας

Οι ειδικές διαδικασίες για τον δικαστικό έλεγχο της κράτησης σε περιπτώσεις που αφορούν ζητήματα εθνικής ασφάλειας ή καταπολέμησης της τρομοκρατίας, απαιτούν ειδική αντιμετώπιση σε ό,τι αφορά το Άρθρο 9.4 ΔΣΑΠΔ και άλλες ισοδύναμες προσασίες, όταν στηρίζονται στη χρήση «απόρρητων» αποδεικτικών στοιχείων που δεν είναι διαθέσιμα στον κρατούμενο ή στις εθνικές άδειες εθνικής ασφάλειας στον Καναδά, καθώς και στις περιπτώσεις διοικητικής κράτησης για λόγους αντιτρομοκρατίας στη Ηνωμένο Βασίλειο. Στην υπόθεση *A κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπίστωσε ότι το σύστημα δικαστικού ελέγχου της διοικητικής κράτησης των προσώπων που υπόκεινται σε μεταναστευτικό έλεγχο και είναι ύποπτα για τρομοκρατία, το οποίο προέβλεπε ότι τα απόρρητα αποδεικτικά στοιχεία ελέγχονταν λεπτομερειακά από ειδικούς συνηγόρους οι οποίοι θα εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα του κρατούμενου έναντι των ισχυρισμών που στηρίζονταν σε αυτά, χωρίς να τα αποδεικτικά στοιχεία να περιέρχονται σε γνώση του κρατούμενου, δεν παρείχε επαρκείς εγγυήσεις δίκαιης διαδικασίας όπως προβλέπονται από το Άρθρο 5.4. Το Δικαστήριο έκρινε ότι στον κρατούμενο έπρεπε να κοινοποιούνται επαρκείς πληροφορίες ώστε αυτός να μπορεί να δώσει οδηγίες στον ειδικό συνήγορό του. Σε περίπτωση που το μη απόρρητο υλικό περιελάμβανε μόνο γενικούς ισχυρισμούς, και η απόφαση κράτησης στηριζόταν κατά κύριο λόγο στο απόρρητο υλικό, θα υφίστατο παραβίαση του Άρθρου 5.4. Στην υπόθεση *Mansour Ahani κατά Καναδά*,⁸⁸⁴ η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων υποστήριξε ότι η ακρόαση για τη χορήγηση άδειας ασφαλείας, που αποτελούσε τη βάση για την κράτηση ενός αλλοδαπού ενώ εκκρεμούσε η απέλασή του, ήταν επαρκής σύμφωνα με τα κριτήρια της νόμιμης διαδικασίας κατά το Άρθρο 14 ΔΣΑΠΔ. Η Επιτροπή στήριξε την απόφασή της στο γεγονός ότι το Δικαστήριο είχε παράσχει στον αλλοδαπό σύνοψη όλων των εις βάρος του ισχυρισμών και είχε φροντίσει να διασφαλίσει ότι, παρά τους περιορισμούς εθνικής ασφαλείας στη συγκεκριμένη υπόθεση, ο κρατούμενος μπορούσε να αντικρούσει τις εις βάρος του κατηγορίες, να διατυπώσει τους δικούς του ισχυρισμούς και να εξετάσει κατ' αντιπαράσταση τους μάρτυρες.

882 Shakurov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 55822/10, Απόφαση της 5ης Ιουνίου 2012, παρ. 187.

883 Eminbeyli κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 66)2, παρ. 10.5.

884 Ahani κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 503), παρ. 10.5.

4. Επανόρθωση για την παράνομη κράτηση

Σύμφωνα με τις Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Οδηγίες του ΟΗΕ για το δικαίωμα προσφυγής και επανόρθωσης για τα θύματα κατάφωρων παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να παρέχουν τη δυνατότητα προσβάσιμης, επαρκούς, αποτελεσματικής, άμεσης και κατάλληλης προσφυγής, συμπεριλαμβανομένης και της επανόρθωσης, στα θύματα των παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.⁸⁸⁵

Όπως προκύπτει από αυτή τη γενική αρχή, τα πρόσωπα για τα οποία τα εθνικά ή τα διεθνή δικαστήρια ή άλλες αρμόδιες αρχές κρίνουν ότι κρατούνταν παράνομα, έχουν δικαίωμα επανόρθωσης, και συγκεκριμένα αποζημίωσης, για την παράνομη κράτηση (Άρθρο 5.5 ΕΣΔΑ· Άρθρο 9.5 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 14.7 ΑρχΔΑ). Σύμφωνα με τη ΔΣΑΠΔ, το δικαίωμα αυτό ανακύπτει όποτε υπάρχει «παράνομη» κράτηση, δηλαδή κράτηση που παραβιάζει το εθνικό ή τη Σύμβαση. Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ, γεννάται μόνο όποτε η κράτηση καταστρατηγεί την ίδια τη Σύμβαση (αν και στην πράξη συμπεριλαμβάνονται και οι περιπτώσεις στις οποίες η κράτηση δεν έχει επαρκή βάση στο εθνικό δίκαιο της εκάστοτε χώρας).⁸⁸⁶ Η απόφαση για τη χορήγηση της αποζημίωσης πρέπει να είναι νομικά δεσμευτική και εκτελεστή:⁸⁸⁷ οι χαρακτηριστικές πληρωμές δεν θεωρούνται επαρκείς.

885 Άρθρα 2 και 3, UN Basic Principles and Guidelines on the right to a remedy and reparation.

886 Nowak, ICCPR Commentary, ό.π. (σημ. 730), σ. 180-182.

887 Brogan και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 1209/84· 11234/84· 11266/84· 11386/85, Απόφαση της 29ης Νοεμβρίου 1988, παρ. 67.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναγνωρίζονται στην ΟΔΑΔ και προστατεύονται από τη ΔΣΟΚΜΔ καθώς και από άλλες συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ (ΕΚΦΔ, ΣΕΔΚΓ, ΣΔΠ, ΣΔΑΑ) και, σε περιφερειακό επίπεδο, από πολλές συμβάσεις στις οποίες, μεταξύ άλλων, συγκαταλέγεται ο *Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης*, η *Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Πεδίο των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων*, ο *Αφρικανικός Χάρτης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* και των *Λαών* (ΑΧΔΑΛ) και ο *Αραβικός Χάρτης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου* (ΑρχΔΑ). Περιλαμβάνουν μια σειρά εγγυήσεων που σχετίζονται με το δικαίωμα στην εργασία, τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας και το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (τα οποία εξετάζονται στο Κεφάλαιο 6)· επίσης τα δικαιώματα που σχετίζονται με την υγεία, την εκπαίδευση και την κοινωνική ασφάλιση, καθώς και το ανεκτό επίπεδο διαβίωσης, όπως τα δικαιώματα στην κατοικία, την τροφή, το νερό και την υγιεινή· τέλος, περιλαμβάνουν τα δικαιώματα συμμετοχής στις πολιτιστικές δραστηριότητες. Ορισμένα από αυτά τα δικαιώματα, ή επιμέρους πτυχές τους, προστατεύονται και στις συμβάσεις για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως το ΔΣΑΠΔ και η ΕΣΔΑ.

Όπως συμβαίνει και με τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα έχουν οικουμενική ισχύ και αφορούν πολίτες και μη πολίτες, καθώς και όλες τις κατηγορίες μεταναστών. Ισχύουν και για αυτά οι αρχές της μη διάκρισης λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης. Στη ΣΔΠ ενσωματώνονται επιμέρους εγγυήσεις για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα των παιδιών, και στη ΣΕΔΚΓ για τα αντίστοιχα δικαιώματα των γυναικών. Τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα συγκροτούν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να εξετάζονται τα δικαιώματα πρόσβασης των μεταναστών στις κοινωνικές υπηρεσίες του κράτους υποδοχής, καθώς και οι υποχρεώσεις του κράτους να καλύπτει τις βασικές βιοτικές ανάγκες των μεταναστών οι οποίοι, είτε λόγω μεταναστευτικού καθεστώτος είτε για άλλους λόγους, αδυνατούν να εργαστούν.

I. Γενικές Αρχές

1. Υποχρέωση σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης

Όπως όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα συνεπάγονται τη νομικά δεσμευτική υποχρέωση σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης από τη μεριά του κράτους. Η ΕΟΚΜΔ έχει υιοθετήσει και έχει αναπτύξει περαιτέρω αυτή την τριμερή διάκριση των υποχρεώσεων του κράτους να

εγγυάται τα δικαιώματα που θεσπίζονται στο Σύμφωνο.⁸⁸⁸

Η υποχρέωση σεβασμού επιβάλλει στο κράτος να μην παρεμβαίνει αδικαιολόγητα στην απόλαυση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος. Η υποχρέωση σεβασμού αφορά καταστάσεις όπως η αναγκαστική έξωση που εκτελείται ή επιβάλλεται από το κράτος, οι άμεσες απειλές για την υγεία που οφείλονται σε ενέργειες κρατικών οργάνων, η διακοπή της ιατρικής περίθαλψης στο επίπεδο που παρέχεται από το κράτος, η αυθαίρετη διακοπή της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα.⁸⁸⁹

Η υποχρέωση προστασίας επιβάλλει στο κράτος να αποτρέπει την αδικαιολόγητη παρέμβαση τρίτων στην απόλαυση ενός συγκεκριμένου δικαιώματος. Τέτοια υποχρέωση ανακύπτει, για παράδειγμα, στην περίπτωση αναγκαστικής έξωσης που εκτελείται από ιδιώτες, στις εργασιακές συνθήκες στον ιδιωτικό τομέα, σε περιπτώσεις παραβίασης των υγειονομικών ή εκπαιδευτικών όρων στον ιδιωτικό τομέα, διακριτικής μεταχείρισης σε συμβάσεις για την παροχή βασικών υπηρεσιών, όπως η υγεία, το νερό, η κατοικία ή η εκπαίδευση, καθώς και στην περίπτωση της αυθαίρετης λύσης ή τροποποίησης των συμβάσεων.

Η υποχρέωση εκπλήρωσης επιβάλλει στο κράτος να διευκολύνει, να χορηγεί ή να προάγει, κατά περίπτωση, την πρόσβαση στα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα. Η υποχρέωση εκπλήρωσης επιβάλλει στο κράτος να εγγυάται ένα ελάχιστο επίπεδο απόλαυσης κάθε δικαιώματος σε όλα τα πρόσωπα που δεν έχουν τη δυνατότητα, για λόγους που υπερβαίνουν τις δυνάμεις τους, να ασκήσουν το συγκεκριμένο δικαίωμα χωρίς βοήθεια.

2. Υποχρεώσεις άμεσου αποτελέσματος και προοδευτικής εκπλήρωσης

Βάσει του ΔΣΟΚΜΔ, οι υποχρεώσεις σεβασμού και, ως επί το πλείστον, προστασίας των δικαιωμάτων του Συμφώνου είναι άμεσου αποτελέσματος. Αντίστοιχα η μη διάκριση και η εγγύηση ενός «ελάχιστου αποδεκτού επιπέδου» απόλαυσης των δικαιωμάτων συνιστούν άμεσες υποχρεώσεις.⁸⁹⁰

Επίσης κάθε κράτος έχει βάσει του Άρθρου 2.1 ΔΣΟΚΜΔ άμεση υποχρέωση «να ενεργεί», **με όλα τα διαθέσιμα μέσα του**, με σκοπό να εξασφαλίσει την πλήρη άσκηση των δικαιωμάτων του Συμφώνου. Η υποχρέωση αυτή δεν μπορεί να υφίσταται περιορισμούς ή προϋποθέσεις για άλλους λόγους. Οι ενέργειες για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού πρέπει να λαμβάνο-

888 Βλ. γενικά ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29), σ. 42-53. Βλ. επίσης μια πλήρη περιγραφή στην απόφαση SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 44-48· και ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 24, ό.π. (σημ. 29), παρ. 13-17. Βλ. επίσης Άρθρο 6, Καθοδηγητικές αρχές του Μάαστριχτ, ό.π. (σημ. 29). Βλ. επίσης ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 60-79.

889 Βλ. την αποδοχή του αγώγιμου χαρακτήρα της υποχρέωσης σεβασμού στην υπόθεση SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 45, 54, 61-62, 66.

890 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 9-10. Βλ. επίσης Limburg Principles on the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, υιοθετήθηκαν από τις 2 έως τις 6 Ιουνίου 1986, και αναπαράγονται στο Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/1987/17 (Αρχές του Λιμβούργου): και Έκθεση του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που εστιάζει στην έννοια της «προοδευτικής εκπλήρωσης» των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, Γενική Σύνοδος του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ για το 2007, Έγγρ. ΟΗΕ E/2007/82, 25 Ιουνίου 2007.

νται σε εύλογο χρονικό διάστημα μετά τη θέση του Συμφώνου σε ισχύ ως προς τα κράτη που αφορά. Οι ενέργειες αυτές πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο μελετημένες και συγκεκριμένες και να στοχεύουν στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το Σύμφωνο.⁸⁹¹

Παρ' όλα αυτά, ορισμένες πτυχές των δικαιωμάτων του Συμφώνου, ιδίως σε ό,τι αφορά την υποχρέωση εκπλήρωσης, υπάγονται στην αρχή της «προοδευτικής πραγμάτωσης» (Άρθρο 2.1 ΔΣΟΚΜΔ), καθώς αναγνωρίζεται ότι η πλήρης εκπλήρωσή τους δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί άμεσα, και ότι ενδέχεται να υπάρχουν περιορισμένοι πόροι, γεγονός που πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν όταν αξιολογείται η συμμόρφωση του κράτους με κάποιες από αυτές τις υποχρεώσεις.

3. Απαγόρευση των μέτρων που παραβιάζουν το κεκτημένο του Συμφώνου

Το Άρθρο 2.1 ΔΣΟΚΜΔ απαγορεύει επίσης στα κράτη να λαμβάνουν μέτρα που αποτελούν οπισθοδρόμηση σε σχέση με το κεκτημένο των δικαιωμάτων του Συμφώνου.⁸⁹² Η αναγνώριση του κεκτημένου του Συμφώνου «σημαίνει ότι κάθε κρατικό μέτρο που ακυρώνει, περιορίζει ή περιστέλλει το περιεχόμενο δικαιωμάτων τα οποία προστατεύονται ήδη από τον νόμο, συνιστά *prima facie* παραβίαση. Η διαπίστωση αυτή προϋποθέτει σύγκριση μεταξύ της προηγούμενης και της καινούργιας νομοθεσίας, των προηγούμενων και των καινούργιων κανόνων και πρακτικών, προκειμένου να αξιολογηθεί αν συνιστούν οπισθοδρόμηση σε σχέση με το κεκτημένο του Συμφώνου».⁸⁹³ Όταν ένα κράτος λαμβάνει τέτοια μέτρα παραβιάζει τις υποχρεώσεις του σε ό,τι αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, εκτός αν μπορεί να αποδείξει πως τα μέτρα αυτά:

- ελήφθησαν προκειμένου να επιτευχθεί ένας επείγων στόχος·
- ήταν απολύτως αναγκαία· και
- δεν ήταν δυνατόν να ληφθούν εναλλακτικά ή λιγότερο περιοριστικά μέτρα.⁸⁹⁴

4. Αρχή της μη διάκρισης και αναγνώριση των δικαιωμάτων του Συμφώνου στους αλλοδαπούς

891 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 2.

892 Βλ. ό.π., παρ. 9.

893 ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29), σ. 6.

894 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 9. Βλ. Free Legal Assistance Group και άλλοι κατά Ζαΐρ, ΑΕΔΑΛ, Αναφορές αρ. 25/89, 47/90, 56/91, 100/93, 19η Τακτική Σύνοδος, Μάρτιος 1996, παρ. 48 κ.ε.· Acevedo Buendía και άλλοι («Discharged and Retired Employees of the Comptroller») κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 198, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2009, παρ. 103· Miranda Cortez και άλλοι κατά Ελ Σαλβαδόρ, ΔΕΑΔ, Υπόθεση αρ. 12.249, Αναφορά αρ. 27/09, Απόφαση επί της ουσίας, 20 Μαρτίου 2009, παρ. 105 (με την οποία το Δικαστήριο θεώρησε ότι το Άρθρο 26 ΑΣΔΑ απαγορεύει τα μέτρα που δεν σέβονται το κεκτημένο της Σύμβασης)· και National Association of Ex-Employees of the Peruvian Social Security Institute και άλλοι κατά Περού, ΔΕΑΔ, Υπόθεση αρ. 12.670, Αναφορά αρ. 38/09, Απόφαση επί της ουσίας, 27 Μαρτίου 2009, παρ. 140.

Ανεξάρτητα από το αν μια συγκεκριμένη υποχρέωση που απορρέει από το Σύμφωνο έχει άμεσο αποτέλεσμα ή πρέπει να εκπληρώνεται προοδευτικά, ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται δεν πρέπει να αποκλείει τους αλλοδαπούς ή να εισάγει αδικαιολόγητα δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος τους. Το Άρθρο 2 ΔΣΟΚΜΔ απαγορεύει τη διακριτική μεταχείριση ως προς τα δικαιώματα του Συμφώνου. Η ΕΟΚΜΔ έχει καταστήσει σαφές ότι η απαγόρευση της μη διάκρισης περιλαμβάνει τη διακριτική μεταχείριση των αλλοδαπών για λόγους εθνικότητας. Παρότι ο λόγος αυτός δεν αναφέρεται ρητά στο Σύμφωνο, περιλαμβάνεται στη γενική διατύπωση του Άρθρου 2.2 ΔΣΟΚΜΔ («κάθε άλλης καταστάσεως»). Η Επιτροπή έχει αναγνωρίσει ότι «η εθνικότητα δεν πρέπει να συνιστά λόγο αποκλεισμού από τα δικαιώματα του Συμφώνου [...]. Τα δικαιώματα του Συμφώνου αναγνωρίζονται σε όλους, συμπεριλαμβανομένων των αλλοδαπών, όπως οι πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο, οι ανιθαγενείς, οι μετανάστες εργαζόμενοι και τα θύματα της διεθνούς εμπορίας ανθρώπων, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς και το αν διαθέτουν χαρτιά ή όχι».⁸⁹⁵ Το Άρθρο 2.3 ΔΣΟΚΜΔ εισάγει μια εξαίρεση, επιτρέποντας στις αναπτυσσόμενες χώρες να επιβάλλουν στους αλλοδαπούς περιορισμούς στην απόλαυση των δικαιωμάτων του Συμφώνου.⁸⁹⁶

Η ΣΔΠ εξάλλου ορίζει ότι η απαγόρευση των διακρίσεων αφορά και τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα των παιδιών, και απαγορεύει τη διάκριση λόγω της εθνικής καταγωγής των γονιών του παιδιού. Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει δηλώσει ότι «η απόλαυση των δικαιωμάτων που προστατεύει η Σύμβαση δεν περιορίζεται στα παιδιά που είναι πολίτες του συμβαλλόμενου κράτους και άρα, αν δεν ορίζεται ρητά το αντίθετο στη Σύμβαση, πρέπει να αναγνωρίζεται σε όλα τα παιδιά –συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο, των προσφύγων και των μεταναστών– ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους, το μεταναστευτικό τους καθεστώς ή την ανιθαγένεια».⁸⁹⁷

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αποφανθεί ότι οι αρχές της ισότητας και της μη διάκρισης, μεταξύ άλλων για λόγους εθνικότητας, αποτελούν αναγκαστικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου (jus cogens) και επομένως όλα τα κράτη δεσμεύονται να τους τηρούν και να τους εφαρμόζουν.⁸⁹⁸ Όπως έχει διευκρινίσει το Δικαστήριο, «η υποχρέωση σεβασμού και η εγγύηση της αρχής της ίσης προστασίας και της μη διάκρισης δεν εξαρτάται από το μεταναστευτικό καθεστώς ενός προσώπου σε ένα κράτος. Με άλλα λόγια, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να εγγυώνται αυτή τη θεμελιώδη αρχή στους πολίτες τους καθώς και σε οποιοδήποτε αλλοδαπό βρίσκεται στην επικράτειά τους, χωρίς καμία διάκριση λόγω νόμιμης ή παράτυπης διαμονής, εθνικότητας, φυλής, φύλου ή άλλου λόγου».⁸⁹⁹

895 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 30. Βλ. επίσης Άρθρο 42, Αρχές του Λιμβούργου, ό.π. (σημ. 888). Ορισμένες μορφές διάκρισης μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών καλύπτονται από το Άρθρο 26 ΔΣΑΠΔ, ωστόσο η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν έχει αναγνωρίσει συγκεκριμένα πολλές περιπτώσεις εφαρμογής του. Βλ. ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22), παρ. 31.

896 Συνάγεται ωστόσο ότι η διάταξη αυτή είχε ως στόχο να τερματίσει την κυριαρχία συγκεκριμένων οικονομικών ομάδων αλλοδαπών κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας. Το γεγονός ότι η εξαίρεση αφορά αποκλειστικά τις αναπτυσσόμενες χώρες σημαίνει ότι καμία άλλη χώρα δεν μπορεί να επικαλεστεί τον λόγο αυτό προκειμένου να εισαγάγει εξαιρέσεις. Βλ. Άρθρα 43-44, Αρχές του Λιμβούργου, ό.π. (σημ. 888). Η ΕΔΠ αποκλείει την εφαρμογή του κανόνα αυτού σε ό,τι αφορά τα παιδιά· βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 16.

897 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 12 και 18.

898 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 101 (η έμφαση δική μας) καθώς και παρ. 4.

899 Υπόθεση Yeian και Bosico, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 281), παρ. 155.

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει ορίσει ότι τα μέτρα που στερούν τους αλλοδαπούς από δικαιώματα τα οποία δεν αναγνωρίζονται ρητά μόνο στους ημεδαπούς (όπως συμβαίνει π.χ. με το δικαίωμα του εκλέγειν) συνιστούν αυθαίρετη διάκριση σύμφωνα με το Άρθρο 2 του Αφρικανικού Χάρτη, καθώς «τα δικαιώματα του Αφρικανικού Χάρτη αναγνωρίζονται σε όλους, χωρίς καμία διάκριση, σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς εξίσου».⁹⁰⁰

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι, όταν ένα κράτος αποφασίζει να χορηγήσει συγκεκριμένες παροχές σε έναν μετανάστη, πρέπει να το κάνει σύμφωνα με το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ,⁹⁰¹ το οποίο απαγορεύει κάθε αδικαιολόγητη διάκριση στην απόλαυση των άλλων δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ για λόγους «φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως». Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το μεταναστευτικό καθεστώς υπάγεται στην έννοια της «άλλης καταστάσεως», και επομένως βάσει του Άρθρου 14 απαγορεύεται κάθε αδικαιολόγητη διάκριση για τον λόγο αυτό. Έκρινε περαιτέρω ότι «το γεγονός πως το μεταναστευτικό καθεστώς είναι μια ιδιότητα που αποδίδεται διά νόμου και όχι εγγενής ιδιότητα του ατόμου» δεν εμποδίζει την υπαγωγή του στην «άλλη κατάσταση», αφού «από το μεταναστευτικό καθεστώς ενός προσώπου απορρέει ένα ευρύ φάσμα νομικών και άλλων συνεπειών».⁹⁰² Ωστόσο, «με δεδομένο το στοιχείο της επιλογής που ενυπάρχει στο μεταναστευτικό καθεστώς, [...] ενώ η διαφορετική μεταχείριση με βάση τον λόγο αυτό πρέπει πάντοτε να δικαιολογείται αντικειμενικά και εύλογα, η δικαιολόγηση που απαιτείται δεν χρειάζεται να είναι τόσο βαρύνουσα όσο θα απαιτούνταν π.χ. σε μια περίπτωση διάκρισης λόγω εθνικότητας. Επιπλέον, [όταν] το διακύβευμα [...] είναι πρωτίτως κοινωνικοοικονομικής φύσης, η διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στην κυβέρνηση είναι σχετικά ευρεία».⁹⁰³ Με βάση αυτήν την πιο ευρεία διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στις κρατικές αρχές, το Δικαστήριο έκρινε δικαιολογημένη τη διάκριση ως προς την προτεραιότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες κοινωνικής κατοικίας εις βάρος των μεταναστών χωρίς χαρτιά ή όσων διαμένουν στην επικράτεια του κράτους υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα καταφύγουν στην αρωγή του δημόσιου ταμείου, καθώς η συγκεκριμένη διάκριση «εξυπηρετούσε έναν νόμιμο σκοπό, δηλαδή τη δίκαιη κατανομή ενός περιορισμένου πόρου ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες αιτούντων».⁹⁰⁴

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει εξετάσει υποθέσεις αποκλεισμού συγκεκριμένων κατηγοριών αλλοδαπών (όσων βρίσκονται παράνομα στην επικράτεια) από τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στον αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Επικαλούμενη τη φύση του Χάρτη ως ενός εξελισσόμενου κειμένου που διέπεται από τις αρχές της αξιοπρέπειας της αυτονομίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης, η Επιτροπή έκρινε ότι ο αποκλεισμός των παράτυπων μεταναστών δεν μπορεί να αφορά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην υγειονομική περίθαλψη, «που έχουν θεμελιώδη σημασία για το άτομο, αφού συνδέονται με το δικαίωμα στη ζωή και [αφορούν] την ίδια την αξιοπρέπεια του ανθρώπου».⁹⁰⁵ Η

900 IHRDA κατά Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 80.

901 Bah κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 56328/07, Απόφαση της 27 Σεπτεμβρίου 2011, παρ. 40.

902 Ό.π., παρ. 46.

903 Ό.π., παρ. 47.

904 Ό.π., παρ. 50.

905 International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) κατά Γαλλίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 14/2003, Απόφαση επί της ουσίας, 8 Σεπτεμβρίου 2004, παρ. 30-32.

Επιτροπή έχει τονίσει ότι «αυτή η επιλογή κατά την εφαρμογή του Χάρτη προκύπτει από τη νομική ανάγκη συμμόρφωσης με τους αναγκαστικούς κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου (jus cogens), όπως τους κανόνες που επιβάλλουν στο κράτος να σέβεται και να διαφυλάττει τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα κάθε ατόμου».⁹⁰⁶ Η Επιτροπή δεν υιοθέτησε όμως αυτή την προσέγγιση του δικαιώματος κοινωνικής προστασίας και βοήθειας σύμφωνα με το Άρθρο 23 του αναθ. ΕΚΧ,⁹⁰⁷ στο δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία (Άρθρο 31.1 αναθ. ΕΚΧ), ούτε καν για τους ασυνόδευτους ανήλικους,⁹⁰⁸ ή στο δικαίωμα προστασίας από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Άρθρο 30 αναθ. ΕΚΧ).⁹⁰⁹ Έκρινε όμως ότι το δικαίωμα στην άμεση παροχή καταλύματος «συνδέεται στενά με το δικαίωμα στη ζωή και είναι κρίσιμο για τον σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας κάθε προσώπου»⁹¹⁰ και επομένως έχει εφαρμογή στην περίπτωση των παράτυπων μεταναστών.⁹¹¹ Η Επιτροπή έχει επίσης τονίσει τη θεμελιώδη σημασία της υποχρέωσης των κρατών «να εξασφαλίζουν την προστασία και ειδική βοήθεια από το κράτος για παιδιά και νεαρά πρόσωπα που στερούνται προσωρινά ή μόνιμα την υποστήριξη της οικογένειάς τους».⁹¹² Το δικαίωμα στην υγεία (Άρθρο 11 αναθ. ΕΚΧ) και το δικαίωμα στην κοινωνική και ιατρική βοήθεια (Άρθρο 13 αναθ. ΕΚΧ) έχουν αναγνωρισθεί εξίσου και στους αλλοδαπούς ανήλικους χωρίς χαρτιά.⁹¹³ Η Επιτροπή έχει επίσης κρίνει ότι «το τμήμα του Άρθρου 16 που αφορά το δικαίωμα της οικογένειας στην αξιοπρεπή στέγαση, και ιδίως το δικαίωμα να μη στερείται η οικογένεια την κατοικία της, αφορά και τις οικογένειες αλλοδαπών που βρίσκονται παράνομα στη χώρα».⁹¹⁴

5. Ένδικο βοηθήματα για τις παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων

Παρότι δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με το κατά πόσον τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα έχουν αγώγιμο χαρακτήρα,⁹¹⁵ τα επιχειρήματα ότι τα δικαιώματα αυτά δεν μπορούν να προστατευτούν δικαστικά ή ότι αποτελούν πολιτικούς στόχους και όχι δικαιώματα, έχουν απορριφθεί αρμοδίως, και τα εθνικά δικαστήρια έχουν συχνά εκδικάσει υποθέσεις που άπτονται των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων. Διεθνή

906 Defence for Children International (DCI) κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 69/2011, Απόφαση επί της ουσίας, 23 Οκτωβρίου 2012, παρ. 33.

907 International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) κατά Ιρλανδίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 42/2007, Απόφαση επί της ουσίας, 3 Ιουνίου 2008, παρ. 18.

908 Defence for Children International (DCI) κατά Ολλανδίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 47/2008, Απόφαση επί της ουσίας, 20 Οκτωβρίου 2009, παρ. 44-45.

909 DCI κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 143-147.

910 DCI κατά Ολλανδίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 906), παρ. 47.

911 Ό.π., παρ. 46-48.

912 Άρθρο 17(1)(γ) αναθ. ΕΚΧ. Βλ. DCI κατά Ολλανδίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 906), παρ. 66· DCI κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 39.

913 DCI κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 102, 119-122.

914 Ό.π., παρ. 136.

915 Ο «αγώγιμος χαρακτήρας» «αφορά τη δυνατότητα να ασκηθεί ένα ένδικο βοήθημα ενώπιον ενός ανεξάρτητου και αμερόληπτου οργάνου, όταν έχει συντελεστεί ή είναι πιθανόν να συντελεστεί μια παραβίαση ενός δικαιώματος, [και] προϋποθέτει την πρόσβαση σε μηχανισμούς που προστατεύουν τα αναγνωρισμένα δικαιώματα»: ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29), σ. 6. Η υπόθεση Purohit και Moore κατά Γκάμπιας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 241/2001 (2003), 33η Τακτική Σύνοδος, 15-29 Μαΐου 2003, παρ. 78-85, είναι ένα καλό παράδειγμα, ανάμεσα σε πολλά άλλα, για τον αγώγιμο χαρακτήρα των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων.

δικαιοδοτικά ή οιοinei δικαιοδοτικά όργανα κρίνουν επίσης με βάση ένα αναλυτικό κατάλογο οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, όπως περιγράφεται περαιτέρω στο Παράρτημα II.

Ο τρόπος με τον οποίο μπορεί κανείς να διεκδικήσει δικαστικά τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, και τα ένδικα βοηθήματα που έχει στη διάθεσή του διαφέρουν ανάλογα με το νομικό σύστημα και την εθνική νομοθεσία, καθώς και ανάλογα με τον βαθμό συμμόρφωσης του κάθε κράτους προς τις διεθνείς υποχρεώσεις του. Η αποτελεσματικότητα της δικαστικής προστασίας εξαρτάται επίσης από το νομικό σύστημα κάθε χώρας και από τον βαθμό ενσωμάτωσης των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων στο εθνικό δίκαιο. Ωστόσο, ακόμα και όταν το εθνικό νομικό σύστημα δεν προβλέπει άμεσα ένδικα βοηθήματα για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, η επίκλησή τους μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμο εργαλείο κατά την ερμηνεία των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου σχετικά με την χορήγηση παροχών ή κοινωνικών υπηρεσιών στους μετανάστες· μπορεί επίσης να συμβάλει στη στοιχειοθέτηση μιας μελλοντικής αναφοράς παραβίασης, η οποία θα υποβληθεί σε έναν μηχανισμό του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η ΕΟΚΜΔ έχει τονίσει πως, «παρότι πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η γενική προσέγγιση κάθε νομικού συστήματος, στη συντριπτική πλειονότητα των νομικών συστημάτων θεωρείται ότι όλα τα δικαιώματα του Συμφώνου διαθέτουν, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, αγωγήμο χαρακτήρα».⁹¹⁶ Η Επιτροπή αποδέχεται τη δυνατότητα προσφυγής στα διοικητικά ένδικα βοηθήματα όσον αφορά ορισμένα δικαιώματα. Οι διοικητικές διαδικασίες πρέπει σε κάθε περίπτωση να είναι «προσβάσιμες, οικονομικά προσιτές, σύντομες και αποτελεσματικές».⁹¹⁷ Η Επιτροπή ωστόσο έχει τονίσει ότι υπάρχουν ορισμένες υποχρεώσεις «για τις οποίες είναι απαραίτητη η παροχή κάποιας μορφής δικαστικής προστασίας, προκειμένου να πληρούνται οι προϋποθέσεις του Συμφώνου».⁹¹⁸ Έχει επίσης τονίσει ότι ο δικαστικός έλεγχος και η εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου από τα δικαστήρια πρέπει να συμμορφώνεται με το ΔΣΟΚΜΔ, αφού «η παράλειψη των δικαστηρίων να συμμορφωθούν με την υποχρέωση αυτή θα συνιστούσε παραβίαση της αρχής του κράτους δικαίου».⁹¹⁹ Η ΕΚΦΔ έχει επίσης αναγνωρίσει εμφατικά ότι το δικαίωμα δικαστικής προστασίας αφορά και τους αλλοδαπούς, χωρίς καμία διάκριση, άρνηση ή παράλειψη κατά την εφαρμογή των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων.⁹²⁰

Όπως αναφέρεται στην ενότητα I.4, η απαγόρευση των διακρίσεων είναι άμεσου αποτελέσματος.⁹²¹ Επιπλέον, η ΕΟΚΜΔ θεωρεί ότι άμεσου αποτελέσματος είναι η αρχή της ισότητας των φύλων (Άρθρο 3 ΔΣΟΚΜΔ), το δικαίωμα σε δίκαιο μισθό και σε αμοιβή ίση με την αξία της εργασίας χωρίς καμία διάκριση (Άρθρο 7.1 ΔΣΟΚΜΔ), η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και τα συνδικαλιστικά δικαιώματα (Άρθρο 8 ΔΣΟΚΜΔ), τα βασικά δικαιώματα που αφορούν την παιδική εργασία (Άρθρο 10.3 ΔΣΟΚΜΔ), το δικαίωμα να μην εκτίθεται κανείς στην πείνα

916 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 9: The domestic application of the Covenant, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1998/24, 3 Δεκεμβρίου 1998, παρ. 10.

917 Ό.π., παρ. 9.

918 Ό.π., παρ. 9.

919 Ό.π., παρ. 14 και 15.

920 Βλ. ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 29.

921 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 1 και 5. Βλ. Άρθρα 22 και 35, Αρχές του Λιμβούργου, ό.π. (σημ. 888).

και να διαθέτει στοιχειώδη κατοικία (Άρθρο 11 ΔΣΟΚΜΔ), το δικαίωμα στη δωρεάν υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Άρθρο 13.2(α) ΔΣΟΚΜΔ), το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν τη θρησκευτική και ηθική μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα προς τις δικές τους πεποιθήσεις (Άρθρο 13.3 ΔΣΟΚΜΔ), η ελευθερία των φυσικών και νομικών προσώπων να ιδρύουν και διευθύνουν εκπαιδευτικά ιδρύματα (Άρθρο 13.4 ΔΣΟΚΜΔ), καθώς και η ελευθερία στην επιστημονική έρευνα και τη δημιουργική δραστηριότητα (Άρθρο 15.3 ΔΣΟΚΜΔ). Η ΕΟΚΜΔ έχει απορρίψει ρητά κάθε επιχείρημα ότι αυτά τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις δεν είναι άμεσου αποτελέσματος.⁹²² Η παραπάνω απαρίθμηση είναι ενδεικτική και όχι εξαντλητική.⁹²³ Πρέπει επίσης να υπενθυμίσουμε ότι, ακόμα και όταν πρόκειται για υποχρεώσεις προοδευτικής εκπλήρωσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ελέγχουν τη συμμόρφωση με τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, με βάση τις αρχές της προσφορότητας, της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας.

Πλαίσιο 14. Τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα στα περιφερειακά διεθνή δικαστήρια

Τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα έχουν κριθεί εκτενώς από πολλά διεθνή δικαστήρια και δικαιοδοτικά όργανα. Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Αφρικανική Επιτροπή εποπτεύουν και ελέγχουν δικαστικά την εφαρμογή των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων που αποτυπώνονται στις οικείες συνθήκες.⁹²⁴ Ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι πιο περιορισμένος, αφού στην ΕΣΔΑ περιέχονται ελάχιστα στοιχεία τέτοιων δικαιωμάτων. Ωστόσο η προστασία ορισμένων δικαιωμάτων που προστατεύονται και ως οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση (Άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου) και άλλα, επιτρέπουν στο Δικαστήριο να αποφαινεται επί ορισμένων πτυχών των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και του σεβασμού της κατοικίας (Άρθρο 8 ΕΣΔΑ) και το δικαίωμα στην ιδιοκτησία (Άρθρο 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου). Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει επίσης τη δυνατότητα να κρίνει τις παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων με βάση τη γενική απαγόρευση της μη διάκρισης που αποτυπώνεται στο Άρθρο 1 του 12ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (για τα κράτη μέρη που το έχουν επικυρώσει), το οποίο απαγορεύει τη διάκριση ως προς κάθε δικαίωμα που «αναγνωρίζεται από τον νόμο».⁹²⁵ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή

922 Ό.π., παρ. 5.

923 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 9, ό.π. (σημ. 914), παρ. 10.

924 Βλ. SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 68. Στην υπόθεση Socio-Economic Rights Accountability Project (SERAP) κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 300/2005, 5η Έκτακτη Σύνοδος, 21-29 Ιουλίου 2008, παρ. 65, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «ο Αραβικός Χάρτης [...] συνιστά το κανονιστικό θεμέλιο της διεκδίκησης των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, το οποίο επιτρέπει σε κάθε αξίωση που στηρίζεται στον Χάρτη να κρίνεται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων».

925 Ειδικότερα, στην Εισηγητική έκθεση στο 12ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ETS, αρ. 177), διευκρινίζεται ότι η απαγόρευση των διακρίσεων αφορά «την άσκηση κάθε δικαιώματος που αναγνωρίζεται ρητά σε ένα πρόσωπο από το εθνικό δίκαιο [...] την άσκηση κάθε δικαιώματος που συνάγεται από την υποχρέωση μιας δημόσιας αρχής που προβλέπεται ρητά στο εθνικό δίκαιο, δηλαδή όταν το εθνικό δίκαιο επιβάλλει σε μια δημόσια αρχή να ενεργήσει κατά συγκεκριμένο τρόπο» την αδικαιολόγητη διακριτική συμπεριφορά μιας δημόσιας αρχής κατά την άσκηση της διακριτικής της ευχέρειας (π.χ. όταν αποφασίζει για τη

Κοινωνικών Δικαιωμάτων εξετάζει επίσης συλλογικές προσφυγές, και, παρά το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, η νομολογία της διευρύνεται αναγνωρίζοντας έναν ελάχιστο κοινό πυρήνα οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων για όλους τους μετανάστες, ανεξάρτητα από το καθεστώς τους. Τέλος, ένα πρόσφατο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο ΔΣΟΚΜΔ, το οποίο επιτρέπει την υποβολή ατομικών προσφυγών στην Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων, θα προβλέπει, όταν τεθεί σε ισχύ, έναν οικουμενικό διεθνή δικαιοδοτικό μηχανισμό για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα (βλ. Παράρτημα 2).

α) Μέσα δικαστικής επιβολής

Η νομολογία πολλών εθνικών δικαστηρίων και διεθνών οργάνων και η συμβολή των εμπειρογνομόνων μπορούν να αποσαφηνίσουν το περιεχόμενο και να διαμορφώσουν κανόνες που διευκολύνουν τη νομική επιβολή των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων. Οι αρχές που έχουν διατυπωθεί νομολογιακά είναι μεταξύ άλλων οι ακόλουθες:

- Το αν ένα κράτος έχει εισαγάγει δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος συγκεκριμένων προσώπων ή ομάδων, το αν έχει αποτύχει να σεβαστεί και να προστατεύσει τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα ή αν έχει θεσπίσει μέτρα που παραβιάζουν το κεκτημένο του Συμφώνου ως προς τα δικαιώματα αυτά (βλ. παραπάνω, Ενότητα 3) μπορεί να κριθεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ως άμεση και/ή αρνητική υποχρέωση του κράτους.⁹²⁶
- Τα δικαστήρια μπορούν να ελέγχουν τη συμμόρφωση του κράτους, ακόμα και για επιμέρους πτυχές των δικαιωμάτων που υπάγονται σε προοδευτική εκπλήρωση, με βάση τις αρχές της προσφορότητας, της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας.⁹²⁷
- Σε πολλά εθνικά νομικά συστήματα, υφίσταται η δυνατότητα δικαστικής επιβολής των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, με αναφορά στον «ελάχιστο πυρήνα του περιεχομένου τους».⁹²⁸ Ο «ελάχιστος πυρήνας» αφορά το ελάχιστο αναγκαίο επίπεδο απόλαυσης κάθε δικαιώματος, χωρίς το οποίο το δικαί-

χορήγηση μιας επιδότησης)· ή σε κάθε άλλη πράξη ή παράλειψη μιας δημόσιας αρχής (π.χ. τη συμπεριφορά των οργάνων επιβολής του νόμου κατά την καταστολή ταραχών)».

926 Βλ. για παράδειγμα, Βελγικό Συνταγματικό Δικαστήριο, Υπόθεση Αρ. 5/2004, 14 Ιανουαρίου 2004, και Πορτογαλικό Συνταγματικό Δικαστήριο, Απόφαση Αρ. 39/84, 11 Απριλίου 1984.

927 Βλ. Άρθρο 4 ΔΣΟΚΜΔ, και ΕΟΚΜΔ, Statement: An Evaluation of the Obligation to Take Steps to the "Maximum of Available Resources" under an Optional Protocol to the Covenant, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/2007/1, 10 Μαΐου 2007, παρ. 8. Βλ. επίσης ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29), σ. 33-36.

928 Βλ. Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο (BVerfGE) και Γερμανικό Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο (BVerwGE): BVerfGE 1,97 (104 κ.ε.): BVerwGE 1,159 (161): BVerwGE 25, 23 (27): BVerfGE 40, 121 (133, 134): BVerfGE 45, 187 (229): BVerfGE 82, 60 (85) και BVerfGE 99, 246 (259). Ελβετικό Ομοσπονδιακό Δικαστήριο, V. κατά Einwohnergemeinde X και Regierungsrat des Kanton Bern, BGE/ATF 121I 367, 27 Οκτωβρίου 1995. Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Βραζιλίας (Supremo Tribunal Federal), RE 436996/SP (γνώμη του δικαστή Calso de Mello), 26 Οκτωβρίου 2005. Ανώτατο Δικαστήριο Αργεντινής, Reynoso, Nida Noemi c/INSSJP s/amparo, 16 Μαΐου 2006 (απόφαση κατά πλειοψηφία, σε συμφωνία με την πρόταση του εισαγγελέα). Βλ. περαιτέρω διευκρινίσεις επί του ζητήματος στο ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29).

ωμα καθίσταται άνευ νοήματος.⁹²⁹ Η ΕΟΚΜΔ έχει ορίσει ότι «ένα συμβαλλόμενο κράτος στο οποίο σημαντικός αριθμός προσώπων στερούνται τη στοιχειώδη τροφή, τη στοιχειώδη πρωτοβάθμια υγειονομική περίθαλψη, τη στοιχειώδη κατοικία, ή τις πιο στοιχειώδεις μορφές εκπαίδευσης, θεωρείται εκ πρώτης όψεως ότι παραβιάζει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το Σύμφωνο».⁹³⁰ Για να αποφύγει τη διαπίστωση της παραβίασης, το κράτος πρέπει «να αποδείξει ότι έχει καταβάλλει κάθε προσπάθεια να ενεργήσει με όλα τα διαθέσιμα μέσα του προκειμένου να εκπληρώσει κατά προτεραιότητα αυτόν τον ελάχιστο πυρήνα υποχρεώσεων».⁹³¹ Ένα παράδειγμα «ελάχιστου πυρήνα» έχει διατυπώσει η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ, σύμφωνα με την οποία από τη Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες απορρέει το δικαίωμα των αιτούντων άσυλο, ακόμη και σε περιπτώσεις μαζικής εισροής, «να τους παρέχεται κάθε αναγκαία βοήθεια καθώς και να ικανοποιούνται όλες οι βασικές ανάγκες τους, μεταξύ άλλων η τροφή, η στέγη και οι βασικές ανάγκες υγιεινής».⁹³²

- Σε πολλά εθνικά νομικά συστήματα, τα δικαστήρια υιοθετούν μια ευρεία ερμηνεία των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στη ζωή, προκειμένου να διαμορφώσουν μηχανισμούς προστασίας ενάντια στις πιο σοβαρές παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων.⁹³³ Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει «το δικαίωμα να μη στερείται κανείς την πρόσβαση στις συνθήκες που εγγυώνται αξιοπρεπή ζωή, γεγονός που συνεπάγεται την υποχρέωση λήψης μέτρων για την αποτροπή της παραβίασης αυτού του δικαιώματος».⁹³⁴ Επομένως το κράτος έχει υποχρέωση σεβασμού και προστασίας αυτού του δικαιώματος.⁹³⁵ Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει θετικά και συγκεκριμένα μέτρα για την εκπλήρωση του δικαιώματος σε μια αξιοπρεπή ζωή, ως αναπόσπαστο τμήμα του δικαιώματος στη ζωή,⁹³⁶ όπως προστατεύεται και από το Άρθρο 11 ΔΣΟΚΜΔ.⁹³⁷ Το Ευρωπαϊκό

929 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 47 (για το δικαίωμα στην υγεία). Βλ. επίσης Άρθρο 9, Καθοδηγητικές αρχές του Μάαστριχτ, ό.π. (σημ. 29). Η έννοια του ελάχιστου πυρήνα αντικατοπτρίζεται και στην υποχρέωση κάθε κράτους «να σέβεται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μεταναστών εργατών», που αποτυπώνεται στο Άρθρο 1 της Σύμβασης για τους Μετανάστες Εργάτες (Συμπληρωματικές Διατάξεις), 1975 (αρ. 143), υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνδιάσκεψη της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας κατά την 60ή Σύνοδό της. Παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση αυτή έχει επικυρωθεί από σχετικά λίγα κράτη, μια τέτοια προσέγγιση θα καθιστούσε την παραπάνω υποχρέωση δεσμευτική και για τα κράτη που δεν μετέχουν στη Σύμβαση.

930 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 10.

931 Ό.π., παρ. 10.

932 Πόρισμα αρ. 22, ΥΑ, ό.π. (σημ. 151), παρ. ΙΙ(Β)(2)(γ). Βλ. επίσης για τις γυναίκες πρόσφυγες, Πόρισμα αρ. 64 (ΧΛΙ): Γυναίκες πρόσφυγες και διεθνής προστασία, ΕκτΕπ, ΥΑ, 41η Σύνοδος, 1990, παρ. (α)(ix). Ο ελάχιστος πυρήνας για τα παιδιά και τους έφηβους πρόσφυγες είναι υψηλότερος, χάρις στη σύνδεση με τη γενικότερη αρχή του «βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού». Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ θεωρεί ότι για τα παιδιά στον ελάχιστο πυρήνα ανήκει το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην κατάλληλη διατροφή και στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας. Βλ. Πόρισμα αρ. 84, ΥΑ, ό.π. (σημ. 214), παρ. (α)(iii).

933 Βλ. ICJ, Courts and Legal Enforcement of Economic, Social and Cultural Rights, ό.π. (σημ. 29), Κεφάλαιο 4, σ. 65-72.

934 Sawhoyamaxa Indigenous Community κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 146, Απόφαση της 29 Μαρτίου 2006, παρ. 153. Βλ. επίσης "Street Children" (Villagran-Morales και άλλοι) κατά Γουατεμάλας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 63, Απόφαση της 19 Νοεμβρίου 1999 (Street Children Case), παρ. 144 και 191· Yakye Axa Indigenous Community κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 125, Απόφαση της 17 Ιουνίου 2005, παρ. 161-163.

935 Street Children Case, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 932), παρ. 144.

936 Yakye Axa Indigenous Community κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 932), παρ. 162.

937 Βλ. Άρθρο 11 ΔΣΟΚΜΔ και Άρθρο 27(2) ΣΔΠ. Βλ. επίσης ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 44· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Japan, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συ-

Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι η αναγκαστική έξωση,⁹³⁸ η αναγκαστική μετακίνηση και η καταστροφή της οικίας,⁹³⁹ ή η έκθεση της κατοικίας σε ανθυγιεινές περιβαλλοντικές συνθήκες⁹⁴⁰ ενδέχεται να συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, στην οικογενειακή ζωή και στην οικογενειακή στέγη, παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία,⁹⁴¹ ή ακόμη και απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση.⁹⁴²

Πλαίσιο 15. Εξαθλίωση, δικαίωμα στη ζωή και απαγόρευση της σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει «το δικαίωμα να μη στερείται κανείς την πρόσβαση στις συνθήκες που εγγυώνται αξιοπρεπή ζωή, γεγονός που συνεπάγεται την υποχρέωση λήψης μέτρων για την αποτροπή της παραβίασης αυτού του δικαιώματος».⁹⁴³ Επομένως το κράτος έχει υποχρέωση σεβασμού και προστασίας αυτού του δικαιώματος. Συγκεκριμένα, το κράτος έχει υποχρέωση να «διασφαλίζει τη δημιουργία των συνθηκών που είναι απαραίτητες προκειμένου να μην παραβιάζεται το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα, και ιδίως την υποχρέωση να αποτρέπει τα όργανα του κράτους από κάθε παραβίαση αυτού του δικαιώματος».⁹⁴⁴ Το κράτος έχει επίσης «υποχρέωση να λαμβάνει θετικά και συγκεκριμένα μέτρα που αποσκοπούν στην εκπλήρωση

νέλευση, 56η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/56/18 (2001), σ. 35, παρ. 177· Concluding Observations on Gambia, ΕΔΠ, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 28η Σύνοδος, UN Doc, CRC/C/111 (2001), 28 Σεπτεμβρίου 2001, παρ. 450.

938 Βλ., για παράδειγμα, Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 66746/01, Απόφαση της 27 Μαΐου 2004, παρ. 35-45.

939 Βλ., για παράδειγμα, Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 21893/93, Απόφαση της 16 Σεπτεμβρίου 1996, παρ. 88· Cyprus κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 410), παρ. 174-175· Yöyler κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 26973/95, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2001, παρ. 79-80· Demades κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16219/90, Απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 2003, παρ. 31-37· Selçuk και Asker κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 23184/94 - 23185/94, Απόφαση της 21ης Απριλίου 1998, παρ. 86-87· Bilgin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 23819/94, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2000, παρ. 108-109· Ayder και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 23656/94, Απόφαση της 8ης Ιανουαρίου 2004, παρ. 119-121· Moldovan και άλλοι (2) κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 41138/98· 64320/01, Απόφαση της 12ης Ιουλίου 2005, παρ. 105, 108-110.

940 Βλ., για παράδειγμα, López Ostra κατά Ισπανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16798/90, Απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1994, παρ. 51, 56-58· Guerra και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 14967/89, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1998, παρ. 60· Taskin και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46117/99, Απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2004, παρ. 115-126· Moreno Gomez κατά Ισπανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 4143/02, Απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2004, παρ. 60-63· Fadeyeva κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 55723/00, Απόφαση της 9ης Ιουνίου 2005, παρ. 94-105, 116-134.

941 Βλ., για παράδειγμα, Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 88· Cyprus κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 410), παρ. 187-189· Yöyler κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 79-80· Demades κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 46· Xenides-Arestis κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46347/99, Απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2005, παρ. 27-32· Selçuk και Asker κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 86-87· Bilgin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 108-109· Ayder και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 119-121. Στην απόφαση Oneryildiz κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48939/99, Απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2004, το Δικαστήριο έκρινε ότι το ιδιοκτησιακό συμφέρον του προσφεύγοντος σε μια πρόχειρη καλύβα χτισμένη σε κρατικό οικόπεδο μπορούσε να υπαχθεί στην έννοια της «περιουσίας» του Άρθρου 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

942 Yöyler κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 74-76· Selçuk και Asker κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 77-80· Bilgin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 100-104· Moldovan και άλλοι (2) κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 111, 113-114.

943 Βλ. σημ. 932.

944 Street Children Case, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 932), παρ. 144.

του δικαιώματος σε αξιοπρεπή ζωή, ιδίως στην περίπτωση προσώπων που είναι ευάλωτα ή βρίσκονται σε κίνδυνο, η περίθαλψη των οποίων πρέπει να αποτελεί βασική προτεραιότητα».⁹⁴⁵

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι ούτε το δικαίωμα στη ζωή (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ) ούτε κάποια άλλη διάταξη της ΕΣΔΑ «μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει σε ένα άτομο το δικαίωμα να απολαμβάνει ένα οποιοδήποτε επίπεδο διαβίωσης».⁹⁴⁶ Ωστόσο, έχει κρίνει ότι, όταν το κράτος, σε αντίθεση με τους κανόνες και τις υποχρεώσεις που θέτει το ίδιο το εθνικό δίκαιο, δεν μεριμνά για την κάλυψη των βασικών υλικών αναγκών των αιτούντων άσυλο, η ακραία φτώχεια και η εξαθλίωση που προκύπτει, σε συνδυασμό με την αβεβαιότητα για το πόσο θα διαρκέσει η κατάσταση εξαθλίωσης, παραβιάζουν την απαγόρευση της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης του Άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁹⁴⁷ Σε τέτοιες περιπτώσεις, η εξαιρετικά ευάλωτη κατάσταση των αιτούντων άσυλο και η ανάγκη ιδιαίτερης προστασίας τους από την πλευρά του κράτους, αποτελούν παράγοντες που ενισχύουν την υποχρέωση του κράτους να τους παρέχει αξιοπρεπείς υλικές συνθήκες διαβίωσης.⁹⁴⁸

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι ορισμένα δικαιώματα του *Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη* έχουν θεμελιώδη σημασία, καθώς συνδέονται με το δικαίωμα στη ζωή,⁹⁴⁹ και επομένως φορείς τους είναι όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται στην επικράτεια, παρότι η συνθήκη περιορίζει το πεδίο εφαρμογής της στους πολίτες και στους μετανάστες που διαμένουν νόμιμα στην επικράτεια.

II. Επιμέρους δικαιώματα που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους μετανάστες

Στην ενότητα αυτή σκιαγραφείται η νομολογία του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσον αφορά συγκεκριμένα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα που είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους μετανάστες και μπορούν να αποδειχθεί χρήσιμη για τη δικαστική διεκδίκηση των δικαιωμάτων των μεταναστών. Τα δικαιώματα που εξετάζονται είναι το δικαίωμα σε ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης, που περιλαμβάνει μεταξύ άλλων το δικαίωμα στην τροφή, στο νερό και στην υγιεινή, καθώς και το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία· το δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας· το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση· και το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Το δικαίωμα στην εργασία, τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας και άλλα συναφή δικαιώματα εξετάζονται ξεχωριστά στο Κεφάλαιο 6.

945 *Yakye Axa Indigenous Community* κατά Παραγουάης, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 932), παρ. 162.

946 *Wasilewski* κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 32734/96, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Απριλίου 1999, παρ. 3. Βλ. επίσης *Panlyulynets* κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 70767/01, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2005, παρ. 28.

947 *M.S.S.* κατά Βελγίου και Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 250-263· *Rahimi* κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 703), παρ. 87-94.

948 Ό.π., παρ. 251.

949 *FIDH* κατά Γαλλίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 903), παρ. 30· *DCI* κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 33.

1. Το δικαίωμα σε ανεκτό επίπεδο διαβίωσης

Το Άρθρο 11 του ΔΣΟΚΜΔ ορίζει ότι «τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας, συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτιώσεως των συνθηκών διαβίωσής του».⁹⁵⁰ Το Άρθρο 11 προστατεύει και άλλα δικαιώματα, ο σεβασμός και η πραγμάτωση των οποίων είναι αναγκαίοι όροι για την επίτευξη ενός ανεκτού επιπέδου διαβίωσης – όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στο νερό και την υγιεινή.⁹⁵¹

Το δικαίωμα σε συνεχή βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης συνιστά υποχρέωση προοδευτικής εκπλήρωσης. Τα άλλα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στο Άρθρο 11 –μεταξύ άλλων το δικαίωμα στην τροφή, στο νερό και στην κατοικία– συνεπάγονται υποχρεώσεις άμεσου αποτελέσματος και εμπεριέχουν έναν πυρήνα ο οποίος πρέπει να πραγματώνεται άμεσα.⁹⁵²

α) Το δικαίωμα στο νερό και την υγιεινή

Το δικαίωμα στο νερό σημαίνει πως «καθένας πρέπει να έχει επαρκές, ασφαλές, ποιοτικό, χωρικά και οικονομικά προσβάσιμο νερό για προσωπική και οικιακή χρήση».⁹⁵³ Το δικαίωμα στο νερό συνδέεται εγγενώς με το δικαίωμα στη ζωή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, καθώς και με το δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας, το δικαίωμα στην κατοικία και το δικαίωμα στην τροφή.⁹⁵⁴ Το νερό πρέπει να είναι **διαθέσιμο** και αρκετά **ποιοτικό** ώστε να είναι ασφαλές και υγιεινό.⁹⁵⁵ Τα κράτη έχουν άμεση υποχρέωση να διασφαλίσουν την πρόσβαση στην ελάχιστη απαιτούμενη ποσότητα ασφαλούς νερού, **χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις**,⁹⁵⁶ ιδίως εις βάρος μη προνομιούχων ή περιθωριοποιημένων ομάδων.⁹⁵⁷ Τα κράτη πρέπει να επιδεικνύουν ιδιαίτερη μέριμνα για τις κατηγορίες προσώπων που παραδοσιακά αντιμετώπιζαν δυσχέρειες κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος, μεταξύ άλλων τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες.⁹⁵⁸ Όλα τα πρόσωπα ή οι ομάδες που στερήθηκαν το δικαίωμα στο νερό πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν αποτελεσματική δικαστική

950 Άρθρο 11.1 ΔΣΟΚΜΔ. Βλ. Άρθρο 14.2(θ), ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 27 ΣΔΠ· Άρθρο 70, ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 28, ΣΔΑΑ. Βλ. επίσης ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 44· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Japan, ό.π. (σημ. 935), παρ. 177· ΕΔΠ, Concluding Observations on Gambia, ό.π. (σημ. 935), παρ. 450.

951 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 148), παρ. 3.

952 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 10. Βλ. επίσης ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 43· και Γενικό Σχόλιο αρ. 19, The right to social security, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/GC/19, 4 Φεβρουαρίου 2008, παρ. 59.

953 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 148), παρ. 2. Το δικαίωμα στο νερό αναγνωρίζεται ρητά σε ορισμένες συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: Άρθρο 14.2(θ) ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 24.2(γ) ΣΔΠ· Άρθρο 28.2(α) ΣΔΑΑ· Άρθρα 20, 26, 29, 46 της Σύμβασης της Γενεύης περί μεταχειρίσεως των αιχμαλώτων πολέμου, Γενεύη, 12 Αυγούστου 1949 (3η Σύμβαση της Γενεύης)· Άρθρα 85, 89, 127, της Συμβάσεως της Γενεύης περί προστασίας των πολιτών εν καιρώ πολέμου· Άρθρα 54 και 55 του Συμπληρωματικού Πρωτοκόλλου των Συμβάσεων της Γενεύης· και Άρθρα 5 και 14 του 2ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις Συμβάσεις της Γενεύης. Λεπτομερέστερη ανάλυση βλ. στο ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 15, ό.π. (σημ. 148).

954 Βλ. ό.π., παρ. 1 και 3.

955 Βλ. ό.π., παρ. 12.

956 Βλ. ό.π., παρ. 13.

957 Βλ. ό.π., παρ. 37.

958 Βλ. ό.π., παρ. 16.

ή άλλη προσήκουσα προσφυγή για να διεκδικήσουν ανόρθωση της βλάβης που υπέστησαν, συμπεριλαμβανομένης της αποκατάστασης, της αποζημίωσης, της ικανοποίησης, καθώς και των εγγυήσεων ότι δεν θα επαναληφθεί στο μέλλον η προσβολή του δικαιώματος.⁹⁵⁹

Το δικαίωμα στην υγιεινή είναι θεμελιώδες για την αξιοπρέπεια και την ιδιωτική ζωή του ανθρώπου, και συνδέεται με το δικαίωμα πρόσβασης σε επαρκή αποθέματα ασφαλούς νερού, καθώς και με τα δικαιώματα στην υγεία και στην κατοικία.⁹⁶⁰ Επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση να επεκτείνει προοδευτικά τις ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής, λαμβάνοντας υπ' όψιν τις ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών και των παιδιών.⁹⁶¹

β) Το δικαίωμα στην τροφή

Στο Άρθρο 11.1 προστατεύεται το δικαίωμα σε επαρκή τροφή. Το Άρθρο 11.2 ΔΣΟΚΜΔ αναγνωρίζει «το βασικό δικαίωμα κάθε προσώπου για την προστασία του από την πείνα»,⁹⁶² το οποίο είναι δικαίωμα άμεσου αποτελέσματος. Προκειμένου να προστατεύσει το δικαίωμα αυτό το κράτος «έχει υποχρέωση να παρέχει σε όλα τα πρόσωπα που υπάγονται στη δικαιοδοσία του πρόσβαση στην ελάχιστη αναγκαία τροφή, η οποία πρέπει να είναι επαρκής, θρεπτική και ασφαλής, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία από την πείνα».⁹⁶³

Η ΕΟΚΜΔ έχει δεχτεί ότι το δικαίωμα στην τροφή συνδέεται με την εγγενή αξιοπρέπεια του ανθρώπου και είναι απολύτως αναγκαίο για την εκπλήρωση των άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁹⁶⁴ Η Αφρικανική Επιτροπή έχει επίσης τονίσει ότι το δικαίωμα στην τροφή «είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένο με την αξιοπρέπεια των ανθρώπων και επομένως συνιστά ουσιώδη προϋπόθεση για την άσκηση και την εκπλήρωση άλλων δικαιωμάτων, όπως τα δικαιώματα στην υγεία, την εκπαίδευση την εργασία και την συμμετοχή στα κοινά».⁹⁶⁵

Το δικαίωμα σε επαρκή τροφή εκπληρώνεται πλήρως όταν «κάθε άνδρας, γυναίκα και παιδί, έχει ανά πάσα στιγμή, μόνος ή από κοινού με άλλους, φυσική και οικονομική πρόσβαση σε επαρκή τροφή ή στα μέσα για να την προμηθευτεί».⁹⁶⁶ Ενώ ορισμένες πτυχές του δικαιώματος αυτού μπορούν να εκπληρωθούν μόνο προοδευτικά, η υποχρέωση που απορρέει από το Άρθρο 11.2 να διασφαλίζεται η προστασία από την πείνα είναι άμεσου αποτελέσματος, καθώς συνιστά τον πυρήνα του δικαιώματος στην τροφή. Το ίδιο ισχύει για την υποχρέωση σεβασμού και τις περισσότερες φορές προστασίας της υπάρχουσας πρόσβασης σε επαρκή τροφή ή στα μέσα για την απόκτησή της. Το δικαίωμα στην επαρκή τροφή προϋποθέτει ότι η τροφή είναι **διαθέσιμη** «σε επαρκή ποσότητα και ποιότητα ώστε να ικανοποιούνται οι διατροφικές ανάγκες των ατόμων, απαλλαγμένα από επιβλαβείς ουσίες και αποδεκτή εντός του πλαισίου

959 Βλ. ό.π., παρ. 55.

960 Βλ. ό.π., παρ. 29.

961 Βλ. ό.π., παρ. 29. Βλ. επίσης Άρθρο 14.2 ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 24.2 ΣΔΠ.

962 Άρθρο 11.2 ΔΣΟΚΜΔ. Βλ. επίσης Άρθρο 24.2(γ) ΣΔΠ· Άρθρο 28.1 ΣΔΑΑ.

963 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 12, ό.π. (σημ. 148), παρ. 14.

964 Ό.π., παρ. 4.

965 SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 65.

966 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 12, ό.π. (σημ. 148), παρ. 6.

της συγκεκριμένης κουλτούρας», καθώς και **προσβάσιμη** «με βιώσιμο τρόπο που δεν έρχεται σε σύγκρουση με την απόλαυση άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων».⁹⁶⁷

Η ΕΟΚΜΔ έχει τονίσει ότι οι αδικαιολόγητες διακρίσεις στην πρόσβαση στην τροφή ή στα μέσα για την απόκτησή της, συνιστούν παραβίαση του Άρθρου 11,⁹⁶⁸ και ότι τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν την πρόσβαση σε αποτελεσματική δικαστική ή άλλη προσήκουσα προσφυγή για τη διεκδίκηση άρσης της παραβίασης, συμπεριλαμβανομένης της αποκατάστασης, της αποζημίωσης, της ικανοποίησης, καθώς και των εγγυήσεων ότι δεν θα επαναληφθεί στο μέλλον η προσβολή του δικαιώματος.⁹⁶⁹

γ) Το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία

Το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία⁹⁷⁰ συχνά έχει μεγάλη σημασία για τους μετανάστες. Προστατεύεται ως μέρος του δικαιώματος σε ένα «ανεκτό επίπεδο διαβίωσης» βάσει του Άρθρου 11 του ΔΣΟΚΜΔ, και αποτυπώνεται επίσης ρητά σε πολλές οικουμενικές και περιφερειακές διεθνείς συμβάσεις. Διαφέρει από τον σεβασμό της κατοικίας ως ατομικό και πολιτικό δικαίωμα,⁹⁷¹ που σχετίζεται με το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής· υπάρχει ωστόσο μια επικάλυψη στην προστασία των δύο δικαιωμάτων. Από το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία, όπως προστατεύεται από τις συμβάσεις για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, απορρέει το δικαίωμα σε επαρκές κατάλυμα και στέγαση, καθώς και οι αντίστοιχες υποχρεώσεις σεβασμού, προστασίας και εκπλήρωσης από τη πλευρά του κράτους. Το δικαίωμα στην κατοικία περιλαμβάνει το δικαίωμα στην ασφάλεια του μισθωτή, που προϋποθέτει νομική προστασία ενάντια στην αναγκαστική έξωση, την παρενόχληση και άλλες απειλές· το δικαίωμα κατάλληλης κατοικίας με τις υποδομές που είναι απαραίτητες για την υγεία, την ασφάλεια, την άνεση και τη διατροφή· το δικαίωμα να είναι το οικονομικό κόστος της κατοικίας σε ύψος που δεν θέτει σε κίνδυνο ή δεν ακυρώνει την εκπλήρωση και την ικανοποίηση άλλων βασικών αναγκών· το δικαίωμα σε κατάλυμα κατοικήσιμο, ασφαλές, το οποίο προσφέρει προστασία από τις καιρικές συνθήκες και τις ασθένειες, καθώς και επαρκή χώρο· το δικαίωμα σε κατοικία που να είναι προσβάσιμη σε όσους τη δικαιούνται και να είναι σε τέτοια τοποθεσία έτσι ώστε να επιτρέπει την πρόσβαση στην απασχόληση, σε υγιεινολογικές υπηρεσίες, σχολεία, παιδικούς σταθμούς και άλλες κοινωνικές υπηρεσίες.⁹⁷²

967 Ό.π., παρ. 8.

968 Ό.π., παρ. 18.

969 Βλ. ό.π., παρ. 32.

970 Βλ. Άρθρο 11.1 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 25.1 ΟΔΑΔ· Άρθρο 5(ε)(iii) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 14.2 ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 27.3 ΣΔΠ· Άρθρο 28.1 και 28.2(δ) ΣΔΑΑ· Άρθρο XI ΑΔΔΥΑ· Άρθρα 16 και 31 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 16, Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Άρθρο 10 της Διακήρυξη για την Κοινωνική Πρόοδο και Ανάπτυξη, Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ αρ. 2542(XXIV), 11 Δεκεμβρίου 1969· ενότητα III (8) της Διακήρυξης του Βανκούβερ για την Ανθρώπινη Κατοικία, 1976 (Report of Habitat: United Nations Conference on Human Settlements, United Nations publication, Sales No. E.76.IV.7 και corrigendum)· κεφ. I)· Άρθρο 8(1), Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη, Ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ αρ. 41/128, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/41/128, 4 Δεκεμβρίου 1986· και Workers' Housing Recommendation (R115), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1961.

971 Βλ. Άρθρο 17 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 8 ΕΣΔΑ, Άρθρο IX ΑΔΔΥΑ, Άρθρο 11 ΑΣΔΑ, Άρθρο 10 ΑΧΔΕΠ, Άρθρο 12 ΟΔΑΔ.

972 Γενικό Σχόλιο αρ. 4: The right to adequate housing, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. I), 13 Δεκεμβρίου 1991, παρ. 8. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων υιοθετεί στις αποφάσεις της μια αντίστοιχη προσέγγιση. Βλ. Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Ρομά (ΕΚΔΡ) κατά Ελλάδας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 15/2003, Απόφαση επί της ουσίας, 8 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 24. Η Επιτροπή έκρινε ότι υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος στην κατάλληλη κατοικία,

Κατά την ΕΟΚΜΔ, πτυχές του δικαιώματος στην κατοικία πρέπει να έχουν αγωγίμο χαρακτήρα, είτε έναντι του κράτους είτε έναντι ιδιωτών τρίτων. Τα ένδικα βοηθήματα θα πρέπει να επιτρέπουν την αποτροπή μιας προγραμματισμένης αναγκαστικής έξωσης ή κατεδάφισης με την έκδοση σχετικής δικαστικής απόφασης· τη διεκδίκηση αποζημίωσης για την παράνομη έξωση· την απόκρουση παράνομων ενεργειών στις οποίες προβαίνει ή τις οποίες υποστηρίζει ο εκμισθωτής (είτε είναι το δημόσιο είτε ιδιώτης) όσον αφορά το ύψος του ενοικίου, τη συντήρηση της κατοικίας, καθώς και τις φυλετικές ή άλλες μορφές διάκρισης· τη δικαστική προστασία ενάντια σε κάθε μορφή διάκρισης ως προς τον επιμερισμό και την πρόσβαση στις διαθέσιμες κατοικίες· και τη δυνατότητα προσφυγής κατά του εκμισθωτή για τις ανθυγιεινές ή ανεπαρκείς συνθήκες κατοικίας. Σε κάποια νομικά συστήματα πρέπει επίσης να διερευνηθεί η δυνατότητα συλλογικής προσφυγής για τον ιδιαίτερα υψηλό αριθμό αστέγων.⁹⁷³

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι εξαιρετικά κακές συνθήκες κατοικίας ενδέχεται να ισοδυναμούν με σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση που απαγορεύεται από το Άρθρο 16 ΣΚΒ και αντίστοιχες διατάξεις σε άλλες συμβάσεις.⁹⁷⁴

i) Αναγκαστική έξωση

Η απαγόρευση της αναγκαστικής έξωσης αποτελεί μία από τις πτυχές του δικαιώματος στην κατοικία που είναι άμεσου αποτελέσματος και οι παραβιάσεις της πρέπει να μπορούν να κρίνονται δικαστικά, είτε αυτός που εκτελεί την έξωση είναι το κράτος είτε ιδιώτης.⁹⁷⁵ Η ΕΟΚΜΔ ορίζει την «αναγκαστική έξωση» ως «τη μόνιμη ή προσωρινή απομάκρυνση ατόμων, οικογενειών και/ή κοινοτήτων, χωρίς τη θέλησή τους, από τις κατοικίες και/ή τη γη την οποία κατέχουν, χωρίς να υπάρχει η πρόβλεψη ή η πρόσβαση στις κατάλληλες μορφές νομικής ή άλλης προστασίας».⁹⁷⁶ Η έξωση όχι μόνο θίγει πολλά οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, αλλά ενδέχεται, ανάλογα με τις περιστάσεις, να παραβιάζει επίσης ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, όπως «το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην προσωπική ασφάλεια, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής και της κατοικίας, καθώς και το δικαίωμα ειρηνικής απόλαυσης της ιδιοκτησίας».⁹⁷⁷ Αν επομένως το εσωτερικό νομικό σύστημα δεν δίνει τη δυνατότητα νομικών ενεργειών για την άμεση προστασία από την αναγκαστική έξωση με βάση το δικαίωμα στην κατοικία, η υπόθεση μπορεί να εισαχθεί στο δικαστήριο με νομική βάση άλλα δικαιώματα που προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων,

παρότι πρόκειται για δικαίωμα προοδευτικής εκπλήρωσης, διότι το κράτος δεν κάλυπτε ως προς τους Ρομά ούτε τα ελάχιστα επίπεδα προστασίας που το ίδιο είχε θεσπίσει (βλ. §5 42-43). Βλ. επίσης ΕΚΔΡ κατά Ιταλίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 27/2004, Απόφαση επί της ουσίας, 7 Δεκεμβρίου 2005, παρ. 35· ΕΚΔΡ κατά Βουλγαρίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 31/2005, Απόφαση επί της ουσίας, 18 Οκτωβρίου 2006, παρ. 34· European Federation of National Organisations Working with the Homeless (FEANTSA) κατά Γαλλίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 39/2002, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 74· ΕΚΔΡ κατά Γαλλίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 51/2008, Απόφαση επί της ουσίας, 19 Οκτωβρίου 2009, παρ. 46. Για την προστασία του δικαιώματος στην κατάλληλη κατοικία από τα Άρθρα 16 και 31, βλ. ΕΚΔΡ κατά Βουλγαρίας, ΕΕΚΔ, παρ. 15-18. Ωστόσο, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης προστατεύει, τουλάχιστον ρητά, το δικαίωμα στην κατάλληλη κατοικία μόνο για τους αλλοδαπούς άλλων συμβαλλόμενων κρατών που διαμένουν νόμιμα στην επικράτεια του κράτους.

973 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 4, ό.π. (σημ. 970), παρ. 17.

974 Concluding Observations on Slovenia, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 353), παρ. 211.

975 Γενικό Σχόλιο αρ. 7: The right to adequate housing: forced evictions, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ HRI/GEN/1/Rev.9 (τόμ. 1), 20 Μαΐου 1997, παρ. 8.

976 Ό.π., παρ. 3.

977 Ό.π., παρ. 4.

όπως το δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας.⁹⁷⁸

Κατά την ΕΟΚΜΔ, για να μην είναι αυθαίρετη η έξωση, πρέπει να εκτελείται σύμφωνα με τις σχετικές πρόνοιες του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και με βάση τις γενικές αρχές της προσφορότητας και της αναλογικότητας. Πρέπει να προβλέπεται συγκεκριμένα από τυπικό νόμο, να υπηρετεί έναν νόμιμο σκοπό και να είναι ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.⁹⁷⁹ Η έξωση πρέπει να διενεργείται μόνο κατόπιν τυπικής, δικαιοσύνης και ανοιχτής διαδικασίας, που διασφαλίζει το δικαίωμα ακρόασης του θιγόμενου, ο οποίος πρέπει να ενημερώνεται εγκαίρως για αυτήν.⁹⁸⁰ Η έξωση πρέπει επίσης να κοινοποιείται σε όλα τα θιγόμενα πρόσωπα σε εύλογο χρόνο πριν από την προγραμματισμένη ημερομηνία έξωσης. Το υπό έξωση πρόσωπο πρέπει να έχει τη δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη, και αν είναι δυνατόν νομική συνδρομή, ιδίως για πρόσωπα που τη χρειάζονται προκειμένου να προσφύγουν στο δικαστήριο.⁹⁸¹

Ειδικότερα, «η έξωση δεν πρέπει να έχει ως συνέπεια να καθίσταται το υπό έξωση άτομο άστεγο ή να εκτίθεται στον κίνδυνο παραβίασης άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όταν οι θιγόμενοι δεν έχουν τη δυνατότητα να φροντίσουν τον εαυτό τους, το συμβαλλόμενο κράτος πρέπει να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα, αξιοποιώντας όλα τα μέσα που έχει στη διάθεσή του, για να διασφαλίσει τη χορήγηση εναλλακτικής κατάλληλης κατοικίας, τη μετεγκατάσταση ή την παροχή γεωργικής γης, κατά περίπτωση».⁹⁸²

Η ΕΕΚΔ έχει ορίσει ότι «η παράνομη κατοχή ενός ακινήτου ή μιας κατοικίας μπορεί να δικαιολογεί την έξωση των παρανόμως κατεχόντων. Ωστόσο τα κριτήρια της παράνομης κατοχής δεν πρέπει να είναι υπερβολικά διευρυμένα, η έξωση πρέπει να διενεργείται σύμφωνα με τους κείμενους διαδικαστικούς κανόνες και αυτοί πρέπει να προστατεύουν επαρκώς τα δικαιώματα των θιγόμενων».⁹⁸³ Η έξωση πρέπει να είναι δικαιολογημένη και να εκτελείται υπό συνθήκες σεβασμού της αξιοπρέπειας των υπό έξωση προσώπων, τα οποία πρέπει να διαθέτουν εναλλακτικό χώρο στέγασης. Ο νόμος πρέπει να προβλέπει συγκεκριμένες διαδικασίες και χρονοδιάγραμμα για την έξωση, καθώς και τη δυνατότητα προσφυγής και νομικής συνδρομής για όσους την έχουν ανάγκη. Τέλος, το σύστημα πρέπει να προβλέπει τη δυνατότητα αποζημίωσης. Η νομική προστασία των προσώπων που απειλούνται με έξωση πρέπει να περιλαμβάνει ειδικότερα την υποχρέωση ακρόασης των ενδιαφερόμενων, με σκοπό να βρεθούν εναλλακτικές της έξωσης λύσεις, καθώς και την υποχρέωση κοινοποίησης της έξωσης σε εύλογο χρόνο.⁹⁸⁴

978 Άρθρο 17 ΔΣΑΠΔ, Άρθρο 8 ΕΣΔΑ, Άρθρο ΙΧ ΑΔΔΥΑ, Άρθρο 11 ΑΣΔΑ, Άρθρο 10 ΑΧΔΕΠ, Άρθρο 12 ΟΔΑΔ.

979 Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 7, δ.π. (σημ. 973), παρ. 14, το οποίο αναφέρεται επίσης στο ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, δ.π. (σημ. 791).

980 Βλ. Miloon Kothari, «Basic Principles and Guidelines on development-based evictions and displacement», στο Ετήσια Έκθεση του Ειδικού Εισηγητή για την επαρκή στέγαση έως συστατικό του δικαιώματος επαρκούς επιπέδου διαβίωσης, Έγγρ. ΟΗΕ Α/ΗΡC/4/18, 5 Φεβρουαρίου 2007, Παράρτημα 1.

981 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 7, δ.π. (σημ. 973), παρ. 15.

982 Ό.π., παρ. 16. Βλ. επίσης Concluding Observations on Norway, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1/Add.109, 13 Μαΐου 2005, παρ. 38.

983 ΕΚΔΡ κατά Ελλάδα, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 51· ΕΚΔΡ κατά Βουλγαρία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 51· International Movement ATD Fourth World (ATD) κατά Γαλλία, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 33/2006, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 77-78· FEANTSA κατά Γαλλία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 85-86· ΕΚΔΡ κατά Γαλλία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 67.

984 Βλ. ΕΚΔΡ κατά Ιταλία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 41· ΕΚΔΡ κατά Βουλγαρία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 52· ATD κατά Γαλλία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 981), παρ. 77-78· FEANTSA κατά Γαλλία, ΕΕΚΔ, δ.π. (σημ. 970), παρ. 85-86· ΕΚΔΡ κατά

Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι η αναγκαστική έξωση είτε από το κράτος είτε από ιδιώτες μπορεί να ισοδυναμεί με σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση, παραδείγματος χάριν όταν η έξωση αποσκοπεί στην καταστροφή της κατοικίας ή συνιστά αποτέλεσμα διακριτικής μεταχείρισης.⁹⁸⁵

ii) Διακρίσεις στο δικαίωμα στην κατοικία και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών

Η άσκηση του δικαιώματος στην κατοικία, συμπεριλαμβανομένης της απαγόρευσης της αυθαίρετης αναγκαστικής έξωσης, δεν πρέπει να υπόκειται σε κανενός είδους διάκριση, είτε αυτή προέρχεται από τις ενέργειες του κράτους είτε από ιδιώτες τρίτους.⁹⁸⁶ Η αρχή αυτή αφορά και τους αλλοδαπούς, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς.⁹⁸⁷ Επιπλέον, τόσο η *Διεθνής Σύμβαση Εργασίας αρ. 97* όσο και ο *Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* προβλέπουν την υποχρέωση του κράτους υποδοχής να εξασφαλίζει στους μετανάστες όχι λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση σε σχέση με τους ημεδαπούς, χωρίς διακρίσεις λόγω εθνικότητας, φυλής, θρησκείας ή φύλου, σε ό,τι αφορά τη στέγαση.⁹⁸⁸

Ως προς τους εφαρμοστέους κανόνες σύμφωνα με το διεθνές δικαίο για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο, η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* ορίζει ότι «αι Συμβαλλόμενοι Χώροι, εν ώ μέτρω το πρόβλημα τούτο διέπεται υπό νόμων ή κανονισμών ή υπόκειται εις τον έλεγχο των δημοσίων αρχών, θα επιφυλάσσουν εις τους νομίμως διαμένοντας επί του εδάφους αυτών πρόσφυγας μεταχείρισιν όσον ένεστι ευνοϊκήν, οπωσδήποτε ουχι ολιγώτερον ευνοϊκήν της υπό τας ίδιās συνθήκας εις τους αλλοδαπούς εν γένει επιφυλασσομένης».⁹⁸⁹

Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών έχει ορίσει ότι, ως προς τις μετανάστριες εργαζόμενες, τα κράτη οφείλουν, βάσει των Άρθρων 2(γ), (στ) και 3 της ΣΕ-ΔΚΓ, «να προσφέρουν προσωρινό κατάλυμα στις μετανάστριες εργαζόμενες που επιθυμούν να εγκαταλείψουν τον εργοδότη, τον σύζυγο ή τους συγγενείς που τις κακομεταχειρίζονται,

Γαλλίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 970), παρ. 68.

985 Yöyle κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 74-76· Selçuk και Asker κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 77-80· Bilgin κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 100-104· Moldovan και άλλοι (2) κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 111, 113-114. Βλ. Sudan Human Rights Organisations και άλλοι κατά Σουδάν, ΑΕΔΑΛ, Αναφορές αρ. 279/03 και 296/05, 45η Τακτική Σύνοδος, Μάιος 2009, παρ. 159.

986 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 4, ό.π. (σημ. 970), παρ. 6· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 7, ό.π. (σημ. 973), παρ. 10. Βλ. επίσης Concluding Observations on Belgium, ΕΟΚΜΔ, Αναφορά της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, Έγγρ. ΟΗΕ E/1995/22 (1995), σ. 34, παρ. 157· Concluding Observations on Denmark, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 188), παρ. 21 και 34· Concluding Observations on Cyprus, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 784), παρ. 21· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Luxembourg, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/LUX/CO/13, 18 Απριλίου 2005, παρ. 17· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on France, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/FRA/CO/16, 18 Απριλίου 2005, παρ. 12.

987 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 32. Βλ. Άρθρο 5(ε)(iii) ΔΣΚΦΔ. Βλ. επίσης ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Luxembourg, ό.π. (σημ. 984), παρ. 17· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on France, ό.π. (σημ. 984), παρ. 12. Η αρχή αυτή υιοθετείται επίσης στη Σύσταση R(88)14 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη μέλη σχετικά με τη στέγαση των μεταναστών, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 22 Σεπτεμβρίου 1988 κατά την 419η σύνοδο των αναπληρωτών τους.

988 Άρθρο 6.1, ΔΣΕ 97: Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες (αναθεωρητική), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε την 1η Ιουλίου 1949· και Άρθρο 19.4(γ) αναθ. ΕΚΧ. Το Άρθρο 19 του αναθ. ΕΚΧ, σε αντίθεση με όλες σχεδόν τις υπόλοιπες διατάξεις της σύμβασης, εφαρμόζεται σε όλους τους μετανάστες εργαζόμενους και τους αλλοδαπούς, ανεξάρτητα από το καθεστώς ή την προέλευσή τους.

989 Άρθρο 21, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

και να μεριμνούν ώστε κατά τη διάρκεια της ενδεχόμενης δίκης οι μετανάστριες εργαζόμενες να φιλοξενοούνται σε ασφαλείς εγκαταστάσεις».⁹⁹⁰

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αποφανθεί πως, όταν ένα κράτος αποφασίζει να προχωρήσει σε παροχές που αφορούν την κατοικία, πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ,⁹⁹¹ το οποίο απαγορεύει τις αδικαιολόγητες διακρίσεις στην άσκηση των άλλων δικαιωμάτων της Σύμβασης για λόγους «φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως». Το Δικαστήριο όμως έχει επίσης κρίνει ότι, ενώ το μεταναστευτικό καθεστώς περιλαμβάνεται στους παράνομους λόγους διάκρισης του Άρθρου 14 ΕΣΔΑ (βλ. Ενότητα Ι, 4), είναι δικαιολογημένη η διάκριση ως προς την προτεραιότητα πρόσβασης στις παροχές ευεργετήματος κατοικίας εις βάρος των μεταναστών χωρίς χαρτιά ή όσων διαμένουν στην επικράτεια του κράτους υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα καταφύγουν στην αρωγή του δημόσιου ταμείου, καθώς η συγκεκριμένη διάκριση «εξυπηρετούσε έναν νόμιμο σκοπό, δηλαδή τη δίκαιη κατανομή ενός περιορισμένου πόρου ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες αιτούντων».⁹⁹²

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει ορίσει ότι το δικαίωμα καταλύματος (Άρθρο 31.2 αναθ. ΕΚΧ) πρέπει να αναγνωρίζεται σε όλους τους μετανάστες, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς.⁹⁹³ Το δικαίωμα αυτό επιβάλλει στο κράτος να προσφέρει κάλυμμα στους παράτυπους μετανάστες για όσο χρόνο αυτοί υπάγονται στη δικαιοδοσία του και αδυνατούν να αποκτήσουν μόνοι τους κατοικία. Οι συνθήκες διαβίωσης που θα προσφέρονται «πρέπει να επιτρέπουν να ζήσει κανείς με αξιοπρέπεια».⁹⁹⁴ Η Επιτροπή έκρινε ότι, «καθώς τα κράτη δεν μπορούν να απαιτήσουν από τα πρόσωπα που διαμένουν παράνομα στη χώρα να βρουν άλλη κατοικία, η έξωση από το χώρο διαμονής τους πρέπει να απαγορεύεται, αφού θα μπορούσε να εκθέσει τα συγκεκριμένα πρόσωπα, και ιδίως τα παιδιά, σε μια εξαιρετικά κατάσταση αδυναμίας, η οποία δεν είναι συμβατή με τον σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειάς τους».⁹⁹⁵ Η Επιτροπή έχει επίσης αποφανθεί ότι «η μη παροχή καταλύματος σε [παράτυπους] ανήλικους δείχνει ειδικότερα ότι η κυβέρνηση δεν έχει λάβει τα αναγκαία και πρόσφορα μέτρα για να διασφαλίσει στους εν λόγω ανήλικους τη φροντίδα και την υποστήριξη που χρειάζονται και για να τους προστατέψει από παραμέληση, βία ή εκμετάλλευση, με αποτέλεσμα να θέτει σε σοβαρό κίνδυνο την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην ψυχική και σωματική ακεραιότητα, και το δικαίωμα σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας»,⁹⁹⁶ παραβιάζοντας το δικαίωμά τους στην προσήκουσα κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία, όπως αποτυπώνεται στο Άρθρο 17.1 αναθ. ΕΚΧ. Επιπλέον, η μη

990 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(c)(iv).

991 Βαh κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π. (σημ. 899), παρ. 40.

992 Ό.π., παρ. 50.

993 Βλ. DCI κατά Ολλανδίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 906), παρ. 46-48. Η Επιτροπή θεμελιώνει επίσης την υποχρέωση παροχής καταλύματος στα ασυνόδευτα παιδιά χωρίς χαρτιά στο Άρθρο 17.1(γ) του αναθ. ΕΚΧ, δηλαδή στην υποχρέωση να εξασφαλιστεί «προστασία και ειδική βοήθεια από το κράτος για παιδιά και νεαρά πρόσωπα που στερούνται προσωρινά ή μόνιμα την υποστήριξη της οικογένειάς τους». Την ίδια συλλογιστική ακολουθεί και η ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(i).

994 DCI κατά Ολλανδίας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 906), παρ. 62. Για το πλήρες σκεπτικό σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος στέγασης, βλ. παρ. 61-65.

995 Ό.π., παρ. 62.

996 DCI κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 82.

παροχή κατάλληλου καταλύματος σε παιδιά ή νεαρά πρόσωπα χωρίς χαρτιά, είτε συνοδεύονται από την οικογένειά τους είτε όχι, παραβιάζει την υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει «τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει στους ανήλικους ειδική προστασία ενάντια στους σωματικούς και ηθικούς κινδύνους, όπως ορίζεται στο Άρθρο 7§10, με αποτέλεσμα να τίθεται σε σοβαρό κίνδυνο η άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην ψυχική και σωματική ακεραιότητα, και το δικαίωμα σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας».⁹⁹⁷

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει επίσης αναγνωρίσει ότι η μη παροχή στέγασης στα παιδιά και τα νεαρά πρόσωπα οδηγεί σε παραβιάσεις του δικαιώματος πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας και των υποχρεώσεων του κράτους να προλαμβάνει τις επιδημικές και ενδημικές ασθένειες, όπως ορίζει το Άρθρο 11 αναθ. ΕΚΧ. Η Επιτροπή έχει ειδικότερα ορίσει ότι «η ακαταλληλότητα των εγκαταστάσεων υποδοχής σε βάθος χρόνου και το γεγονός ότι, εξαιτίας της, αρκετοί από τους εν λόγω ανήλικους (ιδίως όσοι συνοδεύονταν από τις οικογένειές τους) υποχρεώθηκαν συστηματικά να ζήσουν στους δρόμους εξέθεσε τους ανήλικους αυτούς σε σοβαρό κίνδυνο της υγείας και της σωματικής τους ακεραιότητας, ως αποτέλεσμα της έλλειψης κατοικίας ή ανάδοχων οικογενειών. Σχετικά με αυτό το θέμα, η Επιτροπή θεωρεί ότι η παροχή κατοικίας και ανάδοχων οικογενειών στους ανήλικους αποτελεί το ελάχιστο προαπαιτούμενο της προσπάθειας να απαλειφθούν οι αιτίες των προβλημάτων υγείας των ανήλικων (μεταξύ άλλων, των επιδημικών, ενδημικών και άλλων ασθενειών) και ότι επομένως το κράτος δεν συμμορφώθηκε με τις υποχρεώσεις του σε ό,τι αφορά την εφαρμογή αυτού του ελάχιστου προαπαιτούμενου».⁹⁹⁸

iii) Η προστασία του δικαιώματος στην κατοικία με βάση τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα

Το Άρθρο 8 ΕΣΔΑ, όπου αποτυπώνεται το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και της κατοικίας, προσφέρει προστασία έναντι της καταστροφής της κατοικίας⁹⁹⁹ και της αναγκαστικής έξωσης.¹⁰⁰⁰ Προκειμένου να συμμορφώνονται με το Άρθρο 8, οι ενέργειες του κράτους που συνιστούν επέμβαση στην κατοικία ενός προσώπου ή που το απομακρύνουν από αυτήν πρέπει να ορίζονται συγκεκριμένα από νόμο, να υπηρετούν νόμιμο σκοπό, να είναι αναγκαίες σε μια δημοκρατική κοινωνία και ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Το Δικαστήριο ωστόσο έχει τονίσει ότι ο Άρθρο 8 δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα παροχής κατοικίας.¹⁰⁰¹ Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει, προβαίνοντας σε έλεγχο της αναλογικότητας, ότι «είναι ιδιαίτερα σημαντικό το αν η εγκατάσταση στην κατοικία συνέβη παράνομα ή νό-

997 Ό.π., παρ. 97.

998 Ό.π., παρ. 117.

999 Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937).

1000 Menten κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 23186/94, Απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 1997.

1001 Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 27238/95, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001, παρ. 99. Βλ. επίσης Beard κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 24882/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001, παρ. 110· Coster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 24876/94, Απόφαση της 18 Ιανουαρίου 2001, παρ. 113· Lee κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25289/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001, παρ. 101· Smith κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25154/94, Απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2001, παρ. 106.

μιμα».¹⁰⁰² Επιπλέον, αν δεν υπάρχει εναλλακτική δυνατότητα στέγασης, η παρέμβαση είναι πολύ ισχυρότερη, από ό,τι αν υπάρχει τέτοια εναλλακτική.¹⁰⁰³ Το Άρθρο 8 επίσης καθιερώνει συγκεκριμένες διαδικαστικές εγγυήσεις οι οποίες διασφαλίζουν τη δίκαιη διαδικασία λήψης απόφασης, όταν διακυβεύεται το δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας.¹⁰⁰⁴

Η ΕΣΔΑ προστατεύει επίσης τα δικαιώματα που σχετίζονται με την κατοικία μέσω του δικαιώματος στην περιουσία (Άρθρο 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου). Προκειμένου όμως να εμπίπτει κανείς στο πεδίο εφαρμογής του συγκεκριμένου κανόνα πρέπει να υφίσταται περιουσιακό δικαίωμα στην ίδια την κατοικία.¹⁰⁰⁵ Το Άρθρο 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου απαγορεύει την αυθαίρετη στέρηση των περιουσιακών στοιχείων. Αναγνωρίζει ότι τα κράτη έχουν το δικαίωμα να ρυθμίζουν τη χρήση της περιουσίας σύμφωνα με το δημόσιο συμφέρον.¹⁰⁰⁶ Οποιαδήποτε παρέμβαση στα περιουσιακά δικαιώματα πρέπει να προβλέπεται ρητά από νόμο και να είναι ανάλογη προς το επιδιωκόμενο δημόσιο συμφέρον.¹⁰⁰⁷

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει κρίνει ότι η αυθαίρετη έξωση και απαλλοτρίωση της κατοικίας συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στην περιουσία (Άρθρο 14 ΑΧΔΑΛ).¹⁰⁰⁸ Παρότι στον Αφρικανικό Χάρτη δεν αποτυπώνεται ρητά το δικαίωμα στην κατοικία, η Αφρικανική Επιτροπή έχει αναγνωρίσει ότι «από τον συνδυασμό των κανόνων που προστατεύουν το δικαίωμα απόλαυσης του υψηλότερου δυνατού επιπέδου ψυχικής και σωματικής υγείας [...], το δικαίωμα στην περιουσία και την προστασία της οικογένειας», συνάγεται ότι ο Χάρτης προστατεύει το δικαίωμα στο κατάλυμα ή κατοικία, που περιλαμβάνει την προστασία από την αναγκαστική έξωση.¹⁰⁰⁹

2. Υγεία

Το δικαίωμα στην υγεία ή, πιο συγκεκριμένα, το δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας, αναγνωρίζεται σε πολλές διεθνείς συμβάσεις.¹⁰¹⁰ Καλύπτει τόσο το δικαίωμα να

1002 Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 102. Βλ. επίσης Beard κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 113· Coster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 116· Lee κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 104· Smith κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 109.

1003 Charman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 103. Βλ. επίσης Beard κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 114· Coster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 117· Lee κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 105· Smith κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 999), παρ. 110.

1004 Βλ. Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 936), παρ. 83.

1005 Το περιουσιακό δικαίωμα δεν είναι ανάγκη να αποδεικνύεται de jure με την επίδειξη τίτλων ιδιοκτησίας, αλλά, αν δεν υπάρχουν αντίθετοι ισχυρισμοί, μπορεί να αποδεικνύεται και de facto, όπως με βάση το γεγονός ότι οι ένοικοι έχτισαν την κατοικία ή ζουν εκεί για πολλές γενιές (πράγμα που βεβαίως σπάνια αφορά τους μετανάστες). Βλ. Dogan και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 8803-8811/02, 8813/02 και 8815-8819/02, Απόφαση της 29ης Ιουνίου 2004, παρ. 138-139.

1006 Βλ. Άρθρο 1, 1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ.

1007 Chassagnou και άλλοι κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 25088/94-28331/95-28443/95, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1999.

1008 Malawi African Association και άλλοι κατά Μαυριτανίας, ΑΕΔΑΛ, Αναφορές αρ. 54/91, 61/91, 98/93, 164/97-196/97, 27η Τακτική Σύνοδος, 11 Μαΐου 2000, παρ. 127-128.

1009 SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 60-63.

1010 Άρθρο 12 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 25.1 ΟΔΑΔ· Άρθρο 5(ε)(iv) ΔΣΚΦΔ· Άρθρα 11.1(στ) και 12 ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 24 ΣΔΠ· Άρθρο 25 ΣΔΑΑ· Άρθρο 11 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 16 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 10, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο XI ΑΔΔΥΑ·

διαθέτει κανείς ελεύθερα την υγεία και το σώμα του, όσο και το δικαίωμα σε ένα σύστημα προστασίας της υγείας το οποίο να παρέχει ίσες ευκαιρίες ως προς την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας.¹⁰¹¹ Όπως έχει σημειώσει η ΕΟΚΜΔ, «το δικαίωμα στην υγεία άπτεται ενός ευρέος φάσματος κοινωνικοοικονομικών παραγόντων που συγκροτούν τις προϋποθέσεις της υγιούς ζωής των ανθρώπων, και περιλαμβάνει επίσης τους θεμελιώδεις όρους της υγείας, όπως την τροφή και τη διατροφή, την κατοικία, την πρόσβαση σε ασφαλές και πόσιμο νερό και σε επαρκή υγιεινή, τις ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας, καθώς και το υγιές περιβάλλον».¹⁰¹² Το δικαίωμα στην υγεία επιτάσσει να είναι η υγειονομική περίθαλψη διαθέσιμη και προσβάσιμη σε όλους χωρίς καμία διάκριση. Πρέπει επίσης να είναι οικονομικά προσβάσιμη και στις μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες, και πολιτισμικά προσβάσιμη στις μειονότητες.¹⁰¹³

Η ΕΟΚΜΔ έχει διευκρινίσει ότι τα κράτη έχουν βασικές υποχρεώσεις να διασφαλίσουν την ικανοποίηση ενός ελάχιστου αναγκαίου επιπέδου του δικαιώματος στη φροντίδα υγείας.¹⁰¹⁴ Οι βασικές αυτές υποχρεώσεις είναι:

- Να διασφαλίζουν το δικαίωμα πρόσβασης στις εγκαταστάσεις, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες υγείας, χωρίς καμία διάκριση, ιδίως όσον αφορά τις ευάλωτες ή περιθωριοποιημένες ομάδες·
- Να διασφαλίζουν την πρόσβαση στην απολύτως απαραίτητη τροφή, η οποία θα πρέπει να είναι θρεπτικά επαρκής και ασφαλής, προκειμένου να μην εκτίθεται κανείς στον κίνδυνο της πείνας·
- Να διασφαλίζουν την πρόσβαση σε στοιχειώδες κατάλυμα, κατοικία και υποδομές υγιεινής, καθώς και σε επαρκή ποσότητα ασφαλούς και πόσιμου νερού·
- Να παρέχουν τα βασικά φάρμακα·
- Να διασφαλίζουν την ισότιμη διανομή όλων των εγκαταστάσεων, των προϊόντων και των υπηρεσιών υγείας·
- Να υιοθετούν και να εφαρμόζουν μια εθνική στρατηγική και ένα σχέδιο δράσης για τη δημόσια υγεία· η διαδικασία διαμόρφωσης της στρατηγικής και του σχεδίου δράσης, καθώς και το περιεχόμενό τους πρέπει να λαμβάνουν ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες ή περιθωριοποιημένες ομάδες·
- Να διασφαλίζουν την αναπαραγωγική, μητρική (προγεννητική και μεταγεννητική) και παιδική φροντίδα υγείας·

Άρθρο 14, Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Άρθρο 14 ΑΧΔΕΠ· Καταστατικό του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, υιοθετήθηκε στις 19 Ιουνίου έως 22 Ιουλίου 1946. Το δικαίωμα στην υγεία αναγνωρίζεται επίσης από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, καθώς και από τη Διακήρυξη και Πρόγραμμα Δράσης της Βιέννης του 1993, και από άλλες διεθνείς συμβάσεις.

1011 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 8.

1012 Ό.π., παρ. 4.

1013 Ό.π., παρ. 12.

1014 Ό.π., παρ. 43. Η Διακήρυξη της Άλμα-Άτα, που υιοθετήθηκε στις 6-12 Σεπτεμβρίου 1978 στο Διεθνές Συνέδριο για την Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας, διατυπώνει επίσης έναν ορισμό της πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας.

- Να διασφαλίζουν τον εμβολιασμό ενάντια στις σοβαρότερες μεταδοτικές ασθένειες·
- Να λαμβάνουν μέτρα πρόληψης, θεραπείας και περιορισμού των επιδημικών και ενδημικών ασθενειών·
- Να παρέχουν εκπαίδευση και πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τα σημαντικά προβλήματα υγείας.¹⁰¹⁵

α) Μη διάκριση στη φροντίδα υγείας και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών

Όπως ισχύει με όλα τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, το κράτος οφείλει να σέβεται την αρχή της μη διάκρισης και την απαγόρευση μέτρων που παραβιάζουν το κεκτημένο του Συμφώνου θίγοντας το δικαίωμα στην υγεία.¹⁰¹⁶ Η υποχρέωση της μη διάκρισης ως προς το δικαίωμα στην υγεία καλύπτει μεταξύ άλλων τη διακριτική μεταχείριση των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, ανεξάρτητα από νομικό τους καθεστώς.¹⁰¹⁷ Αυτό επιβεβαιώνεται από την ΕΚΦΔ και την ΕΟΚΜΔ: η ΕΚΦΔ ορίζει ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση «να διασφαλίζουν [...] το δικαίωμα των αλλοδαπών σε επαρκές επίπεδο σωματικής και ψυχικής υγείας, μεταξύ άλλων απέναντα από την άρνηση ή τον περιορισμό της πρόσβασής τους στις υπηρεσίες προληπτικής, θεραπευτικής και παρηγορητικής ιατρικής».¹⁰¹⁸ Η ΕΟΚΜΔ έχει δεχτεί ότι «όλοι οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από την εθνικότητα, τον τόπο διαμονής ή το μεταναστευτικό καθεστώς, έχουν δικαίωμα στην πρωτοβάθμια και την επείγουσα ιατρική περίθαλψη».¹⁰¹⁹ Τα παραπάνω αποτελούν όμως μόνο την ελάχιστη υποχρέωση του κράτους. Όταν ένα σύστημα υγείας παρέχει κανονικά ιατρική περίθαλψη πέραν της πρωτοβάθμιας και της επείγουσας, ο αποκλεισμός από το σύστημα των αιτούντων άσυλο ή των μεταναστών εργαζομένων, με ή χωρίς χαρτιά, καθώς και των μελών των οικογενειών τους, συνιστά παραβίαση του Άρθρου 12 ΔΣΟΚΜΔ σε συνδυασμό με τα Άρθρα 2 και 5 ΔΣΚΦΔ, ή (όταν εμπλέκονται παιδιά) το Άρθρο 24 ΣΔΠ.¹⁰²⁰

1015 Παρατίθεται αυτολεξεί ό.π., παρ. 43-44.

1016 Ό.π., παρ. 30.

1017 Βλ. ό.π., παρ. 34. Βλ. επίσης Concluding Observations on Serbia and Montenegro, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1/Add.108, 13 Μαΐου 2005, παρ. 60· Concluding Observations on Italy, ΕΟΚΜΔ, Αναφορά της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, Έγγρ. ΟΗΕ E/2001/22 (2001), σ. 34, παρ. 123 και 138· Concluding Observations on Belgium, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/BEL/CO/3, 3 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 21 και 35· Concluding Observations on France, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/FRA/CO/3, 16 Μαΐου 2008, παρ. 26 και 46. Βλ. επίσης ΕΔΠ, Concluding Observations on Kyrgyzstan, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατά την 24η Σύνοδό της, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/97 (2000), σ. 51, παρ. 311· Concluding Observations on Slovenia, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/15/Add.230, 26 Φεβρουαρίου 2004, παρ. 54-55· Concluding Observations on Oman, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/OMN/CO/2, 29 Σεπτεμβρίου 2006, παρ. 46· Concluding Observations on the Netherlands, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/NLD/CO/3, 30 Ιανουαρίου 2009, παρ. 51-52· Concluding Observations on Sweden, ΕΔΠ, 2009, ό.π. (σημ. 209), παρ. 60-61. Βλ. επίσης Concluding Observations on Bhutan, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 489), παρ. 29-30· Concluding Observations on Ecuador, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 502), παρ. 39-40· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(ι) και (ι)· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 24, ό.π. (σημ. 29). Η ΕΕΔΚΓ συστήνει μάλιστα «να επιδεικνύεται ιδιαίτερη μέριμνα στις υγειονομικές ανάγκες και στα δικαιώματα των γυναικών που ανήκουν σε ευάλωτες και μη προνομιούχες ομάδες, όπως των μεταναστριών, των προσφύγων και των εσωτερικά εκτοπισμένων γυναικών [...]», ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 24, ό.π. (σημ. 29), παρ. 6.

1018 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 36 (που στηρίζεται στο Άρθρο 5(ε)(iv) ΔΣΚΦΔ), και ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 14, ό.π. (σημ. 37), παρ. 34, που περιλαμβάνει ρητά τους αιτούντες άσυλο και τους παράνομους μετανάστες.

1019 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 19, ό.π. (σημ. 950), παρ. 37.

1020 Βλ. Concluding Observations on Italy, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1015), παρ. 123 και 138· Concluding Observations on Belgium, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1015), παρ. 21 και 35· Concluding Observations on France, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1015), παρ. 26 και 46. Βλ. επίσης Concluding Observations on Slovenia, ΕΔΠ, ό.π. (σημ. 1015), παρ. 54-55· Concluding Observations

Η ΕΔΠ έχει τονίσει πως, «[κ]ατά την άσκηση του δικαιώματος απόλαυσης του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας και υπηρεσιών ιατρικής θεραπείας και αποκατάστασης αναπήρων που εγγυάται το άρθρο 24 της Σύμβασης, τα κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν στα ασυνόδευτα και στα χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά ισότητα μεταχείρισης με τα παιδιά που είναι πολίτες τους όσον αφορά την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας».¹⁰²¹ Επεσήμανε επίσης ότι, σύμφωνα με το Άρθρο 39 ΣΔΠ, τα κράτη έχουν την υποχρέωση «να παρέχουν υπηρεσίες αποκατάστασης στα παιδιά που είναι θύματα οιασδήποτε μορφής κακοποίησης, παραμέλησης, εκμετάλλευσης, βασανιστηρίων, σκληρής, απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή ένοπλων συγκρούσεων. Προκειμένου να διευκολυνθεί η αποκατάσταση και η επανένταξη αυτών των παιδιών είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν ρυθμίσεις φροντίδας της πνευματικής τους υγείας προσαρμοσμένες στο πολιτισμικό τους υπόβαθρο και στο φύλο τους και να παρέχονται υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας από εξειδικευμένους ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς».¹⁰²² Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ έχει τονίσει ότι ο ελάχιστος πυρήνας προστασίας για τα παιδιά πρόσφυγες ή αιτούντες άσυλο είναι υψηλότερος από τον αντίστοιχο για τους ενηλίκους. Σε ό,τι αφορά το δικαίωμα στην υγεία, αναγνωρίζεται στους ανήλικους άμεσο δικαίωμα στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας,¹⁰²³ και τα κράτη έχουν την υποχρέωση να παρέχουν «ιατρική και άλλη ειδική φροντίδα, συμπεριλαμβανομένης της συνδρομής για την αποκατάσταση, την κοινωνική ένταξη των παιδιών και εφήβων προσφύγων και ιδιαίτερα των ασυνόδευτων ή ορφανών».¹⁰²⁴ Σύμφωνα με την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ορισμένες πρακτικές με σοβαρές δυσμενείς συνέπειες για την υγεία των ανθρώπων, και ιδίως των γυναικών, μπορεί να συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή.¹⁰²⁵

Η Σύμβαση αρ. 97 της ΔΟΕ ορίζει τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων κρατών σε σχέση με το δικαίωμα των μεταναστών στην υγεία. Οι υποχρεώσεις αυτές περιλαμβάνουν τις ιατρικές εξετάσεις, την ιατρική περιθαλψη και την υγιεινή πριν από τη μετανάστευση, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και κατά την άφιξη.¹⁰²⁶

Όπως αναφέρεται στην προηγούμενη ενότητα σχετικά με το δικαίωμα στην κατοικία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων έχει ειδικά τονίσει τη συνάφεια του δικαιώματος στην κατοικία με το δικαίωμα στην υγεία, διαπιστώνοντας ότι η έλλειψη επαρκούς καταλύματος για τα παιδιά και τα νεαρά πρόσωπα μπορεί να οδηγήσει σε παραβιάσεις του δικαιώματος πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας και ενδέχεται να παραβιάζει την υποχρέωση του κράτους να προλαμβάνει τις επιδημικές και ενδημικές ασθένειες σύμφωνα με το Άρθρο 11 αναθ. ΕΚΧ. Η Επιτροπή έχει κρίνει «ότι η παροχή κατοικίας και ανάδοχων οικογενειών σε αλλοδαπούς ανήλικους αποτελεί το ελάχιστο προαπαιτούμενο της προσπάθειας να απαλειφθούν οι αιτίες των προβλημάτων υγείας των ανήλικων (μεταξύ άλλων των επιδημικών, ενδημικών και άλλων ασθενειών) και ότι επομένως το κράτος δεν συμμορφώθηκε με τις υποχρεώσεις του όσον

on the Netherlands, ΕΔΠ, ό.π. (σημ. 1015), παρ. 51-52· Concluding Observations on Sweden, ΕΔΠ, 2009, ό.π. (σημ. 209), παρ. 60-61· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Norway, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/NOR/CO/18, 19 Οκτωβρίου 2006, παρ. 21.

1021 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 46.

1022 Ό.π., παρ. 48.

1023 Πόρισμα αρ. 84, ΥΑ, ό.π. (σημ. 214), παρ. (α)(iii).

1024 Ό.π. παρ. (β)(vi).

1025 Βλ. ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22), παρ. 10.

1026 Άρθρο 5, Migration for Employment Convention (Revised) (C97), ΔΟΕ.

αφορά την εφαρμογή αυτού του ελάχιστου προαπαιτούμενου».¹⁰²⁷

β) Προστασία του δικαιώματος στην υγεία βάσει των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, παρότι δεν έχει αναγνωρίσει ρητά το δικαίωμα στην υγεία, έχει κρίνει ότι το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής «πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά την εξέταση των ενστάσεων που αφορούν τη δημόσια χρηματοδότηση για την διευκόλυνση της κινητικότητας και την ποιότητα ζωής των ατόμων με αναπηρία [και ενδέχεται να είναι] συναφές με [...] ενστάσεις που σχετίζονται με την ανεπαρκή χρηματοδότηση της [υγειονομικής] περίθαλψης».¹⁰²⁸

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, σημαντικό σε σχέση με αυτό το θέμα πιθανόν να είναι το δικαίωμα στη ζωή (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ), καθώς «[δ]εν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο πράξεις και παραλείψεις των κρατικών αρχών στο πεδίο της πολιτικής για την υγειονομική περίθαλψη να στοιχειοθετούν ευθύνη τους σε ορισμένες περιπτώσεις βάσει του Άρθρου 2 [...]· μπορεί επίσης να υπάρχει παραβίαση του Άρθρου 2 όταν αποδεικνύεται ότι οι αρχές ενός συμβαλλόμενου κράτους έθεσαν σε κίνδυνο τη ζωή ενός ατόμου αρνούμενες να παράσχουν την υγειονομική περίθαλψη την οποία έχουν αναλάβει να παρέχουν γενικά στον πληθυσμό».¹⁰²⁹ Το Δικαστήριο επίσης αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα στη ζωή (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ) «επιβάλλει στα κράτη να θεσπίζουν ρυθμίσεις που να υποχρεώνουν τα νοσοκομεία, δημόσια και ιδιωτικά, να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία της ζωής των ασθενών τους».¹⁰³⁰ Το Δικαστήριο ωστόσο τονίζει ότι «όταν ένα [...] κράτος έχει λάβει τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσει το υψηλό επίπεδο επαγγελματισμού των επαγγελματιών υγείας και την υγεία των ασθενών», τότε οι εσφαλμένες εκτιμήσεις των επαγγελματιών υγείας ή ο πλημμελής συντονισμός τους κατά τη θεραπεία ενός συγκεκριμένου ασθενούς δεν συνιστούν παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων του κράτους όπως απορρέουν από το Άρθρο 2 ΕΣΔΑ.¹⁰³¹ Στην πράξη, το Άρθρο 2 ΕΣΔΑ ενδέχεται να παραβιάζεται, όταν οι αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν ότι υπάρχει ανάγκη συγκεκριμένης θεραπείας προκειμένου να αποτραπεί πραγματικός και άμεσος κίνδυνος ζωής, και δεν έλαβαν εγκαίρως μέτρα προκειμένου να παράσχουν τη θεραπεία αυτή.¹⁰³² Το Δικαστήριο έκρινε εξάλλου ότι, «όπως μια κρατική αρχή δεν μπορεί να επικαλεστεί την έλλειψη κονδυλίων ή πόρων προκειμένου να μη συμμορφωθεί με δικαστική απόφαση που την υποχρεώνει να καταβάλλει αποζημίωση [...], η ίδια αρχή ισχύει a fortiori όταν είναι ανάγκη να διασφαλιστεί η πρακτική και αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος που προστατεύεται με το Άρθρο 2, ενός δικαιώματος που κατέχει θεμελιώδη θέση

1027 DCI κατά Βελγίου, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 904), παρ. 117.

1028 Pentiacova και άλλοι κατά Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 14462/03, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Ιανουαρίου 2005· Sentges κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 27677/02, Απόφαση επί του παραδεκτού, 8 Ιουλίου 2003· Powell κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 45305/99, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Μαΐου 2000.

1029 Ό.π. Βλ. επίσης Powell κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1026)· Κύπρος κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 410), παρ. 219· Nitecki κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 65653/01, Απόφαση επί του παραδεκτού, 21 Μαρτίου 2002.

1030 Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 32967/96, Απόφαση της 17 Ιανουαρίου 2002, παρ. 49. Βλ. επίσης Erikson κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 37900/97, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Οκτωβρίου 1999· Nitecki κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1027).

1031 Panaitescu κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 30909/06, Απόφαση της 10 Απριλίου 2012, παρ. 28.

1032 Ό.π., παρ. 36.

στο σύστημα της Σύμβασης».¹⁰³³

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει επίσης αναγνωρίσει ότι, βάσει του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή (Άρθρο 8 ΕΣΔΑ) και του δικαιώματος στη ζωή (Άρθρο 2), τα κράτη έχουν θετική υποχρέωση να διασφαλίσουν τον σεβασμό και την προστασία του δικαιώματος σε υγιείς περιβάλλον τόσο από την πλευρά των δημόσιων αρχών όσο και από τους ιδιώτες, είτε πρόκειται για φυσικά είτε για νομικά πρόσωπα.¹⁰³⁴

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι «τα κράτη οφείλουν να ρυθμίζουν και να εποπτεύουν την παροχή των υπηρεσιών υγείας, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων στη ζωή και στην ανθρώπινη μεταχείριση. Αυτό προϋποθέτει τη συγκρότηση ενός νομικού συστήματος που θα σέβεται και θα εγγυάται αποτελεσματικά την άσκηση τέτοιων δικαιωμάτων, και θα εποπτεύει σταθερά και αποτελεσματικά την παροχή των υπηρεσιών αυτών από τις οποίες εξαρτάται η ζωή και η ανθρώπινη μεταχείριση».¹⁰³⁵ Το Δικαστήριο επομένως αναγνωρίζει την υποχρέωση του κράτους να παρέχει ένα ελάχιστο επίπεδο απόλαυσης του δικαιώματος στην υγεία και να εποπτεύει την εφαρμογή του από δημόσιο και ιδιώτες, υπό το πρίσμα του δικαιώματος στη ζωή και την ανθρώπινη μεταχείριση (Άρθρα 4 και 5 ΑΣΔΑ).¹⁰³⁶

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει δεχτεί ότι «η άρνηση παροχής τροφής και ιατρικής φροντίδας [...] συνιστά παραβίαση του Άρθρου 4 [δικαίωμα στη ζωή]»¹⁰³⁷ καθώς και του δικαιώματος στην υγεία (Άρθρο 16 ΑΧΔΑΛ). Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Αφρικανικής Επιτροπής, το δικαίωμα στην υγεία περιλαμβάνει την υποχρέωση προστασίας των πολιτών από τις δυσμενείς συνέπειες της ρύπανσης, είτε αυτή προκαλείται από ενέργειες του κράτους είτε από ενέργειες ιδιωτών, πέραν των γενικών υποχρεώσεων του κράτους που απορρέουν από το δικαίωμα σε υγιείς περιβάλλον (Άρθρο 24 ΑΧΔΑΛ).¹⁰³⁸ Η Αφρικανική Επιτροπή έχει επίσης κρίνει ότι «η μη παροχή από την κυβέρνηση βασικών υπηρεσιών, όπως ασφαλές πόσιμο νερό και ηλεκτρισμός, καθώς και οι ελλείψεις σε φάρμακα»¹⁰³⁹ συνιστούν παραβίαση του δικαιώματος στην απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου σωματικής και ψυχικής υγείας.

3. Κοινωνική ασφάλιση

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση αναγνωρίζεται από πολλές διεθνείς συμβάσεις και δεσμευτικά κείμενα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁰⁴⁰ Σύμφωνα με την ΕΟΚΜΔ, περιλαμβάνει

1033 Ό.π., παρ. 35.

1034 Βλ. López Ostra κατά Ισπανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 938), παρ. 51-58 (Άρθρο 8 ΕΣΔΑ)· Oneryıldız κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 939), παρ. 71, 90, 94-96 (Άρθρο 2 ΕΣΔΑ)· Guerra και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 938), παρ. 56-60.

1035 Albán-Cornejo και άλλοι κατά Ισημερινού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 171, Απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2007, παρ. 121.

1036 Βλ. ό.π., παρ. 117-122.

1037 Malawi African Association και άλλοι κατά Μαυριτανίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 1006), παρ. 120 και 122.

1038 SERAC και CESR κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 29), παρ. 52-53.

1039 Free Legal Assistance Group και άλλοι κατά Ζαΐρ, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 892), παρ. 47.

1040 Άρθρο 9 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 5(ε)(iv) ΔΣΚΦΔ· ενότητα III(στ), Διακήρυξεις αφορώσα τους σκοπούς και τας επιδιώξεις της Διεθνούς Οργανώσεως Εργασίας (Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας), υιοθετήθηκε στις 10 Μαΐου 1944· Άρθρα 22 και 25.1

νει «το δικαίωμα στην πρόσβαση και τη διατήρηση σε παροχές, σε χρήμα ή σε είδος, χωρίς καμία διάκριση, με σκοπό την προστασία, μεταξύ άλλων από (α) την απουσία εισοδήματος από την εργασία λόγω ασθένειας, αναπηρίας, μητρότητας, εργατικού ατυχήματος, γήρατος ή θανάτου μέλους της οικογένειας· (β) την οικονομική αδυναμία πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη· (γ) την ανεπαρκή υποστήριξη της οικογένειας, ιδίως για τα ανήλικα και τα ενήλικα προστατευόμενα μέλη».¹⁰⁴¹

Η ΕΟΚΜΔ έχει επίσης καθορίσει τον ελάχιστο πυρήνα του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση. Σε αυτόν περιλαμβάνονται:

- η εξασφάλιση της πρόσβασης σε ένα πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης το οποίο να παρέχει ένα ελάχιστο απολύτως αναγκαίο επίπεδο παροχών, που θα επιτρέπει στους ωφελούμενους να έχουν τουλάχιστον τη βασική υγειονομική περίθαλψη, στοιχειώδες κατάλυμα και κατοικία, νερό και εγκαταστάσεις υγιεινής, τρόφιμα και τις πιο στοιχειώδεις μορφές εκπαίδευσης·
- η εξασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης στα συστήματα ή τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης χωρίς διακρίσεις, ιδίως εις βάρος των μη προνομιούχων και περιθωριοποιημένων ατόμων και ομάδων·
- ο σεβασμός των υπαρχόντων προγραμμάτων κοινωνικής ασφάλισης και η προστασία τους από αδικαιολόγητες παρεμβάσεις.¹⁰⁴²

α) Διακρίσεις στην κοινωνική ασφάλιση και ισότιμη μεταχείριση των μεταναστών

Η υποχρέωση άμεσης εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την αρχή της μη διάκρισης αφορά και την κοινωνική ασφάλιση.¹⁰⁴³ Η ΕΟΚΜΔ έχει συστήσει στα κράτη να μεριμνούν ιδιαίτερα για τις ανάγκες κοινωνικής ασφάλισης των προσφύγων, των αιτούντων άσυλο και των αλλοδαπών,¹⁰⁴⁴ και έχει δηλώσει ότι το «Άρθρο 2, παρ. 2, απαγορεύει κάθε

ΟΔΑΔ· Άρθρα 11.1(ε) και 14.2(γ) ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 26 ΣΔΠ· Άρθρο XVI ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 9, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρα 12, 13 και 14 αναθ. ΕΚΧ.

1041 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 19, δ.π. (σημ. 950), παρ. 2.

1042 Ό.π., παρ. 59.

1043 Ό.π., παρ. 29-30, 40. Βλ. επίσης Concluding Observations on Azerbaijan, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/Κ.12/1/Add.104, 14 Δεκεμβρίου 2004, παρ. 48· Concluding Observations on China, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/Κ.12/1/Add.107, 13 Μαΐου 2005, παρ. 96, 114 και 124· Concluding Observations on Austria, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/Κ.12/AUT/CO/3, 25 Ιανουαρίου 2006, παρ. 15 και 29 (για την ισότητα των κοινωνικών παροχών)· Concluding Observations on Costa Rica, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/Κ.12/CRI/CO/4, 4 Δεκεμβρίου 2007, παρ. 21· Concluding Observations on Cyprus, ΕΟΚΜΔ, δ.π. (σημ. 784), παρ. 18· Concluding Observations on Australia, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ Ε/Κ.12/AUS/CO/4, 12 Ιουνίου 2009, παρ. 20. Βλ. επίσης ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Canada, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/CAN/CO/18, 25 Μαΐου 2007, παρ. 23 (που περιλαμβάνει τους μετανάστες χωρίς χαρτιά και τους αιτούντες άσυλο των οποίων η αίτηση δεν ευδοκίμησε όμως δεν επιτρέπεται να απελαθούν)· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Switzerland, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/CHE/CO/6, 23 Σεπτεμβρίου 2008, παρ. 17. Βλ. Concluding Observations on Costa Rica, ΕΕΔΚΓ, Αναφορά της Επιτροπής για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών στη Γενική Συνέλευση, 58η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ Α/58/38 (2003), σ. 86, παρ. 63 (για τις μετανάστες εργαζόμενες και τους μετανάστες οικιακούς εργαζόμενους με νόμιμες ή παράτυπες μορφές εργασίας)· Concluding Observations on Lithuania, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/LTU/CO/2, 17 Μαρτίου 2006, παρ. 62-63 (πρόσβαση των παιδιών στις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό τους καθεστώς).

1044 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 19, δ.π. (σημ. 950), παρ. 31.

διάκριση λόγω εθνικότητας».¹⁰⁴⁵ Ειδικότερα,

«όταν οι αλλοδαποί, και μεταξύ άλλων οι μετανάστες εργαζόμενοι, έχουν καταβάλει εισφορές σε ένα πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης πρέπει να μπορούν να ωφελούνται από τη συμβολή τους αυτή ή να έχουν το δικαίωμα να την ανακτήσουν, σε περίπτωση που φύγουν από τη χώρα. Το δικαίωμα αυτό ενός μετανάστη εργαζόμενου δεν πρέπει να επηρεάζεται από οποιαδήποτε αλλαγή χώρου εργασίας. Οι αλλοδαποί πρέπει να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε μη ανταποδοτικά προγράμματα υποστήριξης του εισοδήματος, και πρέπει να διασφαλίζεται ότι θα έχουν την οικονομική δυνατότητα να αναζητήσουν υγειονομική περίθαλψη και οικογενειακή υποστήριξη. Κάθε περιορισμός, καθώς και η ενδεχόμενη περίοδος ελέγχου του ασφαλισμένου, πρέπει να είναι σύμφωνη με τις αρχές της αναλογικότητας και της προσφορότητας. [...] Οι πρόσφυγες, οι ανιθαγενείς, οι αιτούντες άσυλο και άλλα μη προνομιούχα και περιθωριοποιημένα άτομα και ομάδες πρέπει να απολαμβάνουν ίση μεταχείριση στα μη ανταποδοτικά προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης, συμπεριλαμβανομένης της εύλογης πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και οικογενειακή υποστήριξη, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα».¹⁰⁴⁶

Η ΕΚΦΔ έχει κρίνει ότι οι διακρίσεις στη μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών δεν συνιστούν κατ' ανάγκην απαγορευμένη διακριτική μεταχείριση σύμφωνα με τη ΔΣΚΦΔ. Η ΕΚΦΔ έχει θεωρήσει ότι αρκεί να μην υφίστανται διακρίσεις κατά την πρόσβαση στις κοινωνικές παροχές μεταξύ αλλοδαπών από διαφορετικές εθνικότητες, αλλά να αντιμετωπίζονται ισότιμα όλοι οι αλλοδαποί και να έχουν εξίσου τη δυνατότητα να αιτηθούν μόνιμη διαμονή, η οποία θα τους έδινε το δικαίωμα στις ίδιες παροχές.¹⁰⁴⁷

Τόσο η ΔΣΕ 97 της ΔΟΕ όσο και η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* ορίζουν ότι το κράτος υποδοχής έχει την υποχρέωση να μεταχειρίζεται τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες εργαζόμενους το ίδιο ευνοϊκά όπως και τους υπηκόους του, χωρίς καμία διάκριση λόγω εθνικότητας, φυλής, θρησκείας ή φύλου, σε ό,τι αφορά την κοινωνική ασφάλιση «δηλαδή τις διατάξεις σχετικές με τα εργατικά ατυχήματα, τις επαγγελματικές ασθένειες, τη μητρότητα, την ασθένεια, τα γηρατειά και τον θάνατο, την ανεργία και τα οικογενειακά βάρη, όπως και κάθε κίνδυνο, που σύμφωνα με τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας καλύπτεται με το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας».¹⁰⁴⁸ Η αρχή αυτή κατοχυρώνεται επίσης

1045 Ό.π., παρ. 36.

1046 Ό.π., παρ. 36-38. Βλ. επίσης Άρθρο 9, ΔΣΕ 143: Για τη μετανάστευση με παράνομες συνθήκες και την πρόωθηση της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης των μεταναστών εργατών, ΔΟΕ.

1047 D.R. κατά Αυστραλία, ΕΚΦΔ, Αναφορά αρ. 42/2008, Απόψεις της 15ης Σεπτεμβρίου 2009, παρ. 7.1 (ισότητα στο δικαίωμα στην εκπαίδευση, παρ. 7.2.)· και D.F. κατά Αυστραλία, ΕΚΦΔ, Αναφορά αρ. 39/2006, Απόψεις της 3ης Μαρτίου 2008, παρ. 7.1-7.2.

1048 Άρθρο 6.1, ΔΣΕ 97: Για τους μετανάστες εργάτες (αναθεωρητική)· και Άρθρο 24, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Τα άρθρα αυτά προβλέπουν επίσης συγκεκριμένους περιορισμούς στο δικαίωμα αυτό. Κατά την Επιτροπή Εμπειρογνομόνων οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να σημαίνουν ή να οδηγούν στον αυτόματο αποκλεισμό μιας συγκεκριμένης κατηγορίας μεταναστών εργαζόμενων από τις κοινωνικές παροχές. Βλ. Representation (article 24) - 2003 - China, Hong Kong SAR - C097 - Report of the Committee set up to examine the representation alleging non-observance by China-Hong Kong SAR of the Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (αρ. 97) made under article 24 of the ILO Constitution by the Trade Union Congress of the Philippines (TUCP), Έγγρ αρ. (ilolex): 162003CHN097 (TUCP κατά Κίνας, ΔΟΕ),

στη ΔΣΕ 118: *Για την ίση μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών στην κοινωνική ασφάλεια*.¹⁰⁴⁹

Σε ό,τι αφορά τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο, η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* επιβάλλει στα κράτη να «επιφυλάσσουν εις τους νομίμως διαμένοντας επί του εδάφους αυτών πρόσφυγας μεταχείρισιν οίαν και εις τους υπηκόους αυτών, όσον αφορά την υπό του Δημοσίου παρεχομένην πρόνοιαν και συνδρομήν». ¹⁰⁵⁰ Για τις κοινωνικές παροχές, η Σύμβαση ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη «θα επιφυλάσσουν εις τους νομίμως διαμένοντας επί του εδάφους αυτών πρόσφυγας μεταχείρισιν, οίαν και εις τους υπηκόους αυτών όσον αφορά τας κάτωθι περιπτώσεις: [...] Η Κοινωνική ασφάλις (νομοθετικά διατάξεις αναφερόμεναι εις εργατικά ατυχήματα, επαγγελματικές ασθενείας, μητρότητα, ασθενείας εν γένει, αναπηρίαν, γήρας, θάνατον, ανεργίαν, οικογενειακά βάρη ως και πάντα κίνδυνον καλυπτόμενον, κατά την νομοθεσίαν της χώρας, υπό συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως)». ¹⁰⁵¹ Η Σύμβαση ωστόσο προβλέπει και ορισμένες επιφυλάξεις που περιορίζουν το δικαίωμα αυτό: την ύπαρξη «ειδικών συμφωνιών προς διατήρησιν των κεκτημένων δικαιωμάτων ως και των υπό κτήσιν τοιούτων», ¹⁰⁵² και την ύπαρξη «ειδικών διατάξεων θεσπιζομένων υπό της νομοθεσίας της χώρας διαμονής των αναφερομένων εις ολικάς ή μερικές παροχάς πληρωτέας αποκλειστικώς εκ δημοσίων κονδυλίων ως και εις επιδόματα χορηγούμενα εις πρόσωπα μη πληρούντα τους όρους συνεισφοράς οίτινες απαιτούνται διά παροχήν κανονικής συνταξιοδοτήσεως». ¹⁰⁵³

Κατά τα λοιπά, το καθεστώς που προβλέπει η Σύμβαση είναι αρκετά ευνοϊκό για τον πρόσφυγα ή τον αιτούντα άσυλο, υπό την προϋπόθεση ότι βρίσκεται νόμιμα στην επικράτεια. Η Σύμβαση ορίζει ότι το «δικαίωμα αποζημιώσεως εκ θανάτου πρόσφυγος, επελθόντος εξ εργατικού ατυχήματος ή επαγγελματικής ασθενείας, παραμένει άθικτον έστω και αν ο δικαιούχος έχει την διαμονήν εκτός του εδάφους της Συμβαλλομένης Χώρας». ¹⁰⁵⁴ Επιπροσθέτως, επιβάλλει στις συμβαλλόμενες χώρες να «εφαρμόσουν κατ' επέκτασιν και διά τους πρόσφυγας τα ευεργετήματα τα απορρέοντα εκ των μεταξύ τούτων συναφθεισών ή συναφθησομένων συμβάσεων, αίτινες αφορούν την διατήρησιν των σχετικών προς την κοινωνικήν ασφάλισιν κεκτημένων δικαιωμάτων ή των υπό κτήσιν τοιούτων, εφ' όσον οι πρόσφυγες πληρούν άπαντας τους όρους, οίτινες προβλέπονται διά τους υπηκόους των υπογραφασών τας εν λόγω συμφωνίας Χωρών». ¹⁰⁵⁵

παρ. 41.

1049 Βλ. ΔΣΕ 118: Για την ίση μεταχείριση ημεδαπών και αλλοδαπών στην κοινωνική ασφάλεια, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1962. Λίγα κράτη έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση αυτή, ωστόσο σε αυτήν μετέχουν οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες. Βλ. την ερμηνεία της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, Representation (article 24) - 2003 - Netherlands - C118 - Report of the Committee set up to examine the representation made by the Confederation of Turkish Trade Unions (TURK-IS) under article 24 of the Constitution of the ILO, alleging non-observance by the Netherlands of the Equality of Treatment (Social Security) Convention, 1962 (αρ. 118), Έγγρ. αρ. (ilolex): 162003NLD118, Γενεύη, 9 Νοεμβρίου 2006 (TURK-IS κατά Ολλανδίας, ΔΟΕ).

1050 Άρθρο 23, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

1051 Άρθρο 24(1), ό.π.

1052 Άρθρο 24(1)(β)(i), ό.π.

1053 Άρθρο 24(1)(β)(ii), ό.π.

1054 Άρθρο 24(2), ό.π.

1055 Άρθρο 24(3), ό.π.

β) Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνική ασφάλιση βάσει των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση δεν ανήκει μόνο στα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα, αλλά ασκείται και εντός του πλαισίου συγκεκριμένων ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, και ιδίως στο πλαίσιο του δικαιώματος στην περιουσία.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι το δικαίωμα λήψης παροχών, όπως ένα έκτακτο βοήθημα, συνιστά χρηματικό δικαίωμα που προστατεύεται βάσει του δικαιώματος στην περιουσία (Άρθρο 1 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ), «χωρίς να είναι κατ' ανάγκην αναγκαίο να εξαρτάται αποκλειστικά από τον δεσμό μεταξύ του δικαιώματος στο έκτακτο βοήθημα και την υποχρέωση πληρωμής "φόρων ή άλλων εισφορών"». ¹⁰⁵⁶ Στην υπόθεση *Gaygusuz κατά Αυστρίας*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η μη αναγνώριση από τις αυστριακές αρχές του δικαιώματος του προσφεύγοντος σε ένα έκτακτο βοήθημα, με βάση το γεγονός και μόνο ότι ήταν αλλοδαπός, δεν ήταν εύλογη και παραβίαζε την απαγόρευση των διακρίσεων (Άρθρο 14 ΕΣΔΑ). ¹⁰⁵⁷ Στην υπόθεση *Koua Poirrez κατά Γαλλίας*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η απαγόρευση κάθε διάκρισης λόγω εθνικότητας και μόνο αφορά και τα μη ανταποδοτικά προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας. ¹⁰⁵⁸ Πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι και στις δύο υποθέσεις οι μετανάστες εργαζόμενοι διέμεναν νόμιμα στην επικράτεια. Δεν είναι σαφές αν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο θα αναγνώριζε το ίδιο καθεστώς στους παράτυπους μετανάστες.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει κρίνει ότι το δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής (Άρθρο 8 ΕΣΔΑ) περιλαμβάνει τα επιδόματα μητρότητας ¹⁰⁵⁹ και επιδόματα τέκνων. ¹⁰⁶⁰ Στην υπόθεση *Okpizs κατά Γερμανίας*, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι η χορήγηση επιδόματος τέκνων σε αλλοδαπούς που διέθεταν μόνιμη άδεια διαμονής και όχι σε άλλους συνιστούσε αυθαίρετη διάκριση που απαγορεύεται από το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το Άρθρο 8. ¹⁰⁶¹

Το Δικαστήριο δέχτηκε επίσης ότι στο πλαίσιο του δικαιώματος στην περιουσία, προστατεύεται το δικαίωμα να επωφελείται κανείς από ένα συνταξιοδοτικό σύστημα γήρατος, πράγμα που βεβαίως δεν σημαίνει ότι το πρόσωπο έχει δικαίωμα σε ένα συγκεκριμένο ποσό σύνταξης. ¹⁰⁶² Η προστασία του δικαιώματος στην περιουσία ενεργοποιείται αφ' ης στιγμής το πρόσωπο έχει καταβάλει εισφορές στο συνταξιοδοτικό πρόγραμμα, και δεν αναφέρεται σε ένα αφηρημένο

1056 *Gaygusuz κατά Αυστρίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 17371/90, Απόφαση της 16 Σεπτεμβρίου 1996, παρ. 41.

1057 Βλ. ό.π., παρ. 41, 46-52

1058 Βλ. *Poirrez κατά Γαλλίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40892/98, Απόφαση της 30 Σεπτεμβρίου 2003, παρ. 37-50.

1059 *Weller κατά Ουγγαρίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 44399/05, Απόφαση της 31 Μαρτίου 2009.

1060 *Okpizs κατά Γερμανίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 59140/00, Απόφαση της 25 Οκτωβρίου 2005.

1061 Ό.π., παρ. 34.

1062 *Müller κατά Αυστρίας*, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5849/72, Απόφαση επί του παραδεκτού, 16 Δεκεμβρίου 1974· *X κατά Ολλανδίας*, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 4130/69, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Ιουλίου 1971· *National Federation of Self-Employed κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7995/77, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Ιουλίου 1978, παρ. 2· *T. κατά Σουηδίας*, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10671/83, Απόφαση επί του παραδεκτού, 4 Μαρτίου 1985· *Stigson κατά Σουηδίας*, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 12264/86, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Ιουλίου 1988· *Szrabjet και Clark κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ΕΕΔΑ, Προσφυγές αρ. 27004/95 και 27011/95, 23 Οκτωβρίου 1997.

δικαίωμα συνταξιοδότησης.¹⁰⁶³ Το Δικαστήριο ωστόσο έχει δεχτεί ότι «η αναστολή πληρωμής της σύνταξης όταν ο [δικαιούχος] δεν είναι ούτε πολίτης [της χώρας] ούτε ζει εντός της επικράτειας»¹⁰⁶⁴ δεν συνιστά αυθαίρετη στέρηση της περιουσίας, αφού θεωρείται ότι εμπίπτει στους νόμιμους περιορισμούς του Άρθρου 1.2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει ότι είναι αρμόδιο να ελέγχει κατά πόσον τα κράτη εκπληρώνουν προοδευτικά το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, που αποτυπώνεται στο Άρθρο 29 της ΑΣΔΑ.¹⁰⁶⁵ Έχει επιπλέον δεχτεί ότι το κράτος παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα ενός μετανάστη εργαζόμενου, με ή χωρίς χαρτιά, «όταν αρνείται το δικαίωμα σύνταξης σε ένα μετανάστη εργαζόμενο που έχει καταβάλει τις απαραίτητες εισφορές και πληροί όλες τις προϋποθέσεις που προβλέπει ο νόμος, ή όταν ένας εργαζόμενος μετανάστης προσφεύγει στο αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο προκειμένου να διεκδικήσει τα δικαιώματά του και το όργανο αυτό δεν του παρέχει τη δέουσα δικαστική προστασία και εγγύηση».¹⁰⁶⁶ Τόσο το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων όσο και η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχουν αποφανθεί ότι «το περιουσιακό αποτέλεσμα ενός συνταξιοδοτικού προγράμματος στο οποίο τα πρόσωπα έχουν καταβάλει εισφορές ή πληρούν τις αντίστοιχες προϋποθέσεις που προβλέπει ο νόμος, πρέπει να θεωρείται ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος στην περιουσία που αποτυπώνεται στο Άρθρο 21 της Αμερικανικής Σύμβασης».¹⁰⁶⁷ Με λογική αντίστοιχη προς εκείνη του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η Διαμερικανική Επιτροπή δέχεται ορισμένους περιορισμούς αυτών των δικαιωμάτων, υπό την προϋπόθεση ότι προβλέπονται από τον νόμο, υπηρετούν τον νόμιμο σκοπό της προάσπισης ενός κοινωνικού συμφέροντος ή της διατήρησης της ευημερίας όλων σε μια δημοκρατική κοινωνία, και συμμορφώνονται με την αρχή της αναλογικότητας.¹⁰⁶⁸

4. Εκπαίδευση

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση¹⁰⁶⁹ προστατεύεται τόσο ως οικονομικό, κοινωνικό και μορφωτικό δικαίωμα όσο και από τις συμβάσεις για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.¹⁰⁷⁰

Η υποχρέωση των κρατών να παρέχουν δωρεάν και υποχρεωτική πρωτοβάθμια εκπαίδευση θεμελιώνεται σε πολλές διεθνείς συμβάσεις.¹⁰⁷¹ Πρόκειται για υποχρέωση άμεσου αποτελέ-

1063 Βλ. σημ. 1060.

1064 Χ κατά Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 6572/74, 4 Μαρτίου 1976.

1065 "Five Pensioners" κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 98, Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2003, παρ. 147.

1066 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 154.

1067 National Association of Ex-Employees κατά Περού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 892), παρ. 103. "Five Pensioners" κατά Περού, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 1063), παρ. 102-104.

1068 Βλ. ό.π., παρ. 112.

1069 Άρθρο 13 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 5(ε)(ν) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 10 ΣΕΔΚΓ· Άρθρα 28 και 29 ΣΔΠ· Άρθρα 12.4, 30, 43.1(α), 45.1(α) και 45.4, ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 24 ΣΔΑΑ· Άρθρο XII ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 13, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 17 ΑΧ-ΔΑΛ· Άρθρο 2, 1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ· Άρθρο 17.2 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 12, Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Άρθρο 11 ΑΧΔΕΠ.

1070 Γενικό Σχόλιο αρ. 11: Plans of action for primary education, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1999/4, 10 Μαΐου 1999, παρ. 2

1071 Άρθρο 13.2(α) ΔΣΟΚΜΔ. Βλ. ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 13, ό.π. (σημ. 785), παρ. 6(b). Βλ. επίσης Άρθρο XII ΑΔ-

σματος, όπως είναι και οι υποχρεώσεις των κρατών «να σέβονται την ελευθερία των γονέων και, ενδεχόμενα των νόμιμων κηδεμόνων, να εκλέγουν για τα παιδιά τους ιδρύματα που δεν ανήκουν ή δεν υπάγονται στο Δημόσιο, αλλά ανταποκρίνονται στα οριζόμενα από το Κράτος ή συγκεκριμένα ελάχιστα όρια εκπαίδευσης και να εξασφαλίζουν τη θρησκευτική και ηθική μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα προς τις δικές τους πεποιθήσεις»,¹⁰⁷² και «την ελευθερία των φυσικών και νομικών προσώπων να ιδρύουν και διευθύνουν εκπαιδευτικά ιδρύματα». ¹⁰⁷³

Ενώ η δωρεάν δευτεροβάθμια εκπαίδευση και η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση συνιστούν υποχρεώσεις προοδευτικής εκπλήρωσης, τα κράτη οφείλουν να σέβονται την αρχή της μη διάκρισης και την απαγόρευση των μέτρων που παραβιάζουν το κεκτημένο του Συμφώνου.¹⁰⁷⁴ Όπως έχει εξάλλου σημειώσει η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού, «κάθε διάκριση με βάση έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο Άρθρο 2 της Σύμβασης, είτε σαφής είτε συγκαλυμμένη, προσβάλλει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια του παιδιού και ενδέχεται να υπονομεύσει ή ακόμα να καταστρέψει τη δυνατότητα του παιδιού να επωφεληθεί από ευκαιρίες εκπαίδευσης». ¹⁰⁷⁵ Η ΕΔΠ, η ΕΟΚΜΔ, η ΕΚΦΔ και η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους (ΕΜΕ) έχουν κρίνει ότι η απαγόρευση των διακρίσεων αφορά επίσης τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο, τους νόμιμους και τους «παράνομους» μετανάστες.¹⁰⁷⁶

Βάσει της Σύμβασης της UNESCO κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση, τα συμβαλλόμενα κράτη δεσμεύονται «να παρέχουν στους ξένους υπηκόους που κατοικούν στο έδαφός τους την ίδια πρόσβαση στην εκπαίδευση με την παρεχόμενη στους δικούς τους υπηκόους». ¹⁰⁷⁷

ΔΥΑ· Άρθρο 13.3(α) Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 11.3(α) ΑΧΔΕΠ· Άρθρο 17.2 αναθ. ΕΚΧ (δωρεάν πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση).

1072 Άρθρο 13.3 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 13.4, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 2, 1ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ.

1073 Άρθρο 13.4 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 13.5, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ.

1074 Βλ. Άρθρο 13.2(β) και (γ) ΔΣΟΚΜΔ· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 13, ό.π. (σημ. 785), παρ. 43. Βλ. επίσης Άρθρο 13.3(b) και (c), Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ.

1075 Γενικό Σχόλιο αρ. 1: Aims of Education, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/GC/2001/1, 17 Απριλίου 2001, παρ. 10.

1076 Βλ. ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 12 και 18. Βλ. επίσης Concluding Observations on Czech Republic, ΕΔΠ, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατά την 32η Σύνοδό της, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/124, 23 Ιουνίου 2003, σ. 178, παρ. 376(α)· Concluding Observations on Kazakhstan, ΕΔΠ, Αναφορά της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού κατά την 33η Σύνοδό της, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/132, 23 Οκτωβρίου 2003, σ. 129, παρ. 643(α)· Concluding Observations on Luxembourg, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/15/Add.250, 31 Μαρτίου 2005, παρ. 50-51· Concluding Observations on Uzbekistan, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/UZB/CO/2, 2 Ιουνίου 2006, παρ. 57-58· Concluding Observations on Jordan, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/JOR/CO/3, 29 Σεπτεμβρίου 2006, παρ. 81-82· Concluding Observations on Qatar, ΕΔΠ, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/QAT/CO/2, 14 Οκτωβρίου 2009, παρ. 60-61. Concluding Observations on United Kingdom, ΕΟΚΜΔ, Αναφορά της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, Έγγρ. ΟΗΕ E/1995/22 (1995), σ. 52, παρ. 291· Concluding Observations on Canada, ΕΟΚΜΔ, Αναφορά της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, Έγγρ. ΟΗΕ E/1999/22 (1999), σ. 63, παρ. 414 (ισότητα στα προγράμματα εκπαιδευτικών δανείων)· Concluding Observations on China, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1041), παρ. 66, 89, 101, 116, 126· Concluding Observations on Norway, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 980), παρ. 22 και 43· Concluding Observations on Macedonia, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/MKD/CO/1, 24 Νοεμβρίου 2006, παρ. 48 (απαγόρευση δημιουργίας χωριστών σχολείων)· Concluding Observations on Cyprus, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 784), παρ. 25 (η υποχρέωση να αναφέρονται τα στοιχεία επικοινωνίας των γονέων αλλοδαπών παιδιών που εγγράφονται στα σχολεία συνιστά άμεση και έμμεση διάκριση ως προς το δικαίωμα στην εκπαίδευση)· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Canada, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συνέλευση, 57η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/57/18 (2002), σ. 56, παρ. 337· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Norway, ό.π. (σημ. 1018), παρ. 22· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on New Zealand, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/NZL/CO/17, 15 Αυγούστου 2007, παρ. 23· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Germany, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/DEU/CO/18, 21 Αυγούστου 2008, παρ. 22· Concluding Observations on Egypt, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/EGY/CO/1, 25 Μαΐου 2007, παρ. 36-37· Concluding Observations on Ecuador, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 502), παρ. 35-36 (έμμεση διάκριση λόγω εμποδίων στην απόκτηση ληξιαρχικής πράξης γέννησης).

1077 Άρθρο 3(ε), Σύμβαση της UNESCO κατά των διακρίσεων στην Εκπαίδευση, υιοθετήθηκε στις 14 Δεκεμβρίου 1960.

Η υποχρέωση αυτή διατυπώνεται στο Άρθρο 3, όπου διατυπώνονται υποχρεώσεις άμεσου αποτελέσματος.

Η ΕΟΚΜΔ έχει διευκρινίσει ότι «όλοι πρέπει να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, ιδίως οι πιο ευάλωτες ομάδες, χωρίς καμία διάκριση, στον νόμο ή στην πράξη».¹⁰⁷⁸ Ειδικότερα, «η αρχή της μη διάκρισης αφορά όλα τα πρόσωπα σχολικής ηλικίας που διαμένουν στην επικράτεια ενός συμβαλλόμενου κράτους, συμπεριλαμβανομένων των αλλοδαπών, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς».¹⁰⁷⁹ Η Επιτροπή έχει τονίσει ρητά ότι «η θέσπιση ή μη ανάκληση νομικών διατάξεων που εισάγουν διακρίσεις εις βάρος ατόμων ή ομάδων βάσει οποιουδήποτε απαγορευμένου λόγου, στο πεδίο της εκπαίδευσης [και] η μη λήψη μέτρων ενάντια στις de facto διακρίσεις στην εκπαίδευση»,¹⁰⁸⁰ συνιστούν παραβιάσεις του Άρθρου 13 ΔΣΟΚΜΔ.

Οι υποχρεώσεις της μη διάκρισης και της εφαρμογής πολιτικών ενάντια στις διακρίσεις θεμελιώνονται επίσης στο Άρθρο 5(ε)(ν) της ΔΣΚΦΔ. Παρότι το γράμμα του Άρθρου 5 αναφέρεται στις διακρίσεις λόγω εθνικής ή εθνολογικής προέλευσης αλλά όχι λόγω εθνικότητας, η ΕΚΦΔ έχει διευκρινίσει ότι, βάσει του Άρθρου 5, τα κράτη οφείλουν «[ν]α διασφαλίσουν την ελεύθερη πρόσβαση των αλλοδαπών και των παιδιών των μεταναστών χωρίς χαρτιά, που διαμένουν στο έδαφος των συμβαλλομένων μερών, στα δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα· [και] [σ] την πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στις προϋποθέσεις πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, να αποφεύγουν τον διαχωρισμό και την εφαρμογή διαφορετικών κριτηρίων μεταχείρισης των αλλοδαπών βάσει φυλής, χρώματος, προέλευσης και εθνοτικής ή εθνικής καταγωγής».¹⁰⁸¹

Σε ό,τι αφορά τους αιτούντες άσυλο και τους πρόσφυγες, η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* ορίζει ότι «Αι Συμβαλλόμενοι Χώροι θα επιφυλάσσουν εις τους πρόσφυγας οίαν και εις τους υπηκόους αυτών μεταχειρίσιν όσον αφορά την στοιχειώδη εκπαίδευσιν».¹⁰⁸² Επιπλέον «θα επιφυλάσσουν εις τους Πρόσφυγας μεταχειρίσιν όσον ένεστι ευνοϊκήν, οπωσδήποτε δε ουχί ολιγώτερον ευνοϊκήν της υπό τας ίδιās συνθήκας εις τους αλλοδαπούς εν γένει επιφυλασσομένης, όσον αφορά την λοιπήν εκπαίδευσιν και ειδικώτερον την εισδοχήν εις εκπαιδευτικά ιδρύματα, την αναγνώρισιν αλλοδαπών σχολικών πιστοποιητικών, διπλωμάτων και πανεπιστημιακών τίτλων, την καταβολήν ηλαττωμένων διδάκτρων και τελών και την χορήγησιν υποτροφιών».¹⁰⁸³

Σε ό,τι αφορά τα ασυνόδετα και τα χωρισμένα από την οικογένειά τους παιδιά, η Επιτροπή

Βλ. επίσης World Declaration on Education for All and Framework for Action To Meet Basic Learning Needs, UNESCO, υιοθετήθηκε στις 5-9 Μαρτίου 1990, ιδίως τα Άρθρα I, II, και III.

1078 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 13, ό.π. (σημ. 785), παρ. 6(b).

1079 Ό.π., παρ. 34.

1080 Ό.π., παρ. 59.

1081 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 30-31.

1082 Άρθρο 22.1, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες. Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΥΑ επιβεβαίωσε ότι το δικαίωμα των παιδιών προσφύγων στην εκπαίδευση είναι θεμελιώδες και «κάλεσε τα κράτη, μεμονωμένα και συλλογικά, να εντείνουν τις προσπάθειές τους [...] για να εξασφαλίσουν ότι όλα τα παιδιά πρόσφυγες συμμετέχουν σε δημοτική εκπαίδευση ικανοποιητικού επιπέδου, όπως απαιτεί η πολιτιστική τους ταυτότητα με προσανατολισμό στην κατανόηση της χώρας ασύλου», Πόρισμα αρ. 47 (XXXVΙΙΙ): Παιδιά πρόσφυγες, ΕκτΕπ, ΥΑ, 38η Σύνοδος, 1987, παρ. (Ξ). Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 84, ΥΑ, ό.π. (σημ. 214), παρ. (β)(ν).

1083 Άρθρο 22.2, ό.π.

για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει καταστήσει σαφές ότι τα «κράτη υποχρεούνται να διασφαλίζουν την πρόσβαση στην εκπαίδευση σε όλες τις φάσεις του κύκλου της μετακίνησης. Κάθε ασυνόδετο ή χωρισμένο από την οικογένειά του παιδί, ανεξάρτητα από το καθεστώς του, δικαιούται απρόσκοπτη πρόσβαση στην εκπαίδευση που παρέχεται στο κράτος που έχει εισέλθει σύμφωνα με τα Άρθρα 28, 29.1(γ), 30 και 32 της Σύμβασης και τις γενικές αρχές που έχει αναπτύξει η Επιτροπή. Αυτή η πρόσβαση πρέπει να διασφαλίζεται χωρίς διακρίσεις και ειδικότερα, τα ασυνόδετα και τα χωρισμένα από την οικογένειά τους κορίτσια πρέπει να έχουν ισότιμη πρόσβαση στην επίσημη και άτυπη εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής κατάρτισης όλων των επιπέδων. Η πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση πρέπει επίσης να διασφαλισθεί για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες και ειδικότερα για τα παιδιά με αναπηρίες».¹⁰⁸⁴

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει κρίνει ειδικότερα ότι, «βάσει του δικαιώματος του παιδιού για ιδιαίτερη προστασία που αποτυπώνεται στο Άρθρο 19 της Αμερικανικής Σύμβασης, όπως ερμηνεύεται υπό το φως της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, και σε συνδυασμό με την υποχρέωση προοδευτικής εκπλήρωσης που διατυπώνεται στο Άρθρο 26 της Αμερικανικής Σύμβασης, το κράτος πρέπει να προσφέρει δωρεάν πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε όλα τα παιδιά, διασφαλίζοντας το κατάλληλο περιβάλλον και τις συνθήκες που είναι απαραίτητες για την πλήρη πνευματική τους ανάπτυξη».¹⁰⁸⁵

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο θεωρεί το δικαίωμα στην εκπαίδευση (Άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ) μια από τις «πιο θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συγκροτούν το Συμβούλιο της Ευρώπης».¹⁰⁸⁶ Κανείς δεν πρέπει να στερείται το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το οποίο δεν πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικά.¹⁰⁸⁷ Το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι ο αποκλεισμός παιδιών από την εκπαίδευση επειδή οι γονείς δεν είχαν αναγνωριστεί ως νόμιμοι μετανάστες συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση.¹⁰⁸⁸ Το δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση αφορά τόσο την πρωτοβάθμια όσο και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση· το Δικαστήριο διευκρίνισε ειδικότερα πως «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση εγγυάται την πρόσβαση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η οποία έχει θεμελιώδη σημασία για την ανάπτυξη του παιδιού».¹⁰⁸⁹ Το Δικαστήριο ωστόσο αναγνωρίζει την ευχέρεια του κράτους να εφαρμόζει μέτρα που εισάγουν διακρίσεις στην πρόσβαση στην «τριτοβάθμια» (πανεπιστημιακή) εκπαίδευση.¹⁰⁹⁰

1084 ΕΔΠ, Γενικό Σχόλιο αρ. 6, ό.π. (σημ. 138), παρ. 41. Βλ. επίσης τις παρ. 42-43, για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται.

1085 Yeap και Bosico Case, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 281), παρ. 185.

1086 Timishev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγές αρ. 55762/00 και 55974/00, Απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2005, παρ. 64.

1087 Βλ. ό.π., παρ. 64.

1088 Βλ. ό.π., παρ. 65-67, όπου οι προσφεύγοντες ήταν Τσετσένοι πολίτες και επομένως ήταν τυπικά και πολίτες της Ρωσικής Ομοσπονδίας, χρειάζονταν όμως άδεια για να μεταγκασταθούν σε άλλα μέρη της χώρας προκειμένου να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση.

1089 Ό.π., παρ. 64. Βλ. Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5962/72, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Μαρτίου 1975· και, 15 Foreign Students κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7671/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 19 Μαΐου 1977.

1090 Βλ. Karus κατά Ιταλία, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 29043/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Μαΐου 1998, με την οποία

Στην υπόθεση *Ronotaryovι κατά Βουλγαρίας*, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι, παρόλο που το Άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου «δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι επιβάλλει στα συμβαλλόμενα κράτη την υποχρέωση να ιδρύουν ή να επιχορηγούν ειδικά εκπαιδευτικά ιδρύματα, όταν ένα κράτος έχει ιδρύσει ή επιχορηγήσει τέτοια ιδρύματα είναι υποχρεωμένο να προσφέρει αποτελεσματική πρόσβαση σε αυτά [...]». Με άλλα λόγια, η πρόσβαση στους υπάρχοντες εκπαιδευτικούς θεσμούς αποτελεί εγγενές τμήμα του δικαιώματος που αποτυπώνεται στο πρώτο εδάφιο του Άρθρου 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου». ¹⁰⁹¹ Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι κρατικές αρχές παραβίασαν την απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης ως προς το δικαίωμα στην εκπαίδευση (στη συγκεκριμένη υπόθεση, στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση) που προστατεύεται από το Άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με το Άρθρο 14 ΕΣΔΑ, επειδή οι προσφεύγοντες υποχρεώθηκαν να πληρώσουν δίδακτρα μόνο και μόνο λόγω της εθνικότητάς τους και του γεγονότος ότι ήταν μετανάστες. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, το κράτος μπορεί νόμιμα να θέσει περιορισμούς στη χρήση υπηρεσιών κοινής ωφελείας που χρειάζονται σημαντικούς πόρους για τους μετανάστες που διαμένουν για σύντομο χρονικό διάστημα στη χώρα ή για τους μετανάστες χωρίς χαρτιά, εισάγοντας διακρίσεις ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες μεταναστών ως προς την πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές. ¹⁰⁹² ωστόσο «σε αντίθεση με άλλες κοινωφελείς υπηρεσίες [...] η εκπαίδευση αποτελεί δικαίωμα που προστατεύεται άμεσα από τη Σύμβαση, καθώς προβλέπεται ρητά στο Άρθρο 2 του 1ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση [...]». Συνιστά επίσης μια πολύ ιδιαίτερη κοινωφελή υπηρεσία, από την οποία δεν επωφελούνται άμεσα μόνο όσοι τη χρησιμοποιούν, αλλά εξυπηρετεί επιπλέον ευρύτερες κοινωνικές λειτουργίες». ¹⁰⁹³ Με δεδομένη την κεντρική σημασία που κατέχει το συγκεκριμένο δικαίωμα στο σύστημα της ΕΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι ο έλεγχος για την αξιολόγηση της αναλογικότητας κάθε διάκρισης λόγω «εθνικότητας» ή «μεταναστευτικού καθεστώτος» επιβάλλεται να είναι αυστηρότερος από ό,τι στις περιπτώσεις άλλων κοινωνικών παροχών (πρβλ. τα δικαιώματα στην κατοικία, Ενότητα ΙΙ.1.γ.ii)

1091 *Ronotaryovι κατά Βουλγαρίας*, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 5335/05, Απόφαση της 21ης Ιουνίου 2011, παρ. 49.

1092 Ό.π., παρ. 54.

1093 Ό.π., παρ. 55.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΡΓΑΣΙΑΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

I. Εισαγωγή

Ήδη από το 1919, ο Καταστατικός Χάρτης της ΔΟΕ, ο οποίος αποτελεί ένα κεφάλαιο της Συνθήκης των Βερσαλλιών με την οποία έληξε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, διακήρυττε ότι «η παγκόσμια και διαρκής ειρήνη μπορεί να εδραιωθεί μόνο εφόσον βασιζέται στην κοινωνική δικαιοσύνη».¹⁰⁹⁴ Οι αξίες αυτές επαναδιατυπώθηκαν στη Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας της ΔΟΕ του 1944.¹⁰⁹⁵ Δεδομένου ότι κατά κύριο λόγο οικονομικοί είναι οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν, και δεδομένων των κινδύνων και των διακρίσεων στους όρους και στις συνθήκες εργασίας που είναι πολύ πιθανό να αντιμετωπίσουν οι παράτυποι μετανάστες, τα εργασιακά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην εργασία, καθώς και τα δικαιώματα που σχετίζονται με τη μεταχείριση στον χώρο εργασίας, είναι ιδιαίτερα σημαντικά για αυτούς. Όπως προστατεύονται από τη ΔΣΟΚΜΔ, τη ΣΕΔΚΓ, τη ΔΣΚΦΔ, τις συμβάσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας και τις περιφερειακές συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα εργασιακά δικαιώματα περιλαμβάνουν σε γενικές γραμμές:

- το δικαίωμα στην εργασία, συμπεριλαμβανομένης της απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας και τη ελεύθερης επιλογής απασχόλησης·
- εργασιακά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της δίκαιης και ίσης αμοιβής, των επαρκών συνθηκών απασχόλησης, της προστασίας από την άδικη απόλυση και του λογικού ωραρίου εργασίας·
- τη μη διάκριση στην απόλυση του δικαιώματος στην εργασία και των δικαιωμάτων στον χώρο εργασίας·
- ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα της σύστασης και της συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις.

Το 1998, η Συνδιάσκεψη της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας εξέδωσε τη *Διακήρυξη της ΔΟΕ για τις θεμελιώδεις αρχές και δικαιώματα στην εργασία* η οποία κηρύσσει δεσμευτική σύμφωνά με τον Καταστατικό Χάρτη της ΔΟΕ, την ελευθερία συμμετοχής και σύστασης συνδικαλιστικών οργανώσεων και την ελευθερία του συνέρχεσθαι· την εξάλειψη της δουλείας, της υποτέλειας και της αναγκαστικής εργασίας· την απαγόρευση της παιδικής εργασίας· και την

η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκρινε ότι η θέσπιση υψηλότερων διδάκτρων για τους αλλοδαπούς φοιτητές στα ιταλικά πανεπιστήμια δεν παραβιάζε το δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθώς η διάκριση δικαιολογούνταν εύλογα από τον σκοπό της ιταλικής κυβέρνησης να συγκρατήσει τις θετικές συνέπειες της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο εσωτερικό της ιταλικής οικονομίας. Βλ. επίσης 15 Foreign Students κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1087).

1094 Καταστατικός Χάρτης της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, υιοθετήθηκε το 1919, Προοίμιο (Καταστατικό της ΔΟΕ).

1095 Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας, Άρθρο 2(α).

αρχή της ίσης μεταχείρισης στην εργασία.¹⁰⁹⁶ Η Διακήρυξη επέκτεινε τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτά τα δικαιώματα και στα 183 κράτη μέλη της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, ανεξάρτητα από το αν μετέχουν στις σχετικές συμβάσεις, καθώς οι υποχρεώσεις αυτές είναι δεσμευτικές βάσει του Καταστατικού Χάρτη της ΔΟΕ. Ωστόσο πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι συμβάσεις της ΔΟΕ δεν προσεγγίζουν το δικαίωμα στην εργασία ως «ανθρώπινο δικαίωμα» ή στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁰⁹⁷

II. Το δικαίωμα στην εργασία

Το Άρθρο 6.1 ΔΣΟΚΜΔ προστατεύει το δικαίωμα κάθε προσώπου να κερδίζει τα απαραίτητα για τη ζωή του με εργασία την οποία διαλέγει ή δέχεται ελεύθερα. Το δικαίωμα στην εργασία, όπως προστατεύεται από το Άρθρο 6 ΔΣΟΚΜΔ, δεν είναι ένα απόλυτο δικαίωμα στην απασχόληση. Συνίσταται στο δικαίωμα να μην στερείται κανείς άδικα την απασχόληση, και επίσης στην απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας. Το δικαίωμα στην εργασία προστατεύεται επίσης από το Άρθρο 5(ε)(i) ΔΣΚΦΔ, το Άρθρο 11 ΣΕΔΚΓ, το Άρθρο 23 ΟΔΑΔ, το Άρθρο ΧΙV ΑΔΔΥΑ, το Άρθρο 6 του *Πρωτοκόλλου του Σαν Σαλβαδόρ* της ΑΣΔΑ, και το Άρθρο 1 του *Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη*.¹⁰⁹⁸

Τα κράτη μπορούν νόμιμα να ρυθμίζουν ή να περιορίζουν το δικαίωμα στην εργασία των αλλοδαπών ή συγκεκριμένων κατηγοριών αλλοδαπών – όσων ασκούν συγκεκριμένους τύπους εργασίας ή έχουν συγκεκριμένους τύπους αδειών παραμονής ή είναι αιτούντες άσυλο. Η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων έχει αναγνωρίσει ότι «τα συμβαλλόμενα κράτη μπορούν να αρνηθούν να προσφέρουν θέσεις εργασίας σε αλλοδαπούς που δεν έχουν άδεια εργασίας».¹⁰⁹⁹ Ωστόσο η διαφορά στην εφαρμογή του δικαιώματος στην εργασία ανάμεσα σε αλλοδαπούς και ημεδαπούς, καθώς και οι διαφορές ανάμεσα σε διαφορετικές κατηγορίες αλλοδαπών πρέπει να είναι αντικειμενικά δικαιολογήσιμες και να μην εισάγουν διακρίσεις για άλλους λόγους, όπως η φυλή ή η εθνότητα.

Σε ό,τι αφορά τη μεταχείριση των προσφύγων, η *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* προβλέπει ότι «[τ]α Συμβαλλόμενα Κράτη θα επιφυλάσσουν εις πάντα πρόσφυγα, νομίμως διαμένοντα επί του εδάφους αυτών, την ευνοϊκωτέραν, υπό τας αυτάς συνθήκας, επιφυλασσομένην εις τους υπηκόους αλλοδαπού Κράτους μεταχείρισιν όσον αφορά την άσκησιν μισθωτής επαγγελματικής απασχολήσεως».¹¹⁰⁰ Ωστόσο κάθε περιορισμός που επιβάλλεται στην απασχόληση των αλλοδαπών δεν μπορεί να εφαρμόζεται σε πρόσφυγες που είτε έχουν

1096 ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, υιοθετήθηκε στις 18 Ιουνίου 1998 (Διακήρυξη της ΔΟΕ του 1998).

1097 Βλ. Dr. Machteld Inge van Dooren, *The right to work: background paper*, υποβλήθηκε κατά την ημέρα της γενικής συζήτησης του άρθρου 6 ΔΣΟΚΜΔ που οργανώθηκε από την ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/2003/12, 11 Απριλίου 2003, παρ. 4.

1098 Βλ. επίσης Άρθρο 15, Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα στην παράγραφο 3: «Οι υπήκοοι τρίτων χωρών που έχουν άδεια να εργάζονται στο έδαφος των κρατών μελών δικαιούνται συνθηκών εργασίας αντίστοιχων με εκείνες που απολαύουν οι πολίτες της Ένωσης».

1099 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 35.

1100 Άρθρο 17.1, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

συμπληρώσει τριετή διαμονή στη χώρα· είτε είναι παντρεμένοι με πρόσωπο που έχει την εθνικότητα της χώρας διαμονής, εκτός αν βρίσκονται σε διάσταση· είτε έχουν ένα ή περισσότερα παιδιά με την εθνικότητα της χώρας.¹¹⁰¹ Η υποχρέωση μεταχείρισης ίσης με τους αλλοδαπούς που απολαμβάνουν την πιο ευνοϊκή μεταχείριση ισχύει επίσης στις περιπτώσεις που ο πρόσφυγας θέλει να ασχοληθεί με ελευθέριο, αγροτικό, βιομηχανικό, χειροτεχνικό ή εμπορικό επάγγελμα, ή να συστήσει εμπορικές ή βιομηχανικές εταιρείες.¹¹⁰²

Τα κράτη για τα οποία ισχύει η (αναθεωρημένη) *Διεθνής Σύμβαση Εργασίας (ΔΣΕ) 97* του 1949 έχουν την υποχρέωση «να έχουν ή να βεβαιώνονται ότι υπάρχει κατάλληλη υπηρεσία επιφορτισμένη να βοηθάει δωρεάν τους μετανάστες εργάτες και κυρίως να τους δίνει ακριβείς πληροφορίες».¹¹⁰³

1. Δουλεία και υποτέλεια

Η απαγόρευση της δουλείας και της υποτέλειας ήταν ένας από τους πρώτους κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έγιναν οικουμενικά αποδεκτοί στο διεθνές δίκαιο. Σήμερα η δουλεία αποτελεί έγκλημα σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και η απαγόρευσή της έχει αναγνωριστεί ως αναγκαστικός κανόνας του διεθνούς δικαίου (*jus cogens*).¹¹⁰⁴ Η δουλεία απαγορεύεται από πολλές συμβάσεις, από τις οποίες ξεχωρίζει η *Σύμβασις περί δουλείας* του 1926, η οποία την ορίζει ως την «κατάσταση ατόμου υποκειμένου εις τας περι δικαίους της ιδιοκτησίας αρχάς ή τινας εξ αυτών».¹¹⁰⁵ Η *Συμπληρωματική Σύμβαση στην Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου καθώς και Θεσμών και Πρακτικών Παρόμοιων με τη Δουλεία* του 1956, απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να απαγορεύσουν τις πρακτικές που είναι παρόμοιες με τη δουλεία, συμπεριλαμβανομένης της δουλείας λόγω χρεών, της ειλωτείας, του αναγκαστικού γάμου και της εκμετάλλευσης της παιδικής εργασίας.¹¹⁰⁶

Το Τμήμα Εφέσεων του *Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία* έχει υπογραμμίσει πώς η έννοια της δουλείας εξελίσσεται:

«Η παραδοσιακή έννοια της δουλείας, όπως ορίζεται στη Σύμβαση περί δουλείας του 1926, ονομάζεται συχνά "δουλεία κινητής περιουσίας" (*chattel slavery*), και έχει εξελιχθεί για να συμπεριλάβει διάφορες σύγχρονες μορφές δουλείας που στη-

1101 Άρθρο 17.2, ό.π.

1102 Άρθρα 18 και 19, ό.π.

1103 Άρθρο 2, ΔΣΕ 97: Για τους μετανάστες εργάτες, ΔΟΕ. Βλ. επίσης Άρθρο 19.1 αναθ. ΕΚΧ. Το Άρθρο 19 ισχύει για όλους τους αλλοδαπούς, παρότι η παρ. 4 αναφέρεται ρητά στους «νόμιμους μετανάστες».

1104 Άρθρο 58, *Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code)*, 24 Απριλίου 1863· Άρθρο 6(ς), *Charter of the International Military Tribunal, Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis* (Δικαστήριο της Νυρεμβέργης), υιοθετήθηκε στις 8 Αυγούστου 1945· Άρθρο 22, *Συνθήκη των Βερσαλλιών, 1919*· Σύμβασις περί δουλείας, υπογράφηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 1926· Συμπληρωματική Σύμβαση στην Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου καθώς και Θεσμών και Πρακτικών Παρόμοιων με τη Δουλεία, υιοθετήθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου 1956· Εισαγγελέας κατά Κουναράς, *Νυκονίς και Κονας*, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία (ΔΠΔΠΓ), Τμήμα Εφέσεων, 12 Ιουνίου 2002, παρ. 117-119· Άρθρο 7.1(γ), Καταστατικό της Ρώμης· Άρθρο 4 ΟΔΑΔ· Άρθρο 6.1, ΑΣΔΑ· Άρθρο 8.1-2 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 10.1 ΑρΧΔΑ· Άρθρο 5 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 4.1 ΕΣΔΑ, Άρθρο 11.1 ΔΣΔΜΕ.

1105 Άρθρο 1.1, Σύμβασις περί δουλείας.

1106 Άρθρο 1, Συμπληρωματική Σύμβαση στην Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου καθώς και Θεσμών και Πρακτικών Παρόμοιων με τη Δουλεία.

ρίζονται επίσης στην άσκηση κάποιων ή όλων των εξουσιών που χαρακτηρίζουν το δικαίωμα στην ιδιοκτησία. [...] Το Τμήμα Εφέσεων θεωρεί ότι το ερώτημα αν ένα συγκεκριμένο φαινόμενο είναι μορφή υποδούλωσης εξαρτάται από [...] τον «έλεγχο των κινήσεων ενός ατόμου, τον έλεγχο του φυσικού του περιβάλλοντος, τον ψυχολογικό έλεγχο, μέτρα που λαμβάνονται για να αποτρέψουν ή να δυσχεράνουν την απόδραση, την άσκηση βίας, την απειλή βίας ή εξαναγκασμού, τη διάρκεια, τη διεκδίκηση της αποκλειστικότητας, τη βάνουση μεταχείριση και την κακοποίηση, τον έλεγχο της σεξουαλικότητας και την αναγκαστική εργασία».¹¹⁰⁷

Σύμφωνα με το *Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου*, η υποδούλωση, όταν διαπράττεται ως μέρος ευρείας και συστηματικής επίθεσης που κατευθύνεται εναντίον οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού, συνιστά έγκλημα κατά της ανθρωπότητας.¹¹⁰⁸

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει πρόσφατα δεχτεί ότι, για να υπάρχει δουλεία, πρέπει να ασκείται το πραγματικό δικαίωμα ιδιοκτησίας και το άτομο να υποβιβάζεται στο επίπεδο του «αντικειμένου». Θεωρεί ότι η υποτέλεια συνεπάγεται μια ιδιαίτερα σοβαρή μορφή άρνησης της ελευθερίας, και το να υποχρεώνεται κάποιος μέσω εξαναγκασμού να παρέχει τις υπηρεσίες του, και ότι συνεπώς συνδέεται με την έννοια της «δουλείας».¹¹⁰⁹

2. Αναγκαστική εργασία

Η απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας έγινε επίσης οικουμενικά αποδεκτή πολύ νωρίς, και έχει αποκτήσει καθεστώς *jus cogens*.¹¹¹⁰ Εντός του συστήματος της ΔΟΕ, η αναγκαστική εργασία απαγορεύεται από τη *ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας* του 1930 και από τη *ΔΣΕ 105: Περί καταργήσεως της αναγκαστικής εργασίας* του 1957. Στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η απαγόρευσή της αποτυπώνεται στις μείζονες διεθνείς και περιφερειακές συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως ένα μη υποκείμενο σε παρέκκλιση δικαίωμα.¹¹¹¹

1107 Κουνας και άλλοι, ΔΠΔΠΓ, ό.π. (σημ. 1102), παρ. 117 και 119.

1108 Άρθρο 7.1(γ), Καταστατικό της Ρώμης.

1109 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 276. Βλ. επίσης Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7906/77, Απόφαση της 24ης Ιουνίου 1982, παρ. 58.

1110 4th General Survey on Eradication of Forced Labour, Επιτροπή Εμπειρογνομημάτων της ΔΟΕ για την εφαρμογή των Συμβάσεων και των Συστάσεων, 2007, Εγγρ. αρ. (ilolex): 252007G03, παρ. 10. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έκρινε ότι η απαγόρευση της δουλείας, της υποτέλειας και της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας «εκφράζει μία από τις βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών που συγκροτούν το Συμβούλιο της Ευρώπης», Siliadin κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 73316/01, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 2005, παρ. 82 και 112· Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 237), παρ. 283· Zarb Adami κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 17209/02, Απόφαση της 20ής Ιουνίου 2006, παρ. 43. Η Αφρικανική Επιτροπή υποστήριξε ότι «η εργασία χωρίς αποζημίωση συνιστά παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού της αξιοπρέπειας που είναι εγγενής στο ανθρώπινο ον», Malawi African Association και άλλοι κατά Μαυριτανίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 1006), 11 Μαΐου 2000, παρ. 135.

1111 Άρθρο 6.2 ΑΣΔΑ· Άρθρο 8.3 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 11.2, 3 και 4 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 10.2 ΑρχΔΑ· Άρθρο 4.2-3 ΕΣΔΑ· Άρθρο 1.2 αναθ. ΕΚΧ, σύμφωνα με την ερμηνεία που διατυπώνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων στο International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) κατά Ελλάδας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή No. 7/2000, Απόφαση επί της ουσίας, 5 Δεκεμβρίου 2000, παρ. 17-18· Άρθρο 6 ΔΣΟΚΜΔ (η ΕΟΚΜΔ έχει δεχτεί ότι η αναγκαστική εργασία είναι άμεση παραβίαση του Άρθρου 6, βλ. Γενικό Σχόλιο αρ. 18: The Right to Work, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/GC/18, 24 Νοεμβρίου 2005, παρ. 32).

α) Τι είναι αναγκαστική εργασία;

Ο ορισμός της αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας διατυπώθηκε από τη ΔΟΕ το 1930: «πάσα εργασία ή υπηρεσία απαιτούμενη παρά ατόμου επ' απειλή οιασδήποτε ποινής και δι' ην το εν λόγω άτομον δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει».¹¹¹² Η χρήση αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας από ιδιώτες απαγορεύεται απολύτως¹¹¹³ και «[ο]υδεμία παραχώρησις γενομένη προς ιδιώτες, προς εταιρείας ή προς ιδιωτικά νομικά πρόσωπα θα έχη ως συνέπεια την επιβολήν αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας οιασδήποτε μορφής, προς παραγωγήν ή συλλογήν των προϊόντων, τα οποία χρησιμοποιούν ή εμπορεύονται οι εν λόγω ιδιώται, εταιρείαι ή ιδιωτικά νομικά πρόσωπα».¹¹¹⁴ Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους έχει δεχτεί ότι στην αναγκαστική και υποχρεωτική εργασία «συμπεριλαμβάνεται η δουλεία λόγω χρεών, η παρακράτηση του διαβατηρίου και ο παράνομος εγκλεισμός».¹¹¹⁵

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει ερμηνεύσει τον ορισμό της ΔΟΕ, διευκρινίζοντας ότι «η "απειλή μιας ποινής" μπορεί να συνίσταται στην πραγματική και ενεργή παρουσία μιας απειλής, η οποία μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές και βαθμούς», και ότι «η "μη προσφορά οικεία βουλήσει" συνίσταται στην απουσία συναίνεσης ή ελεύθερης επιλογής όταν ξεκινά η κατάσταση αναγκαστικής εργασίας ή κατά τη διάρκεια της. Αυτό μπορεί να συμβεί για διάφορους λόγους, όπως η παράνομη στέρηση της ελευθερίας, η εξαπάτηση ή ο ψυχολογικός εξαναγκασμός».¹¹¹⁶

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι, για να υπάρχει αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, πρέπει να υπάρχει κάποιος σωματικός ή διανοητικός περιορισμός, καθώς επίσης και παράκαμψη της θέλησης ενός ατόμου.¹¹¹⁷

Αναγκαστική εργασία στοιχειοθετείται επίσης όταν ένας εργαζόμενος έχει εκούσια συμφωνήσει να πραγματοποιήσει μια εργασία, αλλά υπό οικονομικό εξαναγκασμό. Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της ΔΟΕ για την Εφαρμογή των Συμβάσεων και των Συστάσεων έχει δεχτεί

1112 Άρθρο 2, ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1930. Βλ. 4th General Survey on Eradication of Forced Labour, ΔΟΕ, ό.π. (σημ. 1108), παρ. 10· Representation (article 24) - 2007 - Chile - C029 - Report of the committee set up to examine the representation alleging non-observance by Chile of the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29), submitted under article 24 of the ILO Constitution by the Colegio de Abogados de Chile, AG, Έγγρ. αρ. (ilolex): 162007CHL029, Γενεύη, 11 Νοεμβρίου 2008, § 28 (Colegio de Abogados κατά Χιλής, ΔΟΕ). Ρητή αναφορά στον ορισμό γίνεται στην υπόθεση Van der Musselle κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8919/80, Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1983, παρ. 32· Case of the Ituango Massacres κατά Κολομβίας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.148, Απόφαση της 1ης Ιουλίου 2006, παρ. 157-160· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 18, ό.π. (σημ. 1109), παρ. 9. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναγνωρίζει τον ορισμό της ΔΟΕ αλλά διατυπώνει και τον δικό της: «ο όρος "αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία" καλύπτει ένα πολύ ευρύ φάσμα πράξεων, που κυμαίνονται από την εργασία που επιβάλλεται σε ένα άτομο μέσω ποινικών κυρώσεων, ιδίως σε ιδιαίτερα καταναγκαστικές, εκμεταλλευτικές ή κατ' άλλο τρόπο αφόρητες συνθήκες, έως, από την άλλη πλευρά λιγότερο καταπιεστικές μορφές εργασίας υπό συνθήκες όπου σε περίπτωση μη εκτέλεσης της υποδειχθείσας εργασίας υπάρχει απειλή τιμωρίας που ισοδυναμεί με ποινική κύρωση», Faure κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1036/2001, Απόψεις της 23ης Νοεμβρίου 2005, παρ. 7.5.

1113 Βλ. Άρθρα 4, ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, ΔΟΕ. Για την αναγκαστική εργασία ως συνέπεια καταδίκης, βλ. επίσης Άρθρο 6.3(α) ΑΣΔΑ.

1114 Άρθρα 5.1, ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, ΔΟΕ.

1115 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 60.

1116 Case of the Ituango Massacres κατά Κολομβίας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 1110), παρ. 161 και 164.

1117 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 276. Βλ. επίσης Van Droogenbroeck κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1107), παρ. 58.

ότι η εργασία που υποχρεώνεται κάποιος να κάνει λόγω οικονομικού εξαναγκασμού συνιστά αναγκαστική εργασία, όταν ο οικονομικός περιορισμός έχει προκληθεί από την κυβέρνηση· ή όταν η κυβέρνηση, παρότι δεν προκαλεί η ίδια την κατάσταση αυτή, την εκμεταλλεύεται προσφέροντας υπερβολικά χαμηλά επίπεδα αμοιβών. Ακόμα και όταν δεν έχει δημιουργήσει η ίδια τον οικονομικό εξαναγκασμό, η κυβέρνηση «μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για την οργάνωση ή την όξυνση του οικονομικού εξαναγκασμού αν πολλοί άνθρωποι απασχολούνται για λογαριασμό της κυβέρνησης και αμείβονται με υπερβολικά χαμηλές αμοιβές και το μέγεθος της εργασίας που αποδίδουν αυτοί οι μισθωτοί επιδρά στην κατάσταση άλλων ανθρώπων, κάνοντάς τους να χάσουν τις κανονικές τους εργασίες και να αντιμετωπίσουν τους ίδιους οικονομικούς εξαναγκασμούς».¹¹¹⁸ Η εργασία στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ή της μαθητείας εν γένει δεν θεωρείται ότι συνιστά αναγκαστική εργασία.¹¹¹⁹

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας συνδέεται με το δικαίωμα ελεύθερης επιλογής επαγγέλματος. Όπως έχει παρατηρήσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας συνεπάγεται «την ελευθερία των εργαζομένων να τερματίζουν την απασχόληση».¹¹²⁰

Οι διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς και η *ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας* εξαιρούν από τον ορισμό της αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας συγκεκριμένα είδη αναγκαστικής εργασίας τα οποία επιβάλλονται από το κράτος. Σε αυτά συγκαταλέγεται:

- κάθε εργασία ή υπηρεσία που απαιτείται από τους νόμους για την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία για εργασία αμιγώς στρατιωτικού χαρακτήρα, και, σε χώρες που αναγνωρίζεται το δικαίωμα άρνησης στράτευσης, κάθε κοινωφελής υπηρεσία που προβλέπει ο νόμος για τους αρνητές στράτευσης·
- κάθε εργασία ή υπηρεσία που αποτελεί μέρος των κανονικών πολιτικών υποχρεώσεων μελών της κοινότητας, υπό τον όρο ότι δεν εφαρμόζεται με διακρίσεις και ότι ο όγκος και η συχνότητα της εργασίας επιβάλλονται αναλογικά·¹¹²¹
- κάθε εργασία ή υπηρεσία που είναι συνέπεια ποινικής καταδίκης, ή της κράτησης ή της απελευθέρωσης υπό όρους μετά από εντολή δικαστηρίου·
- κάθε εργασία ή υπηρεσία που απαιτείται σε περιπτώσεις ανωτέρας βίας ή καταστρο-

1118 Representation (article 24) - 1995 - Senegal - C105 - Report of the Committee set up to examine the representation made by the Senegal Teachers' Single and Democratic Trade Union (SUDES) under article 24 of the ILO Constitution alleging non-observance by Senegal of the Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105), Έγγρ. αρ. (ilolex): 161997SEN105 (SUDES κατά Ξενεγάλης, ΔΟΕ), παρ. 30.

1119 Colegio de Abogados κατά Χιλής, ΔΟΕ, ό.π. (σημ. 1110), παρ. 28.

1120 FIDH κατά Ελλάδας, ΕΕΚΔ, ό.π. (σημ. 1109), παρ. 17. Κρίθηκε ότι η αδυναμία παραίτησης συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 1.2 αναθ. ΕΚΧ, δηλαδή της ελευθερίας επιλογής απασχόλησης.

1121 Colegio de Abogados κατά Χιλής, ΔΟΕ, ό.π. (σημ. 1110), παρ. 33-38. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υιοθέτησε τα ίδια κριτήρια στις υποθέσεις Van der Musselle κατά Βελγίου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1110), παρ. 32-46· Zarb Adami κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1108)· Schmidt κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 13580/88, Απόφαση της 18ης Ιουλίου 1994. Βλ. επίσης Faure κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 1110), παρ. 7.5: «για να μπορεί να θεωρείται κανονική υποχρέωση των πολιτών, η εν λόγω εργασία πρέπει, τουλάχιστον, να μην είναι έκτακτο μέτρο· να μην έχει τιμωρητικό σκοπό ή αποτέλεσμα· και πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο και να υπηρετεί έναν νόμιμο σκοπό σύμφωνα με τη Σύμβαση».

φών που απειλούν τη ζωή και την ευημερία της κοινότητας.¹¹²²

β) Η υποχρέωση των κρατών να αποτρέπουν και να ερευνούν τις υποθέσεις αναγκαστικής εργασίας

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει τονίσει ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση όχι μόνο να απέχουν αλλά και να ποινικοποιούν τις πρακτικές αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας και να ερευνούν αποτελεσματικά, να διώκουν, και να τιμωρούν όσους είναι υπεύθυνοι για τέτοιες πρακτικές.¹¹²³ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει θέσει τις αρχές για την αποτελεσματική έρευνα σε αυτές τις περιπτώσεις:

«Η υποχρέωση έρευνας δεν εξαρτάται από πιθανή καταγγελία που υποβάλλει ένα θύμα ή συγγενής του τελευταίου. Μόλις υποπέσει στην αντίληψή των αρχών τέτοιο θέμα, αυτές πρέπει να ενεργήσουν αυτεπάγγελτα. Για να είναι αποτελεσματική μια έρευνα, πρέπει να παραμείνει ανεξάρτητη από τους εμπλεκόμενους στα γεγονότα. Πρέπει επίσης να μπορεί να οδηγήσει σε προσδιορισμό και τιμωρία των υπευθύνων, μια υποχρέωση που δεν κρίνεται εκ του αποτελέσματος αλλά από την αξιοποίηση των διαθέσιμων μέσων. Η απαίτηση για αμεσότητα και εύλογη επίσπευση εξυπακούεται σε όλες τις περιπτώσεις αλλά όταν υπάρχει η δυνατότητα απομάκρυνσης του ατόμου από μια επικίνδυνη κατάσταση, η έρευνα πρέπει να διεξαχθεί επειγόντως. Το θύμα ή ο συγγενής πρέπει να εμπλακούν στη διαδικασία σε βαθμό που χρειάζεται για να προστατευθούν τα νόμιμα συμφέροντά τους. [...] Εκτός από την υποχρέωση για διεξαγωγή εσωτερικής έρευνας για τα γεγονότα που συμβαίνουν στην επικράτειά τους, τα Κράτη Μέλη υπόκεινται επίσης σε πρόσθετο καθήκον σε περιπτώσεις διασυνοριακής εμπορίας ανθρώπων το οποίο συνίσταται στην αποτελεσματική συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές άλλων κρατών εμπλεκομένων στην έρευνα για τα γεγονότα που συνέβησαν εκτός του εδάφους τους».¹¹²⁴

Πλαίσιο 16. Μια υπόθεση υποτέλειας και υποχρεωτικής εργασίας

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εξέτασε την περίπτωση ενός κοριτσιού που είχε φτάσει στη Γαλλία από το Τόγκο σε ηλικία 15 ετών και 7 μηνών συνοδευόμενη από ένα πρόσωπο που είχε συμφωνήσει με τον πατέρα της ότι το κορίτσι θα

1122 Βλ. Άρθρο 2, ΔΣΕ 29: Περί αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, ΔΟΕ· Άρθρο 8.3(β) και (γ) ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 6.2-3 ΑΣΔΑ· Άρθρο 11.3-4 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 4.3 ΕΣΔΑ. Το Άρθρο 10 ΑΡΧΔΑ δεν προβλέπει καμία εξαίρεση, καθιστώντας έτσι την απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας απόλυτη. Όπως καταδεικνύει το Άρθρο 11.4 ΔΣΔΜΕ, η πρώτη υποχρέωση δεν αφορά τους μετανάστες εργαζόμενους, ενώ η εργασία που οφείλεται ως «πολιτική υποχρέωση» μπορεί να ισχύει και για τους μετανάστες εργαζόμενους και τις οικογένειές τους εφόσον επιβάλλεται επίσης στους πολίτες του κράτους.

1123 Βλ. Siliadin κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1108), παρ. 89 και 112. Βλ. επίσης Concluding Observations on Republic of Korea, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 23· Concluding Observations on Poland, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/POL/CO/5, 20 Νοεμβρίου 2009, παρ. 23· Αρχές 1 και 12-17, Αρχές του ΟΗCHR για την Εμπορία Ανθρώπων, ό.π. (σημ. 244).

1124 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 288-289· C.N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 4239/08, Απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2012, παρ. 69.

δούλευε για να αποπληρώσει το αεροπορικό της εισιτήριο, ότι το μεταναστευτικό της καθεστώς επρόκειτο να νομιμοποιηθεί και ότι θα πήγαινε σχολείο. Στην πραγματικότητα, το κορίτσι πολύ γρήγορα «νοικιάστηκε» σε ένα ζευγάρι για να εργαστεί για λογαριασμό του. Δούλευε στο σπίτι τους χωρίς ανάπαυλα για περίπου δεκαπέντε ώρες την ημέρα, χωρίς ρεπό, για αρκετά χρόνια, χωρίς ποτέ να λάβει μισθό ή να πάει στο σχολείο, χωρίς να της δοθούν πιστοποιητικά ταυτότητας και χωρίς να νομιμοποιηθεί. Έμενε στο σπίτι του ζευγαριού και κοιμόταν στο παιδικό δωμάτιο. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι αυτή η κατάσταση δεν συνιστούσε δουλεία, αφού δεν αποδείχτηκε ότι το ζευγάρι «άσκησε πραγματικό δικαίωμα νομικής ιδιοκτησίας»¹¹²⁵ επί του κοριτσιού. Παρ' όλα αυτά το Δικαστήριο έκρινε ότι αυτή η κατάσταση συνιστούσε υποτέλεια, αφού ισοδυναμούσε με «την υποχρέωση παροχής υπηρεσιών που επιβάλλεται μέσω εξαναγκασμού»,¹¹²⁶ και αναγκαστική εργασία.

γ) Δικαίωμα προσφυγής κατά της αναγκαστικής εργασίας

Όλες οι συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα που απαγορεύουν την αναγκαστική εργασία θεσπίζουν δικαίωμα προσφυγής για τα θύματα της αναγκαστικής εργασίας. Το δικαίωμα αυτό υπάρχει ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς ενός προσώπου σε μια χώρα. Για παράδειγμα, η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών έχει υπογραμμίσει ότι οι παράτυπες μετανάστριες που μέσω εξαναγκασμού ωθούνται στην αναγκαστική εργασία πρέπει να έχουν πρόσβαση σε αποτελεσματική νομική προσφυγή.¹¹²⁷

Πλαίσιο 17. Εμπορία ανθρώπων, αναγκαστική εργασία και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Ενώ, σύμφωνα με τις Συμβάσεις του ΟΗΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Εμπορία Ανθρώπων, η αναγκαστική εργασία είναι μία από τις μορφές εκμετάλλευσης που χαρακτηρίζουν την εμπορία ανθρώπων,¹¹²⁸ στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι η εμπορία ανθρώπων εμπίπτει από μόνη της στην απαγόρευση της δουλείας, της υποτέλειας ή της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας.¹¹²⁹ Έχει επίσης δεχτεί ότι «συνιστά αναμφί-

1125 Siliadin κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1108), παρ. 122.

1126 Ό.π., παρ. 124.

1127 Βλ. επίσης Concluding Observations on Saudi Arabia, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ CEDAW/C/SAU/CO/2, 8 Απριλίου 2008, παρ. 24.

1128 Άρθρο 3, Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων· Άρθρο 4, Σύμβαση ΣΕ για την Εμπορία Ανθρώπων.

1129 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 282. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δεχτεί ότι η εμπορία ανθρώπων συνιστά παραβίαση του Άρθρου 3 (ισότητα γένους), του Άρθρου 8 (αναγκαστική εργασία) και του Άρθρου 24 (δικαιώματα των παιδιών): βλ. Concluding Observations on Greece, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 240), παρ. 10. Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων διαπιστώνει ότι «η εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική και εργατική εκμετάλλευση» εμπίπτει στις πρακτικές που απαγορεύονται από το Άρθρο 16 ΣΚΒ (σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία): βλ. Concluding Observations on Spain, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 240), παρ. 28. Βλ. επίσης Πόρισμα αρ. 90, ΥΑ, ό.π. (σημ. 240), παρ. (s).

βολα απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση κατά το Άρθρο 3 της Σύμβασης».¹¹³⁰

Στην υπόθεση *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας*, το Δικαστήριο δέχτηκε ότι «το φαινόμενο της εμπορίας προσώπων, από τη φύση και τον σκοπό του για εκμετάλλευση, βασίζεται στην άσκηση εξουσιών άμεσα συνυφασμένων με το δικαίωμα στην ιδιοκτησία. Μεταχειρίζεται τους ανθρώπους ως εμπορικά αντικείμενα προς αγορά και πώληση, που οδηγούνται σε καθεστώτα αναγκαστικής εργασίας, συχνά με πενιχρή ή χωρίς αμοιβή [...]. Συνεπάγεται την στενή παρακολούθηση των δραστηριοτήτων των θυμάτων, των οποίων οι κινήσεις ελέγχονται συχνά. Περιλαμβάνει τη χρήση βίας και απειλών εις βάρος των θυμάτων, τα οποία ζουν και εργάζονται υπό αντίξοες συνθήκες».¹¹³¹

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ότι, «εκτός από τα μέτρα του ποινικού δικαίου για την τιμωρία των εμπόρων, το Άρθρο 4 [ΕΣΔΑ] απαιτεί από τα Κράτη Μέλη να εφαρμόσουν επαρκή μέτρα που να ρυθμίζουν τις επιχειρήσεις, που χρησιμοποιούνται συχνά ως κάλυψη της εμπορίας ανθρώπων. Επιπλέον, οι μεταναστευτικοί κανονισμοί ενός Κράτους πρέπει να επιλαμβάνονται προβλημάτων που αφορούν στην προώθηση, διευκόλυνση ή ανοχή της παράνομης διακίνησης».¹¹³² Οι κρατικές αρχές έχουν την υποχρέωση να προστατεύσουν ένα άτομο που κινδυνεύει να πέσει θύμα εμπορίας ή αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας, αν γνωρίζουν, ή όφειλαν να γνωρίζουν τις συνθήκες που οδήγησαν σε αξιόπιστη υποψία, σύμφωνα με την οποία ένα ταυτοποιημένο άτομο υπήρξε θύμα ή διέτρεξε πραγματικό και άμεσο κίνδυνο να πέσει θύμα παράνομης εμπορίας ή εκμετάλλευσης, ή δουλείας, υποτέλειας ή αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας.¹¹³³ Οι υποχρεώσεις προστασίας και έρευνας δεν αφορούν μόνο ένα συγκεκριμένο κράτος, αλλά και όλα τα κράτη διαμέσου των οποίων διενεργείται η εμπορία, από τη χώρα προέλευσης μέχρι τη χώρα προορισμού. Ένα από τα μέτρα προστασίας είναι «η δυνατότητα [του κράτους] να υιοθετήσει νομοθετικά και άλλα πρόσφορα μέτρα που επιτρέπουν στα θύματα της εμπορίας ανθρώπων να παραμείνουν στην επικράτειά του, προσωρινά ή μόνιμα, κατά περίπτωση».¹¹³⁴

1130 M. και άλλοι κατά Ιταλία και Βουλγαρία, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40020/03, Απόφαση της 31ης Ιουλίου 2012, παρ. 106.

1131 *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας*, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 281.

1132 Ό.π., παρ. 284.

1133 Ό.π., παρ. 286. Βλ. επίσης Concluding Observations on Republic of Korea, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 23· Concluding Observations on Poland, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1121), παρ. 23· Concluding Observations on Azerbaijan, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 75· Concluding Observations on Bangladesh, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 457· Concluding Observations on the Netherlands, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 212· Concluding Observations on Lebanon, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 28-29· Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, 2004, ό.π. (σημ. 244), παρ. 337· Concluding Observations on Singapore, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 21-22· Concluding Observations on Guatemala, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 23-24· Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, 2009, ό.π. (σημ. 244), παρ. 21-22· Concluding Observations on Switzerland· ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 29-30· Concluding Observations on Greece, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 240), παρ. 10· Concluding Observations on Thailand, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 20· Concluding Observations on Spain, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 240), παρ. 28· Αρχή 1, Αρχές του ΟΗΧΡ για την Εμπορία Ανθρώπων, ό.π. (σημ. 244).

1134 Άρθρο 7.1, Πρωτόκολλο ΟΗΕ για τη Διακίνηση Ανθρώπων. Η θέση αυτή επαναλαμβάνεται από την ΕΕΔΚΓ στο Concluding Observations on Spain, ΕΕΔΚΓ, 2004, ό.π. (σημ. 244), παρ. 337· Concluding Observations on Pakistan, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 245), παρ. 30 (τα θύματα εμπορίας ανθρώπων πρέπει να προστατεύονται από διώξεις για παράνομη μετανάστευση)· Concluding Observations on Singapore, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 21-22· Concluding Observations on Lebanon, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 28-29· Concluding Observations on Denmark, ΕΕΔΚΓ, ό.π. (σημ. 245), παρ. 32-33. Βλ. Αρχές 3 και 7, Αρχές του ΟΗΧΡ για την Εμπορία Ανθρώπων, ό.π. (σημ. 244): «3. Τα μέτρα κατά της εμπορίας ανθρώπων δεν πρέπει να έχουν αρνητική επίδραση στα ανθρώπινα δικαιώματα και την αξιοπρέπεια των προσώπων, ιδίως στα δικαιώματα των θυμάτων της εμπορίας και των μεταναστών, των εσωτερικά εκτοπισμένων προσώπων, των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο»· «7. Τα θύματα εμπορίας δεν θα τίθενται υπό κράτηση, δεν θα κατηγορούνται και δεν θα διώκονται για την παράνο-

3. Παιδική εργασία

Η αποτελεσματική εξάλειψη της παιδικής εργασίας είναι μια υποχρέωση που δεσμεύει όλα τα μέλη της ΔΟΕ.¹¹³⁵ Οι κανόνες της ΔΟΕ θεσπίζουν ότι ένα παιδί δεν μπορεί να απασχολείται σε εργασία πριν από την ηλικία που συμπληρώνεται η υποχρεωτική εκπαίδευση και, σε κάθε περίπτωση, πριν από την ηλικία των 15.¹¹³⁶ Αυτή η γενική αρχή μπορεί να υπόκειται σε περιορισμένες εξαιρέσεις στο εθνικό δίκαιο, για παράδειγμα σε σχέση με καλλιτεχνική δραστηριότητα.¹¹³⁷ Το Άρθρο 7 του *Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη* απαγορεύει επίσης να εργάζονται ανήλικοι κάτω των 15 ετών, αλλά προβλέπει μια εξαίρεση για την απασχόληση σε «ορισμένες ελαφρές εργασίες», που πρέπει να είναι πολύ ελαφρές και μικρής διάρκειας.¹¹³⁸ Το Άρθρο 10 ΔΣΟΚΜΔ απαιτεί από τα κράτη να θεσπίσουν ελάχιστα όρια ηλικίας για την επαγγελματική απασχόληση, και η ΕΟΚΜΔ έχει αποφανθεί ότι τα κράτη «πρέπει να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα, και ιδίως νομοθετικά, για να απαγορεύσουν την εργασία παιδιών μικρότερων από 16 ετών».¹¹³⁹

Στις περιπτώσεις που απασχολούνται παιδιά, το κράτος έχει πρόσθετες υποχρεώσεις προστασίας. Το Άρθρο 10 ΔΣΟΚΜΔ προβλέπει ότι «[τ]α παιδιά και οι έφηβοι πρέπει να προστατεύονται από την οικονομική και κοινωνική εκμετάλλευση. Πρέπει να τιμωρείται με νόμο η χρησιμοποίησή τους σε εργασίες ζημιογόνες για την ηθική τους υπόσταση και την υγεία τους ή επικίνδυνες για τη ζωή τους ή επιβλαβείς για την κανονική ανάπτυξή τους».¹¹⁴⁰ Οι Συμβάσεις της ΔΟΕ προβλέπουν επίσης ότι, στις περιπτώσεις που απασχολούνται παιδιά μικρότερα των 18 ετών, πρέπει να υποβάλλονται σε ιατρικές εξετάσεις πριν και ανά περιοδικά διαστήματα κατά τη διάρκεια της απασχόλησης, προκειμένου να καθορίζεται αν είναι κατάλληλα για την

μη είσοδό τους ή διαμονή τους στις χώρες διέλευσης και προορισμού, ή για την εμπλοκή τους σε παράνομες δραστηριότητες, στον βαθμό που αυτή η εμπλοκή τους είναι άμεση συνέπεια της κατάστασής τους ως θυμάτων εμπορίας».

1135 Άρθρο 2(ς), Διακήρυξη της ΔΟΕ του 1998.

1136 Άρθρο 2.3, ΔΣΕ 138: Περὶ του κατωτάτου ορίου ηλικίας εισόδου εις την απασχόλησιν, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 26 Ιουνίου 1973 (έχει επικυρωθεί από 155 χώρες). Παλαιότερες Συμβάσεις της ΔΟΕ ρύθμιζαν συγκεκριμένους τομείς, ή έθεταν το όριο χαμηλότερα, στα 14 έτη: ΔΣΕ 5: Περὶ καθορισμού κατωτάτου ορίου ηλικίας των ανηλίκων εις τας βιομηχανικὰς εργασίας, 1919 (έχει επικυρωθεί από 4 χώρες, έχει καταγγελθεί από 68), Άρθρο 2· ΔΣΕ 59: Περὶ καθορισμού κατωτάτου ορίου ηλικίας των ανηλίκων εις τας βιομηχανικὰς εργασίας (αναθεώρηση), 1937 (έχει επικυρωθεί από 11 χώρες· έχει καταγγελθεί από 25 χώρες), Άρθρο 2· ΔΣΕ 7: Περὶ ελαχίστου ορίου ηλικίας εισδοχῆς παιδῶν εν τη ναυτικῇ ἐργασίᾳ, 1920 (έχει επικυρωθεί από 4 χώρες, έχει καταγγελθεί από 49), Άρθρο 2· ΔΣΕ 58: Περὶ ελαχίστου ορίου ηλικίας εισδοχῆς παιδῶν εν τη ναυτικῇ ἐργασίᾳ (αναθεωρητικῇ), 1936 (έχει επικυρωθεί από 17 χώρες· έχει καταγγελθεί από 34), Άρθρο 2· ΔΣΕ 112: Ελάχιστο ὄριο ηλικίας για τους αλιεῖς, 1959 (έχει επικυρωθεί από 8 χώρες, έχει καταγγελθεί από 21), Άρθρο 2· ΔΣΕ 123: Για το ὄριο ηλικίας που απαιτεῖται για την απασχόληση στις υπόγειες εργασίες στα ορυχεῖα, 1965 (έχει επικυρωθεί από 22 χώρες, έχει καταγγελθεί από 19), Άρθρο 2· ΔΣΕ 10: Για την ηλικία εισόδου των παιδιών στις γεωργικὰς εργασίας, 1921 (έχει επικυρωθεί από 5 χώρες, έχει καταγγελθεί από 50), Άρθρο 1· ΔΣΕ 33: Για την ηλικία εισόδου των παιδῶν σε μη βιομηχανικὰς εργασίας, 1932 (έχει επικυρωθεί από 3 χώρες, έχει καταγγελθεί από 22), Άρθρα 2, 3, 4. Η υποχρέωση των κρατῶν να ορίζουν κατώτερα ὄρια ηλικίας για την απασχόληση περιλαμβάνεται επίσης στο Άρθρο 32.2(α) ΣΔΠ· στο Άρθρο 10 ΔΣΟΚΜΔ· στο Άρθρο 7.1-2-3 αναθ. ΕΚΧ (15 ἔτη· 18 ἔτη για επικίνδυνες και ανθυγιεινὰς εργασίας· απαγόρευση κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικῆς εκπαίδευσής)· στο Άρθρο 34.3 ΑρχΔΑ· στο Άρθρο 13(γ), Πρωτόκολλο στην ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικῶν στην Αφρική·

1137 Άρθρα 4 και 8, ΔΣΕ 138: Περὶ του κατωτάτου ορίου ηλικίας εις την απασχόλησιν, ΔΟΕ.

1138 Άρθρο 7.1 αναθ. ΕΚΧ. Προβλέπονται επίσης τα 18 ἔτη ως ελάχιστο ὄριο ηλικίας για την απασχόληση σε επικίνδυνες και ανθυγιεινὰς εργασίας (Άρθρο 7.2). Για τον ορισμό της «ελαφριάς εργασίας», βλ. International Commission of Jurists (ICJ) κατά Πορτογαλίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 1/1998, 10 Μαρτίου 1999, Απόφαση επί της ουσίας, παρ. 28-31. Οι ἴδιες αρχές, de minimis, αποτυπώνονται στο Άρθρο 7(ς), Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 15 ΑΧΔΕΠ.

1139 Άρθρο 10.3 ΔΣΟΚΜΔ· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 18, ὁ.π. (σημ. 1109), παρ. 24.

1140 Άρθρο 10.3 ΔΣΟΚΜΔ.

εργασία.¹¹⁴¹ Οι Συμβάσεις της ΔΟΕ απαγορεύουν ορισμένους τύπους νυχτερινής εργασίας για νεαρά πρόσωπα μικρότερα των 18 ετών.¹¹⁴² Η ΣΔΠ υποχρεώνει τα κράτη να προστατεύουν όλα τα παιδιά, μεταξύ άλλων και με ποινές και ανεξάρτητα από το καθεστώς τους, «από την οικονομική εκμετάλλευση και από την εκτέλεση οποιασδήποτε εργασίας που ενέχει κινδύνους ή που μπορεί να εκθέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευσή του ή να βλάψει την υγεία του ή τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξη του».¹¹⁴³

Η ΔΣΕ 182: *Για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους* του 1999 απαιτεί από τα κράτη να απαγορεύσουν και να εξαλείψουν πολλές μορφές εργασίας για παιδιά μικρότερα των 18:¹¹⁴⁴

- όλες της μορφές δουλειάς ή ανάλογες πρακτικές, όπως η πώληση και το δουλεμπόριο των παιδιών, η δέσμευση λόγω χρεών και η αναγκαστική εργασία (και η δουλοπαροικία), καθώς και η αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, περιλαμβανομένης και της υποχρεωτικής ή αναγκαστικής στράτευσης των παιδιών, με σκοπό τη χρησιμοποίησή τους σε ένοπλες συγκρούσεις·
- τη χρησιμοποίηση, τη δέσμευση και την προαγωγή παιδιού στην πορνεία και στην παραγωγή πορνογραφικού υλικού·
- τη χρησιμοποίηση, τη δέσμευση ή την προαγωγή (προσφορά) παιδιού σε παράνομες δραστηριότητες, κυρίως για την παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, όπως ορίζονται στις σχετικές διεθνείς συμβάσεις·
- εργασίες οι οποίες, από τη φύση τους ή κάτω από τις συνθήκες που εκτελούνται, είναι πιθανό να βλάψουν την υγεία, την ασφάλεια ή την ηθική του παιδιού.¹¹⁴⁵

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία απαγορεύει την πώληση παιδιών, μεταξύ άλλων με σκοπό την αναγκαστική εργασία¹¹⁴⁶ και την παιδική πορνεία.¹¹⁴⁷ Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σε σχέση με την ανάμειξη των παιδιών σε ένοπλη σύρραξη απαγορεύει την υποχρεωτική στράτευση παιδιών

1141 Βλ. ΔΣΕ 77: Περί της ιατρικής εξετάσεως ικανότητας των παιδιών και των νεαρών προσώπων δι' απασχόλησιν εις τας βιομηχανικάς εργασίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 9 Ιουνίου 1946· ΔΣΕ 78: Περί της ιατρικής εξετάσεως ικανότητας των παιδιών και των νεαρών προσώπων δι' απασχόλησιν εις τας μη βιομηχανικάς εργασίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 9 Οκτωβρίου 1946· ΔΣΕ 124: Περί της ιατρικής εξετάσεως ικανότητας των νεαρών προσώπων δι' απασχόλησιν εις υπογείους εργασίας στα ορυχεία, ΔΟΕ, 23 Ιουνίου 1965.

1142 Άρθρο 3, ΔΣΕ 6: Περί νυχτερινής εργασίας ανηλίκων εν τη βιομηχανία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1919 (έχει επικυρωθεί από 51 χώρες). Βλ. παλαιότερα πρότυπα στις ΔΣΕ 6: Περί νυχτερινής εργασίας ανηλίκων εν τη βιομηχανία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1919 (έχει επικυρωθεί από 50 χώρες, έχει καταγγελθεί από 9)· ΔΣΕ 79: Για τον περιορισμό της νυχτερινής εργασίας των παιδιών και των νεαρών προσώπων στις μη βιομηχανικές εργασίες, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 9 Οκτωβρίου 1946 (έχει επικυρωθεί από 20 χώρες).

1143 Άρθρο 32.1 ΣΔΠ. Βλ. επίσης Άρθρο 15.1 ΑΧΔΕΠ· Άρθρο 7(φ), Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 7 αναθ. ΕΚΧ.

1144 Άρθρα 1 και 2, ΔΣΕ 182: Για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 17 Ιουνίου 1999.

1145 Άρθρο 3, ΔΣΕ 182: Για την απαγόρευση των χειρότερων μορφών εργασίας των παιδιών και την άμεση δράση με σκοπό την εξάλειψή τους, ΔΟΕ. Βλ. επίσης ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 61.

1146 Βλ. Άρθρα 1, 2(α) και 3(α), Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία (ΠΠ-ΣΔΠ-ΕΠ).

1147 Βλ. Άρθρα 1, 2(β) και 3(β) ΠΠ-ΣΔΠ-ΕΠ.

ηλικίας κάτω των 18 στις ένοπλες δυνάμεις και απαιτεί από τα κράτη να λάβουν μέτρα για να διασφαλίσουν ότι η στράτευση των παιδιών που είναι μικρότερα των 18 είναι πραγματικά εθελοντική.¹¹⁴⁸

III. Δικαιώματα στον χώρο εργασίας

Το διεθνές δίκαιο προστατεύει τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Πρώτον, κάθε άτομο διατηρεί το πλήρες φάσμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του όταν εισέρχεται στον χώρο εργασίας. Στην περίπτωση της απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα, το κράτος έχει υποχρεώσεις να λάβει θετικά μέτρα για να προστατεύσει αυτά τα δικαιώματα. Οι περιστάσεις της απασχόλησης, οι όροι και οι συνθήκες της εργασίας, και η καθημερινή αλληλεπίδραση στον χώρο εργασίας μπορούν να σχετίζονται με πολλά και διαφορετικά ανθρώπινα δικαιώματα, και ανάλογα με τις περιστάσεις, μπορεί να οδηγήσουν σε παραβιάσεις.

Δεύτερον, το διεθνές δίκαιο προστατεύει κάποια συγκεκριμένα ανθρώπινα δικαιώματα με τρόπο ειδικό για το πλαίσιο της εργασίας. Τέτοια δικαιώματα στον χώρο εργασίας, ή επιμέρους πτυχές τους, αναγνωρίζονται ευρέως στις συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μεταξύ άλλων, σε παγκόσμιο επίπεδο, το ΔΣΟΚΜΔ, τη ΔΣΚΦΔ, τη ΣΕΔΚΓ και τη ΔΣΔΜΕ¹¹⁴⁹ και σε γενικές γραμμές (με την εξαίρεση διατάξεων από το Μέρος IV της ΔΣΔΜΕ) ισχύουν για όλους τους μετανάστες, ανεξάρτητα από το αν βρίσκονται νόμιμα στην επικράτεια ή όχι. Δεν συμβαίνει το ίδιο με τα δικαιώματα που προβλέπονται από τις συμβάσεις της ΔΟΕ, οι οποίες ως επί το πλείστον προστατεύουν μόνο τους νόμιμους μετανάστες εργαζόμενους.

Από τα δικαιώματα αυτά απορρέει για τα κράτη ένα πλήθος υποχρεώσεων σε ό,τι αφορά τον χώρο εργασίας. Για παράδειγμα, το ΔΣΟΚΜΔ περιλαμβάνει τα ακόλουθα δικαιώματα:

- το δικαίωμα σε μισθό δίκαιο και αμοιβή ίση με την αξία της εργασίας χωρίς καμιά διάκριση. Ειδικότερα οι γυναίκες πρέπει να έχουν την εγγύηση ότι οι προσφερόμενοι σε αυτές όροι εργασίας δεν είναι κατώτεροι από εκείνους που απολαμβάνουν οι άνδρες και να λαμβάνουν την ίδια όπως και αυτοί αμοιβή για την ίδια εργασία (Άρθρο 7(α)(i)).
- το δικαίωμα σε διαβίωση αξιοπρεπή για τους ίδιους και για τις οικογένειές τους (Άρθρο 7(α)(ii)).
- το δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας (Άρθρο 7(β)).

1148 Άρθρα 2 και 3, Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σε σχέση με την ανάμειξη των παιδιών σε ένοπλη σύρραξη (ΠΠ-ΣΔΠ-ΕΣ).

1149 Άρθρα 6, 7 και 8 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρα 5(ε)(i) και 11 ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 27 ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 23.1 ΟΔΑΔ· Άρθρα 11, 25, 26, 40, 52 και 54 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο XIV ΑΔΔΥΑ· Άρθρα 6 και 7, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 15 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 34 ΑρΧΔΑ· Άρθρα 1, 2, 3, 4 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 13, Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα των προσώπων που δεν έχουν την ιθαγένεια της χώρας διαμονής τους, Άρθρο 8· Declaration on Social Progress and Development, Άρθρο 6.

- την ίδια δυνατότητα για όλους για την προαγωγή στην εργασία τους στην ανώτερη κατηγορία που τους προσήκει αφού ληφθεί υπ' όψιν στην περίπτωση αυτή μόνο ο χρόνος εργασίας και η ικανότητα. (Άρθρο 7(γ)).
- το δικαίωμα στην ανάπαυση, άνεση, λογικό περιορισμό της διάρκειας της εργασίας στις περιοδικές άδειες με αποδοχές καθώς και την καταβολή των ημερών αργίας. (Άρθρο 7(δ)).
- το δικαίωμα στη μη διάκριση στην εκπλήρωση όλων των στοιχείων του δικαιώματος στην εργασία και τα δικαιώματα του χώρου εργασίας (Άρθρα 6 και 7, σε συνδυασμό με το Άρθρο 2.2).¹¹⁵⁰

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο έχει συμπεριλάβει στον ελάχιστο πυρήνα των εργασιακών δικαιωμάτων «την απαγόρευση της υποχρεωτικής ή αναγκαστικής εργασίας· την απαγόρευση και την εξάλειψη της παιδικής εργασίας· την ειδική μέριμνα για τις γυναίκες εργαζόμενες, καθώς και τα δικαιώματα που αντιστοιχούν: στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και στην οργάνωση και συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, στην ελευθερία της συλλογικής διαπραγμάτευσης, στη δίκαιη αμοιβή για την εργασία, στην κοινωνική ασφάλιση, στις δικαστικές και διοικητικές εγγυήσεις, στον λογικό περιορισμό της διάρκειας της εργάσιμης ημέρας με επαρκείς εργασιακές συνθήκες (ασφάλειας και υγιεινής), στην ανάπαυση και στην αποζημίωση».¹¹⁵¹ Έχει σημειώσει ότι είναι απολύτως απαραίτητη η διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων για τους μετανάστες, με βάση την αρχή του αναπαλλοτρίωτου χαρακτήρα αυτών των δικαιωμάτων, τα οποία απολαμβάνουν όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό τους καθεστώς, και επίσης με βάση τη θεμελιώδη αρχή της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας όπως προστατεύεται στο Άρθρο 1 της Οικουμενικής Διακήρυξης.¹¹⁵²

Ο *Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* περιλαμβάνει το δικαίωμα σε δίκαιους όρους εργασίας,¹¹⁵³ το δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας,¹¹⁵⁴ το δικαίωμα σε δίκαιη αμοιβή,¹¹⁵⁵ το δικαίωμα για προστασία σε περίπτωση λήξης της απασχόλησης,¹¹⁵⁶ το δικαίωμα των εργαζομένων για προστασία των απαιτήσεών τους σε περίπτωση πτώχευσης του εργοδότη τους,¹¹⁵⁷ το δικαίωμα για αξιοπρέπεια στην εργασία,¹¹⁵⁸ και το δικαίωμα των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις σε ίσες ευκαιρίες και με ίση μεταχείριση.¹¹⁵⁹ Ωστόσο αυτές οι διατάξεις του *Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη* καλύπτουν μόνο τους πολίτες άλλων κρατών μερών οι οποίοι διαμένουν ή εργάζονται νόμιμα στην επικράτεια του συγκεκριμένου κράτους, δηλαδή τους πολίτες των κρατών που μετέχουν στον *Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη*, χωρίς διάκριση ως προς τα δικαιώματα των προσφύγων ή ανιθαγενών

1150 Βλ. επίσης Άρθρο 7, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρα 1, 2, 3 και 4 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρα 30 και 31, Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1151 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 157.

1152 Βλ. ό.π., παρ. 157.

1153 Άρθρο 2, αναθ. ΕΚΧ.

1154 Άρθρο 3, ό.π.

1155 Άρθρο 4, ό.π.

1156 Άρθρο 24, ό.π.

1157 Άρθρο 25, ό.π.

1158 Άρθρο 26, ό.π.

1159 Άρθρο 27, ό.π.

βάσει της *Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες* και της *Σύμβασης του 1954 για το καθεστώς των ανιθαγενών*.¹¹⁶⁰ Ωστόσο τα κράτη που έχουν αποδεχτεί τις υποχρεώσεις που περιλαμβάνονται στο Άρθρο 19 ΕΚΧ έχουν αναλάβει «να εξασφαλίζουν στους [μετανάστες] εργαζομένους που διαμένουν νόμιμα στο έδαφος τους, εφόσον τα θέματα αυτά ρυθμίζονται από τη νομοθεσία ή τους κανονισμούς ή υπάγονται στον έλεγχο των διοικητικών αρχών, ίση μεταχείριση με τους υπηκόους τους αναφορικά με [...] την αμοιβή και άλλους όρους απασχόλησης και εργασίας [και] να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που διαμένουν νόμιμα στο έδαφος τους ίση μεταχείριση με τους υπηκόους τους αναφορικά με τους δασμούς, τους φόρους και τις εισφορές που σχετίζονται με την άσκηση απασχόλησης».¹¹⁶¹

Ένας από τους βασικούς τρόπους με τους οποίους παραβιάζονται τα δικαιώματα των μεταναστών στον χώρο εργασίας είναι η παρακράτηση των εγγράφων τους από ιδιώτες, είτε είναι εργοδότες, μέλη της οικογένειάς τους ή άλλοι, καθώς έτσι δημιουργείται ένας δεσμός εξάρτησης του μετανάστη προς αυτόν που παρακρατά τα έγγραφά του, και τον εμποδίζει να ασκήσει τα δικαιώματά του, συμπεριλαμβανομένων και των εργασιακών του δικαιωμάτων. Η πρακτική αυτή έχει επισημανθεί από πολλά εποπτικά όργανα των Συμβάσεων.¹¹⁶² Για παράδειγμα, η ΕΕΔΚΓ καλεί τα κράτη να διασφαλίσουν ότι οι εργοδότες δεν κατάσχουν ούτε καταστρέφουν τα ταξιδιωτικά έγγραφα ή τα έγγραφα ταυτότητας και να εκπαιδεύσουν τα όργανα επιβολής του νόμου ώστε να παρέχουν προστασία έναντι τέτοιων παραβιάσεων.¹¹⁶³ Η πρακτική αυτή εξετάζεται επίσης στο Άρθρο 21 ΔΣΔΜΕ, το οποίο προβλέπει: «Αποτελεί παράνομη πράξη, εκτός αν εκτελείται από τους δημόσιους αξιωματούχους που είναι διορισμένοι από το νόμο, η κατάσχεση, η καταστροφή ή η απόπειρα καταστροφής εγγράφων ταυτότητας, εγγράφων που επιτρέπουν την είσοδο ή την παραμονή, τη διαμονή ή την εγκατάσταση στο εθνικό έδαφος ή αδειών εργασίας. Καμία κατάσχεση αυτών των εγγράφων δεν επιτρέπεται χωρίς την έκδοση λεπτομερειακής απόδειξης παραλαβής. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται η καταστροφή διαβατηρίου ή αντίστοιχου εγγράφου μετανάστη εργαζόμενου ή μέλους της οικογενείας του».¹¹⁶⁴

1. Μη διάκριση και δικαιώματα στον χώρο εργασίας

Στη συνέχεια θα εξεταστούν πολλές διεθνείς συμβάσεις και μη δεσμευτικά κείμενα που περιλαμβάνουν την απαίτηση μη διάκρισης στο πλαίσιο των δικαιωμάτων στον χώρο εργασίας. Η ειδική προστασία από τη διάκριση για λόγους φύλου, όπως εφαρμόζεται στις μετανάστριες εργαζόμενες, εξετάζεται στην Ενότητα 2 παρακάτω. Πρέπει να σημειωθεί ότι η απαγόρευση της διάκρισης, ειδικά όταν συνδέεται με τους στοιχειώδεις όρους εργασίας, όπως η άδικη από-

1160 Παράρτημα στον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, Πεδίο Εφαρμογής του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη αναφορικά με τα προστατευόμενα πρόσωπα.

1161 Άρθρο 19.4-5 αναθ. ΕΚΧ.

1162 Βλ. Concluding Observations on the Republic of Korea, ΕΑΔ, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/KOR/CO/3, 28 Νοεμβρίου 2006, παρ. 12· Concluding Observations on Japan, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 517), παρ. 24· Concluding Observations on Kuwait, ΕΟΚΜΔ, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/1/Add.98, 7 Ιουνίου 2004, παρ. 17· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Lebanon, Αναφορά της Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων στη Γενική Συνέλευση, 53η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/53/18 (1998), σ. 42, παρ. 175 και 184· ΕΚΦΔ, Concluding Observations on Italy, Έγγρ. ΟΗΕ CERD/C/ITA/CO/15, 16 Μαΐου 2008, παρ. 17· Concluding Observations on Syrian Arab Republic, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/SYR/CO/1, 2 Μαΐου 2008, παρ. 31-32.

1163 ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 26, ό.π. (σημ. 8), παρ. 26(d).

1164 Άρθρο 21 ΔΣΔΜΕ.

λυση, τα ρεπό, οι υπερωρίες και η αμοιβή είναι υποχρέωση άμεσου αποτελέσματος (βλ. Κεφάλαιο 5, Ενότητα Ι.2).¹¹⁶⁵ Η ΕΟΚΜΔ έχει επίσης αναγνωρίσει ότι το δικαίωμα σε δίκαιο μισθό και ίση αμοιβή για ίση εργασία χωρίς καμία διάκριση είναι επίσης άμεσου αποτελέσματος.¹¹⁶⁶

α) ΔΣΟΚΜΔ και ΔΣΚΦΔ

Η απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης σε σχέση με τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας που προβλέπει η ΔΣΟΚΜΔ και η ΔΣΚΦΔ καλύπτει τους μετανάστες εργαζόμενους και τις οικογένειές τους, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς και το αν έχουν χαρτιά ή όχι.¹¹⁶⁷ Η ΕΟΚΜΔ έχει αποφανθεί με σαφήνεια ότι «τα δικαιώματα που απορρέουν από τη σύμβαση ισχύουν για όλους τους αλλοδαπούς, όπως πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, ανιθαγενείς, μετανάστες εργαζόμενους και θύματα διεθνούς εμπορίας ανθρώπων, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς και το αν έχουν χαρτιά ή όχι».¹¹⁶⁸ Παρότι η διακριτική μεταχείριση των μεταναστών ή συγκεκριμένων κατηγοριών μεταναστών σε ό,τι αφορά την πρόσβαση στην απασχόληση μπορεί να είναι νόμιμη, σπάνια μπορεί να είναι δικαιολογημένο σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας. Η ΕΚΦΔ έχει ορίσει ότι, σύμφωνα με το ΔΣΚΦΔ, τα κράτη οφείλουν: «να λαμβάνουν αποτελεσματικά μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων εις βάρος αλλοδαπών σε ό,τι αφορά τους όρους και προϋποθέσεις εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων και πρακτικών απασχόλησης που έχουν ως σκοπό και αποτέλεσμα την εισαγωγή διακρίσεων [...] με σκοπό την αποτροπή και την αποκατάσταση των σοβαρών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν πολύ συχνά οι αλλοδαποί εργαζόμενοι, ιδίως οι αλλοδαποί οικιακοί εργαζόμενοι, μεταξύ άλλων τη δουλεία για χρέη, την παρακράτηση του διαβατηρίου, τον παράνομο εγκλεισμό, τον βιασμό και τη σωματική επίθεση».¹¹⁶⁹ Η ΕΚΦΔ ορίζει επίσης τις γενικές αρχές που ισχύουν για όλους τους μετανάστες: «ενώ τα κράτη μέλη μπορούν να αρνηθούν να προσφέρουν εργασία σε αλλοδαπούς που δεν διαθέτουν άδεια εργασίας, όλα τα άτομα δικαιούνται να απολαμβάνουν εργασιακά δικαιώματα και δικαιώματα στην απασχόληση, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και του συνεταιριζέσθαι, από τη στιγμή που ξεκινήσει μια εργασιακή σχέση και μέχρι τη λήξη της».¹¹⁷⁰

β) Συμβάσεις της ΔΟΕ

Η ΔΣΕ 97: *Για τους μετανάστες εργάτες (αναθ.)* του 1949 επιβάλλει στα κράτη να εξαλείψουν τις διακρίσεις λόγω εθνικότητας, φυλής, θρησκείας ή φύλου, για τους μετανάστες **που βρίσκονται νόμιμα εντός της επικράτειάς τους**, εξασφαλίζοντάς τους εξίσου ευνοϊκή μεταχείριση με τους πολίτες τους σε ό,τι αφορά τον «μισθό, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται και τα οικογενειακά επιδόματα, όταν τα επιδόματα αυτά αποτελούν τμήμα του μισθού, τη

1165 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 7· ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 18, ό.π. (σημ. 1109), παρ. 19· Άρθρο 7 ΔΣΔΜΕ· Concluding Observations on Republic of Korea, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 14· Concluding Observations on Japan, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 517), παρ. 24· Concluding Observations on Kuwait, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1160), παρ. 16.

1166 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 3, ό.π. (σημ. 147), παρ. 5. Βλ. επίσης Άρθρο 15 ΑΧΔΑΛ.

1167 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 18, ό.π. (σημ. 1109), παρ. 18.

1168 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 30.

1169 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 33-34.

1170 Ό.π., παρ. 35

διάρκεια της εργασίας, τις υπερωρίες, τις άδειες με αποδοχές, τους περιορισμούς για την εργασία κατ' οίκον, την ηλικία εισόδου στην απασχόληση, τη μαθητεία και την επαγγελματική κατάρτιση, την εργασία των γυναικών και των νεαρών προσώπων».¹¹⁷¹ Η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων της ΔΟΕ έχει αποφανθεί πως το γεγονός ότι «καταβάλλονται υψηλότεροι μισθοί στους ημεδαπούς οικιακούς βοηθούς απ' ό,τι στους αλλοδαπούς, ή στους ημεδαπούς εργαζόμενους σε σύγκριση με τους αλλοδαπούς που δουλεύουν σε παρόμοιες κατηγορίες εργασίας, [...] αντίκειται στον στόχο που θέτει η Σύμβαση, να υπάρχει ίση μεταχείριση ανάμεσα στους μετανάστες εργαζόμενους και τους ημεδαπούς σε ό,τι αφορά την αμοιβή».¹¹⁷² Επιπλέον, δηλώνεται ότι η επιβολή ειδικού φόρου στους ξένους εργαζόμενους, ή στους εργοδότες ξένων εργαζομένων, που έχει ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση του μισθού ενός μετανάστη εργαζόμενου σε σύγκριση με τον μισθό ενός ημεδαπού, συνιστά παραβίαση της ισότητας μεταχείρισης σε ό,τι αφορά τον μισθό (Άρθρο 6.1(α)(i), ΔΣΕ 97).¹¹⁷³

Η ΔΣΕ 143: *Για τη μετανάστευση με παράνομες συνθήκες και την προώθηση της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης των μεταναστών εργατών* του 1975 προβλέπει στο Άρθρο 1 ότι τα κράτη πρέπει «να σέβ[ον]ται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όλων των μεταναστών εργατών».¹¹⁷⁴ Αυτή η πρόβλεψη αφορά όλους τους μετανάστες εργαζόμενους, ανεξάρτητα από το καθεστώς τους.¹¹⁷⁵ Είναι η μοναδική διάταξη των δύο Συμβάσεων της ΔΟΕ που αφορούν άμεσα τους μετανάστες εργαζόμενους από την εφαρμογή της οποίας δεν εξαιρούνται οι παράτυποι μετανάστες. Η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων έχει διευκρινίσει ότι τα «θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα» αναφέρονται στα «θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα που περιλαμβάνονται στις διεθνείς συμβάσεις που έχουν υιοθετηθεί από τον ΟΗΕ στο πεδίο αυτό, και περιλαμβάνουν ορισμένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα των εργαζομένων».¹¹⁷⁶

Οι ΔΣΕ 111 και ΔΣΕ 158 δεν καλύπτουν τις διακρίσεις λόγω εθνικότητας, δηλαδή τις διακρίσεις μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών.¹¹⁷⁷ Ωστόσο η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων της ΔΟΕ έχει διευκρινίσει πως «παρότι οι Συμβάσεις της ΔΟΕ θεωρείται ότι κατοχυρώνουν ένα ελάχιστο επίπεδο δικαιωμάτων και έτσι πρέπει να ερμηνεύονται από τα εποπτικά όργανα της ΔΟΕ, συμπεριλαμβανομένης της παρούσας Επιτροπής, εντούτοις οι Συμβάσεις δεν αποκλείουν τη δυνατότητα τα κράτη μέλη να λαμβάνουν δικά τους μέτρα προκειμένου να παρέχουν πιο ευνοϊκούς όρους στους αλλοδαπούς εργαζόμενους. Από τη στιγμή όμως που χορηγηθούν, αυτοί

1171 Άρθρο 6.1(α)(i), ΔΣΕ 97: Για τους μετανάστες εργάτες (αναθ.), ΔΟΕ. Η ίδια αρχή διατυπώνεται στο Άρθρο 19.4.1 αναθ. ΕΚΧ. Η ΔΣΕ 97 έχει επικυρωθεί μόνο από 49 κράτη.

1172 TUCP κατά Κίνας, ΔΟΕ, ό.π. (σημ. 1046), παρ. 32.

1173 Ό.π., παρ. 35-37.

1174 Άρθρο 1, ΔΣΕ 143: Για τη μετανάστευση με παράνομες συνθήκες και την προώθηση της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης των μεταναστών εργατών, ΔΟΕ. Η ΔΣΕ 143 έχει επικυρωθεί μόνο από 23 κράτη.

1175 General Survey on Migrant Workers, Επιτροπή εμπειρογνωμόνων της ΔΟΕ για την εφαρμογή των Συμβάσεων και των Συστάσεων, 1999, Έγγρ. αρ. (ilolex): 251999G01, παρ. 297.

1176 Ό.π., παρ. 296. Η σημείωση 19 αναφέρεται στις ΟΔΑΔ, ΔΣΑΠΔ, ΔΣΟΚΜΔ, ΔΣΔΜΕ κ.λπ.

1177 Βλ. Representation (article 24) - 1998 - Ethiopia - C111, C158 - Report of the Committee set up to examine the representation alleging non-observance by Ethiopia of the Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) and the Termination of Employment Convention, 1982 (No. 158), made under article 24 of the ILO Constitution by the National Confederation of Eritrean Workers (NCEW), Έγγρ. αρ. (ilolex): 161998ETH111, Γενεύη, 12 Νοεμβρίου 2001 (NCEW κατά Αιθιοπίας, ΔΟΕ), παρ. 31· και Representation (article 24) - 1997 - Spain - C097, C111, C122 - Report of the Committee set up to examine the representation alleging non-observance by Spain of the Migration for Employment Convention (Revised), 1949 (No. 97), the Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), and the Employment Policy Convention, 1964 (No. 122), made under article 24 of the ILO Constitution by the General Confederation of Labour of Argentina (CGT), Έγγρ. αρ. (ilolex): 161998ESP097 (CGT κατά Ισπανίας, ΔΟΕ), παρ. 35.

οι πιο ευνοϊκοί όροι δεν μπορούν να ανακληθούν απλώς με το σκεπτικό ότι υπερβαίνουν την ελάχιστη προστασία που θεσπίζεται από την εκάστοτε Σύμβαση». ¹¹⁷⁸ Η αρχή αυτή αποτυπώνεται επίσης στον Καταστατικό Χάρτη της ΔΟΕ. ¹¹⁷⁹ Κατά συνέπεια, η αρχή της μη διάκρισης για τους αλλοδαπούς, η οποία απορρέει από άλλες συμβάσεις του διεθνούς δικαίου, μπορεί να εφαρμοστεί σε συνάρτηση και με αυτές τις συμβάσεις της ΔΟΕ. Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να αναφερθεί η ΔΣΕ 189: *Για την αξιοπρεπή δίκαιη εργασία των οικιακών εργαζόμενων*, ¹¹⁸⁰ καθώς, στο Άρθρο 15, περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις για την αντιμετώπιση των πρακτικών που εισάγουν διακρίσεις και συνιστούν κακομεταχείριση κατά των μεταναστών οικιακών εργαζομένων.

Υ) ΔΣΔΜΕ

Το Άρθρο 25 ΔΣΔΜΕ, το οποίο ισχύει για όλους τους μετανάστες, ανεξάρτητα από το νομικό τους καθεστώς, διατυπώνει τις υποχρεώσεις ίσης μεταχείρισης των μεταναστών εργαζομένων. Σύμφωνα με τη ΔΣΔΜΕ, οι μετανάστες εργαζόμενοι απολαμβάνουν μεταχείριση όχι λιγότερο ευνοϊκή από αυτή που αναγνωρίζεται στους πολίτες του κράτους απασχόλησης όσον αφορά τη μισθοδοσία τους, τις συνθήκες εργασίας, τους όρους απασχόλησης, δηλαδή τις υπερωρίες, τις ώρες εργασίας, την εβδομαδιαία ανάπαυση, την άδεια μετ' αποδοχών, την ασφάλεια, την υγεία, τη λήξη της σχέσης εργασίας, το κατώτατο όριο ηλικίας στην απασχόληση και τον περιορισμό στην κατ' οίκον εργασία. ¹¹⁸¹ Δεν είναι νόμιμη η παρέκκλιση από τα δικαιώματα αυτά στις ιδιωτικές συμβάσεις απασχόλησης ή σε περίπτωση που ο μετανάστης εργαζόμενος έχει παράτυπο καθεστώς διαμονής. ¹¹⁸² Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους έχει διευκρινίσει ότι ο κατάλογος δικαιωμάτων που αναφέρονται στο Άρθρο 25 δεν είναι εξαντλητικός και ότι «η αρχή της ίσης μεταχείρισης καλύπτει επίσης κάθε άλλο ζήτημα που, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και την εθνική πρακτική, θεωρείται συνθήκη εργασίας ή όρος απασχόλησης, όπως η προστασία της μητρότητας». ¹¹⁸³

Η ΔΣΔΜΕ απαιτεί επίσης από τα κράτη μέλη να λαμβάνουν θετικά μέτρα για την προστασία της ίσης μεταχείρισης των παράτυπων μεταναστών, και προβλέπει ότι «οι εργοδότες δεν απαλλάσσονται από τις νόμιμες ή συμβατικές τους υποχρεώσεις και οι υποχρεώσεις τους δεν περιορίζονται με κανέναν τρόπο λόγω αυτής της παρατυπίας». ¹¹⁸⁴ Επιπλέον η Επιτροπή έχει ορίσει ότι «τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να επιβάλλουν τις κατάλληλες κυρώσεις στους εργοδότες που παρεκκλίνουν από την αρχή της ίσης μεταχείρισης σε ιδιωτικές συμβάσεις εργασίας με τους παράτυπους μετανάστες εργαζόμενους, και να διασφαλίζουν ότι αυτοί οι

1178 TURK-IS κατά Ολλανδίας, ΔΟΕ, ό.π. (σημ. 1047), παρ. 46.

1179 Άρθρο 19.8, Καταστατικός Χάρτης της ΔΟΕ, το οποίο αναφέρει: «Εν ουδεμιά περιπτώσει η υπό της Συνδιασκέψεως αποδοχή συμβάσεως ή επικύρωσις συμβάσεως ή συστάσεως ή η επικύρωσις συμβάσεως υπό Μέλους τινός θεωρούνται ως θίγουσαι οιονδήποτε νόμον, απόφασιν, έθιμον ή συμφωνίαν δι' αν εξασφαλίζονται εις τους ενδιαφερομένους εργαζόμενους, όροι ευνοϊκότεροι των, εις την σύμβασιν ή την σύστασιν προβλεπομένων».

1180 Η ΔΣΕ 189: Για την αξιοπρεπή εργασία των οικιακών εργαζόμενων, ΔΟΕ, τέθηκε σε ισχύ στις 5 Σεπτεμβρίου 2013.

1181 Άρθρο 25.1 ΔΣΔΜΕ. Βλ. επίσης, Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα των προσώπων που δεν έχουν την ιθαγένεια της χώρας διαμονής τους, Άρθρο 8.1(α).

1182 Άρθρο 25.2-3 ΔΣΔΜΕ.

1183 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 62. Βλ. επίσης παρ. 63 και 64.

1184 Άρθρο 25.3 ΔΣΔΜΕ.

μετανάστες εργαζόμενοι έχουν πρόσβαση σε εργατικά δικαστήρια ή σε άλλα ένδικα μέσα όταν τα δικαιώματά τους παραβιάζονται, χωρίς να φοβούνται ότι θα απελαθούν».¹¹⁸⁵ Η Επιτροπή έχει αφιερώσει το πρώτο της *Γενικό Σχόλιο* στην κατηγορία των μεταναστών οικιακών εργαζομένων, που κινδυνεύουν ιδιαίτερα να πέσουν θύματα εκμετάλλευσης.¹¹⁸⁶

δ) Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες

Σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, ένας πρόσφυγας που διαμένει νομίμως στην επικράτεια μιας χώρας απολαμβάνει ίση μεταχείριση με τους ημεδαπούς σε ό,τι αφορά τις «αμοιβαί, συμπεριλαμβανομένων των οικογενειακών επιδομάτων όταν ταύτα αποτελούν μέρος της αμοιβής, διάρκεια εργασίας, υπερωρία, άδεια μετ' αποδοχών, περιοριστικά μέτρα εις την κατ' οίκον εργασίαν, κατώτατον όριον ηλικίας εργαζομένων, μαθητεία και επαγγελματική κατάρτισις, εργασία γυναικών και ανηλίκων και απολαυή ευεργετημάτων απορρεόντων εκ συλλογικών συμβάσεων».¹¹⁸⁷ Επιπλέον «[τ]ο δικαίωμα αποζημίωσης εκ θανάτου πρόσφυγος, επελθόντος εξ εργατικού ατυχήματος ή επαγγελματικής ασθένειας, παραμένει άθικτον έστω και αν ο δικαιούχος έχει την διαμονήν εκτός του εδάφους της Συμβαλλομένης Χώρας».¹¹⁸⁸

ε) Διαμερικανικό σύστημα

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η προσέγγιση του οποίου στις διακρίσεις εις βάρος των μεταναστών εξετάστηκε στο Κεφάλαιο 5, έχει δεχτεί ότι «ένα πρόσωπο που εισέρχεται σε ένα κράτος και αναλαμβάνει σχέση εργασίας, αποκτά τα εργασιακά ανθρώπινα δικαιώματά του στο κράτος απασχόλησης, ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό του καθεστώς, διότι ο σεβασμός και η εγγύηση της απόλαυσης και άσκησης αυτών των δικαιωμάτων δεν πρέπει να υπόκειται σε καμία διάκριση».¹¹⁸⁹ Ακόμα και στην περίπτωση που «προσλαμβάνονται παράτυποι μετανάστες, αυτοί αποκτούν αμέσως τα εργασιακά δικαιώματα που αντιστοιχούν στους εργαζόμενους και δεν μπορούν να υπόκεινται σε διακρίσεις λόγω του παράτυπου μεταναστευτικού τους καθεστώτος. Η αρχή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι ένα από τα κύρια προβλήματα που εκδηλώνονται στο μεταναστευτικό πλαίσιο είναι ότι οι μετανάστες εργαζόμενοι που δεν διαθέτουν άδεια εργασίας προσλαμβάνονται με δυσμενέστερους όρους σε σύγκριση με τους άλλους εργαζόμενους».¹¹⁹⁰ Το Δικαστήριο έχει επίσης τονίσει την υποχρέωση λήψης μέτρων για την αποτροπή των διακρίσεων εις βάρος των μεταναστών από τους ιδιώτες εργοδότες: «Το κράτος έχει την υποχρέωση να σέβεται και να διασφαλίζει τα εργασιακά ανθρώπινα δικαιώματα όλων των εργαζομένων, ανεξάρτητα από το καθεστώς τους ως ημεδαπών ή αλλοδαπών, και να μην ανέχεται καταστάσεις δυσμενούς διάκρισης εις βάρος των τελευταίων στις εργασιακές σχέσεις μεταξύ απόμων (εργοδότη-εργαζόμενου). Το

1185 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 64.

1186 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 1, ό.π. (σημ. 485).

1187 Άρθρο 24.1(α), Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

1188 Άρθρο 24.2, ό.π.

1189 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 133 και 134.

1190 Ό.π., παρ. 136.

κράτος δεν θα πρέπει να επιτρέπει σε ιδιώτες εργοδότες να παραβιάζουν τα δικαιώματα των εργαζομένων, ή στη συμβατική σχέση να παραβιάζει τους στοιχειώδεις διεθνείς κανόνες»,¹¹⁹¹ και οι κανόνες θα πρέπει να ερμηνεύονται με βάση την αρχή της εφαρμογής του ευνοϊκότερου κανόνα για το άτομο, στην περίπτωση αυτή τον μετανάστη εργαζόμενο.¹¹⁹²

2. Μη διάκριση και μετανάστριες εργαζόμενες

Εκτός από τα προαναφερθέντα ζητήματα που ανακύπτουν στον χώρο εργασίας, οι εργαζόμενες μετανάστριες ενδέχεται να έρθουν αντιμέτωπες με μια σειρά συγκεκριμένων προβλημάτων, δηλαδή με πολλαπλές και σωρευτικές μορφές *de jure* και *de facto* διακρίσεων επειδή ακριβώς είναι μετανάστριες και γυναίκες. Έντονα προβλήματα μπορούν να ανακύψουν λόγω εγγενών και συστημικών διακρίσεων στον χώρο εργασίας εις βάρος των γυναικών εν γένει, προβλημάτων που σχετίζονται μεταξύ άλλων με την εγκυμοσύνη,¹¹⁹³ με την ανεπαρκή νομική ρύθμιση των επαγγελματών στα οποία απασχολούνται κατά κύριο λόγο γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων των μορφών άτυπης εργασίας, με την έμφυλη βία και κακομεταχείριση στον χώρο εργασίας, καθώς και με τους κανόνες και τις ρυθμίσεις για τη μετανάστευση και τη διαμονή που εισάγουν διακρίσεις εις βάρος των γυναικών.

Το διεθνές δίκαιο και τα μη δεσμευτικά κείμενα προστατεύουν τις μετανάστριες από την άμεση, την έμμεση, τη *de facto* και τη *de jure* διάκριση λόγω φύλου που μπορεί να αντιμετωπίσουν στον χώρο εργασίας¹¹⁹⁴ και από διακρίσεις που μπορεί να προκύψουν επειδή είναι αλλοδαπές, πρόσφυγες, μετανάστριες εργαζόμενες, καθώς και από διακρίσεις λόγω φυλής ή εθνότητας.¹¹⁹⁵ Επιπλέον, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και τα μη δεσμευτικά κείμενα, στις περιπτώσεις που οι γυναίκες αντιμετωπίζουν σωρευτικές ή πολλαπλές μορφές διακρίσεων λόγω της συνδρομής πολλών παραγόντων, το ζήτημα αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με στοχευμένες δράσεις.¹¹⁹⁶

Στο *Γενικό Σχόλιο αρ. 26*, η ΕΕΔΚΓ έχει εξετάσει τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που μπορούν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστριες εργαζόμενες και έχει επισημάνει τα συγκεκριμένα βήματα που πρέπει να κάνουν τα κράτη προκειμένου να συμμορφωθούν με τις διεθνείς τους υποχρεώσεις να εγγυώνται στις μετανάστριες εργαζόμενες τα δικαιώματά τους σε ισότιμη βάση. Στα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνονται: (i) η άρση των περιορισμών στη μετανάστευση που εισάγουν διακρίσεις, μεταξύ άλλων των περιορισμών που αποκλείουν τις γυναίκες από συγκεκριμένες κατηγορίες εργασίας ή αποκλείουν από τα προγράμματα χορήγησης θεώρησης εισόδου επαγγέλματα που ασκούνται κατά κύριο λόγο από γυναίκες· (ii) η

1191 Ό.π., παρ. 148, 146-147 και 149, 160.

1192 Βλ. ό.π., παρ. 156.

1193 Για μια επισκόπηση των διεθνών μη δεσμευτικών κειμένων που σχετίζονται ειδικά με την εγκυμοσύνη και τα δικαιώματα στον χώρο εργασίας, βλ. Ενότητα 4(δ) παρακάτω.

1194 Άρθρο 11 ΣΕΔΚΓ· Άρθρα 3, 6 και 7 ΔΣΟΚΜΔ· Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22)· ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22).

1195 Βλ. την ανάλυση της Ενότητας 1 παραπάνω.

1196 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 20, ό.π. (σημ. 22), παρ. 17. Βλ. επίσης ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 5· ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 31), παρ. 12· ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22), παρ. 30· ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 25, ό.π. (σημ. 21), παρ. 1 και 2.

διασφάλιση της νομικής προστασίας των δικαιωμάτων των εργαζομένων μεταναστριών, μεταξύ άλλων με τη διασφάλιση ότι τα επαγγέλματα που ασκούνται κατά κύριο λόγο από γυναίκες θα προστατεύονται από το εργατικό δίκαιο και νόμους για την υγιεινή και την ασφάλεια· (iii) η ανάκληση των κανονισμών για τις άδειες διαμονής που εισάγουν διακρίσεις, απαιτώντας για την χορήγηση άδειας διαμονής σε γυναίκες την οικονομική στήριξη από έναν εργοδότη ή τον σύζυγο· (iv) η διασφάλιση ότι οι μετανάστριες θα έχουν πραγματική και αποτελεσματική πρόσβαση σε ένδικα μέσα σε περίπτωση κακοποίησης, μεταξύ άλλων με την εγγύηση ότι η ενδεχόμενη απώλεια της άδειας εργασίας ή η έλλειψη πόρων δεν θα αποτελούν ούτε νομικό ούτε πρακτικό εμπόδιο για την προσφυγή σε ένδικα μέσα· (v) η υιοθέτηση συγκεκριμένων και ουσιαστικών μέτρων για την εξασφάλιση στην πράξη για τις μετανάστριες εργαζόμενες η άσκηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων που μπορεί να κινδυνεύουν λόγω της σχέσης εργασίας τους, μεταξύ άλλων της ελευθερίας κίνησης, της προσωπικής ακεραιότητας και της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και άλλης σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης. Η Επιτροπή έχει επίσης τονίσει ότι η Σύμβαση ισχύει για όλες τις κατηγορίες μεταναστριών.¹¹⁹⁷

Άλλα εποπτικά όργανα των συμβάσεων έχουν επίσης εξετάσει την κατάσταση που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες εργαζόμενες στον χώρο εργασίας. Για παράδειγμα, σε μια ατομική προσφυγή κατά της Ολλανδίας, η ΕΚΦΔ δέχτηκε ότι τα δικαιώματα μιας γυναίκας τα οποία προστατεύονταν από την ΔΣΚΦΔ παραβιάστηκαν όταν απολύθηκε κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης επειδή υπέστη διάκριση λόγω φύλου και λόγω του μεταναστευτικού της καθεστώτος.¹¹⁹⁸

3. Ειδικά δικαιώματα στον χώρο εργασίας

α) Δίκαιη αμοιβή

Σύμφωνα με τη ΔΣΕ 95: *Περί προστασίας του ημερομισθίου* του 1949 (έχει επικυρωθεί από 96 χώρες), «[τ]α εις χρήμα καταβλητέα ημερομίσθια δέον να καταβάλλονται αποκλειστικώς εις νομίμως κυκλοφορούν νόμισμα, η δε καταβολή υπό τύπον γραμματίων, μπον, τοκομεριδίων ή υπ' οιονδήποτε άλλον τύπον θεωρούμενον αντιπροσωπεύοντα το ισχύον νόμισμα δέον να απαγορεύεται».¹¹⁹⁹ Σύμφωνα με τη Σύμβαση, οι μισθοί πρέπει να καταβάλλονται απευθείας και τακτικά στον ενδιαφερόμενο εργαζόμενο εκτός αν προβλέπεται διαφορετικά στην εθνική νομοθεσία ή συλλογική σύμβαση, και οι εργοδότες απαγορεύεται να περιορίζουν με οποιονδήποτε τρόπο την ελευθερία του εργαζόμενου να διαθέτει το ημερομίσθιο του κατά βούληση.¹²⁰⁰ Τα κράτη απαιτείται να λαμβάνουν μέτρα που να αποβλέπουν «στην προαγωγή της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισεως σχετικά με την απασχόληση και το επάγγελμα, με σκοπό την εξάλειψη κάθε διάκρισης στο αντικείμενο αυτό»,¹²⁰¹ συμπεριλαμβανομένης της

1197 ΕΕΔΚΓ, Γενικό Σχόλιο αρ. 26, ό.π. (σημ. 8).

1198 Yılmaz-Dogan κατά Ολλανδίας, ΕΚΦΔ, Αναφορά αρ. 1/1984, Απόψεις της 29ης Σεπτεμβρίου 1988. Βλ. επίσης ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 1, ό.π. (σημ. 485),

1199 Άρθρο 3.1, ΔΣΕ 95: Περί προστασίας του ημερομισθίου, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε την 1η Ιουλίου 1949. Η Σύμβαση περιλαμβάνει επίσης πιο λεπτομερείς προβλέψεις. Θα αναφέρουμε εδώ μόνο όσες έχουν γενικότερο χαρακτήρα.

1200 Άρθρα 5, 6, 12.1, ό.π.

1201 Άρθρο 2, ΔΣΕ 111: Για τη διάκριση στην απασχόληση και το επάγγελμα, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1962.

διάκρισης που βασίζεται «στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στο θρήσκευμα, στα πολιτικά φρονήματα, στην εθνική καταγωγή και την κοινωνική προέλευση».¹²⁰² Επιπλέον η Σύμβαση ορίζει ότι οι μισθοί και τα ημερομίσθια θα σέβονται την αρχή της ίσης αμοιβής για άντρες και γυναίκες εργαζόμενους για εργασία ίσης αξίας.¹²⁰³

Για το ειδικό ζήτημα της αμοιβής των γυναικών εργαζομένων γίνεται επίσης λόγος σε πολλές συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και από πολλά όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το Άρθρο 11(δ) της ΣΕΔΚΓ, τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν το δικαίωμα των γυναικών στην «ίση αμοιβή, συμπεριλαμβανομένης και της ίσης παροχής, με ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας και ίση μεταχείριση ως προς την εκτίμηση της ποιότητας της». Η ΕΕΔΚΓ έχει τονίσει το δικαίωμα των γυναικών στην αμοιβή, διευκρινίζοντας ότι «η απλήρωτη εργασία αποτελεί μορφή εκμετάλλευσης των γυναικών που αντιβαίνει στη Σύμβαση». Από τη μεριά της, η ΕΟΚΜΔ έχει σημειώσει ότι τα δικαιώματα σε δίκαιους και ευνοϊκούς όρους εργασίας, σύμφωνα με το Άρθρο 7 του ΔΣΟΚΜΔ, συνεπάγονται ότι τα κράτη οφείλουν να «αναγνωρίσουν και να εξαλείψουν τις υποκείμενες αιτίες της μισθολογικής διαφοροποίησης, όπως τις έμφυλες διακρίσεις στην αξιολόγηση της εργασίας ή την αντίληψη ότι υπάρχουν διαφορές στην παραγωγικότητα ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες [...] υιοθετώντας νόμους που θα επιβάλλουν την ισότητα στις προαγωγές, στις μη μισθολογικές απολαβές και τις ίσες ευκαιρίες και υποστήριξη στην επαγγελματική εξέλιξη στον χώρο εργασίας».¹²⁰⁴

β) Το δικαίωμα στην ανάπαυση και στην ελεύθερο χρόνο

Το δικαίωμα στην ανάπαυση και στον ελεύθερο χρόνο αναγνωρίζεται από την ΕΟΚΜΔ και αρκετές συμβάσεις της ΔΟΕ. Σύμφωνα με τις Συμβάσεις της ΔΟΕ, ένας εργαζόμενος δικαιούται ανά επτά ημέρες μια περίοδο ανάπαυσης τουλάχιστον 24 συνεχόμενων ωρών,¹²⁰⁵ και, σε επίπεδο αρχής, ο χρόνος εργασίας δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τις οκτώ ώρες ημερησίως και τις 48 ώρες εβδομαδιαίως.¹²⁰⁶ Άλλες Συμβάσεις ρυθμίζουν το καθεστώς της άδειας μετ' αποδοχών.¹²⁰⁷ Ο *Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* προβλέπει δικαίωμα σε τουλάχιστον

1202 Άρθρο 1(α), ό.π.

1203 ΔΣΕ 100: Περί ισότητας της αμοιβής μεταξύ αρρένων και θηλέων εργαζομένων δι' εργασίαν ίσης αξίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 29 Ιουνίου 1951. Βλ. Γενική Σύσταση αρ. 13: Equal remuneration for work of equal value, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ ΗΡΙ/GEN/1/Rev.9 (τόμ. ΙΙ), 1989· Γενική Σύσταση αρ. 16: Unpaid women workers in rural and urban family enterprises, ΕΕΔΚΓ, Έγγρ. ΟΗΕ ΗΡΙ/GEN/1/Rev.9 (τόμ. ΙΙ), 1991, σύμφωνα με τα Άρθρα 2(γ) και 11(γ), (δ) και (ε) ΣΕΔΚΓ.

1204 ΕΟΚΜΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 16, ό.π. (σημ. 22), παρ. 23-24. Τα ίδια πρότυπα είναι υποχρεώσεις κατά το Άρθρο 11.1(α), (β), (γ), (δ) ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 4.3 αναθ. ΕΚΧ.

1205 ΔΣΕ 14: Περί εφαρμογής της εβδομαδιαίας αναπαύσεως εν τοις βιομηχανικοίς καταστήμασι, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 17 Νοεμβρίου 1921· ΔΣΕ 106: Περί της εβδομαδιαίας αναπαύσεως εις το εμπόριο και τα γραφεία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 26 Ιουνίου 1957.

1206 Βλ. Άρθρο 2, ΔΣΕ 1: Περί περιορισμού των ωρών εργασίας εν ταις βιομηχανικαίς επιχειρήσεσιν εις 8 καθ' ημέραν και 48 καθ' εβδομάδα, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1919· Άρθρο 3, ΔΣΕ 30: Για τη ρύθμιση της διάρκειας εργασίας στο εμπόριο και στα γραφεία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1930.

1207 ΔΣΕ 132: Για ετήσιες άδειες με αποδοχές (αναθεωρητική), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 1970 (6 ημέρες ετησίως – έχει επικυρωθεί από 40 χώρες, έχει καταγγελθεί από 14)· ΔΣΕ 54: Για τις ετήσιες άδειες με αποδοχές των ναυτικών, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 24 Οκτωβρίου 1936 (9 έως 12 ημέρες κατ' έτος – έχει επικυρωθεί από 4 χώρες, έχει καταγγελθεί από 2)· ΔΣΕ 101: Για άδειες με αποδοχές στη γεωργία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 26 Ιουνίου 1952 (έχει επικυρωθεί από 34 χώρες, έχει καταγγελθεί από 12)· ΔΣΕ 132: Για ετήσιες άδειες με αποδοχές (αναθεωρητική), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 1970 (3 εβδομάδες – έχει επικυρωθεί από 35 χώρες).

χιστον τέσσερις εβδομάδες άδειας μετ' αποδοχών ετησίως.¹²⁰⁸ Η ΑΔΔΥΑ προβλέπει δικαίωμα ελεύθερου χρόνου, χωρίς να διατυπώνει συγκεκριμένους όρους.¹²⁰⁹ Πολλές Συμβάσεις της ΔΟΕ ασχολούνται με ειδικά ζητήματα του δικαιώματος σε ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας.¹²¹⁰

γ) Λύση της σχέσης εργασίας

Η ΔΣΕ 158: Για τη λύση της σχέσης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη του 1982 προβλέπει μια σειρά ρυθμίσεων σχετικά με τη λήξη της σχέσης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη. Η Σύμβαση αυτή δεν έχει ακόμα επικυρωθεί από πολλές χώρες.¹²¹¹ Ωστόσο το περιεχόμενό της μπορεί να χρησιμοποιηθεί από άλλες διεθνείς αρχές ανθρωπίνων δικαιωμάτων όταν εξετάζουν τις υποχρεώσεις του κράτους σε σχέση με το δικαίωμα στην εργασία και την απαγόρευση της άδικης απόλυσης.¹²¹² Η βασική αρχή είναι ότι «[έ]νας εργαζόμενος δεν πρέπει να απολύεται αν δεν υπάρχει βάσιμος λόγος απόλυσης που να συνδέεται με την ικανότητα ή τη συμπεριφορά του εργαζόμενου ή να βασίζεται στις λειτουργικές ανάγκες της επιχείρησης, του καταστήματος ή της υπηρεσίας».¹²¹³ Η Σύμβαση αναφέρει μια σειρά λόγων για τους οποίους απαγορεύεται η λύση της σχέσης εργασίας: «η συνδικαλιστική υπαγωγή ή η συμμετοχή σε συνδικαλιστικές δραστηριότητες εκτός των ωρών εργασίας ή, κατά τη διάρκεια της εργασίας, με τη συναίνεση του εργοδότη· το γεγονός ότι ζητείται, ασκείται ή έχει ασκηθεί εντολή εκπροσώπησης των αργαζομένων· το γεγονός ότι έχει κατατεθεί μία προσφυγή ή υπάρχει συμμετοχή σε διαδικασίες που κινούνται εναντίον ενός εργοδότη για παραβάσεις της νομοθεσίας, ή έχει κατατεθεί αγωγή στις αρμόδιες διοικητικές αρχές· η φυγή, το χρώμα, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση, οι οικογενειακές ευθύνες, η εγκυμοσύνη, η θρησκεία, οι πολιτικές πεποιθήσεις, η εθνική προέλευση, ή η κοινωνική καταγωγή· η απουσία από την εργασία κατά τη διάρκεια της άδειας μητρότητας[·] [η] πρόσκαιρη απουσία από την εργασία που οφείλεται σε ασθένεια ή σε ατύχημα».¹²¹⁴

1208 Άρθρο 2.3 αναθ. ΕΚΧ.

1209 Άρθρο XV ΑΔΔΥΑ.

1210 ΔΣΕ 136: Περί προστασίας εκ των κινδύνων δηλητηρίασεως των οφειλομένων εις το βενζόλιον, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 23 Ιουνίου 1971· ΔΣΕ 139: Για την πρόληψη και τον έλεγχο των επαγγελματικών κινδύνων που προκαλούνται από καρκινογόνους ουσίες και στοιχεία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 1974· ΔΣΕ 148: Για την προστασία των εργαζομένων από τους επαγγελματικούς κινδύνους που οφείλονται στη μόλυνση του αέρα, στον θόρυβο και στους κραδασμούς μέσα στους χώρους εργασίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 20 Ιουνίου 1977· ΔΣΕ 155: Για την ασφάλεια, την υγεία των εργαζομένων και το περιβάλλον εργασίας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 22 Ιουνίου 1981· Protocol of 2002 to the Occupational Safety and Health Convention (P155), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 20 Ιουνίου 1981· ΔΣΕ 161: Υπηρεσίες επαγγελματικής υγείας, ΔΟΕ υιοθετήθηκε στις 25 Ιουνίου 1985· ΔΣΕ 162: Για την ασφάλεια στη χρήση αμιάντου, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 24 Ιουνίου 1986· ΔΣΕ 170: Για την ασφάλεια κατά τη χρήση χημικών προϊόντων, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 25 Ιουνίου 1990· ΔΣΕ 174: Για την πρόληψη των σοβαρών βιομηχανικών ατυχημάτων, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 22 Ιουνίου 1993· ΔΣΕ 176: Για την ασφάλεια και την υγεία στα ορυχεία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 22 Ιουνίου 1995· ΔΣΕ 184: Για την ασφάλεια και υγεία στη γεωργία, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 21 Ιουνίου 2001. Βλ. μια εφαρμογή του αντίστοιχου Άρθρου 2.4 αναθ. ΕΚΧ στην υπόθεση STTK ry και They ry κατά Φινλανδίας, ΕΕΚΔ, Προσφυγή αρ. 10/2000, Απόφαση επί της ουσίας, 17 Οκτωβρίου 2001.

1211 Τον Ιανουάριο του 2014 την είχαν επικυρώσει 35 κράτη, βλ. <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/ratifce.pl?C158>.

1212 Άρθρο 7(d), Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 24 αναθ. ΕΚΧ· Άρθρο 13(c), Πρωτόκολλο στον ΑΧΔΑΛ σχετικά με τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική· Άρθρο 11.2(α) ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 54.1(α) ΔΣΔΜΕ.

1213 Άρθρο 4, ΔΣΕ 158: Για τη λύση της σχέσης εργασίας με πρωτοβουλία του εργοδότη, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 22 Ιουνίου 1982.

1214 Άρθρα 5 και 6, ό.π.

Η Σύμβαση της ΔΟΕ προβλέπει ότι στους εργαζόμενους πρέπει να δίνεται η δυνατότητα να αντικρούσουν τους ισχυρισμούς που διατυπώθηκαν εις βάρος τους προκειμένου να λυθεί η σχέση εργασίας για λόγους που σχετίζονται με τη συμπεριφορά ή την απόδοσή τους στην εργασία.¹²¹⁵ «[Έχουν] το δικαίωμα να προσφύγ[ουν] εναντίον του μέτρου αυτού σε αμερόληπτο οργανισμό όπως είναι το δικαστήριο, το εργατικό δικαστήριο, η επιτροπή διαιτησίας ή ο διαιτητής».¹²¹⁶ Αν η απόλυση κριθεί αδικαιολόγητη, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και την πρακτική και τα όργανα αυτά «δεν έχουν το δικαίωμα ή δεν κρίνουν δυνατή την ακύρωση της απόλυσης και/ή την εντολή ή πρόταση επαναπρόσληψης του εργαζομένου, θα πρέπει να μπορούν να διατάξουν την καταβολή αποζημίωσης ή κάθε άλλη μορφή αποκατάστασης που θεωρείται κατάλληλη».¹²¹⁷ Σε κάθε περίπτωση οι εργαζόμενοι δικαιούνται μια προειδοποίηση λογικής διάρκειας.¹²¹⁸ Η Σύμβαση προβλέπει «κατάλληλες εγγυήσεις κατά της χρήσης συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου που θα έχουν ως σκοπό να υπεκφεύγουν την προστασία που απορρέει από τη σύμβαση αυτή».¹²¹⁹

Δύο σημαντικές διατάξεις της ΔΣΔΜΕ, που αφορούν μόνο τους μετανάστες που έχουν εισέλθει νόμιμα στη χώρα, είναι το Άρθρο 49.2 και το Άρθρο 51. Απαιτούν να παραχωρείται σε κάθε μετανάστη εργαζόμενο που έχασε την εργασία του ένα χρονικό περιθώριο για να αναζητήσει άλλη εργασία πριν του αφαιρεθεί η άδεια διαμονής. Σύμφωνα με το Άρθρο 49.2, «[ο]ι μετανάστες εργαζόμενοι, στους οποίους επιτρέπεται στο Κράτος απασχόλησης να επιλέγουν την μισθωτή δραστηριότητα δεν αντιμετωπίζονται ως παράνομοι ούτε στερούνται της άδειας παραμονής τους λόγω της εκπνοής της μισθωτής απασχόλησής τους πριν από την εκπνοή της άδειας εργασίας τους ή άλλων σχετικών αδειών».¹²²⁰ Μια άλλη διάταξη, το Άρθρο 51, συμπερίληφθηκε προκειμένου να προσφέρει την ίδια προστασία στους μετανάστες, οι οποίοι δικαιούνται να επιλέγουν ελεύθερα την αμειβόμενη εργασία τους, εκτός από τις περιπτώσεις που η άδεια διαμονής έχει χορηγηθεί ειδικά για τη συγκεκριμένη αμειβόμενη εργασία για την οποία έγιναν δεκτοί. Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους έχει εφαρμόσει αυτήν την τελευταία διάταξη σε δύο περιπτώσεις στις οποίες το κράτος δεν παρείχε επαρκή χρόνο στον μετανάστη εργαζόμενο για να βρει μια εναλλακτική απασχόληση και συνέδεσε αυτόματα την απώλεια της εργασίας του με τη λήξη της άδειας διαμονής.¹²²¹ Αναλύοντας την ιστορία των προσχεδίων του ΔΣΔΜΕ υποδηλώνεται ότι το Άρθρο 51 εισήχθη προκειμένου να προστατεύσει τους μετανάστες που διέθεταν άδεια εργασίας συνδεδεμένη με έναν μόνο εργοδότη και η οποία θα μπορούσε, κατά συνέπεια, να εμποδίσει τη σύναψη σχέσης εργασίας με άλλον εργοδότη. Η διάταξη σιωπηρώς επιτρέπει περιορισμούς στις άδειες εργασίας σε ό,τι αφορά το είδος της εκτελούμενης εργασίας.¹²²²

1215 Βλ. Άρθρο 7, ό.π.

1216 Άρθρο 8.1, ό.π. Για τις αρμοδιότητες των διαιτητικών οργανισμών, βλ. Άρθρο 9.

1217 Άρθρο 10, ό.π.

1218 Βλ. Άρθρο 11, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 4.4 αναθ. ΕΚΧ.

1219 Άρθρο 2.3, ό.π.

1220 Βλ. επίσης Άρθρο 8, ΔΣΕ 143: Για τη μετανάστευση με παράνομες συνθήκες και την προώθηση της ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης των μεταναστών εργατών, ΔΟΕ, που εφαρμόζει αυτή την αρχή με απόλυτο τρόπο στους μετανάστες εργάτες και τα μέλη της οικογένειάς τους που διαμένουν στην επικράτεια για περισσότερα από πέντε χρόνια.

1221 Βλ. Concluding Observations on Azerbaijan, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/AZE/CO/1, 19 Μαΐου 2009, παρ. 34-35· και Concluding Observations on El Salvador, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/SLV/CO/1, 4 Φεβρουαρίου 2009, παρ. 35 και 36.

1222 Βλ. Report of the Open-Ended Working Group on the Drafting of an International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Their Families, Τρίτη Επιτροπή, 43η Σύνοδος, Έγγρ. ΟΗΕ A/C.3/43/1, 20 Ιουνίου 1988, παρ. 53-66. Ο εκπρόσωπος της Ιταλίας αποσαφήνισε αυτήν την ερμηνεία του κειμένου, η οποία προτάθηκε από τη

Το περιεχόμενο κάποιων από αυτά τα Άρθρα αποτυπώνεται εν μέρει σε σχόλια της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατά την εξέταση της αρχής της μη διάκρισης και του δικαιώματος στην ιδιωτική και την οικογενειακή ζωή.¹²²³ Η Επιτροπή έχει δεχτεί ότι τα κράτη υποχρεούνται να εγγυώνται στους μετανάστες την πλήρη και αποτελεσματική πρόσβαση σε προσωπικά έγγραφα και ότι, προκειμένου να παρέχονται ένδικο μέσα εναντίον αυτών παραβιάσεων, το κράτος θα πρέπει «να δημιουργήσει έναν κυβερνητικό μηχανισμό στον οποίον οι μετανάστες εργαζόμενοι θα μπορούν να καταγγέλλουν παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους από τους εργοδότες, συμπεριλαμβανομένης της παράνομης παρακράτησης των προσωπικών τους εγγράφων».¹²²⁴

Η Αφρικανική Επιτροπή έχει δεχτεί ότι μια αιφνίδια απέλαση χωρίς την προσφυγή σε εθνικά δικαστήρια μπορεί «να υπονομεύσει σε μεγάλο βαθμό [...] το δικαίωμα [του μετανάστη] να συνεχίσει να εργάζεται [...] υπό ισότιμες και ικανοποιητικές συνθήκες», και να οδηγήσει σε απώλεια της εργασίας παραβιάζοντας το δικαίωμα στην εργασία (Άρθρο 15 ΑΧΔΑΛ).¹²²⁵

δ) Εγκυμοσύνη

Σε πολλά διεθνή νομικά κείμενα απαιτείται η σχέση εργασίας των γυναικών να μην λύεται λόγω εγκυμοσύνης, οι γυναίκες να μην υπόκεινται σε τεστ εγκυμοσύνης πριν τη μετανάστευση ή την πρόσληψη, και στις έγκυες να δίνεται άδεια μητρότητας μετ' αποδοχών ή προστασία μέσω της κοινωνικής ασφάλισης. Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δεχτεί ότι πρακτικές όπως η απαίτηση από τους εργοδότες να διενεργείται τεστ εγκυμοσύνης πριν την πρόσληψη παραβιάζουν την αρχή της ισότητας των φύλων αναφορικά με το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα (Άρθρα 3 και 17, ΔΣΑΠΔ).¹²²⁶

Το Άρθρο 11 ΣΕΔΚΓ προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να «απαγορεύουν, επί ποινή κυρώσεων, την απόλυση για λόγους εγκυμοσύνης και τη διάκριση στις απολύσεις που βασίζονται στην οικογενειακή κατάσταση» και «να καθιερώσουν την παροχή πληρωμένων αδειών εγκυμοσύνης ή αδειών εγκυμοσύνης που δίδουν δικαίωμα σε παρόμοιες κοινωνικές παροχές, με την εγγύηση της διατηρήσεως της προηγούμενης εργασίας, των δικαιωμάτων αρχαιότητας και των κοινωνικών προνομίων». Σύμφωνα με το Άρθρο 10 του ΔΣΟΚΜΔ «για εύλογο χρονικό διάστημα πριν και μετά τη γέννηση παιδιών [...] οι εργαζόμενες μητέρες πρέπει να λαμβάνουν [...] άδεια με αποδοχές ή άδεια με ανάλογες παροχές κοινωνικής ασφαλίσεως».¹²²⁷ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δεχτεί ότι πρακτικές όπως τα υποχρεωτικά τεστ εγκυμοσύνης πριν από την πρόσληψη απαγορεύονται βάσει των

Φινλανδία για λογαριασμό της Ομάδας Σκανδιναβικών Χωρών και της Ομάδας Μεσογειακών Χωρών, με τροποποιήσεις από τις ΗΠΑ. Η απόρριψη της πρότασης από την Ολλανδία επιβεβαιώνει αυτήν την ανάγνωση. Στα Άρθρα 51 και 49(2) αντιτάχθηκε σθεναρά η Ομ. Δημ. της Γερμανίας.

1223 Βλ. Concluding Observations on Thailand, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 244), παρ. 23.

1224 Ό.π., παρ. 23.

1225 IHRDA κατά Δημοκρατίας της Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 76.

1226 ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 28, ό.π. (σημ. 22), παρ. 20. Βλ. επίσης ΕΕΔΚΓ, Γενική Σύσταση αρ. 24, ό.π. (σημ. 29), παρ. 22.

1227 Άρθρο 10.2 ΔΣΟΚΜΔ.

Άρθρων 3 και 17 της ΔΣΑΠΔ.¹²²⁸ Οι Συμβάσεις της ΔΟΕ για την προστασία της μητρότητας παρέχουν επιπλέον προστασία σε αυτό το πλαίσιο.¹²²⁹

IV. Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι στα εργασιακά δικαιώματα: το δικαίωμα σύστασης συνδικαλιστικής οργάνωσης και συμμετοχής σε αυτήν.

Η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι προστατεύεται ευρέως σε οικουμενικές και περιφερειακές συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μεταξύ άλλων στο Άρθρο 22 ΔΣΑΠΔ και στο Άρθρο 8 ΔΣΟΚΜΔ.¹²³⁰ Προστατεύεται επίσης στις συνθήκες της ΔΟΕ, συμπεριλαμβανομένου του Καταστατικού Χάρτη του 1919,¹²³¹ και της Διακήρυξης της Φιλαδέλφειας του 1944.

Το δικαίωμα συμμετοχής, μη συμμετοχής και σύστασης συνδικαλιστικής οργάνωσης αναγνωρίστηκε με τη ΔΣΕ 87 του 1948. Είναι ένα δικαίωμα με αχώριστο χαρακτήρα, που μπορεί να διεκδικηθεί δικαστικά. Η βασική αρχή διατυπώνεται στο Άρθρο 2 της ΔΣΕ 87:

«Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες δικαιούνται άνευ οιασδήποτε διακρίσεως και άνευ προηγουμένης άδειας να συνιστούν οργανώσεις της εκλογής των και να καθίστανται μέλη των οργανώσεων τούτων υπό μόνον τον όρον να συμμορφώνονται προς τα καταστατικά των εν λόγω οργανώσεων».

Όπως διακηρύχθηκε στη Συνδιάσκεψη της ΔΟΕ του 1998, από το δικαίωμα αυτό απορρέει μια υποχρέωση προαγωγής και εκπλήρωσης της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, που είναι δεσμευτική για όλα τα μέλη της ΔΟΕ, ακόμα και για εκείνα που δεν είναι μέλη στη ΔΣΕ 87.¹²³² Στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι περιλαμβάνεται η ελευθερία των οργανώσεων να εκπονούν το καταστατικό τους και τους διοικητικούς τους κανονισμούς, να εκλέγουν ελεύθερα τους αντιπροσώπους τους, να οργανώσουν τα της διαχείρισης και δράσης τους και να καταστρώνουν το πρόγραμμα των ενεργειών τους,¹²³³ το δικαίωμα των οργανώσεων να μην

1228 Βλ. σημ. 1224.

1229 ΔΣΕ 3: Περί εργασίας των γυναικών προ και μετά τον τοκετόν, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1919 (έχει επικυρωθεί από 29 χώρες, έχει καταγγελθεί από 5)· ΔΣΕ 103: Για την προστασία της μητρότητας (αναθεωρητική), ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 28 Ιουνίου 1952 (έχει επικυρωθεί από 30 χώρες, έχει καταγγελθεί από 11)· ΔΣΕ 183: Για την ανασθεώρηση της (αναθεωρημένης) σύμβασης για την προστασία της μητρότητας, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 15 Ιουνίου 2000 (έχει επικυρωθεί από 18 χώρες). Παρότι οι παραπάνω συμβάσεις δεν επικυρώθηκαν από αρκετά κράτη, πρέπει να θεωρούνται ένα σημαντικό εργαλείο ερμηνείας των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη ΣΕΔΚΓ και άλλες συμβάσεις. Οι συμβάσεις ισχύουν ανεξάρτητα από την εθνικότητα.

1230 Άρθρο 22 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 8 ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρα 20 και 23.4 ΟΔΑΔ· Άρθρο 10 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 35 ΑρΧΔΑ· Άρθρο XXII ΑΔΔΥΑ· Άρθρο 16 ΑΣΔΑ· Άρθρο 8 του Πρωτοκόλλου του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 11 ΕΣΔΑ· Άρθρο ΙΙ.19.4(β) αναθ. ΕΚΧ. Βλ. για την οπτική γωνία των συνδικαλιστικών οργανώσεων, Διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα των προσώπων που δεν έχουν την ιθαγένεια της χώρας διαμονής τους, Άρθρο 8.1(β)· Άρθρο 5 αναθ. ΕΚΧ.

1231 Προοίμιο, Καταστατικό Χάρτη της ΔΟΕ.

1232 Άρθρο 2, Διακήρυξη της ΔΟΕ του 1998.

1233 Άρθρο 3, ΔΣΕ 87: Περί συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 9 Ιουλίου 1948. Άλλες συναφείς συμβάσεις της ΔΟΕ είναι οι εξής: ΔΣΕ 98: Περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργανώσεως και συλλογικής διαπραγματεύσεως, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε την 1η Ιουλίου 1949· και ΔΣΕ 141: Για τις οργανώσεις των γεωργικών εργατών και το ρόλο τους στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, ΔΟΕ, υιοθετήθηκε στις 23

υπόκεινται στην διάλυση ή αναστολή των εργασιών τους διά της διοικητικής οδού,¹²³⁴ και το δικαίωμα των οργανώσεων να συνιστούν ομοσπονδίες και συνομοσπονδίες, εθνικές ή διεθνείς.¹²³⁵ Η άσκηση αυτών των δικαιωμάτων από τις οργανώσεις πρέπει να σέβεται την εθνική νομοθεσία, η οποία «δέον να μη προσβάλλει ή να μη εφαρμόζεται κατά τρόπο προσβάλλοντα τας υπό της παρούσης Συμβάσεως διασφαλίσεις».¹²³⁶ Τέλος, η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα μη συμμετοχής σε μια συνδικαλιστική οργάνωση.¹²³⁷

Η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι σε συνδικαλιστικές οργανώσεις έχει θεωρηθεί από το Διμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι έχει «πολύ μεγάλη σημασία για την υπεράσπιση των νόμιμων συμφερόντων των εργαζομένων, και εμπίπτει στο corpus juris των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».¹²³⁸ Επιπλέον το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι αυτή η δικλείδα ασφαλείας «έχει πολύ μεγάλη σημασία με βάση την αρχή του αναπαλλοτριώτου χαρακτήρα αυτών των δικαιωμάτων, τα οποία κατέχουν όλοι οι εργαζόμενοι, **ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό τους καθεστώς**, καθώς επίσης και τη θεμελιώδη αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, που αποτυπώνεται στο Άρθρο 1 της *Οικουμενικής Διακήρυξης*».¹²³⁹

Κεντρική στη *Διακήρυξη της ΔΟΕ του 1998* είναι η θέση ότι η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι δεν μπορεί να περιορίζεται για τους *αλλοδαπούς*, καθώς προστατεύεται «άνευ οιασδήποτε διακρίσεως».¹²⁴⁰ Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η άσκηση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι μπορεί να περιοριστεί όταν οι περιορισμοί:

- ορίζονται από τον νόμο·
- είναι αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία·¹²⁴¹
- υπηρετούν την εθνική ή τη δημόσια ασφάλεια, τη δημόσια τάξη, την προστασία της υγείας και των ηθών ή την προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων.¹²⁴²
- δεν εισάγουν διακρίσεις.

Ιουνίου 1975.

1234 Άρθρο 4, ό.π.

1235 Άρθρο 5, ό.π.

1236 Άρθρο 8, ό.π.

1237 Βλ. Young, James και Webster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7601/76· 7806/77, Απόφαση της 13ης Αυγούστου 1981, παρ. 52, 57· Sorensen και Rasmussen κατά Δανίας, ΕΔΔΑ, Τμυρεία Σύνθεση, Προσφυγές αρ. 52562/99 και 52620/99, Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 2006· Sigurjonsson κατά Ισλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 16130/90, Απόφαση της 30ής Ιουνίου 1993. Βλ. επίσης Άρθρο 10.2 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 8.3, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ.

1238 Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.72, Απόφαση της 2ας Φεβρουαρίου 2001, παρ. 158.

1239 Γνωμοδότηση για τους παράτυπους μετανάστες, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 33), παρ. 157 (δική μας υπογράμμιση).

1240 Άρθρο 2, ΔΣΕ 87: Περί συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος, ΔΟΕ. Βλ. επίσης Άρθρο 6.1(α)(ii), ΔΣΕ 97: Για τους μετανάστες εργάτες (αναθεωρητική), ΔΟΕ.

1241 Για μια ερμηνεία της «αναγκαιότητας» σε υποθέσεις συνδικαλιστικών οργανώσεων, βλ. Young, James και Webster κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1235), παρ. 63.

1242 Βλ. Άρθρο 22.2 ΔΣΑΠΔ· Άρθρα 26.2 και 40.2 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 16.2 ΑΣΔΑ· Άρθρο 8.2, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ· Άρθρο 27.2 ΑΧΔΑΛ· Άρθρο 11.2 ΕΣΔΑ (που προσθέτει ως λόγο «την πρόσπιση της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος»)· Άρθρο 35.2 ΑρχΔΑ. Βλ. επίσης Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 1236), παρ. 156-159, 168-170· Gorzelik και άλλοι κατά Πολωνίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 44158/98, Απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 2004, παρ. 64-65·

Συγκεκριμένα, κανένας περιορισμός δεν πρέπει να βασίζεται σε διακρίσεις μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών, όπως έχει γίνει δεκτό στα συμπεράσματα πολλών οργάνων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹²⁴³ Για παράδειγμα, η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων έχει δεχτεί ότι οι περιορισμοί στη συμμετοχή και «η απαγόρευση στους αλλοδαπούς να καταλάβουν θέσεις ευθύνης σε μια συνδικαλιστική οργάνωση είναι αντίθετη με το Σύμφωνο».¹²⁴⁴

Το Άρθρο 5 ΔΣΚΦΔ απαγορεύει τις φυλετικές διακρίσεις σε σχέση με την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι και το δικαίωμα ίδρυσης και συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις.¹²⁴⁵ Παρότι το Άρθρο 1.2 ΔΣΚΦΔ επιτρέπει τις διακρίσεις ανάμεσα σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς, η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων έχει διευκρινίσει ότι το Άρθρο αυτό «πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο που να μην υπονομεύει τη θεμελιώδη απαγόρευση των διακρίσεων· συνεπώς δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται με τρόπο που να αποκλίνει από τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναγνωρίζονται και διακηρύσσονται, ιδίως στην *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, το ΔΣΟΚΜΔ και το ΔΣΑΠΔ».¹²⁴⁶ Πρόσθεσε επίσης ότι πολλά από τα δικαιώματα που προβλέπονται στο Άρθρο 5, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι και του δικαιώματος σύστασης και συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, πρέπει να προστατεύονται για όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό τους καθεστώς.¹²⁴⁷

Το Άρθρο 26 της ΔΣΔΜΕ αναφέρει επίσης το δικαίωμα συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενώ το Άρθρο 40, το οποίο ισχύει μόνο για τους νόμιμους μετανάστες και τις οικογένειές τους, περιλαμβάνει επίσης το δικαίωμα σύστασης συνδικαλιστικών οργανώσεων. Η μόνη πρόσθετη διάταξη σε σύγκριση με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και τα δικαιώματα που σχετίζονται με τις συνδικαλιστικές ενώσεις τα οποία εγγυώνται οι συμβάσεις ανθρωπίνων και εργασιακών δικαιωμάτων, είναι το δικαίωμα «να αναζητούν τη συνδρομή και την υποστήριξη κάθε προαναφερόμενου συνδικάτου ή οργάνωσης».¹²⁴⁸ Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους έχει δηλώσει πως, παρότι το Άρθρο 26 δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα σύστασης συνδικαλιστικών οργανώσεων στους παράτυπους μετανάστες εργαζόμενους, αν «ερμηνευτεί σε συνδυασμό με άλλες συμβάσεις του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορεί να δημιουργήσει ευρύτερες υποχρεώσεις για τα κράτη που έχουν επικυρώσει και τις δύο συμβάσεις».¹²⁴⁹

1243 Βλ. Concluding Observations on the Republic of Korea, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 1160), παρ. 12· Concluding Observations on El Salvador, ΕΟΚΜΔ, Αναφορά της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων στο Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του ΟΗΕ, Έγγρ. ΟΗΕ E/1997/22 (1997), σ. 34, παρ. 165· Concluding Observations on Kuwait, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1160), παρ. 38· Concluding Observations on Costa Rica, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1041), παρ. 20· Concluding Observations on Mexico, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 491), παρ. 36· Concluding Observations on Ecuador, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 502), παρ. 42· Concluding Observations on the Philippines, ΕΜΕ, Έγγρ. ΟΗΕ CMW/C/PHL/CO/1, 14 Ιουλίου 2009, παρ. 3.

1244 Concluding Observations on El Salvador, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1241), παρ. 165· Concluding Observations on Costa Rica, ΕΟΚΜΔ, ό.π. (σημ. 1041), παρ. 20

1245 Άρθρο 5(δ)(ix) και (ε)(ii) ΔΣΚΦΔ.

1246 ΕΚΦΔ, Γενική Σύσταση αρ. 30, ό.π. (σημ. 18), παρ. 2.

1247 Βλ. ό.π., παρ. 3 και 35.

1248 Άρθρο 26.1(γ) ΔΣΔΜΕ. Το Άρθρο 8.1(α) του Πρωτοκόλλου του Σαν Σαλβαδόρ είναι επίσης διακηρυκτικό του εθιμικού διεθνούς δικαίου και δίνει δικαίωμα προσφυγής στην Διαμερικανική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δυνάμει του Άρθρου 19 του ίδιου Πρωτοκόλλου.

1249 ΕΜΕ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 2), παρ. 65.

Η ΔΣΕ 98 ορίζει ότι τα κράτη πρέπει να παρέχουν προστασία στους εργαζόμενους από πράξεις που μπορούν να βλάψουν τη συνδικαλιστική ελευθερία, συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης ενός εργαζόμενου υπό τον όρο να μην εγγραφεί σε συνδικάτο ή να αποχωρήσει από συνδικάτο· ή την απόλυση ενός εργαζόμενου ή τη ζημίωσή του με άλλο μέσο, λόγω εγγραφής σε συνδικάτο, ή συμμετοχής του σε συνδικαλιστικές ενέργειες εκτός των ωρών εργασίας ή, με συγκατάθεση του εργοδότη του, εντός των ωρών εργασίας.¹²⁵⁰

Σύμφωνα με τη *Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες*, «[ό]σον αφορά τα σωματεία μη κερδοσκοπικού ή πολιτικού χαρακτήρος ως και επαγγελματικά συνδικάτα, τα Συμβαλλόμενα Κράτη θα επιφυλάσσουν εις τους νομίμως διαμένοντας επί του εδάφους αυτών Πρόσφυγας την μάλλον ευμενή μεταχείρισιν, ήτις χορηγείται υπό τας ιδίας συνθήκας εις τους υπηκόους αλλοδαπού Κράτους».¹²⁵¹ Όπως σημειώνεται παραπάνω, η προστασία που παρέχει το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ευρύτερη, επειδή προστατεύει επίσης την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι των παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο.

1250 Άρθρο 1, ΔΣΕ 98: Περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργανώσεως και συλλογικής διαπραγματεύσεως, ΔΟΕ (160 επικυρώσεις). Βλ. άλλα άρθρα για περισσότερες λεπτομέρειες.

1251 Άρθρο 15, Σύμβαση της Γενεύης για τους Πρόσφυγες.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥ: ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

I. Ποιος μηχανισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί

1. Εφαρμοστές διεθνείς υποχρεώσεις

- Σε ποιες συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων μετέχει το συγκεκριμένο κράτος;
- Έχει διατυπώσει το συγκεκριμένο κράτος επιφυλάξεις ή ερμηνευτικές διακηρύξεις;
- Είναι οι παραπάνω επιφυλάξεις και διακηρύξεις έγκυρες και επιτρεπτές (δηλαδή επιτρέπονται από τη σύμβαση ή αντίκεινται στο αντικείμενο και τον σκοπό της σύμβασης;)

2. Κατά χρόνο αρμοδιότητα

- Έχουν τεθεί σε ισχύ οι εν λόγω συμβάσεις;
- Είχε τεθεί σε ισχύ η σύμβαση πριν λάβουν χώρα τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης;
- Αν απαιτείται πρόσθετη επικύρωση ή συμφωνία για τον μηχανισμό ατομικής ή συλλογικής προσφυγής που συνδέεται με τη σύμβαση, έχει κάτι τέτοιο συμβεί;

3. Κατά τόπο αρμοδιότητα

- Οι ενέργειες για τις οποίες ασκείται η προσφυγή έλαβαν χώρα εντός της επικράτειας του συγκεκριμένου κράτους ή υπήχθησαν με άλλο τρόπο στην εξουσία ή τον έλεγχό του, έτσι ώστε να υπάγονται στη δικαιοδοσία του;
- Έχει το όργανο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώπιον του οποίου ασκείται η προσφυγή αρμοδιότητα επί του συγκεκριμένου κράτους;

4. Καθ' ύλην αρμοδιότητα

- Συνιστούν τα πραγματικά περιστατικά επί των οποίων θεμελιώνεται η προσφυγή, παραβάσεις συγκεκριμένων διατάξεων των συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

- Ποιοι μηχανισμοί είναι αρμόδιοι να κρίνουν επί των προσφυγών για τα συγκεκριμένα ανθρώπινα δικαιώματα;

5. Ενεργητική νομιμοποίηση

- Νομιμοποιείται ενεργητικά αυτός που καταθέτει την προσφυγή να εισαγάγει μια υπόθεση ενώπιον του συγκεκριμένου μηχανισμού ατομικών ή συλλογικών προσφυγών;

6. Προθεσμίες

- Κατατέθηκε η προσφυγή εντός της προθεσμίας που προβλέπεται για τον συγκεκριμένο διεθνή μηχανισμό; Αν όχι, μήπως υπάρχει ακόμα η δυνατότητα προσφυγής σε άλλους διεθνείς μηχανισμούς;

II. Επιλογή μηχανισμού: στρατηγική

1. Ένα ή περισσότερα όργανα;

- Υπάρχει δυνατότητα η προσφυγή να κατατεθεί σε έναν ή περισσότερους μηχανισμούς;
- Μήπως ορισμένοι μηχανισμοί αποκλείουν τις προσφυγές που έχουν εξεταστεί ή εξετάζονται από άλλους μηχανισμούς;
- Είναι δυνατόν να ζητηθεί η εξέταση διαφορετικών στοιχείων της ίδιας υπόθεσης από διαφορετικά όργανα;

2. Ποιο όργανο προσφέρεται περισσότερο;

- Ποιος μηχανισμός προσφέρει τις μεγαλύτερες πιθανότητες ευδοκίμησης της προσφυγής;
- Ποια σύμβαση ή ποιος μηχανισμός προβλέπει τις ισχυρότερες ή τις πιο συναφείς εγγυήσεις, ή την πιο ισχυρή νομολογία ως προς το επίδικο ζήτημα;
- Ποιος μηχανισμός προσφέρει το ισχυρότερο σύστημα προσωρινών μέτρων, αν η υπόθεση το απαιτεί; Ποιων μηχανισμών τα προσωρινά μέτρα γίνονται περισσότερο σεβαστά από το κράτος;
- Ποιος μηχανισμός είναι σε θέση να παράσχει πιο ουσιαστική επανόρθωση στον προσφεύγοντα;

- Ποιος μηχανισμός διαθέτει το ισχυρότερο σύστημα εκτέλεσης των τελικών του αποφάσεων;

3. Έννομες συνέπειες στο εσωτερικό δικαιοσύστημα

- Οι αποφάσεις του συγκεκριμένου δικαστηρίου ή δικαιοδοτικού οργάνου είναι δεσμευτικές ή μη δεσμευτικές;
- Ποιες είναι οι έννομες συνέπειες των αποφάσεων του μηχανισμού στο εθνικό σύστημα; Υπάρχει το ενδεχόμενο νέας προσφυγής στις εθνικές διαδικασίες μετά την απόφαση του διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου;
- Ποιος είναι ο πολιτικός αντίκτυπος της απόφασης του μηχανισμού στο συγκεκριμένο κράτος;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: ΔΙΕΘΝΗ ΕΝΔΙΚΑ ΜΕΣΑ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ

I. Η χρήση των διεθνών μηχανισμών και ένδικων μέσων

Υπάρχουν πολλοί διεθνείς μηχανισμοί, δικαιοδοτικοί και μη, που ενδέχεται να έχουν στη διάθεσή τους οι μετανάστες που διεκδικούν επανόρθωση για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους για τις οποίες η εσωτερική έννομη τάξη δεν τους προσέφερε την κατάλληλη προστασία.

Οι διεθνείς μηχανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δέχονται ατομικά αιτήματα χωρίζονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

- **Δικαιοδοτικοί μηχανισμοί:** Τα διεθνή δικαστήρια δέχονται ατομικά αιτήματα ή προσφυγές, και είναι αρμόδια να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν τις συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να αποφανθούν επί των παραβιάσεων της σύμβασης, και να ορίσουν την προσηκούμενη επανόρθωση στην εκάστοτε υπόθεση που εξετάζεται. Οι αποφάσεις τους είναι δεσμευτικές, και πρέπει να εκτελούνται από το συγκεκριμένο κράτος. Στους διεθνείς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς ανθρωπίνων δικαιωμάτων συγκαταλέγονται το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.
- **Οιονεί δικαιοδοτικοί μηχανισμοί:** Τα όργανα αυτά έχουν όλα τα χαρακτηριστικά των δικαιοδοτικών μηχανισμών, με τη διαφορά ότι οι αποφάσεις τους δεν είναι δεσμευτικές. Σε αυτά συμπεριλαμβάνονται: η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών (ΕΕΔΚΓ), η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΕΚΦΔ), η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (ΕΚΒ), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ), η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΕΑΔ), η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ), η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους (ΕΜΕ), η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΕΔΠ), η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΕΔΑΑ), η Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις (ΕΒΕ), η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων (ΕΟΚΜΔ).
- **Μη δικαιοδοτικοί μηχανισμοί:** Οι μη δικαιοδοτικοί μηχανισμοί είναι θεσμοί ή όργανα που δεν είναι επιφορτισμένα με την εποπτεία της εφαρμογής μιας συγκεκριμένης σύμβασης, και των οποίων οι αποφάσεις ή απόψεις δεν είναι δεσμευτικές. Η νομιμότητά τους συνήθως απορρέει από τη σύμβαση που ιδρύει τους διεθνείς ή περιφερειακούς οργανισμούς από τους οποίους έχουν προκύψει, και όχι από μια συγκεκριμένη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό για παράδειγμα συμβαίνει με τις Ειδικές Διαδικασίες που καθιερώθηκαν από το Συμβούλιο του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

1. Προκαταρκτικές προϋποθέσεις

α) Δικαιοδοσία (κατά χρόνο, καθ' ύλην και κατά τόπο)

Τα διεθνή δικαιοδοτικά και τα οιοινεί δικαιοδοτικά όργανα έχουν τη δυνατότητα να κρίνουν κάθε παραβίαση που τους καταγγέλλεται σύμφωνα με τον νόμο που υπάγεται στη δικαιοδοσία τους. Αυτή η έννοια δεν πρέπει να συγχέεται με την «αρμοδιότητα» ενός δικαστηρίου ή μιας δικαιοδοτικής αρχής να κρίνει μια συγκεκριμένη υπόθεση. Στο διεθνές δίκαιο, η δικαιοδοσία ενός διεθνούς οργάνου ισοδυναμεί με την εμπέλεια της διεθνούς ευθύνης ενός κράτους. Χωρίζεται επομένως σε τρεις κατηγορίες: κατά χρόνο δικαιοδοσία (*ratione temporis* – που σχετίζεται με τη χρονική περίοδο κατά την οποία το κράτος δεσμεύεται από τη διεθνή υποχρέωση)· καθ' ύλην δικαιοδοσία (*ratione materiae* – που σχετίζεται με τα όρια του αντικειμένου της υποχρέωσης του κράτους), και κατά τόπο δικαιοδοσία (*ratione loci* – που σχετίζεται με την εδαφική εμπέλεια της ευθύνης του κράτους).

i) Κατά χρόνο δικαιοδοσία («ratione temporis»)

Βασική αρχή του διεθνούς δικαίου είναι ότι ένας διεθνής μηχανισμός έχει δικαιοδοσία να κρίνει καταγγελλόμενες παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου που έλαβαν χώρα αφότου τέθηκε σε ισχύ η υποχρέωση σεβασμού του συγκεκριμένου διεθνούς κανόνα στο κράτος αυτό.¹²⁵² Η αρχή αυτή ισχύει εξίσου για τους διεθνείς μηχανισμούς ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και συνεπώς αυτοί έχουν δικαιοδοσία μόνο για περιστατικά ή πράξεις που πραγματοποιήθηκαν αφότου η συναφής σύμβαση τέθηκε σε ισχύ για το κράτος μέλος.¹²⁵³

Ωστόσο η αρχή αυτή εφαρμόζεται διαφορετικά σε διαφορετικές περιπτώσεις:

- **Στιγμιαίο γεγονός/πράξη:** η απλούστερη περίπτωση προκύπτει όταν το επίδικο γεγονός ή πράξη είναι στιγμιαίο. Στην περίπτωση αυτή, αρκεί να ελεγχθεί αν η πράξη έλαβε χώρα πριν ή μετά τη θέση σε ισχύ της σχετικής σύμβασης.¹²⁵⁴
- **Διαρκές γεγονός/πράξη:** όταν η παραβίαση της υποχρέωσης έχει διαρκή χαρακτήρα, τότε το άδικο γεγονός ή η άδικη πράξη διαρκεί μέχρι την άρση της κατάστασης παραβίασης. Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση της αναγκαστικής εξαφάνισης ή της αυθαίρετης κράτησης, όπου ένα πρόσωπο παραμένει εξαφανισμένο (παραμένει άγνωστο πού βρίσκεται) ή υπό κράτηση ακόμα και μετά τη θέση της σύμβασης σε ισχύ, ανεξάρτητα από το αν η εξαφάνιση ή κράτηση προήλθε από μια

1252 Βλ. Άρθρο 13, ILC Draft Articles on State Responsibility. Βλ. μεταξύ άλλων, *Island of Palmas (Netherlands/USA)*, UNRIIA, τόμ. II (Sales No. 1949.V.1), σ. 829 κ.ε., ιδίως σ. 845 (1928)· *Affaire des navires Cape Horn Pigeon, James Hamilton Lewis, C.H. White et Kate and Anna*, UNRIIA, τόμ. IX (Sales No. 59.V.5), σ. 66 κ.ε., ιδίως σ. 69 (1902). Βλ. επίσης *Northern Cameroons (Καμερούν κατά Ηνωμένου Βασιλείου)*, ΔΔ, Ενστάσεις, 2 Δεκεμβρίου 1963, ICJ Reports 1963, σ. 15 κ.ε., ιδίως σ. 35· *Certain Phosphate Lands in Nauru (Nauru κατά Αυστραλίας)*, ΔΔ, Ενστάσεις, 26 Ιουνίου 1992, ICJ Reports 1992, σ. 240 κ.ε., ιδίως σ. 253-255, παρ. 31-36.

1253 Βλ. Χ κατά Γερμανίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 1151/61, *Recueil des decisions*, σ. 119 (1961).

1254 Βλ. Άρθρο 14.1, ILC Draft Articles on State Responsibility.

πράξη ή ένα γεγονός που συνέβη πριν από την ημερομηνία αυτή.¹²⁵⁵ Η συγκεκριμένη περιπτωση πρέπει να διακρίνεται από τις παραβιάσεις των διεθνών υποχρεώσεων που ξεκίνησαν και ολοκληρώθηκαν πριν τεθεί σε ισχύ η σχετική σύμβαση, αλλά οι συνέπειές τους εξακολουθούν και μετά την έναρξη της ισχύος της. Σε τέτοιες περιπτώσεις, ο διεθνής μηχανισμός έχει, ωστόσο, τη δυνατότητα να κρίνει επί των παράπλευρων παραβιάσεων, όπως είναι για παράδειγμα η μη διενέργεια έρευνας για τις παραβιάσεις του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε περίπτωση που το κράτος δεν παρέσχε επανόρθωση γι' αυτήν πριν τεθεί σε ισχύ η σύμβαση.¹²⁵⁶

- **Παραβίαση της υποχρέωσης αποτροπής:** αυτή η κατάσταση προκύπτει όταν ένα κράτος έχει την υποχρέωση να αποτρέψει ένα συγκεκριμένο γεγονός, αλλά δεν το κάνει. Η παραβίαση εκτείνεται σε ολόκληρη την περίοδο της διάρκειας του γεγονότος και της παράλειψης συμμόρφωσης με την υποχρέωση.¹²⁵⁷

ii) Καθ' ύλην δικαιοδοσία («*ratione materiae*»)

Αυτό το είδος δικαιοδοσίας σχετίζεται με τη συγκεκριμένη σύμβαση ή διεθνή υποχρέωση της οποίας «θεματοφύλακας» είναι ο διεθνής μηχανισμός. Αποκλείει τη δυνατότητα προσφυγής σε έναν διεθνή μηχανισμό για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δεν καλύπτονται από τη σχετική σύμβαση.

Σε ό,τι αφορά την εξέταση της καθ' ύλην δικαιοδοσίας, είναι σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι οι ερμηνευτικές εξελίξεις έχουν οδηγήσει σε μια διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής συγκεκριμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για παράδειγμα, μπορεί κανείς να θεμελιώσει την προσφυγή ενάντια σε μια αναγκαστική έξωση τόσο στο ΔΣΑΠΔ όσο και στην ΕΣΔΑ, ισχυριζόμενος ότι υπέστη παραβίαση τόσο του δικαιώματος σεβασμού της κατοικίας όσο και της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Επίσης η δημιουργία βιοτικών συνθηκών που οδηγούν στην εξαθλίωση μπορεί να συνιστά παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή (βλ. Πλαίσιο 14, και Κεφάλαιο 5, Ενότητα II.1(γ)(iii)). Τα όρια μεταξύ ατομικών και πολιτικών, αφενός, και κοινωνικών, οικονομικών και μορφωτικών δικαιωμάτων, αφετέρου, καθώς και μεταξύ των διαφορετικών συμβάσεων δεν πρέπει να ερμηνεύονται με αυστηρότητα αλλά πρέπει να αναλύεται προσεκτικά η νομολογία των οικείων μηχανισμών.

Η «Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (ΕΑΔ) είναι καθ' ύλην αρμόδια για τις παραβιάσεις του *Διεθνούς Συμφωνίου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* (ΔΣΑΠΔ)· η «Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων» (ΕΚΒ) για τη *Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων Τρόπων Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας* (ΣΚΒ)· η «Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων» (ΕΚΦΔ) για τη *Διεθνή Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων* (ΔΣΚΦΔ): η «Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών» (ΕΕΔΚΓ) για τη *Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών*

1255 Βλ. Blake κατά Γουατεμάλας, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ.36, Απόφαση της 24ης Ιανουαρίου 1998, παρ. 67· Χ κατά Ελβετίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 7601/75, Απόφαση επί του παραδεκτού, 12 Ιουλίου 1976. Σχετικά με τις συνεχιζόμενες παραβιάσεις μέσω των βίαιων εξαφανίσεων, βλ. Serrano Cruz Sisters κατά Ελ Σαλβαδόρ, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 853), παρ. 100 και 105.

1256 Βλ. Άρθρο 14.2, ILC Draft Articles on State Responsibility. Βλ. Lovelace κατά Καναδά, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. R.6/24, Απόψεις της 30ής Ιουλίου 1981. Βλ. Moldovan και άλλοι (2) κατά Ρουμανίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 104-106.

1257 Βλ. Άρθρο 14.3, ό.π.

Διακρίσεων κατά των Γυναικών (ΣΕΔΚΓ)· η «Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους» (ΕΜΕ) για τη *Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους* (ΔΣΔΜΕ)· η «Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού» (ΕΔΠ) για τη *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (ΣΔΠ), το *Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική πορνογραφία* (ΠΠ-ΣΔΠ-ΕΠ) και το *Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σε σχέση με την ανάμειξη των παιδιών σε ένοπλη σύρραξη* (ΠΠ-ΣΔΠ-ΕΣ)· η «Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες» (ΕΔΑΑ) για τη *Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες* (ΣΔΑΑ)· η «Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις» για τη *Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Βίαιη Εξαφάνιση*· και η «Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων» (ΕΟΚΜΔ) για το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα* (ΔΣΟΚΜΔ).

Σε περιφερειακό επίπεδο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) είναι αρμόδιο για τις προσφυγές που σχετίζονται με την *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) είναι αρμόδια για τις συλλογικές προσφυγές κατά των κρατών που μετέχουν στο *Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει μηχανισμό συλλογικών αναφορών* και όσων αποδέχονται τον μηχανισμό συλλογικών προσφυγών μέσω της δήλωσης του Άρθρου Δ του *Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη*. Η ΕΕΚΔ έχει αρμοδιότητα να εξετάζει προσφυγές μόνο για όσα δικαιώματα του *Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη* δεσμεύουν το κράτος μέλος.¹²⁵⁸

Η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΕΑΔ), που ιδρύθηκε με τον Χάρτη του ΟΑΚ,¹²⁵⁹ είναι αρμόδια¹²⁶⁰ να εξετάζει καταγγελίες για παραβιάσεις της *Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου*, της *Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, του δικαιώματος ίδρυσης και συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως προστατεύονται από το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων στο Πεδίο των Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων* (*Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ*).¹²⁶¹ Η Επιτροπή έχει επίσης κρίνει ότι τα Άρθρα 26 και 29 ΑΣΔΑ εξουσιοδοτούν αυτό το όργανο να εξετάζει

1258 Βλ. Άρθρο 11, Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που προβλέπει μηχανισμό συλλογικών αναφορών (ΠΠ-ΕΚΧΚΧΧ□□□□□□μόναϊκό 1995» (Σ)· και Άρθρο Α (Μέρος ΙΙΙ), αναθ. ΕΚΧ.

1259 Άρθρο 106, Charter of the Organisation of American States (Χάρτης του ΟΑΚ).

1260 Βλ. Άρθρο 23, Rules of Procedure of the Inter-American Commission on Human Rights, εγκρίθηκε από την Επιτροπή κατά την 137η περίοδο των Συνόδων της, από τις Οκτωβρίου 28 έως τις 13 Νοεμβρίου 2009, και τροποποιήθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 2011 και κατά την 147η Τακτική Περίοδο Συνόδων, από τις 8 έως τις 22 Μαρτίου 2013· τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2013 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ). Άλλες συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων επί των οποίων έχει αρμοδιότητα η ΔΕΑΔ είναι το Πρωτόκολλο στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής, τη Διαμερικανική Σύμβαση για την αποτροπή και την τιμωρία των βασανιστηρίων, τη Διαμερικανική Σύμβαση για τις βίαιες εξαφανίσεις, και/ή τη Διαμερικανική Σύμβαση για την αποτροπή, την τιμωρία και την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών (Σύμβαση του Μπελέμ ντο Παρά).

1261 Βλ. Άρθρο 19.6, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ. Βλ. National Association of Ex-Employees κατά Περού, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 892), παρ. 69· Pensioners of the National Agricultural Development Bank (BANDESA) κατά Γουατεμάλας, ΔΕΑΔ, Αίτημα αρ. 1380-06, Αναφορά αρ. 102/09, Απόφαση επί του παραδεκτού, 29 Οκτωβρίου 2009, παρ. 24· Tená Colunga και άλλοι κατά Μεξικού, ΔΕΑΔ, Αίτημα αρ. 2582/02, Αναφορά αρ. 44/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 13 Οκτωβρίου 2004, παρ. 39-40· Meneses de Jiméñez κατά Κολομβίας, ΔΕΑΔ, Αίτημα αρ. 2779-02, Αναφορά αρ. 50/10, Απόφαση επί του παραδεκτού, 18 Μαρτίου 2010, παρ. 45-46.

παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών δικαιωμάτων που περιέχονται στο Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ.¹²⁶² Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΔΑΔ) έχει καθ' ύλην δικαιοδοσία για τις παραβιάσεις της Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ) μόνο επί των κρατών που την έχουν αποδεχτεί μέσω της δήλωσης του Άρθρου 62 ΑΣΔΑ. Είναι επίσης αρμόδιο να κρίνει επί των παραβιάσεων του δικαιώματος ίδρυσης και συμμετοχής σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και του δικαιώματος στην εκπαίδευση βάσει του *Πρωτόκολλου του Σαν Σαλβαδόρ*.¹²⁶³

Η Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΕΔΑΛ) είναι αρμόδια για τις ατομικές προσφυγές για παραβιάσεις του *Αφρικανικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών* (ΑΧΔΑΛ) κατά των κρατών μερών.¹²⁶⁴ Το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών είναι αρμόδιο για προσφυγές κατά παραβιάσεων του *Αφρικανικού Χάρτη* και κάθε άλλης σύμβασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει επικυρωθεί από τα κράτη μέρη του Πρωτοκόλλου με το οποίο ιδρύεται το Δικαστήριο.¹²⁶⁵

iii) Κατά τόπο δικαιοδοσία («ratione loci»)

Η κατά τόπο δικαιοδοσία περιγράφει τη γεωγραφική εμβέλεια των υποχρεώσεων του κράτους ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τις περισσότερες φορές είναι σαφές ότι ένας αλλοδαπός έχει εισέλθει στη δικαιοδοσία του κράτους όταν έχει εισέλθει στην επικράτειά του. Δεν αμφισβητείται ότι τα κράτη πρέπει να εγγυώνται, να διασφαλίζουν και να προστατεύουν τα δικαιώματα οποιουδήποτε βρίσκεται στην επικράτειά τους.¹²⁶⁶ Το ίδιο ισχύει όταν ο αλλοδαπός βρίσκεται σε «διεθνή ζώνη» ή στη «ζώνη αναμονής» ενός αεροδρομίου.¹²⁶⁷

Ωστόσο τα κράτη δεν έχουν μόνο την υποχρέωση να διασφαλίζουν και να προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα οποιουδήποτε βρίσκεται στην επικράτειά τους, αλλά και όλων των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους. Ο όρος «δικαιοδοσία» έχει ευρύτερη εμβέλεια από την εθνική επικράτεια του κράτους. Εφαρμόζεται σε όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται υπό την εξουσία ή τον αποτελεσματικό έλεγχο των κρατικών αρχών ή άλλων που ενεργούν εξ ονόματος του κράτους, καθώς και όλες τις εξωεδαφικές περιοχές στις οποίες το κράτος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο, είτε αυτές βρίσκονται σε ένα ξένο κράτος είτε όχι.¹²⁶⁸ Επιπλέον, όταν άτομα ή ομάδες πράττουν ως φορείς δημόσιας εξουσίας προβαίνοντας εκτός της επικράτειας του κράτους σε ενέργειες με σκοπό να φέρουν θύματα παραβιάσεων υπό την εξουσία τους, υπάγουν το συγκεκριμένο πρόσωπο ή την περιουσία προς την οποία στρέφονται οι πράξεις αυτές εντός της δικαιοδοσίας του κράτους, ανεξάρτητα από την επικράτεια στην οποία έλαβαν

1262 Βλ. Sanchez Villalobos και άλλοι κατά Κόστα Ρίκας, ΔΕΑΔ, Αίτημα αρ. 12.361, Αναφορά αρ. 25/04, Απόφαση επί του παραδεκτού, 11 Μαρτίου 2004, παρ. 52· Meneses de Jiménez κατά Κολομβίας, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 1259), παρ. 46.

1263 Βλ. Άρθρο 19.6, Πρωτόκολλο του Σαν Σαλβαδόρ. Βλ. Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 1236), παρ. 97.

1264 Άρθρο 55 ΑΧΔΑΛ.

1265 Άρθρο 3, Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με τη Σύσταση ενός Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (Π-ΑΧΔΑΛ για το Αφρικανικό Δικαστήριο).

1266 Άρθρο 2.1 ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 2.1 ΣΔΠ· Άρθρο 7 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 1 ΕΣΔΑ· Άρθρο 1.1 ΑΣΔΑ· Άρθρο 3.1 ΑρΧΔΑ.

1267 Αμυρ κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 45), παρ. 52-53.

1268 Βλ. σημ. 46.

χώρα οι ενέργειες αυτές ή στην οποία βρισκόταν το πρόσωπο ή η περιουσία.¹²⁶⁹

Για παράδειγμα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δεχτεί ότι η δικαιοδοσία έχει εξωεδαφική εμβέλεια σε πολλές περιπτώσεις, ακόμα και εκτός της επικράτειας των κρατών που μετέχουν στην *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* –μεταξύ άλλων στο βόρειο Ιράκ,¹²⁷⁰ την Κένυα,¹²⁷¹ το Σουδάν,¹²⁷² το Ιράν,¹²⁷³ σε μια ουδέτερη ζώνη του ΟΗΕ,¹²⁷⁴ και σε διεθνή ύδατα.¹²⁷⁵ Οι υποχρεώσεις ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα ισχύουν αυτούσιες όταν ένα κράτος ασκεί εξωεδαφική δικαιοδοσία –για παράδειγμα, λειτουργεί ως δύναμη κατοχής ή διατηρεί στο εξωτερικό μια στρατιωτική βάση ή ένα κέντρο κράτησης– όπως έχει αρμοδίως κριθεί σε σχέση με ανάλογες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη ΣΚΒ, το ΔΣΑΠΔ, την ΕΣΔΑ,¹²⁷⁶ τη Διμερική Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹²⁷⁷ και τη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες.¹²⁷⁸

1269 Βλ. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, ΔΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 109· Lopez Burgos κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 12.1-12.3· Ciliberti de Casariego κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46)· Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 10· Issa και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 71· Öcalan κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47), παρ. 91· Ramirez κατά Γαλλίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47)· W.M. κατά Δανίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 17392/90, Απόφαση επί του παραδεκτού, 14 Οκτωβρίου 1992, παρ. 1-2· Drozd και Janousek κατά Γαλλίας και Ισπανίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 12747/87, 26 Ιουνίου 1992, παρ. 91· Λοϊζίδου και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 15318/89, 23 Μαρτίου 1995, παρ. 62· Ilascu και άλλοι κατά Μολδαβίας και Ρωσικής Ομοσπονδίας, ΕΕΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 48787/99, 4 Ιουλίου 2001· Freda κατά Ιταλίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 8916/80, Απόφαση επί του παραδεκτού, 7 Οκτωβρίου 1980 παρ. 3· X. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 7547/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 15 Δεκεμβρίου 1977, παρ. 81· X. κατά Ο.Δ. της Γερμανίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 1611/62, Απόφαση επί του παραδεκτού, 25 Σεπτεμβρίου 1965· Cyprus κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγές αρ. 6780/74-6950/75, 26 Μαΐου 1975, παρ. 8 και 10· Hess κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 6231/73, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Μαΐου 1975· X and Y κατά Ελβετίας, ΕΕΔΑ, Προσφυγές αρ. 7289/75-7349/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 14 Ιουλίου 1977, παρ. 2· W. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 9348/81, 28 Φεβρουαρίου 1983, παρ. 5· Victor Saldaño κατά Αργεντινής, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 17· Coard και άλλοι κατά Ηνωμένων Πολιτειών, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 37· Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 55721/07, Απόφαση της 7ης Ιουλίου 2011, παρ. 133-142· Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 73-82. Βλ. επίσης Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the area of Economic, Social and Cultural Rights, 29 Φεβρουαρίου 2012, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/Maastricht-ETO-Principles-ENG-booklet.pdf> και τον σχολιασμό τους που είναι διαθέσιμος στο <http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2012/12/HRQMaastricht-Maastricht-Principles-on-ETO.pdf>.

1270 Issa και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 46).

1271 Öcalan κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47).

1272 Ramirez κατά Γαλλίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47).

1273 Pad και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47).

1274 Isaak και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 47).

1275 Xhavana και άλλοι κατά Ιταλίας και Αλβανίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 46)· και Women on Waves και άλλοι κατά Πορτογαλίας, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 46).

1276 Βλ. μεταξύ άλλων την υπόθεση alia, Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 391)· Al-Skeini και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 1267), παρ. 133-142.

1277 Βλ. Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 163, 168 και 171.

1278 Concluding Observations on USA, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 20· Concluding Observations on USA, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 323)· ΥΑ, The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement, Γνωμοδότηση, Sir Elihu Lauterpacht CBE QC, Daniel Bethlehem, Barrister, παρ. 62-67, όπου συμπεραίνει ότι: «η αρχή της μη επαναπροώθησης ισχύει για τη συμπεριφορά των κρατικών αξιωματούχων ή για όσους ενεργούν εκ μέρους του κράτους οπουδήποτε και αν συμβαίνει αυτό, ακόμα και εκτός της εθνικής επικράτειας του εν λόγω κράτους, στα συννοριακά φυλάκια και τα άλλα σημεία εισόδου, στις διεθνείς ζώνες, στα σημεία μεταπείρασης κ.λπ.» Βλ. επίσης παρ. 242. Βλ., επιπλέον, ΥΑ, Γνωμοδότηση για την Εξω-εδαφική Εφαρμογή της Αρχής της μη Επαναπροώθησης, ό.π. (σημ. 293)· ΕΚΒ, Γενικό Σχόλιο αρ. 2, ό.π. (σημ. 31), παρ. 7, 16 και 19· Nowak και McArthur, ό.π. (σημ. 391), σ. 129, παρ. 4· σ. 147, παρ. 72 και σ. 199, παρ. 180-1· ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 10-11· Concluding Observations on United Kingdom, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 391), παρ. 4(b) και 5(e).

Ιδιαίτερα σημαντικό για τους μετανάστες είναι το γεγονός ότι η δικαιοδοσία του κράτους μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να εκτείνεται και στα διεθνή ύδατα. Η ΔΕΑΔ έχει δεχτεί ότι η αναχαίτιση των αιτούντων άσυλο στην ανοιχτή θάλασσα και η επιστροφή τους στη χώρα προέλευσης συνιστά παραβίαση του δικαιώματός τους να ζητήσουν άσυλο σε μια ξένη χώρα, όπως αναγνωρίζεται από την ΑΔΔΥΑ και την ΑΣΔΑ.¹²⁷⁹ Το Τμήμα Μείζονος Σύμβασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει ορίσει με σαφήνεια ότι τα μέτρα για την αναχαίτιση πλεούμενων, ακόμα και στην ανοιχτή θάλασσα, εμπίπτουν στη δικαιοδοσία του κράτους που διενεργεί την αναχαίτιση. Από τη στιγμή που υπάρχει αποτελεσματικός έλεγχος του πλεούμενου, όλα τα πρόσωπα που επιβαίνουν σε αυτό υπάγονται στη δικαιοδοσία του κράτους που αναχαιτίζει, το οποίο οφείλει να διασφαλίσει και να προστατεύσει τα ανθρώπινα δικαιώματά τους.¹²⁸⁰ Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων έχει επίσης κρίνει ότι η κατάληψη ενός πλεούμενου σε διεθνή ύδατα, ή ακόμα και ο έλεγχος των επιβατών σε ξένη επικράτεια με σκοπό την αναγνώριση και τον επαναπατρισμό τους, έλκει τη δικαιοδοσία του κράτους που έχει τον έλεγχο.¹²⁸¹ Οι ίδιες αρχές ισχύουν και στο πλαίσιο των επιχειρήσεων διάσωσης στη θάλασσα, όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο 1.

Σε μια υπόθεση που αφορούσε εμπορία ανθρώπων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνώρισε τη δικαιοδοσία του κράτους προέλευσης του προσώπου που έπεσε θύμα εμπορίας, στον βαθμό που είχε την υποχρέωση να το προστατεύσει από την εμπορία.¹²⁸²

β) Ενεργητική νομιμοποίηση

Ο όρος ενεργητική νομιμοποίηση («locus standi») αφορά το ποιος δικαιούται να καταθέσει αίτηση ή να υποβάλει προσφυγή ενώπιον ενός διεθνούς μηχανισμού για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ορισμένοι διεθνείς μηχανισμοί δικαιοδοτικού ή οιονεί δικαιοδοτικού χαρακτήρα νομιμοποιούν ενεργητικά την ατομική προσφυγή, ενώ άλλοι δέχονται «συλλογικές προσφυγές», που κατατίθενται από ομάδες προσώπων.

- **Ατομικές προσφυγές:** ορισμένοι μηχανισμοί επιτρέπουν την άσκηση προσφυγής μόνο από τα θύματα μιας παραβίασης, ή όσους ενεργούν εξ ονόματός τους. Κάποιοι μηχανισμοί δέχονται προσφυγές που καταθέτουν εξ ονόματος των θυμάτων ΜΚΟ που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, ακόμα και χωρίς την άμεση εξουσιοδότησή τους, αν και στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να αποδεικνύεται ότι ήταν αδύνατον ή εξαιρετικά δύσκολο να αποκτηθεί η εξουσιοδότηση αυτή για λόγους ανεξάρτητους από τα ίδια τα θύματα.
- **Συλλογικές προσφυγές:** ο μηχανισμός αυτός δίνει τη δυνατότητα σε οργανισμούς να προσφύγουν κατά μια γενικής νομικής ή πραγματικής κατάστασης η οποία προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένες ατομικές περιπτώσεις.

1279 Haitian Interdictions Case, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 156, 157 και 163.

1280 Βλ. Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 46), παρ. 73-82· Medvedyev και άλλοι κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 51), παρ. 62-67.

1281 J.H.A. κατά Ισπανίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 266), παρ. 8.2.

1282 Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 236), παρ. 206-208.

i) Ενεργητική νομιμοποίηση για την υποβολή ατομικών προσφυγών: η έννοια του «θύματος»

Στους μηχανισμούς ατομικής προσφυγής, νομιμοποιούνται εν γένει ενεργητικά τα πρόσωπα που είναι «θύματα» παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ιδιότητα του θύματος μπορεί να είναι άμεση ή έμμεση. Θύμα είναι εν γένει ένα πρόσωπο που θίγεται άμεσα από τη συγκεκριμένη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹²⁸³ Ωστόσο, σε ιδιαίτερες περιπτώσεις, η άμεση συνάφεια αιτίας και αποτελέσματος δεν είναι τόσο ευδιάκριτη. Για παράδειγμα, η ύπαρξη ενός νόμου που μπορεί δυνητικά να εμποδίσει το άτομο να ασκήσει τα δικαιώματά του, παρότι το εν λόγω πρόσωπο δεν έχει ακόμα παραβιάσει τον νόμο, μπορεί να καθιστά το άτομο «θύμα», αν είναι απολύτως υπαρκτός ο κίνδυνος εφαρμογής του νόμου όταν συντελεστεί η παράνομη πράξη εναντίον του ατόμου.¹²⁸⁴ Επιπλέον, ένας νόμος μπορεί να παραβιάζει τα δικαιώματα του ατόμου ακόμα και όταν το άτομο δεν έχει τη δυνατότητα να το γνωρίζει, ακριβώς διότι ο νόμος καθιστά αδύνατη τη γνώση αυτή, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση ορισμένων μορφών παρακολούθησης.¹²⁸⁵ Τα άτομα ενδέχεται επίσης να πέφτουν εμμέσως θύματα μιας παραβίασης ή να υφίστανται αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί «παράπλευρη παραβίαση». Γίνεται για παράδειγμα δεκτό ότι οι συγγενείς ενός θύματος βασανιστηρίων ή εξαφάνισης ενδέχεται να αποτελούν θύματα κακομεταχείρισης απλώς και μόνο επειδή εκτέθηκαν σε αυτήν την κατάσταση.¹²⁸⁶ Τέλος, σε περιπτώσεις απέλασης όπου μπορεί να μην τηρούνται οι υποχρεώσεις ενός κράτους σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, αν η απέλαση αντίκειται στην αρχή της μη επαναπροώθησης ή συνιστά δυσανάλογη παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής, το άτομο μπορεί να είναι θύμα παρά το γεγονός ότι πρόκειται για πιθανές και όχι πραγματικές παραβιάσεις (βλ. Κεφάλαιο 2).

ii) Μηχανισμοί που δέχονται ατομικές προσφυγές

Τα οικογενειακά εποπτικά όργανα των συμβάσεων δεν δέχονται συλλογικές προσφυγές. Ο γενικός κανόνας είναι ότι οι προσφυγές υποβάλλονται από πρόσωπα που ισχυρίζονται ότι είναι θύματα παραβίασης από ένα κράτος μέρος κάποιου από τα δικαιώματα τα οποία διατυπώνονται στη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την οποία είναι αρμόδιο το εποπτικό όργανο.¹²⁸⁷ Αν η παραβίαση αφορά ομάδα προσώπων, αυτά μπορούν να υποβάλουν την

1283 Τα νομικά πρόσωπα μπορεί επίσης να είναι θύματα, αλλά στο πλαίσιο του παρόντος εγχειριδίου θα εξετάσουμε μόνο τα φυσικά πρόσωπα.

1284 Βλ. Υπόθεση γυναικών από τον Μαυρίκιο, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 55)· Τσονεν κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 488/1992, Απόψεις της 31ης Μαρτίου 1994, παρ. 8.2 και 9. Βλ. Dudgeon κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7525/76, Απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1981· Norris κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 10581/83, Απόφαση της 26ης Οκτωβρίου 1988· Open Door και Well Woman κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγές αρ. 14234/88· 14235/88, Απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 1992· Campbell και Cosans κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγές αρ. 7511/76· 7743/76, Αναφορά της 16ης Μαΐου 1980.

1285 Klass και άλλοι κατά Γερμανίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 5029/71, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 1978.

1286 Βλ. Quinteros Almeida κατά Ουρουγουάης, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 107/1981, Απόψεις της 21ης Ιουλίου 1983, παρ. 14· Staselovich και Lyashkevich κατά Λευκορωσίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 887/1999, Απόψεις της 3ης Απριλίου 2003, παρ. 9.2. Βλ. Kurt κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 724).

1287 Βλ. Άρθρο 1, Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΠΠ-ΔΣΑΠΔ)· Άρθρο 2 Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, υιοθετήθηκε με την απόφαση αρ. 63/117 της Γενικής Συνέλευσης, Έγγρ. ΟΗΕ A/RES/63/117, 10 Δεκεμβρίου 2008 (ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ)· Άρθρο 2, 1ο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων Κατά των Γυναικών (ΠΠ-ΣΕΔΚΓ)· Άρθρο 113(a), Rules of Procedure of the Committee against Torture, Έγγρ. ΟΗΕ CAT/C/3/Rev.6, 13 Αυγού-

προσφυγή τους ομαδικά.¹²⁸⁸ Η προσφυγή μπορεί να υποβληθεί από το ίδιο το πρόσωπο ή από τρίτον που ενεργεί εξ ονόματος του προσώπου ή εξ ονόματος ομάδων που ισχυρίζονται ότι είναι θύματα παραβίασης, με την εξουσιοδότησή τους.¹²⁸⁹ Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα είναι αν τρίτα φυσικά ή νομικά πρόσωπα μπορούν ενεργώντας εξ ονόματος προσώπου ή ομάδας που ισχυρίζεται ότι υφίσταται παραβίαση, να υποβάλλουν προσφυγή χωρίς την εξουσιοδότηση των ενδιαφερόμενων. Τα εποπτικά όργανα των συμβάσεων δέχονται εν γένει τέτοιες προσφυγές, υπό την προϋπόθεση ότι το φυσικό ή νομικό πρόσωπο που υποβάλλει την προσφυγή πρέπει να αιτιολογήσει την έλλειψη εξουσιοδότησης, παραδείγματος χάριν επειδή το θύμα βρίσκεται σε κατάσταση εξαιρετικά επικίνδυνη ή ευάλωτη με αποτέλεσμα να αδυνατεί να επωφεληθεί από τη διαδικασία αναφορών, ή επειδή η παραβίαση είναι τόσο μαζική που είναι αδύνατον να αποκτηθεί η εξουσιοδότηση όλων των θιγόμενων.¹²⁹⁰

Το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** δέχεται προσφυγές που υποβάλλονται από φυσικά αλλά και νομικά πρόσωπα –μεμονωμένα άτομα, ΜΚΟ ή ομάδες ατόμων– που ισχυρίζονται ότι είναι θύματα (άμεσα ή έμμεσα) της καταγγελλόμενης παραβίασης.¹²⁹¹ Οι προσφυγές δεν επιτρέπεται να είναι ανώνυμες, αλλά το δικαστήριο μπορεί να επιτρέψει την ανωνυμία του προσφεύγοντος σε ό,τι αφορά την επικοινωνία του με τους υπόλοιπους διαδίκους ή με το κοινό, όταν ο προσφεύγων υποβάλλει επαρκείς λόγους που δικαιολογούν μια τέτοια παρέκκλιση από τον συνήθη κανόνα της δημοσιότητας.¹²⁹²

στου 2013 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ): Άρθρο 91(b), Rules of Procedure of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ). Βλ. επίσης Άρθρο 68.1, Rules and Procedures of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Έγγρ. ΟΗΕ A/56/38 (SUPP), όπως συμπληρώθηκε με το A/62/38 (SUPP, Κεφάλαιο V) (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ): Άρθρο 5, Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με τη Διαδικασία Αναφορών (ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ): Άρθρο 13, Rules of Procedure under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure, Έγγρ. ΟΗΕ CRC/C/62/3, 16 Απριλίου 2013 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ): Άρθρο 4, Provisional Rules of Procedure under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Έγγρ. ΟΗΕ E/C.12/49/3, 15 Ιανουαρίου 2013 (Προσωπικοί Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΟΚΜΔ): Άρθρο 1, Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΠΠ-ΣΔΑΑ): Άρθρο 69, Rules of Procedure of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities, Έγγρ. ΟΗΕ CRPD/C/4/2, 13 Αυγούστου 2010 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΔΑΑ): Άρθρο 68, Rules of Procedure of the Committee on Enforced Disappearances, Έγγρ. ΟΗΕ CED/C/1, 22 Ιουνίου 2012 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΒΕ).

1288 Η προϋπόθεση αυτή, που ισχύει για όλα τα εποπτικά όργανα των Συμβάσεων, διατυπώνεται ρητά στο Άρθρο 2 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ και στο Άρθρο 2 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ. Βλ. επίσης Άρθρο 68.1, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ: Άρθρο 5 ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ: Άρθρο 13, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ: Άρθρο 4, Προσωπικοί Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΟΚΜΔ: Άρθρο 1, ΠΠ-ΣΔΑΑ: Άρθρο 69, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΔΑΑ.

1289 Βλ. Άρθρο 96(b), Rules of Procedure of the Human Rights Committee, Έγγρ. ΟΗΕ CCPR/C/3/Rev.10, 11 Ιανουαρίου 2012 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΑ): Άρθρο 2 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ: Άρθρο 113(a), Διαδικαστικοί Κανόνες CAT: Άρθρο 91(b), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ: Άρθρο 2 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ. Βλ. επίσης Άρθρο 68(1), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ: Άρθρο 5, ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ: Άρθρο 13, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ: Άρθρο 4, Προσωπικοί Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΟΚΜΔ: Άρθρο 1, ΠΠ-ΣΔΑΑ: Άρθρο 69, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΔΑΑ: Άρθρο 68, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΒΕ.

1290 Βλ. Άρθρο 96(b), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΑ: Άρθρο 2 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ: Άρθρο 91(b), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ: και Άρθρο 2, ΠΠ-ΣΕΔΚΓ. Βλ. επίσης Άρθρο 68.1, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ. Βλ. Άρθρο 13, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ: «αναφορές μπορούν να υποβάλλονται εκ μέρους των εικαζόμενων θυμάτων, χωρίς τη ρητή συναίνεσή τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτός που υποβάλλει την αναφορά μπορεί να δικαιολογήσει την ενέργειά του, και η Επιτροπή θεωρεί ότι αυτή υπηρετεί το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Αν είναι δυνατόν, τα εικαζόμενα θύματα εκ μέρους των οποίων υποβάλλεται η αναφορά πρέπει να ενημερώνονται για αυτήν και οι απόψεις τους να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν, ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά τους».

1291 Άρθρο 34 ΕΣΔΑ.

1292 Άρθρο 47.4, Rules of the Court, ΕΔΔΑ, 1 Ιανουαρίου 2014, Στρασβούργο (Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ). Για τις λεπτομέρειες των κανόνων προσφυγής, βλ. ολόκληρο το Άρθρο 47.

Σε ό,τι αφορά τη **Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**, κάθε πρόσωπο ή ομάδα προσώπων, ή κάθε μη κυβερνητικό νομικό πρόσωπο αναγνωρισμένο νόμιμα σε ένα ή περισσότερα κράτη μέλη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ), μπορεί να υποβάλλει αίτημα με το οποίο καταγγέλλει παραβιάσεις της Σύμβασης από ένα κράτος.¹²⁹³ Στην πράξη ωστόσο, το ΔΕΑΔ συχνά θεωρεί προϋπόθεση να υποβάλλεται η καταγγελία είτε από το ίδιο το θύμα είτε από συγγενή του θύματος είτε από κάποιον πληρεξούσιο του θύματος ή συγγενούς του θύματος. Η Επιτροπή έχει δηλώσει ρητά ότι «[ο] προσφεύγων πρέπει να ισχυρίζεται ότι είναι θύμα παραβίασης της Σύμβασης, ή να παρίσταται ενώπιον της Επιτροπής ως εκπρόσωπος ενός εικαζόμενου θύματος παραβίασης της Σύμβασης από ένα συμβαλλόμενο κράτος. Δεν αρκεί ο ισχυρισμός της προσφεύγουσας ότι μόνη η ύπαρξη ενός νόμου καθ' εαυτήν παραβιάζει τα δικαιώματά της βάσει της Αμερικανικής Σύμβασης· είναι αναγκαίο ο νόμος να έχει εφαρμοστεί προς βλάβη της προσφεύγουσας».¹²⁹⁴

iii) Μηχανισμοί που δέχονται συλλογικές προσφυγές: ΕΕΚΔ

Το σύστημα συλλογικής προσφυγής της **Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων** δεν προβλέπει το δικαίωμα ατομικής προσφυγής. Αναγνωρίζει ως ενεργητικά νομιμοποιημένες να ασκήσουν προσφυγή μόνο συγκεκριμένες οργανώσεις:

- Διεθνείς εργοδοτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις·
- Άλλες διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις που έχουν συμβουλευτικό ρόλο στο Συμβούλιο της Ευρώπης και περιέχονται σε έναν κατάλογο τον οποίο έχει καταρτίσει για τον σκοπό αυτό η Διακυβερνητική Επιτροπή·
- Εθνικές οργανώσεις εργοδοτών ή συνδικαλιστικές ενώσεις εντός της δικαιοδοσίας του συμβαλλόμενου κράτους κατά του οποίου υποβάλλεται η προσφυγή·
- Εθνικές μη κυβερνητικές οργανώσεις που είναι αρμόδιες για τα ζητήματα που ρυθμίζει ο Χάρτης, και στις οποίες έχει αναγνωριστεί από το ίδιο το συμβαλλόμενο κράτος το δικαίωμα υποβολής προσφυγής εις βάρος του.¹²⁹⁵

iv) Ατομικές και συλλογικές προσφυγές: ΑΕΔΑΔ

Το Άρθρο 55 του Αφρικανικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών δεν θέτει περιορισμούς σχετικά με το ποιος δικαιούται να υποβάλλει αναφορές στην **Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών**. Κατά την ερμηνεία της Επιτροπής, η διάταξη αυτή αναγνωρίζει την ενεργητική νομιμοποίηση των θυμάτων και των οικογενειών τους, καθώς και των ΜΚΟ και άλλων που ενεργούν εξ ονόματός τους, ακόμη και αν δεν είναι εκπρόσωποι των θυμάτων. Ειδικότερα, σύμφωνα με την Αφρικανική Επιτροπή, «ο Αφρικανικός Χάρτης δεν επιβάλλει να αναφέρεται η ταυτότητα των θυμάτων μιας αναφοράς.

1293 Άρθρο 44 ΑΣΔΑ.

1294 Montoya González κατά Κόστα Ρίκας, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 11.553, Αναφορά αρ. 48/96, Απόφαση επί του παραδεκτού, 16 Οκτωβρίου 1996, παρ. 28.

1295 Άρθρα 1 και 2, ΠΠ-ΕΚΧ.

Σύμφωνα με τους όρους του Άρθρου 56(1), απαιτούνται μόνο τα στοιχεία εκείνου ή εκείνων που υποβάλλουν την αναφορά». ¹²⁹⁶ Η θέση αυτή αποτελεί πάγια αρχή της νομολογίας της Αφρικανικής Επιτροπής. ¹²⁹⁷

Με τον *Αφρικανικό Χάρτη για τα Δικαιώματα και την Ευημερία του Παιδιού* (ΑΧΔΕΠ) έχει συσταθεί μια Αφρικανική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τα Δικαιώματα και την Ευημερία του Παιδιού με σκοπό να εποπτεύει την εφαρμογή του Χάρτη από τα συμβαλλόμενα κράτη. ¹²⁹⁸ Το Άρθρο 44 ΑΧΔΕΠ ορίζει ότι η Επιτροπή «δέχεται αναφορές από οποιοδήποτε πρόσωπο, ομάδα προσώπων ή μη κυβερνητική οργάνωση που αναγνωρίζεται από τον Οργανισμό Αφρικανικής Ενότητας, από ένα κράτος μέλος, ή από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και έχει αντικείμενο συναφές με το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη». ¹²⁹⁹ Η Επιτροπή έχει επομένως την αρμοδιότητα να εξετάζει τόσο ατομικές όσο και συλλογικές προσφυγές.

ν) Μηχανισμοί έμμεσης πρόσβασης

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών δεν εξετάζουν ατομικές προσφυγές, αλλά κρίνουν επί υποθέσεων τις οποίες παραπέμπουν ενώπιόν τους ελάσσονες μηχανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων (όπως η ΔΕΑΔ ή η ΑΕΔΑΛ) ή ένα κράτος.

Το **Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** εξετάζει μόνο υποθέσεις που υποβάλλονται ενώπιόν του από τα κράτη μέλη ή από τη Διαμερικανική Επιτροπή. ¹³⁰⁰ Ωστόσο, τα εικαζόμενα θύματα, οι στενότεροι συγγενείς τους ή οι νόμιμοι πληρεξούσιοι εκπρόσωποι τους έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν αυτόνομα σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας της εξέτασης των υποθέσεων, με την υποβολή προτάσεων, αιτημάτων και αποδεικτικών μέσων. Μπορούν επίσης να ζητήσουν την επιβολή προσωρινών μέτρων. ¹³⁰¹

Το **Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών** δέχεται μόνο υποθέσεις που υποβάλλονται σε αυτό από την Αφρικανική Επιτροπή, από το κράτος μέρος που έχει υποβάλει προσφυγή στην Επιτροπή, το κράτος μέρος εις βάρος του οποίου έχει υποβληθεί προσφυγή στην Επιτροπή, το κράτος μέρος ένας πολίτης του οποίου είναι θύμα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και από αφρικανικούς Διακυβερνητικούς Οργανισμούς. Το Δικαστήριο μπορεί επίσης να επιτρέψει σε ΜΚΟ συναφούς αντικειμένου με θέση παρατηρητή στην Αφρικανική Επιτροπή, καθώς και σε ιδιώτες να εισαγάγουν άμεσα υποθέσεις

1296 FIDH, National Human Rights Organisation (ONDH) and Rencontre Africaine pour la Defense des Droits de l'Homme (RADDHO) κατά Σενεγάλης, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 304/2005, 40ή Τακτική Σύνοδος, 15-29 Νοεμβρίου 2006, παρ. 40.

1297 Βλ. την κομβική υπόθεση Malawi African Association και άλλοι κατά Μαυριτανίας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 1006). Βλ. επίσης Mgwanga Gunme και άλλοι κατά Καμερούν, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 266/2003, 45η Τακτική Σύνοδος, 13-27 Μαΐου 2009, παρ. 67.

1298 Άρθρο 32 ΑΧΔΕΠ.

1299 Άρθρο 44.1 ΑΧΔΕΠ.

1300 Άρθρο 61.1 ΑΣΔΑ.

1301 Βλ. Άρθρο 27, Rules of Procedure of the Inter-American Court of Human Rights, υιοθετήθηκαν από το Δικαστήριο κατά την 85η Τακτική Περίοδο των Συνεδριάσεών του, από τις 16 έως τις 28 Νοεμβρίου 2009 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ).

ενώπιόν του.¹³⁰² Οι ΜΚΟ θα πρέπει να έχουν προηγούμενη άδεια της Αφρικανικής Επιτροπής, ενώ οι ιδιώτες θα πρέπει να λάβουν την άδεια του Δικαστηρίου, το οποίο μάλλον κρίνει κατά περίπτωση. Οι Προσωρινό Διαδικαστικοί Κανόνες δεν αναφέρουν ότι το Δικαστήριο «μπορεί να επιτρέψει», αλλά ότι οι δύο αυτές κατηγορίες προσφευγόντων «έχουν δικαίωμα» να υποβάλλουν υποθέσεις στην κρίση του Δικαστηρίου· επομένως το δικαστήριο δεν έχει πλέον τη διακριτική ευχέρεια να θεωρεί ή όχι ενεργητικά νομιμοποιημένα τα μεμονωμένα πρόσωπα.¹³⁰³ Οι σχετικές διατάξεις μεταφέρονται αυτούσιες στο καινούργιο *Καταστατικό του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*.¹³⁰⁴

2. Προϋποθέσεις του παραδεκτού

Πριν εξεταστεί η ουσία μιας προσφυγής, ερευνάται αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του παραδεκτού. Οι προϋποθέσεις αυτές αποτυπώνονται στις συμβάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θεμελιώνουν την αρμοδιότητα του εκάστοτε οργάνου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να εξετάζει ατομικές ή συλλογικές προσφυγές. Γενικότερα, οι προϋποθέσεις αυτές είναι περίπου ίδιες για όλα τα όργανα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και, ακόμα και όταν δεν προβλέπονται ρητά στη σχετική σύμβαση, τηρούνται συνήθως από το αρμόδιο όργανο με βάση την αρχή της ομοιόμορφης ερμηνείας του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, που δεν εξετάζουν άμεσα ατομικές προσφυγές, οι προϋποθέσεις του παραδεκτού είναι οι ίδιες με τα ελάσσονα αντίστοιχα όργανα, τη ΔΕΑΔ και την ΑΕΔΑΛ.

α) Εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων

Κατά γενική αρχή του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πριν επιληφθεί της υποθέσεως ένας διεθνής νομικός μηχανισμός, ο προσφεύγων πρέπει να έχει εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα εσωτερικά ένδικα μέσα. Η λογική πίσω από την αρχή αυτή είναι ότι, καθώς ελέγχεται συνολικά η διεθνής ευθύνη του κράτους, το κράτος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να αποκαταστήσει εσωτερικά την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πριν αυτή αχθεί ενώπιον ενός διεθνούς οργάνου. Ωστόσο απαιτείται η εξάντληση μόνο των αποτελεσματικών ένδικων μέσων. Αν υπάρχουν περισσότερα του ενός αποτελεσματικά και επαρκή ένδικα μέσα, αρκεί η εξάντληση ενός από αυτά.¹³⁰⁵

1302 Άρθρο 5, Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με το Αφρικανικό Δικαστήριο.

1303 Άρθρο 33, Interim Rules of the Court, συντάχθηκαν στην Arusha της Τανζανίας, 20 Ιουνίου 2008, τέθηκαν σε ισχύ στις 20 Ιουνίου 2008 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ).

1304 Άρθρο 30, Πρωτόκολλο για το Καταστατικό του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, υιοθετήθηκε κατά την 11η Τακτική Σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης της Αφρικανικής Ένωσης στο Sharm El-Sheikh της Αιγύπτου, την 1 Ιουλίου 2008 (δεν έχει ακόμη τεθεί σε ισχύ) (Καταστατικό ΑΔΔΔΑ).

1305 Βλ. Τ. W. κατά Μάλτας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 25644/94, Απόφαση της 29ης Απριλίου 1999, παρ. 34· Ιατρίδης κατά Ελλάδας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 31107/96, Απόφαση της 25ης Μαρτίου 1999, παρ. 47. Μια συνολική επισκόπηση των κριτηρίων του παραδεκτού που αποτυπώνονται στην ΕΣΣΔΑ και έχουν διαμορφωθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, προσφέρει ο Πρακτικός οδηγός επί των προϋποθέσεων παραδεκτού που εκδόθηκε από το Τμήμα Ερευνών του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και είναι διαθέσιμος στο www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ELL.pdf.

Ένα εσωτερικό ένδικο μέσο είναι «**επαρκές**» μόνο όταν έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τη συγκεκριμένη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³⁰⁶ Ο εσωτερικός δικαιοδοτικός μηχανισμός πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εξετάσει μια προσφυγή που στηρίζεται σε διάταξη του ουσιαστικού δικαίου και ενσωματώνει ένα δικαίωμα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³⁰⁷ Δεν είναι απαραίτητο να θεμελιώνεται ο δικαστικός έλεγχος επί συγκεκριμένου άρθρου της οικείας σύμβασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αρκεί να προβάλλεται τουλάχιστον η ουσία του σχετικού ισχυρισμού που αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹³⁰⁸

Το εσωτερικό ένδικο μέσο πρέπει επίσης να είναι «**αποτελεσματικό**», δηλαδή ικανό να εντοπίσει και να αποκαταστήσει την πιθανή παραβίαση, όταν αυτή αποδειχθεί. Πρέπει να έχει την αρμοδιότητα να εκδίδει δεσμευτικές εντολές που να ανατρέπουν την κατάσταση παραβίασης των δικαιωμάτων του προσώπου ή, αν αυτό είναι αδύνατον, να του προσφέρουν επαρκή επανόρθωση. Η επανόρθωση περιλαμβάνει, κατά περίπτωση, αποκατάσταση, αποζημίωση, επαναφορά, ικανοποίηση, καθώς και εγγύηση ότι δεν θα επαναληφθεί στο μέλλον η παραβίαση του δικαιώματος.¹³⁰⁹ Τα ένδικα μέσα που δεν οδηγούν σε αποφάσεις με δεσμευτική ισχύ ή σε αποφάσεις η εφαρμογή των οποίων επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια ενός πολιτικού οργάνου δεν θεωρούνται αποτελεσματικά.¹³¹⁰ Επιπλέον, ιδίως στις περιπτώσεις απέλασης, η άσκηση του ένδικου μέσου πρέπει να επιφέρει αναστολή της κατάστασης πιθανής παραβίασης, όταν η μη αναστολή οδηγήσει σε ανεπανόρθωτη βλάβη ή σε μη αναστρέψιμες συνέπειες εις βάρος του προσφεύγοντος, ενώ εκκρεμεί η υπόθεση.¹³¹¹

Το ένδικο μέσο πρέπει επίσης να έχει ορισμένα χαρακτηριστικά «**προσήκουσας νόμιμης διαδικασίας**».¹³¹² Πρέπει να εξετάζεται από ανεξάρτητο όργανο, δηλαδή από όργανο που δεν

1306 Βλ. Danyal Shafiq κατά Αυστραλία, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 687), παρ. 6.4· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΕΑΔ, Υπόθεση 92-04, Αναφορά αρ. 95/06, Απόφαση επί του παραδεκτού, 23 Οκτωβρίου 2006, παρ. 36· Velasquez Rodriguez κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 799), παρ. 64· Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, Σειρά C, αρ. 5, Απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 1989, παρ. 67· Garbí and Corrales κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, Σειρά C, αρ. 6, Απόφαση της 15ης Μαρτίου 1989, παρ. 88· Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 121· Soldatenko κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361), παρ. 49· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 446.

1307 Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 99.

1308 Βλ. Fressoz and Roire κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγή αρ. 29183/95, Απόφαση της 21ης Ιανουαρίου 1999, παρ. 33-37· Castells κατά Ισπανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 11798/85, Απόφαση της 23ης Απριλίου 1992, παρ. 24-32.

1309 Άρθρα 19-23, UN Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation. Βλ. επίσης ICJ, Practitioners Guide No. 2, ό.π. (σημ. 480), Κεφάλαια VI και VII.

1310 Βλ. Madafferi and Madafferi κατά Αυστραλία, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 460), παρ. 8.4· C. κατά Αυστραλία, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 350), παρ. 7.3· L. Z. B. κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 304/2006, Απόψεις της 15ης Νοεμβρίου 2007, παρ. 6.4· L. M. V. R. G. και M. A. B. C. κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 64/1997, Απόψεις της 19ης Νοεμβρίου 1997, παρ. 4.2· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 446. Ωστόσο πρέπει να είναι εμφανές στην πράξη ότι η διακριτική ευχέρεια του πολιτικού οργάνου είναι απίθανο να οδηγήσει σε μια απόφαση που συμμορφώνεται με τους διεθνείς κανόνες. Πρέπει να είναι εμφανές ότι η διακριτική ευχέρεια είναι απόλυτη. Σε αντίθετη περίπτωση, ο προσφεύγων πρέπει να εξαντλήσει το συγκεκριμένο ένδικο μέσο. Βλ. Danyal Shafiq κατά Αυστραλία, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 687), παρ. 6.5. Βλ. επίσης Άρθρο 22.5(β) ΣΚΒ· Άρθρο 4.1 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.3(β) ΔΣΔΜΕ.

1311 Βλ. Dar κατά Νορβηγίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 249/2004, Απόψεις της 16ης Μαΐου 2007, παρ. 6.4-6.5· Tebourski κατά Γαλλίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 353), παρ. 7.3-7.4· Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 90· Jabari κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 40035/98, Απόφαση επί του παραδεκτού, 28 Οκτωβρίου 1999· Bahaddar κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25894/94, Απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 1998, παρ. 47 και 48· Soldatenko κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361), παρ. 49· Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 101· Gebremedhin κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 602), παρ. 66-67.

1312 Βλ. Άρθρο 46 ΑΣΔΑ· και Άρθρο 31, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

υπόκειται σε παρεμβάσεις από τις αρχές κατά των οποίων ασκείται η προσφυγή.¹³¹³ Πρέπει να τηρείται η προσήκουσα νόμιμη διαδικασία για την προστασία του δικαιώματος ή των δικαιωμάτων που καταγγέλλεται ότι παραβιάστηκαν, το ένδικο μέσο πρέπει να είναι προσβάσιμο σε όλους και δεν πρέπει να οδηγεί σε αρνησιδικία.¹³¹⁴ Πρέπει επομένως να υπάρχει πρόβλεψη δωρεάν νομικής συνδρομής, όταν αυτή είναι απαραίτητη για να διασφαλιστεί η πρόσβαση στη διαδικασία.¹³¹⁵ Πρέπει να δίνεται στον προσφεύγοντα επαρκής χρόνος για να προετοιμάσει την επιχειρηματολογία του, ώστε να υπάρχει πραγματική δυνατότητα αξιοποίησης του ένδικου μέσου.¹³¹⁶

Μια ιδιάζουσα κατάσταση προβλέπεται σχετικά με την **Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων** (ΕΚΦΔ). Βάσει της ΔΣΚΦΔ, κάθε κράτος μέρος μπορεί να συστήσει ένα εθνικό όργανο για την εξέταση των αιτημάτων σχετικά με τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων της Σύμβασης.¹³¹⁷ Στις χώρες στις οποίες υπάρχουν τέτοια όργανα, προϋπόθεση για να εισαχθεί παραδεκτώς στην ΕΚΦΔ μια αναφορά είναι να αποδείξει ο προσφεύγων ότι το εν λόγω όργανο δεν ικανοποίησε το αίτημά του.¹³¹⁸

i) Εξαιρέσεις από την εφαρμογή της αρχής

Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ο προσφεύγων απαλλάσσεται από την υποχρέωση εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων. Αυτό συμβαίνει εν γένει όταν το ένδικο μέσο δεν είναι αποτελεσματικό, επαρκές ή δεν συμμορφώνεται με την προσήκουσα νόμιμη διαδικασία. Αναφέρουμε παρακάτω τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις εξαιρέσης από τον κανόνα της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων, αν και είναι πιθανόν να υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις που αυτή δεν απαιτείται. Δεν υφίσταται υποχρέωση άσκησης ενός ένδικου μέσου:

- όταν μπορεί να αποδειχθεί αδιαμφισβήτητα ότι **ήταν αδύνατη η ευδοκίμησή του**.¹³¹⁹ Αυτό ενδέχεται να συμβαίνει όταν επί του συγκεκριμένου ένδικου μέσου υπάρχει πάγια πρακτική ή νομολογία, ή όταν το νομικό σύστημα υιοθετεί ένα κανονιστικό πλαίσιο, τα οποία καθιστούν στην ουσία αδύνατη την ευδοκίμηση της συγκεκριμένης υπόθεσης.¹³²⁰

1313 Βλ. ΕΑΔ, Γενικό Σχόλιο αρ. 31, ό.π. (σημ. 46), παρ. 15· Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 769), παρ. 122· Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 101· Judicial guarantees in states of emergency, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-9/87, 6 Οκτωβρίου 1987, παρ. 24.

1314 Βλ. Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 1304), παρ. 36. Σχετικά με την πρόσβαση, βλ. επίσης Concluding Observations on Mexico, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 491), παρ. 25-26· Concluding Observations on Egypt, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 1074), παρ. 22-23· Concluding Observations on Bolivia, ΕΜΕ, ό.π. (σημ. 502), παρ. 23-24· Airey κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 6289/73, Απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 1979.

1315 Ό.π., παρ. 45.

1316 Βλ. Muminov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 343), παρ. 90· Bahaddar κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1309), παρ. 45· Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 364), παρ. 8.2.

1317 Άρθρο 14.2 ΔΣΚΦΔ. Η αρχή αυτή ωστόσο δεν αξιοποιείται στην πράξη.

1318 Άρθρο 14.5 ΔΣΚΦΔ. Βλ. επίσης Άρθρο 91(ε), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ.

1319 Βλ. Na κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 89· Kleyn και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, Προσφυγές αρ. 39343/98-39651/98-43147/98-46664/99, Απόφαση της 6ης Μαΐου 2003, παρ. 156· Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 121-124·

1320 Βλ. Salah Sheekh κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 317), παρ. 121-124· Kleyn και άλλοι κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1317), παρ. 156· Johnston και άλλοι κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 9697/82, Απόφαση της

- Αν **στο ίδιο το νομικό σύστημα δεν υπάρχουν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότητα** του ένδικου μέσου, όταν π.χ. δεν διεξάγεται αποτελεσματική έρευνα ή όταν κατά πάγια πρακτική σε συγκεκριμένες περιστάσεις δεν εφαρμόζονται ή δεν εκτελούνται οι δικαστικές αποφάσεις, ή όταν υπάρχει μια κατάσταση σύγκρουσης ή ατιμωρησίας.¹³²¹ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι δεν είναι απαραίτητο να εξαντλούνται τα ένδικα μέσα όταν η επανόρθωση εξαρτάται απόλυτα από τη διακριτική ευχέρεια του σχετικού οργάνου.¹³²²
- Αν η διαδικασία πρόσβασης στο ένδικο μέσο ή η διαδικασία της άσκησης του **παραινείται πέραν του εύλογου χρονικού διαστήματος**.¹³²³
- Αν το θύμα **δεν έχει πρόσβαση στο ένδικο μέσο**, επειδή δεν έχει νομική εκπροσώπηση ή επειδή δεν υπάρχει η δυνατότητα νομικής συνδρομής, λόγω φόβου αντεκδίκησης, ή λόγω περιορισμών στην επαφή με δικηγόρο κατά τη διάρκεια της κράτησης. Η θέση αυτή έχει υιοθετηθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,¹³²⁴ το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹³²⁵ και την Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.¹³²⁶ Η ΑΕΔΑΛ έχει επίσης δεχτεί ότι ένα ένδικο μέσο ήταν μη προσβάσιμο σε μια ομάδα προσφύγων από τη Σιέρρα Λεόνε, οι οποίοι επρόκειτο να απελαθούν από τη Γουινέα καθώς θα ήταν εκτεθειμένοι σε «μόνιμο κίνδυνο αντεκδίκησης και τιμωρίας», και ήταν «πρακτικώς αδύνατον να ασκηθεί προσφυγή, αφού ο μεγάλος αριθμός πιθανών προσφευγόντων» υπερέβαινε τις δυνατότητες του δικαστικού συστήματος, και διότι η εξάντληση των ένδικων μέσων στη Γουινέα προϋπέθετε την επιστροφή τους σε μια χώρα όπου είχαν υποστεί δίωξη.¹³²⁷

18ης Δεκεμβρίου 1986, παρ. 44· Open Door και Well Woman κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1282), παρ. 47-52· Keegan κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 200), παρ. 39.

1321 Βλ. Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937), παρ. 69-77· Isayeva, Vusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας, Προσφυγές αρ. 57947/00-57948/00-57949/00, Απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2005, παρ. 143-153· A.B. κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 37328/97, Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2002, παρ. 63-74· Velasquez Rodriguez κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 799), παρ. 68· και IHRDA κατά Δημοκρατίας της Ανγκόλας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 39, όπου κρίθηκε ότι η ταχεία πραγματοποίηση της απέλασης, η οποία δεν επέτρεψε στον προσφεύγοντα ούτε καν να μαζέψει τα προσωπικά του αντικείμενα, αποτελούσε επαρκές τεκμήριο της αδυναμίας να αξιοποιήσει και να εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Βλ. επίσης ΖLHR και IHRD κατά Ζιμπάμπουε, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 395), παρ. 56. Βλ. επίσης Άρθρο 46 ΑΣΔΑ και Άρθρο 31, ΔΕΑΔ Διαδικαστικοί Κανόνες.

1322 Buckley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Προσφυγή αρ. 20348/92, Απόφαση επί του παραδεκτού, 3 Μαρτίου 1994.

1323 Βλ. Zundel κατά Καναδά, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 503), παρ. 6.3· Z.U.B.S. κατά Αυστραλίας, ΕΚΦΔ, Αναφορά αρ. 6/1995, Απόψεις της 25ης Ιανουαρίου 2000, παρ. 6.4· Vélez Loor κατά Παναμά, ΔΕΑΔ, ό.π. (σημ. 1304), παρ. 36· Velasquez Rodriguez κατά Ονδούρας, ΔΔΑΔ, ό.π. (σημ. 799), παρ. 93· Tanli κατά Τουρκίας, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 26129/95, Απόφαση επί του παραδεκτού, 5 Μαρτίου 1996. Βλ. επίσης Άρθρα 2 και 5.2(β) ΠΠ-ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 3.1 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 22.5(β) ΣΚΒ· Άρθρο 113(ε), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 14.7(α) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 91(ε), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 4.1 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.3(β) ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 7(ε) ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ· Άρθρο 16, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ· Άρθρο 2(δ) ΠΠ-ΣΔΑΑ· Άρθρο 31.2(δ) ΔΣΒΕ· Άρθρο 46 ΑΣΔΑ· Άρθρο 31, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΑΔ· και Άρθρο 56.5 ΑΧΔΑΛ.

1324 Airey κατά Ιρλανδίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1312)· Reed κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, Ολομέλεια, Προσφυγή αρ. 7630/76, Απόφαση επί του παραδεκτού, 6 Δεκεμβρίου 1979· Öcalan κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύλληψης, ό.π. (σημ. 47).

1325 Βλ. Exceptions to the exhaustion of domestic remedies, ΔΔΑΔ, Γνωμοδότηση OC-11/90, 10 Αυγούστου 1990, παρ. 30-35. Βλ. επίσης Άρθρο 46 ΑΣΔΑ και Άρθρο 31, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1326 Dr. Curtis Francis Doebbler κατά Σουδάν, ΑΕΔΑΛ, Αναφορά αρ. 235/2000, 46η Τακτική Σύνοδος, 11-25 Νοεμβρίου 2009, παρ. 116-117.

1327 AIHRD κατά Δημοκρατίας της Γουινέας, ΑΕΔΑΛ, ό.π. (σημ. 578), παρ. 32-36.

Όταν αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα ή η επάρκεια του ένδικου μέσου, ή η αμεροληψία ή η ανεξαρτησία της αρχής που κρίνει επ' αυτού, «η απλή αμφιβολία σχετικά με την αποτελεσματικότητα των εσωτερικών ένδικων μέσων ή το ύψος του πιθανού οικονομικού κόστους»¹³²⁸ δεν απαλλάσσουν τον προσφεύγοντα από την υποχρέωση εξάντλησής τους. Ωστόσο, «όταν ο προσφεύγων δέχεται τη νομική συμβουλή ότι ένα συγκεκριμένο ένδικο μέσο δεν έχει πιθανότητες ευδοκίμησης, τότε αυτό παύει να συνιστά αποτελεσματικό ένδικο μέσο».¹³²⁹

β) Προθεσμίες

Η **Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** δεν θέτει προθεσμία για την υποβολή αναφοράς παραβίασης. Ωστόσο όταν παρατείνεται υπερβολικά η διαδικασία εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων, η Επιτροπή απαιτεί την εύλογη δικαιολόγηση της καθυστέρησης αυτής. Σε διανοητική περίπτωση κρίνει απαράδεκτη την αναφορά, καθώς καταστρατηγείται το δικαίωμα υποβολής της.¹³³⁰ Η Επιτροπή αναδιτύπωσε πρόσφατα αυτή τη θέση στους *Διαδικαστικούς Κανόνες* της, με τους οποίους ορίζεται ότι «μια αναφορά ενδέχεται να καταστρατηγεί το δικαίωμα υποβολής όταν υποβάλλεται πέντε έτη μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων [...], ή, κατά περίπτωση, τρία έτη μετά την ολοκλήρωση άλλης διαδικασίας διεθνούς έρευνας ή επίλυσης διαφορών, εκτός αν συντρέχουν λόγοι που δικαιολογούν την καθυστέρηση, λαμβανομένων υπ' όψιν των συγκεκριμένων περιστάσεων που αναφέρονται».¹³³¹ Η **Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων** επίσης δεν θέτει συγκεκριμένη προθεσμία, έχει όμως δηλώσει ότι δεν δέχεται αναφορές που υποβάλλονται με «υπερβολική καθυστέρηση».¹³³² Ούτε το **ΠΠ-ΣΕΔΚΓ** ούτε η **Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις** ούτε το **Προαιρετικό Πρωτόκολλο της ΕΔΑΑ** ορίζουν συγκεκριμένες προθεσμίες, κατά πάσα πιθανότητα όμως θα ακολουθήσουν τη σχετική νομολογία της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Το **ΠΠ-Δ-ΣΟΚΜΔ** και το **ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ** θεσπίζουν προθεσμία ενός έτους μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων, εκτός αν ο προσφεύγων μπορεί να αποδείξει ότι δεν ήταν δυνατόν να υποβάλει την αναφορά εντός αυτού του χρονικού διαστήματος.¹³³³ Η **ΕΚΦΔ** ορίζει ότι η αναφορά προς αυτήν πρέπει να υποβάλλεται εντός έξι μηνών μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων, συμπεριλαμβανομένης της «εθνικής Επιτροπής για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων», «με την εξαιρέση περιπτώσεων όπου αποδεικνύεται τεκμηριωμένα ότι συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις».¹³³⁴

1328 Α κατά Αυστραλίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 656), παρ. 6.4· Να κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 89· βλ., μεταξύ άλλων, Pellegrini κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 77363/01, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Μαΐου 2005· MPP Golub κατά Ουκρανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 6778/05, Απόφαση επί του παραδεκτού της 18ης Οκτωβρίου 2005· και Milosevic κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 77631/01, Απόφαση επί του παραδεκτού της 19ης Μαρτίου 2002.

1329 Να κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 309), παρ. 89· Selvanayagam κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, αρ. 57981/00, Απόφαση επί του παραδεκτού της 12ης Δεκεμβρίου 2002· McFeeley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΕΔΑ, ό.π. (σημ. 406), σ. 44.

1330 Άρθρο 3 ΠΠ-ΔΣΑΠΔ. Βλ. Gobin κατά Μαυρικίου, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 787/1997, Απόψεις της 20ής Αυγούστου 2001, παρ. 6.3.

1331 Άρθρο 96(ς), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ.

1332 Άρθρο 113(φ), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ.

1333 Άρθρο 3.2(α) ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 7(η), ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ.

1334 Άρθρο 14.5 ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 91(φ), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ.

Το **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου** επιλαμβάνεται μιας προσφυγής μόνο όταν αυτή υποβάλλεται στο Δικαστήριο εντός προθεσμίας έξι μηνών μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων.¹³³⁵ Ως ημερομηνία υποβολής «θεωρείται η ημερομηνία κατά την οποία το έντυπο προσφυγής, το οποίο πληροί τις [τυπικές] προϋποθέσεις [του Άρθρου 47] αυτού του Εσωτερικού Κανονισμού, εστάλη στο Δικαστήριο. Ως ημερομηνία αποστολής θεωρείται η ημερομηνία της σφραγίδας του ταχυδρομείου. Εφόσον το κρίνει δικαιολογημένο, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει ότι μια διαφορετική ημερομηνία μπορεί να θεωρηθεί ως ημερομηνία εισαγωγής».¹³³⁶ Η **Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** απαιτεί να υποβάλλεται το αίτημα ή η αναφορά εντός έξι μηνών από την ημερομηνία κατά την οποία κοινοποιήθηκε στον καταγγέλλοντα η απόφαση με την οποία εξαντλήθηκαν τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Στις υποθέσεις που εφαρμόζονται οι εξαιρέσεις από την προϋπόθεση της εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων, το αίτημα πρέπει να υποβάλλεται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Η Επιτροπή εξετάζει σχετικά την ημερομηνία κατά την οποία συνέβη η καταγγελλόμενη παραβίαση, καθώς και τις συγκεκριμένες περιστάσεις κάθε περίπτωσης.¹³³⁷ Οι κανόνες της **Αφρικανικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών** ορίζουν ότι οι αναφορές πρέπει να υποβάλλονται εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από την ημερομηνία εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων ή την ημερομηνία κατά την οποία η Επιτροπή επιλήφθηκε της υπόθεσης.¹³³⁸

γ) Αρχή του δεδικασμένου και συναφείς προϋποθέσεις

Γενικά μια προσφυγή απορρίπτεται ως απαράδεκτη αν το ίδιο ζήτημα έχει ήδη εξεταστεί από το ίδιο διεθνές όργανο ή έχει εξεταστεί ή βρίσκεται ήδη υπό εξέταση από ένα άλλο διεθνές όργανο έρευνας ή επίλυσης διαφορών.¹³³⁹ Η προϋπόθεση αυτή πρέπει ωστόσο να ερμηνεύεται συστατικά. Μια προσφυγή μπορεί να εισαχθεί αν η υπόθεση που εξετάστηκε ή εξετάζεται από άλλο όργανο υποβλήθηκε σε αυτό από τρίτο, χωρίς εξουσιοδότηση του θύματος ή μέλους της οικογένειάς του, αν η προσφυγή αφορά διαφορετικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αν με την προσφυγή εγείρονται διαφορετικοί πραγματικοί ισχυρισμοί από εκείνους που ήδη εκτέθηκαν ή αν ο προσφεύγων παραπέμφθηκε σε ένα μη δικαστικό όργανο, όπως ο Ειδικός Εισηγητής.¹³⁴⁰

1335 Άρθρο 35.1 ΕΣΔΑ. Όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμα εσωτερικά ένδικα μέσα, η προσφυγή πρέπει να υποβάλλεται εντός έξι μηνών από τα περιστατικά που τη στοιχειοθετούν. Εκτενείς διευκρινήσεις σχετικά με την εξάμηνη προθεσμία, βλ. Lutete Kemevuako κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 65938/09, Απόφαση επί του παραδεκτού της 1ης Ιουνίου 2010.

1336 Άρθρο 47.6, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ. Βλ. άρθρο 47 παρακάτω στη σημ. 1354.

1337 Βλ. επίσης Άρθρο 46.2, ΑΣΔΑ, και Άρθρο 32, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1338 Άρθρο 56.6 ΑΧΔΑΛ.

1339 Άρθρο 5.2(α) ΠΠ-ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 96(ε), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 3.2(γ) ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 22.5(α) ΣΚΒ· Άρθρο 113(d), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 4.2(α) ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.3(α) ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 7(δ), ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ· Άρθρο 2(γ), ΠΠ-ΣΔΑΑ· Άρθρο 31.2(γ), ΔΣΒΕ· Άρθρο 35.2(β) ΕΣΔΑ· Άρθρα 46 και 47 ΑΣΔΑ· Άρθρο 33, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ· Άρθρο 56.7 ΑΧΔΑΛ.

1340 Βλ. στο επίπεδο των συμβάσεων, Άρθρο 56.7 ΑΧΔΑΛ. Βλ. επίσης για την περίπτωση όμοιων προσφευγόντων, Folgero και άλλοι κατά Νορβηγίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 15472/02, Απόφαση της 29ης Ιουνίου 2007· για τον διαφορετικό χαρακτήρα των αιτιάσεων ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, Smirnova και Smirnova κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 46133/99 και 48183/99, Απόφαση της 24ης Ιουλίου 2003. Βλ. επίσης Baena-Ricardo και άλλοι κατά Παναμά, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 61, Ενστάσεις, Απόφαση της 18ης Νοεμβρίου 1999, παρ. 53· Durand και Ugarte, ΔΔΑΔ, Σειρά C αρ. 50, Ενστάσεις, Απόφαση της 28ης Μαΐου 1999, παρ. 43 (για διαφορετικές προσφυγές για την ίδια υπόθεση).

Υπάρχει μια εξαίρεση, σε ό,τι αφορά την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία εφαρμόζει αυτόν τον κανόνα μόνο για προσφυγές που **εκκρεμούν** ενώπιον άλλης διεθνούς διαδικασίας. Αν η άλλη διαδικασία έχει ολοκληρωθεί, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων μπορεί να εξετάσει παραδεκτώως την ίδια υπόθεση.¹³⁴¹ Το Άρθρο 31.2(γ) ΔΣΒΕ αναφέρεται επίσης μόνο σε προσφυγές που εκκρεμούν, πράγμα που σημαίνει ότι η Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις μπορεί να ευθυγραμμιστεί ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα με τη θέση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.¹³⁴²

δ) Σημαντική βλάβη

Το 14ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ εισήγαγε μια νέα προϋπόθεση για το παραδεκτό της προσφυγής ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: την προϋπόθεση της «σημαντικής βλάβης». Το 14ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ επιτρέπει πλέον στο Δικαστήριο να απορρίψει ως απαράδεκτη αν «ο προσφεύγων δεν έχει υποστεί σημαντική βλάβη, εκτός εάν ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτά ορίζονται από τη Σύμβαση και τα Πρωτοκολλά της, απαιτεί εξέταση της προσφυγής επί της ουσίας και υπό την προϋπόθεση ότι δεν μπορεί να απορριφθεί για τον λόγο αυτό καμία υπόθεση η οποία δεν έχει εξεταστεί δεόντως από εσωτερικό δικαστήριο».¹³⁴³

Εφαρμόζοντας το νέο αυτό κριτήριο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει προσφυγές απαράδεκτες λόγω μη επέλευσης σημαντικής βλάβης π.χ. σε υπόθεση όπου η καταγγελλόμενη παραβίαση των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης ή του δικαιώματος στην περιουσία είχαν οδηγήσει σε χρηματική ζημία 150, 90 ή 1 ευρώ, και η οικονομική κατάσταση του προσφεύγοντος δεν ήταν «τέτοια ώστε το αποτέλεσμα της δίκης να έχει σημαντικές συνέπειες στην προσωπική του ζωή».¹³⁴⁴ Το Δικαστήριο έκρινε ότι πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν «τόσο οι υποκειμενικές αντιλήψεις του προσφεύγοντος όσο και το αντικειμενικό διακύβευμα κάθε επιμέρους υπόθεσης»,¹³⁴⁵ και δέχτηκε ότι «μια παραβίαση της Σύμβασης μπορεί να αφορά σημαντικά ζητήματα αρχής και συνενώως να προκαλεί σημαντική βλάβη χωρίς ωστόσο να θίγει ένα περιουσιακό συμφέρον».¹³⁴⁶

Το Δικαστήριο θα πρέπει ωστόσο να εξακριβώσει εάν ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως αυτά ορίζονται από τη Σύμβαση και τα Πρωτοκολλά της, απαιτεί την εξέταση της προσφυγής επί της ουσίας. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει όταν «ο σχετικός νόμος έχει αναθεωρηθεί και ανάλογα ζητήματα έχουν επιλυθεί σε άλλες υποθέσεις πριν από τη συγκεκριμένη».¹³⁴⁷ Τέλος, το Δικαστήριο διερευνά αν η υπόθεση έχει εξε-

1341 Correia de Matos κατά Πορτογαλίας, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 1123/2002, Απόψεις της 18ης Απριλίου 2006, παρ. 6.2.

1342 Άρθρο 31.2(γ) ΔΣΒΕ.

1343 Άρθρο 35.3(β) ΕΣΔΑ (η έμφραση δική μας). Η προϋπόθεση αυτή έχει ερμηνευτεί μέχρι σήμερα στις αποφάσεις Petrovich Korolev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25551/05, Απόφαση επί του παραδεκτού της 1ης Ιουλίου 2010· Mihai Ionescu κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 36659/04, Απόφαση επί του παραδεκτού της 1ης Ιουνίου 2010· Rinck κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 18774/09, Απόφαση επί του παραδεκτού της 19ης Οκτωβρίου 2010.

1344 Mihai Ionescu κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1341), παρ. 35.

1345 Petrovich Korolev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1341).

1346 Ό.π.

1347 Mihai Ionescu κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1341), παρ. 37.

ταστεί δεόντως από ένα εσωτερικό δικαστήριο, πράγμα που σύμφωνα με την ερμηνεία του δικαστηρίου ισοδυναμεί με την υποχρέωση να εξακριβωθεί ότι δεν υπήρξε αρνησιδικία στο εσωτερικό επίπεδο.¹³⁴⁸

Σύμφωνα με το ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ, η ΕΟΚΜΔ «μπορεί, αν χρειάζεται, να αρνηθεί να εξετάσει μια αναφορά η οποία δεν δείχνει ότι ο προσφεύγων υπέστη **σοβαρή βλάβη**, εκτός εάν η Επιτροπή θεωρεί ότι η αναφορά εγείρει ένα σπουδαίο ζήτημα γενικότερης σημασίας».¹³⁴⁹ Η διάταξη αυτή ωστόσο δεν συνιστά κριτήριο του παραδεκτού. Η φράση «αν χρειάζεται» σημαίνει ότι η εξέταση του αν επήλθε «σοβαρή βλάβη» επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια της Επιτροπής Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων, η οποία θα τη χρησιμοποιεί κατά πάσα πιθανότητα μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις.

ε) Άλλοι λόγοι

Όλα τα εποπτικά όργανα των συμβάσεων του ΟΗΕ, το ΕΔΔΑ, το ΔΕΑΔ, και το ΑΔΔΑΛ απορρίπτουν ως απαράδεκτη οποιαδήποτε προσφυγή είναι ανώνυμη, καταχρηστική ή ασύμβατη με τις διατάξεις της αντίστοιχης σύμβασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα.¹³⁵⁰ Η ΕΚΒ, η ΕΕΔΚΓ, η ΕΟΚΜΔ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το ΔΕΑΔ αποκλείουν ρητά από το παραδεκτό τις προδήλως αβάσιμες ή ανεπαρκώς στοιχειοθετημένες προσφυγές,¹³⁵¹ αν και η προϋπόθεση αυτή εξετάζεται και από τα υπόλοιπα εποπτικά όργανα των Συμβάσεων.

Βάσει του ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ απαράδεκτες κρίνονται επιπλέον οι προσφυγές που βασίζονται αποκλειστικά σε ειδήσεις που διακινούνται από τα μέσα ενημέρωσης.¹³⁵² Η ΑΕΔΑΛ δεν εξετάζει αναφορές που χρησιμοποιούν δυσφημιστικές ή προσβλητικές εκφράσεις που στρέφονται κατά του εναγόμενου κράτους, κατά της ίδιας της Επιτροπής ή κατά του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας.¹³⁵³

Η ΕΕΚΔ προβλέπει δύο συγκεκριμένους λόγους απόρριψης λόγω απαράδεκτου, οι οποίες αφορούν το σύστημα των συλλογικών προσφυγών:

- **Αντικείμενο της προσφυγής:** οι μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορούν να υποβάλουν αναφορές μόνο στους τομείς στους οποίους έχουν αναγνωριστεί ως ιδιαίτερα αρμόδιες.¹³⁵⁴

1348 Petrovich Korolev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1341).

1349 Άρθρο 4 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ (η έμφαση δική μας).

1350 Άρθρο 3 ΠΠ-ΔΣΑΠΔ· Άρθρο 96(α), (γ) και (δ), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 3.2(δ) έως (η) ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 22.2 ΣΚΒ· Άρθρο 113(β) και (c), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 91, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 4.2 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.2 ΔΣΔΜΕ· Άρθρο 7(α), (β), (γ) ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ· Άρθρο 2(α) και (β) ΠΠ-ΣΔΑΑ· Άρθρο 31.2(α) και (β) ΔΣΒΕ· Άρθρα 35.2(α) και 35.3(α) ΕΣΔΑ· Άρθρο 47 ΑΣΔΑ· Άρθρο 34, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ· Άρθρο 56.1 ΑΧΔΑΛ.

1351 Άρθρο 4.2(γ) ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 22.2 ΣΚΒ· Άρθρο 113(β) και (c), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 3.2(δ) έως (η) ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 7(στ) ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ· Άρθρο 2(ε) ΠΠ-ΣΔΑΑ· Άρθρα 35.2(α) και 35.3(α) και (β) ΕΣΔΑ· Άρθρο 47 ΑΣΔΑ· Άρθρο 34, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1352 Άρθρο 3.2(δ) έως (η) ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ.

1353 Άρθρο 56.3 ΑΧΔΑΛ.

1354 Άρθρο 3 ΠΠ-ΕΚΧ.

- **Άλλοι λόγοι:** η αναφορά πρέπει να υποβάλλεται εγγράφως, να αφορά διάταξη του Χάρτη την οποία έχει αποδεχθεί το ενδιαφερόμενο συμβαλλόμενο κράτος και να επισημαίνει σε ποιο βαθμό το τελευταίο δεν εξασφάλισε με ικανοποιητικό τρόπο την εφαρμογή αυτής της διάταξης.¹³⁵⁵

Παρότι δεν πρόκειται ακριβώς για προϋπόθεση του παραδεκτού, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει τροποποιήσει το Άρθρο 47, και η τροποποίηση, η οποία έχει τεθεί σε ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2014, προβλέπει ότι στο εξής το Δικαστήριο θα έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί να εξετάσει μια προσφυγή που δεν πληροί όλες τις τυπικές προϋποθέσεις του Άρθρου αυτού. Όπως σημειώνεται παραπάνω, η εξάμηνη προθεσμία του Άρθρου 35 ΕΣΔΑ διακόπτεται από τη στιγμή της παραλαβής μιας αίτησης που συμμορφώνεται πλήρως με αυτές τις τυπικές προϋποθέσεις.¹³⁵⁶

3. Προσωρινά μέτρα

Τα προσωρινά ή ασφαλιστικά μέτρα είναι διατάξεις που εκδίδονται από τον διεθνή μηχανισμό στην προκαταρκτική φάση της διεθνούς διαφοράς, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι μια κατάσταση πιθανής παραβίασης δεν οδηγήσει στην πρόκληση ανεπανόρθωτης βλάβης πριν εκδικαστεί επί της ουσίας η υπόθεση. Η λήψη προσωρινών μέτρων συχνά ενδεικνύεται σε περιπτώσεις απέλασης, όπου το διεθνές όργανο ζητά από το κράτος να αναστείλει την διαδικασία απέλασης μέχρι την έκδοση οριστικής απόφασης. Προσωρινά μέτρα ενδέχεται επίσης να πρέπει να ληφθούν σε περιπτώσεις αναγκαστικής έξωσης, όπου διατάσσεται η αναστολή της έξωσης μέχρι την οριστική ετυμηγορία.

Τα προσωρινά μέτρα απορρέουν από το δικαίωμα διεθνούς προσφυγής και έχουν επομένως θεωρηθεί δεσμευτικά για τα κράτη που έχουν αποδεχτεί τον διεθνή μηχανισμό ατομικών προσφυγών.¹³⁵⁷

Αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της διαδικασίας ενώπιον των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων με ιδιαίτερη σημασία για τα δικαιοδοτικά όργανα που εκδικάζουν υποθέσεις που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και αναγνωρίζεται ευρέως η νομική τους δεσμευτικότητα. Ο δεσμευτικός χαρακτήρας των προσωρινών μέτρων θεμελιώνεται τόσο στη διαδικασία όσο και στην ουσία: είναι απαραίτητα, πρώτον, για να διαφυλαχθούν τα δικαιώματα των διαδίκων από ανεπανόρθωτη βλάβη, να προστατευθούν από κάθε πράξη ή παράλειψη που θα κατέστρεφε ή θα εξάλειφε το αντικείμενο της προσφυγής, θα την καθιστούσε άνευ νοήματος, ή θα μπορούσε με άλλο τρόπο να εμποδίσει το Δικαστήριο να την εξετάσει με βάση την κανονική διαδικασί-

1355 Άρθρο 4 ΠΠ-ΕΚΧ.

1356 Βλ. Άρθρο 47, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ. Σύμφωνα με το Άρθρο 4 του νέου 15ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, η προθεσμία προσφυγής στο Δικαστήριο μειώνεται σε τέσσερις μήνες. Το Πρωτόκολλο, που εγκρίθηκε στις 24 Ιουνίου 2013, δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ και εκκρεμεί η επικύρωσή του από όλα τα κράτη μέλη της ΕΣΔΑ.

1357 Βλ. LeGrand (Γερμανία κατά Ηνωμένων Πολιτειών), ΔΔ, ό.π. (σημ. 837), σ. 503, παρ. 103· Zhakhongir Maksudov και άλλοι κατά Κιργιστάν, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 324), παρ. 10.1-10.3· Dar κατά Νορβηγίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 1309), παρ. 16.3-16.5· Brada κατά Γαλλίας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 195/2002, Απόψεις της 24ης Μαΐου 2005, παρ. 13.4· Pelit κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 339), παρ. 10.2· Tebourski κατά Γαλλίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 353), παρ. 8.2-9· Singh Sogi κατά Καναδά, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 334), παρ. 10.2-10.11· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434), παρ. 470-473· Mamaatkuon και Askarov κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 441), παρ. 100-112· Al-Sadoon και Mufti κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 439), παρ. 160-161.

α¹³⁵⁸ είναι απαραίτητα, δεύτερον, προκειμένου να επιτρέψει στο Δικαστήριο να προσφέρει πρακτική και αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων της Σύμβασης, τα οποία έχουν δεσμευτεί να τηρούν τα κράτη μέλη.¹³⁵⁹

Ο δεσμευτικός χαρακτήρας των προσωρινών μέτρων έχει αναγνωριστεί από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης,¹³⁶⁰ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,¹³⁶¹ το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων,¹³⁶² τη Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων,¹³⁶³ την Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών,¹³⁶⁴ την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹³⁶⁵ και την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων.¹³⁶⁶ Δεδομένης της ομοιομορφίας της νομολογίας στο ζήτημα αυτό, άλλα όργανα όπως η ΕΟΚΜΔ, ΕΚΦΔ και η ΕΕΔΚΓ, που έχουν τη δυνατότητα να εκδίδουν αποφάσεις προσωρινών μέτρων, κατά πάσα πιθανότητα θα δεχτούν επίσης τον δεσμευτικό χαρακτήρα τους.

1358 Mamatkulov και Askarov κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 441), παρ. 101-108· Paladi κατά Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 39806/05, Απόφαση της 10ης Μαρτίου 2009, παρ. 87· Ben Khemais κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361), παρ. 81.

1359 Ό.π., παρ. 125· Aloumi κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 50278/99, Απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 2006, παρ. 103.

1360 LeGrand (Γερμανία κατά Ηνωμένων Πολιτειών), ΔΔ, ό.π. (σημ. 837), σ. 503, παρ. 102.

1361 Mamatkulov και Askarov κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 441)· Shamayev και άλλοι κατά Γεωργίας και Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 434)· Aloumi κατά Γαλλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1260)· Paladi κατά Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1356)· Aleksanyan κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 769)· Shtukaturov κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 44009/05, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2008· Ben Khemais κατά Ιταλίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 361), Savriddin Dzhrugayev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 71386/10, Απόφαση της 25ης Απριλίου 2013, παρ. 213: «Η κρίσιμη σημασία των προσωρινών μέτρων υπογραμμίζεται περαιτέρω και από το γεγονός ότι το Δικαστήριο τα εκδίδει, καταρχήν, σε πραγματικά εξαιρετικές περιπτώσεις κατόπιν αυστηρής διερεύνησης όλων των σχετικών περιστάσεων. Στις περισσότερες από αυτές, οι προσφεύγοντες αντιμετωπίζουν πραγματική απειλή για τη ζωή και την ακεραιότητά τους με επακόλουθο πραγματικό κίνδυνο σοβαρής, ανεπανόρθωτης βλάβης κατά παράβαση των βασικών διατάξεων της Σύμβασης. Αυτός ο ζωτικός ρόλος των προσωρινών μέτρων στο σύστημα της Σύμβασης όχι μόνο ενισχύει τη δεσμευτική νομική τους ισχύ, όπως επιβεβαιώνεται από την παγιωμένη νομολογία, αλλά επιβάλλει και να δοθεί η μέγιστη δυνατή σημασία στο ζήτημα της συμμόρφωσης των κρατών μερών με τις υποδείξεις του Δικαστηρίου [...]. Η χαλαρή στάση σε αυτό το ζήτημα θα αποδυνάμωνε με απαράδεκτο τρόπο την προστασία των δικαιωμάτων που βρίσκονται στον πυρήνα της Σύμβασης, και δεν θα συμβάδιζε με τις αξίες και το πνεύμα της [...]· Επιπλέον, δεν θα συμβάδιζε με τη θεμελιώδη σημασία του δικαιώματος στην ατομική προσφυγή και γενικότερα, θα υπονόμειε το κύρος και την αποτελεσματικότητα της Σύμβασης, ως θεσμικού οργάνου της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης [...]».

1362 Chupinimá κατά Γουατεμάλας, ΔΔΑΔ, Σειρά Ε, Διάταξη του Δικαστηρίου της 15ης Ιουλίου 1991· James κατά Τρινιδάδ και Τομπάγκο, ΔΔΑΔ, Σειρά Ε, Διάταξη του Δικαστηρίου της 24ης Νοεμβρίου 2000· Loayza Tamayo κατά Περού, ΔΔΑΔ, Σειρά Ε, Διάταξη του Δικαστηρίου της 13ης Δεκεμβρίου 2000· Haitians and Dominican nationals of Haitian origin in the Dominican Republic κατά Δομινικανής Δημοκρατίας, ΔΔΑΔ, Διάταξη του Δικαστηρίου της 14ης Σεπτεμβρίου 2000. Βλ. περαιτέρω τα εξωδικαστικά σχόλια του Asdrúbal Aguiar, πρώην δικαστή του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, «Aportes sobre las medidas cautelares en la Convención Americana sobre Derechos Humanos», στο La Corte y el sistema Interamericano de Derechos Humanos, Rafael Nieto Navia, Editor, 1994, σ. 19.

1363 Βλ. Επιστολή της Διαμερικανικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου προς το Center for Constitutional Rights και το Centro por la Justicia y el Derecho Internacional (CEJIL), Ref: Djamel Ameziane, Precautionary Measures No. 211-08, United States, 20 Αυγούστου 2008, διαθέσιμη στο

<http://ccrjustice.org/files/2008-08-20%20IACHR%20Initial%20Response.pdf>.

1364 International Pen και άλλοι κατά Νιγηρίας, ΑΕΔΑΔ, Αναφορές αρ. 137/94, 139/94, 154/96 και 161/97, 24η Τακτική Σύνοδος, 31 Οκτωβρίου 1998, παρ. 114.

1365 Piandiong κατά Φιλιππίνων, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 869/1999, Απόψεις της 19ης Οκτωβρίου 2000, παρ. 5.1· Khalilov κατά Τατζικιστάν, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 973/2001, Απόψεις της 13ης Απριλίου 2005, παρ. 4.1· Mansaraj και άλλοι κατά Σιέρρα Λεόνε, ΕΑΔ, Αναφορές αρ. 839/98, 840/98 και 841/98, Απόψεις της 16ης Ιουλίου 2001, παρ. 5.1· Ashby κατά Τρινιδάδ και Τομπάγκο, ΕΑΔ, Αναφορά αρ. 580/1994, Απόψεις της 19ης Απριλίου 2002, παρ. 4.11.

1366 Brada κατά Γαλλίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 1355)· Pelit κατά Αζερμπαϊτζάν, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 339)· Dar κατά Νορβηγίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 1309)· Nuñez Chirana κατά Βενεζουέλας, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 110/1998, Απόψεις της 16ης Δεκεμβρίου 1998, παρ. 8· T.P.S. κατά Καναδά, ΕΚΒ, Αναφορά αρ. 999/1997, Απόψεις της 4ης Σεπτεμβρίου 2000, παρ. 15.6.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει δηλώσει ότι, «[π]αρόλο που η λήψη του προσωρινού μέτρου αποτελεί ένα από τα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν στην ανάλυση του Δικαστηρίου για το εάν τα κράτη έχουν συμμορφωθεί με τις υποχρεώσεις τους [για τη λήψη προσωρινών μέτρων], το Δικαστήριο πρέπει να λάβει υπ' όψιν του όχι μόνο το γράμμα, αλλά και το πνεύμα του προσωρινού μέτρου που υποδείχθηκε [...] και κυρίως τον στόχο αυτού».¹³⁶⁷ Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο «δεν μπορεί να διανοηθεί να επιτρέψει στις αρχές να καταστρατηγήσουν ένα προσωρινό μέτρο, όπως αυτό που είχε υποδειχθεί στην παρούσα υπόθεση, χρησιμοποιώντας άλλη εθνική διαδικασία για τη μεταφορά του προσφεύγοντος στη χώρα προορισμού ή, ακόμη πιο ανησυχητικά, επιτρέποντας την αυθαίρετη μεταφορά του στην εν λόγω χώρα με πρόδηλα παράνομο τρόπο».¹³⁶⁸

Προσωρινά μέτρα μπορούν να διαταχθούν από το όργανο ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει επιληφθεί της υπόθεσης, από την υποβολή της αναφοράς μέχρι την έκδοση οριστικής απόφασης.¹³⁶⁹ Το διαμερικανικό σύστημα επιτρέπει στην Επιτροπή να διατάσσει ασφαλιστικά μέτρα και να ζητά από το Διαμερικανικό Δικαστήριο να διατάξει προσωρινά μέτρα ακόμα και όταν το Δικαστήριο δεν έχει ακόμα επιληφθεί της υπόθεσης.¹³⁷⁰

4. Η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος προσφυγής

Όταν ένα κράτος παρεμποδίζει ή απαγορεύει στον προσφεύγοντα να προσφύγει στο αρμόδιο διεθνές όργανο προκειμένου να ζητήσει προστασία των δικαιωμάτων του, το κράτος αυτό ενδέχεται να παραβιάζει τη διάταξη της σύμβασης η οποία παρέχει στον προσφεύγοντα το δικαίωμα προσφυγής.¹³⁷¹

Στο επίπεδο των συμβάσεων, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορίζει ότι «[τ]α Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην παρεμποδίζουν με κανένα μέτρο την αποτελεσματική άσκηση» του δικαιώματος υποβολής ατομικών προσφυγών.¹³⁷² Επιπλέον, πολλά κράτη μέρη της ΕΣΔΑ μετέχουν επίσης στην *Ευρωπαϊκή Συμφωνία σχετικά με τα πρόσωπα τα οποία συμμετέχουν σε διαδικασίες ενώπιον του Ευρωπαϊκού*

1367 Savridin Dzhurayev κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1359), παρ. 216.

1368 Ό.π., παρ. 217

1369 Βλ. Άρθρο 92, ΕΑΔ Διαδικαστικοί Κανόνες· Άρθρο 5.1 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 114, ΕΚΒ Διαδικαστικοί Κανόνες· Άρθρο 94.3, ΕΚΦΔ Διαδικαστικοί Κανόνες· Άρθρο 5.1 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 63, ΕΕΔΚΓ Διαδικαστικοί Κανόνες· Άρθρο 6 ΠΠ-ΣΔΠ-ΔΑ· Άρθρο 4 ΠΠ-ΣΔΑΑ· Άρθρο 31.4 ΔΣΒΕ· Άρθρο 39, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ (η υποχρέωση συμμόρφωσης με τα προσωρινά μέτρα απορρέει από το Άρθρο 34 ΕΣΔΑ και σχετίζεται επίσης με τις υποχρεώσεις των Άρθρων 1 και 46 ΕΣΔΑ)· Άρθρο 25, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ· Άρθρο 63.2 ΑΣΔΑ· Άρθρο 27, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ· Άρθρο 111, Rules of Procedure of the African Commission on Human and Peoples' Rights, υιοθετήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1995 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΕΔΑΛ)· Άρθρο 27.2, Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με το Αφρικανικό Δικαστήριο· Άρθρο 51, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ. Αντίστοιχες διατάξεις περιλαμβάνονται στο Άρθρο 35, Καταστατικό ΑΔΔΔΑ.

1370 Βλ. Άρθρο 76, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1371 Άρθρα 1 και 2 ΠΠ-ΔΣΑΠΔ· Άρθρα 1 και 2 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 14 ΔΣΚΦΔ· Άρθρα 1 και 2 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 76 ΔΣ-ΔΜΕ· Άρθρο 34 ΕΣΔΑ· Άρθρο 44 ΑΣΔΑ. Βλ. Alzery κατά Σουηδίας, ΕΑΔ, ό.π. (σημ. 364), παρ. 11.11· Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 332), παρ. 13.9· Poleshchuk κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 60776/00, Απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2004· Cotlet κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 38565/97, Απόφαση της 3ης Ιουνίου 2003· Akdivar και άλλοι κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937)· Kurt κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 724)· και Ilascu και άλλοι κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 406).

1372 Άρθρο 34 ΕΣΔΑ.

Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία περιλαμβάνει συγκεκριμένες ρήτρες προστασίας και ασυλίας.¹³⁷³

Το ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ δεσμεύει τα κράτη μέλη «να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι τα άτομα που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους δεν υφίστανται καμιά μορφή κακομεταχείρισης ή εκφοβισμού ως συνέπεια της υποβολής αναφοράς στην Επιτροπή βάσει του παρόντος Πρωτοκόλλου».¹³⁷⁴ Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν θετικές υποχρεώσεις προστασίας έναντι ενός ευρέος φάσματος «κακομεταχείρισης και εκφοβισμού», όπως η αδικαιολόγητη επέμβαση και παραβίαση της σωματικής, ηθικής και ψυχολογικής ακεραιότητας του προσώπου που υπέβαλε την αναφορά, ή όλων των προσώπων που ενδέχεται να υποστούν δυσμενείς συνέπειες εξαιτίας της εξέτασης της αναφοράς.¹³⁷⁵ Κάθε κράτος που μετέχει στο ΠΠ-ΣΕΔΚΓ δεσμεύεται «να λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε τα πρόσωπα που υπόκεινται στη δικαιοδοσία του και υποβάλλουν αίτηση στην Επιτροπή, να μην αποτελούν εξ αυτού του γεγονότος αντικείμενο κακής μεταχείρισης ή εκφοβισμού».¹³⁷⁶ Όταν η επιτροπή πληροφορείται από αξιόπιστες πηγές ότι ένα κράτος μέρος έχει αθετήσει τις υποχρεώσεις αυτές, μπορεί να ζητήσει γραπτές εξηγήσεις ή διευκρινίσεις.¹³⁷⁷

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει θεωρήσει ότι συνιστά παραβίαση αυτής της υποχρέωσης η άρνηση της διοίκησης φυλακής να ταχυδρομήσει επιστολή του προσφεύγοντος προς το Δικαστήριο ή η παρέμβασή της σε αυτήν,¹³⁷⁸ ή η άμεση εξέταση του προσφεύγοντος από τις κρατικές αρχές σχετικά με την προσφυγή,¹³⁷⁹ ή η πίεση και ο εκφοβισμός του προσφεύγοντος από τις κρατικές αρχές προκειμένου να μην υποβάλει ή να αποσύρει την προσφυγή.¹³⁸⁰

Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων έχει δεχτεί ότι ένα κράτος παραβίασε το δικαίωμα προσφυγής επειδή δεν χορήγησε εύλογο χρονικό διάστημα πριν την εκτέλεση της οριστικής απόφασης απομάκρυνσης του προσφεύγοντος από την επικράτεια, προκειμένου να μην του επιτρέψει να ασκήσει προσφυγή ενώπιον της Επιτροπής.¹³⁸¹

5. Παρεμβάσεις τρίτων

Τα **οικουμενικά εποπτικά όργανα των Συμβάσεων** –η ΕΑΔ, η ΕΟΚΜΔ, η ΕΚΒ, η ΕΚΦΔ και η ΕΕΔΚΓ– δεν προβλέπουν ρητά τη δυνατότητα επίσημης παρέμβασης τρίτων σε ατομικές

1373 Βλ. Ευρωπαϊκή Συμφωνία σχετικά με τα πρόσωπα τα οποία συμμετέχουν σε διαδικασίες ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Στρασβούργο, 5 Μαρτίου 1996.

1374 Άρθρο 13 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ. Βλ. επίσης Άρθρο 4, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΔΠ.

1375 Inter-American Institute of Human Rights και International Commission of Jurists, Commentary to the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, αγγλική έκδοση, 2010, σ. 100.

1376 Άρθρο 11 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ.

1377 Άρθρο 91.2, ΕΕΔΚΓ Διαδικαστικοί Κανόνες.

1378 Poleshchuk κατά Ρωσίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1369)· Cotlet κατά Ρουμανίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1369).

1379 Akdivar κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 937).

1380 Βλ. Kurt κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 724)· και Ilascu και άλλοι κατά Ρωσίας και Μολδαβίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 406).

1381 Agiza κατά Σουηδίας, ΕΚΒ, ό.π. (σημ. 332), παρ. 13.9.

προσφυγές.¹³⁸² Υπάρχει όμως η δυνατότητα να παρέμβουν στη διαδικασία τρίτοι, αν ζητηθεί από τον προσφεύγοντα να συμπεριλάβει στην προσφυγή του την παρέμβαση του τρίτου, ή να υποβάλει στο εποπτικό όργανο ένα ad hoc αίτημα.

Στο **Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**, σύμφωνα με το Άρθρο 36 ΕΣΔΑ, σε κάθε υπόθεση ενώπιον Τμήματος ή του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, «ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου μπορεί να καλέσει κάθε Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος που δεν είναι διάδικο ή κάθε ενδιαφερόμενο πρόσωπο πλην του αιτούντος, να υποβάλουν εγγράφως παρατηρήσεις ή να λάβουν μέρος στις ακροαματικές διαδικασίες».¹³⁸³ Παρατηρήσεις μπορούν να υποβάλουν επίσης οι ΜΚΟ. Το ίδιο Άρθρο προσφέρει ενεργητική νομιμοποίηση σε άλλα συμβαλλόμενα κράτη καθώς και στον Επίτροπο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης να παρέμβουν ως τρίτοι. Το αίτημα χορήγησης άδειας πρόσκλησης υποβολής γραπτών παρατηρήσεων πρέπει να είναι επαρκώς αιτιολογημένο και να υποβάλλεται γραπτώς σε μία από τις επίσημες γλώσσες του Δικαστηρίου εντός δώδεκα εβδομάδων από την κοινοποίηση της προσφυγής στο ενδιαφερόμενο κράτος. Στις υποθέσεις ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, η προθεσμία αρχίζει από την ημερομηνία παραίτησης του Τμήματος από τη διαδικασία ή από την ημερομηνία αναδοχής της υπόθεσης από το Συμβούλιο του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης.¹³⁸⁴

Οι προϋποθέσεις είναι πιο αυστηρές στην περίπτωση της **Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων**, λόγω του συλλογικού χαρακτήρα του μηχανισμού προσφυγών. Σύμφωνα με τους διαδικαστικούς κανόνες της Επιτροπής, τα κράτη που μετέχουν στον μηχανισμό συλλογικών προσφυγών προσκαλούνται αυτόματα να υποβάλουν τις απόψεις τους επί της προσφυγής, όπως συμβαίνει και με τις διεθνείς εργοδοτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες όμως μπορούν να καταθέσουν απόψεις επί των προσφυγών που υποβάλλουν εθνικές εργοδοτικές ή συνδικαλιστικές οργανώσεις ή ΜΚΟ.¹³⁸⁵ Ωστόσο, το πρόσφατο Άρθρο 32Α δίνει στον Πρόεδρο τη δυνατότητα «να καλέσει οποιαδήποτε οργάνωση, θεσμό ή πρόσωπο να υποβάλει παρατηρήσεις».¹³⁸⁶

Στο διαμερικανικό σύστημα, ούτε η ΑΣΔΑ ούτε οι διαδικαστικοί κανόνες προβλέπουν την εξέταση υπομνημάτων τρίτων από τη **Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**. Ωστόσο, στην πράξη, η Επιτροπή δέχεται την υποβολή υπομνημάτων *amicus curiae* χωρίς συγκεκριμένες τυπικές προϋποθέσεις. Το **Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων** έχει θεσμοποιήσει την παρέμβαση τρίτων στους διαδικαστικούς του κανόνες, σύμφωνα με τους οποίους οποιοδήποτε πρόσωπο ή θεσμός που προτίθεται να ενεργήσει ως *amicus curiae* μπορεί να υποβάλει προσωπικά υπόμνημα προς το Δικαστήριο, υπογεγραμμένο προκειμένου να διασφαλίζεται η γνησιότητά του, με υπηρεσία ταχυμεταφοράς, τηλεμοιότυπο, συμβατικό ή ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε μία από τις γλώσσες εργασίας του Δικαστηρίου,

1382 Οι διαδικαστικοί κανόνες της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το ΠΠ-ΔΣΑΠΔ δεν αναφέρονται σε παρεμβάσεις τρίτων. Βλ. επίσης Άρθρο 8.1 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 118.2, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 95.2, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 72.2, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ.

1383 Άρθρο 36.1 ΕΣΔΑ.

1384 Άρθρο 44.3-4, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1385 Άρθρο 32, Rules of the European Committee of Social Rights, υιοθετήθηκαν κατά την 201η σύνοδο, στις 29 Μαρτίου 2004, και αναθεωρήθηκαν κατά τη 207η σύνοδο, στις 12 Μαΐου 2005, και κατά τη 234η σύνοδο, στις 20 Φεβρουαρίου 2009 (Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ).

1386 Άρθρο 32Α, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

και με αναγεγραμμένα τα ονόματα και τις υπογραφές των συντακτών του. Αν το υπόμνημα διαβιβάζεται με ηλεκτρονικά μέσα και δεν είναι υπογεγραμμένο ή δεν συνοδεύεται από τα παραρτήματά του, το πρωτότυπο κείμενο ή τα ελλείποντα παραρτήματα πρέπει να υποβληθούν στο Δικαστήριο εντός επτά ημερών από τη διαβίβασή του. Σε αντίθετη περίπτωση, τίθεται στο αρχείο χωρίς να εξεταστεί. Οι παρεμβάσεις μπορούν να υποβληθούν οποιαδήποτε στιγμή της κατ' αντιμωλίαν εξέτασης εντός 15 ημερών μετά τη δημόσια ακρόαση. Αν δεν λάβει χώρα η ακρόαση, πρέπει να υποβάλλονται εντός 15 ημερών από την έκδοση της δικαστικής εντολής σχετικά με τις προθεσμίες υποβολής των τελικών προτάσεων. Οι παρεμβάσεις κοινοποιούνται στους διαδίκους. Παρέμβαση χωρεί επίσης και στις διαδικασίες παρακολούθησης της συμμόρφωσης με τις αποφάσεις καθώς και στις διαδικασίες προσωρινών μέτρων.¹³⁸⁷

Στο **αφρικανικό σύστημα**, οι διαδικαστικοί κανόνες της Αφρικανικής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών δεν αναφέρονται στη δυνατότητα παρέμβασης τρίτων. Αντίθετα το Άρθρο 49(3) του καινούργιου *Καταστατικού του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* φαίνεται να αποδέχεται τις παρεμβάσεις τρίτων.¹³⁸⁸ Ωστόσο, το Καταστατικό δεν έχει ακόμα τεθεί σε ισχύ και ο εσωτερικός κανονισμός του Δικαστηρίου ενδέχεται να έχει αντίθετες προβλέψεις.

II. Διαδικασίες ενώπιον των διεθνών μηχανισμών

1. Οικουμενικά εποπτικά όργανα των Συμβάσεων¹³⁸⁹

Οι διαδικασίες των εποπτικών οργάνων των συμβάσεων του ΟΗΕ, αν και είναι σχετικά παρόμοιες, δεν έχουν εναρμονιστεί.¹³⁹⁰ Διαφορές υπάρχουν στα όργανα που ιδρύθηκαν πρόσφατα. Οι διαδικασίες διατυπώνονται τόσο στις ιδρυτικές συμβάσεις όσο και στους διαδικαστικούς κανόνες. Οι αναφορές πρέπει να παρουσιάζονται σε μία από τις επίσημες γλώσσες του ΟΗΕ, οι οποίες είναι τα αγγλικά, τα αραβικά, τα γαλλικά, τα ισπανικά, τα κινεζικά και τα ρωσικά.

α) Προπαρασκευαστικό στάδιο

Οι κανόνες που διέπουν το προπαρασκευαστικό στάδιο της διαδικασίας είναι παρόμοιοι στα τέσσερα εποπτικά όργανα των Συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που δέχονται ατομικές προσφυγές και έχουν σαφώς καθορισμένους διαδικαστικούς κανόνες. Η Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ λαμβάνει την αναφορά και βεβαιώνει ότι πληρούνται όλες οι τυπικές προϋποθέσεις.

¹³⁸⁷ Βλ. Άρθρο 44, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ.

¹³⁸⁸ Άρθρο 49.3, Καταστατικό ΑΔΔΑΔ.

¹³⁸⁹ Περισσότερες πρακτικές πληροφορίες για τον τρόπο υποβολής προσφυγής στα εποπτικά όργανα των Συμβάσεων του ΟΗΕ είναι διαθέσιμες στη διεύθυνση <http://www2.ohchr.org/english/bodies/petitions/index.htm>.

¹³⁹⁰ Επί του παρόντος βρίσκεται σε εξέλιξη μια προσπάθεια εναρμόνισης των διαδικασιών των εποπτικών οργάνων του ΟΗΕ, με πρωτοβουλία του ίδιου του οργανισμού. Περαιτέρω πληροφορίες, βλ. στη διεύθυνση <http://www2.ohchr.org/english/bodies/treaty/reform.htm>.

Η Γραμματεία μπορεί να ζητήσει διευκρινίσεις επ' αυτών των προϋποθέσεων και σχετικά με την πρόθεση του προσφεύγοντος να προσφύγει πράγματι στην Επιτροπή της αναφοράς. Από τη στιγμή που πραγματοποιηθούν αυτά τα προκαταρκτικά βήματα, η αναφορά καταχωρείται και προωθείται στην Επιτροπή.¹³⁹¹

β) Εξέταση του παραδεκτού

Ποιος αποφασίζει; Αν και η ολομέλεια της Επιτροπής είναι αυτή που καθορίζει αν η αναφορά πληροί τις τυπικές προϋποθέσεις του παραδεκτού, είναι δυνατό να συστήσει μια εσωτερική Ομάδα Εργασίας (ΟΕ) η οποία θα λαμβάνει τις αποφάσεις επί του παραδεκτού.¹³⁹² Στην ΕΚΦΔ και την ΕΕΔΚΓ, η ΟΕ μπορεί μόνο να κάνει συστάσεις για το παραδεκτό της αναφοράς.¹³⁹³

Πώς; Η Επιτροπή πάντοτε λαμβάνει την απόφαση επί του παραδεκτού με απλή πλειοψηφία. Σε περίπτωση που έχει συσταθεί Ομάδα Εργασίας, το σύστημα που υιοθετείται μπορεί να ποικίλλει. Στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η ΟΕ μπορεί να λάβει απόφαση επί του παραδεκτού μόνο με ομοφωνία, παρόλο που η απόφαση για το μη παραδεκτό θα πρέπει να επικυρωθεί από την ολομέλεια της Επιτροπής εν συνόλω· αντίθετα, στην Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων, η Ομάδα Εργασίας μπορεί να κηρύξει μια αναφορά παραδεκτή με πλειοψηφία ή απαράδεκτη με ομοφωνία.¹³⁹⁴

Αναφορές και απαντήσεις: Η Επιτροπή ζητά πληροφορίες τόσο από τον προσφεύγοντα όσο και από το κράτος μέλος, ορίζοντας τις κατάλληλες προθεσμίες.¹³⁹⁵ Η ΕΑΔ ζητά από το ενδιαφερόμενο κράτος να απαντήσει εγγράφως επί του παραδεκτού και της ουσίας της αναφοράς εντός έξι μηνών από την υποβολή της, εκτός αν η Επιτροπή ορίσει ειδικά ότι απαιτούνται μόνο παρατηρήσεις επί του παραδεκτού. Κατόπιν η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από τον προσφεύγοντα ή από το κράτος να υποβάλλουν επιπλέον παρατηρήσεις. Σε κάθε διάδικο πρέπει να δίνεται η δυνατότητα να σχολιάσει τις παρατηρήσεις του άλλου.¹³⁹⁶

Αναθεώρηση της απόφασης επί του παραδεκτού: Η απόφαση επί του παραδεκτού μπορεί να αναθεωρηθεί από την Επιτροπή σε μεταγενέστερη ημερομηνία, οπότε και κατοχυρώ-

1391 Βλ. Άρθρα 84-87, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρα 103-105, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρα 83-84, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρα 56-58, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ. Στην παρούσα ενότητα εξετάζουμε τις διαδικασίες των οικουμενικών μηχανισμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν εκδώσει αποφάσεις επί ατομικών προσφυγών. Για τις διαδικασίες των πιο πρόσφατων εποπτικών οργάνων, βλ. τους διαδικαστικούς τους κανόνες, που είναι διαθέσιμοι στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/62/3&Lang=en (ΕΔΠ)· http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI/GEN/3/Rev.1/Add.1&Lang=en (ΕΜΕ)· <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/CRPDIndex.aspx> (ΕΔΑΑ)· και http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CED/C/1&Lang=en (ΕΒΕ).

1392 Βλ. Άρθρα 111-112, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρα 93-98, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ.

1393 Άρθρο 87, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 62, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ.

1394 Άρθρα 93-98, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρα 111-112, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ.

1395 Βλ. Άρθρο 115, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 92, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ.

1396 Άρθρα 93-98, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ.

νεται ότι δεν ισχύουν πλέον οι λόγοι του απαράδεκτου.¹³⁹⁷

Αποφάσεις επί του παραδεκτού και επί της ουσίας: Στην πράξη οι Επιτροπές μπορεί να λάβουν ταυτόχρονα την απόφαση επί του παραδεκτού και επί της ουσίας της αναφοράς, όταν οι πληροφορίες που τους παρέχονται είναι ήδη επαρκείς για τη λήψη τελικής απόφασης.

γ) Εξέταση της ουσίας

Συνεδριάσεις κεκλεισμένων των θυρών: Οι Επιτροπές εξετάζουν την αναφορά κεκλεισμένων των θυρών, τόσο στο στάδιο της εξέτασης του παραδεκτού όσο και στην εξέταση της ουσίας.¹³⁹⁸ Η ΕΚΦΔ και η ΕΚΒ μπορεί να καλέσουν τα μέρη να συμμετάσχουν σε μια μη δημόσια προφορική ακρόαση, προκειμένου να απαντήσουν σε ερωτήσεις και να παράσχουν συμπληρωματικές πληροφορίες.¹³⁹⁹

Αναφορές: Γενικός κανόνας είναι ότι μια Επιτροπή κοινοποιεί τις πληροφορίες στο κράτος μέρος και ενημερώνει τον προσφεύγοντα,¹⁴⁰⁰ ενώ ενδέχεται να ζητήσει συμπληρωματικές πληροφορίες για την ουσία της υπόθεσης.¹⁴⁰¹ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ορίζει ότι το κράτος μέρος έχει στη διάθεσή του έξι μήνες προκειμένου να υποβάλει στην Επιτροπή έγγραφες εξηγήσεις ή δηλώσεις όπου παρέχει διευκρινίσεις για το εξεταζόμενο ζήτημα και αναφέρει τα τυχόν διορθωτικά μέτρα που έχει λάβει. Κάθε εξήγηση ή δήλωση που υποβάλλεται από το κράτος μέρος κοινοποιείται στον προσφεύγοντα, ο οποίος δικαιούται να υποβάλει εγγράφως πρόσθετες πληροφορίες ή παρατηρήσεις εντός καθορισμένης προθεσμίας.¹⁴⁰² Στην περίπτωση της ΕΚΦΔ, το κράτος έχει στη διάθεσή του τρεις μήνες από τη στιγμή εκείνη για να υποβάλει τις προτάσεις του. Αυτές κοινοποιούνται στον προσφεύγοντα, ο οποίος δικαιούται να αντιτάξει άλλες παρατηρήσεις.¹⁴⁰³

Υλικό: Οι Επιτροπές λαμβάνουν υπ' όψιν τους όλες τις πληροφορίες που τους παρέχονται από τα μέρη.¹⁴⁰⁴ Η ΕΟΚΜΔ συμπεριλαμβάνει επίσης ρητά όλη τη συναφή τεκμηρίωση από άλλα όργανα του ΟΗΕ, εξειδικευμένες υπηρεσίες, ταμεία, προγράμματα και μηχανισμούς, καθώς και άλλους διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένων των περιφερειακών συστημάτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁴⁰⁵

1397 Άρθρο 116, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 93.2, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 70, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ.

1398 Άρθρα 88 και 102, Διαδικαστικοί κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 8 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 22.4-6 ΣΚΒ· Άρθρο 88, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 7 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ, και Άρθρο 72, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΔΚΓ· Άρθρο 77.6-7 ΔΣΔΜΕ.

1399 Άρθρο 94.5, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 117, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ.

1400 Άρθρο 117, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 8 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρα 99-100, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 94.1, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 7 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 72, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΕΔΚΓ.

1401 Ό.π.

1402 Άρθρα 99-100, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ.

1403 Άρθρο 94.2-4, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ.

1404 Άρθρα 99-100, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 8 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 22.4-6 ΣΚΒ· Άρθρο 118.1, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 14.7(α) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 7 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 72, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.5 ΔΣΔΜΕ.

1405 Άρθρο 8 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ.

Απόφαση: Οι Επιτροπές υιοθετούν τις αποφάσεις τους (Απόψεις) επί της υπόθεσης και τις διαβιβάζουν στα μέρη.¹⁴⁰⁶ Οι Διαδικαστικοί Κανόνες της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ορίζουν ρητά ότι οι αποφάσεις αυτού του οργάνου είναι δημόσιες.¹⁴⁰⁷

δ) Φιλικός διακανονισμός

Η ΕΟΚΜΔ είναι η μόνη Επιτροπή που προβλέπει ρητά τη δυνατότητα επίτευξης φιλικού διακανονισμού. Ο διακανονισμός πρέπει να θεμελιώνεται στον σεβασμό των υποχρεώσεων που διατυπώνονται στο Σύμφωνο και τερματίζει τη διαδικασία της αναφοράς.¹⁴⁰⁸ Παρότι οι υπόλοιπες Συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ και οι αντίστοιχοι διαδικαστικοί κανόνες δεν προβλέπουν ρητά μια διαδικασία φιλικού διακανονισμού, στην πράξη οι Επιτροπές μπορούν να μεσολαβήσουν για την επίτευξη μιας τέτοιας συμφωνίας, αν το επιθυμούν τα μέρη.¹⁴⁰⁹

ε) Προσωρινά μέτρα

Το όργανο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο οποίο έχει υποβληθεί η υπόθεση μπορεί να διατάξει προσωρινά μέτρα, όταν είναι επιθυμητά προκειμένου να αποφευχθεί ανεπανόρθωτη βλάβη του θύματος της καταγγελλόμενης παραβίασης, από τη στιγμή που υποβληθεί η αναφορά της υπόθεσης μέχρι τη λήψη οριστικής απόφασης.¹⁴¹⁰ Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων¹⁴¹¹ και η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων¹⁴¹² έχουν επιβεβαιώσει στη νομολογία τους τον δεσμευτικό χαρακτήρα των προσωρινών μέτρων. Δεδομένης της ομοιομορφίας της νομολογίας στο ζήτημα αυτό, άλλα όργανα όπως η ΕΟΚΜΔ, ΕΚΦΔ και η ΕΕΔΚΓ, που έχουν τη δυνατότητα να εκδίδουν αποφάσεις προσωρινών μέτρων, κατά πάσα πιθανότητα θα δεχτούν επίσης τον δεσμευτικό χαρακτήρα τους

2. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Προσφυγή: Η προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου πρέπει κανονικά να γίνεται με τη συμπλήρωση και την αποστολή ενός εντύπου προσφυγής, που

1406 Άρθρα 99-100, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 22.7 ΣΚΒ· Άρθρο 14.7(b) ΔΣΚΦΔ· Άρθρο 7 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 72, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 77.6-7 ΔΣΔΜΕ.

1407 Άρθρο 102(5), Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ.

1408 Άρθρο 7 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ.

1409 Βλ. Catarina de Albuquerque, Elements for an optional protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Analytical paper by the Chairperson-Rapporteur, Ανοιχτή ομάδα εργασίας για τη σύνταξη προαιρετικού πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/2006/WG.23/2, 30 Νοεμβρίου 2005, παρ. 14· και ΕΟΚΜΔ, Έκθεση στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για το σχέδιο προαιρετικού πρωτοκόλλου στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα σχετικά με την εξέταση αναφορών, Έγγρ. ΟΗΕ E/CN.4/1997/105, 18 Δεκεμβρίου 1996, παρ. 38.

1410 Βλ. Άρθρο 92, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΑΔ· Άρθρο 5.1 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ· Άρθρο 114, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· Άρθρο 94.3, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ· Άρθρο 5.1 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 63, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΕΔΚΓ.

1411 Βλ. σημ. 1363.

1412 Βλ. σημ. 1364.

μπορεί κανείς να βρει στον ιστότοπο του Δικαστηρίου, και το οποίο πρέπει να συμπληρώσει σε μία από τις επίσημες γλώσσες του Δικαστηρίου (αγγλικά ή γαλλικά). Το έντυπο προσφυγής αποστέλλεται μαζί με αντίγραφα των συναφών εγγράφων και ειδικότερα των αποφάσεων, δικαστικών ή μη, που σχετίζονται με το αντικείμενο της προσφυγής.¹⁴¹³ Είναι επίσης δυνατόν να εισαγάγει κανείς πρώτα την προσφυγή με μια επιστολή, η οποία περιλαμβάνει το αντικείμενο της προσφυγής, μαζί με τα άρθρα της Σύμβασης την παραβίαση των οποίων καταγγέλλει.¹⁴¹⁴ Αυτή η επιστολή διακόπτει την εξάμηνη προθεσμία (βλ. παραπάνω). Στην περίπτωση αυτή, ή στην περίπτωση ενός ατελώς συμπληρωμένου εντύπου προσφυγής, το Δικαστήριο ζητά να του παρασχεθούν εντός οκτώ εβδομάδων πρόσθετες πληροφορίες¹⁴¹⁵ από την ημερομηνία της αίτησης πληροφοριών. Μόλις παραληφθεί η πρώτη αναφορά περιγράφει το αντικείμενο της υπόθεσης, η Γραμματεία ανοίγει έναν φάκελο, του οποίου ο αριθμός πρέπει να αναφέρεται σε όλη την μεταγενέστερη αλληλογραφία. Οι προσφεύγοντες ενημερώνονται γι' αυτό με επιστολή. Μπορεί επίσης να τους ζητηθούν επιπλέον πληροφορίες ή έγγραφα.¹⁴¹⁶

Προκαταρκτικό στάδιο: Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου αναθέτει την υπόθεση σε ορισμένο Τμήμα του Δικαστηρίου, που αποτελείται από επτά δικαστές.¹⁴¹⁷

Έλεγχος του παραδεκτού: Όταν η προσφυγή αρκεί από μόνη της για να κριθεί απαράδεκτη ή για να διαγραφεί από το πινάκιο, εξετάζεται από έναν μόνο δικαστή, η απόφαση του οποίου είναι οριστική. Διαφορετικά, ο μόνος δικαστής προωθεί την υπόθεση σε Τμήμα ή Επιτροπή από τα μέλη της οποίας ο Πρόεδρος του Τμήματος του Δικαστηρίου διορίζει έναν Εισηγητή, ο οποίος αναλαμβάνει την υπόθεση. Ο Εισηγητής μπορεί να ζητήσει πρόσθετες πληροφορίες από τους διαδίκους, να αποφασίσει αν η υπόθεση μπορεί να εξεταστεί από έναν μόνο Δικαστή, Επιτροπή ή Τμήμα, και μπορεί να υποβάλει εκθέσεις, προσχέδια ή έγγραφα στο Τμήμα, στην Επιτροπή ή στον Πρόεδρο.¹⁴¹⁸ Σε αυτό το στάδιο, η υπόθεση διαβιβάζεται στην Επιτροπή, η οποία αποτελείται από τρεις Δικαστές του Τμήματος και της οποίας η απόφαση είναι οριστική. Η Επιτροπή κοινοποιεί την προσφυγή στο συμβαλλόμενο κράτος και ζητά πρόσθετες πληροφορίες και από τα δύο μέρη. Η Επιτροπή μπορεί με ομοφωνία να κηρύξει την υπόθεση απαράδεκτη ή να την διαγράψει από το πινάκιο, ή να την κηρύξει παραδεκτή και να καταλήξει αμέσως σε απόφαση επί της ουσίας, αν το ζήτημα που θέτει η υπόθεση αποτελεί ήδη αντικείμενο πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου. Διαφορετικά, η Επιτροπή προωθεί την υπόθεση στο Τμήμα.¹⁴¹⁹ Το Τμήμα έχει επίσης τη δυνατότητα να κοινοποιήσει την απόφαση στο κράτος και να ζητήσει πληροφορίες από τους διαδίκους. Μπορεί επίσης να αποφασίσει να κηρύξει την προσφυγή απαράδεκτη ή να την διαγράψει από το πινάκιο. Πριν λάβει απόφαση, ενδέχεται, κατόπιν αιτήματος ενός διαδίκου ή με δική του πρωτοβουλία, να πραγματοποιήσει

1413 Το έντυπο προσφυγής βρίσκεται στη διεύθυνση

[http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Applicants/Apply to the Court/Application pack/](http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Applicants/Apply%20to%20the%20Court/Application%20pack/). Βλ. Άρθρο 47.1, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1414 Institution of Proceedings, Practice Direction, εκδόθηκε από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου σε συμφωνία με το Άρθρο 32 του Εσωτερικού Κανονισμού του Δικαστηρίου της 1ης Νοεμβρίου 2003 όπως τροποποιήθηκε στις 22 Σεπτεμβρίου 2008 και στις 24 Ιουνίου 2009, παρ. 3.

1415 Ό.π., παρ. 4.

1416 Ό.π., παρ. 7.

1417 Άρθρο 52.1, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1418 Άρθρα 27 ΕΣΔΑ· Άρθρα 49 και 52Α, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1419 Άρθρο 28 ΕΣΔΑ· Άρθρο 53, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

μία ακρόαση και μπορεί επίσης να κρίνει ορθό να αποφανθεί ταυτόχρονα επί του παραδεκτού και επί της ουσίας της προσφυγής.¹⁴²⁰

Φιλικός διακανονισμός: Σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, το Δικαστήριο μπορεί να θέσει εαυτό στη διάθεση των ενδιαφερομένων διαδίκων με σκοπό να επιτευχθεί φιλικός διακανονισμός της υπόθεσης. Στην περίπτωση αυτή, οι διαδικασίες που διεξάγονται είναι εμπιστευτικές και διενεργούνται από τη Γραμματεία με βάση οδηγίες που εκδίδει το Τμήμα ή ο Πρόεδρος. Αν επιτευχθεί ο διακανονισμός, η υπόθεση διαγράφεται από το πινάκιο και η απόφαση του Δικαστηρίου περιορίζεται σε μια σύντομη έκθεση των γεγονότων και της λύσης που επιτεύχθηκε, και διαβιβάζεται στην Επιτροπή Υπουργών, η οποία εποπτεύει την εκτέλεσή της.¹⁴²¹

Διαγραφή από το πινάκιο: Σε κάθε στάδιο της διαδικασίας, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει τη διαγραφή της προσφυγής από το πινάκιο, αν ο αιτών δεν επιθυμεί πλέον την εκδίκασή της· αν η διαφορά διευθετήθηκε· αν, για οποιονδήποτε άλλο λόγο του οποίου την ύπαρξη διαπιστώνει το Δικαστήριο, δεν δικαιολογείται πλέον η περαιτέρω εξέταση της προσφυγής. Πάντως, «το Δικαστήριο προβαίνει στην εξέταση της προσφυγής εάν τούτο απαιτείται από το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου που εγγυάται η Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα της».¹⁴²² και μπορεί επίσης να αποφασίσει την επανεγγραφή της προσφυγής στο πινάκιο.¹⁴²³ Η υπόθεση διαγράφεται επίσης από το πινάκιο όταν επιτευχθεί φιλικός διακανονισμός ανάμεσα στους διαδίκους¹⁴²⁴ ή όταν το Δικαστήριο αποδεχτεί σχετική μονομερή διακήρυξη του εναγόμενου κράτους. Σε αυτήν την τελευταία περίπτωση, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει τη διαγραφή μιας υπόθεσης από το πινάκιο ακόμα και αν ο προσφεύγων επιθυμεί τη συνέχιση της εκδίκασής της.¹⁴²⁵ Υπάρχει όμως περίπτωση να θεωρηθεί ότι ο σεβασμός για τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως ορίζεται στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα, επιβάλλει το αντίθετο. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι προκειμένου να διαπιστώσει αυτό, πρέπει να εξετάζει «τη φύση των καταγγελιών, το αν τα ζητήματα που εγείρονται είναι συγκρίσιμα με ζητήματα για τα οποία το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί σε προηγούμενες υποθέσεις, τη φύση και το πεδίο εφαρμογής των μέτρων που λαμβάνονται από την κυβέρνηση του εναγόμενου κράτους στο πλαίσιο της εκτέλεσης των αποφάσεων που εξέδωσε το Δικαστήριο σε οποιεσδήποτε προηγούμενες υποθέσεις, καθώς και τον αντίκτυπο που είχαν αυτά τα μέτρα στην εξεταζόμενη υπόθεση».¹⁴²⁶

1420 Άρθρο 29 ΕΣΔΑ· Άρθρα 54 και 54Α, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1421 Άρθρο 39 ΕΣΔΑ· Άρθρο 62, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1422 Άρθρο 37.1 ΕΣΔΑ.

1423 Βλ. Άρθρο 37 ΕΣΔΑ· Άρθρο 43, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1424 Βλ. Άρθρο 43.3, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1425 Βλ. Akman κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 37453/97, Απόφαση επί του παραδεκτού, 26 Ιουνίου 2001, παρ. 28-32· και Tahsin Acar κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 26307/95, Απόφαση της 8ης Απριλίου 2004, παρ. 75-76.

1426 Tahsin Acar κατά Τουρκίας, ΕΔΔΑ, ό.π. (σημ. 1423), παρ. 76. Το Δικαστήριο πρόσθεσε επίσης ότι «μπορεί να έχει μεγάλη σημασία το αν υπάρχουν αντίθετο ισχυρισμοί των διαδίκων σχετικά με τα πραγματικά περιστατικά και, αν αυτό ισχύει, σε ποιο βαθμό συμβαίνει και ποια είναι η εκ πρώτης όψεως αποδεικτική αξία που πρέπει να αποδοθεί στους ισχυρισμούς των διαδίκων όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά. Στη συνάφεια αυτή, σημαντικό είναι επίσης το αν το Δικαστήριο έχει ήδη υπεισέλθει στη διαδικασία των αποδείξεων προκειμένου να διευκρινίσει τα αμφισβητούμενα πραγματικά περιστατικά. Άλλα σημαντικά ζητήματα είναι αν στη μονομερή της δήλωση η αφορώμενη κυβέρνηση προβαίνει σε παραδοχές που σχετίζονται με τις καταγγελλόμενες παραβιάσεις της Σύμβασης και, αν αυτό συμβαίνει, ποιο είναι το εύρος των παραδοχών αυτών και με ποιο τρόπο σκοπεύει η κυβέρνηση να προσφέρει επανόρθωση στον προσφεύγοντα. Ως προς το τελευταίο σημείο, στις περιπτώσεις όπου είναι δυνατόν να εξαλειφθούν οι συνέπειες της καταγγελλόμενης παραβίασης (όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, σε ορισμένες υποθέσεις με περιουσιακό αντικείμενο) και η εναγόμενη κυβέρνηση δηλώνει πρόθυμη να το πράξει, η προσφερόμενη επανόρθωση κατά πάσα πιθανότητα θεωρείται επαρκής και η προσφυγή διαγράφεται από το πινάκιο». Ο κατάλογος είναι ενδεικτικός. Η πρακτική αυτή έχει πλέον αποτυπωθεί στο Άρθρο 62Α, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

Εξέταση της ουσίας: Από τη στιγμή που μια προσφυγή κηρυχθεί παραδεκτή, το Τμήμα μπορεί να καλέσει τους διαδίκους να υποβάλλουν περαιτέρω αποδεικτικά στοιχεία και παρατηρήσεις και να πραγματοποιήσει ακρόαση. Την υπόθεση εξετάζει το Δικαστήριο υπό τη μορφή του Τμήματος.¹⁴²⁷ Οι συνεδριάσεις είναι δημόσιες, όπως και τα έγγραφα που κατατίθενται στη Γραμματεία, αν και η πρόσβαση σε αυτά μπορεί να περιοριστεί αν το Δικαστήριο αποφασίσει ότι συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι για την προστασία της ηθικής, της δημόσιας τάξης ή της εθνικής ασφάλειας σε μια δημοκρατική κοινωνία, ή αν το απαιτούν τα συμφέροντα των ανηλίκων ή η προστασία της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή σε ειδικές περιστάσεις στις οποίες η δημοσιότητα θα προκαταλάμβανε τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.¹⁴²⁸ Οι αποφάσεις του Τμήματος καθίστανται οριστικές όταν οι διάδικοι δηλώνουν ότι δεν θα ζητήσουν παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, ή παρήλθαν τρεις μήνες από την έκδοση της απόφασης και δεν ζητήθηκε η παραπομπή αυτή, ή αν το Συμβούλιο του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης απέρριψε τη σχετική με την παραπομπή αίτηση.¹⁴²⁹

Δίκαιη ικανοποίηση: Αν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση, χορηγεί στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.¹⁴³⁰ Για να τη χορηγήσει, ο προσφεύγων πρέπει να υποβάλλει στο Δικαστήριο ειδικό αίτημα δίκαιης ικανοποίησης, καθώς και στοιχεία που σχετίζονται με το αίτημα αυτό, μαζί με τυχόν συναφή έγγραφα που να υποστηρίζουν το αίτημά του, εντός της προθεσμίας που ορίζει ο Πρόεδρος για την υποβολή των παρατηρήσεων του προσφεύγοντος επί της ουσίας.¹⁴³¹ Επιπλέον, «[σ]ε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, [...] το Δικαστήριο ενδέχεται να θεωρήσει χρήσιμο να υποδείξει στο εναγόμενο Κράτος το είδος των μέτρων που μπορούν να ληφθούν, προκειμένου να τεθεί τέρμα στη –συχνά συστηματική– κατάσταση που οδήγησε στη διαπίστωση παράβασης [...]». Μερικές φορές η φύση της διαπιστωθείσας παράβασης μπορεί να είναι τέτοια, ώστε να μην αφήνει καμία πραγματική επιλογή ως προς τα μέτρα που απαιτούνται [...].¹⁴³² Στην υπόθεση *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, εφόσον «η μεταφορά των προσφευγόντων τους εξέθεσε σε κίνδυνο κακομεταχείρισης στη Λιβύη και αυθαίρετου επαναπατρισμού στη Σομαλία και την Ερυθραία»,¹⁴³³ το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επέβαλε στην Ιταλική Κυβέρνηση «να λάβει όλα τα δυνατά μέτρα για να λάβει εγγυήσεις από τις αρχές της Λιβύης ότι οι προσφεύγοντες δεν θα υποβληθούν σε μεταχείριση ασύμβατη με το άρθρο 3 της Σύμβασης ή σε αυθαίρετο επαναπατρισμό».¹⁴³⁴

Παραπομπή ή παραιτήση υπέρ του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης: Το Τμήμα μπορεί να παραιτηθεί από τη δικαιοδοσία υπέρ του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης, που αποτελείται από δεκαεπτά δικαστές, όταν η υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν του «εγείρει σοβαρό ζήτημα ως προς την ερμηνεία της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της ή εάν η επίλυση ενός ζητήματος μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με προηγούμενη απόφαση του Δικαστηρίου»,¹⁴³⁵ εκτός αν ένα

1427 Άρθρο 38 ΕΣΔΑ.

1428 Άρθρο 40 ΕΣΔΑ. Βλ. Άρθρα 33 και 63, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1429 Άρθρο 44 ΕΣΔΑ.

1430 Άρθρο 41 ΕΣΔΑ.

1431 Άρθρο 60, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1432 *Hirsi Jamaa και άλλοι κατά Ιταλίας*, ΕΔΔΑ, Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, ό.π. (σημ. 46), παρ. 209. Τα μέτρα διατάσσονται βάσει του Άρθρου 46 ΕΣΔΑ.

1433 Ό.π., παρ. 211.

1434 Ό.π.

1435 Άρθρα 30-31 ΕΣΔΑ.

από τα διάδικα μέρη διατυπώσει ένσταση εντός ενός μηνός από την απόφαση παραίτησης.¹⁴³⁶ Επιπλέον, κάθε διάδικος δικαιούται εντός τριών μηνών από την απόφαση του Τμήματος να ζητήσει την παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης. Το αίτημα εξετάζεται από ένα Συμβούλιο πέντε δικαστών που ορίζεται από το Τμήμα Ευρείας Σύθεσης, το οποίο αποδέχεται την υπόθεση μόνο αν εγείρει σοβαρό ζήτημα όσον αφορά την ερμηνεία της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, ή ένα σοβαρό ζήτημα γενικής φύσης.¹⁴³⁷ Οι διαδικαστικοί κανόνες για τα Τμήματα ισχύουν επίσης για τις συνεδριάσεις του Τμήματος Ευρείας Σύθεσης, συμπεριλαμβανομένου του ορισμού Εισηγητή.¹⁴³⁸

α) Νομική εκπροσώπηση και νομική συνδρομή

Οι προσφυγές μπορούν στα αρχικά στάδια να παρουσιαστούν άμεσα από το θύμα ή μέσω ενός εκπροσώπου του.¹⁴³⁹ Ωστόσο, μετά την κοινοποίηση της προσφυγής στο κράτος μέρος, το σύστημα του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απαιτεί υποχρεωτικά νομική εκπροσώπηση.¹⁴⁴⁰ Ο προσφεύγων μπορεί να ζητήσει την άδεια να παραστεί ο ίδιος, άδεια την οποία ο Πρόεδρος του Τμήματος μπορεί να χορηγήσει μόνο «κατ' εξαίρεση». Ο εκπρόσωπος πρέπει να είναι δικηγόρος «με δικαίωμα άσκησης δικηγορίας σε οποιοδήποτε από τα συμβαλλόμενα κράτη και να έχει την έδρα του εντός της επικράτειας ενός από αυτά, ή οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο εγκεκριμένο από τον Πρόεδρο του Τμήματος».¹⁴⁴¹ Οφείλει να κατανοεί επαρκώς μία από τις επίσημες γλώσσες του Δικαστηρίου, εκτός αν του δοθεί άδεια να χρησιμοποιεί διαφορετική γλώσσα από τον Πρόεδρο του Τμήματος, ο οποίος έχει επίσης το δικαίωμα να απομακρύνει έναν συνήγορο αν θεωρεί ότι, λόγω ειδικών περιστάσεων ή της συμπεριφοράς του, δεν μπορεί πλέον να εκπροσωπή τον πελάτη του.

Συνεπώς προς τη νομολογία του και έχοντας συνείδηση του κόστους της νομικής εκπροσώπησης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου παρέχει ένα σύστημα νομικής συνδρομής. Η απόφαση χορήγησης νομικής συνδρομής λαμβάνεται από τον Πρόεδρο του Τμήματος μόνο όταν θεωρείται απαραίτητη για την ορθή εκδίκαση της υπόθεσης και εφόσον ο προσφεύγων δεν έχει επαρκείς πόρους για να ανταποκριθεί στο σύνολο ή σε μέρος του συνεπαγόμενου κόστους. Η απόφαση χορήγησης νομικής συνδρομής λαμβάνεται είτε μετά από αίτημα του προσφεύγοντος είτε αυτεπαγγέλτως, από τη στιγμή που το συγκεκριμένο κράτος υποβάλει εγγράφως τις παρατηρήσεις του σχετικά με το παραδεκτό της υπόθεσης, ή μετά τη λήξη της προθεσμίας. Η νομική βοήθεια, από τη στιγμή που χορηγηθεί, καλύπτει όλα τα στάδια της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου, εκτός αν ο Πρόεδρος αποφασίσει ότι δεν συντρέχουν πλέον οι προϋποθέσεις χορήγησής της. Οι προσφεύγοντες που ζητούν να τους χορηγηθεί νομική συνδρομή πρέπει να συμπληρώσουν μια έντυπη δήλωση, πιστοποιημένη

1436 Βλ. επίσης Άρθρο 72, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1437 Άρθρο 43 ΕΣΔΑ. Βλ. επίσης Άρθρο 73, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1438 Άρθρα 50 και 71, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1439 Οι κανόνες για την εκπροσώπηση διατυπώνονται στο Άρθρο 36, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1440 Η Συνεχής και για μακρά χρονική περίοδο απουσία επικοινωνίας του προσφεύγοντος με τον εκπρόσωπό του μπορεί να έχει ως συνέπεια το Δικαστήριο να αποφανθεί έχει χάσει το ενδιαφέρον του για τη διαδικασία και να διαγράψει την υπόθεση από το πινάκιο. Βλ. Ramzy κατά Ολλανδίας, ΕΔΔΑ, Προσφυγή αρ. 25424/05, Απόφαση επί του παραδεκτού, 20 Ιουλίου 2010.

1441 Άρθρο 36.4(α), Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

από τις εθνικές αρχές, όπου θα δηλώνουν το εισόδημά τους, τα περιουσιακά τους στοιχεία και κάθε οικονομική δέσμευση που έχουν έναντι εξαρτημένων μελών, ή οποιαδήποτε άλλη οικονομική τους υποχρέωση.¹⁴⁴²

3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Προπαρασκευαστική φάση: Όλες οι αναφορές απευθύνονται στον Εκτελεστικό Γραμματέα που ενεργεί για λογαριασμό του Γενικού Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, ο οποίος πιστοποιεί την παραλαβή τους, ενημερώνει το ενδιαφερόμενο Συμβαλλόμενο Μέρος και τις διαβιβάζει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ).¹⁴⁴³ Οι αναφορές πρέπει να υποβάλλονται σε μία από τις γλώσσες εργασίας της Επιτροπής, τα αγγλικά ή τα γαλλικά.

Εξέταση του παραδεκτού: Για κάθε υπόθεση, ο Πρόεδρος της Επιτροπής διορίζει ένα από τα μέλη της ως Εισηγητή. Ο Εισηγητής ετοιμάζει ένα σχέδιο απόφασης επί του παραδεκτού, ακολουθούμενο, όταν χρειάζεται, από ένα σχέδιο απόφασης επί της ουσίας.¹⁴⁴⁴ Η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από τα μέρη πρόσθετες πληροφορίες επί του παραδεκτού της αναφοράς. Αν την κρίνει παραδεκτή, η Επιτροπή ειδοποιεί τα συμβαλλόμενα στον Χάρτη κράτη μέσω του Γενικού Γραμματέα.¹⁴⁴⁵ Η Επιτροπή μπορεί να κηρύξει την αναφορά παραδεκτή ή απαράδεκτη χωρίς να έχει προσκαλέσει την ενδιαφερόμενη κυβέρνηση να υποβάλει παρατηρήσεις, όταν θεωρεί ότι η αναφορά είναι προδήλως παραδεκτή ή απαράδεκτη.¹⁴⁴⁶

Εξέταση της ουσίας: Η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει πρόσθετες εξηγήσεις ή πληροφορίες και, μετά από αίτημα των μερών ή με δική της πρωτοβουλία, να οργανώσει ακρόαση.¹⁴⁴⁷ Η Επιτροπή συντάσσει έκθεση στην οποία περιγράφει τα συμπεράσματά της για το κατά πόσον το κράτος παραβίασε τον Χάρτη, και τη διαβιβάζει εμπιστευτικά στην Επιτροπή Υπουργών και στα μέρη, απαγορεύοντας τη δημοσίευσή της.¹⁴⁴⁸ Κατόπιν, τα μέλη της Επιτροπής Υπουργών των κρατών που μετέχουν στον Χάρτη, υιοθετούν την έκθεση με ένα ψήφισμα για το οποίο απαιτείται πλειοψηφία. Αν η ΕΕΚΔ έχει διαπιστώσει παραβίαση του Χάρτη, η Επιτροπή Υπουργών με την ίδια σύνθεση, υιοθετεί σύσταση προς το ενδιαφερόμενο κράτος, με πλειοψηφία δύο τρίτων.¹⁴⁴⁹ Η έκθεση της ΕΕΚΔ δίνεται στη δημοσιότητα ταυτόχρονα με το ψήφισμα ή, σε κάθε περίπτωση, εντός προθεσμίας τεσσάρων μηνών από την υποβολή της στην Επιτροπή Υπουργών.¹⁴⁵⁰

1442 Βλ. Άρθρα 100 έως 105, Εσωτερικός Κανονισμός ΕΔΔΑ.

1443 Άρθρο 5, ΠΠ-ΕΚΧ. Βλ. Άρθρο 23, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

1444 Άρθρο 27, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

1445 Άρθρα 6 και 7.1, ΠΠ-ΕΚΧ. Βλ. επίσης Άρθρα 29 και 30, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

1446 Άρθρο 29.4, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

1447 Άρθρο 7, ΠΠ-ΕΚΧ. Βλ. επίσης Άρθρα 31 και 33, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΕΚΔ.

1448 Άρθρο 8, ό.π.

1449 Άρθρο 9, ό.π.

1450 Άρθρο 8.2, ό.π.

4. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Ο ακριβής χαρακτήρας της διαδικασίας εξέτασης του αιτήματος/αναφοράς εξαρτάται από το αν αυτό στηρίζεται σε καταγγελία για παραβίαση της *Αμερικανικής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* ή της *Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου*.

α) Αναφορές που σχετίζονται με την Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Προπαρασκευαστικό στάδιο: Η Εκτελεστική Γραμματεία της Επιτροπής αναλαμβάνει μια προκαταρκτική επεξεργασία των αναφορών που υποβάλλονται ενώπιον της Επιτροπής. Αν μια αναφορά δεν πληροί τις προϋποθέσεις που διατυπώνονται στο Άρθρο 28 των Διαδικαστικών Κανόνων (τυπικές προϋποθέσεις της προσφυγής), η Εκτελεστική Γραμματεία μπορεί να ζητήσει από τον προσφεύγοντα ή από τον εκπρόσωπό του να ανταποκριθεί σε αυτές τις προϋποθέσεις που δεν πληρούνται. Σε ειδικές περιπτώσεις, η Επιτροπή δικαιούται επίσης να επισπεύσει την εξέταση της αναφοράς.¹⁴⁵¹

Εξέταση του παραδεκτού: Η Εκτελεστική Γραμματεία της Επιτροπής διαβιβάζει τα συναφή τμήματα της αναφοράς στο ενδιαφερόμενο κράτος, ζητώντας να της παράσχει πληροφορίες εντός τριών μηνών. Πριν αποφασίσει για το παραδεκτό της αναφοράς, η Επιτροπή μπορεί να καλέσει τα μέρη να υποβάλουν συμπληρωματικές παρατηρήσεις, είτε εγγράφως είτε σε ακρόαση. Από τη στιγμή που υποβληθούν οι παρατηρήσεις ή μόλις παρέλθει η προθεσμία χωρίς να υποβληθούν αυτές, η Επιτροπή εξετάζει αν υφίστανται ή παραμένουν οι λόγοι της αναφοράς.¹⁴⁵² Η Επιτροπή ορίζει μια ομάδα εργασίας από τρία ή περισσότερα μέλη της για να μελετήσουν μεταξύ συνεδριάσεων, το παραδεκτό της αναφοράς και να κάνουν συστάσεις στην ολομέλεια.¹⁴⁵³ Αφού η Επιτροπή εξετάσει τις θέσεις των μερών, λαμβάνει απόφαση επί του παραδεκτού. Οι εκθέσεις της επιτροπής σχετικά με το παραδεκτό είναι δημόσιες και συμπεριλαμβάνονται στην Ετήσια Έκθεσή της προς της Γενική Συνέλευση του ΟΑΚ. Αν γίνει δεκτή μια έκθεση επί του παραδεκτού, η αναφορά καταχωρείται στο μητρώο και ξεκινά η διαδικασία για την εξέταση της ουσίας.¹⁴⁵⁴

Εξέταση της ουσίας: Στην αρχή της διαδικασίας, η Επιτροπή ορίζει μια προθεσμία τεσσάρων μηνών, εντός της οποίας οι προσφεύγοντες μπορούν να υποβάλουν συμπληρωματικές παρατηρήσεις επί της ουσίας. Τα συναφή τμήματα αυτών των παρατηρήσεων διαβιβάζονται στο ενδιαφερόμενο κράτος προκειμένου να μπορεί και αυτό να υποβάλει τις δικές του παρατηρήσεις εντός επιπλέον τεσσάρων μηνών.¹⁴⁵⁵ Η Επιτροπή ρωτά αν τα μέρη ενδιαφέρονται να καταλήξουν σε φιλικό διακανονισμό. Η Επιτροπή μπορεί να διενεργήσει επιτόπιες έρευνες ή

1451 Βλ. Άρθρα 26, 27, 29, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1452 Βλ. Άρθρο 30, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1453 Βλ. Άρθρο 35, ό.π.

1454 Βλ. Άρθρο 36, ό.π.

1455 Βλ. Άρθρο 37, ό.π. Η διαδικασία για τις ακρόασεις περιγράφεται στα Άρθρα 61-69, ό.π.

να καλέσει τα μέρη σε ακρόαση.¹⁴⁵⁶ Κατόπιν διαβουλεύεται για την ουσία της υπόθεσης. Αν η Επιτροπή καταλήξει ότι στην εξεταζόμενη υπόθεση δεν σημειώθηκε καμία παραβίαση, τότε αναφέρει το συμπέρασμα αυτό στην επί της ουσίας έκθεσή της. Η έκθεση διαβιβάζεται στα μέρη, και δημοσιεύεται στην Ετήσια Έκθεση της Επιτροπής προς τη Γενική Συνέλευση του ΟΑΚ. Αν η Επιτροπή διαπιστώσει μία ή περισσότερες παραβιάσεις, προετοιμάζει μια προκαταρκτική έκθεση με τις προτάσεις και τις συστάσεις που θεωρεί κατάλληλες και την προωθεί στο ενδιαφερόμενο κράτος. Με την προκαταρκτική έκθεση η Επιτροπή θέτει στο κράτος προθεσμία για να απαντήσει σχετικά με τα μέτρα που υιοθέτησε προκειμένου να συμμορφωθεί με τις συστάσεις. Το κράτος δεν έχει το δικαίωμα να δημοσιεύσει την έκθεση μέχρι η Επιτροπή να υιοθετήσει μια σχετική απόφαση. Η Επιτροπή ειδοποιεί τον προσφεύγοντα για την υιοθέτηση της έκθεσης και την προώθησή της στο κράτος. Στην περίπτωση των κρατών που μετέχουν στην Αμερικανική Σύμβαση που έχουν αποδεχθεί την αμφισβητούμενη δικαιοδοσία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, μετά την ειδοποίηση του προσφεύγοντα, η Επιτροπή του δίνει προθεσμία ενός μηνός για να παρουσιάσει τη θέση του σχετικά με το αν η υπόθεση θα πρέπει να υποβληθεί στο Δικαστήριο.¹⁴⁵⁷

Φιλικός διακανονισμός: Η Αμερικανική Σύμβαση προβλέπει ότι «η Επιτροπή θέτει εαυτήν στη διάθεση των μερών προκειμένου να επιτευχθεί φιλικός διακανονισμός επί του ζητήματος στη βάση του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση».¹⁴⁵⁸ Ωστόσο, κατά την περίοδο μετά από τις αρχικές υποβολές παρατηρήσεων επί της ουσίας, η Επιτροπή δίνει στα μέρη προθεσμία να δηλώσουν αν επιθυμούν να καταφύγουν στη διαδικασία του φιλικού διακανονισμού.¹⁴⁵⁹ Όλοι οι φιλικοί διακανονισμοί πρέπει να στηρίζονται στον σεβασμό για τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως αναγνωρίζονται στην ΑΣΔΑ, την ΑΔΔΥΑ και άλλες συναφείς συμβάσεις.¹⁴⁶⁰ Αν επιτευχθεί διακανονισμός, η Επιτροπή συντάσσει μια έκθεση με μια σύντομη περιγραφή των δεδομένων και της επιτευχθείσας λύσης, την οποία προωθεί στα μέρη και τη δημοσιεύει.¹⁴⁶¹

Παραπομπή της υπόθεσης στο Δικαστήριο: Αν το ενδιαφερόμενο κράτος έχει αποδεχθεί τη δικαιοδοσία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου σύμφωνα με το Άρθρο 62 της *Αμερικανικής Σύμβασης*, και η Επιτροπή θεωρεί ότι το κράτος δεν έχει συμμορφωθεί με τις συστάσεις της έκθεσης που εγκρίθηκε βάσει του Άρθρου 50 της *Αμερικανικής Σύμβασης*, παραπέμπει την υπόθεση στο Διαμερικανικό Δικαστήριο, εκτός αν η Επιτροπή αποφασίσει το αντίθετο με αιτιολογημένη απόφαση που λαμβάνεται από την απόλυτη πλειοψηφία των μελών της.¹⁴⁶²

Δημοσίευση της έκθεσης: Αν εντός τριών μηνών από τη διαβίβαση της προκαταρκτικής έκθεσης στο ενδιαφερόμενο κράτος το ζήτημα δεν έχει επιλυθεί ή, για όσα κράτη έχουν αποδεχτεί τη δικαιοδοσία του Διαμερικανικού Δικαστηρίου, δεν έχει παραπεμφθεί από την Επιτροπή ή από το κράτος στο Δικαστήριο για τη λήψη απόφασης, η Επιτροπή, με απόλυτη

1456 Βλ. Άρθρα 39 και 43, ό.π.

1457 Άρθρο 50-51 ΑΣΔΑ. Βλ. Άρθρα 43 και 44, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1458 Άρθρο 48.1(f) ΑΣΔΑ. Βλ. επίσης Άρθρο 40, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1459 Βλ. Άρθρο 37.4, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1460 Βλ. Άρθρο 40.5, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1461 Άρθρο 49 ΑΣΔΑ. Βλ. Άρθρο 40.5, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1462 Βλ. Άρθρο 45, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

πλειοψηφία, μπορεί να εκδώσει τελική έκθεση που περιλαμβάνει την άποψή της και τα τελικά της συμπεράσματα και συστάσεις. Η τελική έκθεση διαβιβάζεται στα μέρη, τα οποία οφείλουν, εντός της προθεσμίας που ορίζει η Επιτροπή, να παράσχουν πληροφορίες σχετικά με τη συμμόρφωσή τους με τις συστάσεις. Η Επιτροπή αξιολογεί τη συμμόρφωση με τις συστάσεις της με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες και αποφασίζει σχετικά με τη δημοσίευση της οριστικής έκθεσης με απόλυτη πλειοψηφία των μελών της.¹⁴⁶³

β) Αναφορές που αφορούν κράτη που δεν μετέχουν στην Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Η Επιτροπή μπορεί να λάβει και να εξετάσει αναφορές που περιέχουν καταγγελίες για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στην *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και των Υποχρεώσεων του Ανθρώπου* από κράτη που μετέχουν στον ΟΑΚ αλλά δεν μετέχουν στην *Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*.¹⁴⁶⁴ Η διαδικασία που ακολουθείται για τέτοιες αναφορές είναι κατ' ουσίαν η ίδια με αυτήν που παρουσιάστηκε παραπάνω, με την εξαίρεση της παραπομπής στο Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.¹⁴⁶⁵

5. Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Προπαρασκευαστικό στάδιο: Όπως αναφέρεται παραπάνω, η Διαμερικανική Επιτροπή και τα κράτη μέλη είναι οι μόνοι φορείς που μπορούν να υποβάλουν μια υπόθεση ενώπιον του Δικαστηρίου. Από τη στιγμή της υποβολής της υπόθεσης σε μία από τις επίσημες γλώσσες του Δικαστηρίου, ο Πρόεδρος του διενεργεί προκαταρκτικό έλεγχο της προσφυγής και, σε περίπτωση που διαπιστώσει ότι δεν πληρούνται κάποιες βασικές προϋποθέσεις, ζητά από τα μέρη να διορθώσουν τις ατέλειες εντός 20 ημερών.¹⁴⁶⁶ Αν ο προσφεύγων δεν διαθέτει πληρεξούσιο εκπρόσωπο, το Δικαστήριο μπορεί να διορίσει ένα συνήγορο του διαμερικανικού συστήματος ως εκπρόσωπο κατά τη διαδικασία.¹⁴⁶⁷ Ο Γραμματέας του Δικαστηρίου κοινοποιεί την προσφυγή στον Πρόεδρο και τους δικαστές του Δικαστηρίου, στο ενδιαφερόμενο κράτος, στην Επιτροπή, όταν δεν είναι η ίδια προσφεύγουσα, σε εκείνον που ισχυρίζεται ότι είναι θύμα, τους εκπροσώπους του ή, όταν υπάρχει, στον διαμερικανικό συνήγορο.¹⁴⁶⁸ Από τη στιγμή που η προσφυγή κοινοποιηθεί σε αυτόν που ισχυρίζεται ότι είναι θύμα ή στους εκπροσώπους του, χορηγείται προθεσμία δύο μηνών, μη ανανεώσιμη, για να καταθέσουν τις προτάσεις, τα αιτήματα και τα αποδεικτικά τους στο Δικαστήριο.¹⁴⁶⁹ Η ίδια προθεσμία ισχύει και για την απάντηση του κράτους.¹⁴⁷⁰

1463 Βλ. Άρθρο 47, ό.π.

1464 Τα κράτη αυτά είναι η Αντίγκουα και Μπαρμπούντα, οι Μπαχάμες, η Μπελίσε, ο Καναδάς, η Γουιάνα, ο Άγιος Χριστόφορος και Νέβις, η Αγία Λουκία, ο Άγιος Βικέντιος και Γρεναδίνες, και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Βλ. Άρθρο 51, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1465 Βλ. Άρθρο 52, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1466 Βλ. Άρθρα 34-36 και 38, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ.

1467 Βλ. Άρθρο 37, ό.π.

1468 Βλ. Άρθρο 39, ό.π.

1469 Βλ. Άρθρο 40, ό.π.

1470 Βλ. Άρθρο 41, ό.π.

Στάδιο ενστάσεων: Το κράτος μπορεί να καταθέσει ενστάσεις μόνο επί της πρώτης προσφυγής. Στο έγγραφο των ενστάσεων πρέπει να διατυπώνονται τα πραγματικά περιστατικά επί των οποίων στηρίζεται η ένσταση, τους νομικούς ισχυρισμούς, τα συμπεράσματα και τα υποστηρικτικά έγγραφα, καθώς και τα τυχόν αποδεικτικά μέσα που θέλει να προσκομίσει το μέρος που καταθέτει την ένσταση. Κάθε διάδικος που θέλει να καταθέσει έγγραφα υπομνήματα επί των ενστάσεων, μπορεί να το κάνει εντός 30 ημερών από την κοινοποίησή τους. Όταν κριθεί απαραίτητο από το Δικαστήριο, μπορεί να συγκαλέσει μια ειδική ακρόαση επί των προκαταρκτικών ενστάσεων, μετά από την οποία κρίνει επ' αυτών. Το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει επί των προκαταρκτικών ενστάσεων και επί της ουσίας της υπόθεσης με μία και μόνη απόφαση, σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας των διαδικασιών.¹⁴⁷¹

Πρόσθετοι έγγραφοι ισχυρισμοί: Από τη στιγμή που απαντηθεί η προσφυγή, και πριν την έναρξη των προφορικών διαδικασιών, τα μέρη μπορούν να ζητήσουν από τον Πρόεδρο την άδεια να υποβάλουν πρόσθετους έγγραφους ισχυρισμούς. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο Πρόεδρος μπορεί, αν το θεωρεί σωστό, να ορίσει προθεσμίες για την προσκόμιση των σχετικών εγγράφων.¹⁴⁷²

Φάση ακρόασεων και εξέτασης της ουσίας: Η ακροαματική διαδικασία του ΔΔΑΔ είναι δημόσια, αλλά, αν εξαιρετικές περιστάσεις το απαιτούν, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει να πραγματοποιήσει μια ακρόαση κεκλεισμένων των θυρών.¹⁴⁷³ Η ημερομηνία της ακροαματικής διαδικασίας ανακοινώνεται από τον Πρόεδρο του Δικαστηρίου και ακολουθεί τη διαδικασία που περιγράφεται στα Άρθρα 45 έως 55 των Διαδικαστικών Κανόνων.¹⁴⁷⁴ Μετά την ακροαματική διαδικασία, τα θύματα ή οι εκπρόσωποί τους, το κράτος και η Επιτροπή μπορούν να υποβάλουν εγγράφως τις τελικές τους προτάσεις.¹⁴⁷⁵

Φιλικός διακανονισμός: Αν τα θύματα, οι εκπρόσωποί τους, το κράτος ή η Επιτροπή ενημερώσουν το Δικαστήριο ότι επιτεύχθηκε φιλικός διακανονισμός, το Δικαστήριο αποφαινεται επί του παραδεκτού της συμφωνίας και επί των έννομων αποτελεσμάτων της. Μπορεί επίσης να αποφασίσει παρ' όλα αυτά να συνεχίσει την εκδίκαση της υπόθεσης.¹⁴⁷⁶

Απόφαση: Αν το Δικαστήριο διαπιστώσει παραβίαση ενός δικαιώματος ή μιας ελευθερίας που προστατεύεται από τη Σύμβαση, αποφασίζει ότι πρέπει να διασφαλιστεί ότι το θιγόμενο μέρος θα συνεχίσει να απολαμβάνει το δικαίωμα ή την ελευθερία που παραβιάστηκε. Μπορεί επίσης να αποφασίσει, αν το κρίνει απαραίτητο, ότι πρέπει να αρθούν οι συνέπειες του μέτρου ή της κατάστασης που συνιστούσαν παραβίαση του δικαιώματος ή της ελευθερίας και ότι πρέπει να καταβληθεί δίκαιη αποζημίωση στο θύμα της παραβίασης.¹⁴⁷⁷ Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι οριστικές και τα κράτη που μετέχουν στη Σύμβαση δεσμεύονται να συμμορφωθούν με

1471 Βλ. Άρθρο 42, ό.π.

1472 Βλ. Άρθρο 43, ό.π.

1473 Βλ. Άρθρο 15, ό.π.

1474 Βλ. Άρθρα 45-55, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρα 57-60 για τα αποδεκτά αποδεικτικά μέσα.

1475 Βλ. Άρθρο 56, ό.π.

1476 Βλ. Άρθρα 63 και 64, ό.π.

1477 Άρθρο 63.1 ΑΣΔΑ. Βλ. Άρθρο 65 - 67, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ.

αυτές. Η αποζημίωση που προβλέπει το Δικαστήριο είναι εκτελεστή από κράτος μέλος.¹⁴⁷⁸

Ερμηνευτικές αποφάσεις: Το Δικαστήριο μπορεί να αποδεχτεί αίτημα ερμηνείας των προηγούμενων αποφάσεών του το οποίο μπορεί να υποβληθεί από οποιοδήποτε από τους διαδίκους εντός 90 ημερών από την κοινοποίηση της απόφασης.¹⁴⁷⁹

6. Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών

Προπαρασκευαστικό στάδιο: Η Γραμματεία της Επιτροπής διαβιβάζει στην Επιτροπή κάθε αναφορά που υποβάλλεται σε αυτήν προκειμένου αυτή να τη λάβει υπ' όψιν της. Η Επιτροπή μπορεί, μέσω της Γραμματείας, να ζητήσει από τον συντάκτη της αναφοράς να παράσχει διευκρινίσεις σχετικά με την αναφορά.¹⁴⁸⁰

Εξέταση του παραδεκτού: Οι αναφορές εξετάζονται από την Επιτροπή κεκλεισμένων των θυρών.¹⁴⁸¹ Η Επιτροπή μπορεί να συστήσει μία ή περισσότερες ομάδες εργασίας που αποτελούνται κατά μέγιστον από τρία μέλη και οι οποίες αναλαμβάνουν να υποβάλουν προτάσεις περί του παραδεκτού.¹⁴⁸² Η Επιτροπή κρίνει επί του παραδεκτού με βάση το Άρθρο 56 του Χάρτη.¹⁴⁸³ Η Επιτροπή ή μια ομάδα εργασίας μπορούν να ζητήσουν από το κράτος μέλος ή από τον συντάκτη της αναφοράς να υποβάλει εγγράφως πρόσθετες πληροφορίες ή παρατηρήσεις σχετικά με το ζήτημα του παραδεκτού της αναφοράς. Αν η Επιτροπή αποφασίσει ότι μια αναφορά είναι απαράδεκτη με βάση τον Χάρτη, πρέπει να γνωστοποιήσει την απόφασή της το ταχύτερο δυνατό, μέσω της Γραμματείας στον συντάκτη της αναφοράς και, αν η αναφορά έχει ήδη διαβιβαστεί στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, σε αυτό, το Κράτος. Αν η Επιτροπή αποφασίσει ότι η αναφορά είναι παραδεκτή με βάση τον Χάρτη, η απόφασή της και κείμενο των συναφών εγγράφων πρέπει να υποβληθούν το ταχύτερο δυνατό στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, μέσω της Γραμματείας. Ο συντάκτης της αναφοράς ενημερώνεται επίσης για την απόφαση της Επιτροπής μέσω της Γραμματείας.¹⁴⁸⁴

Εξέταση της ουσίας: Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος στον Χάρτη πρέπει να υποβάλει εγγράφως στην Επιτροπή, εντός των επόμενων τριών μηνών, εξηγήσεις ή δηλώσεις που να διευκρινίζουν το ζήτημα που εξετάζεται και να υποδεικνύει, αν είναι δυνατόν, μέτρα που έχει λάβει για την επανόρθωση της κατάστασης. Όλες οι εξηγήσεις ή δηλώσεις που υποβάλλονται από ένα κράτος μέλος πρέπει να κοινοποιούνται, μέσω της Γραμματείας, στον συντάκτη της αναφοράς, ο οποίος μπορεί να υποβάλει εγγράφως πρόσθετες πληροφορίες και παρατηρήσεις, εντός προθεσμίας που καθορίζεται από την Επιτροπή.¹⁴⁸⁵

1478 Άρθρα 67-68 ΑΣΔΑ.

1479 Άρθρο 67 ΑΣΔΑ. Βλ. Άρθρο 68, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ.

1480 Βλ. Άρθρα 102-105, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΕΔΑΛ.

1481 Βλ. Άρθρο 106, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 59.1 ΑΧΔΑΛ.

1482 Βλ. Άρθρο 115, ό.π.

1483 Βλ. Άρθρο 116, ό.π.

1484 Βλ. Άρθρα 117-119, ό.π.

1485 Βλ. Άρθρο 119, ό.π.

Οριστική απόφαση: Αν η αναφορά κριθεί παραδεκτή, η Επιτροπή πρέπει να την εξετάσει συνεκτιμώντας όλες τις πληροφορίες που έχουν καταθέσει εγγράφως ο προσφεύγων και το κράτος μέλος· γνωστοποιεί τις παρατηρήσεις της επί του ζητήματος αυτού. Για τον σκοπό αυτό, η Επιτροπή μπορεί να παραπέμψει την αναφορά σε μια ομάδα εργασίας, η οποία της υποβάλει τις συστάσεις της. Οι παρατηρήσεις της Επιτροπής πρέπει, μέσω του Γενικού Γραμματέα, να κοινοποιηθούν στη Συνέλευση και στο ενδιαφερόμενο κράτος μέλος. Η Συνέλευση ή ο Πρόεδρος της μπορούν να ζητήσουν από την Επιτροπή να διενεργήσει μια σε βάθος έρευνα των υποθέσεων αυτών και να υποβάλει μια τεκμηριωμένη έκθεση, συνοδευόμενη από τα ευρήματα και τις συστάσεις της, σύμφωνα με τις διατάξεις του Χάρτη. Η Επιτροπή μπορεί να αναθέσει αυτή τη λειτουργία σε Ειδικό Εισηγητή ή σε ομάδα εργασίας.¹⁴⁸⁶

7. Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών

Το Δικαστήριο δημιουργήθηκε με το Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με τη Σύσταση ενός Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών του 1998, που τέθηκε σε ισχύ στις 25 Ιανουαρίου 2004. Την 1η Ιουλίου 2008, η Συνέλευση της Αφρικανικής Ενότητας υιοθέτησε ένα Πρωτόκολλο σχετικά με το Καταστατικό του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιοσύνης και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο συγχωνεύει το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιοσύνης με το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών. Επί του παρόντος, το Πρωτόκολλο έχει επικυρωθεί μόνο από τρεις χώρες και θα τεθεί σε ισχύ μετά την δέκατη πέμπτη επικύρωση.

Προπαρασκευαστικό στάδιο: Ο προσφεύγων πρέπει να καταθέσει στη Γραμματεία του Δικαστηρίου ένα υπογεγραμμένο αντίγραφο της προσφυγής, που περιέχει μια σύνοψη των γεγονότων και των αποδεικτικών μέσων που σκοπεύει να προσκομίσει. Πρέπει να προσδιορίζει την παραβίαση που καταγγέλλει, να τεκμηριώνει την εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων, και να διατυπώνει τις αποφάσεις ή τα μέτρα που επιδιώκει, μαζί με το αίτημά του για επανόρθωση, αν ζητείται.¹⁴⁸⁷ Η Γραμματεία διαβιβάζει ένα αντίγραφο στον Πρόεδρο και στα μέλη του Δικαστηρίου και στα υπόλοιπα μέρη που μπορούν δυνητικά να προσφύγουν ή να εναχθούν, εκτός αν το Δικαστήριο αποφασίσει διαφορετικά.¹⁴⁸⁸ Το κράτος μέλος πρέπει να απαντήσει εντός 60 ημερών, εκτός αν το Δικαστήριο παρατείνει αυτήν την προθεσμία.¹⁴⁸⁹ Το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει την προσφυγή, με μια αιτιολογημένη απόφαση, επειδή κρίνει στο προπαρασκευαστικό στάδιο ότι η υπόθεσης είναι ουσία αβάσιμη.¹⁴⁹⁰

Εξέταση του παραδεκτού: Το Δικαστήριο διενεργεί προκαταρκτική εξέταση της δικαιοδοσίας του και του παραδεκτού της προσφυγής, και μπορεί να ζητήσει περαιτέρω πληροφορίες από τους διαδίκους.¹⁴⁹¹ Οι προϋποθέσεις του παραδεκτού είναι ίδιες με αυτές της Επιτροπής. Το Δικαστήριο μπορεί επίσης να ζητήσει τη γνωμοδότηση της Επιτροπής σχετικά με το παρα-

1486 Βλ. Άρθρο 120, ό.π.

1487 Άρθρο 34, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1488 Άρθρο 35, ό.π.

1489 Άρθρο 37, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 52, ό.π., για τις προκαταρκτικές ενστάσεις.

1490 Άρθρο 38, ό.π.

1491 Άρθρο 39, ό.π.

δεκτό ή να εξετάσει το ενδεχόμενο να παραπέμψει την υπόθεση στην ίδια την Επιτροπή.¹⁴⁹²

Φιλικός διακανονισμός: Οι διάδικοι μπορούν να γνωστοποιήσουν στο Δικαστήριο ότι έχει επιτευχθεί φιλικός διακανονισμός. Το Δικαστήριο εκδίδει απόφαση όπου αναφέρει τα πραγματικά περιστατικά και τη λύση που υιοθετήθηκε. Μπορεί επίσης να αποφασίσει να συνεχίσει την εκδίκαση της υπόθεσης. Το Δικαστήριο θέτει επίσης εαυτό στη διάθεση των διαδίκων με σκοπό την επίτευξη φιλικού διακανονισμού.¹⁴⁹³

Εξέταση της ουσίας: Ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου ορίζει την ημερομηνία της ακροαματικής διαδικασίας, η οποία κατά κανόνα είναι δημόσια εκτός αν, για λόγους προστασίας της δημοσίας ηθικής, της ασφάλειας ή της δημόσιας τάξης, αποφασιστεί η ακροαματική διαδικασία να πραγματοποιηθεί κεκλεισμένων των θυρών. Κατά την ακροαματική διαδικασία μπορούν να παρουσιαστούν αποδεικτικά στοιχεία.¹⁴⁹⁴

Απόφαση: Αν το Δικαστήριο διαπιστώσει παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου ή των λαών, διατάσσει την άρση της παραβίασης, περιλαμβανομένης και της καταβολής δίκαιης αποζημίωσης ή επανόρθωσης. Το Δικαστήριο πρέπει να εκδώσει απόφαση εντός 90 ημερών από την ημερομηνία ολοκλήρωσης των συνεδριάσεων.¹⁴⁹⁵ Οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές για τους διαδίκους. Τα κράτη δεσμεύονται από τη σύμβαση που ίδρυσε το Δικαστήριο να εκτελέσουν την απόφαση.¹⁴⁹⁶ Κάθε διάδικος δικαιούται να προσφύγει στο Δικαστήριο εντός δώδεκα μηνών από την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης, ζητώντας ερμηνεία της απόφασης για τους σκοπούς της εκτέλεσής της.¹⁴⁹⁷ Το Δικαστήριο μπορεί να αναθεωρήσει τις αποφάσεις του αν έρθουν στο φως νέα αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία δεν ήταν σε γνώση του διαδίκου κατά τη στιγμή της απόφασης, αν κάτι τέτοιο ζητηθεί από έναν διάδικο.¹⁴⁹⁸

III. Επόμενα βήματα. Σύστημα επιβολής και παρακολούθησης των αποφάσεων

Όταν πλέον εκδοθεί η απόφαση ή η άποψη ενός διεθνούς οργάνου η οποία αναγνωρίζει την παραβίαση, ο προσφεύγων πρέπει να έχει δικαίωμα αποκατάστασης. Η προσφυγή στα διεθνή δικαστήρια οδηγεί σε εκτελεστές αποφάσεις επανόρθωσης: το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών μπορούν να ορίσουν αποζημίωση ή άλλα μέτρα αποκατάστασης με τα οποία τα κράτη οφείλουν να συμμορφωθούν.

1492 Άρθρο 6, Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με το Αφρικανικό Δικαστήριο. Βλ. επίσης Άρθρο 40, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1493 Άρθρο 9, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρα 56-57, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1494 Άρθρα 10 και 26, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 42-50, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1495 Άρθρα 27 και 28.1, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 59-61, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1496 Άρθρα 28 και 30, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 61, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1497 Άρθρο 28.4, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 66, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

1498 Άρθρο 28.3, ό.π. Βλ. επίσης Άρθρο 67, Διαδικαστικοί Κανόνες ΑΔΔΑΛ.

Τα διεθνή οιοεινί δικαιοδοτικά όργανα μπορούν να συστήσουν τη λήψη επανορθωτικών μέτρων, αλλά δεν μπορούν να την επιβάλλουν. Η καλόπιστη εφαρμογή των συνθηκών όμως από τα συμβαλλόμενα κράτη προϋποθέτει ότι τα τελευταία υιοθετούν τις συστάσεις των αρμόδιων οργάνων.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μόλις εκδώσει την οριστική του απόφαση, τη διαβιβάζει στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία εποπτεύει την εκτέλεσή της. Το Άρθρο 46(1) ΕΣΔΑ ορίζει ότι «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι».¹⁴⁹⁹ Επομένως οι αποφάσεις του Δικαστηρίου είναι δεσμευτικές. Η Επιτροπή Υπουργών εξετάζει αν το συμβαλλόμενο μέρος έχει καταβάλει την επιδικασθείσα δίκαιη αποζημίωση καθώς και τους πιθανούς τόκους υπερημερίας,¹⁵⁰⁰ αν «έχουν ληφθεί ειδικά μέτρα για να διασφαλιστεί η άρση της παραβίασης και η επαναφορά του θιγόμενου μέρους, στο μέτρο του δυνατού, στην κατάσταση που βρισκόταν πριν από την παραβίαση της Σύμβασης, [και/ή] αν έχουν υιοθετηθεί γενικότερα μέτρα για την αποτροπή νέων παραβιάσεων ανάλογων με αυτές που διαπιστώθηκαν ή για την παύση παραβιάσεων που εξακολουθούν να υφίστανται».¹⁵⁰¹ Εάν η Επιτροπή Υπουργών κρίνει ότι ένα συμβαλλόμενο κράτος αρνείται να συμμορφωθεί με μια οριστική απόφαση, μπορεί, αφού προειδοποιήσει επισήμως το κράτος και με απόφαση που λαμβάνεται με πλειοψηφία δύο τρίτων να παραπέμψει στο Δικαστήριο την παράλειψη υλοποίησης της απόφασης. Το Δικαστήριο αποφαινεται επί της παραβίασης του Άρθρου 46 ΕΣΔΑ και παραπέμπει την υπόθεση στην Επιτροπή Υπουργών προκειμένου αυτή να εξετάσει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν.¹⁵⁰² Κατ' εξαίρεση, όταν έρχονται στο φως νέα στοιχεία εντός ενός έτους από την απόφαση, ένας διάδικος μπορεί να ζητήσει την αναθεώρησή της.¹⁵⁰³

Η Αμερικανική Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν προβλέπει συγκεκριμένο θεσμικό ρόλο των πολιτικών οργάνων του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών για την εποπτεία της εκτέλεσης των αποφάσεων του **Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**. Κατά το Άρθρο 65 ΑΣΔΑ, το Δικαστήριο οφείλει να υποβάλλει προς εξέταση μια Ετήσια Έκθεση σε κάθε τακτική σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΑΚ για ενημέρωσή της. Στην έκθεση αυτή, το Δικαστήριο καταγράφει τις περιπτώσεις στις οποίες ένα κράτος δεν συμμορφώθηκε με τις αποφάσεις του, διατυπώνοντας σχετικές παρατηρήσεις. Ωστόσο οι Διαδικαστικοί Κανόνες ορίζουν ότι το Δικαστήριο μπορεί να εποπτεύει και να παρακολουθεί την πορεία εκτέλεσης των αποφάσεων του μέσω αναφορών του συμβαλλόμενου κράτους και παρατηρήσεων των θυμάτων ή των εκπροσώπων τους. Το Δικαστήριο μπορεί να ζητά επιπλέον πληροφορίες από άλλες πηγές και, αν το κρίνει αναγκαίο, να συγκαλεί σε ακρόαση το κράτος και τους εκπροσώπους των θυμάτων, προκειμένου να αξιολογήσει την πορεία συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του. Κατά την ακρόαση, το Δικαστήριο λαμβάνει επίσης υπ' όψιν την άποψη της Επιτροπής. Μετά την ακρόαση, το Δικαστήριο μπορεί προσδιορίζει την

1499 Άρθρο 46.1 ΕΣΔΑ.

1500 Άρθρο 6.2(a), Rules of the Committee of Ministers for the supervision of the execution of judgments and of the terms of friendly settlements, υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 10 Μαΐου 2006 κατά την 964η Σύνοδο των αναπληρωτών τους (Κανόνες ΕΥΣΕ για την εκτέλεση των αποφάσεων).

1501 Άρθρο 6.2(b), Κανόνες ΕΥΣΕ για την εκτέλεση των αποφάσεων.

1502 Βλ. Άρθρο 46 ΕΣΔΑ.

1503 Άρθρα 79-80, ΕΔΔΑ Διαδικαστικοί Κανόνες.

κατάσταση συμμόρφωσης και να εκδώσει τα ανάλογα διατάγματα.¹⁵⁰⁴

Στο αφρικανικό σύστημα, η Επιτροπή Υπουργών της Αφρικανικής Ενότητας επιφορτίζεται από την ιδρυτική σύμβαση του Δικαστηρίου με την παρακολούθηση της εκτέλεσης των αποφάσεων του **Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών**, αφού αυτό τεθεί σε λειτουργία.¹⁵⁰⁵

Τα υπόλοιπα όργανα, οικουμενικά και περιφερειακά, με την εξαίρεση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και της ΕΚΦΔ, ακολουθούν επίσης συγκεκριμένες διαδικασίες για να διασφαλίζουν την παρακολούθηση της εφαρμογής των συστάσεών τους.

Η **Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων** και η **ΕΚΦΔ** καλούν το κράτος, κοινοποιώντας του την απόφασή τους, να παράσχει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή της και μπορούν να ορίσουν έναν ή περισσότερους Ειδικούς Εισηγητές που παρακολουθούν την πορεία εφαρμογής και συντάσσουν σχετικές εκθέσεις.¹⁵⁰⁶ Η **ΕΟΚΜΔ** και η **ΕΕΔΚΓ** προβλέπουν την υποχρέωση του κράτους να υποβάλλει εντός έξι μηνών γραπτή έκθεση σχετικά με τις ενέργειες στις οποίες προέβη ως προς τις απόψεις και τις συστάσεις των Επιτροπών, και ορίζουν ειδικότερα ότι το συμβαλλόμενο κράτος μπορεί να προσκληθεί να υποβάλλει περαιτέρω σχετικές πληροφορίες στην περιοδική του έκθεση προς την Επιτροπή.¹⁵⁰⁷

Η **Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**, όταν δημοσιεύει αναφορές επί του φιλικού διακανονισμού ή επί της ουσίας της υπόθεσης που εξέτασε, στις οποίες προβαίνει σε συστάσεις, μπορεί να λάβει τα μέτρα παρακολούθησης που κρίνει αναγκαία, όπως να ζητήσει πληροφορίες από τα μέρη ή να συγκαλέσει ακροάσεις προκειμένου να επιβεβαιώσει τη συμμόρφωση με τις συμφωνίες φιλικού διακανονισμού ή τις συστάσεις της. Η Επιτροπή μπορεί, αν το κρίνει απαραίτητο, να εκδώσει έκθεση σχετικά με τη συμμόρφωση με τις συμφωνίες ή τις συστάσεις της.¹⁵⁰⁸

Η **Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων** ζητά από το ενδιαφερόμενο κράτος να παρέχει πληροφορίες σχετικά με την εφαρμογή της σύστασης της Επιτροπής Υπουργών στην περιοδική έκθεση που υποβάλλει σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη.¹⁵⁰⁹

1504 Βλ. Άρθρο 69, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΔΑΔ.

1505 Άρθρο 29, Πρωτόκολλο στον Αφρικανικό Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών σχετικά με το Αφρικανικό Δικαστήριο.

1506 Άρθρα 118.5 και 120, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΒ· νέο Άρθρο 95, παρ. 6 και 7, Διαδικαστικοί Κανόνες ΕΚΦΔ, υιοθετήθηκε στις 15 Αυγούστου 2005, διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/newruleprocedure-august05.pdf>.

1507 Βλ. Άρθρο 7.4-5 ΠΠ-ΣΕΔΚΓ. Βλ. επίσης Άρθρο 73, Διαδικαστικοί Κανόνες ΣΕΔΚΓ· Άρθρο 9 ΠΠ-ΔΣΟΚΜΔ.

1508 Βλ. Άρθρο 48, Διαδικαστικοί Κανόνες ΔΕΑΔ.

1509 Άρθρο 10 ΠΠ-ΕΚΧ.

IV. Διαδικασίες υποβολής εκθέσεων

Οι διεθνείς μηχανισμοί υποβολής εκθέσεων δεν συνιστούν κώλυμα για την προσφυγή στους οιονεί δικαιοδοτικούς ή τους δικαιοδοτικούς μηχανισμούς. Παρότι δεν έχουν εξουσιοδότηση να διερευνούν ατομικές υποθέσεις, οι εκθέσεις τους ενδέχεται να αποδειχθούν ιδιαίτερα σημαντικές για τις συγκεκριμένες υποθέσεις στις οποίες αναφέρονται. Κι αυτό γιατί οι εκθέσεις των οργάνων αυτών αποτελούν πηγή ενημέρωσης για τους δικαιοδοτικούς ή οιονεί δικαιοδοτικούς μηχανισμούς σχετικά με την κατάσταση μιας συγκεκριμένης χώρας, καθώς και γιατί υπάρχει η δυνατότητα να ενημερώνονται τα όργανα αυτά σχετικά με την υπόθεση προκειμένου να ασκείται πολιτική πίεση στις εθνικές αρχές και προκειμένου να είναι πιο ολοκληρωμένη η ανάλυση της κατάστασης της χώρας. Το τελευταίο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, με δεδομένο ότι οι ατομικές προσφυγές μπορεί να χρειαστούν αρκετά χρόνια για να εξεταστούν από τα διεθνή όργανα, ενώ οι εκθέσεις σχετικά με την κατάσταση της χώρας ή οι διπλωματικές παρεμβάσεις με αφορμή τη συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί να αποδειχθούν ταχύτερες και να παράσχουν πολύτιμο υλικό σχετικά με την επίδικη υπόθεση.

1. Εποπτικά όργανα των Συμβάσεων του ΟΗΕ

Τα εποπτικά όργανα των Συμβάσεων του ΟΗΕ είναι οι μηχανισμοί εκείνοι που ιδρύονται από τις διεθνείς συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα· τα περισσότερα έχουν εξεταστεί παραπάνω, καθώς διαθέτουν επίσης οιονεί δικαιοδοτικές διαδικασίες για την εξέταση ατομικών προσφυγών. Για κάθε μηχανισμό όμως προβλέπεται και μια διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας τα κράτη υποβάλλουν περιοδικές εκθέσεις για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην επικράτειά τους και υποβάλλονται σε έλεγχο από την αντίστοιχη Επιτροπή. Οι Επιτροπές αυτές είναι:

- Η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ)·
- Η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΔΣΚΦΔ)·
- Η Επιτροπή για την Εξάλειψη των Διακρίσεων Κατά των Γυναικών (ΣΕΔΚΓ)·
- Η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων (ΔΣΟΚΜΔ)·
- Η Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (ΣΚΒ)·
- Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΣΔΠ)·
- Η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους και τις οικογένειές τους (ΔΣΔΜΕ)·
- Η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (ΣΔΑΑ)·
- Η Επιτροπή για τις Βίαιες Εξαφανίσεις (ΔΣΒΕ).

Όλες αυτές οι επιτροπές εξετάζουν επίσης εκθέσεις που υποβάλλονται από ΜΚΟ. Οι εκθέσεις αυτές μπορεί να αναφέρονται σε συγκεκριμένες υποθέσεις, ως παραδείγματα παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συμβαίνουν στη χώρα. Η επαφή με μια εθνική ή διεθνή ΜΚΟ προκειμένου να συμπεριλάβει στην έκθεσή της μια συγκεκριμένη υπόθεση, καθιστά

πιθανότερο να εξετάσει η αντίστοιχη Επιτροπή τη γενικότερη κατάσταση ανθρωπίνων δικαιωμάτων που σχετίζεται με τη συγκεκριμένη υπόθεση. Μια συναφής διαπίστωση της Επιτροπής ενδέχεται να βοηθήσει σημαντικά στην επίλυση του προβλήματος.

2. Μη δικαιοδοτικοί μηχανισμοί στους οποίους υποβάλλονται ατομικές αναφορές

Αρκετές από τις Ειδικές Διαδικασίες τις οποίες έχει συστήσει το Συμβούλιο του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για να εξετάζουν ειδικότερα ζητήματα («θεματικές εντολές») και στις οποίες διορίζονται ως «φορείς της εντολής» ανεξάρτητοι εμπειρογνώμονες, δέχονται και εξετάζουν ατομικές «αναφορές». Όταν υποβάλλεται μια αναφορά, την εξετάζουν και αποφασίζουν στο πλαίσιο της διακριτικής τους ευχέρειας αν θα επικοινωνήσουν με το συγκεκριμένο κράτος για να του ζητήσουν να απαντήσει στους ισχυρισμούς της αναφοράς. Οι αναφορές δημοσιεύονται κατά κανόνα στην Ετήσια Έκθεση της αντίστοιχης Ειδικής Διαδικασίας. Οι αναφορές αυτές δεν έχουν ως προϋπόθεση να μετέχει το συγκεκριμένο κράτος σε μια ορισμένη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ούτε να έχουν εξαντληθεί τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Επιπλέον, οι Ειδικές Διαδικασίες δεν δεσμεύονται από την αρχή *ne bis in idem*, και έτσι η ίδια αναφορά μπορεί να υποβληθεί σε περισσότερες από μία Ειδικές Διαδικασίες ή σε πολλές Ειδικές Διαδικασίες και ένα δικαιοδοτικό ή οιοσδήποτε άλλο οργανισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εκτός από τις Ειδικές Διαδικασίες, υπάρχει επίσης η Διαδικασία Προσφυγών του Συμβουλίου του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που εξετάζει επανειλημμένα περιστατικά κατάφωρων και δεόντως τεκμηριωμένων παραβιάσεων όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που λαμβάνουν χώρα σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και υπό οποιοδήποτε συνθήκες.¹⁵¹⁰

α) Βασικοί διαδικαστικοί κανόνες των Ειδικών Διαδικασιών

Οι Ειδικές Διαδικασίες των Ηνωμένων Εθνών ακολουθούν κατά την εξέταση των αναφορών ορισμένους βασικούς διαδικαστικούς κανόνες που αποτυπώνονται στο *Εγχειρίδιο λειτουργιών των ειδικών Διαδικασιών του Συμβουλίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*¹⁵¹¹ και στο *Κώδικας δεοντολογίας για τους φορείς της εντολής των Ειδικών Διαδικασιών του Συμβουλίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*.¹⁵¹² Οι κανόνες αυτοί δεν είναι νομικά δεσμευτικοί, αλλά διαμορφώνουν μια ομοιογενή διαδικασία για τους φορείς της εντολής και εν γένει τηρούνται.

Ποιος δικαιούται να υποβάλλει αναφορά: Η αναφορά υποβάλλεται από πρόσωπο ή ομάδα προσώπων που ισχυρίζονται ότι είναι θύματα παραβίασης ή από κάθε πρόσωπο ή ομάδα προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των μη κυβερνητικών οργανώσεων, που ενεργούν καλόπιστα σύμφωνα με τις αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και χωρίς πολιτικά κίνητρα αντίθετα

1510 Βλ. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/complaints.htm>.

1511 Manual of Operations of the Special Procedures of the Human Rights Council, υιοθετήθηκε στην 15η Ετήσια Σύνοδο των Ειδικών Διαδικασιών, Ιούνιος 2008, διαθέσιμο στη διεύθυνση http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/docs/Manual_August_FINAL_2008.doc (Εγχειρίδιο λειτουργιών).

1512 Code of Conduct for Special Procedures Mandate-Holders of the Human Rights Council, Ψήφισμα 5/2 του Συμβουλίου του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Παράρτημα (Κώδικας δεοντολογίας).

προς τις διατάξεις του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, και ισχυρίζονται ότι έχουν άμεση ή αξιόπιστη γνώση τέτοιων παραβιάσεων που υποστηρίζεται από σαφείς πληροφορίες.¹⁵¹³

Πώς υποβάλλεται η αναφορά: Η αναφορά πρέπει να είναι έγγραφη, σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή, και να περιέχει αναλυτικά στοιχεία ταυτότητας και διεύθυνσης του αποστολέα, καθώς και αναλυτικές λεπτομέρειες του αναφερόμενου περιστατικού ή της κατάστασης. Οι ανώνυμες αναφορές δεν εξετάζονται.¹⁵¹⁴ Οι περισσότερες Ειδικές Διαδικασίες διαθέτουν ερωτηματολόγια σε διάφορες γλώσσες που πρέπει να συμπληρωθούν κατά την υποβολή της αναφοράς.¹⁵¹⁵ Παρότι οι παραπάνω τυπικές προϋποθέσεις υποβολής δεν είναι υποχρεωτικές, συνιστάται emphatically η τήρησή τους.

Ποιες παραβιάσεις μπορούν να υποβληθούν προς εξέταση: Το είδος της παραβίασης που μπορεί να υποβληθεί σε μια Ειδική Διαδικασία εξαρτάται από το θεματικό αντικείμενο με το οποίο έχει επιφορτιστεί ο φορέας της εντολής.¹⁵¹⁶

Προϋποθέσεις: Οι αναφορές (1) δεν πρέπει να είναι προδήλως αβάσιμες ή να έχουν πολιτικά κίνητρα· (2) πρέπει να περιέχουν περιγραφή των πραγματικών περιστατικών των καταγγελλόμενων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων· (3) δεν πρέπει να χρησιμοποιούν προσβλητικές εκφράσεις· (4) και η αναφορά δεν πρέπει να στηρίζεται αποκλειστικά σε ειδήσεις που διακινούνται από τα μέσα ενημέρωσης.¹⁵¹⁷ Δεν υφίσταται προϋπόθεση εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσων.¹⁵¹⁸

Δίαυλοι επικοινωνίας: Οι φορείς της εντολής επικοινωνούν με την ενδιαφερόμενη κυβέρνηση αποκλειστικά μέσω των διπλωματικών διαύλων, εκτός εάν υπάρχει διαφορετική συμφωνία ανάμεσα στην εκάστοτε κυβέρνηση και το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.¹⁵¹⁹ Οι φορείς της εντολής δεν οφείλουν να ενημερώνουν όσους τους παρείχαν πληροφορίες για μέτρα που έλαβαν στη συνέχεια. Μπορούν ωστόσο να αναγνωρίσουν την λήψη των πληροφοριών και να παράσχουν ενδείξεις για τα αποτελέσματα της διαδικασίας και την παρακολούθησή της· μπορούν επίσης να παράσχουν ορισμένες πληροφορίες, παρότι γενικά δεν αποκαλύπτουν το συγκεκριμένο περιεχόμενο της επικοινωνίας τους με κυβερνήσεις, εκτός εάν το θέμα που είχε ανακύψει έχει οριστικά διευθετηθεί από τη συγκεκριμένη κυβέρνηση.¹⁵²⁰

Εμπιστευτικότητα: Οι φορείς της εντολής λαμβάνουν κάθε δυνατή προφύλαξη για να διασφαλίσουν ότι οι πηγές τους δεν θα υποστούν αντίποινα.¹⁵²¹ Στις αναφορές που αποστέλλονται στις κυβερνήσεις, συνήθως δεν αποκαλύπτεται η πηγή. Η ίδια η πηγή των πληροφο-

1513 Άρθρο 9.d, ό.π.· Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 38.

1514 Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 38. Άλλες τυπικές προϋποθέσεις που πρέπει ιδανικά να τηρούνται αναφέρονται στην παρ. 39.

1515 Βλ. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/chr/special/questionnaires.htm>.

1516 Ό.π., παρ. 28.

1517 Άρθρο 9(a), (b), (c) και (e), Κώδικας δεοντολογίας, ό.π. (σημ. 1510).

1518 Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 42.

1519 Άρθρο 14, Κώδικας δεοντολογίας, ό.π. (σημ. 1510)· Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 28.

1520 Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 25.

1521 Ό.π., παρ. 27.

ριών μπορεί ωστόσο να ζητήσει να αποκαλυφθεί η ταυτότητά της.¹⁵²² Τα κείμενα όλων των αναφορών και των απαντήσεων σε αυτές είναι εμπιστευτικά, μέχρι τη δημοσίευσή τους στις συναφείς εκθέσεις των φορέων της εντολής ή μέχρι οι τελευταίοι να κρίνουν ότι οι περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης απαιτούν την ανάληψη δράσης πριν από την ημερομηνία της δημοσίευσης.¹⁵²³ Τα ονόματα των εικαζόμενων θυμάτων συνήθως καταγράφονται στις εκθέσεις· ωστόσο μπορεί να εξαιρεθούν τα παιδιά και άλλα θύματα βίας, η δημοσιοποίηση των ονομάτων των οποίων θα ήταν προβληματική.¹⁵²⁴

Ενέργειες: Οι φορείς της εντολής μπορούν να ανταποκριθούν σε μια αναφορά είτε με μια επιστολή καταγγελίας είτε με μια επείγουσα έκκληση. Η απόφαση για το αν θα προβεί στις ενέργειες αυτές επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του φορέα της εντολής.¹⁵²⁵

- **Επιστολή καταγγελίας:** Οι επιστολές καταγγελίας κοινοποιούν παραβιάσεις που καταγγέλλεται ότι έχουν ήδη επέλθει και σε περιπτώσεις όπου δεν απαιτείται επείγουσα έκκληση.¹⁵²⁶ Οι κυβερνήσεις έχουν προθεσμία δύο μηνών να απαντήσουν επί της ουσίας στην επιστολή καταγγελίας. Ορισμένοι φορείς εντολής προωθούν τα ουσιαστικά στοιχεία της απάντησης της κυβέρνησης στις πηγές των πληροφοριών.¹⁵²⁷
- **Επείγουσα έκκληση:** Οι φορείς της εντολής μπορούν να καταφύγουν στην επείγουσα έκκληση όταν οι καταγγελλόμενες παραβιάσεις απαιτούν άμεση αντίδραση, καθώς επίκειται απώλεια ή κίνδυνος ζωής ή υπάρχει επικείμενη ή εξελισσόμενη βλάβη εξαιρετικά σοβαρής φύσης, που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν έγκαιρα με τη διαδικασία της επιστολής καταγγελίας.¹⁵²⁸ Στην περίπτωση της επείγουσας έκκλησης, ζητείται συνήθως από τις κυβερνήσεις να απαντήσουν επί της ουσίας εντός τριάντα ημερών. Αν το κρίνουν απαραίτητο, οι φορείς της εντολής μπορούν να δημοσιοποιήσουν την επείγουσα έκκληση.¹⁵²⁹

Παρακολούθηση: Περιλήψεις των αναφορών και των απαντήσεων που δίνουν οι κυβερνήσεις δημοσιεύονται στις εκθέσεις που υποβάλλουν οι Ειδικές Διαδικασίες στο Συμβούλιο του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η συνήθης πρακτική είναι να εκθέτει ο φορέας της εντολής την απάντηση ή μια αξιολόγηση της διαδικασίας ανταλλαγής πληροφοριών, παρότι η πρακτική αυτή δεν ακολουθείται ομοιόμορφα από όλες τις Ειδικές Διαδικασίες.¹⁵³⁰

1522 Ό.π., παρ. 35.

1523 Ό.π., παρ. 37.

1524 Ό.π., παρ. 37.

1525 Ό.π., παρ. 40.

1526 Ό.π., παρ. 6.

1527 Ό.π., παρ. 48.

1528 Άρθρο 10, Κώδικας δεοντολογίας, ό.π. (σημ. 1510)· Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 43.

1529 Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 45.

1530 Εγχειρίδιο λειτουργιών, ό.π. (σημ. 1509), παρ. 91.

Πλαίσιο 18. Ειδικές Διαδικασίες που σχετίζονται με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες

Ειδική Διαδικασία	Πληροφορίες για τις αναφορές
Ειδικός Εισηγητής για τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/Communications.aspx
Ομάδα Εργασίας για την αυθαίρετη κράτηση	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/Complaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Children/Pages/IndividualComplaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για την επαρκή στέγαση ως συστατικό του δικαιώματος επαρκούς επιπέδου διαβίωσης και για το δικαίωμα της κατάργησης των διακρίσεων στο πλαίσιο αυτό	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/IndividualComplaints.aspx
Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις βίαιες ή ακούσιες εξαφανίσεις	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disappearances/Pages/DisappearancesIndex.aspx
Ειδικός Εισηγητής για το δικαίωμα στην εκπαίδευση	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/SREducation/Pages/IndividualComplaints.aspx
Ομάδα Εργασίας για τις διακρίσεις κατά των γυναικών στον νόμο και στην πράξη	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/WGWomen/Pages/SubmissionInformation.aspx
Ειδικός Εισηγητής για τις εξωδικαστικές, συνοπτικές και αυθαίρετες εκτελέσεις	http://www2.ohchr.org/english/issues/executions/complaints.htm
Ειδικός Εισηγητής για το δικαίωμα στην τροφή	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Food/Pages/Complaints.aspx

Ειδικός Εισηγητής για την ελευθερία της θρησκείας και των πεποιθήσεων	http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomReligion/Pages/Complaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για την προώθηση και την προστασία του δικαιώματος στην ελευθερία της γνώμης και της έκφρασης	http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Complaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για το δικαίωμα όλων να απολαμβάνουν το υψηλότερο δυνατό επίπεδο σωματικής και ψυχικής υγείας	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Health/Pages/IndividualComplaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και σχετικής μισαλλοδοξίας	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Racism/SRRacism/Pages/IndividualComplaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για τις σύγχρονες μορφές δουλείας	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Slavery/SRSlavery/Pages/SubmittingInformation.aspx
Ειδικός Εισηγητής για τα βασανιστήρια και τις άλλες μορφές σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας	Επιστολές καταγγελίας: http://www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/Allegation.aspx Επείγουσες εκκλήσεις: http://www.ohchr.org/EN/Issues/Torture/SRTorture/Pages/Appeals.aspx
Ειδικός Εισηγητής για την εμπορία ανθρώπων, ιδίως γυναικών και παιδιών	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Trafficking/Pages/complaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για τη βία κατά των γυναικών, τα αίτια και τις συνέπειές της	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Women/SRWomen/Pages/Complaints.aspx
Ειδικός Εισηγητής για την ανεξαρτησία δικαστών και δικηγόρων	http://www.ohchr.org/EN/Issues/Judiciary/Pages/Complaints.aspx

Ειδικός Εισηγητής για την ακραία φτώχεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Poverty/Pages/Individualcomplaints.aspx>

β) Η Ομάδα Εργασίας για την Αυθαίρετη Κράτηση

Η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για την Αυθαίρετη Κράτηση (ΟΕΑΚ) είναι η μόνη Ειδική Διαδικασία του ΟΗΕ η εντολή της οποίας την εξουσιοδοτεί ρητά να εξετάζει ατομικές «προσφυγές» και όχι μόνο «αναφορές» αναγνωρίζοντας έτσι ένα δικαίωμα ατομικής προσφυγής σε οποιονδήποτε, οπουδήποτε στον κόσμο και αν βρίσκεται.¹⁵³¹ Η ΟΕΑΚ μπορεί επίσης αυτεπαγγέλτως να επιληφθεί συγκεκριμένων υποθέσεων.¹⁵³²

Νομική θεμελίωση: Η ΟΕΑΚ στηρίζει τις αποφάσεις της επί των ατομικών προσφυγών στην *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα*, στον *Κώδικα Αρχών για την Προστασία όλων των Ατόμων που στερούνται την προσωπική τους ελευθερία με οιαδήποτε μορφή κράτησης ή φυλάκισης*, στο *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* για τα κράτη που μετέχουν σε αυτό, στους *Στοιχειώδεις Κανόνες διά την μεταχείρισιν των κρατούμενων*³ στους *Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των Ανηλίκων που στερούνται της προσωπικής τους ελευθερίας*, και στους *Στοιχειώδεις Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την απονομή δικαιοσύνης σε ανηλίκους*, καθώς και σε κάθε άλλο σχετικό μη δεσμευτικό κείμενο.¹⁵³³

Ποιος δικαιούται να υποβάλλει προσφυγή: Προσφυγές μπορούν να υποβάλλουν τα αμέσως ενδιαφερόμενα πρόσωπα, οι οικογένειές τους, οι εκπρόσωποι τους ή μη κυβερνητικές οργανώσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρότι η ΟΕΑΚ δέχεται επίσης προσφυγές από κυβερνήσεις και διακυβερνητικούς οργανισμούς.¹⁵³⁴

Πώς υποβάλλεται η προσφυγή: Η προσφυγή πρέπει να υποβάλλεται εγγράφως, να απευθύνεται στη Γραμματεία της Ομάδας Εργασίας και να περιέχει τουλάχιστον το επώνυμο και τη διεύθυνση του αποστολέα. Στον βαθμό που κάτι τέτοιο είναι δυνατό, η προσφυγή πρέπει να περιλαμβάνει μια έκθεση των περιστατικών, με την αναγραφή ονομάτων και άλλων πληροφοριών έτσι ώστε να καθίσταται εφικτή η ταυτοποίηση του κρατούμενου. Στον ιστότοπο της ΟΕΑΚ υπάρχει σχετικό ερωτηματολόγιο.¹⁵³⁵

Διαδικασία. Η εξέταση των ατομικών προσφυγών γίνεται σε τέσσερα στάδια.

1531 Βλ. Ψηφίσματα 1991/42 και 1997/50 της Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου· Απόφαση 2006/102 του Συμβουλίου του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου· και Ψήφισμα 6/4 του Συμβουλίου του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

1532 Revised Methods of Work, ΟΕΑΚ, στο Fact Sheet No. 26, The Working Group on Arbitrary Detention, ΥΑ, Παράρτημα IV, παρ. 13.

1533 Ό.π., παρ. 7.

1534 Ό.π., παρ. 12.

1535 Ό.π., παρ. 9-11. Βλ. ερωτηματολόγιο στη διεύθυνση http://www2.ohchr.org/english/issues/detention/docs/WGAD-Questionnaire_en.doc.

- **Στάδιο 1:** Η ΟΕΑΚ παραλαμβάνει την προσφυγή, η οποία πρέπει να περιέχει τουλάχιστον τις πληροφορίες που επισημάνθηκαν παραπάνω.¹⁵³⁶
- **Στάδιο 2:** Η ΟΕΑΚ προωθεί τις προσφυγές στην αρμόδια κυβέρνηση διά της διπλωματικής οδού, καλώντας την να απαντήσει με σχόλια και παρατηρήσεις εντός 90 ημερών. Αν η κυβέρνηση το ζητήσει, η προθεσμία αυτή μπορεί να παραταθεί μέχρι το ανώτατο όριο των δύο μηνών.¹⁵³⁷
- **Στάδιο 3:** Οι απαντήσεις της κυβέρνησης γνωστοποιούνται στον προσφεύγοντα, προκειμένου να καταθέσει πρόσθετα σχόλια του επ' αυτών.¹⁵³⁸
- **Στάδιο 4:** Η ΟΕΑΚ υιοθετεί μία από τις ακόλουθες αποφάσεις σχετικά με την προσφυγή:
 1. αν το πρόσωπο έχει ήδη απελευθερωθεί, για οποιοδήποτε λόγο, μετά την αναφορά της υπόθεσης στην ΟΕΑΚ, η υπόθεση τίθεται στο αρχείο· η Ομάδα Εργασίας ωστόσο, διατηρεί το δικαίωμα να εκδώσει γνωμοδότηση, κρίνοντας ανάλογα με την περίπτωση, σχετικά με τον αυθαίρετο ή μη χαρακτήρα της στέρησης της ελευθερίας, ανεξάρτητα από την απελευθέρωση του κρατούμενου·
 2. αν η ΟΕΑΚ θεωρεί ότι δεν υφίσταται αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, εκδίδει σχετική γνωμοδότηση·
 3. αν η ΟΕΑΚ θεωρεί ότι απαιτούνται επιπλέον πληροφορίες από την κυβέρνηση ή την πηγή, μπορεί να αναστείλει την εξέταση της υπόθεσης μέχρι να παρασχεθούν οι πληροφορίες αυτές·
 4. αν η ΟΕΑΚ θεωρεί ότι αδυνατεί να λάβει επαρκείς πληροφορίες σχετικά με την υπόθεση, μπορεί να τη θέσει στο αρχείο, προσωρινά ή οριστικά·
 5. αν η ΟΕΑΚ αποφασίζει ότι τεκμηριώνεται ο αυθαίρετος χαρακτήρας της στέρησης της ελευθερίας, εκδίδει σχετική γνωμοδότηση και διατυπώνει συστάσεις προς την κυβέρνηση.

Η γνωμοδότηση που εκδίδει η ΟΕΑΚ αποστέλλεται στην αρμόδια κυβέρνηση μαζί με τις συστάσεις της Ομάδας Εργασίας. Μετά από τρεις εβδομάδες, η άποψη αποστέλλεται στον προσφεύγοντα.

Παρακολούθηση: Η ΟΕΑΚ περιλαμβάνει την άποψη στην ετήσια έκθεση που υποβάλλει στο Συμβούλιο του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.¹⁵³⁹ Η ΟΕΑΚ μπορεί επίσης να λάβει κάθε μέτρο που θεωρεί απαραίτητο για να διασφαλίσει ότι οι κυβερνήσεις της αποστέλλουν πληροφορίες για τις ενέργειες στις οποίες προβαίνουν σχετικά με τις συστάσεις της Ομάδας Εργασίας.¹⁵⁴⁰

1536 Ό.π., παρ. 9-14.

1537 Ό.π., παρ. 15-16.

1538 Ό.π., παρ. 15.

1539 Ό.π., παρ. 19.

1540 Ό.π., παρ. 20.

Αναθεώρηση: Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, η ΟΕΑΚ μπορεί να επανεξετάσει μια γνώμη που έχει ήδη εκδώσει: (α) αν θεωρεί ότι τα δεδομένα στα οποία στηρίζεται το σχετικό αίτημα είναι τελείως καινούργια, και επομένως θα είχαν οδηγήσει την Ομάδα Εργασίας σε διαφορετική απόφαση αν είχαν περιέλθει σε γνώση της· (β) αν τα δεδομένα δεν ήταν γνωστά ή δεν ήταν προσβάσιμα στο μέρος που υποβάλλει το αίτημα· ή (γ) όταν το αίτημα προέρχεται από την κυβέρνηση, με την προϋπόθεση ότι η τελευταία έχει απαντήσει εμπρόθεσμα.¹⁵⁴¹

Διαδικασία επείγουσας δράσης: Η ΟΕΑΚ μπορεί να καταφύγει στη διαδικασία αυτή (α) σε περιπτώσεις όπου υπάρχουν επαρκώς αξιόπιστοι ισχυρισμοί ότι ένα πρόσωπο έχει αυθαίρετα στερηθεί την ελευθερία του και ότι η συνέχιση της αυθαίρετης κράτησης συνιστά σοβαρό κίνδυνο για την υγεία ή ακόμα και για τη ζωή του· ή (β) σε περιπτώσεις όπου, παρότι δεν καταγγέλλεται τέτοιος κίνδυνος, συντρέχουν άλλες ειδικές περιστάσεις που απαιτούν επείγουσα δράση. Η διαδικασία επείγουσας δράσης δεν προκαταλαμβάνει την άποψη που θα υιοθετήσει στη συνέχεια η ΟΕΑΚ σε ό,τι αφορά τον αυθαίρετο χαρακτήρα της κράτησης.¹⁵⁴²

1541 Ό.π., παρ. 21.

1542 Ό.π., παρ. 22-23.

Μέλη της Διεθνούς Επιτροπής Νομικών
Ιούλιος 2014 (για τον ενημερωμένο κατά-
λογο, παρακαλούμε επισκεφτείτε τον ιστό-
τοπο της ICJ: www.icj.org/commission)

Πρόεδρος:

Prof. Sir Nigel Rodley, Μεγάλη Βρετανία

Αντιπρόεδροι:

Justice John Dowd, Αυστραλία

Justice Michèle Rivet, Καναδάς

Εκτελεστική επιτροπή:

Prof. Carlos Ayala, Βενεζουέλα

Justice Azhar Cachalia, Νότια Αφρική

Prof. Robert Goldman, Ηνωμένες Πολιτείες

Prof. Jenny E. Goldschmidt, Ολλανδία

Ms Imrana Jalal, Φίτζι

Ms Karinna Moskaleiko, Ρωσία

Prof. Mónica Pinto, Αργεντινή

Λοιπά μέλη της επιτροπής:

Mr Muhannad Al-Hasani, Συρία

Dr. Catarina de Albuquerque, Πορτογαλία

Mr Abdelaziz Benzakour, Μαρόκο

Justice Ian Binnie, Καναδάς

Sir Nicolas Bratza, Μεγάλη Βρετανία

Justice Moses Chihengo, Ζιμπάμπουε

Prof. Andrew Clapham, Μεγάλη Βρετανία

Justice Radmila Dacic, Σερβία

Justice Unity Dow, Μποτσουάνα

Justice Elisabeth Evatt, Αυστραλία

Mr Roberto Garretón, Χιλή

Prof. Michelo Hansungule, Ζάμπια

Ms Sara Hossain, Μπανγκλαντές

Ms Gulnora Ishankanova, Ουζμπεκιστάν

Mr. Shawan Jabarin, Παλαιστίνη

Ms Hina Jilani, Πακιστάν

Justice Kalthoum Kennou, Τυνησία

Prof. David Kretzmer, Ισραήλ

Prof. César Landa, Περού

Justice Ketil Lund, Νορβηγία

Justice Qinisile Mabuza, Σουαζιλάνδη

Justice José Antonio Martín Pallín, Ισπανία

Justice Charles Mkandawire, Μαλάουι

Mr Kathurima M'Inoti, Κένυα

Justice Sanji Monageng, Μποτσουάνα

Justice Tamara Morschakova, Ρωσία

Prof. Vitit Muntarbhorn, Ταϊλάνδη

Justice Egbert Myjer, Ολλανδία

Dr Jarna Petman, Φινλανδία

Prof. Victor Rodriguez Rescia, Κόστα Ρίκα

Mr Belisario dos Santos Junior, Βραζιλία

Prof. Marco Sassoli, Ιταλία-Ελβετία

Prof. Olivier de Schutter, Βέλγιο

Mr Raji Sourani, Παλαιστίνη

Justice Philippe Texier, Γαλλία

Justice Stefan Trechsel, Ελβετία

Prof. Rodrigo Uprimny Yepes, Κολομβία

ISBN 978-92-9037-192-7

International
Commission
of Jurists

P.O. Box 91
Rue des Bains 33
CH 1211 Geneva 8
Switzerland

t +41 22 979 38 00
f +41 22 979 38 01
www.icj.org